

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

81382

XV-XVI. YÜZYILLARDA BERGAMA KAZÂSI

81382

DOKTORA TEZİ

Vehbi GÜNAY

DANIŞMAN
Prof. Dr. İsmail AKA

İZMİR-1999

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I-II
ÖNSÖZ	III-IV
KISALTMALAR	V
TABLO VE GRAFİKLERİN LİSTESİ	VI-IX

GİRİŞ

KAYNAKLAR	1-13
-----------------	------

BİRİNCİ BÖLÜM

A. ADI VE COĞRAFİ KONUMU	14-16
1- Adı	14-15
2- Coğrafi Konumu	15-16
B. BERGAMA VE TARİHİ	17-51
1- Türk Fethinden Önce Bergama	17-22
2- Türk Fethi	22-26
3- Karasi Beyliği İdaresinde Bergama	26-36
4- Osmanlılar Devri	36-51

İKİNCİ BÖLÜM

BERGAMA KAZÂSININ MERKEZİ: BERGAMA ŞEHRİN FİZİKİ YAPISI, MAHALLELERİ VE NÜFUSU

A. BERGAMA KALESİ	56-66
B. MAHALLELER VE DEMOGRAFİK DURUMLARI	67-102
C. ŞEHİRDEKİ İCTİMAÎ YAPI, ZÜMRELER VE FONKSİYONLARI.....	103-106
D. ŞEHİRDEKİ VAKIF MÜESSESELER VE VAKIFLARA GÖRE ŞEHRİN FİZİKİ UNSURLARI	107-135
1- Câmî ve Mescidler	107-118
2- Mekteb ve Medreseler	118-124
3- Zâviyeler	124-127
4- Diğer Eserler	127-135
E. ŞEHRİN İKTİSADÎ HAYATI	135-149
1- Bergama'nın Sanayi ve Ticaret Merkezi Olarak Yükselişi	135-137
2- Şehrin Ekonomik Bünyesi	137-145
3- Meslek Grupları	145-149

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BERGAMA KAZÂSI KIR İSKÂN MERKEZLERİ VE NÜFUS

A. KAZÂNIN GENEL İSKÂN ÖZELLİKLERİ	150-164
1- Kazâda İdarî Yapılanma ve Kır İskânı	150-153
2- Kır İskân Merkezlerinin Genel Özellikleri	153-164
B. BAŞLICA KIR-İSKÂN MERKEZLERİ: KÖY VE KÖY-ALTI İSKÂN YERLERİ	165-276
1- Köy İskân Merkezleri	165-249
2- Köy-Altı İskân Merkezleri	250-276
a- Mezraalar	250-267

b- Çiftlikler	267-276
C. BERGAMA KAZÂSİ PİYÂDE TEŞKİLÂTI	277-289
D. KONAR-GÖÇER ZÜMRELER: YÖRÜKLER	290-303
E. KAZÂNIN GENEL NÜFUS DURUMU	304-313
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
BERGAMA KAZÂSINDA ZİRAÎ HAYAT VE TOPRAK İDÂRESİ	
A. ZİRAÎ HAYAT.....	314-347
1. Kazânın Genel Ziraî Özellikleri	314-320
2- Alınan Vergilere Göre Ziraî Ürünler	320-341
a- Hububat ve Bakliyat	320-334
b- Pamuk ve Diğer Sınaî Bitkiler	334-338
c- Bağ, Bahçe ve Bostan Ürünleri	338-341
3- Hayvancılık, Arıcılık	341-343
4- Değirmenler	343-347
B. TOPRAK İDÂRESİ	348-367
1- Vakıf ve Mülkler	349-351
2- Mirî Arâzi: Has, Zeâmet ve Timarlar.....	351-367
SONUÇ	368-369
BİBLİYOGRAFYA	370-388
EKLER	389-427

EKLER :

- Liste I : Fâtih Dönemine Âit Deftere Göre (MAD 13) Bergama Kazâsı Piyâdeleri
- II : 1490 Tarihli MAD 3'e Göre Bergama Kazâsı Piyâdeleri
- III : 1551-52 Tarihli TD 278'e Göre Bergama Kazâsı Piyâdeleri
- IV : 1561-62 Yılına Âit TD 334'e Göre Bergama Kazâsı Piyâdeleri
- V : 1576-77 Yılına Âit TD 569'a Göre Bergama Kazâsı Piyâdeleri
- VI : 1595 Tarihli TD 683 ve TD 140'a Göre Timara Verilen Bergama ve Tarhala Kazâsı Biga Piyâde Çiftlikleri
- VII : 1539-40'da Bergama'da Bulunan Zeâmet ve Timarlar
- VIII : TK.,KKA., TD 75'e Göre 1573 Yılında Bergama'da Bulunan Has, Zeâmet ve Timarlar

BERGAMA ŞEHİR PLÂNI
BERGAMA KAZÂSİ HARİTASI

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti tarihinin ictimai, iktisadî, siyasî, idarî, askerî, kültürel yönlerinin idarî bölümlenme esas alınarak, yönetim teşkilâtının en küçük taşra birimi olan *kazâ* ölçeğinde incelenmesinin o mahallin tarihinin ortaya çıkarılmasına olduğu kadar devlet tarihinin bütününe anlaşılmasına da katkıda bulunacağı aşikârdır. Binlerce yıllık Anadolu tarihinde yerini dâima muhafaza etmiş, tarih boyunca değişik kültürlerle ev sahipliği ve merkezlik yapmış, Anadolu'nun önemli merkezleri arasında bulunan Bergama'nın, yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından daha çok Türk yerleşmesi öncesi dönemi ağırlıklı olarak işlenmiştir. Ancak, Bergama'nın bizlere âit tarihinin aydınlanmasına katkıda bulunacak çalışmaların pek bulunmadığı görülmüştür. Türk hâkimiyetinin tesisinden itibaren Osmanlı Devleti idâresindeki Bergama'nın durumu hakkında yapılmış çalışmalar, Osmanlı arşiv kayıtlarının kullanılmaması nedeniyle eksik kalmış, yakın zamanda Osmanlı Arşivi'nin tasnife tâbi tutularak belgelerin araştırmacılara sunulması, bunların kullanılmasını ve mevcut az sayıdaki çalışmaların gözden geçirilmesini zarurî kılmıştır.

Ömer Lûtfî Barkan ve Enver Meriçli tarafından XV-XVI. yüzyıl tahrîrlerine dayanılarak hazırlanmış olan Hüdavendigâr Livası'nın 14 kazâsına âit bilgilerin değerlendirildiği *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri*'nin ilk cildi 1988'de Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanmış ancak Bergama'nın da dâhil olduğu diğer kazâlara âit olması beklenen ikinci cilt aradan geçen süre zarfında neşredilmemiştir. Feridun M. Emecen tarafından yakın tarihte hazırlanan ansiklopedi maddesi dışında, çalışma dönemimizi içeren, Bergama'nın Osmanlı devri Türk tarihi hakkında arşiv belgelerine dayalı yayınlanmış, müstakil bir çalışmanın mevcudiyetine tesadüf edilememiştir. Osman Bayatlı başta olmak üzere bu dönem Bergama tarihi ile alakadar olanlar Şer'îye Sicillerinden ve mevcut durumda elde edilen bilgilere dayanarak günümüze ışık tutmaya çalışmışlardır.

Çalışmamız daha çok arşiv kayıtları ve mevcut kaynaklar üzerinde yoğunlaşmıştır. Kazâ hakkında çok kıymetli kayıtların yer aldığı Şer'îye Sicillerinin az sayıda ve XIX. yüzyıla âit oluşları, araştırmamızın günlük hayata yönelik kısımlarının istenilen şekilde ikmâl edilememesine yol açmıştır. İncelenen araştırma eserlerinde Bergama'nın Osmanlı öncesi devrine âit yazılanların kifâyetsizliği ve birbiriyle çelişkisi bizi bu dönem ile hiç olmazsa ulaşılabilen kaynaklardaki bilgilerin tesbiti doğrultusunda ilgilenmeye yöneltmiştir. Böylelikle Bergama'nın Türk devrinin başlangıcından itibaren bir bütünlük kurulmaya çalışılmıştır.

Bergama, sosyo-ekonomik yönden Türk iskânı sonrasında hemen önceki dönemine nazaran artan bir gelişme eğilimine girmiştir. Osmanlı Devleti hâkimiyeti altına girdikten sonra da bir müddet bu özelliğini devam ettiren şehrin, sonraları devletin genel durumunu da ilgilendiren çeşitli sebebler yüzünden eski parlak devrini kaybetmeye başladığı da görülmektedir.

Bergama'ya âit Osmanlı Devleti'nden arşivlerimize intikâl etmiş kayıtlar çalışma malzememizi teşkil etmektedir. Bu kayıtlar, çalışmamıza esas olan yüzyıllar

gözönünde bulundurulmuş, yer yer sonraki durum ile bağlantı kurulmaya çalışılmıştır. Anadolu tarihinde yüzyıllar boyunca çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapması dolayısıyla geniş bir tarih birikimine yol açmış Bergama'nın Türk fethinin ardından Osmanlı hâkimiyet devrinin aydınlatılması ise eskiçağ tarihine mahkum edilen Bergama tarihinin bütünüyle aydınlatılmasına katkıda bulunacaktır.

Osmanlı devrinde bölgenin geniş bir alanı kapsamaya idarî bölümlenmenin başka bir kazâ ile içiçe girmesi çalışma alanının genişlemesine yol açmıştır. Bununla birlikte merkez ve kır kesimiyle çok geniş bir bölgede ve verimli topraklar üzerinde bulunan, iktisadî kapasitesi açısından Batı Anadolu'nun önemli merkezlerinden olan Bergama Kazâsı'nın XV-XVI. yüzyıllardaki durumunun ortaya konulmasına çalışılmıştır.

Bergama'nın şehir ve köylerinde gerçekleştirdiğimiz inceleme-gezi ile bölgenin ve özelliklerinin daha iyi anlaşılması sağlanmış, aynı zamanda incelediğimiz tarihler itibarıyla elde edilen bilginin güncelleştirilmesine çalışılmıştır. Ayrıca bölgede yaşayan insanların bu dönem tarihine olan ilgi ve ihtiyaçları farkedilmiş, bu bakımdan Osmanlı arşiv kayıtlarından elde edilen teferruat sayılabilecek bazı bilgilerin Bergamalılar veya Bergama ile ilgilenenler açısından bir şey ifade edebilir düşüncesiyle, az da olsa göz ardı edilmeyerek kullanılması tercih edilmiştir. Bu geziler sırasında yakın alâka ve desteğini gördüğüm Başkan Sefa TAŞKIN'ın şahsında Bergama Belediyesi'ne teşekkür etmek benim için bir borç olduğunu da ifade etmek gerekir.

Nihâyet, çalışmalarında bana yol göstererek yardımını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. İsmail AKA Bey'e sonsuz minnet ve şükranlarımı sunma zevkinden kendimi mahrum edemem. Ayrıca Anabilim Dalı başkanım Prof.Dr. Necmi Ülker ve Doç Dr. M. Akif ERDOĞRU'ya da yardım ve yönlendirmeleriyle teşviklerini esirgemediklerinden dolayı teşekkür ederim.

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
a.g.t.	adı geçen tez
A.Ü. D.T.C.F.D.	Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi
BA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
b.	bin
Bkz.	Bakınız
bi.	birâder-i
by.y.	Basım yeri yok
by. ty.	Basım yeri tarihi yok
C.	Cemaat
Çev.	Çeviren
D.İ.A.	Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ed.	Editör
E.I.	Encyclopedia of Islam (New Edition)
H.	Hâne
Haz.	Hazırlayan
İ.A.	İslâm Ansiklopedisi
İAK.	İstanbul Atatürk Kitaplığı
İ.F.M.	İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası
K.	Köy
M.	Mahalle
Me.	Mezraa
m.	Mücerred
MAD.	Mâliyeden Müdevver Defterler
MD.	Mühimme Defterleri
nd.	nâm-ı diğer
o.	oğlu
OTAM	Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
öl.	Ölümü
s.	Sayfa
S.	Sayı
t.B.	tâbi-i Bergama
t.NB.	tâbi-i Nevâhi-i Bergama
TD.	Tahrîr Defteri
TK. KKA.	Tapu-Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyûd-ı Kadîme Arşivi
T.O.E.M.	Târih-i Osmani Encümeni Mecmuası
v.	veled-i
v.	varak
vd.	ve devamı
vb.	ve benzeri
Y.	Yıl

TABLO VE GRAFİKLERİN LİSTESİ

TABLOLAR

II. Bölüm

I	Bergama Kale Dizdarları
II	1539/40'da Bergama Kale Görevlileri
III	1570 Tarihinde Bergama Kale Timarları
IV	1573'de Bergama Kale Kethüdası Mehmed'in Timar Çiftlikleri
V	1573'de Bergama Kale Erlerinin Timar Çiftlikleri
VI	Mad 240'a Göre Bergama Kürekçileri
VII	1487 Tahririnde Bergama Mahalleri Nüfusu
VIII	1521 Tahririnde Bergama Mahalleri Nüfusu
IX	1530 Tahririnde Bergama Mahalleri Nüfusu
X	1573 Tahririnde Bergama Mahalleri Nüfusu
XI	Mahallelere Göre Hâne-Mücerred Dağılımı
XII	Nefer Esasına Göre Mahallelerin Demografik Durumu
XIII	Mahallelerdeki Hâne Sayısının Dağılımı
XIV	Yıllara Göre Bergama Şehrinin Tahmini Nüfus Artışı
XV	Avârız ve Temettuat Kayıtlarına Göre Bergama Mahalleleri ve Nüfusu
XVI	Tahrirlere Göre Bergama'da İdarî-İctimaî Zümreler
XVII	1530'da Bergama Kazâsında Bulunan Evkâf
XVIII	1567'de Bergama Mahalle Mescidi Vakıfları
XIX	1530'da Umur Beğ Medresesi Evkâfi
XX	Kanûnî Devri Vakıf Tahrirlerinde Umur Beğ Medresesi Evkâfi
XXI	1530'da Kadı Hayreddin Evkâfi
XXII	1567'de Kadı Hayreddin Zâviyesi Evkâfi
XXIII	Akhisar'daki Ahmed Paşa İmâreti Vakfı
XXIV	Bergama'da Bulunan Mukarrer Olmayan Vakıflar
XXV	Yıllara Göre Bergama Şehir Gelirleri
XXVI	1530'da Bergama'da Vakfa Dâhil Ticarî Yapılar
XXVII	1567'de Bergama'da Ticarî Yapılar
XXVIII	Bergama'da Meslekî Zümreler

III. Bölüm

I	XVI. Yüzyılda Köylerin Dağılımı
II	XVI. Yüzyılda Kır İskân Merkezlerinde Hâne Dağılımı
III	1530'da Kır İskân Merkezlerinin Dağılımı
IV	1573'de Köy ve Köy-Altı İskân Yerlerinin Dağılımı
V	1567'de Köylerdeki Mescid ve Avârız Vakıfları
VI	XVI. Yüzyılda Mezraaların Hâsıllarına Göre Dağılımı
VII	XVI. Yüzyılda Mezraaların Tasarruf Türlerine Göre Dağılımı
VIII	XVI. Yüzyılda Hâsıllarına Göre Çiftliklerin Dağılımı

IX	Mad 240'a Göre Bergama Köyleri Kürekçileri
X	1530'da Köy ve Köy-Altı İskân Merkezleri
XI	1573'de Bergama Kazâsı Köy ve Köy-Altı Yerleşim Merkezleri
XII	1573'de Nevâhi-i Bergama Kazâsı Köy ve Köy-Altı Yerleşim Merkezleri
XIII	1539'da Amme Evkâfı Köyleri
XIV	1573'de Sultan Murâd Evkâfı Köyleri
XV	Tarihsiz Evkâf Defterine Göre Sultan Murâd Evkâfı Köyleri
XVI	1530'da Bergama Mezraaları
XVII	1573'de Has-Timar-Mülk Mezraalar
XVIII	1530'da Çiftlikler
XIX	1573'de Has, Zeâmet ve Timar Çiftlikler
XX	Fâti Devrine Âit Deftere Göre (MAD 13) Bergama Kazâsı Piyâdeleri
XXI	1490 Tarihli Deftere Göre (MAD 3) Bergama Kazâsı Piyâdeleri
XXII	II. Bâyezid Devrine Âit Deftere Göre (M.C. O 116/6) Serpiyâde Hassına Tâbi Bergama Piyâdeleri
XXIII	1551-52 Tarihinde Bergama Kazâsı Piyâdeleri
XXIV	1561-62 Tarihinde Bergama Kazâsı Piyâdeleri
XXV	1576-77 Tarihinde Bergama Kazâsı Piyâdeleri
XXVI	Yıllara Göre Bergama Kazâsı Piyâde Teşkilâtı
XXVII	Yıllara Göre Ocaklara Kayıtlı Yamak Sayılarının Dağılımı
XXVIII	Değişik Dönemlere Âit Nâresîde Yaş Grupları
XXIX	1490'da Serpiyâde Hassı Gelirleri
XXX	1551-52 ve 1561-62 Yıllarında Piyâde Çiftlikleri Gelirleri
XXXI	1576-77'de Piyâde Çiftlikleri Gelirleri
XXXII	Piyâde Teşkilâtının Lağvının Ardından Timara Verilen Çiftlikler ve Gelirleri
XXXIII	Ruznâmçe Kayıtlarına Göre Timara Verilen Piyâde Çiftlikleri
XXXIV	1530'da Bergama'da Cemâatler
XXXV	Sultan Murâd Evkâfına Tâbi Müteferrik Reâyâ
XXXVI	XVI. Yüzyılda Bergama'da Konar-Göçer Nüfus
XXXVII	Bergama Kazâsı Karacalar Cemâati Nüfusu
XXXVIII	1573'de Padişah Evkâfına Dâhil Müteferrik Cemâat
XXXIX	Sultan Murâd Evkâfına Tâbi Müteferrik Reâyâ
XL	XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Bergama Kazâsı
XLI	1530 İcmâline Göre Hüdavendigâr Livâsı Kazâları Gelirleri
XLII	1530'da Bergama Kazâsı Nüfus Dağılımı
XLIII	1530 İcmâlinde Bergama Kazâ Nüfusu
XLIV	XIV. Yüzyılda Bergama'nın Toplam Nüfusu
XLV	Zümrelerin Tahminî Nüfusu ve Dağılımı
XLVI	XVII. Yüzyılda Bergama Avâriz-hâneleri
XLVII	XIX. Yüzyılda Bergama Nüfusu
XLVIII	Cumhuriyet Döneminde Bergama Nüfusu

IV. Bölüm

- I 1530'da Zeminler
- II 1573 Yılı Tahfîr Defterlerine Göre Bergama Kazâsı'ndaki ziraate Elverişli Toprakların durumu
- III XVI. Yüzyılda Köy ve Köy-altı Kır İskân Merkezlerinin Gelirlerine Göre Dağılımı
- IV Günümüzde Bergama'da Hububat Üretimi
- V Yıllara Göre Sultan Murâd Evkâfi Köylerinde Hububat Üretimi
- VI Amme Evkâfi Köylerinde Hububat Üretimi
- VII 1573 Mufassalına Göre Bergama Kazâsı'nda Hububat Üretimi
- VIII 1573'de Bergama'da Hububat ve Bakliyat Üretimi
- IX 1578'de Bergama'nın da Dâhil Olduğu Kadınlıklardan Hububat İhracı
- X Bergama'da Padişah Hassına Tâbi Nehirlerde Çeltik Üretimi
- XI Evkâf Defterlerine Göre Sultan Murâd Evkâfına Merbut Nehirler ve Gelirleri
- XII 1530'da Bergama'da Çeltik Üretimi
- XIII 1573'de Bergama'da Çeltik Üretimi
- XIV 1573'de Kır Kesiminde Çeltik Üretimi
- XV 1573'de Bergama'da Pamuk Üretimi
- XVI 1573'de Bergama'da Susam Üretimi
- XVII 1573'de Bergama'da Saz Üretimi
- XVIII 1573'de Bergama'da Bağ, Bahçe ve Bostan Gelirleri
- XIX Bergama'da Korular
- XX 1530'da Bergama'da Bulunan Değirmenler
- XXI 1567 Tarihli Evkâf Defterine Göre Bergama'da Değirmenler
- XXII 1573'de Bergama'da Değirmenler ve Gelirleri
- XXIII XVI. Yüzyılın Başlarında Bergama'da Vakıfların Durumu
- XXIV 1530'da Bergama'da Amme Evkâfi
- XXV 1530'da Bergama'da Mülkler
- XXVI Bergama Kazâsı'ndaki Padişah Hasları
- XXVII Şehzâde Hassı ve Diğer Haslar
- XXVIII 1573'de Bergama Kazâsı'ndaki Zeâmetler
- XXIX Yıllara Göre Bergama Kazâsı'nda Tımarların Durumu
- XXX Yıllara Göre Bergama Tımarlarının Dağılımı
- XXXI Hâsıllarına Göre Bergama Tımarlarının Dağılımı
- XXXII XVI. Yüzyılda Bergama Kazâ Gelirleri
- XXXIII II. Bâyezid Devri Bergama Tımarları
- XXXIV 1539-40'da Bergama Tımarları
- XXXV 1570'de Bergama Tımarları
- XXXVI 1573'de Bergama Kazâsı'nda Tımarlar
- XXXVII 1575 Yılında Bergama Tımarları
- XXXVIII 1578'de Bergama Tımarları

GRAFİKLER**II. Bölüm**

- I Tahrirlere Göre Hâne-Mücerred Dağılımı
- II Mahallelerdeki Hâne Sayısının Yıllara Göre Değişimi
- III Nefer Esasına Göre Mahallelerin Demografik Durumu
- IV Muafların Toplam Şehir Nüfusu İçerisindeki Yeri
- V Şehir Nüfusu İçerisinde Müslim Gayr-i Müslim Nüfus Dağılımı
- VI 1567'de Bergama Mahalle Vakıfları

III. Bölüm

- I 1567'de Bergama Köylerindeki Vakıflar
- II 1530'da Bergama Nüfusunun Tasarruf Türlerine Göre Dağılımı
- III 1530'da Nüfus İçerisinde Hâne-Mücerred-Muaf Dağılımı
- IV 1530'da Bergama Kazâ Nüfusu
- V 1530'da Nüfusun Statü Bakımından Dağılımı
- VI 1573'de Nüfusun Tasarruf Türlerine Göre Dağılımı
- VII 1573 Mufassalına Göre Nüfus Dağılımı
- VIII 1530'da Nüfusun Zümrelere Göre Dağılımı
- IX 1573'de Nüfusun Zümrelere Göre Dağılımı

IV. Bölüm

- I XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Bergama Gelirleri

KAYNAKLAR

Devlet merkezinden gelen yazışmaların ve mahallinde görülen her türlü konunun kaydedildiği mahalli için önemi tartışılmaz tarih kaynağı durumunda bulunan Şer'iyе Sicilleri ne yazıkki tam olarak günümüze ulaşmamıştır. Bergama'nın da XIX. yüzyıla gelinceye kadar ki döneme âit sicillerin yanmış olması, Osman Bayatlı'nın da belirttiği gibi XIV-XVIII. yüzyıl Bergama tarihinin incelenmesini güçleştirmektedir¹. Bergama'nın elimizde mevcut sicilleri ağırlıklı olarak XIX. yüzyıla âit 24 defterdir².

İncelediğimiz dönem itibarıyla Bergama, seyyâhların gözlemleri açısından pek zengin bir durumda değildir. İbn Battuta, el-Ömerî gibi ortaçağın meşhur müslüman gezginlerinin seyâhâtleri boyunca uğradıkları bölge, sonraki yüzyıllarda yerli ve yabancı seyyâhların ilgisini çekmemiştir. XVI. yüzyıl için şimdilik tespit edilebilen tek seyyâh olan, ayrıntılı bilgi vermese bile 1585 yılı başlarında Manisa'ya gelerek birbuçuk yıl burada kalan ve ardından İzmir'e gelen Âşık Mehmed b. Ömer Bâyezid Bergama'ya uğramamıştır³. XVII. yüzyılda Bergama'ya uğrayan Evliyâ Çelebi'nin de Bergama hakkında ayrıntılı malumât vermemesi bu dönem Bergaması'nın durumu hakkında bilgi edinmemizi zorlaştırmaktadır⁴. Kâtib Çelebi de Bergama için tafsilâtı bilgi sunmamaktadır⁵.

XVII ve XVIII. yüzyılda Batı Anadolu'da çeşitli yerleri gezen ve seyâhatnâme kaleme alan yabancı seyyâhlar da bu dönemde ilgilerini çekmeyen Bergama'ya uğramamışlardır⁶. XIX. yüzyılda Anadolu'ya yoğunlaşan yabancı seyyâh akınından Bergama da etkilenmiş, seyâhatnâmelerde sözü edilir olmuştur⁷.

¹ Osman Bayatlı, *Bergama'da Yakın Tarih Olayları -XVIII.-XIX. Yüzyıl*, II. Baskı İzmir 1957, s. 3, 5.

² Daha önce Bergama Müzesi'nde bulunan ancak günümüzde Ankara Millî Kütüphâne'ye aktarılmış olan defterlerin katalogu için bkz. Osman Ersoy, "Şer'iyeye Sicillerinin Toplu Kataloguna Doğru", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1979-1980, C. XIII, Ş. 24, s. 5. Bu sicillere dayalı bir çalışma için bkz. Vehbi Günay, "Bergama Yeşil (Yeni) Medrese ve II Numaralı Şer'iyе Sicilinde Yer Alan Kitaplar", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIII, İzmir 1998, s. 209-230.

³ Âşık Mehmed b. Ömer Bâyezid, *Menâzirü'l-'avâlim*, Süleymaniye Kütübhanesi Ayasofya Ktb. Nu. 3466, Esâd Efendi Ktb. Nu. 2421, Halet Efendi ktb. Nu. 616. Âşık'ın Manisa gözlemleri için bkz. Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, Ankara 1989, s.42-43 (Bundan sonra *Manisa*); İzmir için bkz. Tuncer Baykara, *İzmir Şehri ve Tarihi*, İzmir 1974, s. 30.

⁴ *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, C. IX, İstanbul 1935, s. 81-82.

⁵ Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, İbrahim Müteferrika tab'ı 1145, s. 659-560.

⁶ Örneğin 1657'de İzmir'e gelen Fransız gezgin J. B. Tavernier Efes ve Yeni İskele (Kuşadası)'ye uğramasına rağmen Bergama'ya gelmemiştir. J. B. Tavernier, *Les Six Voyages de J. B. Tavernier*, Paris 1679. Seyahatnâmenin türkçe tercümesi için bkz. J.B. Tavernier, *XVII. Asır Ortalarında Türkiye Üzerinden İran'a Seyâhat*, Çev. Ertuğrul Gültekin, İstanbul 1980, s .49-56; Aynı durum için bkz. Angelico Maria Müller, *İzmir 1726 (Seyahatname)*, Çev. A. Sevim Uhri, İzmir 1998. Richard Chandler, *Travels in Asia Minor 1764-1765*, London 1973.

⁷ Batı Anadolu'ya gelen ve seyâhatnâme kaleme alan seyyâhların listesi için bkz. Tuncer Baykara, *a.g.e.*, s. 4-11.

XX. yüzyılın başlarında Bergama şehri ve çevresi ile ilgili monografiler hazırlanmıştır⁸.

Seyâhatnâmelerin yanısıra bölge tarihlerinin yazımında araştırmacılara yardımcı olacak diğer bir malzeme de o devre âit mimarî eserlerdir. Dinî, ictimâî ve sivil mimarî örnekleri olan yapıların zaman içinde geçirdiği değişiklikler veyâ ortadan kalkmasıyla, inşâ tarihi ve bânisi hakkında bilgi edinmemizi de güçleştirmektedir. Bugünün tarihçileri tarafından eksikliği duyulan bir diğer maddî kültür mirasımız ise yerinden kaldırılan mezarlıklardır. Bergama'da Osman Bayatlı'nın eserlerinde işâret ettiği ve ileride değineceğimiz gibi pek çok mescidin kenarında yer alan hazireler veya şehrin içinde bulunan mezarlıklar kaldırılmıştır. Bergama'da bulunan İslâmî kitâbelerle ilgili yayın ve çalışmalar da mevcuttur⁹.

Bunların dışında, çalışmamızın esas kaynağını, Osmanlı Devleti'nin resmî belgeleri olan ve bugün arşiv malzemesi olarak nitelendirilen kaynaklar teşkil etmektedir. Sözü edilen kaynaklar arasında *Tapu Tahrîr Defterleri* ilk sıradadır. Devlet adına her türlü gelir kaynağını tesbit ve tevzii işine yâni vilâyet tahrîrine resmî olarak *emânet* denilmektedir¹⁰. Bu vazifeyle görevlendirilen kimseye emîn veya mübâşir, muharrir, il-yazıcısı (kâtibi), vilâyet kâtibi (muharrir) gibi isimler verilmektedir¹¹. Tahrîr emini ve kâtibden oluşan komisyon, tahrîrine memur olduğu vilâyette o yerin kadısı ve berat ile herhangi bir gelir kaynağını tasarruf edenler hazır bulunduğu halde tahrîre başlardı. Berat sahipleri reâyâ ile beraber üç yıllık gelir miktarlarını bir defter halinde sunarlar, merkezden getirilen eski mufassal defter ile yerinde teftiş edilen durum farklılıklarıyla kayda geçirilirdi. Bu durum, hiç bir gelir kaynağının hariç kalmaması ilkesi gözönünde bulundurularak dikkatle gerçekleştirilirdi. Bu defterlerin yanısıra evkâf, piyâde, kürekçi defterleri gibi belirli bir husus için hazırlanmış olanları da mevcuttur. Mufassal defter, cizye defteri, zevâid defteri ile sancak kanunnâmesi müsveddelerini ve mahallî narh ücretlerini tedkik ve tasdik olunmak üzere emin tarafından merkeze getirilirdi. Burada gelir kaynakları istihkaklarına göre taksim edilirdi. Bu defter esas alınmak sûretiyle hazırlanan icmâl defter beyaza çekilerek padişaha sunulurdu. Bütün bu işlemler sonucunda hazırlanan defterler bizlere, teşkilâtli bir bütün ve müdil bir makina halinde işliyen imparatorluk Türkiye'sinin rakamlarla tasrîh ve tevsik edilmiş canlı

⁸ *Monographie in Altertümer von Pergamon*, Berlin 1911; Heinrich Gelzer, *Pergamon unter Byzantinern und Osmanen*, Berlin 1903; J. Mordtmann, "Über das Türkische Fürstengeschlecht der Karasi in Mysien", *Akademie der Wissenschaften*, I Berlin 1911, s. 2-7; Armin von Gerkan, "Die Ursprüngliche Mündung des Kaikos", *Der Akademie der Wissenschaften in Göttingen*, S. 8 (1956), s. 283-299.

⁹ Max van Berchem, *Die Müslimischen Inschriften von Pergamon*, Berlin 1912; Betül Bozkurt, *Bergama Arkeoloji Müzesinde Bulunan XVIII. Yüzyıla Ait Lahid Mezar (Abdülfettah kızı Hafsa Hatun)*, D.E.Ü., G.S.F., Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü, Hat Anasanat Dalı Basılamamış Bitirme Tezi, İzmir 1996.

¹⁰ XVI. yüzyılın 2. yarısında tahrîr eminlerine gönderilmekte olan bir sayım tâlimatnâmesi örneği için bkz. Ö.L. Barkan-Enver Meriçli, *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I*, Ankara 1988, s. 43-46.

¹¹ Halil İnalçık, *Hicri 835 Tarihli Süret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, 2. Baskı Ankara 1987, s. XIX.

bir tablosunu, koskoca bir İmparatorluğun bir iş başı manzarasını görme imkânını sağlayacak emsâlsiz bir tarih hazinesini ortaya koymaktadır¹².

Âşıkpaşazâde, Orhan Bey zamanında hâkimiyet altına alınan Karasi sancağı'nın tahrîr edildiğini kaydetmektedir. Ancak bu döneme âit defterler mevcut değildir. Bergama'nın bağlı bulunduğu Hüdavendigâr sancağına âit tahrîr defterleri de geriye doğru *atik*, *köhne*, *kadîm* ve *akdem* olarak isimlendirilmektedir. Kanunî döneminde tahrîr olunan Hüdavendigâr livâsı defterlerinde, tahrîr emirlerinin isimleriyle anılan *Halil Bey*, *Mevlâna Kirmasti*, *Çakır Ağa*, *Mevlâna Ali Çelebi*, *Şibli-zâde Defterleri* gibi isimlerle anılan defterlere atıflar yapılmaktadır¹³. XVI. yüzyılda tahrîrlerin bazı problemleri de beraberinde getirdiği görülmektedir¹⁴.

1521 tarihli mufassal (BA., TD 111) defterde yer alan vakfa âit bir korunun, II. Mehmed zamanında alındığı II. Bâyezid zamanında ise tekrar vakfiyetinin iâde edildiğini gösteren bir kayıttan, defter-i atik olarak nitelenen defterin tarihini evâhir-i Rebi'ül-ahir 895 (4-13.III.1490) olarak tespit edebilmekteyiz¹⁵. 1521 tarihli mufassal defterin atik olarak kaydettiği ve bu defter ise 1573 tarihli mufassal defterde (TK., KKA., TD 75) atik ve köhne defterler olarak zikredilmektedir.

¹² Bu konuda bkz. Ömer Lûtfi Barkan, "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hâkana Mahsus İstatistik Defterleri P", *İ. F. M.*, II/1 (1941), s. 20-59; II, *İ. F. M.*, II/2 (1941), s.214-247; Ömer Lûtfi Barkan, "'Tarihî Demografi" Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, C. X (1951-53), s. 1-26; Halil İnalçık, "Ottoman Methods of Conquest", *Studia Islamica*, II (1954), s. 110 vd. Heath W. Lowry Jr., *Studies in Defterology Ottoman Society in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, İstanbul 1992; Detlev Finke, "Towards a Classification of the Ottoman Fiscal Surveys (Tapu Tahrir Defterleri, Defatir-i Hakaniye), 15th and 16th Centuries", *Proceedings of the XIIth Congress of CIEPO Praha 1996, Essays on Ottoman Civilization*, Praha 1988, s. 129-136.

¹³ Ö.L. Barkan-Enver Meriçli, *a.g.e.*, s. 13.

¹⁴ 12 Zi'l-ka'de 977 (18.IV.1570) tarihli timar defterinde yer alan tahrîr fermanında Hüdavendigâr sancağının yazımı için *Mahmud b. Hasan*'ın görevlendirildiğini görmekteyiz. Bkz. BA., TD 473, s. 4. Rumeli defteri kâtiplerinden olan *Mahmud* ve kâtib *Hüsrev*'e yazılan 9 Receb 978 (7.XII.1570) tarihli hükümde yeniden tahrîr olunan Hüdavendigâr sancağının timarları dağıtımının sancak sipahilerinin Kıbrıs'ta bulunmaları sebebiyle dağıtımının adaya gidilerek yapılması istenmektedir. Bkz. BA., MD XIV, s. 628; Hüdavendigâr sancağının Kete, Gemlik, Mihaliç, Ulubad, Kirmasti, Toyhisar, Gönen ve Aydıncık kazâlarının mufassal tahrîr defterinde yer alan evâsıt-ı Receb 981 (6-15.XI.1573) tarihli tahrîr fermanında da tahrîrin defter emini *Mahmud b. Hasan* ve kâtib *Hüsrev* tarafından gerçekleştirildiği kayıtlıdır. Bkz. TK., KKA., TD 67, s. 1-3; Rebi'ül-ahir 999 (27.I-24.II.1591) tarihli Hüdavendigâr sancağının tahrîri görevi verilen sabık Bağdad hazine defterdârı *Mehmed*'e yazılan hükümde ise Bergama, Nevâhi-i Bergama ve Tarhala nâhiyelerinin tahrîriyle Saruhan muharriri *Ramazan*'ın görevlendirildiği icmâl ve mufassal defterlerin ona verilmesi diğer nâhiyelerin kendisi tarafından yazılması emredilmektedir. Bkz. BA., MD LXVII, s. 78; Ancak 12 Zi'l-ka'de 999 (1.IX.1591) tarihli hükümde Ramazan'ın bu görevden feragâtle defterleri geri getirmesi istenmektedir. Bkz. BA., MD LXVII, s. 152; 20 Safer 1000 (7.XII.1591) tarihli hükümle Hüdavendigâr, Aydın ve Karasi sancaklarındaki selâtin, haremeyn, vüzerâ ve amme evkafını yeniden tahrîr için *Kâtib İbrahim*'in tâyin edildiği anlaşılmaktadır. Bkz. BA., MD LXVII, s. 187; 5 Ramazan 1000 (15.VI.1592) tarihli defter-i hakânî kâtiblerinden olup sabıka Kütahya ve Hüdavendigâr sancakları tahrîrine kâtib olan *Hüseyn*'e yazılmış hükümden bu sancakların tahrîrine başlandıği ancak tamamlanamadığı anlaşılmaktadır. Bkz. BA., MD VI, s. 27/62.

¹⁵ BA., TD 111, s. 696.

Ömer Lûtfi Barkan ve Enver Meriçli tarafından hazırlanan *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri*'nin ilk cildinde Bursa, İnegöl, Yarhisar, Ermeni-Pazarı, Domaniç, Yenişehir, Söğüt, Göl, Yenice-i Taraklu, Geyve, Akyazı, Akhisar, Göynük ve Beğ Bazarı kazâlarına âit tahrirlerden elde edilen bilgiler neşredilmiş ancak Bergama'nın da dâhil olduğu diğer kazâların bulunması beklenen ikinci cilt aradan geçen süre zarfında yayınlanmamıştır. Ömer Lûtfi Barkan ve Ahmed Akgündüz tarafından tahrir defterleri içerisinde yer alan Hüdavendigâr livâsı kanunnâme metinleri neşredilmiştir¹⁶.

Çalışma kaynağımızı teşkil eden tahrir defterleri hâlen Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadîme Arşivi'nde mufaza edilmektedir. Bu defterlerin genel hususiyetleri hakkında verilecek bilgiler, defterleri tanımamızı ve değerlendirmemizde kullanım şeklimizin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Tahrir Defterleri

Mufassal Defterler

TD 1050

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Defterleri tasnifinde 1050 numarada kayıtlı defter hakkında katalogunda tarihsiz, mâliye, evkâf şeklinde açıklama bulunmaktadır¹⁷. Defter, genel özellikleri ve içinde yer alan bilgiler dolayısıyla daha önce defteri kullanan Ö. Lûtfi Barkan tarafından 892/1487 tarihiyle tarihlendirilmiştir¹⁸.

Defterde 6-20. sayfalar arasında "*Vilâyet-i Bergama-Nefs-i şehri hassa-i padişâhi*" başlığı altında Bergama şehri mahalleleri yer almaktadır. Mahallelerde yer alan nüfus, isim ve meslekleriyle kaydedilmiştir. Mahalle yekûnlarında imamlar belirtilmiş, bennâklar gösterilmeden sadece toplamları verilmiş ise de bunlar "*hâne*" kabul edilmişlerdir. Defterin sonunda gelir kalemleri belirtilirken "*nevâhi-i şehri tâbi-i Düandarili*" kaydıyla nevâhi sadece yekûnlarıyla kaydedilmiştir. Defterin sonunun eksik olduğu veya eksik ciltlendiği de gözden kaçmamaktadır.

TD 111

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Defterleri tasnifinde 111 numara ile yer alan 755 sayfalık defterde 667-700 sayfalar arası Bergama'ya âittir. Katalogta

¹⁶ Ömer Lûtfi Barkan, *XV ve XVI inci Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirâi Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları C. I Kanunlar*, İstanbul 1943, s. 1-6 (Bundan sonra *Kanunlar*); Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri 2. Kitap II. Bâyezid Devri Kanunnâmeleri*, İstanbul 1990, s. 179-187; aynı yazar, *a.g.e.*, C. 7, I. Kitap Kanunî Sultân Süleyman Devri Kanunnâmeleri (IV), II. Kitap II. Selim Devri Kanunnâmeleri, İstanbul 1994, s. 431-434.

¹⁷ Heyet, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Gn. Md. Osmanlı Arşivi Daire Bşk. Yayın nu: 5, Ankara 1992, s. 193.

¹⁸ Ö.L. Barkan-Enver Meriçli, *a.g.e.*, s. 66 n. 63.

Hüdavendigâr sancağına âit 928 tarihli mâliye-evkâf defteri olarak kayıtlı defter, 1521 yılına âit mufassal bir tahrîr defteridir¹⁹. Başında kanûnnâmesi mevcut olan (s. 3) defterin, yazı karakteri gayet açıktır. Defterde mesleklere de kısmen yer verilmiştir. Tahrîr, Evâil-i Muharrem 928 (1-10.XII.1521) tarihinde Uşak kadısı *Pir Ahmed Efendi* tarafından ve babası zâim olan *Hasan b. Karagöz*'ün marifetiyle tamamlanmıştır. Hüdavendigâr sancağının Bursa, İnegöl, Yarhisar, Ermeni, Tomaniç, Yenişehir, Söğüt, Göl, Yenice-i Taraklu, Geyve, Akyazı, Karagöz (Akhisar), Göynük, Beğpazarı, Karahisar-ı Nallu, Mihaliçhisarı, Akçaşehir, Seferihisar, Kite, Mihaliç, Ulubad, Kirmasti, Toyhisar, Edincik, Gönen, Behram ma' Tuzla, Adranos, Kepsud, Tarhala, Bergama, Taşili ve Fesleke nâhiyelerinin tahrîr kayıtlarını içermektedir.

TD 44

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Tapu Tahrîr Defterleri tasnifinde bulunan 44 numaralı bu defter, kısmen Hüdavendigâr mufassalıdır. 137 sayfalık defterde Gönen (s. 1-20), Behram (s. 21-93), Fesleke (s.94-97), Tarhala (s. 99-132) ve Kepsud (s. 133-137) kazâları yer almaktadır. Behram timarları içinde 86-88. sayfalar arasında Bergama kalesi timarlarına yer verilmiştir. Defterde Kirmasti defterine ve defter-i köhne olarak Çakır Beğ defterine atıflar yapılmaktadır. Defter, II. Bâyezîd devrine tarihlendirilmektedir²⁰.

TK., KKA., TD 75

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi'nde 75 numarada kayıtlı defter, Hüdavendigâr livâsının 981(1573) tarihli mufassal tahrîr defteridir²¹. Defterin girişinde III. Murâd'ın tuğrası bulunmaktadır. Yenişehir (v. 1b-27b), Söğüt (v. 28a-44b), Ermenipazarı (v. 45a-52b), İnegöl (v. 53a-74a), Tomaniç (v. 75a-97a), Atranos (v. 98a-191b), Kepsud (v. 192a-241b), Mihaliç ma' Ulubad (v. 242a-274b), Bergama ma' Nevâhi-i Bergama (v. 275b-348b) kazâlarının tahrîridir. Defterdeki kayıtlara numara verildiğinden v. 278b'de 8 numara ile kaydedilmiş Mürseloğlu mahallesi ile ardından gelmesi gereken *Ömeroğlu* mahallesi v. 287a-b'de bulunmaktadır. Bu varağın yanlış ciltlenme sonucu yer değiştirmiş olmasından dolayı mahalle yekûnlarına dikkat edilmesi gerekmektedir. Defterde köhne ve atik defterlere atıflar bulunmaktadır ki bunlardan atik defter, 1521 mufassalı olmalıdır.

Defterde sonradan yazılan çeşitli kayıtlar da yer almaktadır. Meselâ, IV. Mehmed'in sadrazamı Koca/Sofu Mehmed Paşa'ya bir mülk için düşülen kayıt, evâsıt-ı Safer 59 (24.II-5.III.1649) tarihini taşımaktadır.

¹⁹ Defteri daha önce kullananlar meselâ Beldiceanu 1-10 Aralık 1521'e tarihlenmektedirler. Bkz. Nicoara Beldiceanu, *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyula Osmanlı Devletinde Timar*, Çev. M. Ali Kılıçbay, Ankara 1985, s. 105, Ö.L. Barkan-Enver Meriçli, *aynı yer*; Ahmed Akgündüz, *a.g.e.*, C. 7, s. 180.

²⁰ Ö.L. Barkan-Enver Meriçli, *aynı yer*; Nicoara Beldiceanu, *aynı yer*.

²¹ Ö.L. Barkan-Enver Meriçli, *aynı yer*.

İcmâl Defterler

MAD 152

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Mâliyeden Müdevver Defterler tasnifinde 152 numarada yer alan defter, Anadolu Eyâleti'ndeki 16 sancağın büyük haslar hâric olmak üzere timarlarını göstermektedir. II. Bâyezid devri tahrîrlerinin neticelerini mücmelen aktaran bu defterdeki bilgiler sadece timar sahiplerini ve gelirlerini göstermektedir. Defterdeki kayıtların defter-i köhne ve defter-i atike yapılan atıflarla tutulmuş olması dikkâti çekmektedir. 269 varak olan defterde *Nâhiye-i Bergama* 40a-41a varakları arasında yer almaktadır²².

TD 166

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Tapu Tahrîr Defterleri tasnifinde bulunan *Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri*, Hüdavendigâr, Biga, Karasi, Saruhan, Aydın, Menteşe, Teke ve Alâiye livâlarına âit bir muhasebe-icmâl defteridir²³. 656 sayfa olan defterde Bergama kazâsı 186-195. sayfalar arasında yer almaktadır. 937/1530 tarihli defterin kaynakları arasında *TD 111* ve *TD 113*'ün bulunduğu tespit edilmektedir. Ancak, Bergama şehir merkezi ile ilgili verilen nüfus, sadece mufassal defterde yazılan yekûn miktarlarının kaydedilmiş olması, nüfus içerisinde yer alan muâflar toplama yansıtılmaması dolayısıyla gerçek durumu göstermemektedir.

TD 198

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Tapu Tahrîr Defterleri tasnifinde bulunan 946 (1539-40) tarihli bu icmâl defterde, Bergama'ya âit kayıtlar muhtelif sayfalarda yer almaktadır. 350 sayfalık defterde 2 Z 972 (1.VII.1565) tarihli işlem kayıtlarına da rastlanmaktadır. Mufassal deftere atıflar yapılmakta orada olmayan bazı timarların işlendiği görülmektedir.

TD 473

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrîr Defterleri tasnifinde 473 numarada bulunan defter, 4. sayfada yer alan tahrîr fermanından anlaşıldığına göre 12 ZA 977 (18.IV.1570) tarihli bir timar defteridir. 3. sayfada Selim Han b. Sultan Süleyman Han b. Sultan Selim Han'a âit tuğra yer almaktadır. Tahrîr emininin ismi *Mahmud b.*

²² Defterin, Manisa için kullanımı hakkında bkz. Feridun M. Emecen, *Manisa*, s. 7; Ayrıca bkz. Sezai Sevim, *XVI. Yüzyılda Karasi Sancağı (Tahrir Defterlerine Göre)*, A. Ü. Sos. Bil. Ens. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s. 22-23; M. Çetin Varlık, "XVI. Yüzyıl Osmanlı İdarî Teşkilâtında Kütahya", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 2, Y. 1986, İstanbul 1987, s. 204-205.

²³ Defter, Başbakanlık Devlet Arşivleri Gn. Müd. Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı tarafından dizin ve tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır. Defterin genel durumu ve özellikleri için bkz. *166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) Hudâvendigâr, Biga, Karesi, Saruhân, Aydın, Menteşe, Teke ve Alâiye Livâları <Dizin ve Tıpkıbasım>*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Gn. Müd. Osmanlı Arşivi Daire Bşk. Yayın Nu: 27, Ankara 1995, s. VII-X.

Hasan olarak kaydedilmiştir. Fermanda "*Vilâyet-i Anadolu'da Hüdavendigâr sancağında vâki' olan kasabât ve kurâ ve mersumât-ı re'aya ve mezari' ve mer'a ve mahsulât-ı erbâb-ı timar ve züemâ meşruh ve mufassal mücmel ve muhassal*" yazıldığı, "*havas-ı hümâyun ve vüzerâ-i 'azam ve ümerâi'l-kirâm hasları ve sâir erbâb-ı timar ve merdân kılâ' hisseleri bi'l-cümle timar ve emlâk her ne ise zâhir ve bâhir olduğu üzere defter olunduğu*" belirtilmektedir. 497 sayfalık defterde padişah hasları 12-15, şehzâde ve diğer haslar 21-27, zeâmetler 421-450, kale muhafızları timarları ise 490-496. sayfalar arasında yer almaktadır.

Defterde 1019, 1028, 1029 yıllarına âit işlem kayıtları mevcuttur. Sonraki sûretler ile karşılaştırıldığında bazı timarların yerlerinin değiştiği dolayısıyla sıralamanın farklı olduğu dikkati çekmektedir.

TK., KKA., TD 208

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi'nde 208 numara ile kayıtlı bulunan defter, Hüdavendigâr livâsı icmâl defteridir. Defterin BA., TD 473'ün sureti olduğu anlaşılmaktadır. Defterin başında 12 ZA 977 (18.IV.1570) tarihi bulunmaktadır (v. 1b). Ciltli ve tamir görmüş 148 varaklık defterde yırtık ve bozulmadan dolayı okunmayan yerler mevcuttur. Bergama ile ilgili kayıtların v. 133b'de tamamlanmadan 134b'den itibaren Kızılca Tuzla timarlarına geçildiği görülmektedir. Bergama'da bulunan haslar v. 5a-9a'da timarlar ise v. 126b-133b arasında yer almaktadır. Bergama kale timarları ise 146b-148a varakları arasındadır. Defterin bir sureti BA., TD 232'ye çıkarılmıştır. Bu defterde Bergama ve Nevâhi-i Bergama ile ilgili kayıtlar 98b-105b varakları arasında yer almaktadır.

MAD 1289

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Mâliyeden Müdevver Defterler tasnifinde 1289 numarada kayıtlı olan defter, evâhir-i Rebi'ül-ahir 980 (31.VII-8.IX.1572) tarihini taşımaktadır. Defter, BA., TD 473 veya TK., KKA., TD 208'e dayanılarak Hüdavendigâr livâsındaki padişah haslarını göstermek üzere hazırlanmıştır. Kayıtların siyâkat yazısı ile tutulduğu defterde, Bergama ve Nevâhi-i Bergama'ya âit kayıtlar 13-15. sayfalar arasında yer almaktadır. Defterin TK., KKA., TD 75 numaralı defterin kaynakları arasında olduğu görülmektedir.

TK., KKA., TD 213

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi tahrîr defterleri arasında 213 numara ile kayıtlı bulunan defter, *icmâl-i mensuhât-ı Bolu ve Hüdavendigâr ve Hamid ve Ankara* adını taşımaktadır. Timara verilen piyâde çiftliklerine âit kayıtları içeren 104 varaklık defterin girişinde *Sultan Murâd (IV.) b. Ahmed Hân*'ın tuğrası ve tahrîr fermanı mevcuttur. Nevâhi-i Bergama ile ilgili kayıtlar 13a, 15b, 25b varaklarında bulunmaktadır.

Evkâf Defterleri

MC. O 117/1

İstanbul Atatürk Kitaplığı'nda Muallim Cevdet yazmaları tasnifinde bulunmaktadır. 75 varaklık bu defter 859 (1454-55) yılına âit olması bakımından dikkate değerdir. Defterde herne kadar "*evkâf-ı Kabluca merhum sa'id-i şehid Gazi Hudavendigâr nevverallahu kabrehu imâretinin ve medresesinin evkaflarının hâsılını ma'ruf beyân eder*" şeklinde kayıt yer alsa da içerisinde Ada, Karagöz, İznik, Yalakova, Bazarköy, Yenişehir, Ulubad, Toyhisar, Edincik, Gönen, Tarhala, Bergama, Behram kazâlarına âit evkâf kayıtları bulunmaktadır. Bergama'ya âit kayıtlar 67b-68b varakları arasında yer almaktadır.

TD 453

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrîr Defterleri tasnifinde yer alan defter, Kanunî devri başlarında 928/1521 tarihinde hazırlanan mufassal bir vakıf defteridir²⁴. Çakır defterine ve köhne deftere atıflar yapılan defterde 11 Cemâzie'l-evvel 896 (21.IV.1491) tarihli kayıtlar da dikkâti çekmektedir (v. 62b). Ayrıca Cemâzie'l-ahir 921 (13.VII-10.VIII.1515) tarihli bir ferman sureti yer almaktadır (v. 52b). Defterde yer alan kayıtlar daha sonra hazırlanan mufassal defterle karşılaştırıldığında bazı varakların yanlış ciltlenmiş olabileceği düşünülmektedir. Defter, 1567 tarihli mufassal tahrîrde *atik defter* olarak anılmaktadır.

TD 113

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrîr Defterleri tasnifinde 113 numara ile kayıtlı bu defter, 928/1521-22 tarihli bir evkâf defteridir²⁵. 275 sayfalık selâtin evkâfını içeren defter XVI. yüzyıla âit erken tarihli bir tahrîr olması bakımından önemlidir. Defterdeki kayıtlar düzenli bir şekilde ve tafsilâtlı olarak tutulmuştur. Defterde Bergama ile ilgili kayıtlar 21-26, 33-44. sayfalar arasında yer almaktadır.

TD 531

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tahrîr Defterleri tasnifinde bulunan defter, 946/1539 tarihli bir vakıf defteridir²⁶. Müsvedde olarak hazırlandığı anlaşılan defter üzerinde düzeltmeler yapılmıştır. Defterde *nakl* ve *mukabele şod* gibi sonradan işlem gördüğünü gösteren kayıtlar bulunmaktadır. 304 sayfalık defterde Bergama'daki amme vakıflarının kayıtları 229-302. sayfalar arasında yer almaktadır. Karacalar cemâatine âit nüfus kayıtlarının büyük bölümünün 1573 tarihli mufassal defterde

²⁴ Ö.L. Barkan-Enver Meriçli, *aynı yer*; Nicoara Beldiceanu, *aynı yer*.

²⁵ Ö.L. Barkan-Enver Meriçli, *aynı yer*.

²⁶ 166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) Hudâvendigâr, Biga, Karesi, Saruhân, Aydın, Menteşe, Teke ve Alâiye Livâları <Dizin ve Tıpkıbasım>, Başbakanlık Devlet Arşivleri Gn. Müd. Osmanlı Arşivi Daire Bşk. Yayın Nu: 27, Ankara 1995, s. 6.

verilen nüfus kayıtlarına kaynaklık ettiği görülmektedir²⁷. 1539'da tafsilâtı çıkarılan ancak yekûnları yazılmayan nüfusun 1573'de sadece yekûnları kaydedilmiştir.

TK., KKA., TD 580

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi'nde 580 numarada bulunan defter 975 (1567 öncesi) tarihli mufassal bir vakıf tahrîridir²⁸. Defterde, Hüdavendigâr vilâyetine tâbi Bursa, Yenişehir, İnegöl, Beğbazarı, Göl, Sivrihisar, Kete, Tuzla, Toyhisar, Mihaliç, Ulubad, Edincik, Gönen, Behram ve Tuzla, Bergama, Kirmasti, Seferihisar ve Tarhala'da bulunan vakıflar mufassal olarak kaydedilmiştir. 228 varaklık defterde Bergama ile ilgili kayıtlar 131b-164a varakları arasında yer almaktadır. Defterde Çakır, köhne ve atık defterlere atıflar yapılmaktadır. Bu defterin kaynakları arasında 453 ve 531 numaralı defterlerin bulunduğu tespit edilmektedir.

TK., KKA., TD 570

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi 570 numarada kayıtlı defter, *Hüdavendigâr Livâsı Selâtin Evkâf Defteri*'dir. Defterin başlangıcında III. Murâd'ın tuğrası yer almaktadır. Ö. Lûtfi Barkan tarafından kullanılan defterin tarihi 981/1573 olarak verilmektedir²⁹. 270 varak olan defterde Bergama ile ilgili kayıtlar 32a-34b, 142b-145a varakları arasında yer almaktadır.

MAD 617

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Mâliyeden Müdevver Defterler tasnifinde 617 numarada kayıtlı bulunan defter evâil-i Zi'l-hicce 1015 (30.III-9.IV.1607) tarihli icmâl-evkâf defteridir. Defter, Kütahya, Bolu, Kocaeli, Menteşe, Aydın ve diğer livâlarda bulunan padişah evkâfının icmâl muhasebesini içermektedir. 426 sayfalık defterde Bergama ile ilgili kayıtlar 230-253. sayfalar arasında yer almaktadır.

TD 1020

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Tapu Tahrîr Defterleri tasnifinde 1020 numarada bulunan defter, tarihsiz bir mufassal vakıf defteridir. Sultân Murâd Evkâfi'na âit kayıtlar 1-14. sayfalar arasında yer almaktadır. Defterin kesin olarak tarihlendirilmesi mümkün olmamıştır. Ancak daha önceki defterlere atıfların mevcut olduğu defterde daha önceki tahrîrlerde bulunmayan vakıf köylerin varlığı bize defterin elimizdeki defterlerden sonraya âidiyetini ve dolayısıyla XVII. yüzyılın başlarında hazırlanmış olabileceğini düşündürmektedir.

²⁷ TK., KKA., TD 75, v. 303a-309a.

²⁸ Ö.L. Barkan-E. Meriçli, *aynı yer*. Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler Kent Mekanında Ticaret, Zanaat ve Gıda Üretimi 1550-1650*, Çev. N. Kalaycıoğlu, İstanbul 1993 s. 30 n.7.

²⁹ Ö.L. Barkan-Enver Meriçli, *aynı yer*.

Piyâde Defterleri

MAD 13

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Mâliyeden Müdevver Defterler tasnifi içerisinde 13 numarada yer alan bu defter tarihsizdir. *Bursa, Bergama, Biga ve Balıkesir Yayaları Defteri*'nin genel özelliklerinden Fâtih devrine (1451-81) âit olduğu anlaşılmaktadır. Defterde *Burusa, Kayı ili, İnegöl, Çavdır, Birgama, İskemenderos, Çandağı, Bigadığı, Boğazhisar, Balıkesri, Söğüd, Labseki, Biga, Gügercinlik, Çan ve Avlonya, Balya, Seğmen* kazâlarına âit kayıtlar mevcuttur. 29x11 cm. ebâdındaki 133 varaklık defterin baş taraflarından bazı varakların düşmüş olduğu tahmin olunmaktadır. Defterin kabında yer alan fihrist ile muhteviyâtı uymamaktadır.

Defterde, köylerde bulunan yaya çiftlikleri, yayaların ve yamakların isimleri ve onların buldukları durumlar da verilmek suretiyle kaydedilmiştir. Bunların ardından mevkufât da kaydedildikten sonra verilen bilgiler toplu halde çıkarılmıştır.

MAD 3

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Mâliyeden Müdevver Defterler tasnifi içerisinde 3 numarada yer alan bu defter, Biga livâsının piyadeğân mücmel defteridir. Tahrîr, Sultan Bâyezid'in emriyle *Sofu İnebeği*'nin emniyetinde silâhdarân cemâatinden *Kâtib İshak* tarafından yapılmıştır. Defterin 23. ve 45. sayfalarında II. Bâyezid'in mührü bulunmaktadır. Defter, 5 R. 895 (26.II.1490) tarihini taşımaktadır. Defterde Bergama, Tarhala, Çatalbergos, Çan, Biga, Boğazhisar ve Bozburun, Çan, Çayhisar, Labseki, Biga, Balya, Söğüd, İnegöl, Turgudili, Bursa, Sındırgı kazâları yayalarına âit kayıtlar mevcuttur.

MC. O 116/6

İstanbul Atatürk Kütüphânesi Muallim Cevdet yazmaları içerisinde 0 116/6 numara ile kayıtlı bulunan defter, Tire, Birgi, Alaşehir, Ayasuluğ, Biga, Tarhala ve Bergama'ya âit kayıtları içermektedir. 52 varak olan defterin eksik olduğu anlaşılmaktadır. Bergama ile ilgili kayıtlar v. 44b-52b'ye kadar devam etmektedir. Defterde *defter-i kadim* ile 1492,1493, 1497'li yıllara atıf yapan kayıtlar bulunmaktadır. Defterdeki kayıtların tamamlanmadan bittiği görülmekte dolayısıyla Bergama'ya âit verilerin bütünü içermediği için değerlendirmeler kesinleştirilememektedir. Defter, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tahrîr Defterleri tasnifi 8 numarada kayıtlı defterin devamı gibi görünmektedir³⁰.

TD 278

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrîr Defterleri tasnifi 278 numarada yer alan defter, Biga livâsı piyâdelerine âittir. Defterin başlangıcında (s. 3) yer alan tahrîr

³⁰ Bu konuda bkz. Detlev Finke, *a.g.m.*, s. 132.

fermanında Sultan I. Süleyman tarafından tahrîre emrolunduğu belirtilmektedir. Tahrîr, *küttâb-ı ma'mure-i Rumeli Mustafa b. Mehmed* eliyle 959 (1551-52) yılında tamamlanmıştır. Bergama ile ilgili kayıtlar 3-6, 42-44, 47-51, 79. sayfalarda yer almaktadır. Ancak defter yanlış ciltlenmiş olup 40-41. sayfa olması gereken varak 78-79. sayfa olarak kaydedilmiştir.

TD 334

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrîr Defterleri tasnifinde 334 numara ile kayıtlı defter, Biga livâsı piyâde defteridir. *Sultan Süleyman Han b. Sultan Selim Hân* tarafından yazımı emrolunan livânın tahrîri, tahrîr emini *Bâyezîd* ve kâtib *Piyâle b. Abdüsselâm* tarafından gerçekleştirilmiştir. TD 278'e göre daha mücmel olarak tutulan defter, 969 (1561-62) tarihini taşımaktadır. Bergama ile ilgili kayıtlar 4-11, 62-74. sayfalar arasında yer almaktadır.

TD 569

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrîr Defterleri tasnifinde 334 numara ile kayıtlı Biga livâsı piyâde defteri *cedîd piyâdegân-ı livâ-i Biga* olarak adlandırılmıştır. Defterin başlangıcında fihrist çıkarılarak nâhiyeler, ocak ve yamak sayılarıyla tasarruf edenlerin isimleri ile birlikte kaydedilmiştir (s. 2). Tahrîr fermanında *Sultan Murâd Han ibn-i Sultan Selim Han ibn-i Sultan Süleyman ...* zamanında tahrîre emrolunduğu belirtilerek, muharrir *Acem-zâde Mehmed b. Ahmed* tarafından 984 (1576-77) senesinde tutulduğu kaydedilmektedir. Sultan III. Murâd'ın tuğrası bulunan defterde kayıtların önceki defterlere nazaran itinasız bir yazı ile tutulduğu göze çarpmaktadır. Bergama ile ilgili kayıtlar 4-9, 52- 61. sayfalar arasında yer almaktadır.

TK., KKA., TD 140

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi 140 numarada bulunan bu defter, *Mensuh ma' Kocaili Yenişehir mufassal defteri* olarak kaydedilmiştir. 290 varaklık defterde, Yenişehir, İnegöl ma' Turgudili, Ermeni, Yarhisar, Akhisar, Yenice, Geyve, Karaağaç, Beğpazarı, Karahisar-ı Nalluhan, Seferihisar ma' Günyüzü, Sultanönü, Mihaliççık, Atranos, Tarhala, İznik kazâlarına âit kayıtlar bulunmaktadır. Başlangıcında (v. 1a) III. Mehmed'in tuğrası bulunan defterde 229a-235a varakları arasında Bergama, Nevâhi-i Bergama ve Başgelembe ile ilgili kayıtlar mevcuttur. Lağvedilen piyâde teşkilâtının timara verilen çiftliklerinin mufassal kayıtlarını içermektedir. Ancak bu defter örnek alınarak icmâli hazırlanan TD 683 ile karşılaştırıldığında defterdeki kayıtların sıralamasının farklı olduğu ve kayıtların eksik tutulduğu anlaşılmaktadır. Bu defterde çiftliklerin gerçek hâsılları kaydedilmiş, icmâlinde ise hâsılların yanına indirilmiş tutarlar yazılmıştır.

TD 683

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrîr Defterleri tasnifinde 683 numara ile yer alan defter, piyâde ve müselleme teşkilâtının lağvedilmesinin ardından gerçekleştirilen tahrîr kayıtlarını ihtivâ etmektedir. III. Mehmed (1595-1603) devrinde gerçekleştirilen tahrîrde Hüdâvendigar, Saruhan, Karasi, Biga ve Kocaili sancaklarının icmâli çıkarılmıştır. Tahrîre Anadolu beğlerbeğliğinden mütekeaid *Hamza Paşa* ile defterhâne kâtiblerinden *Kâtib Hüseyin b. Sinan* emin ve *Osman b. Mahmud* kâtib tayin olunmuşlardır. Defterhâneye evâhir-i Safer 1004 (26.X-3.XI.1595) tarihinde teslim edilen defterde "*sâir reâyâ hükmüne idhâl olunan tavâif-i piyâdegân ve müsellemanın uhdesine aşâr ve rûsûm takdir olunmuşdur*" kaydı yer almaktadır.

Diğer Defterler

Kürekçi Defteri

MAD 240

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Mâliyeden Müdevver Defterleri 240 numarada yer alan defter, katalogunda "tarihsiz" olarak kaydedilmiştir. *Aydın, Saruhan ve Karasi livâları kürekçi defteri* adına taşıyan defterin baş kısmı noksandır. Aydın (Yenişehir, Bozdoğan, Sart), Saruhan (Güzelhisar, Tarhanyat, Manisa, Ilıca, Marmara, Akhisar, Gördük, Atala, Nif), Karasi (Edremid, Bergama, Tarhala, İvrindi, Balıkesri) livâlarına âit kürekçiyân defteri, genel özellikleri dolayısıyla II. Bâyezid devrine (1481-1512) yâni 1480 sonrası döneme tarihlenebilir³¹.

204 sayfa olan defterin Karasi livâsına tâbi "*Nâhiye-i Bergama*" mahalleleri 147-159, köyleri ise 159-167. sayfalar arasında yer almaktadır. Kürekçiyân, parûkeşân ve yamaklar "*neferen*" kaydedilmişlerdir. Özellikle şehirde yaşayan ahâlinin isimleri ile birlikte çoğunun meslekleri itinalı bir şekilde belirtilmiştir. Defterin bütününden niteliği hakkında fazla bilgi sahibi olunamamakla birlikte kürekçi ve yamakların çeltik üretimiyle ilgili oldukları tahmin olunabilir.

Mühimme Defterleri

Divân-ı hümâyunda görüşülen ve karara bağlanan konularla ilgili tutulan kayıtlar mühimme defterlerine kaydolunmaktadır. Ayrıca ferman, berat ve benzeri belgelerin müsveddeleri de bu defterlere yazılarak temize çekilmektedir. Mühimme Defterleri tasnifinde yer alan defterlerin dışında, *Mühimme Zeyli Defterleri* tasnifinde ve diğer tasniflerde de bu tür defterler bulunmaktadır. Mühimmeler tutuldukları divânlara göre rikâb, ordu, kaymakamlık gibi isimler de almaktaydı. XVII. yüzyıldan itibaren defterlerin konularına göre tasnif edildikleri görülmektedir. 1648 yılında şikâyet defterleri, 1699'da nâme-i hümâyun defterleri, 1707'de Mısır mühimmeleri,

³¹ Defterin tarihlendirilmesi ve Edremit kazası için kullanımı hakkında bkz. Fikret Yılmaz, *XVI. Yüzyılda Edremit Kazası*, E. Ü. Sos. Bil. Ens. Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 1995, s. 260.

1747'de kalebend defterleri, 1787'de mühimme-i mektûm defterleri konularına göre hükümlerin yazıldıkları defterler olmuşlardır³². Başbakanlık Osmanlı Arşivi Mühimme Defterleri tasnifinde yer alan defterler tıpkıbasım ve transkripsiyon hâlinde ve bir sıra dâhilinde neşredilmektedir³³. Bu tasnifte 1553 yılından başlamak üzere XIX. yüzyıla kadar 263 adet defter yer almaktadır. Bunlardan 1 ve 2 numaralı defterler ruûs defteridir, 20 numaralı defter ise mevcut değildir. Mühimme defter ve parçalarının bir araya getirilmesi ile oluşturulmuş Mühimme Zeyli Defterleri serisinde 14 defter bulunmaktadır³⁴.

Bunların dışında Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Defterleri tasnifi 263 numara kayıtlı olan defter de bir mühimme defteridir. Topkapı Sarayı Arşivi'nde de iki mühimme defteri bulunmaktadır³⁵. Ayrıca Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde mühimme defterlerinin ilk örnekleri olarak kabul edilebilecek defterlerin mevcudiyeti de bilinmektedir³⁶.

Timar ve Zeâmet Tevcih Defterleri (Rûznâmçe)

Divânda timar ve zeâmet tevcihine âit kayıtlar *Rûznâmçe Defterleri* adı verilen defterlere kaydedilmişlerdir. Defterlere, divâna ulaşan timar tezkireleri geldiğinde tevcih tarihlerine bakılmaksızın ve sancak ayrımı yapılmadan kaydedilen hükümlerin çoğu zaman kayıt yanlışlıklarına da yol açmaktadır. Defterlerin bu özelliği kullanıcı açısından bazı sakıncaları beraberinde getirmesine rağmen, incelenilen dönem itibarıyla mevcut defter taranarak Bergama ve Nevâhi-i Bergama'da tevcih edilen timarlar ve sahiplerinin isimlerinin tespiti yapılmaya çalışılmıştır.

³² Heyet, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Gn. Md. Osmanlı Arşivi Daire Bşk. Yayın nu: 5, Ankara 1992, s. 193. Mübahat S. Kütükoğlu, "Mühimme Defterlerindeki Muâmele Kayıtları Üzerine", *Tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatik Semineri 30 Nisan-2 Mayıs Bildiriler*, İstanbul 1988, s. 97.

³³ 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), II cilt, Tıpkıbasım, Özet ve Transkripsiyon, Ankara 1993; 5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566), II Cilt, Tıpkıbasım, Özet ve İndeks, Ankara 1994; 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), Tıpkıbasım, Özet-Transkripsiyon ve İndeks, II Cilt, Ankara 1995; 12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572), III Cilt Tıpkıbasım, Özet-Transkripsiyon ve İndeks, , Ankara 1996. Ayrıca N. Aykut, İ. Bostan, F. Emecen, Y. Halaçoğlu, M. İpşirli, İ. Miroğlu, A. Özcan, İ. Şahin, *Mühimme Defteri 90*, İstanbul 1993; Mehmet Ali Ünal, *Mühimme Defteri 44*, İzmir 1995.

³⁴ Midhat Sertoğlu, *Muhteva Bakımından Başvekâlet Arşivi*, Ankara 1955, s. 15 vd.

³⁵ M. Akif Erdoğru, *Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522-1584)*, İzmir 1988, s. 9 n.35.

³⁶ Bu defterlerin ilk örneklerinden sayılan bir defter neşri için bkz. İlhan Şahin-Feridun Emecen, *Osmanlılarda Divân-Bürokrasi-Ahkâm II. Bâyezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihli Ahkâm Defteri*, İstanbul 1994.

BİRİNCİ BÖLÜM

A. ADI VE COĞRAFİ KONUMU

1- Adı

M.Ö. III. binyılda Anadolu'ya göç eden Avrupa kavimlerinden Kaikos (Bakırçay) vadisine yerleşen göçmenlerin, Hint-Avrupa dil âilesi içinde yer alan Trakya-Phrygia karışımı bir lehçe konuştukları ve yerli halkla karışan bu kavimden *Kaikos*, *Pergamos* ve *Teuthrania* gibi bazı akarsu ve yer adlarının kaldığı bilinmektedir¹. Yunan öncesi bir kelime olan *Pergamon*, *küçük yerleşim yeri*, *kale* manasına gelmektedir. Bir başka görüşe göre ise, Bergama kelimesi Luwi dilindeki bitişli bir kelime olan *Pergamon* veya *Pergamos*, *Parga-(u)ma* öğelerinden türetilmiştir. Bilge Umar'a göre *pargamon* kelimesi *yüksek yerin halkı (nın kenti)* anlamını taşımaktadır. Helen diline aynı şekilde geçmiş ve İliada'da da bu şekliyle kullanılmıştır. Bu haliyle kelime *hisarın en yüksek burcu* veya *iç kale* manalarını taşımaktadır². Kelime, Latince *Pergamum* veya *Pergamus* şeklindedir. Şehrin kuruluşuyla ilgili pek çok mitolojik efsane bulunmaktadır. Mitolojiye göre Herakles (Herkül) ile Auge'nin oğlu Telephos Bergama'nın kurucusudur. Telephos'un doğuşundan Bergama'yı kurduğu zamana kadar olan hayat hikâyesi "çizgi roman kareleri" tekniğiyle M.Ö. 164-156 yılları arasında inşâ edilen Zeus Sunağı duvarlarına çizilmiştir. Andromakhe efsanesinden ve Pausanias'da geçen kayıttan, şehrin M.Ö. II. binin sonlarından önce var olduğu tespit edilebilmektedir. Efsaneye göre şehir adını, Arkadia'dan bir grup göçmenle birlikte gelen Akhileus'un oğlu Pyrrhos ile Kilikya kralı Eietion'un kızı Andromakhe'nin en küçük oğulları Pergamos'dan almaktadır³. Bir diğer görüşe göre şehir adını, Euriphos'un bir savaşta

¹ Hasan Malay, *Hellenistik Devirde Pergamon ve Aristonikos Ayaklanması*, İzmir 1992, s. 5-6.

² Bilge Umar, *Türkiye Halkının İlkçağ Tarihi 1*, İzmir 1982, s. 175; Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İstanbul 1993, s. 683. Yazar Sivas ili Divriği ilçesi merkez bucağına bağlı şimdiki adı Uzunyayla olan köyün eski adının da *Pargam* olduğunu, ayrıca Herodot'a atfen Makedonya'nın Pieria bölgesinde bulunan bir hisarın da *Pergamon* adını taşıdığını belirtmektedir (s. 637 ve 653). Kelime ve şehrin kuruluşu hakkında bkz. Şarl Teksiye, *Küçük Asya*, Mütercimi Ali Suad, C. I İstanbul 1339, s. 374-375.

³ Şehrin kuruluşu, kurucusu ve adı ile ilgili bkz. Hausoulier-Pontremoli, *Bergama Tarihi ve Rehberi*, Çev. M. Rahmi-A. Aziz, İzmir 1929, s. 13-19; Osman Bayatlı, *Bergama Tarihi'nde İlkçağ ve Bakırçay Havzası*, *Arkhaisk-Klâsik Kültürler*, İstanbul 1949, s. 18 vd.; Adnan Pekman, "Yazılı Kaynaklara Göre Pergamon Şehrinin Kurucusu ve Kuruluşu Hakkında", *İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Dergisi*, Sayı: 24 (Mart 1970), s. 34; Tevhit Kekeç, *Bergama*, İstanbul 1993, s. 5; Özgen Acar, "Bergama Zeus Sunağı'nın Gizemleri ve 60 Yıldır Görülmeyen Telephos Kabartmaları", *Arkeoloji ve Sanat*, Y. 18, S. 72 (Mayıs-Haziran 1996), s. 18-19; Eyüp Eriş, *Bergama Söylenceleri*, Bergama Belediyesi kültür yay no: 3 by.y, 1990, s. 26-28.

Epir'de bulunan Achilleus'us torunu *Bergamos*'dan yardım istemesi ve aldığı yardım sayesinde kazandığı savaş sonunda kurduğu şehre onun adını vermesiyle almıştır⁴.

Bergama antik dönemde Mysia bölgesi içinde yer almaktadır. Mysia; kuzeybatı Anadolu'nun doğuda Bithynia, güneydoğuda Phrygia, güneyde Lydia, güneybatıda Aiolis ile çevrili bölgesine verilen addır. Dolayısıyla Balıkesir ilinin Edremit körfezi kıyısındaki bölümü dışında tümünü; İzmir ilinin Bergama dolaylarındaki bölümünü; Manisa ilinin Soma ve Kırkağaç dolaylarındaki bölümünü; hatta Çanakkale ilinin Anadolu'daki bölümünü içine almaktadır⁵. Mysia bölgesinin Olimpos (Uludağ)'dan Çanakkale körfezine kadar olan bölümüne *Küçük Mysia* veya *Mysia Hellespontik* denilmekteydi. Bunun dışında kalan ve Bergama'nın da içinde bulunduğu bölge ise *Büyük Mysia* olarak adlandırılmaktaydı⁶.

Türklerin hâkimiyeti altına giren şehrin adı Fâtih dönemine âit tarihsiz bir piyâde defterinde *Bîrgamâ* şeklinde kaydedilmiştir. Yine bu döneme tarihlenebilecek olan bir kürekçi defterinde ve 859 (1454/55) yıllarına âit evkâfi gösteren defterde kelime aynı yazım şekli ile karşımıza çıkmaktadır⁷. Bursa'da Umur Beğ Câmii'ndeki ahir-i Muharrem 859 (20.I.1455) tarihli taş vakfiyede de *Birgama* olarak kayıtlıdır⁸. Ancak 1487 tarihli mufassal tahrîr defteriyle 1490 tarihli bir piyâde defterinde ve sonraki tarihlere âit defterlerde şehrin adının imlâsı *Bergama* şeklindedir⁹.

2- Coğrafi Konumu

Bergama, Ege bölgesinin kuzey-batı kesiminde, Bakırçay ovasının hemen hemen orta kısmında Madra dağının (1.338 m.) güneye doğru uzantısı olan tepelik arazinin eteklerinde yer almaktadır. Ege denizi ve Çandarlı körfezine 25-30 km. mesafede bulunan şehrin denizden ortalama yüksekliği 59-63 m.'dir¹⁰. 39° 1' kuzey enlemi, 27° 12' doğu boylamında yer alan Bergama'nın ilk kuruluş yeri olan Akropol (Harabe) tepesi 335 m. yüksekliktedir¹¹. Bergama'nın kuzeyinde yer alan tepeler Madra dağının 1.338 rakımlı Maya tepesine, kuzeybatıdakileri ise Geyikli dağının 1.051 rakımlı Kuzuluk tepesine kadar uzanırlar.

⁴ Hâmit Altay, "Tarihte Bergama", *Kaynak Balıkesir Halkevi Dergisi*, Y. 1, S. 3, Temmuz 1948, s. 6. Yazı aynı dergide bir dizi hâlinde yayınlanmıştır. Bkz. S. 4, s. 6; S. 5, s. 6; S. 6, s. 5; S. 8, s. 7; S. 9, s. 6.

⁵ Bilge Umar, *a.g.e.*, s. 107.

⁶ İsmail Hakkı (Uzunçarşılıoğlu), *Karası Vilâyeti Tarihçesi*, İstanbul 1925, s. 5-6.

⁷ BA., *MAD 13*, v. 27b vd.; BA., *MAD 240*, s. 147; İAK., *MC.O 117/1*, v. 67b.

⁸ Taş vakfiye metni için bkz. Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisinde Çelebi ve II. Sultan Murad devri 806-855 (1403-1451) I, II*. Baskı, İstanbul 1989, s. 337-340.

⁹ BA., *TD 1050*, s. 6; BA., *MAD 3*, s. 26 vd.

¹⁰ Berrin Eken, *Bergama Kazası Monografyası*, İ. Ü. Coğrafya Ens. Basılmamış Lisans Tezi, İstanbul 1960, s. 15; Esin Özcan, *Bergama'nın Kuruluş ve Gelişmesi*, A.Ü. Sos. Bil. Ens. Coğrafya Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1990, s. 2-3; Osman Bayatlı, *a.g.e.*, s.4'de 63 m. olarak vermektedir. *İzmir İlçelerinin Ekonomik Profili ve Alternatif Yatırım Olanakları*, İzmir Ticaret Odası yay. No: 54 by., t.y., s. 97'de de 68 m.'dir.

¹¹ Berrin Eken, *a.g.t.*, s. 15; Osman Bayatlı, *a.g.e.*, s. 4.

Bergama'da genel özellikleri yazları kurak, kışları ise ılık ve yağışlı olan Akdeniz iklimi hâkimdir. Subtropikal iklim sahaları içinde yer alan Bergama'da sıcaklık 0 derecenin altına düşmez. Ancak zaman zaman kara ikliminin tesirleri hissedilir. Buna göre yazlar sıcak (ort. 26°), kışlar ılık (ort. 6°), soğuk mevsimde suhnet 16°dir¹².

Kazâ her bakımdan kendisini çevreleyen dağ kütleleri ile Bakırçay oluşunun tipik tesiri altındadır. Bakırçay ovası reliefi kabaca doğu-batı istikametinde keser. Ova tabanı Soma'da dar bir boğazla yukarı kısımdan ayrılmıştır. Buna karşılık Bergama'ya doğru genişlemekte, batı kısmında ise tekrar daralmaktadır. Ovayı baştanbaşa geçen Bakırçay, bu kesimde Karadağ ve Yunddağı arasında bir boğazdan geçerek Çandarlı körfezinden denize dökülmektedir¹³. Genel özellikleri göz önünde bulundurulduğunda bölge üç farklı kısma ayrılabilir. Kuzeyde yüksek kütleyi oluşturan Madra ve Geyikli dağı üzerinde bu yüksekliğe uyum sağlamış tabii bitki örtüsü, sellenmeler şeklinde küçük akarsular görülür. Güneyde 1.084 m. ile daha yüksekte bulunan Sultan dağı'nın devamını teşkil eden Yunddağ kütlesi de aynı özellikleri taşımaktadır. Bunların arasında kalan, nisbeten alçak bölge ise Bakırçay oluşundaki akarsu ile ayrı bir özellik göstermektedir¹⁴.

Bergama, Soma ve Kırkağaç ovalarını içine alarak batıya yönelen, uzunluğu 45, genişliği ise 15-20 km. arasında değişen Bakırçay vadisi, Bakırçay ile buna karışan diğer yan derelerin (Gelembé çayı, Aksu, Yağcılı, Menteşe, Ilica, Karadere, Kırkgeçit, Gümüş, Kestel, Bergama, Sınır ve Boğazasar-Sarıazmak dereleri) getirip biriktirdikleri alüvyonlarla örtülü, kenarlarda yamaçlara doğru yer yer taraça düzlükleri görülen bir çöküntü alanıdır. Bu vadiye yer alan Bergama ovası çevresinden itibaren arazi kuzeye, kuzeybatıya ve güneye doğru yükselmeye başlar¹⁵.

Bergama'da Bakırçay'a iki çay karışmaktadır ki Akropol tepesinin iki yanından geçen Bergama deresi (Selinos) Madra kollarından Sakarkaya'nın 650 rakımlı Saraçyaylası'ndan çıkarak, İncecikler köyünden geçer. Akropol tepesinin güney eteklerinden Bergama'yı ikiye bölerek geçen dere 6 km. gittikten sonra 80,5 km.'sinde Bakırçay'a karışır. Kestel deresi (Ketios) ise Sakarkaya'nın 500 rakımlı tepesinin yamaçlarından çıkarak Yoğurtdöken, Hamzalı köyleri yanından geçer ve Akropol'ün kuzey eteklerinden eskiden doğrudan Bakırçay'a akarken günümüzde Kestel köprüsü civarında Bergama deresi ile birleşerek Bakırçay'a karışır¹⁶.

¹² Bölgenin iklim özelliklerinin genel bir değerlendirmesi için bkz. Asaf Koçman, *İnsan Faaliyetleri ve Çevre Üzerine Etkileri Açısından Ege Ovalarının İklimi*, İzmir 1993, s. 12 vd.

¹³ Asaf Koçman, *a.g.e.*, s. 2.

¹⁴ Berrin Eken, *a.g.t.*, s. 3 vd.

¹⁵ Besim Darkot-Metin Tuncel, *Ege Bölgesi Coğrafyası*, İstanbul 1978, s. 83-84.

¹⁶ Osman Bayatlı, *a.g.e.*, s. 14-15.

B. BERGAMA VE TÂRİHİ

1- Türk Fethinden Önce Bergama

Bergama'da Neolitik çağ (Yenitaş çağı, Cilâlıtaş çağı) buluntuları elde edilmiş ise de buradaki yerleşme neolitik çağda önemli bir düzeyde değildir¹⁷. Kazılardan ele geçen bulgular Bergama'nın prehistorik devrini aydınlatmaktan uzaktır. Yapılan arkeolojik kazılardan elde edilen bazı geometrik ve proto-korint dönemi buluntularından hareketle Pergamon'un bulunduğu tepenin en azından M.Ö. VIII. yüzyılda iskân edildiği anlaşılmaktadır¹⁸.

M.Ö. VI. yüzyılda Lydia krallığının egemenliği altında iken son kralı Kroisos'un Pers ordularına yenilmesi üzerine bölge, Pers İmparatorluğu'nun Sardeis satraplığına bağlanmıştır¹⁹. M.Ö. III. yüzyılda Batı Anadolu'da bir kral, rahip veya bir tiran yönetiminde çok sayıda küçük ve yarı bağımsız devletçikler vardır ki bu devletçikler arasında yer alan Pergamon da Erytria'lı *Gongylos* adında birinin soyundan gelenler tarafından yönetilmektedir²⁰.

M.Ö. III. yüzyılın ortalarından itibaren Bergama krallığı kuvvetlenmeye başlayarak İzmir dâhil olmak üzere Batı Anadolu'nun önemli bir bölümünü eline geçirmiştir. 150 yıl Attalid'lerin başkenti olan Pergamon'dan söz eden en eski tarihî belgeler arasında adına, M.Ö. IV. yüzyılın başlarına âit Ksenofon'un (ölümü M.Ö. 355 veya 352) *Hellenika* ve *Anabasis* (*Tırmanış veya Onbinlerin Dönüşü*) adlı eserlerinde rastlanmaktadır. Bunun dışında yazılı kaynaklar arasında Polybius (M.Ö. II. yüzyıl), C. Nepos (M.Ö. I. yüzyıl), Diodorus Siculus (M.Ö. I. yüzyıl), Livius (M.S. I. yüzyıl), Tacitus (M.S. I. yüzyıl), Strabon (M.S. I. yüzyıl), C. Dio (M.S. II. yüzyıl), Appianos (M.S. II. yüzyıl), ve Pausanias (M.S. II. yüzyıl)'ın eserlerinde söz edilmektedir. Bu kaynaklardan Strabon, şehrin tarihi hakkında bilgi vermekle beraber kuruluşu ve kurucusuna dair bir şey yazmamaktadır²¹. Pausanias bu konuda bilgi veren tek yazılı kaynaktır.

M.Ö. 399 yılında İyonya ordusuyla birlikte geldiği Anadolu'da Bergama'ya da uğrayan filozof ve tarihçi Ksenofon eserinde Bergama'dan da bahsetmektedir²². Bu kaynaktan Bergama'nın M.Ö. 547-546'da Anadolu'yu istilâ eden Persler'in eline geçtiğini ve burada bir garnizon kurduklarını öğrenmekteyiz. Mysia bölgesinde satrap olan Orontes M.Ö. 362'de çevredeki bazı satraplarla birlikte Perslere karşı

¹⁷ Osman Bayatlı, "Bergama'da Prehistorik Kültür", *Türk Arkeoloji Dergisi*, IX/2, 1959, s. 32-33; Bilge Umar, *a.g.e.*, s. 3.

¹⁸ Adnan Pekman, *a.g.m.*, s. 34; Hasan Malay, *a.g.e.*, s. 9; George E. Bean, *Eskiçağda Ege Bölgesi*, Çev. İnci Delemen, İstanbul 1995, s. 47.

¹⁹ Hasan Malay, *a.g.e.*, s. 10-11.

²⁰ Hasan Malay, "Batı Anadolu'da Aristonikos Ayaklanması (İ.Ö. 133-129)", *Tarih İncelemeleri Dergisi III*, İzmir 1987, s. 14.

²¹ Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographik: XII-XIII,XIV)*, Çev. Adnan Pekman, 3. Baskı İstanbul 1993, s. 129-131.

²² Ksenophon, *Anabasis*, Çev. Hayrullah Örs, 3. Baskı İstanbul 1975, s. 368 vd.

ayaklanarak Bergama'yı başkent edinmiş, M.Ö. 354'de Pers Kralı Artakserkses'e teslim etmiştir²³.

İskender, M.Ö. 334'de Anadolu'ya geçerek Granikos çayı kenarında Pers Kralı III. Darios'u yenmesi üzerine Bergama Makedonyalıların eline geçmiştir. İskender, Bergama kalesini Pers prensesi Barsine'den olan oğlu Herakles'e vermiştir. Burada annesi ile birlikte yirmi yıl kadar yaşayan Herakles, İskender'in ölümünün ardından tahtın vârisi olarak kabul edilmeyerek öldürülmüştür. Ortaya çıkan hâkimiyet mücadeleleriyle birlikte yapılan İpsos savaşının ardından Bergama M.Ö. 301'de İskender'in komutanlarından Lysimakhos'un elinde kalmıştır²⁴.

Romalılarla Kartacalılar arasındaki II. Pön Savaşı sırasında Mysia kıtasının bir kısmı Suriye hükümdarı Seleukos'un diğer kısmı da Bergama devletinin elinde idi. İskender'in kumandanlarından Agathokles'in oğlu Lysimakhos, Frigya-Lykyia kralı Antigonos ile savaşırken Bergama kalesinin önemini kavrayarak burayı askerî bir üs haline getirmişti. Lysimakhos'un hazinedârı olarak Bergama'da devlet hazinesini saklayan Paflagonyalı Philetairos (M.Ö. 283-263), Lysimakhos'un I. Seleukos ile yaptığı savaşta ölümü üzerine görünüşte I. Seleukos'a bağlı gerçekte ise bağımsız bir devlet kurarak Bergama'da hüküm sürmeğe başlamış, krallığının sınırlarını Marmara kıyılarına kadar genişletmiştir²⁵. Yeni Bergama Devleti, Philetairos'un kardeşinin oğlu ve halefi I. Eumenes zamanından başlayarak 263 yılından itibaren Seleukoslardan ayrılmıştır. Gerek I Eumenes (M.Ö. 263-241) ve gerek halefi I. Attalos (241-197) takip ettikleri başarılı siyaset ve Galatlara karşı kazandıkları zaferler sayesinde ülkelerini istilâdan kurtardıkları gibi kuzey bölgeleri de dâhil olmak üzere Batı Anadolu halkının sempatisini kazanmışlardır. I. Attalos, Galatlara karşı kazandığı zaferlerin ardından kral ünvanını alarak içte düzenli bir idâre kurmuş, askerî gücü sayesinde de ülkesinin sınırlarını sürekli olarak genişletmiştir²⁶. Bunların II. yüzyıldaki halefleri Roma İmparatorluğu'nun gücünü kavrayarak onlara dayanmak ve müttefik olmak suretiyle hâkimiyetlerini orta ve

²³ Yılmaz Tosun, *17.-19. Yüzyıllarda Batı Anadolu'da Osmanlı-Türk Şehir Dokuları Bu Dokuları Oluşturan Evler ve Korunmaları*, İzmir 1983, s. 75; Aytekin Erdoğan, *Batı Anadolu Şehir Surlarının Gelişimi*, E. Ü. Sos. Bil. Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1991, s. 74.

²⁴ Tevhit Kekeç, *a.g.e.*, s. 7; Hasan Malay, *a.g.e.*, s. 12-13.

²⁵ İsmail Hakkı (Uzunçarşılıoğlu), *Karasi Vilâyeti Tarihçesi*, İstanbul 1925, s. 16; Ekrem Akurgal, *Ancient Civilizations and Ruins of Turkey From Prehistoric Times Until the End of the Roman Empire*, İstanbul 1983, s. 69.

²⁶ Bu konuda hazırlanmış tezler için bkz. Oktay Belli, *Attalos I (Bergama Kralı)*, İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Böl. Basılmamış Lisans Tezi, İstanbul 1970; Nesibe Bozkuş, *Attalos I (Bergama Kralı-M.Ö. 241-197)*, İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Böl. Basılmamış Lisans Tezi, İstanbul 1978; Mine Can, *Attalos I (Bergama Kralı-M.Ö. 241-197)*, İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Böl. Basılmamış Lisans Tezi, İstanbul 1979; İsa Kemali Ünver, *Attaloslar (Bergama Tarihinde)*, İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Böl. Basılmamış Lisans Tezi, İstanbul 1978; Ulviye İris, *Bergama Tarihi*, İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Böl. Basılmamış Lisans Tezi, İstanbul 1941; Sabahat Göynüner, *Bergama Devleti Tarihi*, İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Böl. Basılmamış Lisans Tezi, İstanbul 1944; Aytekin Bilen, *Bergama Tarihi*, İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Böl. Basılmamış Lisans Tezi, İstanbul 1973.

güney Anadolu'ya genişletmişlerdir²⁷. Attalos'un ölümü üzerine yerine büyük oğlu II. Eumenes (M.Ö. 197-159) geçti. O, Roma ile birlikte Manisa ovasında savaştığı Suriye kralı III. Antiochos'u kesin bir yenilgiye uğratarak Bithinya ve Kapadokya'ya kadar sınırlarını genişletmiş, Thrakia Chersones'i ile Lykia ve Karia dışında bütün Küçük Asya'yı topraklarına katmıştır²⁸. Bu dönemde Bergama, adını verdiği yazı malzemesinin ortaya çıkışına da sahne olmuştur. II. Eumenes devrinde Mısır kralı Ptolemaios VI. Philometor (M.Ö.181/180-145) ile aralarında Bergama ve İskenderiye kütüphaneleri dolayısıyla çıkan anlaşmazlıkta Mısır'dan papirüs ihracına ambargo konulmasının ardından, derilerin iyice işlenip, inceltilerek iki yüzünün de yazı yazılabilir hale getirilmesiyle ortaya *pergamane* denilen zamanla *parşömen* adını alan yazı malzemesi çıkmıştır²⁹. Onun ardından kral olan II. Attalos (M.Ö.159-138) ve III. Attalos (M.Ö. 138-133) zamanlarında Bergama krallığı Roma'nın tabii müttefiki olarak kendisini ayakta tutmağa devam etmiştir. Bu hükümdarlar döneminde Bergama parlak bir dönem yaşamış, şehirde Akropol, tiyatro ve Zeus Sunağı gibi muhteşem âbideler inşa edilmiştir. Bu dönemde Bergama, çok sayıda kitabın bulunduğu muazzam kütüphânesi, ilim ve fikir adamları, kalabalık nüfusu, gelişmiş sanayisi ile Batı Anadolu şehirleri arasında seçkin bir yere sahiptir. Bu özellikleri dolayısıyla şehir, M.Ö. 283-133 yılları arasında Helenistik dünyanın en parlak kültürel merkezlerinden birisi olmuştur³⁰.

Roma devrinde Anadolu'da yaşanan canlı şehir hayatının yaşandığı yerlerden biri olması bakımından Bergama, güzel bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Broughon'un M.S. II. yüzyıla âit Bergama'nın nüfusu hakkında verdiği 200.000 sayısı biraz kabarık olmakla birlikte Russel'in M.Ö. II ve III. yüzyıllar Bergama şehri için verdiği 24.000 rakamı daha küçük çaplıdır³¹.

M.Ö. II. yüzyıl başlarında Romalılar, Batı Anadolu'ya seferlere başladılar ve M.Ö. 190 yılında Seleukoslar Kralı III. Antiochos'u yenerek M.Ö. 188'de Apameia (Dinar)'da imzalanan barış anlaşması ile Anadolu'nun Toroslara kadar olan kısmını yerli hükümetlerin idâresinde olmak üzere nüfuzları altına aldılar. Bu dönemde Anadolu'da Pergamon, Rhodos, Bithynia, Kappadokia, Armenia gibi çok sayıda küçük devlet bulunmaktaydı. Roma İmparatorluğu'nun ele geçirdiği bütün Batı

²⁷ Arif Müfit Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, 4. Baskı Ankara 1984, s. 473-474; Bergama krallarının düzeltilmiş şeceresi ve faaliyetleri hakkında bkz. Clemens Bosch, "Bergama Kral Hanedanının Şeceresi", Çev. Afif Erzen, *Türkiyat Mecmuası*, C. VII-VIII/1, (1940-1942), İstanbul 1942, s. 105-124.

²⁸ Sabahat Atlan, *Roma Tarihi'nin Ana Hatları I. Kısım Cumhuriyet Devri*, İstanbul 1970, s. 89; Tevhit Kekeç, *a.g.e.*, s. 7.

²⁹ Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İstanbul 1994, s. 16; Nuray Yıldız, "Eskiçağda Yazı Malzemesi Olarak Kullanılan Parşömen", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S.5 (1989), İstanbul 1990, s. 337-338; George E. Bean, *a.g.e.*, s. 53-55; Osman Bayatlı, *Bergama Tarihinde Sanat Eserleri ve Abideler (Bergama Tarihinde Sanat Yapıları ve Anıtlar)*, 2. Baskı Bergama Belediyesi Kültür yay. Nu. 25, by.y. 1996, s. 40.

³⁰ Feridun Emecen, "Bergama", *D. İ. A.*, C. 5 İstanbul 1992, s. 492-493 (Bundan sonra "Bergama"); Ekrem Akurgal, *a.g.e.*, s. 69.

³¹ Mustafa Cezar, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İstanbul 1977, s. 480.

Anadolu ve Trakya topraklarını Bergama ve Rodos arasında paylaşırmasından en kârlı Bergama krallığı çıkmıştı³². Yüzyılın sonlarına doğru Roma ile ilişkileri bozulan Anadolu devletçiklerinde isyanlar çıkmağa başladı. Bergama Kralı III. Attalos'un (M.Ö.139/8-133) memleketini Roma topraklarına katılmasını vasiyet ederek ölümü üzerine³³, Romalılar M.Ö. 133'de Bergama arazisine yerleştiler. Romalıların egemenliğine girmek istemeyen Bergamalılar Aristonikos adında birinin önderliğinde ayaklandılar³⁴. Romalılar üç yıl süren isyanın ardından M.Ö. 129 yılında Bergama krallığının batı bölümünde Anadolu'daki ilk eyâletleri olan *Provincia Asia*'yı tesis ettiler. Ephesos bu yeni eyaletin başşehri oldu. Bergama ve diğer Anadolu şehirleri ise bağımsız ve otonom olarak kaldılar³⁵. Pontus kralı Mithridates VI Eupator'un (121/20-163) Romalılarla savaşa girişerek Anadolu'yu istilâsının ardından Bergama'yı Roma'ya açtığı savaşta bir merkez olarak kullanmış ve yeni devletine başşehir ilân etmiş, onun emriyle Bergamalılar şehirde bulunan bütün Romalıları katletmişlerdir. Onun, ordusunun yenilmesinin ardından imzaladığı Dardanos Barışı gereğince Bergama'yı terketmesi üzerine burada tekrar Roma hâkimiyeti tesis edilmiştir³⁶. Bergama, Roma'da meydana gelen hâkimiyet mücadelelerinden etkilenmiştir. Philippi savaşından sonra (M.Ö. 42) İmparatorluğun doğu sınırını alan Antonius, Bergama'ya gelerek İskenderiye kütüphânesinin yokoluşundan şikâyet eden Kleopatra'ya Bergama kütüphanesi'nden ikiyüz bin cilt kitap hediye etmiştir. Roma'da Actium zaferi (M.Ö. 31) ile Cumhuriyet devrinin kapanmasıyla Bergama için dört yüz yıllık bir barış ve refah devri başlamıştır. Ancak burada basılan sikkeler üzerinde metropol veya başşehir yazılı olduğu halde birinci derecede bir merkez değildir. Bergama, I. ve II. yüzyıl Roma imparatorlarının çoğundan himâye görmüş Akropolis çevresinde yeni bir şehir gelişmiştir. Şehir, İmparator Hadrianus devrinde (117-138) bir canlanma devresi geçirmiştir. İmparator Anadolu'ya yaptığı geziler sırasında önemli şehirler arasında sayılan Bergama'ya da uğramıştır³⁷. Fakat sonraki yıllarda şehrin eski önemini ve ihtişamını kaybettiği görülmektedir. Bergama, İmparator I. Valerianus (253-260) zamanında büyük bir depremle tahrip olmuştur. Diocletianus (284-305), Asya eyâletini küçük eyaletlere parçaladığında Bergama, *Küçük Asya* eyâletinde kalmıştır. Büyük Theodosios (379-395) zamanında bu eyâletteki dört metropolisten (Pergamon, Ephesos, Smyrne, Tralles) birisi olmuştur³⁸.

Çok tanrılı-tanrıçalı dinin önemli merkezleri arasında yer alan ve Aziz Yuhanna'nın *Şeytanın tahtı* olarak vasıflandırdığı çoğu kişinin de Antipas'ın şehit

³² Hasan Malay, *a.g.e.*, s. 90.

³³ Sabahat Atlan, *a.g.e.*, s. 102; Eyüp Eriş, *a.g.e.*, s. 107.

³⁴ Hasan Malay, *a.g.e.*, s. 129-141.

³⁵ Arif Müfit Mansel, *a.g.e.*, s. 488; M. Kemal Özergin, *Anadolu Selçukluları Çağında Anadolu Yolları*, İ. Ü. Ed. Fak. Tarih Bölümü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1959, s. 30-31.

³⁶ Sabahat Atlan, *a.g.e.*, s. 127-128; Arif Müfit Mansel, *a.g.e.*, s. 488.

³⁷ Halime Doğru, *XVIII. Yüzyıla Kadar Osmanlı Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Görüntüsü*, Eskişehir 1995, s. 5.

³⁸ Tevhit Kekeç, *a.g.e.*, s. 17-19; "Bergama", *Türk Ansiklopedisi*, C. VI Ankara 1953, s. 163.

edildiği yer olarak kabul ettiği Bergama, daha sonra Hristiyanlık için de önemli merkezlerden birisi olmuştur³⁹. Bergama, St. Jean'ın (Yuhanna) *Apokolips*'inde Asya'nın yedi kilisesi (Efesos, İzmir, Bergama, Thyatira, Sardis, Philadelphia, Laodikia) arasında sayılmakta, Bergama kilisesi topluluğu meleşine hitap edilmektedir⁴⁰. Monofizit mezhebinin yaygın olduğu Bergama, önceleri Efes'e bağlı bir piskoposluk iken sonraları metropolitlik haline getirilmiştir⁴¹.

Roma İmparatorluğu'nun 395 yılında parçalanması ile Doğu Roma İmparatorluğu içinde kalan Bergama'da yeni bir dönem başlamıştır. V. Constantine sadece Arap ordularının akınlarına karşı değil bir devlet politikası olarak doğu sınırına Ermeniler yerleştirmişti. Dolayısıyla VII. yüzyılda da Bergama'da muhtemelen bir Ermeni göçmen kolonisi bulunmaktaydı. Fakat Philippicus (711-713) büyük miktarda Ermeniye Anadolu'nun kendi idâresinde kalan bölümünden çıkarmıştı⁴².

İstanbul'un Fâtih Sultan Mehmed tarafından feth edilinceye kadar daha önce pek çok defalar fetih teşebbüsünde bulunulduğu bilinmektedir. Müslümanlar tarafından Bizans İmparatorluğu'na karşı ilk sefer Hazret-i Muhammed'in emriyle ashâbdan Zeyd ibn-i Hârise'nin kumandasında 629 yılında Filistin arazisi üzerine yapılmıştır. Bizans üzerine bu tarihten sonra uzun sayılabilecek bir zaman sürecinde çok sayıda sefer düzenlenmiştir. Hazret-i Osman'ın hilâfetinde, Muaviye'nin Suriye valiliği sırasında 655 yılında başarıyla gerçekleştirilen ilk deniz savaşının ardından Bizans İmparatorluğu topraklarının ve dolayısıyla başşehrinin Müslüman akınlarına mâruz kaldığını görmekteyiz. Abdurrahman kumandasındaki kuvvetlerin bir kısmını Anatolicon Theması'nın karargâhı olan Amorium'u muhasara için bırakarak Bergama ve İzmir'e başarısız hücumlarda bulunmuşlardır⁴³. Emevilerden Velid b. Abdülmelik devrinde, 709-710 yıllarında komutanlarından Mesleme b. Abdülmelik ve Abbas b. Velid iki ayrı koldan Anadolu'ya girmişlerdir. Mesleme 712 yılında Amasya'yı, Abbas ise Yalvaç'ı ve 713-714 yılında da Ereğli'yi fethetmiştir⁴⁴. Süleyman b. Abdülmelik devrinde, 715 sonbaharında ve kışında Amorium'un sonuçsuz olarak kuşatılmasının ardından kardeşi Mesleme'nin kumandasındaki ordular Anadolu üzerine hareket ederek, batıda Bergama ve Sard'a kadar ilerlemişlerdir. Mesleme, 716

³⁹ Seton Lloyd, *Türkiye'nin Tarihi Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları*, Çev. E. Varinlioğlu, 8. Baskı Ankara 1998, s. 186. Bergama'nın dini ile ilgili hazırlanmış bir tez için bkz. İskender Aktürk, *Bergama Tarihi ve Dini Kültürü*, A. Ü. İlahiyat Fak. İslam Felsefesi Anabilim Dalı Basılmamış Lisans Tezi, Ankara 1991.

⁴⁰ *İncil (Sevindirici Haber)*, İncil'in Yunanca Aslından Çağdaş Türkçe'ye Çevirisi, İstanbul 1996, Yuhanna'nın Vahyi 1-2, s. 496-499; Üçüncü mektup Pergamo'daki Aziz Carpum'a yazılmıştır. Ona kötü ve baştan çıkarıcı "Nicolaite'lerin" öğretilerine karşı koymasını öğütler ve gökyüzü ekmeği sözü verir. Bkz. Angelico Maria Müller, *a.g.e.*, s. 28.

⁴¹ Eyüp Eriş, *Bergama Uygarlık Tarihi*, 2. Baskı İzmir 1990, s. 146-147.

⁴² Speros Vryonis Jr., *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, University of California Press 1971, s. 49.

⁴³ Şahin Uçar, *Anadolu'da İslâm Bizans Mücadelesi*, İstanbul 1990, s. 78.

⁴⁴ *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Haz. H. Dursun Yıldız, C. II, İstanbul 1989, s. 389-390.

baharında Bergama'yı ve akropolü ele geçirmiş fakat bir yıl kadar burada kalan ordunun geri çekilmesiyle tekrar Bizans hâkimiyetine geçmiştir. Mesleme, Çanakkale'den Trakya'ya geçerek Ağustos 716'da İstanbul'u denizden ve karadan muhasara etmiştir. 717 yılında III. Theodosios'un tahttan feragati ile yerine III. Leon geçmiş, Arap orduları çok sert geçen 717-718 kışı ile birlikte meydana gelen kıtlık ve Bulgar saldırıları dolayısıyla hem muhasarayı hem de Bizans topraklarını ağır kayıplarla terk ederek Suriye'ye geri çekilmek zorunda kalmıştır⁴⁵. Müslümanların İstanbul'u ve Anadolu'yu fethetme teşebbüslerinin başarısızlığa uğramasının ardından tamir edilen ve güçlendirilen Bizans şehirleri arasında Bergama da bulunmaktadır.

Bergama, III. Leo (717-741)'nin hükümdarlığında Thrakesion temasına, VI. Leo (886-912)'nin hükümdarlığında ise Arapların denizden gelecek saldırılarını karşı müdafaayı kolaylaştırmak maksadıyla kurulan Samos temasının Adramyttion turmasına dâhil edilmiştir⁴⁶. 934 tarihli bir esere göre de Thracéciens teması içerisinde yer almaktaydı⁴⁷.

2- Türk Fethi

Türkler, Orta Asya'dan Anadolu'ya tarihin muhtelif devirlerinde defalarca gelmişler ise de Anadolu'nun bir Türk yurdu olmasını sağlayacak göç dalgaları XI. yüzyıldan itibaren gelmeye başlamıştır. 1071 Malazgird Savaşı, Bizans Devleti'nin mukavemetini kırarak Anadolu'yu Türklere açan önemli bir dönüm noktasıydı. Zaferin ardından Türkler artık büyük kitleler hâlinde Anadolu'ya gelmeğe, yerleşerek yurt tutmağa başlamışlardı. Türkmen beylerinden Artuk Bey'in 1072'de Bizans ordusunu yenerek Sakarya vadisine ve Marmara kıyılarına kadar ilerlemesi ortaya çıkacak yeni durumun göstergelerinden birisiydi⁴⁸.

Bergama, 1071 Malazgird Savaşı'ndan sonra Küçük Asya'nın batısına yönelik Türk akınlarından zarar görmüş ise de Komnenos hanedanına mensup Bizans imparatorları ve onların haleflerinin kontrolü altında iyi berkitilmiş ve mamur bir merkez olmaya devam etmiştir⁴⁹.

⁴⁵ Carl Brockelmann, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, Türkçeye Çeviren Neşet Çağatay, Ankara 1992, s. 73; Marius Canard, "Tarih ve Efsâneye Göre Arapların İstanbul Seferleri", Çev. İ. Hâmi Danişmend, *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, S. II, İstanbul 1956, s. 224-225; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret İşıltan, Ankara 1981, s. 145-146; İbrahim Kafesoğlu, "İstanbul (Şehrin Muhâsaraları)", *İ. A.*, C. 5/2, İstanbul 1988, s. 1173-1174. M.V. Levchenko, *Bizans*, Çev. E. Berktaş, İstanbul 1979, s. 168-169; Feridun Emecen, "Bergama", s. 493; İsmail Hakkı Uzunçarşılıoğlu, *Karesi Vilâyeti Tarihçesi*, İstanbul 1925, s. 19 (Bundan sonra *Karesi Vilâyeti Tarihçesi*); Tuncer Baykara, *a.g.e.*, s. 71; Şahin Uçar, *a.g.e.*, s. 108.

⁴⁶ V. J. Parry, "Bergama", *E. I.*, New Edition, Vol. I, Leiden-London 1960, s. 1187; "Bergama", *Türk Ansiklopedisi*, s. 163.

⁴⁷ M.V. Levchenko, *a.g.e.*, s. 202.

⁴⁸ Coşkun Alpçekin, "Türkiye Selçukluları", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Haz. H. Dursun Yıldız, C. 8, İstanbul 1989, s. 209-210.

⁴⁹ V. J. Parry, *a.g.m.*, s. 1187.

1075'de Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurmuş olan Süleymanşah, 1078'de İznik'i ele geçirmesinin ardından Bizans'ın iç mücadelelerinden yararlanarak hâkimiyet sahasını Karadeniz, Marmara ve Akdeniz sahillerine kadar her tarafa genişletti. Türkler gümrük dâireleri ve geçiş vergileri ile boğazı kontrolleri altına aldıkları gibi, Bizans tahtı için yapılan mücadelelerde de söz sahibi oldular⁵⁰. XI. yüzyıl sonlarında Bergama, Batı Anadolu'da İzmir merkez olmak üzere Çanakkale Boğazı'na kadar uzanan geniş bir beylik tesis etmiş olan Çaka Bey'in (öl. 1095-96) hâkimiyeti altına girmiş idi⁵¹.

Anadolu'da hâkimiyet kurmuş olan, I. ve II. Haçlı seferlerine karşı direnen Anadolu Selçuklu Devleti hükümdarı I. Kılıçarslan'ın 1107 yılında ölümü üzerine mevcut devlet otoritesi sarsıntı geçirdi. Ortaya çıkan durumdan yararlanmak isteyen Bizans İmparatorluğu da Türklere karşı taarruza geçerek, Türkleri hâkim oldukları Batı Anadolu topraklarından içerilere doğru sürdüler. İran'da Büyük Selçuklu hükümdarı Muhammed Tapar'ın nezdinde bulunan Kılıçarslan'ın oğlu Şahinşah (1110-1116), Temmuz 1109'da Anadolu'ya gelerek 1110 yılında Türkiye Selçuklularının üçüncü sultanı oldu⁵². Şahinşah (veya Melikşah), babasının I. Haçlı Seferi sırasında kaybettiği toprakları geri almak amacıyla 1112 yılının ilk aylarında Bizans İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında bulunan bölgelere doğru harekete geçtiğinde çeşitli yönlere gönderdiği ordular Bizans orduları karşısında başarılı savaşlar gerçekleştirdiler. Bu seferler sırasında kendisi de 1113 yılında bizzat Bergama'ya taarruz ederek burasını fethetti⁵³. Türklerin Batı Anadolu'da kazandıkları bu toprakları uzun süre ellerinde tutmaları mümkün olmadı. Ancak Türkmenlerin Anadolu'da durmayan faaliyetleri Bizans İmparatorlarının değişik tarihlerde seferler düzenlemelerine yol açtı. Türkmenlerin Batı Anadolu'nun bu bölümünde yapmış oldukları harekât, Bizans İmparatorluğu'nun bölgeyi güçlendirmesi sonucunu doğurdu. Bölge, pek çok ünlü komutanın idâresi altına verildi. Bergama, Kırkağaç ve çevresindeki kasabaların dâhil olduğu kısım yarı Türk olan *Monastras*'ın yönetimi altındaydı⁵⁴.

Urfa Haçlı Kontluğu'nun 1144'de ortadan kaldırılması ve Birinci Haçlı Seferi'nin sonuçlarından memnun olmayan Papa ile diğer Avrupa kralları tarafından 1147 yılında Alman İmparatoru III. Konrad ve Fransa Kralı VII. St. Louis'in başında

⁵⁰ Anna Kommena, *Alexiad Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi Malazgirt'in Sonrası*, Çev. Bilge Umar, İstanbul 1996, s. 124 vd.; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, 2. Baskı İstanbul 1984, s. 55-65; İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, İstanbul 1972, s. 63.

⁵¹ Akdes Nimet Kurat, *Çaka Bey İzmir ve Civarlarındaki Adaların İlk Türk Beyi M.S. 1081-1096*, 4. Baskı Ankara 1987, s. 68; Mücteba İlgürel, "Çaka Bey", *D. İ. A., C. 8*, İstanbul 1993, s. 188; Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, Ankara 1996, s. 17.

⁵² Osman Turan, *a.g.e.*, s. 150-154.

⁵³ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi II. Cild Kudüs Krallığı ve Frank Doğu 1100-1187*, Çev. Fikret Işıltan, 2. Baskı Ankara 1992, s. 114; Speros Vryonis Jr., *a.g.e.*, s. 151'de Melikşah'ın kuvvetlerinin 1111 yılında Bergama, Kırkağaç ve Alaşehir civarına akınlar yaptığını kaydetmektedir.

⁵⁴ Anna Kommena, *a.g.e.*, s. 449.

bulduğu yeni bir ordu düzenlenmişti. I. Haçlı seferinde takip edilen yolu seçen Alman kralının mağlubiyeti üzerine Fransa kralı aynı yılın sonunda Türk topraklarının dışından İznik-Balıkesir-Edremit-Bergama-Manisa-İzmir-Efes yoluyla Denizli'ye gelerek buradan Antalya'ya geçmişti. Her ne kadar II. Haçlı seferi güzergâhı olarak Türklerin hâkimiyeti altında bulunmayan bu bölgeler seçilmişse de bu topraklarda artık Türkler de faaliyet göstermeye başlamışlardı⁵⁵. Sultan Sencer'in Karahıtay ve Oğuzlara yenilmesinin ardından geçimini hayvancılıktan temin eden ve kendilerine yeni otlaklar arayan göçebe Türkmenler, II. Kılıçarslan döneminde (1156-1192), onun desteğiyle uclara yerleşmeye başladılar. Sultana bağlı olmayan bu göçebe topluluklar Bizans topraklarına akınlar yaptıkları gibi bir tampon vazifesi de görmekteydiler. 1162-1174 yılları arası dönemde Türk-Bizans sınırındaki olaylarla ilgili kaynaklar yeterli bilgi vermemekle beraber Türkler, Denizli'ye kadar ulaşmışlardı. 1176 Myriokephalon zaferinden önce Türkmenler, Bizans İmparatorunun batıdaki meşguliyetinden yararlanarak yurt ve otlak bulmak amacıyla akınlarını Chliara (Kırkağaç, Bakır köyünün 2 km. doğusunda), Pergamum (Bergama) ve Adramyttium'a (Edremit) kadar götürmüşlerdi⁵⁶. Bu durum Bizans için bir savaş sebebi sayılmıştı. İmparator Manuel I. Komnenos (1143-1180) eskiden beri birbirinden uzak köylerin bulunduğu, dolayısıyla Türk akınlarına maruz kalan bu bölgedeki iskân yerlerini birleştirmek, etraflarını surlarla çevirmek, buralara savaşçı güçlerle koloniler yerleştirmek suretiyle ovaları, müstahkem mevkiilerle koruma altına almaya çalıştı⁵⁷. Ancak bütün tedbirlere rağmen bölge, XI. yy. sonları ve XII. yüzyılın büyük kısmında tahribâta uğramış ve nüfusu hemen hemen tamamen azalmıştı⁵⁸. İsaakios II. Angelos (1185-1195) devrinde Bergama'nın siyasî, dinî, askerî ve idarî önemi artmış ve metropolitlik merkezi olmuştur.

Avrupa'da üçüncü defa olarak oluşturulan Haçlı ordusunun 13 Nisan 1204'de İstanbul'u alarak başlattığı ve 1261 yılına kadar sürecek Lâtin İmparatorluğu döneminde Bergama bir süre Lâtin İmparatorluğu'nun kısa süren idâresinde kalmıştır⁵⁹. Theodor I. Laskaris ile Lâtinlerden Flandre Kontu I. Baudouin (1206-1216)'in vekilliğini yapan Heinrich arasında meydana gelen mücadelenin ardından Theodor'un girişimleriyle 1214'de Nymphaeum (Nif) Antlaşması akdedilmişti. Antlaşma uyarınca kuzeybatı Mysia bölgesi Lâtinlerde kalırken, Neokastron teması

⁵⁵ Osman Turan, *a.g.e.*, s. 184-185; Steven Runciman, *a.g.e.*, s. 224; Speros Vryonis Jr., *a.g.e.*, s. 150; M. Kemâl Özergin, *a.g.e.*, s. 36.

⁵⁶ İbrahim Kafesoğlu, "Selçuklular", *İ. A.*, C. 10, İstanbul 1988, s. 381.

⁵⁷ Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, Çev. Fikret İşıltan, Ankara 1995, s. 103; Tuncer Baykara, *Denizli Tarihi İkinci Kısım 1070-1429*, İstanbul 1969, s. 19; Paul Wittek, *Menteşe Beyliği 13-15 inci Asırda Garbî Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik*, Çev. O. Ş. Gökyay, 2. Baskı Ankara 1986, s. 4; Speros Vryonis Jr., *a.g.e.*, s. 123, 188; Coşkun Alptekin, *a.g.m.*, s. 256.

⁵⁸ Speros Vryonis Jr., *a.g.e.*, s. 160.

⁵⁹ Lâtin İmparatoru Henri Bergama'dan 1212 yılı başlarında yazdığı bir mektubunda Lâtinleri fethedilen yerleri muhafaza için yardıma çağırılmaktadır. Bu yardım talebinin karşılandığını 1213 yılında Rumları yenerek Anadolu'da elde ettikleri yerleri muhafaza etmelerinden anlamaktayız. Bkz. Osman Turan, *a.g.e.*, s. 299.

(Chliara, Pergamum, Adramyttium)'nın da dâhil olduğu Bakırçay vadisinin güneyinde kalan topraklar Theodor Laskaris'e bırakılmıştı⁶⁰. Bu dönemde Anadolu Selçuklu Devleti, batıdan gelecek önemli bir tehlike kalmadığından sınırlarını genişletme imkânını bulmuş, Anadolu'daki Türk hâkimiyetini güçlendirmişti⁶¹.

Moğolların, Gürcü ve Ermenilerden temin ettikleri yardımcı kuvvetlerle 1242 yılının sonbaharında Doğu Anadolu'ya karşı harekete girişmelerinin bir sonucu olarak Türkler, Anadolu'nun batısına doğru harekete geçerek Bizans sınırına doğru yayılmaya başlamışlardı.

XIV. yüzyılın başlarına geldiğimizde Batı Anadolu'nun büyük kısmı Türkler tarafından ele geçirilmiş, çeşitli Türk beyleri 1302'de Bergama'dan da geçerek denize ulaşmışlardı⁶². İmparator II. Andronikos Palaiologos devrinde (1282-1328) Batı Anadolu'da İznik, İzmit, Bursa, Edremit, Bergama, Sard, Alaşehir, Manisa gibi birkaç müstahkem kale ile Karadeniz Ereğlisi, Foça ve İzmir gibi liman şehirleri Türk hâkimiyet sahasının içinde birbirinden kopuk birer adacık haline gelmişti. İmparator, Türk yayılmasını engellemek ve Bizans'ı savunmak amacıyla Moğolların önünden kaçan 10-16.000 kişilik Alanlar'dan arazisinde iskân yeri vaadiyle askerî destek aldı. 1302 yılı ilkbaharında oğlu IX. Mihail'i bu kuvvet ile birlikte Gediz nehri civarına gönderdi. Ancak Alanlar'ın savaşmak istememeleri ve üç ay sonra anlaşmaları biter-bitmez savaşı bırakmaları üzerine Manisa'ya sıkışmış olan IX. Mihail ağır kayıplar vererek kendisini emniyet içinde olacağını hissettiği Bergama'ya çekildi. Mihail burada birkaç ay kaldıktan sonra daha fazla kalmayı kendisi için tehlikeli görerek 1303 yazında hastalandığı yer olan Pegai'ye (Kara Biga) çekildi. Onun başarısızlıkla sonuçlanan bu seferi bir bakıma Bergama'nın Bizans için büyük önem taşıdığını ve dâima tehdit altında olan bir üs olarak kabul edildiğini göstermektedir⁶³. 1303-1304 yılları arasında Bizans egemenliği altında olduğuna göre Türkler, 1304 yılı sonlarında Bergama'yı ellerine geçirmiş olmalıdır⁶⁴. Batı Anadolu'ya yönelik Türk fetihleri esnasında Mentеше Bey'in damadı Sasa Bey, Manisa, Efes ve Bergama bölgelerine hâkim olmuştu⁶⁵. Katalanlar'ın Anadolu'daki Bizans eyâletlerine sahip olmak istemeleriyle birlikte gelişen olaylar ve bu durumun bertaraf edilmesi sürecinde

⁶⁰ Bruno Lehman, "Theodor I. Laskaris 1204-22 ve I. Gıyaseddin Keyhusrev", Çev. Mihin Eren, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. III (1971), s. 597-598; Speros Vryonis Jr., *a.g.e.*, s. 131; Paylaşılan yerlerle ilgili olarak bkz. W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, Çev. Enver Ziya Karal, Ankara 1975, s. 295 vd.

⁶¹ Işın Demirkent, "Haçlılar", *D. İ. A.*, C. 14, İstanbul 1996, s. 538-539; V.J. Parry, *a.g.m.*, s. 1187.

⁶² Speros Vryonis Jr., *a.g.e.*, s. 137.

⁶³ Heinrich Gelzer, *Pergamon unter Byzantinern und Osmanen*, Berlin 1903, s. 91-92; Zerrin Günal Öden, "Bizans İmparatorluğu'nun Türkler'e Karşı Alan ve Katalanlar İle İttifâkı", *İ. Ü. Ed. Fak. Tarih Dergisi*, Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı, S. 35, 1984-94, İstanbul 1994, s. 124-125.

⁶⁴ Elizabeth A. Zachariadou, "Karesi ve Osmanlı Beylikleri: İki Rakip Devlet", *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, Editör Elizabeth A. Zachariadou, Çev. G. Ç. Güven-İ. Yerguz- T. Akovalı, İstanbul 1997, s. 224.

⁶⁵ Mükrimin Halil (Yınanç), *Düşturname-i Erveri-Medhal*, İstanbul 1929, s. 21'de Bizans müverrihi Fırances'e atfen Bergama'nın Karasi Beyliği'nin hâkimiyeti altına girmeden önce Sasa Bey tarafından alındığını yazmaktadır.

İmparatorluk, 1325 yılında Çanakkale Boğazı'ndan İstanbul Boğazı'nın kuzey çıkışına kadar uzanan dar bir kıyı şeridinden ibaret hale gelmişti⁶⁶.

Abbasîler zamanından beri Bizans-İslâm mücadeleleri sırasında tahribâta uğrayan Anadolu, Bizans'ın iç karışıklıkları yüzünden ihmâl edilmiş, XI. yüzyılın ikinci yarısında büyük feodal âilelerin baskısı ve sömürüsü, savaşlardan usanmış üstelik ağır vergiler ödemek zorunda bırakılan Anadolu halkını güçsüzleştirmiş ve nüfus da azalmaya başlamıştır. Böylelikle Anadolu, Türk akınlarına açık, yerleşmeleri için de müsait bir duruma gelmiştir.

3- Karasi Beyliği İdaresinde Bergama

Karasi Beyliği'nin kurucusunun atası, XI. yüzyılın ikinci yarısından sonra orta Anadolu'da bir devlet kurmuş olan Melik Dânişmend Gâzi'dir. Sultan Alparslan'ın beylerinden Dânişmend Gâzi'nin asıl adı Muhammed'dir. Malazgird Savaşı'na katılmasının ardından galibiyetle birlikte kendisine Sivas iktâ olarak verilmiş daha sonra Kayseri, Sivas, Tokat, Niksar, Zamantı, Elbistan, Develi, Çorum ve Amasya şehirleri de dâhil olmak üzere Anadolu'daki ilk Türkmen beyliklerinden birini kurmuştur. Anadolu Selçuklu hükümdarı Sultan II. Kılıcarslan'ın, Dânişmendlilerin elinde bulunan Sivas, Niksar, Komana ve civarlarındaki topraklarını 1175'de ele geçirmesiyle âilenin Sivas kolu, 25 Ekim 1178'de de Malatya'nın alınmasıyla Malatya kollarına son vermesi üzerine âile mensupları Selçukluların hizmetine girerek Bizans hududunda uc beği olarak görev almışlardır⁶⁷. Hânedanın yıkılışının ardından boy dağılmış, XIII. yüzyıl sonlarında bu âileden uc beği olan Kalem Bey (Kalem Şah) ile oğlu Karasi Bey, Batı Anadolu'daki Bizans şehirlerini ele geçirmeye başlamışlardır⁶⁸. Karasi Bey, Anadolu Selçuklu Devleti beyleri arasında yer alan ve Sultan II. Gıyaseddin Mesud (1303-1308)'un ricâlerinden olan uc beğlerindendir⁶⁹. XIV. yüzyılda Anadolu'nun batı ucunda hâkimiyet tesis etmiş olan Germiyan Beyliği, Bizans'dan senelik vergi aldığı gibi pek çok beyliği de kendisine tâbi kılmıştı. Muhtemelen bu beylikler arasında Karasi Oğulları da bulunmakta idi ki bu beylikler hiç olmazsa kuruluş döneminde Germiyan Devleti'nin hâkimiyetini kabul etmişler, Germiyan oğlu Yakub Beğ'i "*Ulu Beğ*" olarak tanımışlardır⁷⁰.

⁶⁶ M.V. Levtchenko, *a.g.e.*, s. 339-341.

⁶⁷ Mükrimin H. Yınanç, "Dânişmendliler", *İ. A.*, C. 3, İstanbul 1988, s. 468-479; Abdülkerim Özeydin, "Dânişmendliler", *D. İ. A.*, C. 8, İstanbul 1993, s. 469-477.

⁶⁸ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, 3. Baskı Ankara 1984, s. 96-97 (Bundan sonra *Anadolu Beylikleri*); İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Karasi-Oğulları", *İ. A.*, C. 6, İstanbul ty., s. 331-332; İsmail Hakkı Uzunçarşılıoğlu, *Karasi Vilâyeti Tarihçesi*, s. 71.

⁶⁹ Ahmed Tevhid, "Rum Selçukî Devleti'nin İnkırazıyla Teşekkül Eden Tevâif-i Mülûk Balıkesri'de Karasi Oğulları", *T.O.E.M.*, Cüz. 9, 1 Ağustos 1327, İstanbul 1329, s. 565; Hayrullah Efendi, Karasi Bey'in II. Gıyaseddin Mesud'un kölelerinden biri olduğunu kaydetmektedir. Bkz. Hayrullah, *Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Tarihi*, C. III İstanbul 1288, s. 15; Kemâlpaşa-zâde'ye göre ise Saruhan ve Karasi Sultan Mesud'un nökerleridir. Bkz. İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, I. Defter, Haz. Ş. Turan, Ankara 1970, s. 137.

⁷⁰ M. Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, 2. Baskı İstanbul 1988, s. 81.

Karasi oğullarına âit Tokat Müzesi'nde bulunan *Kutlu Melek Hatun* ile oğlu *Mustafa Çelebi*'nin mezartaşlarından soylarının Melik Dânişmend Gâzi'ye bağlandığı anlaşılmaktadır⁷¹. Mutâdın aksine, annesinin şeceresiyle birlikte kaydedilen Mustafa Çelebi'nin ve annesinin mezartaşında yer alan şecere Karasi sülâlesinin Dânişmendlilere dayandığını gösteren yegâne kaynaktır. Ayrıca Balıkesir ve civarında Dânişmendlilere bağlı oymakların izlerinin bulunması da dikkate değerdir. Balıkesir'in Balya, Gönen ilçelerine ve Lapseki'ye bağlı Dânişmend isimli yerleşim yerleri mevcuttur. 18 Nisan 1691 tarihli bir fermanla Halep-Adana yöresinde yaşayan bir kısım Dânişmendli aşireti de Balıkesir civarında iskân edilmişlerdir⁷².

Batı Anadolu'da Bizanslılar aleyhine faaliyet gösteren beyliğin insan kaynağını, Anadolu'da büyük bir yağma ve kıtâl hareketinde bulunan Moğolların takip ve tahakkümünden kaçarak Bizans sınırına gelen Türk aşiretleri teşkil etmekteydi. 1263 senesinde Sarı Saltuk kumandasında Sinop'dan Dobruca'ya geçen fakat daha sonra düşmanın baskısıyla Ece Halil kumandasında Gelibolu yoluyla Anadolu'ya geri dönen Türkmenler de Karasi Beyliği topraklarına yerleşmişlerdir⁷³.

Kalem Bey ile oğlu Karasi Bey⁷⁴, XIII. yüzyıl sonlarında takriben 1293 yılında Batı Anadolu'daki Bizans şehirlerini ele geçirmeye başlayarak, Türk

⁷¹ Tokat Müzesi'nde 404 envanter numaralı şâhideli yekpâre lahit üzerinde *tuvuffiye el-merhûm el-ma'sûm Mustafa Çelebi b. Kutlu Melek binti Mustafa Beg b. Beglerbegi b. Yahşi Hân b. Karasi Hân b. Kalem Beg b. Bâ'di Beg meliku'l-guzât ve'l-mucâhidîn Melik Dânişmend Gâzi rahimehu'l-Lâhu rahmeten vâsi'aten semâne 'aşere ve semânemi'e* yazıları okunmaktadır. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Kitabeler I*, İstanbul 1927, s. 43-44; Beyhan Karamağralı, "Sivas ve Tokat'taki Figürlü Mezar Taşlarının Mahiyeti Hakkında", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi II*, 1970, Ankara 1971, s. 85-86. İbrahim Artuk, "Karesi-Oğulları Adına Basılmış Olan İki Sikke", *İ.Ü. Ed.Fak. Tarih Dergisi*, Fâtih Sultan Mehmed'e Hatıra Sayısı S. 33, Mart 1980/81, İstanbul 1982 s. 285'de B. Karamağralı'nın kitâbede yer alan *fi evâil-i Cemazie'-ula li-sene* şeklinde geçen ay isimini vermediği gibi Kalem Beg'in *Yağdı Beg* veya *Bağdı Beg* olarak okunması gereken babasının adını da yanlış okuduğunu belirtmektedir. Elizabeth A. Zachariadou, Pachimeres'in 1302'de Küçük Asya'nın Türkler tarafından fethini anlatırken bahsettiği Pagdinis adlı beyin Bağdı Bey olabileceğini kaydetmektedir. Bkz. Elizabeth A. Zachariadou, *a.g.m.*, s. 245.

⁷² Zerrin Günal, *Karasi Beyliği*, İ. Ü. Sos. Bil. Ens. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1991, s. 22-23.

⁷³ "... *Günden güne Osman ve Karasi İline ve Aydın etrafına ki ol vakit Leşkeri İli derlerdi. Göç göç ardınca Türk evleri gelüb dolarlardı ve Rumeli'nin Dobruca İlinde duran Müslümanlar dahi kâfirden usinen göçüp Karasi İline geçtiler vesselâm*" Yazıcıoğlu Ali'nin Târîh-i Âl-i Selçuk'undan naklen Himmet Akın, *Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara 1968 2. Baskı, s. 29. Göç eden insanların miktarı hakkında tartışmalı rakamlar verilmektedir. A. Zeki Velidî Togan Rumeli'ye göç edenlerin *12.000 hane kadar Türkmen âilesi* olduklarını belirtmektedir. *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, 3. Baskı İstanbul 1981, s. 268; M. Fuat Köprülü, göç edenleri *on bin evlik bir Türk halkı* olarak nitelendirmektedir. *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, 2. Basım İstanbul 1986, s. 78; Ömer Lütfü Barkan'a göre gelenler *1200 evliktir*. "Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. XIII/1-4 (1951-1952), s. 66.

⁷⁴ Fuad Köprülü, *Karasi* kelimesini *Kara İzi'nin* muhaffefi olarak açıklayan İ. Hakkı Uzunçarşılı'nın (*Karesi Vilâyeti Tarihçesi*, s. 71-73) bu değerlendirmesinin yanlış olduğunu belirtir. Köprülü-zâde Mehmed Fuad, "Anadolu Beglikleri Tarihine Ait Notlar", *Türkiyat Mecmuası*, C.2, Sene 1926, İstanbul 1928, s. 3-4. Beyliğin adının *Kara İsa* gibi efsanevî bir adla ilgisinin olmadığı Strabon'un bahsettiği *Karases* bölgesi, bu bölgede bulunan *Keresus ırmağı* veya Bergama'nın kuzeybatısında kurulmuş *Karaseis* adlı bir kent gibi coğrafi bir terimden kaynaklandığı düşüncesi için bkz. Irène Beldiceanu, "Başlangıçlar: Osman ve Orhan", *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I*, Yayın

yerleşmesinden önce Mizya (Mysia) adını alan ve Küçük Asya'nın kuzeybatısında, kuzeyden Marmara denizi, batıdan Çanakkale Boğazı ve Adalar Denizi, doğudan Atranos çayı ve güney yönünden Lidya ile çevrili bölgede faaliyet göstermeğe başlamışlardır⁷⁵. Meydana getirdikleri kuvvetli orduları ve donanmaları ile Bizanslılarla hem karada hem denizde çarpışarak Selânik havâlisine kadar taarruzlarda bulunmuşlardır⁷⁶. Mizya bölgesinde bulunan Balıkesir'i alarak kendilerine merkez yapmışlar ve Bizans'a karşı mücadelelerini buradan sürdürmüşlerdir. Aynı yıl Bergama da Bizanslılar tarafından terk edilmiş durumdaydı. Sicilya ile Napoli arasında 1302 yılında imzalanan *Caltabellota* barışının ardından işsiz kalmış olan Sicilyalı profesyonel paralı askerlerden müteşekkil Büyük Katalan Birliği Türklere karşı savaşmak üzere Anadolu'ya gönderilmişti. 1304 yılında Bizans'a yardıma gelen Katalanlarla Artak (Erdek) sahilinde çarpışan Türklerin Karasi Bey idâresindeki kuvvetler olması ihtimali yüksektir. Bergama da muhtemelen Katalanların Anadolu'yu boşaltmalarının ardından Türklerin hâkimiyeti altına girmiştir⁷⁷. Beyliğe âit sahiller takriben 1306'da fethedilmiş olmalıdır. Çünkü *Machramion* (Assos, Mahramı, Behramköy) hâkimi bu yılda Midilli'ye kaçmıştır⁷⁸. Midilli 1307'de Kalem Beğ'in idâresindeki Karasi Türkleri tarafından saldırıya uğramış ve yağmalanmıştır⁷⁹.

1314 yılında İlhanlı hükümdarı Olcaytu'nun Anadolu vâlisi Emir Çoban'a Erzincan'ın batısında Karanbük mevkiinde metbûluğunu arzeden beğler arasında Germiyanogulları da bulunmakta idi⁸⁰. Bu devirde Karasi Beyliği, Germiyanogulları Beyliği'nin ulu beğliğini tanımış ve dolayısıyla İlhanlılara tâbi olmuş, onların adına paralar dahi kestirmişti⁸¹.

yönetmeni R. Mantran, Çev. S. Taninli, İstanbul 1992, s. 25 n.1; Elizabeth A. Zachariadou, *a.g.m.*, s.246; Hammer Karasi kelimesindeki kara'nın ünvan olarak kullanıldığı ve Karasi'nin Kara ünvanlı on Türkmen beği gibi Selçuklu Devleti'nin vârisi olduğunu yazmaktadır. Joseph Von Hammer Purgstall, *Osmanlı Devleti Tarihi*, C. 1, Çev. Mehmed Atâ Bey, Yay. Haz. M. Çevik-E. Kılıç, İstanbul 1983, s. 88-89; Balıkesir'deki Karasi Beğ Türbesi'ndeki *Kara İsa Beğ* kelimesinin doğru yazılışı ve bununla ilgili yapılmış yazışmalar için bkz. Muharrem Eren, *Balıkesir İl Müftüleri ve Tarihi Kitabeler*, Balıkesir 1990, s. 135-141.

⁷⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılıoğlu, *Karasi Vilâyeti Tarihçesi*, s. 5.

⁷⁶ İsmail Hâmi Dânişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 1, İstanbul 1971, s. 22.

⁷⁷ H. Gelzer, *Pergamum unter Byzantinen und Osmanen*, Abhandlungen der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften, Berlin 1903, s. 90-91.

⁷⁸ Paul Wittek, *Menteşe Beyliği 13-15 inci Asırda Garbi Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik*, Çev. O. Ş. Gökyay, 2. Baskı Ankara 1986, s. 20.

⁷⁹ Halil İnalçık, "The Rise of the Turcoman Maritime Principalities in Anatolia, Byzantium and Crusades", *Byzantinische Forschungen*, IX, Amsterdam 1985, s. 185.

⁸⁰ Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi I*, 1969, s. 81.

⁸¹ Bu metbûluk ilişkisini göstermesi açısından 1316'da Bergama'da İlhanlı paraları tarzında olmak üzere Olcaytu adına Karasi Beğ tarafından kestirilen bir sikke ile oğlu Kalem Beğ'in Olcaytu adına kestirdiği sadece bir köşesinde "Kalem Beğ" yazısı bulunan paralar kayda değerdir. Biri Manisa Müzesi'nde ve diğeri İstanbul'da özel bir koleksiyonda bulunan paralarla ilgili bkz. Aydın Ayhan, "İslam Devletlerinde Para Basımı ve Karasi Beyliği Paraları", *Yeni Haber*, 3 Haziran 1996, s. 2; Bu paraların Gazan Mahmud Han'ın kendisine tâbi devletler için mecbur kıldığı 696 (1296-97)'daki para reformu uyarınca darbedildiği de söylenebilir. Bkz. Nezihi Aykut, "Osmanlı Para Tarihi Üzerine Bir Deneme", *İlim ve Sanat*, S. 44-45 (1997), s. 54.

Kalem Beğ ve oğlu Karasi Beğ hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Öyleki Batı Anadolu'da faaliyet göstererek Balıkesir'i ve diğer bazı Bizans şehirlerini ele geçiren baba-oğulun ne zaman öldüklerini de kesin olarak tesbit edememekteyiz. Ancak 1328'de Bizans İmparatoru III. Andronikos'un, Kapıdağ civarında bulunan Cyzicus (Aydıncık) şehrine geldiğinde Çanakkale kıyılarındaki Bizans kasabalarına taarruz edilmemesi için Karasioğlu Demirhan ile Pegai (Biga) kasabasında bir antlaşma yapmış olmasından bu tarihten önce öldükleri tahmin edilebilmektedir⁸². Karasi Bey'den sonra beyliğin başına Aclan Bey geçmiştir. Onun babasının kim olduğu ve hükümdarlık süresi hakkında da kesin bilgimiz olmamakla birlikte, Aclan'ın Karasioğlu Yahşihan'ın, Beğlerbeği'nin ise Karasioğlu Süleymanşah'ın lâkabı olduğu ileri sürülmektedir⁸³. XIV. yüzyılın ilk yarısında o zamanki eski dünyanın büyük bir kısmını dolaşan, bu arada 1333 yılında Anadolu'yu da gezerek Balıkesir'e uğrayan İbn Battuta, bu beyliğin beyinin Aclan Bey'in büyük oğlu Demirhan olduğunu ve halk tarafından sevilmediğini, Bergama Sultanının isminin de Yahşihan olduğunu kaydetmektedir⁸⁴. Şihabeddin el-Ömerî'de de Karasi Beyliği'nin ikiye ayrılmasından sonra ortaya çıkan durum kaydedilmiştir. Buna göre *Mamlakat Agira* olarak adlandırılan Balıkesir memleketinin sultanı *Demirhan b. Karasi*'dir. Diğer beylik ise *Mamlakat Marmarâ* diye anılan Bergama ve civarıdır ki buranın hükümdarı Demirhan'ın kardeşi *Yahşi b. Karasi*'dir⁸⁵. Karasi Beyliği sınırları dâhilinde Balıkesir merkez üzere Mendehorya, Bergama, Sındırgı, Bigadiç, İvrindi, Fırt (Susıgırlık), Aydıncık, Başgelembe, Kemer Edremit, Edremid, Ayazmend, Bayramiç ve Ezine yer almaktadır. Ancak bu şehirlerden Bergama, Kemer Edremit (Burhaniye) ve Edremit 1302'de halen Bizanslıların elindedir⁸⁶. Müneccimbaşı'nda ise Karasi eyaleti toprakları arasında Balıkesir, Aydıncık, Manyas, Bergama, Edremit, Kemer Edremit, Bınarhisar, İvrindi, Ayazmend, Bigadiç, Mendehorya, Sındırgı, Gördes, Demirci, Kızılca Tuzla ve Başgelembe sayılmaktadır ki bunlardan Gördes ve Demirci Saruhanoğulları'nın sınırlarının içindedir⁸⁷.

1328'den evvel öldüğü tahmin edilen Karasi Bey geride *Demirhan*, *Yahşi Han* (*Yahşi Beğ*), *Tursun* (*Dursun*) adlı üç oğul bırakmıştır. Beyliğin merkezi olan Balıkesir ile büyük bir kısmı Demirhan'ın, güneydeki Bergama ve havalisi ise lâkabı *Şucaeddin* olan Yahşi Han'ın idâresinde kalmıştır. Dursun Bey ise Osmanlı hükümdarı Orhan Gazi'nin yanında bulunmaktaydı. Bu dönemde idârecisinin adı

⁸² İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 98. Elizabeth A. Zachariadou, *Trade and Crusade Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydın (1300-1415)*, Benetia 1983, s. 16.

⁸³ Elizabeth A. Zachariadou, *a.g.m.*, s. 258.

⁸⁴ İbn Battuta, *Tuhfetü'n-nüzzar fi Garaibü'l-emsar ve Acaibü'l-esfar Seyahatname-i İbn-i Battuta*, Müttercimi Mehmed Şerif, C. II, İstanbul 1333-1335, s. 339.

⁸⁵ Mesâlikü'l-Ebsar'ın Anadolu Beylikleri kısmının çevirisi için bakınız Yaşar Yücel, *XIII-XV. Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi Çoban-Oğulları Candar-Oğulları Beylikleri*, Ankara 1980, s. 197-198.

⁸⁶ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 97.

⁸⁷ Müneccimbaşı Derviş Ahmed, *Sahaifü'l-Ahbar*, Nedim tercemesi C. 3, Matbaa-i âmire 1285, s. 36. Burada Aclan Beğ'in büyük oğlunun 737'de yönetime geçtiği ve Orhan Gazi'nin ahaliden gelen şikâyet üzerine iki kardeşi barıştırarak memleketi aralarında paylaşım üzere harekete geçtiği kaydedilmektedir.

dolayısıyla Bergama ve havâlisine *Yahşi ili* de denilmekteydi⁸⁸. Babasının ölümünün ardından Balıkesir'de iktidarı elinde bulunduran Demirhan, Aydınolu Umur Bey ile birlikte 1331 yılında Bizans İmparatoru Dimetoka'da bulunduğu sırada yetmiş gemiden oluşan bir donanmayla Gelibolu sahillerine asker çıkardıktan sonra Enez civarında Ferecik ve Trayanopolis taraflarını vurmuşlardır⁸⁹. Sahilde bulunan diğer beyler gibi Demirhan da gerek Çanakkale Boğazı yoluyla gerekse doğrudan Marmara'dan gemilerle Rumeli'ye asker çıkararak askerî harekatta bulunuyordu. Yahşi Han ise Manisa emiri Saruhan Bey ile Adalar denizinin kuzey taraflarını kontrol etmekteydi⁹⁰. Bergama emiri Yahşi Han, Adalar denizindeki adaların yağmalanması ve Selânik'e ihraç hareketlerini de gerçekleştiriyordu. Yahşi Han, Tesalya'da Volo körfezinde topladığı irili ufaklı ikiyüze yakın gemi ile bir taraftan Kassandra'ya ve diğer taraftan Tesalya sahillerine askerî hareketlerde bulunuyordu. Yahşi Han'ın bu faaliyetleri üzerine Ege'de Türklere karşı ilk birlik Papa XXII. Jean'ın gayretleriyle oluşturulmuş, Venedik, Rodos, Kıbrıs, Bizans, Papalık ve Fransa kralının kuvvetlerinin yer aldığı 40 kadırgalık güçlü bir ittifak donanması teşkil edilmiştir. Edremit körfezinde üzerine Cantacuzéne komutasında gönderilen kuvvetin hareketi haberini alarak bölgeyi terk ederken donanma ile savaşa tutuşmuş fakat yenilmiştir. Yahşi Han yaklaşık olarak 30 kadırga gücüne tekabül eden 250 parçalık donanmasından geriye kalanlarla İzmir limanına sığınmış ise de takipten kurtulamayarak kuvvetleri mahvedilmiş, Hristiyan donanması 17 Eylül 1334'de karaya asker çıkararak Türklere hayli zayiât verdirmiştir⁹¹. 1334 sonrasında Karasi Türkleri hızla toparlanmışlar ve Trakya üzerine akınlarına yeniden başlamışlardır. Bizans İmparatorluğu'na İoannes V. Paleologos'un geçmesi ve Cantacuzén'in de onun vâsisi olmasının ardından Rumeli'ye ihraç hareketi yapmakta olan Saruhan Beyle, Osman oğlu Orhan ve Karasi oğlu Yahşi Bey'in faaliyetlerini durdurmak üzere Bulgar Kralı Aleksandr ve Orhan Bey ile anlaşma imzalanmıştı. Saruhan Bey ve Yahşi Bey'e karşı hazırlanan donanmanın kumandanlığına da Protovestiaire Apocauque getirilmiştir. Yahşi Bey, Çanakkale yarımadasına yaptığı ihraç hareketinde başarıya ulaşamayarak geri çekilmiş daha sonra kuvvet toplayarak tekrar geri gelmiş ise de mağlup olarak barış yapmağa mecbur olmuştur. Onun 1341 ve

⁸⁸ Yahşi Beğ'den önce Bergama emirinin *Sebga* adlı biri olduğu Mesâlikü'l-ebâr'a atfen vurgulanmaktadır. Bkz. Ahmed Tevhid, *a.g.m.*, s. 566.

⁸⁹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 98; Joseph Von Hammer Purgstall, *Osmanlı Devleti Tarihi*, C. 1, Çev. Mehmed Atâ Bey, Yay. Haz. M. Çevik-E. Kılıç, İstanbul 1983, s. 125; Enverî, *Düstürnâme*, İstanbul 1928, s. 25'de Saruhanbey'in oğlu Demirhan'ın Karasioğlu Demirhan ile farklı şahsiyetler olduğu Mükrimin Halil tarafından vurgulanmaktadır. Bkz. Mükrimin Halil (Yınanç), *a.g.e.*, s. 28.

⁹⁰ Mükrimin Halil (Yınanç), *a.g.e.*, s. 33.

⁹¹ Enverî, *a.g.e.*, s. 35'de Yahşihan'ın mağlubiyetinden bahsetmeksizin Hristiyan donanmasının İzmir'e gelerek karaya asker çıkarma teşebbüsünden ve başarılı olamamasından bahsetmektedir. Ayrıca bkz. Tuncer Baykara, *Aydınolu Gazi Umur Paşa (1309-1348)*, Ankara 1990, s. 35; Halil İnalçık, "The Rise of the Turcoman Maritime Principalities in Anatolia, Byzantium and Crusades", *Byzantinische Forschungen*, IX, Amsterdam 1985, s. 192; Elizabeth A. Zachariadou, *a.g.e.*, s. 32-33; Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri I Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine*, İstanbul 1990, s. 164.

1342 yıllarında giriştiği bu hareketlerin ardından ölüm tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır⁹². Osmanlı kronik yazarlarına göre halkın Demirhan'dan şikâyeti ve belki de Dursun Bey'in Karasi Beyliği'nin bir kısım topraklarını Orhan Bey'e terk etmek suretiyle Karasi hükümdarı olmak istemesinin ardından 1345'de Balıkesir'e gelmişler, Bergama'ya çekilen Demirhan muhasara edildikten sonra kendisi ile anlaşmak isteyen Dursun Bey'in kaleden atılan bir ok ile vurulmasının ardından Demirhan da teslim olmuştur. Demirhan hayatı bağışlanarak Bursa'ya getirildikten sonra iki sene yaşamış ve taundan (yumrucak) ölmüştür⁹³.

Sonraki dönemde Karasi hükümdarlığında Süleyman Bey'i görmekteyiz. Süleyman, Bizans tahtında Cantacuzén'e karşı söz sahibi olmak isteyen ve daha sonra kayınpederi olacak olan Batatzes'e yardım için önemli miktarda askerî kuvveti Rumeli'ye geçirmiştir. Ancak bu kuvvetin içinde yer alan beyler, kendisine yardım için geldiklerini zannettikleri Cantacuzén'e karşı sevkedileceklerini anlayınca, Batatzes'i katletmişler, oğlunu ve askerlerini de alarak geri dönmüşlerdir⁹⁴. 1345-46 kışında gerçekleşen bu olay muhtemelen Karasi ümerâsının beylerine karşı olan güvenlerini sarsmış olsa gerektir. Bu olay muhtemelen beyliğin Osmanoğullarına tamamen katılışında önemli bir dönüm noktasını teşkil etmektedir.

Karasi Beyliği'nin ve dolayısıyla bu beylik toprakları içinde yer alan Bergama'nın Osmanlı Beyliği tarafından ele geçirilmesi ile ilgili Osmanlı kaynaklarında değişik bilgiler bulunmaktadır. Âşıkpaşaoğlu tarihinde, diğer Osmanlı kroniklerinde olduğu gibi Aclân Beğ'in ölümünün ardından yerine geçen oğlunun ismini vermemekte, Orhan Gazi'nin yanında bulunan diğer oğlu Dursun Beğ'i kaydetmektedir. Karasioğlu'nun veziri Hacı İlbeği ve memleketin diğer ilerigelenlerinin daveti üzerine Dursun Beğ, Orhan Gazi'ye Balıkesir, Bergama ve Edremit'i çevresiyle vereceğini, kendisine ise Kızılca Tuzla ve Mahramı taraflarının bırakılmasını teklif ettiğini kaydetmektedir. Orhan Gazi'nin Balıkesir'e gelmesi üzerine Bergama'ya kaçan kardeşi ile konuşmak isterken vurulduğunu buna üzülen Orhan Gazi'nin bu memleketi güven içinde kendisine aldığını ilânı üzerine halkın itaat ederek kaleyi teslim ettiğini bu fethin 735 (M.1 Eylül 1334-20 Ağustos 1335) de gerçekleştiğini belirtmektedir⁹⁵.

Oruç Beğ Tarihi'nde tafsilâtlı bilgi bulunmamakla birlikte sadece Orhan Gazi'nin Karasi ülkesini, Balıkesir'i, Bergama'yı ve Edremit'i çevresiyle birlikte

⁹² Mülkrimin Halil (Yınanç), *Düsturname-i Erveri*, İstanbul 1929, s. 45; Josef von Hammer Purgstall, *a.g.e.*, s. 129-130.

⁹³ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, 5. Baskı Ankara 1988, s. 78-79; Mehmed Süreyya, Dursun Bey hakkında şu bilgiyi vermektedir: *Musa Begzâde Aclân Beğ'in küçük mahdumudur. Pederî tarafından Sultan Orhan rıkab-ı hümayumuna gönderilmişti. 731'de fevt oldu. Şuc'ân-ı Osmaniye bu tarihte Karasiyi feth eylemiştir.* Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî Yahut Tezkire-i Meşâhir-i Osmaniye*, 3. Cilt Matbaa-i Âmiri, 1311, s. 254.

⁹⁴ Mülkrimin Halil (Yınanç), *a.g.e.*, s. 66-67.

⁹⁵ Âşıkpaşaoğlu, *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*, Haz. A.Nihal Atsız, Ankara 1985, s. 48-49. Âşıkpaşazâde Tarihi, Musahhihi Friedrich Giese, Leipzig, 1928, içinde Friedrich Giese, *Die Altosmanische Chronik Des Âşıkpaşazâde*, Osnabrück 1972, s. 40-41.

fethettiğini kaydetmektedir⁹⁶. Neşri, sadece 735 tarihi vermektedir⁹⁷. Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa da fetih tarihi olarak 735 yılını kaydetmektedir⁹⁸. F. Giese'nin neşrettiği anonim tarihte de aynı bilgiler tekrarlamakta beyliğin zaptı ile ilgili tarih verilmemektedir. Kemâlpaşazâde ise Karasi'nin vefat tarihini 735 olarak vermekte yerine büyük oğlunun geçtiğini bundan korkan küçük oğlunun kaçarak Sultan Orhan'dan yardım istediğini, büyük oğulun kendisine gönderilen *resulü* dinlemediği için sefer düzenlendiğini kaydetmektedir⁹⁹. Müneccimbaşı'nın *Câmiü'd-düvel*'inde Karasi eyâletinin Aclan Bey'in oğlundan alınarak Süleyman Paşa'ya iktâ olarak verilmiş tarihini 737 (1336-1337) olarak vermektedir¹⁰⁰. 858 yılına âit takvimde ise 750 (1349-1350) tarihi verilerek fethin Sultan Murâd tarafından gerçekleştirildiği kaydedilmektedir¹⁰¹. Kaynakları arasında Âşıkpaşazâde ve Oruç b. Âdil'in *Tevârih-i Âl-i Osman*'ı, Mehmed Neşri'nin *Cihânnümâ'sı*, Anonim *Tevârih-i Âl-i Osman*'lar ile Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa'nın Osmanlı Sultanları adlı eserleri bulunan II. Bâyezid dönemini idrâk ederek 6646 beyitlik bir *Tevârih-i Âl-i Osman* yazan Hadîdî, *Karasi-oğlı Iclân Beg*'in iki oğlundan bahsederek kardeşler arasındaki mücadeleyi manzum bir şekilde anlatmakta, Karasi Beyliği'nin fetih tarihini de 755 (1354) olarak vermektedir¹⁰². Matrakçı Nasuh'a âit olduğu tahmin edilen *Târîh-i Âl-i Osman*'da ise fetih tarihi verilmeden Karasi oğlunun *Aclan ve Hacı Beg* isimli iki oğlu olduğu, bunlardan *Hacı Beg*'in Sultan Orhan'ın yanında bulunduğu ve Bergama kalesi önünde kardeşi tarafından öldürülmesinin ardından Sultan Orhan'ın *Kal'a-i Bergama'i yağma* diye emretmesi üzerine teslim alındığı kaydedilmektedir¹⁰³.

Görüldüğü üzere kaynaklarda beyliğin Osmanlı topraklarına katılışı ile ilgili farklı bilgiler yer almaktadır. Şerif Başta, Karasi Beyliği'nin Bergama'yı ve diğer

⁹⁶ Edirneli Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi*, Haz. Atsız, Tercüman 1001 Temel Eser serisi by.ty., s. 35; *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, F. Giese neşri, Haz. Nihat Azamat, İstanbul 1992, s. 17.

⁹⁷ Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ Neşri Tarihi*, Yay. F. Reşit Unat- M. Altay Köymen, C. I, 2. Baskı Ankara 1987, s. 165-167.

⁹⁸ Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, *Tevârihü's-Selâtini'l-Osmâniyye* (Osmanlı Sultanları Tarihi), Çev. Konyalı İbrahim Hakkı, *Osmanlı Tarihleri I*, İstanbul 1949, s. 345

⁹⁹ Kemal Paşa-oğlu Şemsüddin Ahmed, *Tevârih-i Âl-i Osman*, II. Defter, yayıma hazırlayan Şerafettin Turan, Ankara 1983, s. 79-83.

¹⁰⁰ Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Camiü'd-Düvel Osmanlı Tarihi (1299-1481)*, Yayına hazırlayan Ahmet Ağrakça, İstanbul 1995, s. 96. Bu bilgileri Hoca Sadeddin Efendi de tekrarlamakta 737 (1336-1337) yılı olayları arasında Aclan Bey'in ölümünü ve Karasi ülkesinin ele geçirilişini tafsilâtli bir şekilde vermektedir. Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-Tevârih*, C. I, Sadeleştiren İ. Parmaksızoğlu, İstanbul 1974, s. 78-84. Aynı bilgiler Solak-zâde Tarihi'nde de yer almakta, Aclan Bey'in ölüm tarihi olarak 707 (1307) verilmektedir. Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, *Solak-zâde Tarihi*, C.I, Haz. Vahid Çabuk, Ankara 1989, s. 31-32.

¹⁰¹ Atsız, "Hicri 858 Yılına Ait Takvim", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi IV*, Ankara 1975, s. 260'da şu kayıt yer almaktadır. *Ve Orhan Beg vefâtından ve Gâzî Murâd Han Beg cülûsundan ve Karasi vilâyetleri Gâzî Murâd Han elinde feth olaldan berü yüz sekiz yıldur [=Hicri 750]*.

¹⁰² Hadîdî, *Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)*, Haz. Necdet Öztürk, İstanbul 1991, s. 68-71.

¹⁰³ Mustafa Karazeybek, *Târîh-i Âl-i Osman*, İ. Ü. Sos. Bil. Ens. Tarih Bölümü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994, s. 31-32.

birçok Karasi kalesinin 1337'de ele geçirdiğini yazmaktadır¹⁰⁴. İ. Hakkı Uzunçarşılı, Yahşi Bey'den 1342'den sonra bahsedilmemesine ve Aydın-oğlu Umur Bey ile Saruhan kuvvetlerinin Karasi-oğlu Süleyman Bey'in kuvvetleriyle birleşerek Kantakuzenos'a yardım için Çanakkale taraflarına geçmelerine dayanarak Orhan Bey'in Balıkesir, Aydınçık, Bergama, Edremid ve havâlisini 1345'ten sonra aldığını, Çanakkale taraflarındaki Karasi topraklarıyla Rumların elinde bulunan Biga'nın da 1359 tarihlerinde I. Murâd tarafından alınarak Karasi Beyliği'nin ilhakının tamamlandığını kaydetmektedir¹⁰⁵. Uzunçarşılı ayrıca *Takvim-i Nücümî*'deki kayda göre beyliğin sahil kısmının zabtının 1361 tarihinde gerçekleştiğini belirtmektedir¹⁰⁶. Mükrimin Halil Yınanç ise Osmanlı Beyliği'nin 1334 yılında Balıkesir ve havâlisini, 1353'de de Biga ve Çanakkale civarlarını ele geçirdiğini, Bergama ve havâlisinin Karasi hanedanında kalmış olduğunu, bölgenin 1357 yılından sonra belki de Murâd Hüdavendigâr zamanında Osmanlı topraklarına katıldığını kaydetmektedir¹⁰⁷. İ. Hâmi Dânişmend'e göre ise Orhan Bey'in 1339-1340 veya 1341-1342 tarihlerinde Balıkesir'i almasının ardından Yahşi-eli bir müddet daha varlığı devam ettirmiş, bir rivâyete göre beyliğin kalan kısmının Osmanlılar tarafından işgali 1347 yılında tamamlanmıştır¹⁰⁸. Halil İnalçık'a göre Karasi tahtı için 1345'de yapılan bir mücadele Orhan'ın beyliği kendi topraklarına katması için bir fırsat yaratmıştır¹⁰⁹.

Daha sonraki dönemde hazırlanmış devletin resmî tarihini de yansıtan vilâyet salnâmelerinde Bergama'nın Orhan Gazi tarafından Osmanlı topraklarına katılış tarihi olarak 734 (1333-1334) verilmektedir¹¹⁰.

Karasi Beyliği ve beyleri hakkında pek fazla bilgi verecek maddî kültür mirası günümüze kadar ulaşmamış olmakla birlikte, Karasi Beğ ve oğlunun İlhanlı hükümdarı Olcaytu adına kestirdikleri paralarla, Bergama'da *Yahşi Beg* adına kesilmiş gümüş ve *Beğlerbeği* adına kesilmiş bakır bir sikkeyi zikretmek gerekmektedir¹¹¹. Kitâbesi bulunmayan Balıkesir'deki Karasi Bey Türbesi'nin Beyliğin kurucusu Karasi Bey ve oğullarına âit olduğu kabul edilmektedir¹¹². Osman Bayatlı, Bergama kalesi önünde okla vurulan Dursun Bey'in mezarının Bergama-Kınık yolunun başlangıç noktasındaki Kız Türbesi'nde bulunduğu rivâyetini

¹⁰⁴ Şerif Baştav, *Bizans İmparatorluğu Tarihi Son Devir (1261-1461) Osmanlı Türk- Bizans Münasebetleri*, Ankara 1989, s. 32.

¹⁰⁵ İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Karasi-Oğulları", *İ. A.*, C. 6, İstanbul ty., s. 334.

¹⁰⁶ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, 5. Baskı Ankara 1988, s. 80.

¹⁰⁷ Mükrimin Halil (Yınanç), *a.g.e.*, s. 61 n.1.

¹⁰⁸ İsmail Hâmi Dânişmend, *a.g.e.*, s. 21-22.

¹⁰⁹ Halil Inalçık, *The Ottoman Empire The Classical Age 1300-1600*, Trans. N. Itzkowitz-C. Imber, London 1973, s. 9.

¹¹⁰ *H. 1316 Salnâme-i Vilâyet-i Aydın*, s. 182; *H. 1319 Salnâme-i Vilâyet-i Aydın*, s. 136; *H. 1320 Salnâme-i Vilâyet-i Aydın*, s. 137.

¹¹¹ Aydın Ayhan, *a.g.m.*, s. 2; İbrahim Artuk, *a.g.m.*, s. 283-284; Konstantin Zhukov, "Osmanlı, Karesi ve Saruhan Sikkeleri ve Türk Batı Anadolu'sunda Ortak Para Sorunu (1340-1390)", *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, Editör Elizabeth A. Zachariadou, Çev. G. Ç. Güven-İ. Yerguz- T. Akovalı, İstanbul 1997, s. 258.

¹¹² Mücteba İlgürel, "Balıkesir", *D. İ. A.*, C. 5, İstanbul 1992, s. 14.

naklede¹¹³. Demirhan'ın *Cüce* adlı oğlunun varlığından ise Bursa'da Deveciler kabristanında bulunan mezar taşı vasıtasıyla haberdâr olmaktadır¹¹⁴.

Çeşitli kayıtlarından Karasi âilesi fertlerinden *Davud Bey, Yusuf Çelebi, İmir Bey, İbrahim Bey, Ağulu Paşa* ve *Kılağuz Bey* adlarına Balıkesir, Bigadiç, Edremit, Manyas ve Sındırgı'da çeşitli vakıflar tesis edildiği tespit edilmektedir. Ancak bu şahıslar hakkında detaylı malumât sahibi olunamamaktadır¹¹⁵.

Görüldüğü üzere Beylikler döneminin güçlü beylikleri arasında yer alan, gerek kendi idâreleri gerekse Osmanoğulları'na katılışlarının ardından Anadolu, Balkanlar ve Adalar Denizi'nde gerçekleştirdikleri faaliyetlerle bu coğrafyanın Türklüğe kazandırılmasında büyük rol oynayan Karasioğulları hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Elimizde fazla uzun sayılamayacak bir hâkimiyet devresi süren hanedanın üyelerinin akıbetleri hakkında da çok az ve açık olmayan bilgiler bulunmaktadır. Karasi Beğ'in ölümünün ardından idârede söz sahibi olan üç oğlundan Bergama ve havâlisinin hâkimi olarak bölgeye adını veren *Yahşi Beğ (Han)* hakkında incelediğimiz 1521 ve 1567 tarihli vakıf defterlerinde bir kayıt dikkati çekmektedir. Buna göre Bergama'da iki çay arası olarak bilinen yerleri Akhisar'da inşâ ettiği imâretine vakfeden *Ahmed Paşa'nın* bu yerleri satın aldığı kişiler sayılırken *Karasi oğlu Yahşi Beğ'e* kadar gidilmekte, vakfin 746 (1345-46) tarihinden itibaren geçerli olduğu belirtilmektedir¹¹⁶. Bu tarih muhtemelen beyliğin Osmanlı Devleti idâresine geçtiği zamanı göstermektedir. Yine aynı defterlerde Bergama'da *Hân-ı Karasi'nin Ahi Mecdeddin'e* bir yerini vakfettiği ve burasının oğlu *Ahi Hamza* tarafından yapılan zâviyesine vakfedildiği tespit edilmektedir¹¹⁷. 1567 tarihli defterde Nevâhi-i Bergama'da *İcek (Ecik) mezraasının*, Ecik şeyhe *Karasi oğlu Mülk (Melik?) Beğ* tarafından vakfedildiği 6 çiftlik yer olduğu kaydedilmiştir¹¹⁸. Bu mezraa muhtemelen hâlen Göçbeyli yakınlarında kalıntıları ve Ecik Dede Türbesi'nin halen ayakta olduğu yerde idi¹¹⁹.

Yahşi Beğ'in adının kaynaklarda Yahşi Han olarak geçtiğini ve adlarına kesilmiş olan paraların varlığını göz önünde bulundurarak oğlu *Beğlerbeği* adına yapılmış satış işlemlerinin de kayıtlarda yer aldığını söylememiz mümkündür. 1454-

¹¹³ Osman Bayatlı, *Bergama'da Efsaneler Adetler*, Haz. Yavuz Özmakas, İstanbul 1941, s. 42; Osman Bayatlı, *Bergama Tarihinde Türk-İslâm Eserleri*, İstanbul 1956, s. 8 n.1. Ancak türbede yaptığımız incelemede buna dâir bir kayıt bulamadığımız gibi türbe içerisinde yer alan yatacın üzerine dikilmiş iki şâhidenin yazıları tam olarak okunamamakla birlikte taşlardan birisinde farklı bir tarihin yer aldığı görülmektedir (V.G.).

¹¹⁴ İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Karasi-Oğulları", *İ. A.*, C. 6, İstanbul ty., s. 334.

¹¹⁵ Karasioğullarına âit vakıflar için bkz. Fikret Yılmaz, *a.g.t.*, s. 107.

¹¹⁶ BA., TD 453, v. 162a; TK., KKA., TD 580, v. 132a. "Bergama'da iki çay arası dimekle ma'ruf olan yerleri Ahmed Paşa Ayas Paşadan ve mezkûr dahi Yusufşah'dan ve ol dahi İlyasdan ve İlyas-ı mezbûr dahi Karasi oğlu Yahşi Beğden satın aldığı mülk yerdir ki sitte ve erba'a ve seb'amie yılından berü bu tertib üzere câri olmuşdur ..."

¹¹⁷ BA., TD 453, v. 62b; TK., KKA., TD 580, v. 143b.

¹¹⁸ TK., KKA., TD 580, v. 150a.

¹¹⁹ Göçbeyli'nin ilk yerleşim yeri olarak kabul edilen yer ile ilgili olarak bkz. Eyüp Eriş, *Madra'dan Bergama'ya Bakmak Öteki Bergama İlica-ı Bergama Turanlı Tarihi Göçbeyli Kültürü*, İzmir 1997, s. 18-20.

55 tarihli evkâf defterinde Bergama'da *Kadı Kır Ahmed*'in mescidine vakfettiği bir çiftlik yeri *Han oğlu Beğlerbeği*'den aldığı kaydedilmiştir¹²⁰. 1454-55, 1521 ve 1567 tarihli evkâf defterlerinden Narluca sınırına bitişik 100 akça hâsılı bulunan *Karluca* çiftliğinin *Han oğlu Beğlerbeği*'nin vakf-ı evlâdı olduğu tespit edilmektedir¹²¹. 1521 ve 1567 yıllarına âit vakıf defterlerinde Bergama yöresinde *Kan oğlu Beğlerbeği*'den Kadı Ahmed'in satın alarak *Hatib Mahallesi Mescidi* olarak bilinen mescidin imam ve müezzine vakfettiği 100 akça hâsılı bir çiftlik yer bulunmaktadır¹²². 1521 ve buna dayanılarak hazırlanan 1567 tarihli evkâf defterlerinde, Bergama'da bir mezraanın *Han oğlu Beğlerbeği*'den *Kutlubeğ* tarafından satın alındığı kaydedilmiştir. 1521 tahririni gerçekleştiren Uşak kadısı *Pir Ahmed Efendi* müsveddesinde mezraada 35 nefer kimse kaydedilmiş ve bunların mezraayı tasarruf edenlerin neslinden geldiği kaydı düşülmüştür. Mezraanın 300 akçalık hâsılı bulunmaktadır¹²³. Aynı evkaf defterlerinde Bergama'da *Ada* denilen yerde *Karamihal yeri*'nin *Han oğlu Beğlerbeği*'den 40 filoriye satın alındığı ve bunun *Kadı Mahmud*'un mektubuyla tescil edildiği kayıtlıdır¹²⁴. 1521 ve 1567 tarihli evkaf defterlerinde mülk olan *Hatib Paşa* köyünün *Han oğlu*'dan alındığı ve üzerinde Han oğlunun mührü bulunan şer'i mektub olduğu kaydedilmektedir¹²⁵. Evkâf defterinde Bergama'da *Bedenlü* köyünün *Karasi oğlu neslinden Hamza oğlu Ali*'den *Defterdâr Sinan Beğ* tarafından satın alındığı kayıtlıdır¹²⁶.

XIV. yüzyılın ilk yarısında Anadolu hakkında bilgi veren seyyâhların da bu dönem Karasi Beyliği ve Bergama hakkında tafsilâtli bilgi vermedikleri görülmektedir. 1333'te şehre gelen İbn Battuta Bergama hakkında *zirve-i cebelde azîm ve menî bir kal'asının* bulunduğunu ve sultanının isminin *Yahşihan* olduğunu ve kendisine burada iyi muamele gösterildiğini kaydeder¹²⁷. Şihabeddin el-Ömerî ise beyin ismini, onbeş kadar şehir ve bir o kadar denize nâzır dağların tepesinde kurulmuş kaleleri olduğunu, askerinin yirmibin atlı olduğunu, piyâdesinin bulunmadığını, Rumlarla hem-hudud olup aralarında intikam ve öçleri olan bu beyliğin tam mücehhez harbe hazır donanmasının bulunduğunu, bu memleket halkının iyi gâziler olduklarını ve düşmana korku saldıklarını, Beylikte eşya fiyatlarının düşük olduğunu, esirin bol bulunduğunu ve dolayısıyla ticaretle ilgilenen kimselerin bulunduğunu kaydetmektedir¹²⁸.

El-Ömerî ve İbn Battuta bu dönem Anadolu beylikleri konusunda bilgi verirken beylerin bastıkları gümüş paraların Mısır dirheminden ufak fakat alım gücünün daha yüksek yani fiyatların düşük, Anadolu'nun da ucuz bir ülke olduğunu

¹²⁰ İAK., MC. 0117/1, v. 68a.

¹²¹ İAK., MC. 0117/1, v. 68a; BA., TD 453, v. 64b; TK., KKA., TD 580, v. 146a.

¹²² BA., TD 453, v. 65a; TK., KKA., TD 580, v. 146a.

¹²³ BA., TD 453, v. 61b; TK., KKA., TD 580, v. 142b.

¹²⁴ BA., TD 453, v. 61b; TK., KKA., TD 580, v. 143a.

¹²⁵ BA., TD 453, v. 52a; TK., KKA., TD 580, v. 134a.

¹²⁶ BA., TD 453, v. 161b; TK., KKA., TD 580, v. 131b.

¹²⁷ İbn Battuta, a.g.e., s. 338.

¹²⁸ Yaşar Yücel, a.g.e., s. 198.

belirtmektedirler. Buradan iki sonuca ulaşmamız mümkün olmaktadır. Şayet ucuzluk ekonomik anlamda sürüm tıkanıklığı şeklinde yorumlanırsa ticaretin durgun olduğu sonucuna, altın para ve iri gümüş paralar ihtiyaca cevap vermek için tedavüle çıkarılıyorsa, bunların yokluğu da bu ihtiyacın duyulmadığını kanıt olarak değerlendirilebilir¹²⁹.

Beyliğin kültür hayatı hakkında da fazla bir bilgiye sahip değiliz. XIV. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Yahşi Han oğlu Yakub Bey'e sunulan *Risaletü'l-İslâm* adlı bir ilm-i hâl kitabı mevcuttur. Adı bilinmeyen bir yazarın Arapça *Sıratü'l-İslâm* adı eserinden kopya edildiği anlaşılan bu eserin sonuna istinsah edildiği kitapta yer almamasına rağmen iktisadî mesleklerin tasnifinin yapıldığı *Gazilik Yolları* adlı bir bölüm de eklenmiştir. Bu bölümde gaza ve gazi deyimleri hakkında her türlü tanım, kapsam ve kural yer almaktadır¹³⁰.

4- Osmanlılar Devri

Karasi Beyliği ve topraklarının ele geçirilmesi şüphesiz Osmanlı Devleti'nin beylikten devlete geçişte ve devletin tesisinde önemli rol oynamaktadır. Bu sadece mevcut insan kaynaklarının artması olarak değerlendirilmemelidir. Osmanlıların Karasi Beyliği'ni ve dolayısıyla hâkimiyetleri altındaki bölgeyi elde etmeleri fetihler için ihtiyaç duymuş oldukları askerî yolu da temini ettiği gibi beylik, artık *iç-el* olma durumundan kurtulmuş, Rumeli'de fetihler için imkân ve zemin de ele geçirmiştir¹³¹.

Orhan Gazi, Karasi Beyliği'ni ele geçirdikten sonra büyük oğlu Süleyman Paşa'yı sancak olarak tesis edilen bu bölgeye vali olarak atamış, Hacı İlbeği, Kadı Fâzıl, Ece Halil Bey ve Evrenos Bey gibi Karasi beylerini de memleketin idâresine memur etmişti. Murâd Hüdavendigâr (1361-1389) da *Çelebi Sultan Sancağı* olan Balıkesir'e oğlu Yakub Çelebi'yi tayin etmiştir. Yakup Çelebi Kosova Savaşı'na Karasi sancakbeyi olarak katılmıştır¹³². Yıldırım Bâyezid döneminde ise hükümdarın yedi oğlu da sancağa çıkarıldığında Saruhanoğlu Hızırşah'a bırakılan beyliğin doğu tarafındaki yerler hariç olmak üzere Saruhan ile Karasi birleştirilerek oğlu Ertuğrul'un idâresine bırakılmıştı¹³³. 1390-1392 yılları arasında beylik eden Ertuğrul'un Kadı Burhaneddin ile yaptığı savaşta ölmesi üzerine yerine Emir Süleyman tayin edilmiştir¹³⁴. Ankara Savaşı'ndan sonra da Timur'un hâkimiyetini tanıyan oğulları Süleyman Çelebi de dâhil olmak üzere onun yarlılarıyla

¹²⁹ Halil Sahillioğlu, "Osmanlı Para Tarihinde Dünya Para ve Maden Hareketinin Yeri (1300-1750)", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 1978 Özel Sayısı, s. 2.

¹³⁰ Sencer Divitçioğlu, *Osmanlı Beyliğinin Kuruluşu*, İstanbul 1996, s. 44-45

¹³¹ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimai Tarihi C. I 1243-1453*, 3. Baskı İstanbul 1979, s. 180-181.

¹³² İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, 5. Baskı Ankara 1988, s. 252.

¹³³ Feridun M. Emecen, *Manisa*, s. 20-21.

¹³⁴ Çağatay Uluçay, "Saruhan-Oğulları", *İ. A.*, C. 10, İstanbul 1988, s. 242; Feridun M. Emecen, *Manisa*, s. 21 n.39.

sancaklarında hâkimiyetlerini sürdürmüşlerdir¹³⁵. Eski hâkimiyet bölgelerine gönderilen *tavâif-i mülûk* arasında Karasi-oğulları bulunmamaktadır. Bu durum, beylik üzerinde hak iddia edebilecek kimsenin kalmamış olduğunu veya destek bulma ihtimalinin bulunmadığını düşündürmektedir.

Ankara Savaşı'nın ardından Anadolu'da bir yıl kalarak kışı geçiren Timur'un askerleri Batı Anadolu'yu tamamen taramışlardır¹³⁶. Bu seferler esnasında diğer Anadolu şehirleri gibi Bergama'nın da zarar gördüğünü tahmin edebiliriz. Ancak Timur'un İzmir'e gelirken uğradığı yol güzergâhı Bergama'dan geçmemektedir. Timur, Kütahya'dan hareketle Denizli-Aydın-Ayasuluk-Tire yoluyla İzmir'e gelerek burasını ele geçirmiştir¹³⁷.

Osmanoğulları Beyliği, Karasi Beyliği'ni ilhak etmekle gücünün artmasını sağlamıştır. Karasioğulları Beyliği topraklarını ele geçirmekle topraklarını en azından iki misli büyütüp güçlenmiş, Bizans Devleti ile devamlı savaş halinde olan Osmanlıların hem cephesi genişlemiş hem de güney Marmara, Çanakkale Boğazı kıyılarını hemen hemen Dikili kıyılarına kadar olan bölgeyi kontrolleri altına almışlardır. Ayrıca Karasioğulları Beyliği halkını, beyliğin hizmetinde çalışan idârecileri, devlet görevlilerini, ticaret ve sanayi erbâbını, savaşlarda tecrübe kazanmış kuvvetleri kazanmaları ve XIV. yüzyılın ortalarında *Osman'ın milleti* içinde eritmeleri diğer beyliklerin yanında üstün duruma gelmelerini sağlamıştır¹³⁸. Boş ve zengin topraklara yerleşmek amacı ile gelen göçebe unsurlar, fakir köylüler ve Rumeli'de zengin timarlara sahip olmak isteyen sipahiler ile kendi arzusu ile sahil beyliklerinden daha önceden tanıdıkları bu sahaya yapılan göçlerle Osmanlı Devleti'nin kuvveti arttırılmıştır. Fethinden sonra Rumeli'ye hicret ettirilen ilk muhacir kafilesi, 1356-57 yılında Karasi vilâyetinden alınarak Gelibolu yarımadası ile bunun kuzey taraflarında iskân edilmiştir¹³⁹.

XIV. yüzyılda Bergama'nın askerî bir yol üzerinde bulunduğu görülmektedir. Süleyman Çelebi kendisine karşı hâince davranan Cüneyd Bey üzerine 25.000 askerden oluşan ordusuyla giderken Bursa-Ulubat-Bergama-Menemen-İzmir yolunu kullanmıştır¹⁴⁰. Çelebi Mehmed de, Osmanlı memleketlerini tekrar bir idâre altına

¹³⁵ İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri", *Bellekten*, C.XXXIX/156 (Ekim 1975), Ankara 1975, s. 661 ve 667.

¹³⁶ Mustafa Kafalı, "Timur", *İ. A.*, C. 12/1, İstanbul 1974, s. 345.

¹³⁷ Timur'un Anadolu'da takip ettiği yol güzergâhı için bkz. Nizamüddin Şâmi, *Zafername*, Çev. Necati Lugal, Ankara 1949, s. 314 vd.; İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, Ankara 1991, s. 29. Bizanslı tarihçi Dukas Timur'un Bursa-Edremit yoluyla İzmir'e gelirken birkaç gün Bergama'da kaldığını burada bulunduğu Türk ve Bizanslıları işkence ederek öldürdüğünü yazmaktadır. Dukas, *Bizans Tarihi*, Çev. VI. Mirmiroğlu, İstanbul 1956, s. 43-44. Timur'un Bergama'ya geldiği görüşü başka yazarlar tarafından da tekrarlanmaktadır. Bkz. Osman Bayatlı, *Bergama Tarihinde Türk-İslâm Eserleri*, İstanbul 1956, s. 9; Feridun Emecen, "Bergama", s. 493; Eyüp Eriş, *Bergama Uygurluk Tarihi*, 2. Baskı İzmir 1990, s. 183.

¹³⁸ İ. Metin Kunt, *The Sultan's Servants The Transformation of Ottoman Provincial Government 1550-1650*, New York 1983, s. 3.

¹³⁹ M. Fuad Köprülü, *a.g.e.*, s. 178-179; M. Münir Aktepe, "XIV. ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair", *Türkiyat Mecmuası*, C. X, 1951-1953, s. 300.

¹⁴⁰ Dukas, *a.g.e.*, s. 51 ve 62.

almasının ardından eski topraklarına sahip olmuş olan Aydınolu Cüneyd Bey üzerine harekete geçerken aynı yolu kullanarak Bergama'ya gelmiş ve buradan Cüneyd Bey'e sahip olduğu yerleri terketmesi haberini göndermiştir¹⁴¹. Aynı şekilde Sultan II. Murâd da Cüneyd Bey üzerine yürürken güzergâh olarak bu yolu kullanmıştır¹⁴².

Venedikli Lauro Quirini'nin 1430'lara âit olduğu anlaşılan ve Osmanlı sancaklarını gösteren listesinde, Anadolu'da on altı sancak olduğu kaydedilmektedir. Listede Batı Anadolu'da eski beyliklerin topraklarını içine alan Menteşe, Saruhan, Aydın, Karasi, Bursa, Biga, Bergama ve Kütahya'nın adları geçmektedir. Buna göre II. Murâd'ın saltanatının ilk yıllarında Bergama'nın da müstakil sancak statüsünde olduğu, Batı Anadolu'da yerleşmiş bir sancak sisteminin varlığından söz etmek mümkün görünmektedir¹⁴³. Balıkesir ve Bergama olmak üzere ikiye ayrılmış Karasi Beyliği'nin Osmanlılara katılması tedricen olduğu için ilk önce ilhak edilen Balıkesir ve ardından Yahşi-ili denilen Bergama ayrı bir idarî birim olarak Osmanoğulları Beyliği'ne katılmıştır. Coğrafi olarak daha yakın bir mevkide bulunduğundan Saruhanili ve Karasi yerine Bursa'ya bağlanmasının sebebi ise iktisadîdir¹⁴⁴. 1487 tarihli tahrîre göre Karasi sancağı, Balıkesir, Bilecik, Adapazarı ile Marmara sahillerine; Bergama'nın da buraya bağlı oluşu sebebiyle de Ege kıyılarına ulaşıyor; Beypazarı, Kite, Söğüt, Ermenipazarı, İnegöl, Tomaniç, Akhisar, Geyve, Yarhisar, Seferihisar, Atranos, Kepsut, Mihaliçcik, Yenice-i Taraklı, Göynük, Akyazı, Gölpaazarı, Edincik, Kızılca Tuzla, Gönen, Mihaliç, Bergama, Tarhala, Fesleke adlı nâhiyelerden oluşuyordu.

Bursa kadı sicillerinde yer alan selh-i Rebi'ül-evvel 889 (27.IV.1484) tarihli bir temessük kaydında Bergama, Biga ve Karasi ile birlikte sancak olarak anılmaktadır¹⁴⁵.

Anadolu ve Balkanlarda bir güç ve istikrar unsuru olarak gelişen Osmanlı Devleti, tesisi ve geçirdiği buhranların ardından hâkimiyetini sağlamasının ardından, II. Bâyezid'in (1481-1512) hükümdarlığının son yıllarında yâni XVI. yüzyılın başlarından itibaren devlet hazinesinde görülen para darlığı yüzünden iç düzende sarsıntılarla karşılaşmıştır. Yüzyılın ortalarında, Kanunî devrinde halkın sıkı biçimde vergilendirilmesi ve ağır sefer masrafları ise çeşitli adlar altında eşkiyâlığın artmasına

¹⁴¹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 116; W. M. Ramsay, *a.g.e.*, s. 115.

¹⁴² Dukas, *a.g.e.*, s. 118.

¹⁴³ E. Zachariadou, "Lauro Quirini and the Sandjaks, ca 1430", *Journal of Turkish Studies*, XI, 1987, s. 239-247'den naklen Feridun M. Emecen, "Beylikten Sancağa. Batı Anadolu'da İlk Osmanlı Sancaklarının Kuruluşuna Dâir Bazı Mülâhazalar", *Bellekten*, C.LX/227 (Nisan 1996), Ankara 1996, s. 88.

¹⁴⁴ Feridun Emecen, *a.g.m.*, s. 87 n.27.

¹⁴⁵ Sözü edilen temessük, Vilâyet-i Anadolu fülüsünü mukataaya tutan Rahmetullah b. Turak'ın Bursa'da kadı huzurunda Mustafa b. Ali'yi Biga, Karasi ve Bergama sancaklarında bakır para dağıtımını işi için vekil tâyin ettiğine dâirdir. Bkz. Halil İnalçık, "Osmanlı İdare, Sosyal ve Ekonomik Tarihiyle İlgili Belgeler: Bursa Kadı Sicillerinden Seçmeler", *Belgeler Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, C. X, S. 14, 1980-1981, s. 14, 68.

ve dolayısıyla ayaklanmalara yol açmıştır¹⁴⁶. İktisadî dengelerin kaymasının sebepleri arasında dünya çapında mevcut iktisadî düzenin değişmeye başlaması gelmektedir. Bu değişim, eski dünyanın ticaret yollarının Atlas okyanusuna kaymasından daha önce başlamış, Mısır, Suriye, Irak ve İran sahalarındaki siyasî ve iktisadî çözüme geçen zamanla birlikte Anadolu'da da kendisini hissettirmiştir. XVI. ve takip eden yüzyıllarda Amerika'nın keşfiyle birlikte gelen altın bolluğunun yarattığı enflasyonun yanısıra, doğuda artan hammadde ve işlenmiş eşya fazlalığı Avrupa ile Asya arasında bulunan Anadolu'nun değişen ticarî dengelerden etkilenmesine yol açmıştır. Ticarî dengesizliğin Osmanlı Devleti'nde kıymetli madenlerin azalması ve dolayısıyla bunlardan elde edilen altın ve gümüş paranın kıtlığını ortaya çıkarmış, akçaya dayalı para piyasasındaki dengesizliğin ardından sosyal bunalımlar kendisini göstermiştir.

Devletin sınırlarının genişlemesinin ardından fetihlerin durmasıyla birlikte bu dönemde görülen nüfus artışı ziraî ekonomi şartlarının yürürlükte olduğu Osmanlı Devleti'nde ellerinde toprak bulunmayan veya çeşitli sebeplerle topraklarını terkederek insanların sayısının artışına yol açmıştır. Topraklarını terkederek *çift-bozan* durumuna düşen köylüler yersiz-yurtsuz gurbet veyâ levendât tâifesi adı altında Anadolu'ya yayılmağa başlamışlardır. Genellikle sınırlarda *garib-yiğit, gönüllü, kale muhafızı, donanmada levend ve azab* ve paşaların hizmetinde *saruca* ve *sekban* olarak görev yapan bu kimselerin seferlerin durması ile işsiz kalışı önemli bir kısmının medreselerde ve imâretlerde *suhte* adı altında kümelenmesine ve devlet için çözümlenmesi zor problemlerin ortaya çıkışına yol açmıştır¹⁴⁷. Halk arasında huzursuzluk yaratan bu grupların yanısıra ehl-i örf tâifesi ve usûlsüzlük yapan memurların davranışlarının önüne geçilememesi de devletin bozulan teşkilâtlarındaki topyekûn bir rahatsızlığı ortaya koymaktaydı.

Osmanlı Devleti'nde ziraî ve ticarî hayatın canlı merkezlerinden birisi olan Bergama kazâsı da meydana gelen bu bunalımlardan doğrudan etkilenmiştir. Ayrıca Bergama, bulunduğu coğrafya dolayısıyla da bir takım huzursuzluklar yaşamaktadır. Bergama, Nevâhi-i Bergama, Ilıca, Tarhala, Ayazmend, Kozak ve Güzelcehisar kadılarına yazılan bir hüküm bu kadılıkların *Kazdağı kurbünde ve leb-i deryâ* olmasından dolayı deryâdan firkate levendâtının ve karadan eşkiyâ tâifesinin tâcizine uğradığını göstermesi açısından kayda değerdir. Aynı şekilde Bergama ahalisinin meclis-i şer'-i şerife yaptıkları bir müracaatta "*vilâyetimiz deryâyâ karîb olmağla*" sözleriyle kazânın durumunu ortaya koymaktadırlar¹⁴⁸. Hüdavendigâr livâsı kanunnâmesinde yer aldığı şekliyle harami, uğru, kanlı ve diğer hırsızlara siyâset hakkı *atlı sancakbeğine* âit olması, dolayısıyla bunların muhatabının da sancakbeği olmasını gerektirmektedir¹⁴⁹. Sancakbeğinin beş-altı günlük uzaklıkta olması ise

¹⁴⁶ Mustafa Akdağ, "Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. IV, S. 6-7 (1966), s. 201-202.

¹⁴⁷ Mustafa Akdağ, "Celâlî Fetretî", *A.Ü. D.T.C.F.D.*, C. XVI, S. 1-2 (1958), s. 53 vd.; Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar-Kitâb-ı Müstetâb-Kitabu Mesâlihi'l Müslimin ve Menâfi'i'l-Mü'minin-Hırzû'l-Mülûk*, Ankara 1988, s. X vd.

¹⁴⁸ BA., MD XXXV, s. 386/982.

¹⁴⁹ Ömer Lütfi Barkan, *Kanunlar*, s. 5. *Atlı sancakbeği* terimi için bkz. İ. Metin Kunt, *a.g.e.*, s. 20 vd.

bölgede meydana gelen eşkiyâlık hareketlerine zamanında müdahale edilmesini güçleştirmektedir¹⁵⁰. Bergama'nın dâhil olduğu idarî yapılanmada sancak merkezi olan Bursa'nın uzaklığı ise bölgenin nisbeten kontrolsüzlüğüne yol açmakta Hüdavendigâr sancağına dâhil olan bu bölgenin Bursa beği tarafından teftiş edilmesi durumu iki taraflı olarak etkilemektedir. Sancakbeğinin eşkiyâ takibi için bulunduğu yerlerde asâyiş temin edilirken diğer bölgelerde çeşitli hadîseler meydana gelmektedir¹⁵¹.

Hüdavendigâr, Karasi ve Biga livaları "*birbirine karîb ve muhtelit olmağla*" aynı emniyet bölgesi dâhilinde kabul edilmektedir¹⁵². Karasi, Biga ve Hüdavendigâr sancaklarında "*nice mahuf derbendler olub birbirine karîb olmağla*" eşkiyânın bir sancaktan bir sancağa geçerek kurtulmaları söz konusudur¹⁵³. Gelibolu ve Saruhan sancakları arasında kalan bölge asâyiş problemlerinin birbiriyle yakından ilişkili olduğu olduğu ve birlikte çözümlenmesi gereken bir coğrafyayı içermektedir¹⁵⁴.

Bölgede yaşanan asâyiş sorunlarının bir diğer sebebi ise değişik kadılıklara kaçan eşkiyânın geçtikleri yerin kadısı tarafından tâkibine izin verilmemesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Suç işleyen ve takibâta uğrayan kimselerin kazâdan kazâyâ geçişleri sırasında yaşanan bu mesele, suçluların geçtikleri kazâ kadılarının "*kadılığımız değildir*" diyerek durumla ilgilenmemelerini gündeme getirmektedir¹⁵⁵.

¹⁵⁰ 22 Zi'l-hicce 1013 (11.V.1605) tarihli bu hüküm eşkiyâlığın önüne geçilmesi için yerinden korunmasını öngörmektedir. Bkz. BA., MD LXXV, s. 60/90.

¹⁵¹ 16 Şa'ban 967 (12.V.1560) tarihli bir hükümde İstanbul'a azab teslim eden Gördüs ve Kayacık kadılarının dönüştürülmesi eşkiyâ tarafından öldürülerek mallarının alındığı bu olaydan bir gün önce Gölcük derbendinde dört sipahi soyan eşkiyâları takip eden Bursa beğinin teftiş için Bergama taraflarına geldiğini bunun üzerine Gördük ve Tarhala harâmilerinin kaçarak derbend olan Sındırgı nâhiyesine kaçtıklarını, sancakbeğinin ve sipahilerin bunların arkalarından gitmeleri sebebiyle vilâyetin boş kalmasından eşkiyâ zuhur ettiği kaydedilmektedir. Bkz. BA., MD III, s. 372/1098.

¹⁵² 12 Rebi'ül-evvel 978 (14.VIII.1570) tarihinde Bigadiç kadısına yazılan hükümde sancakbeğlerinin sefere gitmeleri dolayısıyla eşkiyâlığın arttığını bildirildiğinden, Karasi, Biga ve Hüdâvendigâr livâlarındaki ehl-i fesâd teftişinin birlikte yapılması emredilmektedir. Bkz. BA., MD XIV, s. 246/347.

¹⁵³ Müfettiş Balıkesir kadısı mektup göndererek Karasi, Biga ve Hüdavendigâr sancaklarında "*nice mahuf derbendler olub birbirine karîb olmağla*" eşkiyânın bir sancaktan bir sancağa geçerek kurtulduklarını bildirmiştir. 28 Şevvâl 991 (14.XI.1583) tarihinde yazılan bir emir bu meseleye dergâh-ı muallâ çavuşlarından *Bostan Çavuş oğlu Mehmed*'in tâyin olduğunu, konunun onun nezâretinde çözümlenmesi emredilmektedir. Bkz. BA., MD LII, s. 123.

¹⁵⁴ 7 Şa'ban 978 (4.I.1571) tarihli bir hükümde Kazdağ'ında oğlu ile birlikte soyulan ve öldürülen *Edirne eski subaşı Lütfullah* ile oğlunun katillerinin Gelibolu kadısının tomruk hizmetinde olması ve uzak mesafede bulunması dolayısıyla Gelibolu'dan Saruhan'a gelinceye kadar olan kadılar tarafından teftiş emredilmektedir. Bkz. BA., MD XIV/II, s. 858/1252.

¹⁵⁵ Hüdavendigâr kadılarında 13 Safer 976 (7.VIII.1568)'de yazılan bir hükümde sancakbeği *Abdurrahman*'in tahrîr esnasında adam katil eden, hırsızlık ve harâmilik eden bazı kimselerden şikâyet olduğunda bunların bir başka kazâyâ geçtikleri bu kazâ kadılarının ise davalarla ilgilenmediklerini bildirdiğinden, kadılara dava-i hak edenlerin davalarına bakmaları ve onbeş yıl görülmeyen davaların sancakbeği marifetiyle incelenmesini, arz edilmesi gereken sipahiler dışındakilerden suçu sabit olanlar hakkında şer'le lâzım gelenin yapılmasını istemektedir. Bkz. BA., MD VII, s. 672/1867.

Bunun yanısıra suçluların tâkibi de idarî yapılanmada kazâ dâirelerine müdâhaleyi gündeme getirdiğinden çeşitli engellemelerle karşılaşmaktadır¹⁵⁶.

Selâtin evkâfı ve serbest timarlarda yaşayan suçluların evkâf mütevellileri ve serbest timar sahipleri tarafından teslim edilmemeleri de asâyiş temininde sıkıntıların yaşanmasına sebep olmaktadır¹⁵⁷. Serbest timar, evkâf ve emlâk olan köylere sığınan eşkiyânın cerîmeleri alınarak serbest bırakılmaları da eşkiyalığın artışıdaki etkenlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Devlet bu şekilde davranmayı engellemeye çalıştığı gibi serbest timar, evkâf ve emlâkin vergilerine de müdâhale edilmemesi gereğini hatırlatmak zorunda kalmaktadır¹⁵⁸. Merkezi idâre vergi gelirlerinin mukataa yoluyla havâle edilmesinde ve mültezimlerle de problemler yaşamaktadır¹⁵⁹.

XVI. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'da artan asâyiş problemlerinin çözümü için özellikle sefer sırasında geride koruma maksadıyla asker bırakılmıştır. Kıbrıs seferi sırasında Anadolu'da meydana gelen eşkiyalık olaylarının arttığı ve önüne geçilemediği mühimme defterlerindeki muhtelif kayıtlardan anlaşılmaktadır. 18.IV.1570 tarihinde Saruhan sancağı alaybeğisi sefere gitmeyerek İzmir, Çeşme, Ayasuluğ, Menemen, Bergama ve Ayazmend nâhiyeleriyle diğer *hıfz ve hırâseti lâzım olan mahalleri görüb gözedüb muhâfaza hizmetinde* olması için görevlendirilmiştir¹⁶⁰. 1568 tarihinden Bergama, Edremid, Ayazmend, Mihaliç, Bigadiç, Tarhala, İvrindi ve Güzelhisar kazâlarını muhafaza eden *Abdurrahman*'ın sonraki tarihlerde de bölgenin muhafaza hizmetini yerine getirdiğini görmekteyiz¹⁶¹. Bergama, Manyas, Balya ve Edremid kadılarına 14 Rebi'ül-ahir 981

¹⁵⁶ 22 Cemâzie'l-evvel 978 (22.X.1570) tarihli bir mühimme kaydında, sancakların durumu belirtilerek Karasi eşkiyasını teftiş eden Bigadiç kadısının ve Bostan Çavuş'un Hüdavendigâr kadıları tarafından *emriniz Karasi vilâyetindedir* denilerek teftiş yapmalarına engel olmaları üzerine bu şekilde davranılmaması gerektiği belirtilmektedir. Ardından gönderilen diğer hükümde de bu üç sancağın teftişinin adı geçen kimseler tarafından yapılması, kadılardan ehl-i fesâd cemâat eyleyüb ehl-i fesâdı ele vermeyenlerin bildirilmesi istenmektedir. Bkz. BA., *MD XIV/I*, s. 453/637; BA., *MD XIV/I*, s. 456/644.

¹⁵⁷ 17 Safer 979 (11.VII.1571) tarihli hükümde Hüdavendigâr sancakbeğinin sefere giderken yerine bıraktığı *Behram Kethüda*'nın suhte ve ehl-i fesâd levend tâifesinin eşkiyalık yaptıklarını, bunlardan *evkâf-ı selâtin ve serbest timarlar dâhilinde mütemekkin* olan bazılarının evkâf mütevellileri ve serbest timar sahipleri tarafından verilmediklerini bildirdiğini yazarak buna engel olunmasını istenmektedir. Bkz. BA., *MD XIV/I*, s. 149/211.

¹⁵⁸ Selh-i Cemâzie'l-evvel 978 (31.X.1570) tarihli hükümde kaçan eşkiyânın serbest timar, evkâf ve emlâk karyelerine sığındıkları bunların ele verilmeyerek cerimelerinin alınarak serbest bırakılmaları üzerine eşkiyalığın arttığını bildirilerek suçluların akçalarının alınmaması veya telef edilmemesini, bu vazife yerine getirilirken serbest timar, evkâf ve emlâkin şer'i rüsûmlarına müdahale edilmemesi istenmektedir. Bkz. BA., *MD XIV/I*, s. 523/729.

¹⁵⁹ Has eminleri, âmil ve mübaşirlerle daha XVI. yüzyılın ortalarında yaşanan problemler ilgili olarak, 954 yılına âit hükümlerin yer aldığı bir defter için bkz. BA., *Ali Emiri Kanunî 290*, s. 11/36, 13/43, 14/45, 18/56.

¹⁶⁰ 12 Zî'l-ka'de 977 (18.IV.1570) tarihli mühimme kaydı için bkz. BA., *A.DVN. MHM 932*, s. 9/5.

¹⁶¹ 12 Zî'l-ka'de 975 (9.V.1568) tarihli ruznâme kaydından anlaşıldığını göre Bergama, Edremid, Ayazmend, Mihaliç, Bigadiç, Tarhala, İvrindi ve Güzelhisar kadılıkalarının hıfz ve hırâsetinde istihdam olunub *bazı ehl-i fesadı ele getürmekde hizmette yoldaşlıkda* bulunan *Abdurrahman*'a Bergama nâhiyesinde 13.625 akçalık timar verilmiştir. Bkz. BA., *Ruznâmçe 29*, s. 286.

(13.VIII.1573)'de yazılan hükümde, Bergama'da evinde öldürülen ve malları soyulan *Mumcu Ahmed*'in katili *Göcek*'in Yasakçılık hizmetinde bulunan *Zâim Abdurrahman* tarafından yakalandığı kaydedilmektedir. Bu hükümde, Bergama'da evi basılarak öldürülen *Bâyezid*'in giysilerinin sözü edilen harâmide bulunması sebebiyle suç ortaklarının *Zâim Abdurrahman* tarafından bu kadılıklarda bulunması istenmektedir¹⁶². 4 Zi'l-hicce 986 (1.II.1579) tarihinde Bergama, Nevâhi-i Bergama, Tarhala, Karacalar, Güzelhisar, Ayazmend, Edremid ve İvrindi kazâlarının muhafazasına tâyin edilen *Zâim Abdurrahman*'ın daha sonra sefere çağırılması üzerine yerine *Sipahi Yusuf* görevlendirilmiş ve bu kazâlarda eşkiyâ ortaya çıkarsa tizerlerine yeteri kadar il eri gönderilerek eşkiyâların muhafıza teslim edilmeleri istenmiştir¹⁶³. 5 Cemâzie'l-evvel 988 (18.VI.1580)'de Kütahya, Sultanöntü, Hüdavendigâr ve Karasi sancağında bulunan kadılara ehl-i fesâdın ele getirilmesi için dergâh-ı muallâ çavuşlarından *Ömer*'in sefere gönderilmeyerek bu hususta görevlendirildiği bildirilmektedir¹⁶⁴. Bergama, Nevâhi-i Bergama, Ayazmend, Tarhala ve Güzelhisar kadılarına 4 Şevvâl 988 (12.XI.1580) tarihinde yazılan emirde, adı geçen kadılıkların yasakçı ile korunduğundan Nevâhi-i Bergama kadısının Bergama ve Nevâhi-i Bergama ahalisinin meclis-i şer'e gelerek yasakçı bulunan kimsenin bu görevi yerine getirmeğe kâdir olmaması dolayısıyla şikâyeti dile getirilmektedir. Yasakçının yerine zeâmetten mütekâid *Abdurrahman*'ın tâyin edilmesi teklifi üzerine bu görevin *Abdurrahman*'a verildiğini bildirmekte ve kendisine yeteri miktarda il eri verilerek yardım edilmesi ve hakkında kısas gerekmeyen eşkiyânın küreğe konulmak üzere suret-i sicilleri ile gönderilmesi istenmektedir¹⁶⁵. 27 Rebi'ü-evvel 989 (1.V.1581) tarihli Anadolu beğlerbeğisine yazılan hükümde, levend, suhte ve ehl-i fesâd eşkiyâ meselesinin halledilmediği kaydedilerek bunun için gereken önlemler sıralanmaktadır¹⁶⁶. Ancak Hüdavendigâr sancağında eşkiyâlığın boyutları büyümüş ve önüne geçilememiştir. Mihaliç ve Gönen kadılarına yazılan 22 Rebi'ü'lahir 989 (26.V.1581) tarihli hükümden Hüdavendigâr, Karasi ve Biga sancaklarında *hırsız ve harâmi ve sâir ehl-i fesâd zabtına serdâr olan Mustafa*'nın nefsi-i Gönen'de harâmiler tarafından öldürüldüğü anlaşılmaktadır. Onun yerine Edincik'de sâkin 17.000 akça timardan mâzul *Mehmed* tâyin olunmuştur¹⁶⁷. 13 Cemâzie'l-ahir 989 (15.VII.1581) tarihli Karasi sancağı beğine gönderilen hükümde, daha önce Hüdavendigâr livâsı ile Karasi ve Biga sancaklarındaki ehl-i fesâdın haklarından gelen *dergâh-ı mu'allâ çavuşlarından Bostan Çavuş ehl-i vukûf olmağla nicesin ele götürüb haklarından gelinmek ile*

¹⁶² BA., MD XXII, s. 222/425.

¹⁶³ BA., MD XXXVI, s. 49/145; Bu emirden daha sonra 20 Safer 987 (18.IV.1579) tarihinde Hüdavendigâr kadılarına yazılan bir sureti Bergama, Nevâhi-i Bergama, Tarhala, Karacalar, Bakırili, Güzelhisar, Ayazmend, Edremid, Kemer ve İvrindi kazâlarına yasakçı tâyin edilen *Yusuf*'a gönderilen diğer bir hükümde de eşkiyâlığın önüne geçilmesi şiddetle emredilmektedir. Bkz. BA., MD XXXVI, s. 211/564.

¹⁶⁴ BA., MD XLIII, s. 84/172.

¹⁶⁵ BA., MD XLIII, s. 307/597.

¹⁶⁶ BA., MD XLII, s. 250/777.

¹⁶⁷ BA., MD XLII, s. 266/826.

fukara âsude olmuşlar idi denilerek Karasi sancağında ortaya çıkan eşkiyâlık hareketlerinin önlenmesi için de onun görevlendirildiği bildirilmektedir¹⁶⁸. 22 Zi'l-hicce 1013 (11.V.1605) tarihli mühimme kaydında Bergama, Nevâhi-i Bergama, Ilica, Tarhala, Ayazmend, Kozak ve Güzelcehisar kadılıkları *Kazdağı kurbü ve leb-i deryâ olmağla deryâdan firkate levendâtı ve karadan dahi eşkiyâ tâifesi dâima fesâd ve şenâatden hâli olmayub katl-i nüfus ve gâret-i emvâl eyleyüb reâyâ ve berayânın halleri diğer-gûn olub ve sancakbeği beş altı günlük bu'd-ı mesafede olmağla kadîmül'eyyâmdan zikr olunan kadılıklarda bir zâbit ve hâfiz tâyin olunugelüb"* sözleriyle Hüdavendigâr sancağından mütekâid *Karaca Ahmed-zâde Mahmud Beğ'in* ahalinin ricâsı üzerine kadılıkların zâbitliğine tâyin edildiğini bildirmektedir¹⁶⁹.

Anadolu'da meydana gelen eşkiyâlık hareketlerinin uzun zaman önüne geçilemediği de dikkati çeken hususlardandır. 27 Safer 979 (21.VII.1571) tarihinde Anadolu beğlerbeğisi ile Balya, Bigadiç ve Balıkesir kadılarına yazılan hükümde *İncekara* denilen *Kara Velî'nin* otuz yıldan beri Germiyan, Saruhan, Hüdavendigâr, Karasi ve Biga sancaklarında eşkiyâlık yaptığı, vilâyet zâbitlerinin ele geçiremediği eşkiyânın Dergâh-ı âli çavuşlarından *Bostan Çavuş* tarafından ele geçirildiği bildirilmektedir¹⁷⁰. Görüldüğü üzere devlet, Anadolu'da 30 yıl süren bir eşkiyâlık hareketini engelleyememiş ve bunun elebaşısını yakalayamamıştır. Bursa, Kite, Yalakabâd kadılarına 29 Zi'l-hicce 978 (24.V.1571) tarihinde yazılan bir hüküm, Şehzâde Murâd'ın altı kapıcısının İstanbul'a gelirken *Bazarköyü* civârında eşkiyâ ile karşılaştıkları bir katırlarının bıraktıkları öldürülmek istenmeleri ile ilgilidir. Bölgedeki eşkiyâlığın durumunu gösteren bu olayda *Ahmed* isimli birisi Bergamalı *Divâne Mehmed* ve *Çilingir* adlı altı kişiyle birlikte eşkiyâlık yapmaktadır. Devlet, eşkiyâlık hareketlerinin önüne geçmek için suçluların yaklanmalarını, kaçarlarsa kefiline veya bulması gerekenlere buldurulmasını, ihmâli görülenlerin hapsedilmelerini ve durumun merkeze bildirilmesini istemektedir. Savaşmaya yeltenenlerin kanlarının heder olacağı belirtilerek bunların saklanması ve bu bahâne ile kendi hâlinde olanlara dokunulmaması gerektiğini bildirmektedir¹⁷¹.

Kıbrıs seferi ve sonrasında gerçekleşen seferler sırasında da Anadolu'da eşkiyâlık olaylarının artarak devam görülmektedir¹⁷². Anadolu beğlerbeğisine yazılan 20 Safer 981 (21.VI.1573) tarihli bir hüküm suhte ve levend tâifesinin toplu

¹⁶⁸ BA., MD XLII, s. 54/262.

¹⁶⁹ BA., MD LXXV, s. 60/90.

¹⁷⁰ BA., Kâmil Kepeci Divân-ı Hümâyün Divân Kalemi 79, s. 377.

¹⁷¹ BA., MD XIV/I, s. 18/28.

¹⁷² 15 Şaban 979 (2.I.1572) tarihli hükümde baharda denize azim donanma çıkarılacağından Anadolu eyâleti sancakları sipahilerinin gemilere binmeleri emrolduğundan *tezkeresiz sipahiler tüfenkle ve cebelüleri ok ve yayla ve tezkerelilerden tüfenk kullanabilenler tüfenkle, kullanamayanlar ok ve yay ile müsella olarak hâzir bulunmaları* istenmektedir. Bkz. BA., MD XVIII, s. 94. Ayrıca Hüdavendigâr beğine ve kadılarına 29 Z 980 (2.V.1573) tarihinde yazılan hükümde sancak sipahilerinin alaybeği ile donanmaya göndermesi, kürekçileri de ihraç ederek kendisinin sancak muhafazasında kalması emredilmektedir. Bkz. BA., MD XXI, s. 292.

gezerek evler basub ve oğlan ve 'avret çeküb fesâd ve şena'atden hâli olmadıklarını belirterek bunun önüne geçilmesini şiddetle emretmektedir¹⁷³.

Bu arada halk arasında devlet otoritesinin zayıfladığı, devlete ve görevlilerine karşı çeşitli hareketlere girişildiği de görülmektedir. Gurre-i Cemâzie'l-evvel 984 (27.VII.1576) tarihinde Saruhan sancağı beğine ve Bergama kadısına yazılan hükümde *Mehmed* isimli birinin *kayd ü bend ile* İstanbul'a gönderildiğinde onun şerik ve hevâdârlarından olan *Arab Sefer* alenen "*Bergama kadısı denen zâlimin arzıyla olmuştur*" demektedir. Kendisinden tecdîd-i imân etmesi istenildiğinde kabul etmeyerek "*karkyedi nefer kimesnenin başın kesdim beni nice ta'zir ederler*" cevabı üzerine, nerede olursa yakalanarak gönderilmesi istenmektedir¹⁷⁴. 20 Cemâzie'l-evvel 985 (5.VIII.1577) tarihinde Nevâhi-i Bergama kadısının mektubuna binâen Bergama ve Nevâhi-i Bergama kadılarına yazılan hükümde, *Musa* adlı birinin *Abdurrahman*'ın emred oğlunu kaçırarak hapsedtiği, mahkemeye çağırıldığında gelmediği, bulunduğu yere gidildiğinde ise sarhoş olduğu, şer'-i şerife muhalif sözler ettiği ve silâhla mahkeme bastığı kaydedilmektedir. Aynı hükümde *Kayd oğlu Ali* adlı hırsız hakkında emr-i şerif verilmiş iken onun engel olduğunu, odasında kaldığını, şarap yaptıklarını ve hırsız yatağı olduğunu bildirmektedir. Hakkında Anadolu beğlerbeğisinin dahi yaramazlığına arz gönderdiği *Musa*'nın durumunun incelenmesi istenmektedir¹⁷⁵.

Halkın merkezî hükûmetin temsilcisi durumunda olan görevlilerle aralarında anlaşmazlıklar da bölgedeki huzursuzlukların artmasındaki etkenlerden birisidir. 14 Cemâzie'l-ahir 972 (17.I.1565) tarihinde Şehzâde Murâd Lâlâsı ile Mihaliç, Tarhala ve Bergama kadılarına yazılan bir hükümde, adı belirtilmeyen Bergama eski kadısının bazı olumsuz tavırları görüldüğünden bunların soruşturulması istenmektedir. Hüküm kadıyı şikâyet edenlerden *Hacı Pir Ahmed*'e verilmiştir¹⁷⁶. 8 Ramazan 983 (11.XII.1575) tarihinde Manisa ve Tire kadılarına gönderilen hükümde Bergama kadısı ile halk arasında bazı kimselerin problemlerinin olduğu görülmektedir. Bergama eski kadısı *Vildan* İstanbul'da mülâzemette iken *Mehmedşah*'ın oğlu *Hızır*, damadı (göygüsü) *Mahmud* ile *Hamza* ve *Fethi* isimdeki adamları evini basmışlar, karısının 300 filorisi ve bazı kıymetli eşyasıyla dört kürklü kaftanını, bir kılıcını, iki atını, yedi susığırını almışlar, oğlunu ağır biçimde yaralamışlardır. Ev halkının kaçması üzerine de diğer eşyalarını yağmalamışlardır. Hükümde *Mehmedşah* isimli kimsenin küffâra tereke verdiğinin şer'le sâbit olduğu ve onun etrafındakiler ile birlikte müslümanlara hakâret ederek kimilerinin kızlarını ve oğlanlarını çekerek, rızklarını alarak zulm etmeleri üzerine kadı hakkında asılsız töhmetlerle şikâyetlerde bulunarak onun azledilmesini sağlamışlardır. Merkezî idâre konunun tarafsız bir şekilde incelenmesini istemektedir. Olay bir asâyiş meselesi olmanın dışında bize bazı konular hakkında da bilgi vermektedir. Görüldüğü üzere

¹⁷³ BA., MD XXII, s. 77/158.

¹⁷⁴ BA., MD XXVIII, s. 157/370.

¹⁷⁵ BA., MD XXXI, s. 127/302.

¹⁷⁶ BA., MD VI, s. 292/622.

bir başlangıç olarak kabul edilebilirse Osmanlı sosyal yapısı mahallî mütegalibeleri içinden çıkarmaya başlamıştır¹⁷⁷. Bunların küffâra tereke vermek gibi usûlsüz bir takım yollarla gayr-i meşru gelir temin ettikleri, buldukları bölgede halkı taciz ettikleri ve işlerine engel olmak isteyenleri kadı dahi olsa bir şekilde saf dışı bıraktıkları anlaşılmaktadır¹⁷⁸. Devlet görevlileri ile ilgili şikâyetler civar kazâlarda da vukû bulmakta bunların soruşturulması da yakınında bulunan kadılardan istenmektedir¹⁷⁹. Daha sonraki bir tarihte yazılmış bir divân kaydında da Nevâhi-i Bergama ahalisinin daha önce Akhisar kadısı olan kadıları *İbrahim*'den şikâyetleri olduğunu göstermektedir. 22 Cemâzie'l-ahir 985 (6.IX.1577) tarihli kayda göre kadı, yasaklanmış olmasına rağmen köylerde subaşı ve yamağı ile gezerek zorla ahalinin evlerine inmekte, ücretsiz yem ve yemeklerini aldığı gibi kendisine kuzu pişirmeyenlerle köyde olmayanlar kayboldular diyerek haklarında takibât yapmaktadır. Bununla da kalmayan kadı, avâriz cem'inde haneden 50 akça alınması gerekir iken fazla alarak Nevâhi-i Bergama 450 hane iken 900 hane üzerinden para toplamaktadır¹⁸⁰.

27 Şevvâl 1002 (16.VII.1594) tarihinde Lala'ya (Lala Mehmed Paşa) yazılan bir hükümde Nevâhi-i Bergama ile etraf ve civârında bulunan kadılık ahalisinden birisi vefât ettiğiinde veresesinden "*sagîr, sagîre, gâib ve gâibe olmayup cümlesi hazır oldukları ve bunlar kıymet istemezler iken*" kadı, ehil ve nâibleri gelerek kıymet ederek resm-i kıymet binde 15 iken binde 30 almakta, bir vâris bulunduğu bile kıymet ettirerek paralarını almaktadır. Bazı kimselerin hayrata vasiyyet ettikleri paranın üçte veya beşte birini *bizimdir* diyerek almakta, birkaç atlı ile köyleri gezerek müslümanların evlerine konarak yiyeceklerini ve *mal-ı evkâfi ve mal-ı ebnâkı altı ayda bir yoklarız* diyerek binde yirmibeşer akçalarını almaktadır. Merkezden gelen emir bunun soruşturulmasını ve önüne geçilmesini istemektedir¹⁸¹. Aynı defterde yer alan Manisa ve Bergama kadısı ile bir sureti Lâlâ'ya yazılan 12 Zi'l-ka'de 1002

¹⁷⁷ 11 Cemâzie'l-ahir 991 (2.VII.1583) tarihli bir hükümde Bergama ahalisinden *Muhiddin*'in ribâhor olduğunu ve halka zulmettiğinin bildirildiğini konunun incelenmesini, *şâyed mütemevvil ve kasab olmağa yarar* ise yazılmasını istemektedir. Bkz. BA., MD XLIX, s. 116.

¹⁷⁸ BA., MD XXVII, s. 138/323.

¹⁷⁹ 23 M 986 (1.IV.1578) tarihinde Ayazmend ve Bergama kadılarına yazılan hükümde kendisinden şikâyet olunan Midilli kadısını teftiş için Molova kadısına emir verilmiş iken yapılmadığından dolayı bunun gerçekleştirilmesi ayrıca Midilli ve Molova kazâlarından iki zimmînin kasaplık için yarar ademler olup olmadıklarının toprak kadıları vasıtasıyla soruşturularak bildirilmesi istenmektedir. Bkz. BA., MD XXXIV, s. 60/128.

¹⁸⁰ "... Nevâhi-i Bergama kadısı olan *İbrahim nâiblerle karye be-karye gezmek ve müft ve meccanen yem ve yemek almak men' olunmuş iken kendiyü bizzat subaşı ve yamağın ile gezüb müslümanların cebr ile evlerine konub müft yem ve yemeklerin alduğundan ma'ada koyun ve kuzu pişirmeyenlerin ve yahud karyede hâzır olmayanların gıybet etdiler deyü aher karyeye vardukda buldurub her birisine muhkem tahrir eyledikden sonra ... ve ferman olunan avâriz cem'inde her hânedan ellişer akça alınmak ferman olunmuş iken ellişer akça alduğundan azl ve kabz eylediği akçadan ziyade akça alub ve her karyenin hânesin ziyâde edüb Nevâhi-i Bergama dörtyüzelli hane iken dokuzyüz hane mikdarı avârizı alub hazineme dörtyüzelli hânedan ellişer akça hesabı üzre teslim edüb ma'adasın ekl edüb ..." Bkz. BA., Kâmil Kepeci Divân- ı Hümâyun Divân Kalemî 88 , s. 299.*

¹⁸¹ BA., MD LXXII, s. 274/535.

(30.VII.1594) tarihli hükümde, "*Nevâhi-i Bergama kadısı olan İbrahim'in fukaraya zulm ve taaddi edüb avârizhânelerin defterde olandan ziyâde edüb ve akçayı dahi ziyâde alub ve koyunu olanlardan akçasız koyun ve kuzuların alub ve kuzuların beğendiğün alub ve sığırı olan fukaradan birer tosun alub ve reâyânın kiminden dokuz ve kiminden beş altı kile buğday ve arpa alub ve dağdan kereste getürdüb bir akça vermeyüb ve tahta ve odunu reâyâyâ cebren getürdüb ve köy imamların kürekçi yazmağla mescid muattal kalub bu vechle fukaraya zulm ve ta'addisinin nihâyeti olmadığı*" bildirildiğinden kadının mahkemeye çağırılarak konunun bir defa görüşülerek yazılıp bildirilmesi istenmektedir¹⁸².

Bergama'da bulunan çeşitli devlet görevlilerinin ellerindeki nüfuzu kendi çıkarları doğrultusunda istedikleri gibi kullanarak davrandıkları görülmektedir¹⁸³. Halk zaman zaman bunlardan şikâyetlerini merkeze kadar iletmektedir¹⁸⁴. Vakıf görevlileri ve vâkıf neslinden kimseler de bazı huzursuzluklara yol açmaktadır¹⁸⁵. Piyâde çiftliklerinde ortaya çıkan meselelerin de kadıya aksettiği dikkati çekmektedir¹⁸⁶. Kazâda meydana gelen asâyiş problemlerinin yerinde

¹⁸² BA., MD LXXII, s. 294/272.

¹⁸³ Buna örnek olarak 25 Muharrem 1018 (30.IV.1609) tarihinde Bergama, Ilıca ve Nevâhi-i Bergama kadılarına gönderilen bir hükmü verebiliriz. Buna göre 93. Cemâatte yevmi 22 akça ulûfeye mutasarrıf olup, Bergama'da kethüda yeri bulunan *Mehmed b. Mahmud*'un beş-altı senedir sefere gitmeyerek kazânın bağları içinde mandralar yaparak müslümanların bağlarını harap etmiştir. Bu meyanda *Müderriş Mevlânâ Abdullah*'ın da 20.000 akça kıymetindeki bağı ile 200 dönümlük ziraat yapılan yerini de gaspetmiştir. Mahkemeye davet edildiğinde yanında bulunan 40-50 eşkiyası ile *Müderriş Abdullah*'a zulm etmiştir. Hükümde *Mehmed bin Mahmud*'un kethüda yerliği elinden alınarak durumun Manisa kethüda yeri tarafından soruşturulması istenmektedir. Bkz. BA., MD LXXVIII, s. 528.

¹⁸⁴ Bergama'ya tâbi *Dündar* adlı hassa köy ahalisi İstanbul'a adam göndererek kendilerinin şap dökme hânelerinden olmadıkları ve üzerlerine şap tarh olunmamış ve şap dahi kullanmadıkları halde şap eminleri ve âmillerinin üzerlerine şap tarh ederek rencide ettiklerini bildirmişlerdir. Bergama kadısına 19 Ramazan 987 (9.XI.1579) tarihinde yazılan hükümde, bu konunun incelenerek mültezimlerin usûlsüzlüklerinin önüne geçilmesi istenmektedir. Bkz. BA., MD XLI, s. 168/373; Bergama kadısına 17 Şaban 987 (9.X.1579) tarihinde yazılan hükümde ise Abdî'nin kendi ihtiyarıyla kefil ve müzekki olmamış iken emin Mehmed'in hassa yörük tâifesinden Akaklar cemâatinden Ali'nin zararına kefil edildiğinden şikâyet etmektedir. Bkz. BA., MD XLI, s. 42/86.

¹⁸⁵ Kazâda bulunan Sultan Murâd vakfı âmili *Hızır Bâlî*'den *İskender* ve *Nasuh* ile 22 kişinin şikâyetleri üzerine 5 Cemâzie'l-ahir (23.VII.1547) tarihinde Bergama kadısına yazılan hükümde haslar kâtibi ile birlikte anlaşmazlığın çözülmesi istenmektedir. Aynı tarihte yazılan bir diğer hükümde ise Nevâhi-i Bergama'ya baş âmil olan *Hızır*'ın *Akçahadlu* adlı has sicillâtında 23.000 iken 33.000 akçaya nâzır olan ile meblağın bildirilmesi istenmektedir. Bkz. BA., *Ali Emiri Kanunî* 264, s. 14, 16. Bergama'da Kadı Hayreddin vakfı mütevellisi *Mahmud*'un şikâyeti üzerine yazılan tezkerede ise Kadı Hayreddin'in akrabasından bâzı kimselerin haksız yere vakfın mahsulünü aldıkları anlaşılmaktadır. 29 Zi'l-hicce 960 (6.XII.1553) tarihli tezkere konunun incelenmesini istemektedir. Bkz. BA., MAD 233, s. 128.

¹⁸⁶ Evâhir-i Zi'l-ka'de 906 (8-7.VI.1501) tarihinde yazılan bir hükümde *Turak* piyâde çiftliğinde bulunan değirmenin *Vardar Hüseyin* ve *Hasan* tarafından tasarruf edildiği ancak vergisini vermedikleri bildirmektedir. Bkz. BA., *Bâb-ı Âsâfi Divân (Beylikçi) Kalemi* 790, s. 6/26; Nevâhi-i Bergama kadısına 16 Zi'l-ka'de 987 (4.I.1580) tarihinde yazılan hükümde Biga livâsına bağlı Nevâhi-i Bergama'da Özerler çiftliği piyâdelerinden *Divâne Hacı* 975'de ferman olunan hizmetine bizzat gitmeyerek yerine *Bayram* adında birisini göndererek görevini yerine getirmiş ve bu yoklama defterine yazılmış iken mevkufât emini *Ahmed*, *sen görevine gitmedin* diyerek haksız yere

halledilememesi insanların merkeze başvurmalarını ve şikâyetlerin bu şekilde çözülmeye başlanması mahallî otoritenin yetersizliğini ve keyfilğini düşündürmektedir¹⁸⁷. Devlet bu çeşit meseleleri çözenin yolunu merkezden gönderdiği görevliler vasıtasıyla halletmeğe çalışmaktadır¹⁸⁸. Kazânın en yüksek adlı ve idarî mercii olan kadı ve şer'i mahkemenin yeterli derecede etkili olamadığı, halk içerisinde çıkan bazı kişiler mahkemeye müdahale ettikleri de görülmektedir. Bergama kadısından bunların davalara karıştırılmamaları istenmektedir¹⁸⁹. Adalet dağıtılan yer olan mahkemenin zaman zaman basıldığı da vâkidir. 2 Safer 987 (31.III.1579) tarihinde Bergama ve Nevâhi-i Bergama kadılarına yazılan bir hükümde kazâda *Abdurrahman* isminde birinin biraderinin oğlunu hapseden, mahkemeye davet edildiğinde gelmeyen ve kötü sözler söyleyen birisi mahkemeyi basmıştır. Ayrıca, kazâda *Sayar oğlu Ali* isminde bir hırsız hakkında pek çok defa emir verilmiş iken bu engel olarak yanında saklamış ve şarap içmiştir. Hırsız yatağı olarak bildirilen bu kimsenin yaramazlığı hakkında Anadolu beğlerbeğisi dahi arz göndermiş olduğu bu kimsenin yakalanarak hapsedilmesi emredilmektedir. Devlet önemli gördüğü bu konuyla ilgilenmek üzere *Bostan Çavuş* adında bir görevli gönderdiğini bildirmektedir¹⁹⁰. Gurre-i Receb 989 (1.VIII.1581) tarihinde Hüdavendigâr beğine, Tarhala ve Nevâhi-i Bergama kadılarına Anadolu kazâskeri *İvaz*'ın hattıyla yazılan hükümde Tarhala'ya bağlı Kırkağaç'da *Müderriş Mevlâna Mahmud*'un *İsa* adında birisi ile şer'i davası olup bu konuda emr-i şerîf dahi varken *Topatan* diye bilinen *Memi*, *Kuduz Ferhad* demekle meşhur *Mustafa* ve *Meydancı Dâvud* ile *Yusuf b. Timur* adlı kimseler silâhla mahkeme bastıklarından adı geçen kimselerin yarar adamlarla Kıbrıs adası'na sürülerek teslim edilmesi ve

300 akçasını almış ve 1700 akçasını daha almak istediği bildirilerek defterde hizmeti görülen *Divâne Hac*'nın durumunun incelenerek haksız uygulamaların önüne geçilmesi emredilmektedir. Bkz. BA., MD XLI, s. 332/707.

¹⁸⁷ 18 Safer 993 (19.II.1585) tarihli bir hükümde Bergama ahalisinde *Karaca Ahmed oğulları Bostan* ve *Ahmed*'in davalarını halkın bağlarına ve tarlalarına salıvererek zarar verdikleri yapılan ikâzlarla rağmen vazgeçmedikleri kaydedilmektedir. Hükümde davalarını kimsenin bağ, tereke ve çayırına sokmamalarının tenbih edilmesi, zararı olanların tazmin edilmesi şâyet dinlemezler ise küreğe konulmak üzere yazılmalarını emretmektedir. Bkz. BA., MD LV, s. 171.

¹⁸⁸ 20 Şaban 988 (30.IX.1580) tarihinde Edremid, Ayazmend, Balıkesri, Bergama, Balya, İne, Gönen ve Ezine kadılarına gönderilen hükümde daha önce yakalanarak İstanbul'a gönderilen *Karatuyurumlu ?* isimli harâmi hapis iken *Karaoğlu Hacı Musa*, *Hüseyinoğlu*, *Kulak Şahkulu*, *Bayram*, *Hüseyin*, *Arslan*, *Yenlü*, *Abdurrahman*, *İbrahim*, *Veli Hasan*, *Hacı Hamza*, *Gökçe Ramazan*, *Kara Ali oğlu Mustafa b. Ali*, erbâb-ı timardan *Ali* ve *Acem oğlu Mehmed* için *yoldaşlarımdır* diye itirafta bulunduğundan adı geçen kimselerin yakalanması için erbâb-ı timardan *Mustafa* mübâşir olarak görevlendirilmiştir. Onun mârifetiyle yakalanmaları ve davalarının görülmesi istenmektedir. Bkz. BA., MD XLIII, s. 253/471.

¹⁸⁹ 17 Zi'l-ka'de 986 (14.II.1579) tarihinde Bergama kadısına yazılan hükümde kasaba halkının şikâyeti üzerine Bergama kazâsında *Debbağ Ali oğlu Ahmed*, diğer bir *Ahmed* ve *Nalband Turgud* isimli kimselerin şirret ve şekâvetle tanınan kimseler oldukları çoğu zaman mahkemede bulunarak *ilin davasını sürüb vekiller olub müslümanları rencide edüb ve şer'le fasl olmuş da'vayı tekrar istinaf etdirüb tasaddi eylemekden hâli olmadıkların* bildirildiğinden kadıdan bunların davalara karıştırılmaması istenmektedir. Bkz. BA., MD XXXVI, s. 78/233.

¹⁹⁰ BA., MD XXXVI, s. 157/433.

beğlerbeğinden mühürlü kesede mühürlü temessük alınarak gönderilmesi istenmektedir¹⁹¹.

Bergama'da ortaya çıkan huzursuzlukların yakın çevre ve özellikle geçimini bu bölgeden temin eden Midilli adası ile ilgili olduğu da dikkati çekmektedir¹⁹². Bölgedeki suçluların cezalandırılma yeri olarak da Midilli adası kullanılmaktadır¹⁹³.

Anadolu'da ortaya çıkan kutta'-i tarik, levend ve suhte tâifesinden eşkiyâlık yapanlara karşı her köyde il erine bir yiğitbaşı tâyin edilmesi ve bunlara Anadolu vilâyetinde bulunan dergâh-ı muallâ çavuşlarına muâvenet etmeleri emredilmiştir. 11 Rebi'ü'-evvel 987 (8.V.1579) tarihinde Anadolu beğlerbeğine yazılan hükümde *evler basub katl-i nüfus etmekden hâli olmadıkları* bildirilen suhte nâmındaki eşkiyâların bu yolla yakalanmaları il erlerine yardım etmeyen çavuşların görevlerinden alınacaklarının bilinmesi gerektiği hatırlatılmaktadır¹⁹⁴. Bu emri tekiden Hüdavendigâr sancağındaki kadılara yazılan 11 Rebi'ü'-evvel 987 (8.V.1579) tarihli hükümden, Anadolu vilâyetinde eşkiyâlığın önlenmesi için başka tedbirler de alındığı görülmektedir¹⁹⁵. Buna göre tüfek ve diğer harb alâtı ile gezen eşkiyânın yakalanması ve reâyâdan hiç kimsenin ok, yay, tüfenk ve diğer silâh ile gezmeyerek ellerinden bunların alınması istenmiştir. Ancak "*halâ ba'z ehl-i fesâd suhte nâmına zuhur edüb cemiyet ile yollara ve bellere inüb adem ve kârban basub ve kasabât ve karyelere varub evler basub ademler katl edüb ve esbâb ve emvâl garet edüb salgun salub ve reâyânın oğulların ve kızların çeküb envâ'-ı ta'addiler eyledikleri*" haber alındığından buna engel olunması, daha önce gönderilen emirler uyarınca her köyde *baş ve buğ ve yiğitbaşı* tâyin edilerek, muhafaza kalan sipahiler ve hisar erlerinin, il erleriyle beraber bunun önüne geçmeleri istenmektedir. Hükümde suhte veya suhte nâmına eşkiyâlık yapanların üzerine gidilmesinin mühim olduğu ve diğer zamanlara kıyas

¹⁹¹ BA., MD XLII, s. 21/180. Aynı konu ile ilgili olarak 2 Receb 989 (2.VIII.1581) tarihinde yazılan hükümde Kıbrıs'a sürgün edilecek bu kimselerin bir yere toplandıkları, şer'-i şerife davet olunduklarında itaat etmeyerek atlanub silâhla kavgaya girşerek firar ettikleri ve bunların yakalanmaları gerektiğini bildirmektedir. Bkz. BA., MD XLII, s. 87/353.

¹⁹² Bergama'nın Taş-ili kadısına yazılan Evâhir-i Zî'l-ka'de 906 (8-7.VI.1501) tarihli hükümde, İstanbul'a gelen İmroz adası sâkinlerinden *Mavrodi* ve *Uskolodi* kızlarının harami levedler tarafından kaçırılarak iki ay ara ile *Hoca Meydan'a* satıldığını kendisinden istediklerinde geri vermek istemediği bildirilerek buldurulması, bulunmaz ise *Hoca Meydan'ın* İstanbul'a gönderilmesi istenmektedir. Bkz. BA., *Bâb-ı Âsâfi Divân (Beylikçi) Kalemi 790*, s. 10/49; Daha sonra yazılan diğer bir hükümde ise haramilerin kızlardan birini *Hoca Meydan'a* diğerini ise bir kadına sattıkları, bu kızın ise *kale kethüdası, dizdar oğlu* ve *Ömer* tarafından *Hoca Meydan'a* verildiği yazılmaktadır. Hükümde kızların mutlaka bulunarak babalarına verilmesi istenmektedir. Bkz. BA., *Bâb-ı Âsâfi Divân (Beylikçi) Kalemi 790*, s. 15/73.

¹⁹³ 29 Rebi'ü'-ahir 990 (23.V.1582) tarihinde Saruhan, Biga beğleriyle Manisa, Bergama, Tuzla ve Armudova kadılarına yazılan hükümde mücrimlerin küreğe konulmak üzere Midilli beği *Sinan'a* gönderilmeleri istenmektedir. Bkz. BA., MD LXVII, s. 126; 21 Şevvâl 1003 (29.VI.1595) tarihinde Ayazmend, Bergama ve Soma kadılarına yazılan hükümde Midilli sancakbeği *Murâd'ın* mektup gönderek bu kazâlardaki mücrimlerin önceden olduğu gibi kendisine verilmesini istediği kaydedilerek ne kadar mücrim verilirse suret-i sicillerinin gönderilmesi istenmektedir. Bkz. BA., MD LXXIII, s. 3, 119.

¹⁹⁴ BA., MD XXXVI, s. 236/628.

¹⁹⁵ BA., MD XXXVI, s. 237/630.

edilmemesi gerektiği hatırlatılarak, "sonra evlerimiz basılır ve bize hakaret olunur havf ederiz deyü ta'allül eylemeyüb veya ahz ve cebr ile ehl-i fesâda himâyet edüb mukayyed" olmayanların azledilmekle kurtulamayacakları ve siyâset edileceklerini bildirmektedir.

Eşkiyâlık hareketleri sırasında devletin bu çeşit faaliyetlerin artışını engellemek ve asâyişi sağlamak maksadıyla tedbirler almaya çalışmaktadır. Bu önlemlerden birisi de devlet görevlileri dışında kimsenin silâh taşımaya engel olunması, dolayısıyla devletin hâkimiyet sahası içinde bulunan bölgelerde silah kontrolünü elinde tutmak istemesidir. Hüdavendigâr, Karasi ve Biga sancaklarına gönderilen evâsıt-ı Safer 935 (25.X-3.XI.1528) tarihli bir fermanla dergâh-ı muallâ kullarıyla tüfek taşımaya yetkili dirlik tasarruf edenlerden başka kimsenin tüfek taşınması yasaklanmıştır. Merkezî devletin gücünün tartışılmadığı dönemde yasağın yürürlüğe girmesi devletin bu konudaki hassasiyetini göstermektedir¹⁹⁶. Hüdavendigâr, Biga ve Karasi sancağı kadılarına yazılan 18 Rebi'ül-evvel 988 (3.V.1580) tarihli hükümde eşkiyâların silâh kullandıkları ve yeniçeri kılığında gezdikleri bildirildiğinden elinde tüfek kullanmak için emr-i şerfi olmayanların ellerinden tüfenklerinin alınarak bu işle görevlendirilen yeniçeri yayabaşısına teslim edilmesi, toplanan tüfek miktarının defterinin tutularak gönderilmesi, reâyâ ve eşkiyâyâ tüfek kullandırılmayarak yeniçeri olmayanların yeniçeri kıyafetinde dolaştırılmaması istenmektedir¹⁹⁷. Devleti uzun süre meşgul eden silah toplama işinin 12 Receb 1002 (3.IV.1594) tarihine kadar sürdüğü görülmektedir. Bu tarihte yazılan hükümde Hüdavendigâr, Karasi ve Biga sancaklarında eşkiyâ ve sâir reâyânın ellerindeki silâhların alınarak cebehâne-i âmireye teslim edilmek üzere *Mustafa Çavuş*'a verilmesi ve ne kadar kısa tüfenk teslim edildiğinin de yazılması istenmektedir¹⁹⁸.

Suhte (softa) adı altında çeşitli kimseler Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde olduğu gibi Bergama ve civar kazâlarında da eşkiyâlık yapmaktadır. 24 Receb 988 (4.IX.1580) tarihinde Bergama ve Nevâhi-i Bergama kadılarına yazılan hükümde, kazâda *Hamza* isimli suhtenin dört yoldaşıyla dükkân bastıkları, adam öldürüp bazılarını yaraladıkları için halen İstanbul'da hapsedildiklerini yaptıkları fesâd ve şenaâtin yerinde görülmesi için adam gönderildiğini bildirmektedir¹⁹⁹. Bergama ve Nevâhi-i Bergama kadılarına 14 Safer 991 (9.III.1583) tarihinde yazılan hükümde, *Kapıcıbaşı Kurd* ile kethüdası *Mehmed* gelerek bazı ehl-i fesâdın değirmenini

¹⁹⁶ Mücteba İlgürel, "Osmanlı İmparatorluğunda Ateşli Silâhların Yayılışı", *İ. Ü. Tarih Dergisi Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı Hâtıra Sayısı*, S. 32 (Mart 1979), s. 302.

¹⁹⁷ BA., MD XLIII, s. 20/41. Ayrıca bkz. Mücteba İlgürel, *a.g.m.*, s. 307; Bunun hemen ardından 14 Rebi'ül-ahir 988 (29.V.1580) tarihinde Hüdavendigâr ve Karasi sancaklarında bulunan kadılara yazılan hükümde gerçekten sipahi ve yeniçeri olmayıp bu şekilde gezenlere engel olunması, elinde silâh kullanmak için izni bulunmayanların silâhlarının toplanarak yeniçeri yayabaşısı *Hakkı*'ya teslim edilmesi, bunlara yardım eden sancakbeği ve züemâdan her kim olursa olsun bildirilmesi istenmektedir. Bkz. BA., MD XLIII, s. 31/64.

¹⁹⁸ BA., MD LXXII, s. 129/250.

¹⁹⁹ BA., MD XLIII, s. 222/404.

bastığını, beş koyununu ve unlarını çaldığını bildirdikleri kaydedilerek konunun araştırılmasını istemektedir²⁰⁰. 27 Şevvâl 1002 (16.VII.1594) tarihinde Bergama, Tarhala, Nevâhi, Kozak, Ayazmend, Kemer ve Gördük kadılarına yazılan hükümde sefer dolayısıyla görevlilerin gittikleri bildirilerek "*taht-ı kazânuzda eşkiyâdan ba'z kimesneler yeniçeri ve sipahi oğlanı ve acemi oğlanı ve sâir kapum kullarından değiller iken yeniçeri dolaması ve yakalı yağmurluk ve tüfenk ve bakraç üzengi ile karye be-karye gezüb fukaranın ehl ve 'iyalleri ile sâkin olanları evleri üzerine konub müft ve meccanen yem ve yemeklerin alub atların ve katırların çeküb alub ve ehl ve 'iyallerine tecavüz edüb şer'i şerîfe da'vet eyledüklerinde yeniçeri ve sipahi oğlanı ve acemi oğlanıyuz deyü itaat-i şer' etmeyüb şer'e muhalif nice akçaların alub envâ'-ı zulm ve ta'addi*" ettiklerinden bunun önüne geçilmesi istenmektedir²⁰¹.

XVI. yüzyılın sonunda bölgenin, Celâfî adı verilen eşkiyâların faaliyetlerde buldukları yerlerden olduğu görülmektedir²⁰². Bu eşkiyâlık hareketlerinden bir tanesi oldukça ilgi çekicidir. Evâhir-i Cemâzie'l-evvel 1008 (9-18.XII.1599) tarihinde *Selânikî Mustafa Efendi'nin Celâfî* olarak isimlendirdiği *Kara Murâd Beğ*, uydurma hükümlerle Anadolu'da çeşitli bölgelerde yanına topladığı adamlarıyla birlikte reâyâyâ eziyet etmektedir. Anadolu'da gezen Kara Murâd Beğ, Bergama ve Balıkesir kazâlarına geldiğinde 22 Cemâzie'l-evvel 1008 (10.XII.1599) tarihinde bölgede muhassıl-ı envâl olan Defterdârlıktan mütekaid *Bostan Çavuş oğlu Mehmed Efendi*, memleket halkı ve kadılarıyla birlikte hareket ederek onu yakalamışlar, yanındaki eşyaların defteri ile birlikte İstanbul'a göndermişlerdir. Yapılan sorgulamada suçu sâbit görülerek 25 Cemâzie'l-evvel 1008 (13.XII.1599) tarihinde idâm edilmiştir²⁰³. Anadolu'daki eşkiyâ meselesinin takip eden yüzyılın başlarında hâlâ devam ettiğini Anadolu eşkiyâsı def'iyle görevli *Nasuh Paşa*'ya 19 Şevvâl 1013 (8.III.1605) tarihinde yazılan hükümde görmekteyiz. Merkezî idâre hükümde "*vilâyet-i Anadolu'da olan altı bölük halkı kullarım eğer benim kullarım iseniz dört beş adem bir yerde gezmeyüb herbiriniz evlerinize ve yerlerinize varub anda memur olduğunuz sefere gidesiniz eğer rızâ-yı hümayunuma muhalefet ederseniz kullarım değilsiniz kulluğumdan ihrâc ederim deyü müekkid emr-i hümayunum gönderilmiştir benim kullarım rızâ-yı hümayunuma muhalefet etmezler*" sözleriyle şimdiye kadar olan tavrını değiştirmiş görünmektedir²⁰⁴. Eşkiyâlık olaylarında yeniçerilerin parmağı

²⁰⁰ BA., MD XLVIII, s. 327/960.

²⁰¹ BA., MD LXXII, s. 265/518.

²⁰² Celâfî dönemi ile ilgili bir değerlendirme için bkz. Mustafa Akdağ, *a.g.m.*, s. 53-107; Aynı yazar, *Celâfî İsyânları 1550-1603*, Ankara 1963; Aynı yazar "Celâfî İsyânlarından Büyük Kaçgunluk 1603-1606", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, II/2-3 (1964), s. 1-50.

²⁰³ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, C. II, (1003-1008/1595-1600), Haz. Mehmet İpşirli, İstanbul 1989, s. 839-840.

²⁰⁴ BA., MD LXXV, s. 113/203.; Aynı defterde yer alan bir diğer hükümde bölgedeki asâyiş problemlerinin devam ettiği açıkça görülmektedir. 23 Zî'l-ka'de 1013 (12.IV.1605) tarihinde yazılan bu kayıttan Ayazmend'de *Katrançı Süleyman oğlu Bâli* adında halka zulüm eden birinin yakalanarak *Yasakçı Mehmed Subaşı*'ya teslim edildiğini ancak 30-40 nefer tüfenkli ve 50-60 nefer ok ve yaylı eşkiyânın subaşıyı öldürerek onu kurtardıkları anlaşılmaktadır. Bkz. BA., MD LXXII, s. 157/291.

olması ihtimâline karşı kolluk nâmında olan yeniçeriliğin ref olunarak yerine Yayabaşlarından *Mehmed Subaşı'nın Yasakçibaşı* olarak tâyin edildiği, 23 Zi'l-ka'de 1013 (12.IV.1605) tarihinde Midilli, Ayazmend, Edremid, Bergama, Soma, Akhisar, Nevâhi-i Bergama, Kozak, Köprü, İncecik, Menemen ve Foçalar kadılarına yazılan hükümde bildirmekte ayrıca korucu ve oturak, bütün yeniçerilerin acele olarak İstanbul'a gelip odalarında hazır bulunmaları istenmektedir²⁰⁵. Bu dönemde Bergama ve köylerinde de eşkiyalık hareketleri mevcuttur²⁰⁶.

XVI. yüzyılı takip eden dönemlerde de Bergama bölgesinde büyük çaplı eşkiyalık hareketlerinin mevcudiyeti tespit edilebilmektedir. Devlet genel durumu içerisinde bundan etkilenmemesi mümkün olmayan kazâ eşkiyalık hareketlerinin yoğun olarak gerçekleştiği alanlardan birisidir. Bergama kazâsı ahalisinin merkeze gönderdiği bir arz durumun bu açıdan vehâmetini ortaya koymaktadır. Arzda elebaşlarının isimleri sayılan ve sayılarının yüze yaklaştığı söylenen eşkiyâlar, firkateci ve levendlerle birlikte haramilik yapmaktadır. Eşkiyalığın önüne geçemeyen kazâ ahalisi, devletten Karasi vilâyetinde muhassıl olan *Mehmed Efendi'nin* bu işe görevlendirilmesini istemektedir²⁰⁷.

²⁰⁵ BA., MD LXXV, s. 159/296.

²⁰⁶ 20 Muharrem 1017 (6.V.1608) tarihinde Hüdavendigâr sancağı beği ile Bergama ve Tarhala kadılarına yazılan hükümde Bergama sâkinlerinden *Lütfullah Çavuş'un Muharrem* adında birinin evini basarak karısını zorla kaçırmış olduğu ve durumun soruşturulması gerektiği bildirilmektedir. BA., MD LXXXI, s. 199; 24 Muharrem 1018 (29.IV.1609) Kuryacık köyünden *Hacı Mahmud oğlu Mustafa* ve kardeşi *Divâne Ahmed* ve Hatunili köyünden *Osman* ve *Mehmed bin Kudred Baba* ismindeki şakîler fukaranın emvâl, erzak ve atlarını çalarak adam öldürmüşlerdir. BA., MD LXXVIII, s. 283/749.

²⁰⁷ BA., *Cevdet Zaptiye*, 1362. Kataloğa göre 9 Safer 1012 (19.VII.1603) tarihini taşıyan arzda "... kazâ-i mezburede sâkin olub kutta'ü't-tarik ve haramilik ile meşhur ve ma'ruf Pervâne ve Koçak yalısı ve Uzunetekli Divâne Seydi Ali ve Ilıcalı oğlu Divâne Mustafa ve diğer Katırcı Divâne Mustafa ve Katırcı Mehmed ve Hacı Dâvud oğlu Ahmed ve Divâne Toğancı Turmuş ve Kara Yunus ve Ekşi Memi ve Hacı Mahmud ve Somalı Ahmed ve Hacı Mahmud'un karındaşı ve Hatib-zâde oğlu Hüseyin ve Muslu ve kazâ-i Güzelcehisarda sâkin olan Kara İncir oğlu Divâne Şa'ban ve Uzun İbrahim ve Melez oğlu ve Köle oğlu ve Homalı Veli ve firkatecilerden Çörekçi nâm levend yetmiş nefer yoldaşlarıyla ve Bekdaşı nâm firkatecinin refiklerinden Evilen Köfen nâm firkateci cem'an yüze karîb haramiler gâh ev basub ve gâh yola inüb daima telef-i nefis etmeden hâli olmayub 'âciz kalmışızdır mezkûrların hakkından gelinmek için vilâyet-i Karaside muhassıl-ı emvâl olan Mehmed Efendi mübâşir ve Manisa kadısı molla buyurulub haklarından gelinmek için hükûm-i şerîf ricâ eyleriz bâki ferman sultanım hazretlerindir" denmektedir. Arzın üzerinde Şer'le görüle teftiş oluna Murâdiye mütevellisi Mehmed Ağa mübâşir ola deyü padişah tarafından kayıt düşülmüştür.

İKİNCİ BÖLÜM

BERGAMA KAZÂSININ MERKEZİ: BERGAMA

ŞEHRİN FİZİKİ YAPISI, MAHALLELERİ VE NÜFUSU

Bergama'nın ilk yerleşim yeri olan kale, çevre araziden ayrılmış bir tepe üzerine kurulmuştur. Tepenin ovadan yüksekliği 275, denizden yüksekliği ise 335 m.'dir. İnşaata elverişli kısmı güney ve güneybatı olan tepenin dorukta uzunluğu 280 m., genişliği ise 120-180 m.'dir. Philetairos (M.Ö. 282-263)'un bağımsızlığını ilân ettiği dönemde tepe üzerinde bulunan şehir, 7 hektarlık alana yayılmış durumdaydı. II. Eumenes zamanında güneye ve güneybatıya genişleyen şehrin alanı 90 hektara yükselmişti. Şehir, II. yüzyılda dorukta bulunan yukarı şehir ile orta yamaçlarda ve eteklerde bulunan orta şehir olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır¹.

Bergama'nın kurulduğu tepe üzerinde yapıların kurulduğu yamaçlar dik olduğundan yükseklik itibarıyla muazzam istinat duvarlarıyla teraslanmış idi. Bugün bu muazzam duvarların kalıntıları halâ dikkati çekmektedir. Şehri büyük bir kıvrımla kesen ana cadde de arazi zorlanmadan zemine uygun olarak geçirilmişti. Bu yol, güneydeki avlulu ana kapıdan başlayarak kıvrımlarla zirveye ulaşmaktaydı. Cadde setleri izleyerek büyük yapıların kenarından veya yakınından geçiyor, cadde üzerinde olmayan yapılar küçük sokaklar veya merdivenlerle ana caddeye bağlanıyordu. Bu açıdan bakıldığında Bergama'nın tabiat şartları uyarınca gelişen şehirler arasında olduğu görülmektedir².

Bergama'nın ilk yerleşim yeri olan Akropol'ün bulunduğu yerde kurulan şehrin Roma devrinde eteklere yayılmaya başladığı görülmektedir. Tepenin etekleri tamamen terk edilmemekle birlikte Kızılavlular (Bazilika) gibi diğer Roma mimarî eserlerinin kalıntıları bu bölümde yeni binalar inşa edildiğini göstermektedir. Ancak Roma devrinin sonlarına doğru özellikle IV. yüzyılda emniyet temininde güçlük çekilmesi sebebiyle şehir tekrar kaleye çekilmiştir. Şehrin bugünkü yerine inışı ise tamamen Türk hâkimiyeti devrine rastlamaktadır³.

¹ Şehrin genel özellikleri ve bu dönemdeki yapısı ile ilgili olarak bkz. Aşkıldil Akarca, *Yunan Arkeolojisinin Ana Çizgileri I Şehir ve Savunması*, 2. Baskı Ankara 1987, s. 84; R. E. Wycherley, *Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu ?*, Çev. N. Nirven-N. Başgelen, İstanbul 1986.

² Aşkıldil Akarca, *aynı yer*; Metin Tuncel, "Türkiye'de Kent Yerleşmelerinin Tarihçesine Toplu Bir Bakış", *İ. Ü. Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, S. 23 (1980), s. 144.

³ Reinhard Stewig, *Batı Anadolu'nun Kültürel Gelişmesi: Kartografik Bilgiler*, Çev. Ruhi Turfan, by., t.y., s. 43, s. 88-89 harita 50; Metin Tuncel, "Türkiye'de Yer Değiştiren Şehirler Hakkında Bir İlk Not", *İ. Ü. Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, S. 20-21 (1974-1977), s. 120.

Bergama tarih boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış olması dolayısıyla geçmişinde bunların izlerini taşımaktadır. VIII-X. yüzyıllar Anadolu'sunda İran ve İslâmlarla yapılan savaşlar, aralarında Bergama'nın da bulunduğu büyücek orta ve batı Anadolu şehirlerinin tahribine yolaçmıştır⁴. Bizans döneminde Anadolu'daki bazı antik şehirlerin alanları küçülmekle beraber mevcudiyetlerini muhafaza etmişlerdir. X. yüzyıldan sonra askerî üstünlüğün Bizans'ın eline geçmesiyle şehirlerdeki nüfus gerilemesi de durmuştur. Türkler, XI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu içlerine akına başlamışlar, kısa süre içinde de Anadolu'nun batı sahillerine ulaşmışlardır.

Haçlı seferlerinin ardından Bizans İmparatorluğu yönetimi ve toplumundaki sarsıntı ve bozuklukların yanısıra Venedik başta olmak üzere İtalyan cumhuriyetlerinin ticarî sömürgesi altında bulunan Anadolu'da, Türklerin zengin, bayındır ve bakımlı şehirlerle karşılaşmalarına imkân bulunmadığı bilinmektedir. Türklerin, Anadolu'da istikrarlı bir idarî, ticarî, sosyal ve kültürel yapı ile karşılaşmadıklarını Roma İmparatorluğu'ndan kalan yol sisteminin bozulmuşluğundan ve çok basit bir örnek olması bakımından Greko-Romen sisteminde yer alan bir unsur olan hamamın Bizans şehrinde mutlaka bulunan ve onu karakterize etmede kullanılacak bir yapı durumunda bulunmamasına dayanarak söylemekte mümkündür. Bunun yanısıra Anadolu'da ekonomik bir canlılık görülmemesinde ve şehirlerin uzun süren Bizans idaresinde gelişmemesinde İran ve Arap istilâlarının, Anadolu'da sık rastlanan karışıklıkların, ikon mücadelelerinin ve Bizans eyâlet idaresi olan tema (tem) sisteminin büyük çapta etkisi olmuştur⁵.

Genel kanaatin aksine Bergama merkezi ile civar bölgesinde bulunan köy ve köyaltı yerleşmelerinde gayr-i müslim nüfusun fazla olmayışı kayda değer bir husustur. XV ve XVI. yüzyıl tahrirlerinin sadece merkez için genel nüfusa oranla az miktarda gayr-i müslim nüfus kaydetmesi, kır iskân merkezlerinin ise demografik yapısı ve isimleri incelendiğinde Türklerin bölgedeki yerleşme şartları ve genel özellikleri ortaya çıkmaktadır. Bergama, Osmanlı hâkimiyetinin tesisinden evvel Selçuklular devrinde olmasa bile Karasi Beyliği devrinde Türkleşmeye başlamıştır. Bu dönemde Bergama sadece bir iskân sahası olarak değil aynı zamanda idarî bir merkez olarak da dikkati çekmektedir.

Bilindiği üzere İslâm şehri *câmi*, *pazar* ve *hamamdan* oluşan üç temel ögenin üzerine tesis edilmişlerdir. Türk şehir yerleşmelerinde ise *içkale*, *şehristan* ve *rabattan* oluşan fizikî bir yapılanma söz konusudur⁶. Bergama da bu şehir yapılanma tiplerinin genel özelliklerine rastlanmaktadır. Ancak fizikî yapıya eklenen yeni elemanların ilâvesiyle ortaya yeni bir şehir yapılanması çıkmıştır. Sosyo-kültürel bir

⁴ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Selçuklular Devrindeki Sosyal ve İktisadi Tarihi Üzerinde Araştırmalar*, İzmir 1990, s. 28-29.

⁵ Mustafa Cezar, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İstanbul 1977, s. 487-490.

⁶ Özer Ergenç, "Osmanlı Şehirlerinde Esnaf Örgütlerinin Fizik Yapıya Etkileri", *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, Ankara 1980, s. 104; Özer Ergenç, *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara 1995, 48 vd.

dayanışma birimi olan mahallelere bölünmüş yapısı ile, ticaret hayatının unsurları olan han, kervansaray ve çarşısı, ve imâretler ve hamamlarla zenginleştirilmiş fizikî yapısıyla Osmanlı devri Anadolu Türk şehir yapısının tipik bir numunesi olmuştur.

Türkler, Bergama'ya hâkim olmalarının ardından Bizans öncesi dönemin parlak şehrini tekrar canlandırmak ve ona bir Türk şehri kimliğini kazandırmak maksadıyla pek çok faaliyetlerde bulunmuşlardır. Şehrin önceki döneme nisbeten serbest bir şekilde yapılanması ve şehrin ibadethâneler başta olmak üzere her türlü sosyal ve iktisadî yapılar ile donatılması ona bir Türk şehri karakterinin kazandırılmasında etkili olmuştur.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Bergama'daki erken dönem Türk yerleşmesi ve şehrin durumu hakkında bilgi edinebilmek için ihtiyaç duyduğumuz seyyâhların ayrıntılı gözlemlerine ne yazıkki sahip değiliz.

XVI. yüzyılda Bergama'yı ziyâret etmiş olan İbn Battuta şehirle ilgili olarak *zirve-i cebelde azîm ve menî bir kal'asının* bulunduğunu kaydetmektedir⁷. el-Ömerî ise Bergama'nın onbeş kadar şehir ve bir o kadar denize nâzır dağların tepesinde kurulmuş kaleleri olduğunu yazmaktadır⁸. XV. yüzyılda şimdilik bilinen tek seyyah olan *Âşık Mehmed* de Manisa'da birbuçuk sene kalmasına ve İzmir'le ilgili gözlemlerini aktarmasına rağmen Bergama'ya uğramamıştır⁹.

Sonraki dönemlere âit olmak üzere 1082/1671'de Osmanlı ülkesini gezen Evliyâ Çelebi de Bergama hakkında tafsilâtı malumât vermemektedir. Bunun sebebi muhtemelen İnal adlı kızkardeşinin Bergama'da vefât etmesidir. Seyahâtnameinde kızkardeşinin İlyas Paşa tarafından kaçırılması ve sonrasında gelişen olaylara genişçe yer veren Evliyâ Çelebi onun ölümünden otuzdört sene geçtikten sonra Bergama'ya gelerek kabrini ziyâret ettiğini, lahдинin bazı yerlerini ve mezartaşındaki tarihleri tamir ederek düzelttiğini kaydetmektedir¹⁰. Bergama'yı Manisa ile kıyas eden Evliyâ Çelebi burasının *Manisa gibi şehri muazzam* olmadığını da belirtmektedir.

Kâtib Çelebi'nin Cihannümâ'sında yer alan bilgilere göre Bergama ulaşılması zor bir tepe üzerinde büyük bir kaleye sahip olup kalenin eteklerinde sağa ve sola doğru genişlemiştir. Bir çok câmi, mescid, han ve hamama sahip olan şehrin, eski su yolları üzerinde inşâ edilmiş olmasından dolayı *ne yerde ne gökte* adını taşıyan bir mahallesi de vardır¹¹.

⁷ İbn Battuta, *a.g.e.*, s. 338.

⁸ Yaşar Yücel, *a.g.e.*, s. 198.

⁹ Feridun M. Emecen, *Manisa*, s. 43.

¹⁰ Evliya Çelebi, Mahmud isminde bir erkek kardeşi ve İnal ismindeki bir kız kardeşinden bahsetmektedir. Balıkesirli İlyas Paşa'nın nişanlısı iken hânelerini basarak pek çok hayvanları ile birlikte kaçırarak evlendiği kızkardeşi ile Bergama'ya sığınmıştır. Ancak IV. Murâd'ın görevlendirdiği Küçük Ahmed Paşa tarafından yakalanarak İstanbul'da idâm edilmiştir. Bkz. Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatname*, C. IX, İstanbul 1935, s. 81-82. Ayrıca bkz. M. Cavid Baysun, "Evliya Çelebi", *İ. A.*, C. IV, İstanbul 1988, s. 401.

¹¹ "Bergama, bu kasaba Ayazmend şimaline bir merhaledir Bergama sahilinden beş sa'at ba'id dağ dibinde bir bülend ve sa'bü's-sülûk (ulaşılması zor) püşte (tepe) üzre bir metin kal'adır asıl şehir kal'ası altında garba deryâya doğru yemîn ve yesâra küşâde bir sahra-yı vâsi'in nihâyetinde vâki'

Batı Anadolu'da sosyo-kültürel, iktisadî ve idarî bir merkez olan Bergama'nın şehir özelliklerinin ortaya konulması kendisinin tanınması kadar mensup olduğu sistemin anlaşılmasına da yardımcı olacaktır. Osmanlı tahrîr kayıtları iskân yerlerini *nefs, karye ve mezraa* olarak birbirinden ayırmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Türk şehir yerleşmeleri için esas olan *şehir* kelimesinin de kullanımına dikkat etmek gerekmektedir. Şehir, nüfus yoğunluğunun yanı sıra iktisadî hayatı tarım dışı faaliyetlere dayanan, çeşitli iş kolları arasında iş bölümüne gidilmiş, ikâmet edenlerin yaşamaları için gerekli yiyecekleri üretmedikleri nisbeten tüketici durumunda bulunan idarî ve askerî görevlilerin oturduğu yerleşim yeri olarak tarif edilmektedir. Bunun yanı sıra şehir yerleşmesinin nüfuz bölgesinde bulunan insanlara çeşitli hizmetleri götüren iktisadî, idarî, kültürel bir merkez olması gerekmektedir¹². Bergama açısından duruma bakıldığında 1487 ve 1521 tahrîrlerinde Bergama, *nefs-i şehr* olarak nitelendirilmektedir. Ancak kadının oturduğu yer olarak kabul edilen kazâ dâiresinin de mutlaka bir *nefse* sahip olmadığı da görülmektedir. XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı idarî yapılanmasında karşımıza çıkan *Nevâhi-i Bergama* kazâsının bir nefse sahip olmaması da buna örnek olarak gösterilebilir. Burada şehir yerleşmesinde esas unsurlardan birisi olan mahallenin de şehir iskân dâiresini belirlemek için yeterli olmadığına dikkat edilmelidir. Kınık örneğinde olduğu gibi mahallelere bölünmüş köy yerleşimleri de bulunmaktadır.

Bergama'da Türk iskânın kale menşeli olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu yerleşmenin kalıcı ve uzun süreli olmadığını da ilâve etmek gerekmektedir. Çünkü Bergama gibi Anadolu'nun *ucu* sayılan bölgelerin devletin sınırlarının kısa sürede genişlemesiyle nisbeten serbest yerleşmelere imkân tanınması, iskânın kale ve eteklerinden ovaya doğru inmesine yol açmıştır. Bergama bu tür yer değiştiren şehirlerin tipik bir örneği olarak kabul edilmektedir¹³. Şehrin fizikî yapılanmasını ortaya çıkaran vakıf eserlerin inşâ tarihleri ve yerleri incelendiğinde XV. yüzyılın II. yarısından itibaren şehrin, kalenin güney eteklerinden ovaya doğru iskân olunduğu tespit olunmaktadır.

Osmanlı döneminde mahallelerin artan nüfusa oranla sayısının artmaması evlerin genel karakterini tesbit etmemize yardımcı olmaktadır. Buna göre halen şehrin kaybolmayan geleneksel dokusunda mahalle hayatının izleri görülmektedir.

müteaddid cevâmi ve hamamları ve esvâkı vardır bunun bir mahallesi vardır ismine ne yerde ne gökde mahallesi derler kadîmi 'azîm kârgîr su yolları üzre düşüb altı boş olmağla bu isim ile müsemma oldu iskelesi Çandarlıdur ve Ayazmenddir ama Çandarlıya karîbdir" sözleriyle şehir hakkında bilgi vermektedir. Eserde dağlardan bahsederken de "*cebel-i Yunddağı Bergama şehrine müşerref ki anda nice asâr-ı kadîme vardır cümleden bu dağda ba'z garlarda (mağara) birer zira' kadar murabba' kat' olunmuş ve vasatları tamgalanmış kiriç gibi eşya vardır ki garın bir cânibine yığılmış şöyle durur erbâb-ı tam'adan kimyaya heves edenler bunu iksirden bir nev'dir zannederler ve bakıra tarh olunub ba'ine gümüş gibi ederler lakin mina gibi gevrek olur çeküce dayanmaz Kızdağı bu dahi Bergama semtlerinde bir meşhur cebeldir"* demektedir. Bkz. Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, İbrahim Müteferrika tab'ı 1145, s. 659-560.

¹² Tuncer Baykara, *a.g.e.*, s. 19-20; Süha Göney, *Şehir Coğrafyası I*, 2. Baskı İstanbul 1984, s. 13.

¹³ Metin Tuncel, "Türkiye'de Yer Değiştiren Şehirler ve Selçuk Örneği", *Birinci Uluslararası Geçmişten Günümüze Selçuk Sempozyumu 4-6 Eylül 1997*, İzmir 1998, s. 19.

Birbiriyle akrabalık ilişkileri dahi bulunan insanların kendilerini diğerlerine karşı sorumlu hissettiği anlayış, mesken mimarisine olduğu kadar meskenlerin olduğu şehir mimarisine de yansımıştır. Şehrin ticaret hayatının gerçekleştiği çarşı dışında mescitler çevresinde gelişen bir mahalle hayatı mesken yerleşiminde Türk şehircilik geleneğinin ortaya çıktığı bir şekildir. Dışarıya kapalı, kendi içerisinde ahenkli mahalle hayatı, hâlen kısmen de olsa çıkmaz sokak veya bunların birbirine bağlanmasıyla oluşan mahallelerde izlenmektedir. Anadolu'nun bazı şehirlerinde görüldüğü gibi Bergama'da da mahallenin kapılarla kapatılarak güvenlik temin edildiği görülmektedir. İleride değinileceği üzere Ömeroğlu ve Kurşunlu mahallelerinin kapılarının bulunduğu dâir kayıtlar mevcuttur¹⁴. Genellikle yüklü bir hayvanın geçeceği genişliktelikte dar sokaklar çevresinde inşâ edilen evler küçük bir bahçe içerisinde hayatlı, tek ve iki katlı olarak yapılmışlardır. Şehirdeki ticarî hayatın yanısıra küçük çaplı ziraî üretimin de gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Tesis edilen vakıflara vakfedilen arazi ve bağların mevcudiyeti bize bunların bu yolla işlendiği de göstermektedir.

Bir ticaret şehri olan Bergama'da şehir içerisinde de düzenli yol şebekesinin bulunduğu da unutulmamalıdır. 1530 icmâlinde ve Kanûnî dönemine âit diğer vakıf tahrîrinde şehir içinde bulunan döşemeye 12 bağ haracı, 1 değirmen ve 1 dükkân vakfedilmiş olması vakıflar yoluyla kaldırımların işlerliğinin devam ettiğini göstermektedir. 1567 tahrîrinde *Mevlâna Kâsım* beratla 140 akça hâsılı olan meremmetçilik hizmetini yürütmekte ve lüzûm oldukça tamir etmektedir. 1567'de meremmetçilik beratla *Hacı Rüstem'e* ve onun ölümüyle de oğlu *Ramazan'a* bırakılmıştır¹⁵.

A. BERGAMA KALESİ

İlkçağlardan itibaren insan yerleşmelerinde müstahkem mevki ve özellikle etrafı surlarla çevrili kaleler önemi dâima muhafaza etmiş, insanlar ve devlet bunların mevcudiyetlerini güvenliklerinin teminatı için vazgeçilmez saymışlardır.

Bergama kalesi, andesitlerden müteşekkil, eteğindeki ovaya hâkim, bugün Akropol (Harabe) tepesi olarak adlandırılan koni biçimindeki tepe üzerinde kurulmuş ve tarihî seyir boyunca bölgeye hâkim olan güçler tarafından kullanılmıştır. Kaleler içinde veya etrafında kurularak gelişen şehirlerin kaderi de kaleyle bağlantılıdır. Bergama kalesinin, Anadolu'daki bazı kalelerin aksine tarihinin çok eskilere dayandığını görmekteyiz. Şehri çevreleyen sağlam surların, Truva surlarını yaptıran İlos'un oğlu Laomedon tarafından M.Ö. 1270 yıllarında yaptırıldığı sanılmaktadır¹⁶.

¹⁴ Celâlî tehlikesi karşısında Ankara'da Hatun mahallesine yapılan kapı için bkz. Özer Ergenç, *a.g.e.*, s. 147.

¹⁵ TK., KKA., TD 580, v. 133b.

¹⁶ Bergama surları ile ilgili efsaneler için bkz. Osman Bayatlı, *Bergama'da Efsaneler Adetler*, Haz. Y. Özmakas, İstanbul 1941, s. 19-20.

IV. yüzyılda veya daha önce Bergama, Akropol tepesinde çok köşeli taşlardan yapılmış bir kale ile çevrili idi. Bu tarihten sonra kesin olarak söylenemeyen bir zamanda kale güneye doğru genişlemiş, "*kurucunun temenosu*" denilen alan ile agorayı içine almıştır. Çok köşeli taşlardan yapılmış bu sur daha sonraki tarihlerde yapılmış olan Bizans çağı surunun izlediği yollardan geçmekteydi¹⁷.

İskender'in M.Ö. 334'de Anadolu'ya geçerek Bergama'yı ele geçirmesinin ardından komutanlarından Lysimakhos'un hazinesini Bergama'da saklamasında burasının müstahkem ve kolay ele geçirilir bir yer olmamasının etkisi olmuş olmalıdır. Ayrıca Bergama merkezli bir devlet kurulması da bunu teyid eder mahiyettedir. Bergama kalesi, şehir ile özdeşleşmiş durumdadır. Kutsal alanları, tapınakları, pazar ve eğlence yerleriyle kale şehrin bir parçası değil aynı zamanda kendisi olmuştur. Sükûnet içerisinde geçen dönemlerde şehrin genişleme alanı kale dışına taşsa bile kalenin genişlemesinin de buna paralel olarak sürdüğünü söylemek mümkündür.

Philetairos, şehrin duvarlarını güneye Demeter kutsal alanına kadar uzatmıştır. II. Eumenes zamanında bir çok kapı ve kulelere sahip şehrin duvarları güneye ve batıya doğru uzanan duvarların uzunluğu 4 km.'dir. Onun zamanında şehir son şeklini almıştır. Surlar 222 hektarlık bir alanı kapsamaktadır¹⁸. III. yüzyıldan itibaren Roma İmparatorluğu'nun gücünün zayıflamaya başlaması ile şehirde de gerileme başlar. Roma İmparatoru Diocletianus tarafından Küçük Asya'nın yeniden taksim edilmesi ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun ayrılması öncesinde Anadolu'nun güvenlik durumu da tehlikeye düşmüştür. III. yüzyılda Got baskınları dolayısıyla ikâmet yerlerinin yeniden tahkimi gerekmiştir. Bu arada özellikle Bergama'da da büyük surlar inşâ edilmiştir. Ortaya çıkan bu durum Bizans devrinde de sürmüş, meskenler eski kalelerin içine çekilmiştir. I. Manuel zamanında da güçlenmeye başlayan bölge ekonomisi berkitilmiş hisarların güvencesi altında kalmıştır¹⁹. Ortaçağda kale tepesinde taş ve tuğla karışımı duvarlarla inşâ edilen kale, Bizanslılar tarafından Arap akınlarından korunmak üzere yapılmıştır. Tepe üzerinde yer alan kalenin su ihtiyacının giderilmesi için çeşitli zamanlarda su yollarının inşâ edildiği de bilinmektedir²⁰.

¹⁷ Kalenin genel özellikleriyle ilgili bkz. Aşkıldil Akarca, *a.g.e.*, s. 208; Aytekin Erdoğan, *a.g.t.*, s. 75-80.

¹⁸ Aşkıldil Akarca, *aynı yer*.

¹⁹ J. H. Mordtmann, "Die Osmanische Zeit von Pergamon", *Monographie in Altertümer von Pergamon*, Berlin 1911, s. 81. Ayrıca bu tahkimâtların inşâsında kullanılan Bizans yapı tekniğinin izleri de görülmektedir.

²⁰ Bergama kalesi ve Bergama'ya Helenistik dönemde yapılan su yolları için bkz. Ünal Öziş, *Su Mühendisliği Açısından Anadolu'daki Eski Su Yapıları*, 2. Baskı İzmir 1987, s. 21-24; Ali Özunal, *Bergama Tarihinde Su Yolları ve Çeşmeler Bergama'da Su Mimarisi ve Çeşmeler*, İzmir 1997, s. 42 vd.

XIV. yüzyıl Anadolusuna geldiğimizde de kale özelliğini halâ muhafaza etmektedir. Karasioğulları Beyliği'nin önemli merkezlerinden olan Bergama'nın kalesi gelen seyyâhların da dikkatinden kaçmamaktadır²¹.

Karasioğullarının elinde bulunan Bergama, kalesiyle birlikte aynı zamanda bir idare merkezi niteliği de taşımaktaydı. Karasi Beğ'in ölümünün ardından ortaya çıkan paylaşımında Bergama ve çevresi Yahşi Han'ın idaresine geçmiş ve *Yahşielî* olarak isimlendirilmiştir. Kardeşler arasında meydana gelen anlaşmazlıkta Demirhan müstahkem bir mevki olan Bergama kalesine çekilerek mukavemetini burada sürdürmüştür.

Geçen zaman ile kalenin bulunduğu bölgede antik dönem kültürlerini barındırması dolayısıyla kale içerisinde halen devam eden arkeolojik kazı çalışmalarının kalede mevcut Türk devri yapılanmasını tesbit ve tayinde yardımcı olacak izlere zarar vermiş olması, bu dönemde kalenin şekli ve yapılanması hakkında yeterli kaynağın bulunmaması, ne yazık ki kale içerisindeki mesken mimarisini anlamamıza da yardımcı olamamaktadır. XIX. yüzyılın bitiminde Bizans döneminden kalan kale duvarları burada Alman Carl Humann'ın yönetiminde yapılan kazılar sırasında büyük çapta yıkılmıştır²².

Şehir hakkında ayrıntılı bilgi edinemediğimiz seyyahların gözlemlerinden ne yazık ki kalenin durumu için de faydalanamamaktayız. Ancak tahrîr defterlerinden elde ettiğimiz bilgiler ışığında kale içerisinde muhafızların kaldıklarını, kalenin kapısını açıp kapamak üzere görevlilerin olduğunu ve imamı bulunması dolayısıyla da içerisinde bir ibadethâne barındırdığını söylememiz mümkündür.

Kalenin önemini muhafaza etmesi Osmanlı Devleti'nin bölgeyi ele geçirmesi ve ardından sınırlarını genişletmesi ile öneminin azalmasına kadar devam etmiştir. Kaleye görevlilerin atanması ve bunların timarlarını uzun müddet ellerinde tutmaları kalenin özelliğini tamamen yitirmediğini ispat etmektedir. XVII. yüzyılda kalenin müstahkem mevki olarak özelliğini muhafaza ettiğini İlyas Paşa'nın isyânının ardından buraya çekilmiş olmasından anlamaktayız. Aslen Balıkesirli olan, *Solakoğlu* da denilen *İlyas Paşa* Balıkesir ve havâlisindeki eşkiyânın tedibinde şöhret kazanmış, *Hâfız Paşa*'nın Bağdad seferine Anadolu Beğlerbeği olarak katılarak İran seferlerinde ününü arttırmıştı. *Hüsrev Paşa*'nın vezir-i âzamlığa tayini üzerine sefere katılmayan İlyas Paşa, Balıkesir bölgesinde başına hayli sarıca, sekban ve levend toplamıştı. Vezirlik pâyesini alınca bölgedeki tahakkümünü daha da arttırmış, Karasi, Bergama, Kazdağı ve sınır olan bölgelerin hâkimiyetini ele geçirmiştir²³. Bu arada *Evliyâ Çelebi*'nin kızkardeşi *İnal*'ın nişanlısı iken Manisa'dan gönderdiği kuvvetlerle Evliyâ

²¹ Bergama'ya uğrayan İbn Battuta, Bergama'nın dağın tepesinde büyük ve ele geçmesi zor bir kalesinin olduğunu kaydeder. Bkz. İbn Battuta, *a.g.e.*, s. 338.

²² Seton Lloyd, *a.g.e.*, s. 187. Ayrıca bkz. Alev Uluçay, *Osmanlı Devleti Döneminde Bergama ve Efesteki Kazılar*, İ. Ü., Sos. Bil. Ens., Yeniçağ Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1997.

²³ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. III/1. kısım, 4. Baskı Ankara 1988, s. 190; J. H. Mordtmann, *a.g.e.*, s. 83.

Çelebi'nin Kütahya'da bulunan evlerini bastırması, kızkardeşini ve büyük miktarda çeyizi alarak kaçırmıştır. İlyas Paşa, üzerine *Küçük Ahmed Paşa*'nın gönderilmesinin ardından Bergama'ya çekilmek zorunda kalmıştır. Bergama kalesinin savaşıyla alınamayacağına anlaşılması üzerine bağışlanma vaadiyle yakalanarak İstanbul'da Sultan Murâd'ın huzurunda Eylül 1632'de idam edilmiştir²⁴.

XVII. yüzyılda Bergama, Osmanlı Devleti'nin önemli sürgün yerleri arasında yer almaktadır. IV. Mehmed (1648-1687) devrinde *Şeyhülislam Bahâî Efendi*, İstanbul'daki İngiltere sefiri *Bendish*'i konağında hapsedmesi üzerine gelişen olaylar, rakiplerinin de tesiriyle Cemâzie'l-evvel 1061 (22.IV-21.V.1651) tarihinde azledilmesi ve Bergama'ya sürgün edilmesiyle neticelenmiştir²⁵.

II. Bâyezid (1481-1512) dönemine âit bir timar defterinde kale timarları kaydedilirken, kalede kâfirlerin bulunduğu kaydedilmektedir. Nöbetçilik ettikleri ve bu hizmetleri karşılığında çiftlik tasarruf ettikleri anlaşılan, defter-i köhnede isimleri kayıtlı kâfirlerin bu tarihte bulunmadıkları belirtilmektedir²⁶. Bu muhafızların Âşıkpaşazâde'nin Süleyman Paşa'nın Rumeli'de fethettiği kalelerden Karasi eline geçirdiği muhafızlar olduğu tahmin olunabilir. Gerçekten Osmanlı arşiv kayıtlarından Anadolu'daki kalelerde bulunan hisar erlerinin çoğunluğunun Rumeli'den, Rumelidekilerin çoğunluğunun ise Anadolu'dan geldiği tespit edilmektedir²⁷. Bu defterden XV. yüzyıl sonlarında kalede 32 nöbetçinin mevcut olduğunu bunların tasarrufunda 27 çiftliğin bulunduğunu tespit edilmektedir.

Kalede yönetici, dinî görevliler ve ihtisaslaşmış erlerden oluşan nüfus, XVI. yüzyıl kayıtlarında genellikle 20-200 kişiden ibaret idi ki bu da tahminen büyük kalelerde 1.000-2.000 küçüklerde ise 200-400 nüfus demekti²⁸. XVI. yüzyıl başlarında Bergama kalesinde 1 dizdar, 11 nöbetçi, 1 kapıcı bulunmaktadır. Bergama kalesi nöbetçilerinin timarlarına dâhil olan çiftlikler *Malkoç*, *İstavriyos*, *Solak*, *Uzгур*, *Yorgi ma' Ayaz*, *Karaca*, *Hızır*, *Saruca*, *Yorgi-i diğer*, *Tegrivirmiş*, *Sofyano* ve kapıcı tasarrufunda bir çiftlik olmak üzere kaydedilmiştir. Bu defterde isimleri belirtilen 8 nefer nöbetçi evlâdına (*Yusuf v. Mes'ud*, *Hüseyn v. O*, *Ali v. İlyas*, *Süleyman bi. O*, *Beğtimur bi. O*, *Karaca v. Pirî*, *Umur v. Kâsım*, *Yusuf v. Süle*) 200 akça hâsıl kaydedildiği de görülmektedir²⁹. 1539-40 tarihinde kalede 1 dizdar, 1

²⁴ İ. Hâmi Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 3, İstanbul 1971, s. 355; *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Haz. H. Dursun Yıldız, C. 10, İstanbul 1989, s. 465-466; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. III/1. kısım, 4. Baskı Ankara 1988, s. 190; Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebî, *Solak-zâde Tarihi*, Haz. Vahid Çabuk, C. II, Ankara 1989, s. 532; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Karasi Meşahiri*, C. 3, Sadeleştiren M. Durak, Balıkesir 1992, s. 2-10.

²⁵ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. III/2. kısım, 4. Baskı Ankara 1988, s. 231-232 ve 468; İ. Hâmi Danişmend, *Osmanlı Devlet Erkânı Sadr-ı A'zamlar (Vezir-i A'zamlar)*, *Şeyh-ül-İslâmlar, Kapdan-ı Deryalar, Baş-Defterdarlar, Reis-ül-Küttablar*, İstanbul 1971, s. 124.

²⁶ BA., TD. 44, s. 86.

²⁷ Halil İnalcık, "Ottoman Methods of Conquest", *Studia Islamica*, II (1954), s. 107.

²⁸ Selçuklu ve Osmanlı devri Türk kalelerinin genel özellikleri ve iskân ile ilgili bir değerlendirme için bkz. Tuncer Baykara, "Ulucami -Selçuklu Şehirlerinde İskânı Belirleyen Bir Kaynak Olarak-", *Bellefen*, C. LX S. 227 (Nisan 1996), s. 39.

²⁹ BA., TD. 44, s. 87.

kethüda, 1 kethüda-i köhne, 1 imam ile 11 muhafız görevlidir. Muhafızlardan üçünün isimleri (*Kosta, Andriye, Yosef Yuvan*), Hristiyan olduklarını düşündürmekte birinin isminin ise *Dimitri nâm-ı diğer Kâsım* olarak kaydedildiği görülmektedir³⁰. 1570'de ise 1 dizdar, 1 kethüda, 12 nöbetçi ve 1 kapıcı bulunmaktadır³¹. Yüzyıl boyunca kalede 1 dizdar ve 14 görevlinin hizmet verdiği görülmektedir. 1573 tahrîrinde kalede 28 h., 6 m. olmak üzere 34 nefer nüfus oturmaktadır. Bu tahrîre göre *Mehmed b. Hızır Ağa, Mehmed b. Ali Bâli Kethüdâ, Eynehan b. Hızır Bevvâb, Hasan Fakih b. Hızır* da kale imamı olarak kaydedilmişlerdir³².

17 Şevval 904 (28.V.1499) tarihli bir timar kaydında, Bergama kalesi dizdarı *Sunkur*'un 2.780 akçalık timarı olan dizdarlık görevinden bilâ-sebeb alınarak bu görevden mazul *Nalband Yakub*'a beratının yazılması için tezkere verildiğini belirtilmektedir³³. 16 Cemâzie'l-ahir 926 (3.VI.1520) tarihinde Bergama kalesi dizdarı *Mustafa*'nın 2.780 akçalık timarı bulunmaktadır. Aynı defterde yer alan 19 Muharrem 927 (30.XII.1520) tarihli kayıt, *Mustafa*'nın tahvilinden *Evrenus*'un dizdar olduğunu göstermektedir³⁴.

8 Cemâzie'l-evvel 967 (6.III.1560) tarihli Hüdâvendigâr sancak beğine yazılan bir hükümde, daha önce Bergama kalesinde katledilen kale dizdarı *Ali*'nin oğlu *Mehmed* ile karısı *Kamer*'in yeni dizdar, emin ve bazı hisarerenlerinden şikâyetçi olmaları üzerine dizdarın görevden alınarak durumun incelenmesi gerektiği bildirilmektedir³⁵. 27 Receb 967 (23.IV.1560) tarihinde Bursa beğine yazılan hükümde ise dizdarın kâtillerinden *Külâhçı oğlu Gökçe*'nin yakalanarak *Çavuşoğlu Mustafa* ile gönderildiği bildirilmektedir³⁶. 28 Şa'ban 967 (24.V.1560) tarihli Hüdâvendigâr beğine yazılan hüküm de ise katil hadisesinde zanlı olan *Muharrem*'in mahallinde görülen davası neticesinde suçları sabit olmuş ise *Muharrem* ve hizmetkârlarının İstanbul'a gönderilmesi istenmektedir³⁷. 10 Şevvâl 967 (4.VII.1560) tarihinde Kazasker'in arzıyla yazılan hükümde Sâbık Bergama subaşı *Muharrem* ile hizmetkârı *Mustafa* ve kullarından *Keyvân* ve *Memî*'nin yakalandığı diğerlerinin kaçtıkları kaydedilmektedir. Davada *Muharrem*'in suçu görülmemekle birlikte *zan ifade eder ba'zı alâim ve karâin zuhur* etmiştir. *Muharrem*'in hizmetkârı *Kara Mustafa* ve *Keyvan* "*katilde bile idik, efendimiz Muharrem üç nefer yoldaş ile gönderüb katl etdik bir kırmızı çukası ve bulunan akça ve altunun alub bir kapama kaftanı içine koyub gıce ile Muharrem'in evine getirüb Ferhâd nâm kuli içerüye alub gitdiler*" diye suçu ikrar etmelerinden dolayı dava tekrar görüşülmüştür. *Dizdar Ali* ile Subaşı *Muharrem* arasında düşmanlık olduğundan evinden bir şey alınmayarak taassuben öldürüldüğünün sabit olması dolayısıyla davanın bu yolda görülmesi,

³⁰ BA., TD 198, s. 343-350.

³¹ TK., KKA., TD 208, v. 146b-148a; TK., KKA., TD 232, v. 115b-117a; TK., KKA., TD 75, v. 289b.

³² TK., KKA., TD 75, v. 289b.

³³ İAK., MC.O. 82, v. 38a.

³⁴ BA., Rûznâmçe 1, s. 346, 370.

³⁵ BA., MD III, s. 286/835.

³⁶ BA., MD III, s. 349/1033.

³⁷ BA., MD III, s. 393/1173.

kaçanların yakalanması ve gelecek emre göre davranılması istenmektedir³⁸. Gurre-i Muharrem 968 (22.IX.1560) tarihinde ise hapsedilen *Muharrem*'in kaçanların yakalanması için kendisinin serbest bırakılmasını istediğini ancak tekrar yakalanma ihtimâli olmadığından serbest bırakılmayarak, örf icrâ olunması ve durumun bildirilmesi emredilmektedir³⁹.

8 Cemâzie'l-evvel 967 (6.III.1560) tarihli hükümde hisar erenlerinin *hilâf-ı emr ve kanun hisardan taşra yatdukları* ilâm edildiğinden bu konuda araştırılarak kaç kişinin hisarda kaç kişinin dışarıda olduğunun bildirilmesi istenmektedir. 16 Şa'ban 967 (12.V.1560) tarihinde Bursa beğine yazılan hüküm konunun incelendiği ve hisar erelerinden dört kişinin başka bir sancakta olduğunun görüldüğünü göstermektedir. Hükümde kalede bulunmayan hisarerlerinin gediklerinin başkalarına verilmelerini istemektedir⁴⁰. Bergama kalesi dizdarı *Ali*'nin katlinden dolayı yerine atananın uygun olmamasından yerine 2 Şaban 967 (28.IV.1560) tarihli hükümle Belgrad kalesi dizdarlığından mazul *Hac Mehmed* görevlendirilmiştir⁴¹. 6 Rebi'ül-evvel 968 (25.XI.1560) tarihli hükümden *Bektaş* isimli dizdarın ölümünün ardından eski dizdar *Ertuğrul* bu görevi istemiş olmasına rağmen ona verilmeyerek İzmir dizdarlığından mâzul *Receb*'e verildiği anlaşılmaktadır⁴².

18 Rebi'ül-evvel 980 (29.VII.1572) tarihli timar tevcih kaydında Behram, Kızılcaşeyhlü, Kıranlu köylerinde ve Manol Çiftliğinde bulunan 3.779 akçalık timarın Bergama kalesi dizdarı *Receb*'in tahvilinden dizdar *Nasuh*'a verildiği görülmektedir⁴³. 10 Cemâzie'l-evvel 981 (7.IX.1573) tarihli rûznâmçe kaydına göre, Anadolu beğlerbeğisi *Hızır Paşa* ve Hüdavendigâr sancak beği *Abdü'l-gaffur Beğ*'in arzı üzerine dizdar *Mehmed* görevinden alınarak yerine kale kethüdâsı *Mehmed* getirilmiştir⁴⁴. 19 Ramazan 981 (12.I.1574) tarihinde kale dizdarlığı görevi Dizdar *Nasuh*'un ölümü üzerine Bergama kadısının arzıyla kale kethüdâsı *Mehmed*'e verilmiştir⁴⁵. Gurre-i Safer 984 (30.IV.1576) tarihli timar tevcih kaydından, *Mehmed* kale muhafazasında iken diğer *Mehmed*'in de dizdarlık için bir berat aldığını aralarında anlaşmazlık çıkması sebebiyle kale erenlerinin sıkıntıda olduklarını, durumu Nevâhi-i Bergama kadısının arzettiğini öğrenmekteyiz. Bunun üzerine Silâhdârlar zümresinden 148. Bölük de günlük 13 akça ulûfeli *Abdullah oğlu Veli* dizdarlığa tâlip olmuş ve 29 Muharrem 984 (28.IV.1576) tarihinde kendisine tezkere verilmiştir⁴⁶. 29 Safer 987 (27.IV.1579) tarihini taşıyan bir hüküme göre, Bergama

³⁸ BA., MD III, s. 436/1307.

³⁹ BA., MD III, s. 530/1564.

⁴⁰ BA., MD III, s. 286/835; BA., MD III, s. 444/1331.

⁴¹ BA., MD IV, s. 62/630.

⁴² BA., MD IV, s. 163/1675.

⁴³ BA., Rûznâmçe 16, s. 117.

⁴⁴ " Hâliyâ Anadolu beğlerbeğisi Hızır Paşa dergâh-ı mu'allama mektub gönderüb Hüdavendigâr sancağı beği Abdü'l-gaffur Beğ kendüye mektub gönderüb Bergama dizdarı Mehmedin zulm ve ta'addisi olub def'i lâzımdır deyü bildirüb Bergama kal'asının kethüdâsı olan mezkûr Mehmed için dizdarlığa mahaldir deyü arz etmeğın ... " Bkz. BA., Bâb-ı Asâfi Rûznâmçe 2112, s. 35.

⁴⁵ BA., Rûznâmçe 17, s. 252.

⁴⁶ BA., Rûznâmçe 46, s. 248.

kalesi dizdarı *Veli* kale mustahfizlarından 1.400 akça timarı olan *Hamza b. Veli*'nin ehl-i fesâd olduğunu ve beş aydır görevine gelmediğini bildirerek boş kalan gediğinin *Hasan*'a verilmesini istemektedir⁴⁷. 11 Rebi'ü'l-ahir 999 (6.II.1591)'de 2.800 akçalık timar mutasarrıfı ve kale dizdarı olarak *Mehmed* kaydedilmiştir. Timar 21 Cemâzie'l-ahir 999 (16.IV.1591)'da tecdid edilmiştir⁴⁸. 17 Şa'ban 1004 (16.IV.1596) tarihinde Behram ve Kıranlu köylerindeki 2.800 akçalık timar *Mehmed v. Hızır*'ın tahvilinden yeni dizdar *Mehmed v. Hüseyin*'e tevcih edilmiştir⁴⁹. 15 Ramazan 1004 (13.V.1596)'de *Hamza*'nın tahvilinden Bergama kale muhafızı *Mehmed*'in timarında değişik yerlerde 1.450 akçalık 5 adet çiftlik bulunmaktadır⁵⁰. 25 Ramazan 1005 (12.V.1597)'de kale dizdarı olarak *Mehmed v. Hızır* kayıtlıdır⁵¹. 24 Şevvâl 1006 (30.V.1598) tarihli bir rûznâmçe kaydında ve buraya alınmış bir tezkere suretinde Bergama kalesi dizdarı *Mehmed*'in kaleyi terkettiği bildirilerek *Behram nâm-ı diğer Hamzalı*'da bulunan 2.800 akça timarın *Hasan*'a verildiğini görmekteyiz. Bu kayıta görevden alınma ve göreve getirilme için gerekli şartlarda sayılmaktadır⁵². 24 Zil-hicce 1006 (18.VII.1598) tarihli rûznâmçe kaydı, terk-i kale eden *Hasan*'ın tahvilinden 702 akça hisseli timarın Bergama kale mustahfizlarından *Emrullah*'a verildiğini göstermektedir⁵³. 13 Şevvâl 1007 (9.V.1599)'de kale dizdarlığının *Hasan*'ın feragatinden *Mehmed b. Hızır*'a geçtiği tespit edilmektedir⁵⁴. 23 Zil-ka'de 1009 (26.V.1601) tarihli timar tevcih kaydına göre, dizdar *Emrullah*'ın kendi rızasıyla gediğinden feragat ederek görevini *Hacı Ma'den*'e bıraktığını bildirmektedir⁵⁵. 28 Ramazan 1009 (2.IV.1601)'da dizdar, kale muhafızlarından *İlyas*'ın kaleyi terk ettiğini bildirerek Evpanlu köyündeki 1.400 akça timarının kale emekdârlarından *Halil*'e verilmesini istemektedir⁵⁶.

Kale yöneticisi olarak görev yapan dizdar ve diğer görevlerinin görevden alınmalarının en önemli sebebi kalede bulunmamalarıdır. Durumu tespit edilen dizdarın timarı ve muhafızların gedikleri ellerinden alınmaktadır. Bergama kale dizdarının 2.779,5-2.800 akça timarının yüzyıl boyunca değişmediği görülmektedir.

⁴⁷ BA., MD XXXVII, s. 163.

⁴⁸ BA., Rûznâmçe 136, s. 549, 574.

⁴⁹ BA., Rûznâmçe 184, s. 339;

⁵⁰ BA., Rûznâmçe 184, s. 367.

⁵¹ BA., Rûznâmçe 196, s. 129.

⁵² 20 Şevvâl 1006 (26.V.1598) tarihli tezkere suretinde "*Vezir Kurd Paşa hazretleri südde-i sa'adetime mektub gönderüb Hüdavendigâr sancağında Bergama nâhiyesinde Behram nâm karye ve gayriden 2.800 akça timar ile Bergama kal'ası dizdarı olan Mehmed nam kimesne terk-i kal'a edüb kendü hevâsında olub neferâtı ile hüsn-i zindegânesi dahi olmayub her vechle ref'i lâzım olmağın mezkûr için yarar ve emekdâr olduğundan...*" kaydı yer almaktadır. Bkz. BA., Rûznâmçe 199, s. 166.

⁵³ BA., Rûznâmçe 199, s. 223.

⁵⁴ BA., Rûznâmçe 215, s. 126.

⁵⁵ BA., Rûznâmçe 124, s. 221.

⁵⁶ BA., Rûznâmçe 124, s. 239. "... kale mustahfizlarından İlyas terk-i kale edüb hizmet-i lâzimesin edâ etmeyüb gedüğü hâli ve muattal olduğun bildürüb yine kale emekdârlarından Halil için yarar ve hizmet-i mezkûrun uhdesinden gelmeğe kâdirdir deyü ..."

Nöbetçilerin timarları ise 1539-40 tarihinde 2.400 ile 120 akça arasında, 1570'de ise 1.450 ile 200 akça arasında değiştiği görülmektedir.

Aşağıdaki tabloda mevcut kayıtlardan tespit olunan dizdarların isimleri çıkarılmıştır. Yüzyıl sonuna âit kayıtlara dikkât edildiğinde, ortaya çıkan problemlerle bağlantılı olarak dizdarlarında sık olarak değiştiği gözlenmektedir. Bu durum ruznâmçe kayıtlarının sağlıklı bir biçimde tutulmamış olduğunu düşündürmesi yanında devletin genel durumu hakkında da bir fikir vermektedir.

TABLO I : BERGAMA KALE DİZDARLARI

Tarih	Dizdar
-	Sunkur
1499	Nalband Yakub
31.V.1520	Mustafa
30.XII.1520	Evrenus
1530	Osman
1560	Ali
28.IV.1560	Hac Mehmed
-	Bektaş
25.XI.1560	Receb
29.VII.1572	Receb
-	Nasuh
7.IX.1573	Mehmed b. Hızır
12.I.1574	Mehmed
28.IV.1576	Abdullah oğlu Veli
27.IV.1579	Veli
6.II.1591	Mehmed v. Hızır
16.IV.1596	Mehmed v. Hüseyin
12.V.1597	"
30.V.1598	Hasan
18.VII.1598	Emrullah
9.V.1599	Mehmed b. Hızır
26.V.1601	Hacı Maden

TABLO II : 1539/40'DA BERGAMA KALE GÖREVLİLERİ⁵⁷

Görevi	İsmi	Hâsıl
Dizdâr-ı kale	-	2.779,5
Kethüdâ-i kale	Hacı Hızır	2.400
Kethüdâ-i köhne	Turbâli	1.400
İmam-ı kale	Yusuf	1.000
Merd-i kale	Bâli	1.000

⁵⁷ BA., TD 198, s. 343-350.

"	Memi	500
"	Hızır	150
"	Yusuf	230
"	Ahmed	500
"	İsa	200
"	Umur	200
"	Dimitri nd. Kâsım	140
"	Kosta	120
"	Andriye	120
"	Yosef Yuvan	1.200
Toplam	-	11.939,5

TABLO III : 1570 TARİHİNDE BERGAMA KALE TİMARLARI ⁵⁸

Timar	Görevi	Gelir Nevi	Hâsıl
Mehmed	Dizdar	1 tk., 1 hk.	2.800
Mehmed	Kethüda	6 ç.	1.400
Yakub	Merd-i kale	3 ç.	600
Yusuf	"	5 ç.	1.450
Mehmed	"	3 ç.	800
Mehmed	"	4 ç.	1.200
Hacı Veli	"	1 hk., 1 hç.	800
Arslan	"	2 ç.	200
-	"	1 tk.	1.400
-	"	1 tk.3 ç., 1 m.	1.400
-	"	4 ç.	1.400
-	"	2 ç.	500
-	"	2 ç.	500
-	"	2 ç.	500
-	Bevvâb-ı kale	4 ç.	800
Toplam	-	2 tk., 2 hk., 40 ç., 1 hç., 1 m.	15.750

Kısaltmalar : tk.=tam köy hâsılı; hk.=hisseli köy hâsılı; ç.=çiftlik hâsılı; hç.= hisseli çiftlik hâsılı; m.=mezraa hâsılı

⁵⁸ BA., TD 473, s. 490-496; TK., KKA., TD 208, v. 146b-148a; TK., KKA., TD 232, v. 115b-117a.

TABLO IV : 1573'DE BERGAMA KALE KETHÜDÂSİ MEHMED'İN TİMAR ÇİFTLİKLERİ⁵⁹

Çiftlik	Yeri	Hâsıl
İbrikçi	kurb-i K. Hamzalu	300
Karacasubaşı	-	200
Maverdi	nezd-i Çeşme-i Hacı Hızır	300
Rahman	kurb-i K. Hamzalu	200
Kızıl	"	200
Kethüda-i Hisar	kurb-i K. Çit	200
Toplam	-	1.400

TABLO V : 1573'DE BERGAMA KALE ERLERİNİN TİMAR ÇİFTLİKLERİ⁶⁰

Çiftlik	Yeri	Hâsıl
Balaban ve Hızır ve Yusuf	kurb-i K. Hamzalu	300
Bahadır	nezd-i K. Evpanlu	200
Sovuk Kabağaç	nezd-i K. Hamzalu	100
Hüseyinlü	kurb-i Hatunköyü	300
Çukurçit	nezd-i K. Hamzalu	300
Solak	kurb-i çeşme-i Evpanlu	250
Dimitri	kurb-i Evpanlu	300
Çit	kurb-i Evpanlu ve Ç. Solak	300
Kozalanı	kurb-i Gediklü ve Yanakodu	300
Tegrivirmiş	nezd-i Evpanlu ve Hamzalu	300
Atcalos nd. Köydepesi	nezd-i Ç. Hacı Hızır	200
İnce Yunus tasarruf-ı Sarıoğlu	kurb-i K. Hamzalu	300
Derzi Ali	-	300
Ahmed	-	300
Mustafa b. Aydın	-	300
Dâvud	kurb-i Evpanlu	250
Yorgi	nezd-i Koru-yı Karacaahmed	100
Üçpınar	nezd-i Hamzalu ve Evpan	100
Me. Soğancalu	-	468
Tokuzçit ma' Mahmudca	-	466
Uzгур	kurb-i K. Hamzalu	466
Yakubca	nezd-i Hamzalu	466
Saruca	nezd-i Evpanlu	466
Esid	kurb-i Hamzalu	466
Sarucaulusu	nezd-i Hamzalu	468

⁵⁹ TK., KKA., TD 75, v. 339b.

⁶⁰ TK., KKA., TD 75, v. 339b-340a.

Esnar ?	-	-
Kavakbükü	kurb-i Hisar-ı Bergama	250
Ali	nezd-i Evpanlu	250
Boyluca	nezd-i Ç. Tegrivirmiş	300
İmam	kurb-i K. Demürcü	200
Pirî	kurb-i K. Üçbınar	250
Kosta	kurb-i K. Üçbınar	250
İne	kurb-i Bagât-ı kocualanı	200
Süleyman	kurb-i Üçbınar	200
Abdal Halil	kurb-i K. Kavakbükü	200
Yusuf	kurb-i K. Hamzalu	200
Toplam 36 çiftlik	-	10.066

B. MAHALLELER VE DEMOGRAFİK DURUMLARI

Anadolu'da tarih boyunca kurulan şehir yerleşmelerinde şehirlerin yerlerinin çeşitli sebepler dolayısıyla değiştiği bilinmektedir. Daha önce de Bergama şehrinin ilk kuruluş yeri itibariyle bir tepe üzerinde olduğu, korunma endişesinin ortadan kalkmasıyla şehrin kurulduğu tepenin eteklerine doğru yayıldığı üzerinde durulmuştur. Yer değiştirmenin Bergama'nın sadece konumu ile alakalı bir husus olmadığı da dikkati çekmektedir. Türk yerleşmesi incelendiğinde Bergama'nın da çok yönlü bir nüfus değişimine sahne olduğunu söylemek mümkündür. Bergama'ya gelen göçmen ilk kafilesinin belki de Dobruca'dan Ece Halil komutasında gelen Sarı Saltuk Türkmenleri olmuştur. Bugünkü Atmaca Mahallesi, o günlerin hatırasını yaşatması açısından Karasi beyliği döneminde ve yakın zamana kadar *Ece Mahallesi* olarak da anılmaktaydı⁶¹. Batıdan Türk nüfus göçü alan Bergama, Türk göçleriyle Batı Anadolu şehirlerinde Türk nüfusunun belirli bir yoğunluğa ulaşmasıyla göç kafilelerinin geçit noktalarından birisini teşkil etmiştir. Rumeli'nin şenlendirilmesi için Anadolu'dan getirilen Türk nüfus bu bölgeye yerleştirilmiştir. Rumeli'ye ilk Türk iskânı Orhan Gazi zamanında Karasi halkından olan *göçer-evlü* veya *göçer Arap evleri* denilen bir grup göçebenin sürgün yoluyla 1357 yılında Gelibolu yöresine ve daha sonra Hayrabolu'ya yerleştirilmesiyle gerçekleşmişti. Aynı şekilde Süleyman Paşa'nın Gelibolu'ya geçişlerinde ele geçirdiği *Cimbi* ve *Ayaşılunye* kalelerinin sipahileri de Anadolu'da Karasi Eli'ne geçirilmişlerdir⁶². I. Murâd devrinde Anadolu'dan Rumeli'ye sürgün yoluyla iskân faaliyetlerine devam edilerek, Saruhan bölgesindeki yörükler Serez taraflarına, 1400 yılında da Menemen ovasında kışlayan aşiretler tuz gümrüğüne aykırı harekette buldukları için Filibe taraflarına sürülmüşlerdir. Bu şekilde Anadolu'dan Rumeli'ye nüfus aktarımına devam edilmiştir. Göçürülen bu insanların gittikleri yerlerde gelmiş oldukları yerlerin adları ile yeni iskân sahaları açmışlardır. Sultan I. Murâd devrinde Gümülcine, Dimetoka ve Fericik'de Bergamalı, Söğütlü, Saruhanlı, Menteshelü, Hamidlü, Geredelü, Söğütlü, Göynüklü, Canıklü gibi adlar taşıyan mahalle ve köyler teşkil edilmiştir⁶³. 1530 yılına âit tahrîrde Gümülcine'de 10 h., 2 imam, 1 müezzin ve 8 tuzcunun kayıtlı olduğu, mahallenin adını taşıyan bir mescid çevresinde yerleşmiş *Birgamalı Mahallesi* bulunmaktadır⁶⁴. Dolayısıyla Bergama'nın doğudan gelen ilk Türk sâkinlerinin de göç ettirilmeleri sebebiyle bu bölgede fazla kalamadıkları ve Rumeli'nin müslüman nüfusunun ilk olarak Anadolu'dan geldiğini söylemek mümkündür⁶⁵.

Kalenin eteklerinden aşağıya doğru genişleyen şehir, buradan itibaren serbest yerleşmelere sahne olmuştur. Kale eteklerinde Üçkemer deresinin sağ yanında Ulu

⁶¹ Tevhit Kekeç, *Bergama*, İstanbul 1993, s. 21.

⁶² *Aşıkpaşazâde Tarihi*, Friedrich Giese neşri, Osnabrück 1972, s. 45.

⁶³ Yusuf Halaçoğlu, "Batı Trakya Türkleri", *Türk Kültürü*, Y. XXXI, S. 367, Kasım 1993, s. 675 vd.

⁶⁴ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri Bulgaristan, Yunanistan, Arnavudluk*, C. IV 4.,5., 6. Kitap, İstanbul 1982, s. 219; Orhan İsmail, *Gümülcine Yeni-Eski Câmî Mezar Kitâbeleri*, E. Ü. Ed. Fak. Tarih Böl. Basılmamış Lisans Tezi, İzmir 1998, s. 10.

⁶⁵ Halil İnalçık, *a.g.m.*, s. 128.

Câmi mahallesi çevresindeki yerleşmeler dere boyunca ve bugünkü şehir yerleşim alanına doğru yayılmaya başlamıştır. Bu yerleşmelerde, şehri diğer iskân şekillerinden ayıran ve Türk şehir yerleşmelerinin ortak karakterinin en belirgin özelliği olan *mahalle dikkati* çekmektedir.

Genellikle câmi, mescid, imâret veya zâviye etrafında yapılanmış mahalleler şehrin içerisinde bulunan ticarî yapılarla birlikte bir Türk şehri havasına bürünmüştür⁶⁶. Mahallelerin bir mescid veya câmi etrafında gelişmiş olması mahalle tanımının "*aynı mescidde ibadet eden cemâatin âileleri ile birlikte ikâmet ettikleri şehir kesimi*" olarak yapılmasını da mümkün kılmaktadır⁶⁷. Ancak mahalle biraz daha geniş bir tanımla "*câmiin, zâviyenin veya imâretin çevresinde kurulan meskenlerden oluşan veya birlikte yaşama isteği duyan aynı meslek mensubları veya aynı inanç ve gelenek sahiplerinin evlerinden oluşan bir ünite*" olarak târif edilebilir⁶⁸. Birbirini tanıyan bir ölçüde birbirinin davranışlarından sorumlu ve sosyal dayanışma içerisindeki kişilerin oluşturduğu mahalle, bu özellikleri dolayısıyla şehir yerleşmelerinde devletin de esas olarak kabul ettiği ve sâkinlerinin birbirlerine *müteselsilen kefil* oldukları bir ünedir. Osmanlı Devlet teşkilâtında kır iskân sahalarında köy, şehir yerleşmelerinde ise mahalle ana unsur olarak kabul edilmiş ve bu şekilde yapılanmaları sağlanmıştır. Temsilciliğini imamın üstlendiği bu fizikî ve sosyal yapıda fertler arasında dayanışma kendisini mahalle adına karşılanması gereken ihtiyaçların temininde de göstermektedir. Mahalleli tarafından câmi, mescid, mekteb, çeşme, kuyu vb. yapıların bakımı, tamiri, mahalle kapılarının açılıp-kapanması, mahalledeki yapıların kandil, mum gibi ihtiyaçlarının temini; imam, müezzin, muallim gibi görevlilerin maaşlarının verilmesi; *avâriz-ı divâniye* veya *tekâlif-i örfiye* adıyla alınan başlangıçta arızî daha sonra devamlı vergilerin ödenmesi gibi hususlarda vakıflar tesis edilmiştir.

Şehir ve kale hakkında bu genel girişten sonra, şehir iskânının ana unsurunu teşkil eden mahallelerle ilgili olarak arşiv kayıtlarından elde edilen bilgilere dayanılarak ayrıntılı olarak durulması şehrin genel görünümünün çizilmesine katkıda bulunacaktır.

⁶⁶ Genellikle bir dinî yapı veya bir pazarın etrafında belirli sayıda evlerden müteşekkil mahallenin özelliğiyle ilgili bkz. Özer Ergenç, *a.g.m.*, s. 103 vd.

⁶⁷ Özer Ergenç, "Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler ", *VIII. Türk Tarih Kongresi Ankara 11-15 Ekim 1976 Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. II, Ankara 1981, s. 1270.

⁶⁸ Özer Ergenç, *a.g.e.*, s. 50.

Âişe Bacılı/Âişe Hatun ⁶⁹ : 1480'lere tarihlendirdiğimiz kürekçi defterinde *Âişe Bacılı* olarak kayıtlı mahallede 4 nefer parûkeşân ve 10 nefer yamak kaydedilmiştir. İsmine 1487, 1521 ve 1530 tarihli tahrîrlerde rastlanmamakla birlikte, mahalle 1573 tarihli defterde *Âişe Bacı* olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tarihte mahallede 33 h., 21 m. bulunmaktadır. 1567 tarihli vakıf tahrîrinde *Âişe Hatun* mahallesinde bir mekteb bulunmaktadır. Bu mektebin görevlilerine ve mektebin ihtiyaçlarına 30.000 akça vakfedilmiştir. Aynı defterdeki diğeri bir kayıttan mahalle mescidinin görevlileri için 2.000, mumu için 1.000 ve mahallenin avârızı için 5.000 akçanın faiz gelirinin vakfedildiği tespit edilmektedir.

Abioğul Paşa ⁷⁰ : 1480'lere tarihlendirdiğimiz kürekçi defterinde müstakil bir mahalle olarak kaydedilmiş mahallenin 8 nefer kürekçisi ve 31 nefer yamağı bulunmaktadır. Mahallenin 1521 tahrîrinde *Hacı Fakih* ve *Zâviye* mahalleleri ile birlikte kaydedilmiş olduğu dikkati çekmektedir. 1573 tahrîrinde bu mahalle bulunmamaktadır.

Alaca Mescid/Hacı Timurtaş ⁷¹ : 1480'lere tarihlendirdiğimiz kürekçi defterinde *Hacı Timurtaş* olarak kayıtlı mahallenin 5 nefer parûkeşânı ve 18 nefer yamağı bulunmaktadır. II. Bâyezid dönemine âit 1487 tarihli mufassal tahrîre göre *Alaca Mescid* mahallesinde 4'ü k. 23 h., 1 m., 1 imam olmak üzere 25 nefer kayıtlıdır. Kanûnî devrine âit 1521 tarihli mufassal tahrîr defterine *nâm-ı diğeri Hacı Timurtaş* olarak kaydedilen mahallede 18 h. 7 m. ile 4 muâf toplamının 29 nefer olduğu tespit edilmektedir. 1573 tahrîrinde adı sadece *Hacı Timurtaş* olarak yazılan mahallede 45 h. ve 12 m.'in kaydı bulunmaktadır. 1567 tarihli vakıf defterinde mahallede bulunan mescid görevlileri, mescidin ihtiyaçları ve mahalle halkının avârızı için 4.000 akça ile 3 dükkân ve 1 bahçe vakfedildiği tespit edilmektedir.

Atahuru ⁷² : 1480'lere tarihlendirdiğimiz kürekçi defterinde *Atahur* olarak kayıtlı mahallenin 4 nefer kürekçisi 15 nefer yamağı görünmektedir. II. Bâyezid

⁶⁹ BA., *MAD 240*, s. 154; TK., KKA., *TD 75*, v. 278a; TK., KKA., *TD 580*, v. 152a, 156a; İsmi muhtemelen aynı ismi taşıyan bir cemâatten alan bu mahalle adını taşıyan bir yerleşim birimine Balıkesir merkeze bağı bir köy olarak rastlamaktayız bkz. *Köylerimiz (1 Mart 1968 durumu)*, İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müd. Yay. Ankara 1968, s. 62. Ayrıca kurucusunun ismiyle anılan Edirne'nin Ayşe Kadın/Hatun semti için bkz. Tayyib Gökbilgin, "Edirne Şehrinin Kurucuları", *Edirne Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, 2. Baskı Ankara 1993, s. 171; Gelibolu'nun mahalleler arasında da *Âişe Hatun* mahallesinin mevcudiyeti için bkz. İbrahim Sezgin, *XV. ve XVI. Asırlarda Gelibolu Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Marmara Üniv. Sos. Bil. Ens. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1988, s. 27.

⁷⁰ BA., *MAD 240*, s. 156-157.

⁷¹ BA., *MAD 240*, s. 152-153; BA., *TD 1050*, s. 12; BA., *TD 111*, s. 674-675; BA., *TD 166*, s. 186; TK., KKA., *TD 75*, v. 284a-b; TK., KKA., *TD 580*, v. 151b.

⁷² BA., *MAD 240*, s. 155; BA., *TD 1050*, s. 16; BA., *TD 111*, s. 679-680; BA., *TD 166*, s. 186; BA., *TD 334*, s. 63.

dönemine âit defterde *Atahur* şeklinde yazılmış mahallenin adı diğer defterlerde *Atahuru* olarak kaydedilmiştir. Bu tarihte mahallede 2'si k. 17 h., 4 m., 1 imam ve 1 muâf olmak üzere 23 nefer bulunmaktadır. Kanûnî dönemine âit 1521 tarihli mufassal tahrîr defterinde mahallede 16 h. ve 6 m. ve 2 muâf olmak üzere 24 neferin kayıtlı bulunduğu görülmektedir. 1561-62 tarihli piyâde defterinde yamaklardan birinin bu mahallede oturduğu dikkati çekmektedir. 1573 tarihli mufassal defterde bu isimde bir mahalleye rastlanmamaktadır.

Atmaca⁷³ (Bugün aynı adı taşıyan mahalle⁷⁴) : 1480'li yıllara tarihlenebilecek kürekçi defterine göre, mahallede 11 nefer parûkeşân ve 49 nefer yamak kaydedilmiştir. 1487 tarihli deftere göre padişah hasları arasında yer alan mahallede 16'sı k. 65 h., 5 m., 1 imam, 1 müezzinden müteşekkil 72 nefer bulunmaktadır. 1521 tahrîrinde mahallede 59 h., 13 m. ve 4 muâf hâne ile birlikte toplam 76 hâne kayıtlıdır. 1573 tarihli mufassal tahrîr defterine göre mahallede 67 h. ve 52 m. oturmaktadır. 1567 tarihli vakıf tahrîrinde mahalle mescidi için 5.500; kelâm-ı kadim okunması için 2.500; mahalle avârızı için de 8.500 akçanın faiz gelirleri vakfedilmiştir. Ayrıca Odunpazarı (*Pazar-ı hatab*) civarındaki bir dükkânın icâresi imama, Kuyumcular çarşısı (*Çarşu-yı kuyumcuyân*) yakınında bir dükkânın icâresi de müezzine vakfedilmiştir. Bunun yanısıra Odunpazarı civarındaki 2 dükkânın icâresinin vakıf sahibi tarafından merhum *Kadı Hayreddin Efendi*'ye yolluk olarak ayda 6 akça verilmesini şart koştuğundan yol olduğu ve daha sonra da devam ettiği belirtilmektedir.

Börkcüler/Börkçüyân⁷⁵ : 1480'lere tarihlenebilecek kürekçi defterinde mahallenin 7 nefer kürekçi ve 33 nefer yamağının bulunduğu görülmektedir. II. Bâyezid dönemine âit 1487 tarihli tahrîr defterine göre *Börkcüler* mahallesinde 4'ü k. 48 h., 3 m.'den müteşekkil 51 nefer kayıtlıdır. Kanûnî devri başlarına âit 1521 tarihli mufassal defterde 29 h. ve 7 m. bulunmaktadır. 1573 tahrîrinde *Börkçüyân* olarak kaydedilmiş mahallede 9 h., 1 m. bulunmaktadır. 1567 tarihli vakıf tahrîrinde *Börkçüyân* mahallesinde bir mescid bulunduğu tespit edilmektedir. Mescidin mütevellisi, imamı ve mescidin ihtiyaçları için 5.000 akçanın geliri ile bir bağ ve bir bahçe vakfedilmiştir.

⁷³ BA., *MAD 240*, s. 149; BA., *TD 1050*, s. 6; BA., *TD 111*, s. 667; BA., *TD 166*, s. 186; TK., KKA., *TD 75*, v. 278a-b; TK., KKA., *TD 580*, v. 157a.

⁷⁴ Filiz Peker, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bergama Kazasının Sosyal ve Kültürel Durumu*, Bergama Belediyesi kültür yay. nu. 8, by. bt. y., s. 38'de Sofular mahallesinin tekrar düzenlenmesi ile kurulduğunu kaydetmektedir.

⁷⁵ BA., *MAD 240*, s. 147; BA., *TD 1050*, s. 17-18; BA., *TD 111*, s. 681; BA., *TD 166*, s. 186; TK., KKA., *TD 75*, v. 276b; TK., KKA., *TD 580*, v. 153b.

Câmi-i kebîr ⁷⁶ (Bugün Ulu Câmi, Ertuğrul Mahallesi) : Kale içerisinde yer alan câmiin yetersizliğinin anlaşılması üzerine kale surlarının dışında kalede bulunanların namaz kılabilmesi için kale ile ilişkili bir yere inşâ edilen *Ulucâmi* genellikle şehrin iskânından sonra yapıldıkları için etrafında bir yerleşme de söz konusu olmuştur. Daha sonra yeni câmilerinin yapımının ardından bu câmiler *Câmi-i kebîr* adını almış, bunların etrafındaki iskân sahası da bu isimle anılmışlardır⁷⁷. Kanûnî devri başında 1521 yılında yapılmış tahrîr defterinde yer alan mahalle için daha önce *Hacı Fakîh* mahallesi ile karışık olduğu kaydı düşülmüştür. Bu tarihte mahallede 17 h. ve 1 imam bulunmaktadır. 1573 tahrîrinde mahallede 42 h. ve 20 m. kayıtlıdır.

Çakıldak/Hacı Nebi ⁷⁸ (Bugün İnkılâp mahallesi içinde kalan mahallenin mescidi Harputlu ve Meserret caddeleri köşesinde idi) : 1480'li yıllara tarihlendirdiğimiz kürekçi defterine göre mahallenin 3 nefer parûkeşânı ve 12 nefer yamağı bulunmaktadır. II. Bâyezid dönemine âit 1487 tarihli deftere göre mahallede 26 h. ve 1 imam'dan oluşan 27 nefer kayıtlıdır. 1521 tarihli tahrîr defterinde mahallenin diğer adının *Hacı Nebi* olduğu kaydedilmiştir. Bu tarihte mahallede 23 h. ve 5 m. ve 1 muâfin bulunduğu görülmektedir. 1573 tarihli tahrîre göre *Hacı Nebi* mahallesinde 33 h. ve 22 m. oturmaktadır. Mahalle nüfusuna kayıtlı 2 imamdan birisinin yanına *Medîne-i münevvere* kaydı düşülmüştür. 1567 tarihli vakıf defterinde *Hacı Nebi* mahallesinde bulunan mescidin imam ve müezzini için 10.800 akçanın geliri vakfedilmiştir. Ayrıca mescidin ihtiyaçları, mahallenin avârızı ve mahallede bulunan pınarların levâzımı için de belirli miktarda paranın geliri tahsis edilmiştir.

Çıkrıkçı ⁷⁹ : II. Bâyezid dönemine âit tahrîr defterine göre mahallede 5'i k. 35 h., 1 imamdan oluşan 36 nefer oturmaktadır. Kanûnî dönemi başına âit 1521 tarihli mufassal tahrîr defterine göre mahallede 27 h. ve 7 m. ve 2 muâf bulunmaktadır. 1573 tarihli defterde bu isimi taşıyan mahalleye rastlanamamıştır.

Çukurbağ ⁸⁰ (Bugün Selçuk mahallesi sınırları içinde) : 1480'li yıllara tarihlendirdiğimiz kürekçi defterinde mahallede 4 nefer kürekçi ile 15 nefer yamak karşımıza çıkmaktadır. II. Bâyezid devrine âit tahrîrde mahallede 3'ü k. 46 h., 13 m., 1 imam ve 4 muâfla birlikte toplam 64 nefer kayıtlıdır. 1521 yılında mahallede 39 h., 7 m., 1 imam bulunmaktadır. 1573 tarihli tahrîr defterinde mahallede 41 h., 24 m.

⁷⁶ BA., TD 111, s. 672; BA., TD 166, s. 186; TK., KKA., TD 75, v. 276b.

⁷⁷ Türk şehir yerleşmelerinde Ulu Câmiin yeri ile ilgili bir değerlendirme için bkz. Tuncer Baykara, *a.g.m.*, s. 44 vd.

⁷⁸ BA., MAD 240, s. 156; BA., TD 1050, s. 14; BA., TD 111, s. 677; BA., TD 166, s. 186; TK., KKA., TD 75, v. 285a; TK., KKA., TD 580, v. 154b.

⁷⁹ BA., TD 1050, s. 19; BA., TD 111, s. 682-683; BA., TD 166, s. 186.

⁸⁰ BA., MAD 240, s. 154; BA., TD 1050, s. 6-7; BA., TD 111, s. 667-668; BA., TD 166, s. 186; TK., KKA., TD 75, v. 277a; TK., KKA., TD 580, v. 153a-b.

kayıtlıdır. 1567 tarihi vakıf tahririnden mahallede bir mescid bulunduğu tespit edilmektedir. Mescidin görevlilerinin maaşları, mescidin ihtiyaçları ve mahalle avârızı için 13.500 akça ile 4 dükkân icâresi vakfedilmiştir.

Dinyâr Hatun (Dinyârî)⁸¹ : II. Bâyezid dönemine âit 1487 tarihli mufassala göre mahallede 2'si k. 19 h., 1 m., 1 imam olmak üzere 21 nefer vergi nüfusu kayıtlıdır. 1521 tarihli mufassal tahrir defterine göre mahallede 18 h., 1 m. bulunmaktadır. Bu yekûn içerisindeki 1 hâne ve bir mücerred baba-oğul kâfire âittir. Ancak bu tahrîre göre 1530 yılında hazırlanan muhasebe-icmâl defterinde mücerred sayısı 4 olarak kaydedilmiştir. 1573 tarihli deftere *Dinyârî* olarak kaydedilmiş olan mahallenin 26 h. ve 15 m.'i bulunmaktadır. 1521 ve 1567 yıllarına âit vakıf tahrirlerinde mahallenin adını taşıyan mescidine vakıflar ihdas edilmiştir. Bu defterde mescidin imamının elinde berati bulunan *Mansur Fakih*'in aynı zamanda Aktekye zâviyesi şeyhliği görevini de yürüttüğü belirtilmiştir. Mescidin gelirleri arasında kaydedilen mukataalı bağları yanında şehir içinde bazısı harap 8 dükkân bulunmaktadır. Ayrıca mescid civarında iki harap dükkân da buraya vakfedilmiştir. Ayrıca imam ve müezzine verilmek üzere 1.200 akçalık para vakfi da mevcuttur. Mahallede bulunan *İlyas Beğ kuyusu* için 2.010 ve diğer mahalle kuyusu için de 100 akça vakfedilmiştir. Ayrıca *Hızır* tarafından mescide hasır almak için 10; mum için 600 akça; *Akbudunlu kuyusu* için de 200 akça ve 1 dükkân vakfedilmiştir. Mahallenin avârızı için 1.650 akça vakfedilmiştir.

Divâne Hızır⁸² (Bugün Lonca'da aynı adı taşıyan mescidin etrafında bulunan Barbaros Mahallesi) : Mahalle ile aynı adı taşıyan yörükân tâifesinden bir cemâatin Silistre sancağı'nda Prevadi kazâsı'nda yerleştiğini görmekteyiz⁸³. Ancak mahallenin adını cemaat adına veya bir şahsa izâfeten aldığına dâir herhangi bir kayıt bulunamamıştır. 1480'lere tarihlenebilecek kürekçi defterinden *Hızır-ı Divâne* mahallesinin 8 nefer kürekçisi ve 35 nefer yamağının olduğunu öğrenmekteyiz. II. Bâyezid dönemine âit 1487 tarihli tahrîre göre *Hızır-ı Divâne* mahallesinde 10'u k. 37 h., 4 m., 1 imam ve 1 muâfdan oluşan 43 nefer kaydedilmiştir. Kanûnî devri başlarına âit 1521 tarihli tahrir defterine göre mahallede 37 h. ve 24 m. ve 1 muâf oturmaktadır. 1573 tarihli defterde *Divâne Hızır* olarak kayıtlı mahallenin 52 h. ve 39 m. nüfusu bulunmaktadır. 1567 tarihli evkâf defterinden mahallede *salât-ı hams* kılınmak için *Hacı Hasan b. Hacı Osman* tarafından bir mescid inşâ edilerek 30.000 akça geliri vakfedildiği anlaşılmaktadır. Aynı defterde mahallede bulunan diğer bir mescid için de vakıf tesis edildiği görülmektedir. Buna göre mescid görevlileri için

⁸¹ BA., TD 1050, s. 14; BA., TD 111, s. 677; BA., TD 166, s. 186; TK., KKA., TD 75, v. 287b-288a; BA., TD 453, v. 59b; TK., KKA., TD 580, v. 140b-141a.

⁸² BA., MAD 240, s. 148; BA., TD 1050, s. 18; BA., TD 111, s. 681-682; BA., TD 166, s. 186; TK., KKA., TD 75, v. 288a-b; TK., KKA., TD 580, v. 148a, 157a-b.

⁸³ Cevdet Türkay, *Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak Aşiret ve Cemaatlar*, İstanbul 1979, s. 331.

10.600; senede 2 defa kelâm-ı kadim hatmi için 1.000; müezzine 2 hatim okunması şartıyla 1.000; Receb ayında yemek pişirmek için 500; mahallede bulunan 2 kuyu için toplam 680; mum için 350 akçanın geliri vakfedilmiştir. Bunlara ilâve olarak imam ve müezzine ikişer dükkân icâresi ile kayyumuna mescidin vakıf bağlarının haracı gelir olarak tahsis edilmiştir.

Hacı Bâyezîd⁸⁴ : 1480'li yıllara tarihlenebilecek olan kürekçi defterine göre mahallenin 6 nefer kürekçi ve 18 nefer yamağı vardır. II. Bâyezid devrine âit 1487 tarihli mufassal tahrîrde mahallede 5'i k. 47 h., 11 m., 1 imam ve 1 muâfdan müteşekkil 60 nefer kaydedilmiştir. Bu tarihte mahallede *Hacı Musa v. Hacı Bâyezid* isimli bir kişi kayıtlıdır ki bunun mahalleye ismini veren kişi olduğu da tahmin olunabilir. 1521 yılında mahallede 23 h., 4 m., 2 imam ile birlikte 14 muâf hâneyle birlikte toplam 43 kişi oturmaktadır. 1573 tarihli tahrîre göre mahallede 61 h. ve 37 m. bulunmaktadır. 1567 tarihli vakıf tahrîrinde mahallede *Elhac Hasan b. Elhac Osman* tarafından *salât-ı hams ve salât-ı cum'a ve 'ıydedyn kılınmak* için bir câmi inşâ edilmiş ve câmiye 120.000 nakid akça vakfedilmiştir. Ayrıca kayyuma verilmek üzere câmi içinde iki dükkân ile Bergama'dan alınacak avârız için de 6.000 akça vakfedilmiştir. Aynı defterde yer alan diğer bir kayıttan ise mahallede bir mescidin bulunduğunu tespit etmekteyiz. Buna göre mescid görevlileri ve mescidin ihtiyaçları için 21.000 akça nakit para ile 5 adet dükkânın geliri vakfedilmiştir.

Hacı Fakih⁸⁵ : II. Bâyezid devrine âit tahrîr defterinde *Hacı Fakih 'an Mahalle-i Oğul Paşa* olarak kayıtlı mahallede vergi nüfusu olarak 2'si k. 31 h., 2 m., 1 imam olmak üzere 34 nefer bulunmaktadır. 1521 tarihli mufassal tahrîr defterine göre mahallede 24 h., 9 m., 2 imam ve elinde Sultan Bâyezid Han'dan muâfnâmesi olan bir kişi ile birlikte toplam 36 nefer kayıtlıdır. *Dinyârî Hatun mahallesi* imamı *Musa v. Seydi* de bu mahallede yerleşmiştir. 1573 tahrîrinde mahallede 42 h. ve 8 m. oturmaktadır. 1567 tarihli vakıf tahrîrine göre mahallede, *Hatib Paşa* olarak bilinen *Hibetullah b. Mahmud*'un adına inşâ ettirdiği bir medrese bulunmaktadır. Mahallede bulunan mescid için 10.100 akçanın faiz geliri ile 8 dükkânın icâresi vakfedilmiştir.

Hacı İlyas⁸⁶ : 1480'lere tarihlendirdiğimiz kürekçi defterine göre mahallede 5 nefer parûkeşân ve 21 nefer yamak bulunmaktadır. 1487 tarihinde mahallede 31 h., 6 m., 1 imam ve 7 muâf olmak üzere 39 nefer kayıtlıdır. 1521 yılına âit tahrîrde mahallede 39 h., 12 m., 1 imam ile birlikte 1 muâfla toplam 53 kişi bulunmaktadır. 1573 tahrîrinde vergi nüfusu olarak 45 h. ve 29 m. tespit edilmektedir. 1567 tarihli

⁸⁴ BA., MAD 240, s. 149; BA., TD 1050, s. 8; BA., TD 111, s. 669; BA., TD 166, s. 186; TK., KKA., TD 75, v. 289a-b; TK., KKA., TD 580, v. 147b-148a, 155a.

⁸⁵ BA., TD 1050, s. 10; BA., TD 111, s. 671; BA., TD 166, s. 186; TK., KKA., TD 75, v. 277a; TK., KKA., TD 580, v. 149a, 156b.

⁸⁶ BA., MAD 240, s. 151; BA., TD 1050, s. 9; BA., TD 111, s. 669-670; BA., TD 166, s. 186; TK., KKA., TD 75, v. 284b; TK., KKA., TD 580, v. 156a-b.

vakıf defterinden mahallede bulunan mescidin vakfının bulunduğu tespit edilmektedir. Buna göre mescidin görevlileri ve mescidin ihtiyaçları için 8.200 akça vakfedilmiştir. Ayrıca mescidin imamı için 5 dükkân ile mahallede bulunan bir ev de tahsis edilmiştir. Bunların yanı sıra mahalle avârızı için 4.300 akça, mahalledeki kuyunun levâzımı için 1.000, yaz günlerinde su dağıtmak şartıyla mahallenin sebili için de 3.000 akçanın gelirinin vakfedildiği görülmektedir.

Hatib⁸⁷ : 1480'lere tarihlendirdiğimiz kürekçi defterinde mahallenin 5 nefer kürekçisi ve 23 nefer yamağı bulunmaktadır. II. Bâyezid devrine âit 1487 tarihli mufassal defterde, mahalle nüfusu olarak 3'ü k. 12 h., 1 m.'den müteşekkil 13 nefer kayıtlıdır. 1521 tarihli mufassal defterde mahallede 13 h., 6 m. bulunmaktadır. 1573 tahrîrinde mahalleye 21 h. ve 10 m. kaydedilmiştir. 1567 tarihli vakıf defterinde mahalle mescidinin görevlileri ve ihtiyaçları için nakit para ile bağların haraçlarının vakfedildiği anlaşılmaktadır. Aynı defterden şehir yöresinde 100 akça hâsılı olan bir çiftlik yerin *Kadı Ahmed* tarafından *Han oğlu Beğlerbeği*'den satın alınarak mescidine vakfedildiği tespit edilmektedir. Bu mescidin ise Hatib Paşa Mahallesi Mescidi olarak bilindiği kaydı düşülmüştür. Çiftliği, mescidin imam ve müezzini eşit olarak tasarruf etmektedir.

Hoca/Yeni Câmi/Câmi-i Cedîd⁸⁸ : II. Bâyezid devrine âit 1487 tarihli tahrîr defterine göre mahallede 18 h., 2 m. ve 1 imamdan müteşekkil 21 nefer bulunmaktadır. 1521 tarihli mufassal tahrîr defterine *Hoca nâm-ı diğer Yeni Câmi* olarak kayıtlı mahallede 18 h., 5 m. ve 1 ellici hâne ile birlikte toplam 24 kişi kaydedilmiştir. 1573 tahrîrinde *Câmi-i Cedîd* olarak kaydedilmiş mahallenin 30 h. ve 17 m. vergi nüfusu bulunmaktadır. 1567 tarihli vakıf tahrîrinde mahalle de bulunan câmi görevlilerinin maaşları, câminin ihtiyaçları ve mahalle avârızı için değişik miktarlarda meblağların gelirlerinin ayrıldığı görülmektedir.

Hoca Sinan⁸⁹ : Mahalle 1480'lere tarihlenen kürekçi defterine *Hacı Sinân-ı Âmil* olarak kaydedilmiştir. Buna göre mahallede 5 nefer kürekçi ve 21 nefer yamak bulunmaktadır. II. Bâyezid dönemine âit 1487 tarihli mufassal tahrîrde 8'i k. 48 h. ve 1 imam kayıtlıdır. 1521 tarihli mufassal tahrîr defterine göre mahallede 32 h., 13 m. ile 2 muâf oturmaktadır. 1573 tarihli defterde mahalleye 64 h. ve 44 m. kayıtlı görünmektedir. 1567 tarihli vakıf defterinde mahallede bulunan mescidin görevlileri, mahallenin avârızı, mahallede bulunan asârın levâzımı, Rebi'ül-evvel ve Receb

⁸⁷ BA., MAD 240, s. 158-159; BA., TD 1050, s. 11; BA., TD 111, s. 673; BA., TD 166, s. 186; TK., KKA., TD 75, v. 282a; TK., KKA., TD 580, v. 146a, 157b.

⁸⁸ BA., TD 1050, s. 10-11; BA., TD 111, s. 672; BA., TD 166, s. 186; TK., KKA., TD 75, v. 279a-b; TK., KKA., TD 580, v. 154a.

⁸⁹ BA., MAD 240, s. 151-152; BA., TD 1050, s. 13; BA., TD 111, s. 675-676; BA., TD 166, s. 186; TK., KKA., TD 75, v. 288b-289a; TK., KKA., TD 580, v. 152a-b.

aylarında yemek pişirmek için 16.500 akça vakfedilmiştir. Ayrıca, imama bir ev ile gelirleri imam ve müezzine verilmek üzere 6 dükkân da buna ilâve edilmiştir.

İplikçi Yunus⁹⁰ : Mahalleye adını veren *İplikçi Yunus*'un pamuktan kirmanla ip eğirerek satan bir kişi olduğu, halk tarafında sevilen bu şahsın kulübesinin bulunduğu yere yerleşmeler yapıldığı ve onun ermişliği hakkında Bergama'da yaşayan efsaneler vardır⁹¹. 1480'lere tarihlendirdiğimiz kürekçi defterinde *Yunus-ı İplikçi* olarak kayıtlı mahallenin 2 nefer kürekçisi ve 8 nefer yamağı mevcuttur. II. Bâyezid dönemine âit defterde mahallenin adı başka türlü okumaya fırsat bırakmayacak şekilde *Yunus-ı İplikçi* olarak yazılmışsa da 1487, 1521 ve 1530 tahrîrlere âit defterlerde mahallenin adı *İğneci Yunus* olarak okunabilecek imlâ ile yazılmıştır. 1487 tarihli deftere göre mahallede 6'sı k. 22 h., 2 m.'den oluşan 24 nefer vergi nüfusu bulunmaktadır. 1521 tarihli mufassal tahrîr defterine göre mahallede 30 h. ve 1 m. ve 1 muâf olmak üzere toplam 32 kişi kayıtlıdır. 1573 tarihli tahrîrde mahallenin 42 h. ve 22 m.'inin bulunduğu görülmektedir. Bu tarihte mahallede *Muhyiddin* adında ma'zul bir kadı oturmaktadır. 1567 tarihli vakıf tahrîrinde *İplikçi Yunus* mahallesinde bulunan mescid görevlilerinin maaşları, mescidin ihtiyaçları, mahalle avârızı, su ve kuyu levâzımı için 18.600 akçanın gelirinin vakfedildiği tespit edilmektedir.

İskenderoğlu⁹² : Daha önceki tarihlere âit tahrîrlerde adına rastlanmayan mahalle, 1573 tarihli mufassal tahrîr defterinde karşımıza çıkmaktadır. Bu tarihte mahallede 30 h. ve 14 m.'den müteşekkil 54 nefer vergi nüfusu bulunmaktadır.

Kanlıca⁹³ : II. Bâyezid dönemine âit 1487 tarihli tahrîr defterine göre mahallede 4'ü k. olmak üzere 18 h. kaydedilmiştir. Mahalle, 1521, 1530 ve 1573 tahrîrlerinde yer almamaktadır.

Kanlıcalar/Kanlıcıyân⁹⁴ : Mahalle ismini muhtemelen kaflı (kağnı) imâliyle uğraşan esnaf zümresinden veya bu taşıma aracının ismiyle anılan bir Türk boyundan almıştır⁹⁵. 1480'li yıllara tarihlenebilecek kürekçi defterine göre mahallede 5 nefer kürekçi ve 20 nefer yamak bulunmaktadır. II. Bâyezid devrine âit 1487 tarihli

⁹⁰ BA., *MAD 240*, s. 157; BA., *MAD 240*, s. 150; BA., *TD 1050*, s. 14; BA., *TD 111*, s.677-678; BA., *TD 166*, s. 186; TK., *KKA., TD 75*, v. 280a-b; TK., *KKA., TD 580*, v. 152b-153a.

⁹¹ Osman Bayatlı, *Bergama'da Efsaneler Adetler*, Haz. Y. Özmkas, İstanbul 1941, s. 41.

⁹² TK., *KKA., TD 75*, v. 281b.

⁹³ BA., *TD 1050*, s. 19.

⁹⁴ BA., *MAD 240*, s. 148; BA., *TD 1050*, s. 9-10; BA., *TD 111*, s. 670-671; BA., *TD 166*, s. 186; TK., *KKA., TD 75*, v. 282b-283a; TK., *KKA., TD 580*, v. 151b-152a.

⁹⁵ Kaflı; iki tekerlekli ve tekerlekleri dingile sabit öküz arabasıdır. Bkz. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türki*, Dersaadet 1317, s. 1032. Ayrıca bu çeşit bir arabada yaşadıkları için eski bir Türk boyuna da bu isim verilmiştir. James W. Redhouse, *Turkish and English Lexicon*, İstanbul 1978, s. 1419.

mufassal tahrîr defterinde 3'ü k. 39 h., 5 m., 1 imamdan müteşekkil 45 nefer vergi nüfusu kayıtlıdır. 1521 tahrîrinde mahallede 26 h., 18 m., 1 imam ile 1 muâf hâne ile toplam 46 kişi oturmaktadır. *Ehl-i namaz mahallesi* imamı *Hacı Ömer v. İvâz Hızır* da burada kayıtlıdır. 1573 tarihli tahrîr defterine *Kanlıcıyân* olarak kaydedilmiş mahallenin, 30 h. ve 13 m.'den oluşan vergi nüfusu bulunmaktadır. 1567 tarihli vakıf tahrîrinde *Kanlıcıyân* mahallesinde bulunan mescidin görevlileri için 2.700; mahalle avârızı için 2.800; *Hacı Bâyezid* tarafından yaptırılan kuyu levâzımı için 800 ve mescid topağı için 15 akçalık para vakfı tesis edilmiştir.

Karakadı ⁹⁶ (Bugün İslâmsaray mahallesi içinde⁹⁷) : Kanûnî dönemi başına âit 1521 tarihli mufassal defterde yer alan mahallede 18 h. ve 4 m. bulunmaktadır. Mahallede *Yusuf v. Karakadı* adında bir kişi bulunmaktadır ki *Kadı-zâde* kaydı düşülmüştür. Bu kişinin mahalleye adını veren kişi olduğu tahmin olunabilir. Bununla birlikte mahallede 23 nefer vergi nüfusu bulunmaktadır. 1573 tarihli defterde 15 h. ve 13 m. kayıtlı görünmektedir. 1567 tarihli vakıf defterinde mahalle mescidi görevlileri ve ihtiyaçları için toplam 11.000 ve mahalle avârızı için de 1.000 akçanın faiz gelirleri vakfedilmiştir.

Kara Yakub ⁹⁸ : 1480'lere tarihlendirdiğimiz kürekçi defterinde yer alan ancak daha sonraki tahrîrlerde karşımıza çıkmayan mahallede 3 nefer parûkeşân ve 14 nefer yamak bulunmaktadır.

Kıldırıldı/Hüsam Hoca ⁹⁹ : 1480'lere tarihlediğimiz kürekçi defterinde mahalle *Kıldırıldı* olarak okunabilecek bir imlâ ile yazılmıştır. Bu deftere göre mahallede 3 nefer kürekçi ve 15 nefer yamak karşımıza çıkmaktadır. II. Bâyezid dönemine âit 1487 tarihli mufassal tahrîre göre mahallede 2'si k. 56 h., 2 m., 1 imamdan müteşekkil 59 nefer kaydedilmiştir. Kanûnî devri başına âit 1521 tarihli mufassal tahrîr defterinde mahallenin adı *Kıldırıldı* şeklinde okunabilecek bir harekelemeyle yazılmıştır. Ayrıca mahallenin diğer adının da *Hüsam Hoca* olduğu belirtilmektedir. Bu deftere göre mahallede 44 h. ve 7 m. ve 1 muâf bulunmaktadır. 1573 tarihli mufassal tahrîr defterinde *Hoca-i Hüsam* olarak kaydedilmiş mahallenin 57 h. ve 39 m. vergi nüfusunu teşkil etmektedir. 1567 tarihli vakıf defterinde *Hoca Hüsam* mahallesinde bir mescid bulunduğu görülmektedir. Mescidin görevlileri, ihtiyaçları, mahalle avârızı ve kuyular için 6.300 akçanın geliri vakfedilmiştir.

⁹⁶ BA., TD 111, s. 676; BA., TD 166, s. 186; TK., KKA., TD 75, v. 281a.

⁹⁷ Filiz Peker, a.g.e., s. 38'de İslâmsaray mahallesinin Karakadı mahallesi ile "Ne yerde ne gökde" sokağının birleştirilmesiyle teşkil edildiğini yazmaktadır.

⁹⁸ BA., MAD 240, s. 152.

⁹⁹ BA., MAD 240, s. 153; BA., TD 1050, s. 17; BA., TD 111, s. 680-681; BA., TD 166, s. 186; TK., KKA., TD 75, v. 283b-284a; TK., KKA., TD 580, v. 153a.

Kilitci¹⁰⁰ : 1480'li yıllara âit olduğunu tahmin ettiğimiz kürekçi defterinde karşılaştığımız ancak sonraki tahrirlere bulunmayan bu mahallede 2 nefer kürekçi ile 11 nefer yamak kayıtlıdır.

Kuryaz¹⁰¹ : II. Bâyezid dönemine âit 1487 tarihli tahrîre göre mahallede 5'i k. 25 h., 1 imam olmak üzere 26 nefer kayıtlıdır. Kanûnî dönemi başlarına âit 1521 tarihli mufassal tahrîr defterine göre mahallede 22 h. ve 9 m. ve 2 berât sahibi bulunmaktadır. Mahallenin imamının *berât-ı padişâhî* olduğu belirtilmiştir. Nüfus içerisinde ayrıca kaydedilen 3 hâne cemaât-i kefere ile birlikte mahalle yekûnu çıkarılmıştır. Bu defterden hazırlanan 1530 tarihli muhasebe-icmâl defterinde ise müslümanlar 20 h., 8 m. ve 1 imam olmak üzere daha açık bir şekilde yazılmışlar, zımmîyân ise 3 h. olarak gösterilmiştir. 1573 tarihli mufassal tahrîr defterinde mahallenin 31 h. ve 19 m.'i bulunmaktadır. Bu tahrîrde kale kethûdasının ve hisarelerinden birinin mahallede oturduğu görülmektedir. 1561-62 tarihli piyâde defterinde mevcut çiftlikte kayıtlı yamaklardan birinin oturduğu yer olarak mahallenin adı açıkça *Kuryas* olarak belirtilmiştir. 1521'de sonradan adı değişen *Kuryazlu* adını taşıyan bir köy de mevcuttur.

Mevlâna Kadı Hayreddin¹⁰² (Bugün İnkılâp Mahallesi içinde) : 1480'lere tarihlendirdiğimiz kürekçi defterinde *Hayreddin-i Kâdı* olarak kayıtlı mahallede 6 nefer parûkeşân ve 21 nefer yamak bulunmaktadır. II. Bâyezid dönemine âit deftere göre mahallede 7'si k. 48 h., 1 m., 1 imamdan oluşan 50 nefer kayıtlıdır. Kanûnî dönemine âit 1521 tarihli defterde 57 h. ve 17 m. ile 5 h. muâf olmak üzere toplam 79 vergi nüfusu kaydedilmiştir. Hacı Nebi mahallesi imamı *Hacı Ramazan v. Mustafa* da bu mahalle sâkinleri arasındadır. 1573 tarihli tahrîr defterinde 68 h., 51 m.'i bulunan mahallede *Kadı Mevlâna Sefer b. Nasuh* ismi de kayıtlıdır ki bunun Bergama kadısı olması muhtemeldir. 1521 tarihli vakıf defterinde *Mevlâna Hayreddin* kendi mahallesinde bina ettiği mescidine Güzelhisar yakınında iki değirmen yaptırarak vakfetmiştir. Ancak değirmenlerin bu tarihte harap olduğu kaydedilmiştir. Aynı defterde mescid için 30.000 akça nakit paranın da vakfedildiği görülmektedir. Ayrıca *Sinan Paşa* da bu mescide yılda iki balmumu yakılmak şartıyla yıllık faiz geliri 75 akça olmak üzere 500 akça vakfetmiştir. 1567 tarihli vakıf defterinde mahallede bulunan mescidin imamına 14.000; müezzine 8.500, kayyum için 2.500; yazın soğuk su için 1.500; her Rebi'ül-evvel ayında yemek pişirmek için 1.000; mescidin balmumu için 500; yağmumu için 700 akça; mescid önündeki kuyu için 300; mahalle avârızı için 2.500 akçalık para vakfi bulunmaktadır. Ayrıca imama 2 hanut icâresi ve tamir için de bunlara bitişik 2 dükkân vakfedilmiştir.

¹⁰⁰ BA., *MAD* 240, s. 157-158.

¹⁰¹ BA., *TD* 1050, s. 18-19; BA., *TD* 111, s. 682, 686; BA., *TD* 166, s. 186; TK., KKA., *TD* 75, v. 271b-282a; BA., *TD* 334, s. 65.

¹⁰² BA., *TD* 1050, s. 14-15; BA., *TD* 111, s. 678; BA., *TD* 166, s. 186; TK., KKA., *TD* 75, v. 279b-280a; BA., *TD* 453, v. 58a; TK., KKA., *TD* 580, v. 150b-151a.

Ömeroğlu/Veled-i Ömer¹⁰³ : 1480'lere tarihlendirdiğimiz kürekçi defterinde *Ömeroğlu* olarak kayıtlı mahallenin 5 nefer kürekçisi ve 22 nefer yamağı bulunmaktadır. 1487 tarihli tahrîrde mahalle 4'ü k. 51 h., 2 m. ve 1 muâfdan oluşan toplam 54 nefer nüfus oturmaktaydı. 1521'de mahallede 43 h., 8 m. ve 1 muâf hâne olmak üzere toplam 35 kişi kaydedilmiştir. 1573 tarihli mufassal tahrîr defterinde de *Ömeroğlu* olarak kaydedilen mahallede vergi nüfusu olarak 88 h. ve 58 m. bulunmaktadır. 1567 tarihli vakıf defterinde *Ömeroğlu* mahallesindeki mescidin görevlileri, mescidin ihtiyaçları, mahalle avârızı; mahallede bulunan 5 kuyu ve mevlûd ayında yemek pişirmek için 11.000 akça vakfedilmiştir. Bu mahalle vakfında dikkati çeken bir diğer husus ise, vakıfda *mahalle kapularını açub berkitmek* için de 1.000 akçanın gelirinini ayrılmış olmasıdır.

Saray¹⁰⁴ (Bugün İslâmsaray mahallesi ?) : II. Bâyezid devrine âit 1487 tarihli defterde mahallede 4'ü k. 34 h., 5 m., 1 imamdan oluşan 40 nefer kayıtlı görünmektedir. Kanûnî devrine âit 1521 tarihli deftere göre mahallede 37 h., 18 m., 1 imam ve 1 muâf ile toplam 57 kişi kaydedilmiştir. 1573 tarihli mufassal tahrîr defterine göre mahallede 55 h. ve 39 m. bulunmaktadır. 1567 tarihli vakıf defterinde mahallede bir mescidin bulunduğu görülmektedir. Mescidin görevlileri, ihtiyaçları, mahallenin avârızı ve Ramazan ayında mescid önünde müslümanlara su dağıtılması için sebiline olmak üzere toplam 30.700 akçanın geliri vakfedilmiştir.

Satioğlu/Veled-i Satı/Kurşunlu¹⁰⁵ (Bugün Gazipaşa mahallesi) : 1480'lere tarihlendiğimiz kürekçi defterinde *Satioğlu* olarak kayıtlı mahallede 5 nefer parûkeşân ve 22 nefer yamak görünmektedir. II. Bâyezid dönemine âit 1487 tarihli mufassal tahrîr defterine göre mahallede 3'ü k. 48 h., 9 m. ve 1 muâf olmak üzere toplam 58 nefer bulunmaktadır. 1521 tarihli mufassal defterde mahalle, *Tokuzakça v. Satı nâm-ı diğer Kurşunlu* olarak kaydedilmiştir. Buna göre mahallede 53 h., 26 m., 1 imam ve 4 muâf ile toplam 84 nefer oturur görünmektedir. 1573 tahrîrinde adı *Kurşunlu* olarak kaydedilmiş mahallede 73 h. ve 23 m.'den müteşekkil vergi nüfusu mevcuttur. 1567 tarihli vakıf defterinde *Kurşunlu* mahallesinde bulunan mescidin imam, müezzin ve diğer ihtiyaçları için 5 adet ve 3 bâb dükkân vakfedilmiştir. Mütevellisine de bir dükkân ve bir evden 33 akça gelir ayrılmıştır. İmam ve müezzine sûre-i Yâsin okumaları şartı ile Tarhala kazâsında bir değirmen vakfedilmiştir. Ayrıca vakfedilen 14.300 akçanın gelirinden imam, müezzin ve müteveliye hisse verilmektedir. Bu paradan 500 akçasının gelirinini mahalle kapularını açıp yapmak için ayrıldığı

¹⁰³ BA., MAD 240, s. 153; BA., TD 1050, s. 7; BA., TD 111, s. 668; BA., TD 166, s. 186; TK., KKA., TD 75, v. 287b; TK., KKA., TD 580, v. 152a-b.

¹⁰⁴ BA., TD 1050, s. 11; BA., TD 111, s. 673; BA., TD 166, s. 186; TK., KKA., TD 75, v. 282a-b; TK., KKA., TD 580, v. 154b-155a.

¹⁰⁵ BA., MAD 240, s. 152; BA., TD 1050, s. 11-12; BA., TD 111, s. 673-674; BA., TD 166, s. 186; TK., KKA., TD 75, v. 286a-b; TK., KKA., TD 580, v. 153b-154a.

görülmektedir. Aynı şekilde 800 akçanın geliri de kervansaray, kapıcıya, kervansaraycıya ve musluklara soğuk su getirilmesine ayrılmıştır. Mahalle avârızı, bayram ayında yemek hazırlanması ihtiyaçlarının unutulmadığı da görülmektedir. Mahallede *Hacı İlyas*'ın soğuk su getirilmesi için 400 akçalık vakfının bulunduğu da tespit edilmektedir.

Seğid¹⁰⁶ : *Sekid, Sekidbeğlü* adlarını taşıyan bir cemâatin Çirmen sancağı'nda Hasköy kazâsı ve Bergama'da yerleştikleri tespit edilmektedir¹⁰⁷. Mahalle de bu cemaatin iskânı ile teşkil edilmiş olmalıdır. 1480'lere tarihlendirdiğimiz kürekçi defterinde *Veled-i Segid* olarak kayıtlı mahallenin 3 nefer kürekçisi ve 13 nefer yamağı bulunmaktadır. 1487 tarihli tahrîrde mahallede 4'ü k., 33 h., 1 m., 1 imam ve 1 muâf olmak üzere toplam 36 nefer kaydedilmiştir. Kanûnî devri başında mahallede 22 h., 11 m., 1 imam bulunmaktadır. 1573 tarihli defterde bu mahalleye rastlanmamaktadır. 1567 tarihli vakıf tahrîrinde *İbn-i Seğid* mahallesinde bir mescidin bulunduğu görülmektedir. Mescidin görevlileri, mahallenin avârızı ve mahallede bulunan üç kuyunun levâzımı için toplam 9.190 akça nakit paranın geliri vakfedilmiştir.

Sindel¹⁰⁸ : 1480'lere tarihlendirdiğimiz kürekçi defterinde karşılaştığımız fakat sonraki tahrîrlerde rastlayamadığımız mahallede 5 nefer kürekçi ve 20 nefer yamak kaydedilmiştir.

Soflar / Sofular¹⁰⁹ : Sofu, Sofular, Sofulu (Kerimli) adlarını taşıyan Türkmân yörükânı tâifesinden bir cemâatin Batı Anadolu'da dâhil olmak üzere değişik bölgelere dağıldığı bilinmektedir. Mahalle de muhtemelen bu cemâat mensupları tarafından teşkil edilmiştir¹¹⁰. 1576-77 tarihli piyâde defterinde yamaklardan birisinin oturduğu yer, Bergama'da *Sofiyan nâm-ı diğer 'Abâcılar* olarak kaydedilmiştir. Buradan mahallenin bir adının da Abacılar olduğunu tespit edebilmekteyiz. Ancak mahallenin adını aba imâliyle uğraşan meslek zümresinden mi yoksa Türkmân tâifesinden Abacılar veya Abacılı isimli Anadolu ve Rumeli'nin değişik sancak ve kazâlarında yerleşmiş cemâatten mi aldığını söylemek mümkün görünmemektedir. Fakat burada sof kelimesinin de aba imâlinde kullanılan yün manasına geldiği de unutulmamalıdır. Mahallenin adı 1480'lere tarihlendirdiğimiz

¹⁰⁶ BA., MAD 240, s. 158; BA., TD 1050, s. 8; BA., TD 111, s. 669; BA., TD 166, s. 186; TK., KKA., TD 580, v. 155b.

¹⁰⁷ Cevdet Türkay, a.g.e., s. 666.

¹⁰⁸ BA., MAD 240, s. 155.

¹⁰⁹ BA., MAD 240, s. 150-151; BA., TD 569, s. 8; BA., TD 1050, s. 15; BA., TD 111, s. 678-679; BA., TD 166, s. 186; TK., KKA., TD 75, v. 285a-b; TK., KKA., TD 580, v. 158a.

¹¹⁰ Menemen'de varlığını XV-XVI. asırlarda sürdüren bir mahalle de bu adı taşımaktadır bkz. Ersin Doğer, *İlk İskânlardan Yunan İşgaline Kadar Menemen (ya da Tarhanıyat) Tarihi*, İzmir 1998, s. 313; Cevdet Türkay, a.g.e., s. 148, 173, 680.

kürekçi defterinde *Sûfiler* olarak kayıtlı iken, sonraki defterlerde *Soflar* yazımı ile karşımıza çıkmaktadır. 1480li yıllara âit kürekçi defterine göre mahallede 6 nefer parûkeşân ve 19 nefer yamak kayıtlıdır. II. Bâyezid dönemine âit 1487 tarihli defterde mahallede 14'ü k. 41 h., 9 m., 1 imam ve 2 muâfdan oluşan 53 nefer kayıtlı bulunmaktadır. Kanûnî dönemi başlarına âit 1521 tarihli mufassal deftere göre mahallede 64 h. ve 5 m. ile 7 muâf h. ile birlikte toplam 96 kişi kayıtlıdır. 1573 tahrîrinde mahallenin vergi nüfusunun 80 h. ve 35 m.'den ibaret olduğu görülmektedir. 1567 tarihli vakıf defterinden mahallede bir mescid bulunduğu tespit edilmektedir. Mescidin görevlileri ve ihtiyaçları için toplam 24.980 akçanın faiz gelirleri vakfedilmiştir. Mahallede bulunan pınar ve kuyular için de para tahsis edildiği görülmektedir. Mescidin imamı için 1 ev ile 1 parça bağ ve 1 dükkân geliri de bırakılmıştır. Ayrıca mahallede fukaranın oturması için 2 hâne de vakfa dâhil edilmiştir.

Solak Halil ¹¹¹ (Bugün mahallenin bir kısmı Kurşunlu mahallesinin bir kısmı ile birlikte Ertuğrul mahallesini teşkil etmektedir¹¹²) : 1480'lere tarihlenebilecek kürekçi defterine göre mahallede 5 nefer kürekçi ve 18 nefer yamak kaydedilmiştir. II. Bâyezid dönemine âit 1487 tarihli tahrîre göre mahallede 10'u k. 38 h., 4 m., 1 imam olmak üzere 43 nefer bulunmaktadır. 1521 tarihli mufassal defterde mahallede 48 h., 19 m. ve 5 muâf olmak üzere neferen 72 kişi kayıtlıdır. 1573 tarihli tahrîr defterine *Solak Hacı* olarak kaydedilen mahallenin 86 h. ve 57 m. vergi nüfusu bulunmaktadır. 1567 tarihli vakıf tahrîrinde mahallede bulunan mescidin görevlileri, mescidin ihtiyaçları için 8.000 akça; kelâm-ı kadim okunması için 3.000; *Hadice Hatun* tarafından eyyâm-ı şekde mahalle cemâatine yemek pişirilmesi için 1.000 akça ve mahallenin avârızı için de 4.000 akçanın gelirinin vakfedildiği tespit edilmektedir.

Şeyh Ali ¹¹³ : 1480'lere tarihlenebilecek olan kürekçi defterinde, mahallenin 2 nefer kürekçisi ve 10 nefer yamağı kayıtlıdır. II. Bâyezid dönemine âit 1487 tarihli tahrîr defterine göre mahallede 2'si k. 29 h., 2 m., 1 imamdan müteşekkil 32 nefer vergi nüfusu bulunmaktadır. 1521, 1530, 1573 tahrîrlerinde bu mahalle yer almamaktadır.

Turabeği ¹¹⁴ (Bugün aynı adı taşıyan mahalle) : *Tura*, *Turabeğ* veya *Turabeğlü* isimli yörükân tâifesinden bir cemâatin mevcudiyeti bilinmektedir¹¹⁵. Ancak mahallenin adını bu cemâatten mi yoksa kurucusuna atfen mi aldığı kesin

¹¹¹ BA., *MAD* 240, s. 147; BA., *TD* 1050, s. 13-14; BA., *TD* 111, s. 676-677; BA., *TD* 166, s. 186; TK., KKA., *TD* 75, v. 280b-281a; TK., KKA., *TD* 580, v. 155b.

¹¹² Filiz Peker, *a.g.e.*, s. 38.

¹¹³ BA., *MAD* 240, s. 148; BA., *TD* 1050, s. 16-17; BA., *TD* 166, s. 186.

¹¹⁴ BA., *MAD* 240, s. 150; BA., *TD* 1050, s. 12-13; BA., *TD* 111, s. 675; BA., *TD* 166, s. 186; TK., KKA., *TD* 75, v. 283a; TK., KKA., *TD* 580, v. 153a.

¹¹⁵ Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 736.

olarak söylemek mümkün görünmemektedir. 1480'lere tarihlebilecek olan kürekçi defterinde *Turabeği Neccâr* olarak kayıtlı mahallenin 7 nefer kürekçisi ve 25 nefer yamağı vardır. II. Bâyezid dönemine âit 1487 tarihli tahrîrde *Turabeği* mahallesinde 11'i k. 28 h., 1 m., 1 imam olmak üzere 30 nefer kayıtlıdır. Kanûnî devrine âit 1521 tarihli mufassal tahrîr defterine göre mahallede 31 h., 14 m. bulunmaktadır. Ancak mahallede 5 hâne muâf ile birlikte 50 neferin yaşadığı tespit edilmektedir. 1573 tarihli tahrîrde mahallede 41 h. ve 26 m. kayıtlı görünmektedir. 1567 tarihli vakıf tahrîrinde *Turabeği* mahallesinde bulunan mescid görevlileri ve mescidin ihtiyaçları ile mahalle avârızı için 15.000 akça vakfedilmiş buna 1 bahçe ve 3 dükkân icâresi ilâve edilmiştir.

Ulucak ¹¹⁶ : 1480'lere tarihlendirdiğimiz kürekçi defterinde mahallenin 4 nefer kürekçisi ve 14 nefer yamağının bulunduğu tespit edilmektedir. II. Bâyezid devrine âit 1487 tarihli mufassal tahrîr defterinde mahallede vergi nüfusu olarak 2'si k. 13 h., ve 1 imam kaydedilmiştir. Kanûnî devri başlarına âit 1521 tarihli mufassal deftere göre mahallede 8 h. kayıtlıdır. 1573 tarihli tahrîrde bu isimde bir mahalle mevcut değildir.

Veled-i Deveci ¹¹⁷ : 1480'lere tarihlendirdiğimiz kürekçi defterinde karşımıza çıkan, sonraki tarihlere âit kayıtlarda adına rastlanamayan bu mahallede 2 nefer kürekçi ile 12 nefer yamak kaydedilmiştir.

Veled-i Mürsel/Mürseloğlu ¹¹⁸ : II. Bâyezid dönemine âit 1487 tarihli mufassal deftere göre *Veled-i Mürsel* mahallesinde 5'i k. 33 h., 7 m., 1 imam olmak üzere 41 nefer bulunmaktadır. Kanûnî dönemi başına âit 1521 tarihli mufassal tahrîre göre mahallede 30 h., 11 m., 1 imam ve 2 muâf kayıtlıdır. 1573 tarihli mufassal tahrîr defterine *Mürseloğlu* olarak kaydedilen mahallede 62 h., 59 m. oturmaktadır. 1567 tarihli vakıf defterinde *İbn-i Mürsel* mahallesinde bir mescid bulunmaktadır. Mescidin imamına 17.200; müezzine 5.400; mumlarına 2.100; hasırına 300; mahalle avârızına 800; mahalle kuyularına 750 akça para vakfedilmiş buna mescid için 8 dükkân ve 6 oda geliri de ilâve edilmiştir.

Veled-i Şeyh/Ehl-i Namaz ¹¹⁹ : 1480'lere tarihlendirdiğimiz kürekçi defterinde *Bînamaz* isimli bir mahalleye rastlanmaktadır ki mahallenin daha sonralarıda isim değiştirmiş olabileceği ihtimali gözönünde bulundurularak aynı

¹¹⁶ BA., MAD 240, s. 157; BA., TD 1050, s. 10; BA., TD 111, s. 671; BA., TD 166, s. 186.

¹¹⁷ BA., MAD 240, s. 158.

¹¹⁸ BA., TD 1050, s. 19-20; BA., TD 111, s. 683; BA., TD 166, s. 186; TK., KKA., TD 75, v. 278b ve 287a; TK., KKA., TD 580, v. 152a.

¹¹⁹ BA., MAD 240, s. 158; BA., TD 1050, s. 9; BA., TD 111, s. 670; BA., TD 166, s. 186; TK., KKA., TD 75, v. 277a; TK., KKA., TD 580, v. 151a.

mahalle olarak kabul edilmiştir¹²⁰. Bu deftere göre mahallede 2 nefer kürekçi ve 9 nefer yamak bulunmaktadır. Yamaklardan birisi *Binamaz Mehmed* şeklinde kaydedilmiştir. II. Bâyezid devrine âit 1487 tarihli mufassal tahrîr defterinde *Veled-i Şeyh* mahallesinde 7'si k. 23 h., 1 m., 2 imam olmak üzere 26 nefer kaydedilmiştir. Kanûnî devri başına âit olan 1521 tarihli tahrîr defterinde mahallenin diğer adının *Ehl-i namaz* olduğu da belirtilmiştir. Bu yılda mahallede 22 h., 14 m. ve 2 muâfla birlikte kayıtlıdır. 1573 tarihli tahrîr defterinde *Ehl-i namaz* olarak kaydedilmiş mahallede 38 h., 29 m.'den müteşekkil vergi nüfusu yaşamaktadır. 1567 tarihli vakıf defterinde *Ehl-i namaz* mahallesindeki mescidin görevlileri, mescid önündeki kuyunun levâzımı ve mahallenin avârızı için 12.000 akça vakfedildiği tespit edilmektedir.

Veled-i Toğancı/Toğancı¹²¹ : 1480'lere tarihlendirdiğimiz kürekçi defterine göre mahallede 9 nefer parûkeşân ve 40 nefer yamak bulunmaktadır. II. Bâyezid dönemine âit 1487 tarihli tahrîr defterine göre mahallede 3'ü k. 51 h., 13 m., 1 imamdan müteşekkil 65 nefer kayıtlıdır. 1521 tarihli mufassal defterde ise mahallede 41 h. ve 16 m. ve 3 muâf bulunmaktadır. 1573 tahrîrinde *Toğancı* olarak kayıtlı mahallede 62 h. ve 27 m. tespit edilmektedir. 1567 tarihli evkâf defterinde *Toğancı* mahallesinde bulunan mescidin görevlileri ve diğer ihtiyaçları ile mahallenin avârızı için 16.500 akçalık para vakfi bulunduğu görülmektedir.

Yemişoğlu¹²² : 1480'lere âit olduğunu tahmin ettiğimiz kürekçi defterinde kayıtlı olan ancak sonraki tahrîrlerde rastlayamadığımız mahallede 7 nefer parûkeşân ve 26 nefer yamak bulunmaktadır.

Zâviye¹²³ : II. Bâyezid devrine âit 1487 tarihli mufassal tahrîrde mahalle *Zâviye 'an Mahalle-i Ahi Oğul Paşa* olarak kaydedilmiştir. Bu deftere göre mahallede 2'si k. 26 h., 1 m., 1 imam ve 1 muâf olmak üzere toplam 29 nefer bulunmaktadır. Mahallede *Kurd veled-i Ahi Oğul Paşa* adında bir nefer kayıtlıdır. 1573 tarihli tahrîr defterine göre mahallede 34 h. ve 25 m. vergi nüfusu kayıtlıdır. 1567 tarihli vakıf tahrîrinde mahalle mescidi görevlileri ve ihtiyaçları için 7.000, mahalle avârızı için 3.500 akçanın faiz gelirleri vakfedilmiştir.

¹²⁰ Menemen'de *Beynamaz* isimli sâkinlerinin alevî inanışa sâhip oldukları rivâyeti kaydedilen yerleşim yeri için bkz. Ersin Doğer, *a.g.e.*, s. 197.

¹²¹ BA., *MAD 240*, s. 154-155; BA., *TD 1050*, s. 16; BA., *TD 111*, s. 680; BA., *TD 166*, s. 186; TK., *KKA.*, *TD 75*, v. 285b-286a; TK., *KKA.*, *TD 580*, v. 151a.

¹²² BA., *MAD 240*, s. 156.

¹²³ BA., *TD 1050*, s. 10-11; BA., *TD 111*, s. 672; BA., *TD 166*, s. 186; TK., *KKA.*, *TD 75*, v. 283a-b; TK., *KKA.*, *TD 580*, v. 157b.

Cemaât-i Zimmîyân ¹²⁴ : II. Bâyezid dönemine âit 1487 tarihli mufassal tahrîre göre şehirde mütemekkin zimmî nüfus, isimleriyle birlikte 19 hâne olarak kaydedilmiştir. Bu defterde Cemâat-i zimmîyân kaydedilirken isimlerin yanına Arnavud, Ermeni, Akhisarlu, Rumlu, Şamlu, Mora, Limnos kelimeleri eklenmiştir. 1521 tarihli tahrîr defterine göre şehirde cemâat olarak kaydedilen 19 h. ve 5 m. zimmî bulunmaktadır. Ancak şehirde mütemekkin gayr-i müslim nüfus tespit edilirken bu rakama *Kuryaz* mahallesi içinde kayıtlı 3 h. cemâat-i keferenin ve Dinyâr Hatun mahallesinde kayıtlı 1 h., 1 m. nüfusunda ilâve edilmesi gerekmektedir. 1573 tarihli mufassalda *Mahalle-i Gebran* olarak 31 h. ve 8 m. kaydedilmiştir. Bu tahrîrde *Emine Hatun*'un elinde bulunan Bergama bağlarında bulunan zimmîler 36 akça vermektedirler. Defterde ayrıca harab bağ yerinde yapılan ziraatten defter-i 'atike göre 30 akça oşür verdikleri kayıtlıdır. Toplam olarak 4.521 akça hâsılları bulunmaktadır. 1576-77 tarihli piyâde defterinde mirlivâ hassına dâhil çiftliklerde *hâric-i vilâyet âmed* olarak kaydedilmiş bir yamak mahalle-i keferede mütemekkindir. Aynı defterde yayabaşı hassına dâhil çiftliklere kaydedilen zimmîlerinde başka vilâyetten geldikleri ve keferde mahallesinde oturdukları kaydı düşülmüştür.

XIV. yüzyıl başlarında Türk hâkimiyetine geçişinin ardından Bergama'da bulunan Hristiyan cemâatin mevcudiyeti İstanbul'daki patrikliği meşgul eden konulardandır. 1387 Ekiminde Patrik Neilos (1380-1388) döneminde İstanbul patrikliğine âit bir belgede, Bergama'nın Türk hâkimiyetine geçişi, Türkleşmesi ve buradaki Hristiyan cemaatin durumundan acı bir dille bahsedilmektedir ¹²⁵.

XV. yüzyıla âit vakıf kayıtlarından Umur Beğ ve Ece mahallelerinin mevcudiyetini öğrenmekteyiz. Câmi-i kebir ve Karakadı mahalleleri 1487; Âîşe Bacılı ve İskenderoğlu mahalleleri 1487, 1521; Şeyh Ali ve Kanlıca mahalleleri 1521, 1573; Ulucak, Atahur, Çıkrıkçı ve Seğid mahalleleri 1573 tahrîrlerinde yer almamaktadır. Fâtih dönemine âit kürekçi defterinde mevcut olan *Âîşe Bacılı* mahallesinin 1521 tahrîrinde olmadığı ancak 1567'de var olan mahallede bir mescidin varlığından sözedilmektedir. 1573 tahrîrinde ise mahalle tekrar kaydedilmiştir. Çıkrıkçı mahallesi 1487 ve 1521'de mevcut iken 1573'de bulunmamaktadır. Ahiogulpaşa mahallesi 1487'de müstakil bir mahalle iken 1521'de Hacı Fakih ve Zâviye mahalleleri içinde kalmış ve daha sonra da kaybolmuştur. Hacı Fakih mahallesi ile karışık durumda olan Câmi-i kebir mahallesi de daha sonra müstakil bir mahalle hüviyetini kazanmıştır. Mahallelerin diğer isimlerinin olduğu ve tahrîrlerde diğer adlarıyla birlikte kaydedildikleri görülmektedir.

Şahıs adı taşıyan mahallelerin mevcudiyetinin fazlalığı bu şahısların inşâ ettikleri eserler veya onların meskenlerinin çevresinde gelişen bir mahalle yapısını göstermektedir. Muhtemelen Bergama kadılarından Hayreddin'in adını taşıyan mahalle olduğu gibi hacı ünvanı taşıyan Hacı Nebi, Hacı Timurtaş, Hacı Bâyezid,

¹²⁴ BA., TD 1050, s. 20; BA., TD 111, s. 683; BA., TD 166, s. 186; TK., KKA., TD 75, v. 289b-290a; BA., TD 569, s. 8, 57-59.

¹²⁵ Bkz. Heinrich Gelzer, *a.g.e.*, s. 95-97.

Hacı Fakih, Hacı İlyas mahallelerinin de mevcudiyetini görmekteyiz. Ayrıca Hoca, Hoca Sinan, Hüsam Hoca, Hatib, Şeyh Ali, Ahiogul Paşa, Divâne Hızır, Dinyâr Hatun, İplikçi Yunus, İskenderoğlu, Karakadı, Satioğlu, Seğid, Solak Halil, Kara Yakub, Turabeği, Mürseloğlu, Veled-i Deveci, Veled-i Şeyh mahalleleri gibi şahıs isimleri taşıyan mahalleler de bulunmaktadır. Mahalleler arasında Börkçüler, Çıkrıkçı, Kanlıcıân, Kilitçi, Toğancı gibi belki de mahallede oturanların uğraştıkları meslekleri gösteren veya Sofular, Bi-Namaz, Ehl-i Namaz gibi mahalle sâkinlerinin durumlarına işâret eden isimler de dikkati çekmektedir.

TABLO VI : MAD 240'A GÖRE BERGAMA KÜREKÇİLERİ

Mahalle	Kürekçi	Parûkeşân	Yamak
Halil Solak	5	-	18
Börkçüler	7	-	33
Hızır-ı Divâne	8	-	35
Kanlıcılar	5	-	20
Şeyh Ali	2	-	10
Hacı Bâyezid	6	-	18
Atmaca	-	11	49
Turabeği-i Neccâr	7	-	25
Hayreddin-i Kadı	-	6	21
Sufler	-	6	19
Hacı İlyas	-	5	21
Hacı Sinan-ı Âmil	5	-	21
Kara Yakub	-	3	14
Satioğlu	-	5	22
Hacı Temürtaş	-	5	18
Kıldırđı	3	-	15
Ömeroğlu	5	-	22
Çukurbağ	4	-	15
Âişebacılı	-	4	10
Veled-i Toğancı	-	9	40
Sindel	5	-	20
Atahur	4	-	15
Çakıldak	-	3	12
Yemişoğlu	-	7	26
Ahioğulpaşa	8	-	31
Yunus-ı iplikci	2	-	8
Ulucak	4	-	14
Kilitci	2	-	11
Bînamaz	2	-	9
Veled-i Segid	3	-	13
Veled-i Deveci	2	-	12
Hatib	5	-	23
Toplam	94	64	640

TABLO VII : 1487 TAHRİRİNDE BERGAMA MAHALLELERİ NÜFUSU

Mahalle	Hâne	Müc.	Bennâk	İmam	Müez.	Muâf	Nefer	Tahmi- nî
Atmaca	65	5	16	1	1	-	72	340
Çukurbağ	46	13	3	1	-	4	64	268
Veled-i Ömer	51	2	4	-	-	1	54	262
Seğid	33	1	4	1	-	1	36	176
Hacı Bâyezid	47	11	5	1	-	1	60	256
Hacı İlyas	31	6	-	1	-	1	39	171
Veled-i Şeyh	23	1	7	2	-	-	26	126
Kanlıcalar	39	5	3	1	-	-	45	205
Ulucak	13	-	2	1	-	-	14	70
Hacı Fakih	31	2	2	1	-	-	34	162
Zâviye	26	1	2	1	-	1	29	141
Hoca nd. Yeni Câmî	18	2	-	1	-	-	21	97
Hatib	12	1	3	-	-	-	13	61
Saray	34	5	4	1	-	-	40	180
Veled-i Satı	48	9	3	-	-	1	58	254
Alaca Mescid	23	1	4	1	-	-	25	121
Turabeği	28	1	11	1	-	-	30	146
Hoca Sinan	48	-	8	1	-	-	48	245
Solak Halil	38	4	10	1	-	-	43	199
Dinyâr Hatun	19	1	2	1	-	-	21	101
Çakıldak	26	-	2	1	-	-	27	135
İğneci Yunus	22	2	6	-	-	-	24	112
Mevlânâ Kadı Hayreddin	48	1	7	1	-	-	50	246
Soflar	41	9	14	1	-	2	53	229
Atahur	17	4	2	1	-	1	23	99
Veled-i Toğancı	51	13	3	1	-	-	65	273
Şeyh Ali	29	2	2	1	-	-	32	152
Kaldırdı	56	2	-	1	-	-	59	287
Börkçüler	48	3	4	-	-	-	51	243
Hızır-ı Divâne	37	4	10	1	-	1	43	199
Kuryaz	25	-	5	1	-	-	26	130
Kanlıca	18	-	4	-	-	-	18	90
Çıkrıkcı	35	-	5	1	-	-	36	180
Veled-i Mürsel	33	7	5	1	-	-	41	177
Cemaât-i Zımmiyân	19	-	-	-	-	-	19	95
Toplam	1.178	118	162	29	1	14	1.339	6.228

TABLO VIII : 1521 TAHRİRİNDE BERGAMA MAHALLELERİ NÜFUSU

Mahalle	Hâne	Müc.	İmam	Muâf	Nefer	Tahmi -nî
Atmaca	59	13	-	4	76	328
Çukurbağ	39	7	1	1	48	212
Veled-i Ömer	43	8	-	-	51	223
Seğid	22	11	1	1	35	131
Hacı Bâyezid	23	4	2	14	43	199
Hacı İlyas	39	12	1	1	53	217
Veled-i Şeyh nd. Ehl-i namaz	22	14	-	2	38	134
Kanlıcılar	26	18	1	1	46	158
Ulucak	8	-	-	-	8	40
Hacı Fakih 'an. Mah. Oğulpaşa	24	9	2	1	36	144
Câmi-i kebir	17	-	1	-	18	90
Zâviye 'an Mah. Ahi Oğulpaşa	26	7	1	2	36	152
Hoca nd. Yeni Câmi	18	5	-	1	24	100
Hatib	13	6	-	-	19	71
Saray	37	18	1	1	57	213
Tokuzakçe v. Satı nd. Kurşunlu	53	26	1	4	84	316
Alaca Mescid nd. Hacı Timurtaş	18	7	-	4	29	117
Turabeği	31	14	-	5	50	194
Hoca Sinan	32	13	-	1	46	178
Karakadı	18	4	-	1	23	99
Solak Halil	48	19	-	5	72	284
Dinyâr Hatun	18	1	-	-	19	91
Çakıldak nd. Hacı Nebi	23	5	-	1	29	125
İğneci Yunus	30	1	-	1	32	156
Mevlâna Kadı Hayreddin	57	17	-	5	79	327
Soflar	64	25	-	7	96	380
Atahuru	16	6	-	2	24	96
Veled-i Toğancı	41	16	-	3	60	236
Kıldırđı nd. Hüsâm Hoca	44	7	-	1	52	232
Börkçüler	29	7	-	-	36	152
Hızır Divâne	37	24	-	1	62	214
Kuryaz + Cemâat-i kefere	22	9	-	2	33	129
Çıkrıkçı	27	7	-	2	36	152
Veled-i Mürsel	30	11	-	2	43	171
Cemaât-i Zımmiyân	19	5	-	-	24	100
Toplam	1.073	356	12	76	1.517	6.161

TABLO IX : 1530 İCMÂLİNDE BERGAMA MAHALLELERİ NÜFUSU

Mahalle	Hâne	Müc.	İmam	Nefer	Tahminî Nüfus
Atmaca	59	13	-	72	308
Çukurbağ	39	7	1	47	207
Ömeroğlu	43	8	-	51	223
Seğid	22	11	1	34	126
Hacı Bâyezid	23	4	2	29	129
Hacı İlyas	39	12	1	52	212
Şeyhoğlu	22	14	-	36	124
Kanlıcalar	26	18	1	45	153
Ulucak	8	-	-	8	40
Hacı Fakih	24	9	2	35	139
Câmi-i kebir	17	-	1	18	90
Zâviye	26	7	1	34	142
Hoca nd. Yeni Câmi	18	5	-	23	95
Hatib	13	6	-	19	71
Saray	37	18	1	56	208
Tokuzakçe nd. Kurşunlu	53	26	1	80	296
Alacamescid nd. Hacı Timurtaş	18	7	-	25	97
Turabeği	31	14	-	45	169
Hoca Sinan	32	13	-	45	173
Karakadı	18	4	-	22	94
Solak Halil	48	19	-	67	259
Dinyâr Hatun	18	4	-	19	91
Çakıldak nd. Hacı Nebi	23	5	-	28	120
İğneci Yunus	30	1	-	31	151
Mevlâna Kadı Hayreddin	57	17	-	74	302
Soflar	64	25	-	89	345
Atahuru	16	6	-	22	86
Veled-i Toğancı	41	16	-	57	221
Kaldırdı nd. Hüsam Hoca	44	7	-	51	227
Börkçüler	29	7	-	36	152
Hızır Divâne	37	24	-	61	209
Kuryaz + zimmîyân	23	8	1	32	128
Çıkrıkçı	27	7	-	34	142
Veled-i Mürsel	30	11	-	41	161
Cemaât-ı zimmîyân	19	5	-	24	100
Toplam	1.074	358	13	1.442	5.790

TABLO X : 1573 TAHRİRİNDE BERGAMA MAHALLELERİ NÜFUSU

Mahalle	Hâne	Müc.	Neferen	Tahmini nüfus
Câmi-i kebir	42	20	62	230
Börkcüyân	9	1	10	46
Ehl-i namaz	38	29	67	219
Çukurbağ	41	24	65	229
Hacı Fakih	42	8	50	218
Âişe Bacı	33	21	54	186
Atmaca	67	52	119	387
Mürseloğlu	62	59	121	369
Ömeroğlu	88	58	146	498
Câmi-i cedîd	30	17	47	167
Kadı Hayreddin	68	51	119	391
İplikçi Yunus	42	22	64	232
Solak Hacı	86	57	143	487
Karakadı	15	13	28	88
İskenderoğlu	30	14	44	164
Kuryaz	31	19	50	174
Hatib	21	10	31	115
Saray	55	39	94	314
Kanlıcıyân	30	13	43	163
Turabeği	41	26	67	231
Zâviye	34	25	59	195
Hoca Hüsam	57	39	96	324
Hacı Timurtaş	45	12	57	237
Hacı İlyas	45	29	74	254
Hacı Nebi	33	22	55	187
Sofular	80	35	115	435
Toğancı	62	27	89	337
Kurşunlu	73	23	96	388
Dinyâri	26	15	41	145
Divâne Hızır	52	39	91	299
Hoca Sinan	64	44	108	364
Hacı Bâyezid	61	37	98	342
Merdümân-ı kale-i Bergama	28	6	34	146
Gebran	31	8	39	163
Toplam	1.562	914	2.476	8.724

TABLO XI : MAHALLELERE GÖRE HÂNE-MÜCERRED DAĞILIMI

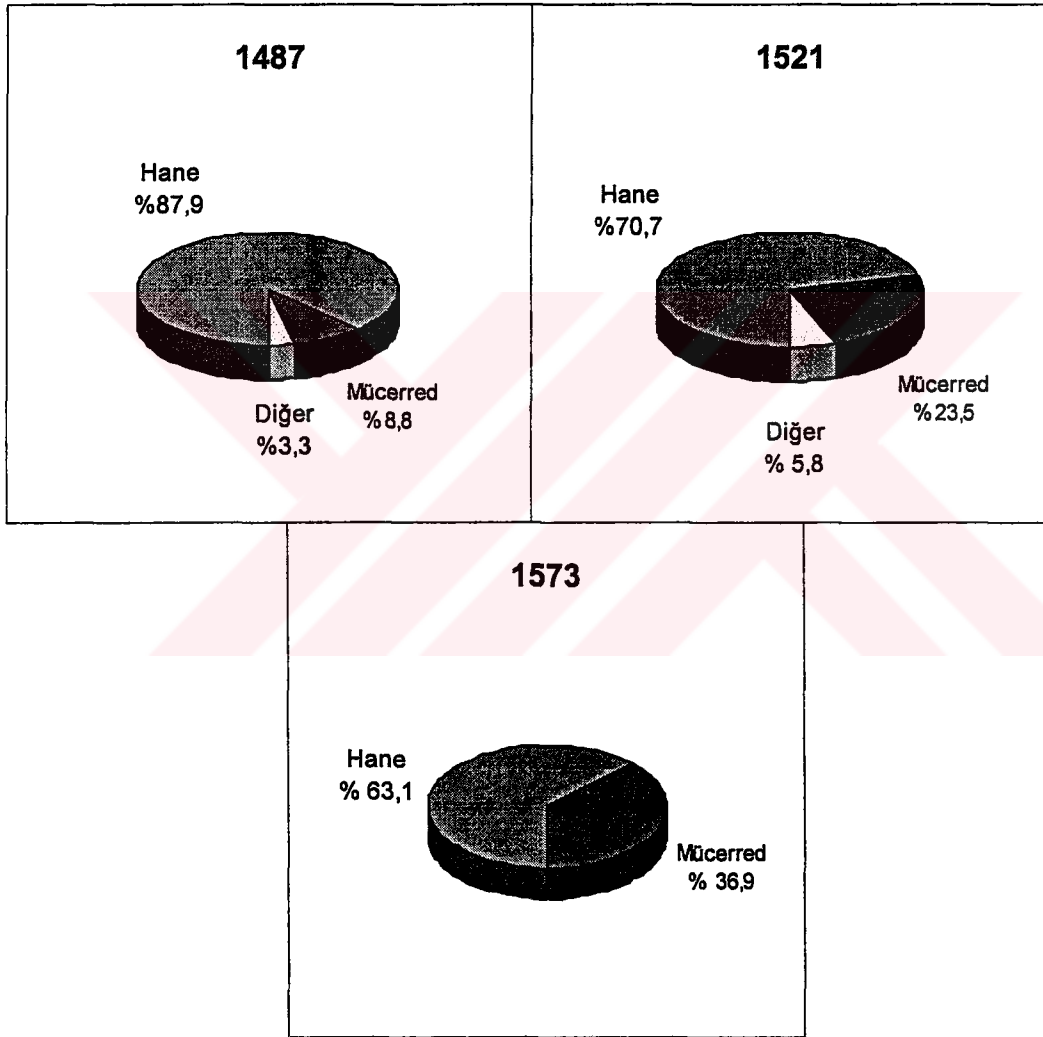
Mahalle	1487		1521		1573	
	Hâne	Müc.	Hâne	Müc.	Hâne	Müc.
Âişe Bacı(lu)	-	-	-	-	33	21
Alaca Mescid (Hacı Timurtaş)	24	1	22	7	45	12
Atahur	19	4	18	6	-	-
Atmaca	67	5	63	13	67	52
Börkçüler (Börkçüyân)	48	3	29	7	9	1
Câmi-i kebir	-	-	18	-	42	20
Çakıldak (Hacı Nebi)	27	-	24	5	33	22
Çıkrıkcı	36	-	29	7	-	-
Çukurbağ	51	13	41	7	41	24
Dinyâr Hatun (Dinyârî)	20	1	18	1	26	15
Divâne Hızır (Hızır-ı Divâne)	39	4	38	24	52	39
Hacı Bâyezid	49	11	39	4	61	37
Hacı Fakih	32	2	27	9	42	8
Hacı İlyas	33	6	41	12	45	29
Hatib	12	1	13	6	21	10
Hoca (Yeni Câmi - Câmi-i Cedid)	19	2	19	5	30	17
Hoca Sinan	49	-	33	13	64	44
İplikçi Yunus	22	2	31	1	42	22
İskenderoğlu	-	-	-	-	30	14
Kanlıca	18	-	-	-	-	-
Kanlıcılar (Kanlıcıyân)	40	5	28	18	30	13
Karakadı	-	-	19	4	15	13
Kıldırđı (Hüsam Hoca)	57	2	45	7	57	39
Kuryaz	26	-	24	9	31	19
Mevlânâ Kadı Hayreddin	49	1	62	17	68	51
Saray	35	5	39	18	55	39
Seğid	35	1	24	11	-	-
Sofular	44	9	71	25	80	35
Solak Halil	39	4	53	19	86	57
Şeyh Ali	30	2	-	-	-	-
Turabeği	29	1	36	14	41	26
Ulucak	14	-	8	-	-	-
Veled-i Mürsel (Mürseloğlu)	34	7	32	11	62	59
Veled-i Ömer (Ömeroğlu)	52	2	43	8	88	58
Veled-i Satı (Kurşunlu)	49	9	58	26	73	23
Veled-i Şeyh (Ehl-i Namaz)	25	1	24	14	38	29
Veled-i Toğancı (Toğancı)	52	13	44	16	62	27
Zâviye	28	1	29	7	34	25
Merdümân-ı kale-i Bergama	-	-	-	-	28	6
Cemaât-i Zımmıyân (Gebran)	19	-	19	5	31	8
Toplam	1.222	118	1.162	356	1.562	914

TABLO XII : NEFER ESASINA GÖRE MAHALLELERİN DEMOGRAFİK DURUMU

Mahalle	1487	%	1521	%	1573	%
Âiſe Bacı(lu)	-	-	-	-	54	2.18
Alaca Mescid (Hacı Tımurtaſ)	25	1.87	29	1.91	57	2.30
Atahuru	23	1.72	24	1.58	-	-
Atmaca	72	5.38	76	5.01	119	4.81
Börkçüler (Börkçüyân)	51	3.81	36	2.37	10	0.40
Câmi-i kebir	-	-	18	1.19	62	2.50
Çakıldak (Hacı Nebi)	27	2.02	29	1.91	55	2.22
Çıkrıkcı	36	2.69	36	2.37	-	-
Çukurbağ	64	4.78	48	3.16	65	2.63
Dinyâr Hatun (Dinyâri)	21	1.57	19	1.25	41	1.66
Divâne Hızır (Hızır-ı Divâne)	43	3.21	62	4.08	91	3.68
Hacı Bâyezid	60	4.48	43	2.83	98	3.96
Hacı Fakih	34	2.54	36	2.37	50	2.02
Hacı İlyas	39	2.91	53	3.49	74	2.99
Hatib	13	0.97	19	1.25	31	1.25
Hoca (Yeni Câmi - Câmi-i Cedid)	21	1.57	24	1.58	47	1.90
Hoca Sinan	48	3.58	47	3.10	108	4.36
İplikçi Yunus	24	1.79	32	2.11	64	2.58
İskenderoğlu	-	-	-	-	44	1.78
Kanlıca	18	1.34	-	-	-	-
Kanlıcılar (Kanlıcıyân)	45	3.36	46	3.03	43	1.74
Karakadı	-	-	23	1.52	28	1.13
Kıldırdı (Hüsam Hoca)	59	4.41	52	3.43	96	3.88
Kuryaz	26	1.94	33	2.17	50	2.02
Mevlânâ Kadı Hayreddin	50	3.73	79	5.20	119	4.81
Saray	40	2.99	57	3.75	94	3.80
Seğid	36	2.69	35	2.31	-	-
Sofular	53	3.96	96	6.32	115	4.64
Solak Halil	43	3.21	72	4.74	143	5.78
Şeyh Ali	32	2.39	-	-	-	-
Turabeği	30	2.24	50	3.29	67	2.71
Ulucak	14	1.05	8	0.53	-	-
Veled-i Mürsel (Mürseloğlu)	41	3.06	43	2.83	121	4.89
Veled-i Ömer (Ömeroğlu)	54	4.03	51	3.36	146	5.90
Veled-i Satı (Kurşunlu)	58	4.33	84	5.53	96	3.88
Veled-i Şeyh (Ehl-i Namaz)	26	1.94	38	2.50	67	2.71
Veled-i Toğancı (Toğancı)	65	4.85	60	3.95	89	3.59
Zâviye	29	2.17	36	2.37	59	2.38
Merdümân-ı kale-i Bergama	-	-	-	-	34	1.37
Cemaât-i Zımmiyân (Gebran)	19	1.42	24	1.58	39	1.58
Toplam	1.339	100	1.517	100	2.476	100

Bergama'da mahallelerde oturan şehir vergi nüfusunu teşkil eden ve insanların medenî hâliyle hukukî ve mâlî durumunu belirleyen *hâne* ve *mücerred* şeklinde belirtilmiş zümrenin üzerinde de durmak gerekmektedir. Mahallerdeki hâne-mücerredlerin durumu incelendiğinde demografik durumunu takip edebildiğimiz mahalle nüfuslarının yıllara göre çok büyük farklılıklar göstermediğini hatta çoğu mahalleler için istikrarlı bir ivme gösterdiğini söyleyebilmek mümkündür.

GRAFİK I : TAHRİRLERE GÖRE HÂNE-MÜCERRED DAĞILIMI

1480'lerde 32 olan mahalle sayısının, 1487 ve 1521 yıllarında 34'e çıktığı, 1573'de ise nüfus artışına rağmen 32'ye düştüğü görülmektedir. Ancak artan nüfusa oranla mahallelerdeki hâne sayılarında da artış gözlenmektedir. Bergama'nın sözü edilen yıllar boyunca mahalle sayılarında büyük bir artışın meydana gelmemesi şehrin yeni mahallelerin eklenmesiyle değil mevcut mahallelerin genişlemesi ve barındırdığı hânelerin sayısının fazlalaşmasıyla geliştiğini düşündürmektedir. Tahrir

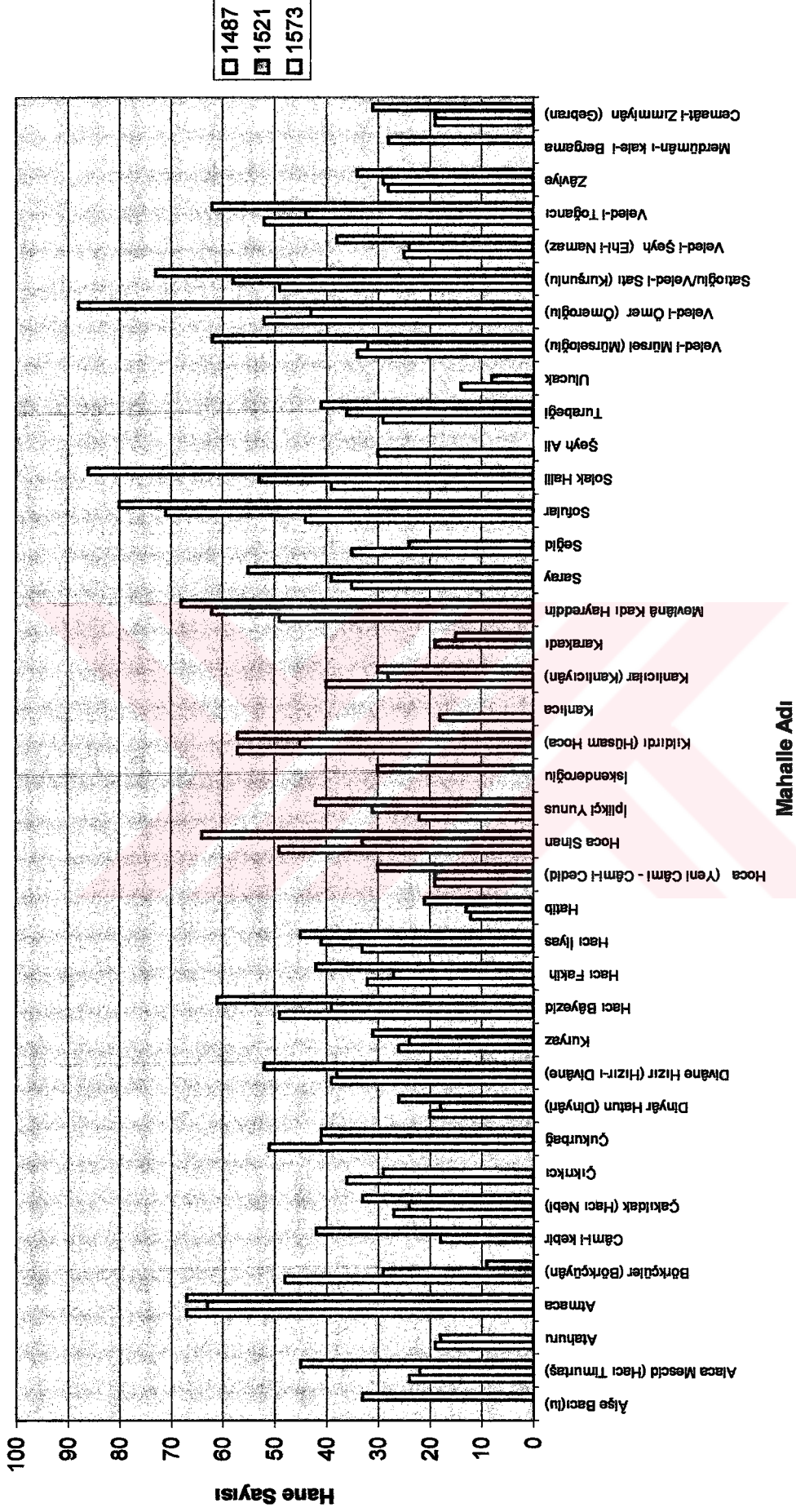
neticelerinden elde edilen bilgilere göre hazırlanan tablolar mahalleler ve nüfus durumlarıyla ilgili bize daha anlaşılır bilgiler verecektir. Tahrîr defterlerinden elde edilen bilgilere nazaran hazırlanan ilişikteki tabloda da görüleceği üzere XV. yüzyıl sonu ve XV. yüzyıl başlarında Bergama mahallelerinde ve gayr-i müslim cemâat ve kalede daha çok 11-50 hâne üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. XV. yüzyıl sonunda ise yoğunluk 21-70 hâneli bölümlere kaymış, artan nüfusa oranla mahalleler de kalabalıklaşmıştır. Artan nüfusu barındıran mahallelerin sayısında ise artış olmadığı yani yeni mahalleler tesis edilmediği gözlenmektedir.

TABLO XIII : MAHALLELERDEKİ HÂNE SAYISININ DAĞILIMI

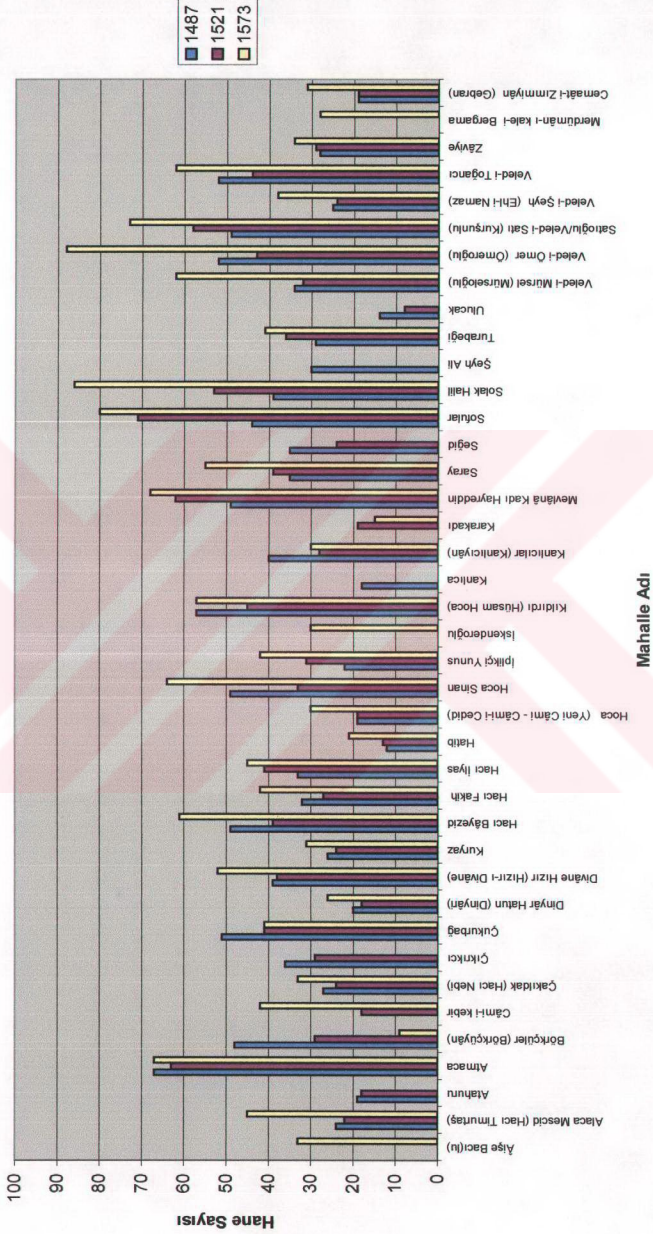
Hâne	1487	%	1521	%	1573	%
0-10	-	-	1	2.86	1	2.94
11-20	7	20	7	20	1	2.94
21-30	8	22.86	10	28.57	6	17.65
31-40	9	25.71	7	20	6	17.65
41-50	6	17.14	5	14.29	7	20.59
51-60	4	11.43	2	5.71	3	8.82
61-70	1	2.86	2	5.71	6	17.65
71-80	-	-	1	2.86	2	5.88
81-90	-	-	-	-	2	5.88
Toplam	35	100	35	100	34	100

1480'lere tarihlenen kürekçi defterine göre 32 mahallesi bulunan Bergama'da 94 kürekçi, 64 parûkeşân ve 640 yamak kaydedilmektedir. 1487 tarihli tahrîrinde ise 34 mahalle ve 1 zımmî cemâatte kayıtlı 1.178 hâne ve 118 mücerred nüfusun diğer muâf grupların ilâvesiyle toplam 1.339 neferlik bir nüfus teşkil ettiği görülmektedir. Bu nüfusun tahminî bir hesapla yaklaşık 6.228 kişiye ulaştığını söylemek mümkündür. 1521 tarihinde de şehirde 1.073 hâne ve 356 mücerred yaşamaktadır. Muâf grupların eklenmesiyle 1.517 neferi bulan nüfus yaklaşık 6.161 kişiye ulaşmaktadır. Bu dönemde nüfusun bir önceki döneme göre kısmen azaldığı görülür. Bu tahrîrin esas alınarak hazırlandığı anlaşılan 1530 tarihli muhâsebe-icmâl defterinde ise nüfus, muâfların kaydedilmemesi sebebiyle 1.074 hâne ve 355 mücerred ve 13 imamdan müteşekkil görünmektedir. Bu kayıtlar esas alındığında ise nüfus tahminen 5.790 kişi olarak tespit edilmektedir. 1573 yılında hazırlanan mufassal defterde ise 1.562 hâne 914 mücerredten oluşan nüfus, defterde 33 mahalle ve kalede yaşayanlar olmak üzere 2.476 nefer kaydedilmiştir. Bu tarihte büyük artış gösteren nüfusun yaklaşık olarak 8.724 kişi olduğu hesaplanabilir.

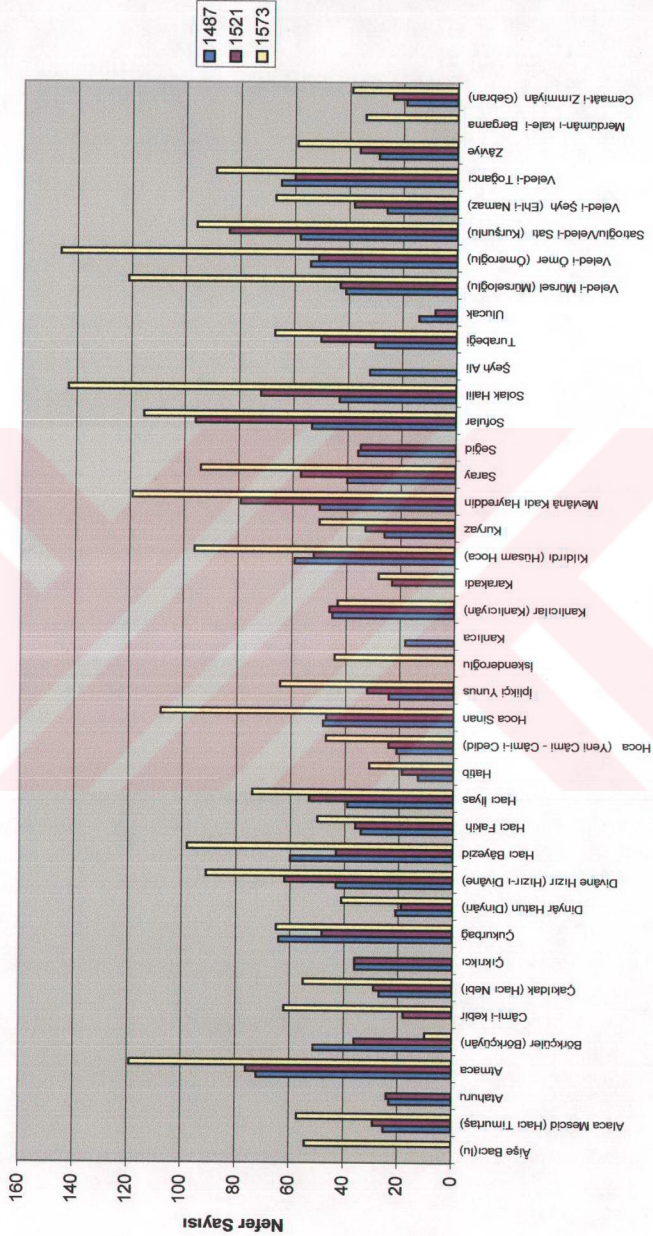
GRAFİK II : MAHALLELERDEKİ HANE SAYISININ YILLARA GÖRE DEĞİŞİMİ

GRAFİK II : MAHALLELERDEKİ HANE SAYISININ YILLARA GÖRE DEĞİŞİMİ

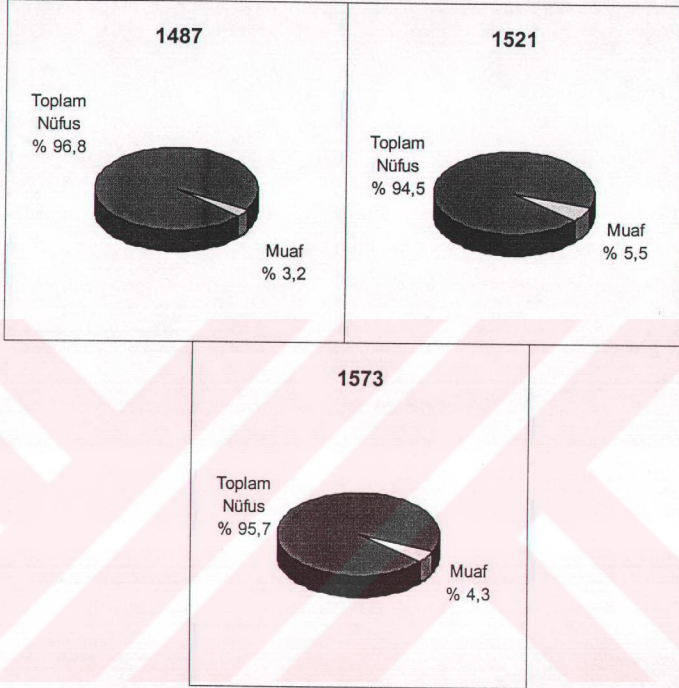
GRAFİK III : NEFER ESASINA GÖRE MAHALLELERİN DEMOĞRAFİK DURUMU

Mahalle Adı

Mahallelerdeki muâf nüfusun tespitinde 1487 tahririnde muâflar ayrıca kaydedilmediğinden berât sahipleri ile fakirlik gibi özel durumu belirtilen 14 nefer muâf olarak kabul edilmiş, bunlara imam ve mücerredlerin ilâvesiyle 44 neferlik bir muâf zümre tespit olunmuştur. Bu rakam genel nüfusa oranlandığında nüfus içerisinde % 3.28'lik bir muâf zümre grubu bulunduğu görülmektedir. 1521 tahririnde de sahib-i berât olanlar, vakıf reâyâsı, şehzâde hânesi, pîr ve fânî, abdal gibi özel durumu belirtilen kişiler muâf olarak kabul edilmişler ve yaklaşık 88 neferlik bir muâf zümresi olduğu tespit olunmuştur. Bu zümrenin genel nüfusa nisbeti dikkate alındığında ise % 5.79'luk bir oran karşımıza çıkmaktadır. Aynı durum 1573 tahriri için de söz konusu olmuştur. Defterde kayıtlı hususiyeti belirtilmiş kimseler muâf olarak kabul edilerek 112 neferlik bir muâf zümre hesap edilmiş ve bunların toplam içerisinde % 4. 52'lik bir orana ulaştığı görülmüştür. Muâf zümrenin tayini dolayısıyla elde edilen neticenin de zorlaştığı görülmektedir. Ancak yıllara göre elde edilen değerlere bakıldığında şehir içerisindeki vergiden muâf tutulacak kimselerin oranının % 5'lerden fazla olmadığı söylenebilir.

GRAFİK IV : MUÂFLARIN TOPLAM ŞEHİR NÜFUSU İÇERİSİNDEKİ YERİ

Bergama'da şehre kayıtlı konar-göçer reâyânın bulunduğu da dikkati çekmektedir. 1521-22 tarihli evkâf defterinde nefs-i Bergama'da 28 h. 2 m. müteferrik reâyâ kayıtlıdır ki bunlardan 336 akça bennâk resmi alınmaktadır¹²⁶. 1539 yılında hazırlanan bir vakıf defterinde nefs-i Bergama'da 50 h. 14 m. Karacalar cemâatine kayıtlı nüfus bulunmaktadır. Nüfus içerisinde 2 imam, 2 hacı, 1 muhassıl dikkati çekmektedir. Bu durum 1573 tahririnde de bu cemâate kayıtlı 14'ü mücerred 64 nefer olarak karşımıza çıkmaktadır. Nüfus içerisinde 2 imam ve bir muhassıl bulunmaktadır¹²⁷. Ancak tahrirlerde iktisadî bakımdan farklı bir vergilendirmeye tâbi tutuldukları için "şehîrli" kabul edilmeyen ve şehir esas nüfusunu teşkil eden

¹²⁶ BA., TD 113, s. 33;

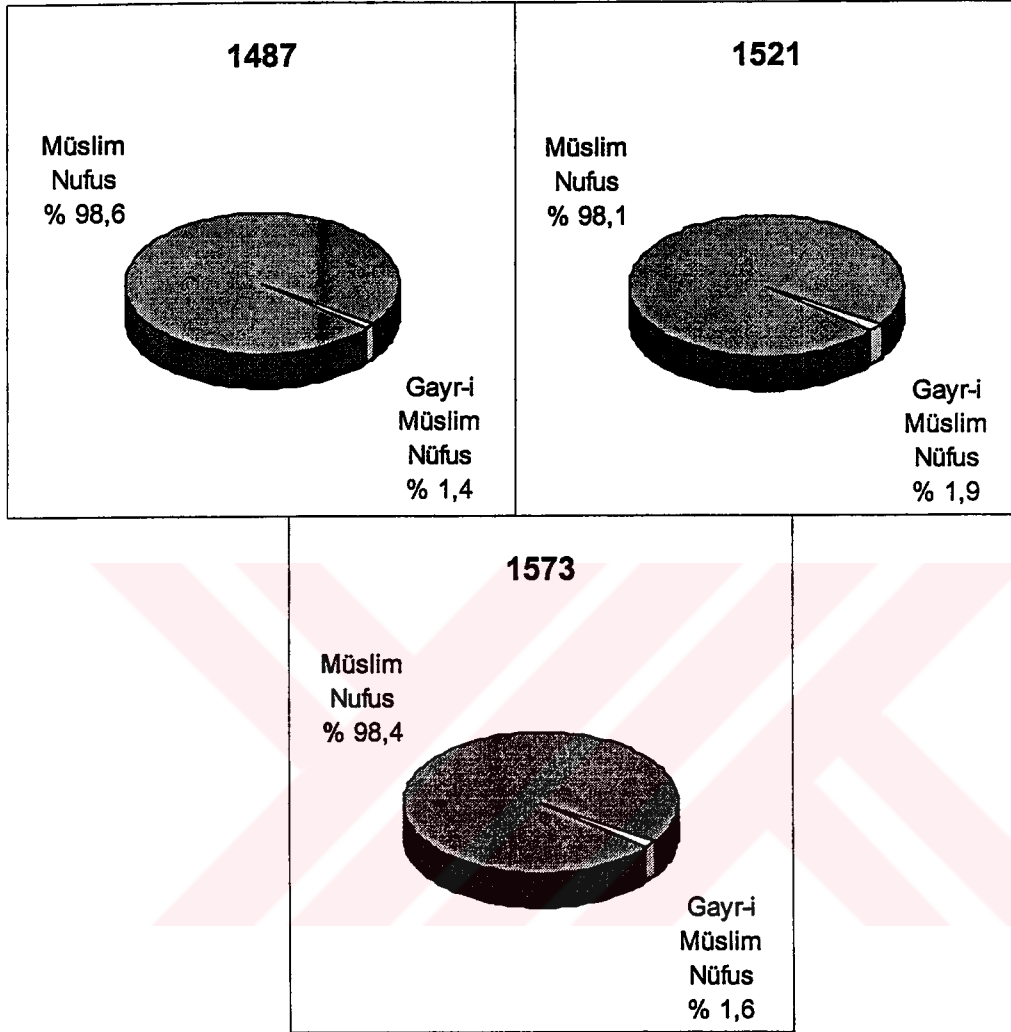
¹²⁷ BA., TD 531, s. 287-288; TK., KKA., TD 75, v. 303a-b.

mahallelerle birlikte kaydedilmeyen bu nüfus zümresi şehir nüfusu hesaplamalarına dâhil edilmemiştir.

Osmanlı Devleti tebâsından olan ancak din farklılığı sebebiyle farklı bir statüye sahip olan gayr-i müslim nüfus üzerinde de durulması gerekmektedir¹²⁸. XV. yüzyıl ve XVI. yüzyılın ilk yarısında Bergama'da şehirde yaşayan gayr-i müslimler bir mahalle teşkil etmemekte cemâat olarak kaydedilmektedir. Ancak 1573 tahrîrinde gayr-i müslimlerin *Mahalle-i Gebran* adı altında mahalle olarak yazılmışlardır. 1487 tahrîrinde 19 h. olan zimmî nüfus 1521 tahrîrinde 19 h. ve 5 m.'lik bir cemâat olarak görünmektedir. Bu sayıya *Kuryaz* mahallesindeki 3 h. ile *Dinyâri Hatun* mahallesinde bulunan 1 h. 1 m.'in ilâvesiyle toplam gayr-i müslim nüfusun 23 h. 6 m. olduğu tespit edilmektedir. 1573 tahrîrinde ise 31 h. 8 m. gayr-i müslim nüfus görünmektedir. Gayr-i müslim olarak belirtilen bu nüfusun niteliğinin ise aksi belirtilmediği ve isimleri dikkate alındığında hristiyan ve Anadolu'nun yerli ahalisinden Rumlar oldukları kabul edilebilir. Buna göre XV. yüzyıl sonu ve XVI. yüzyıl boyunca artan nüfusa oranla bir artış göstermiştir. Ancak incelediğimiz dönem itibarıyla % 2'yi bulmayan bir gayr-i müslim nüfusun, genel kanaatin aksine Bergama için büyük bir yekûn teşkil etmediği de gözden uzak tutulmamalıdır.

¹²⁸ Gayr-i müslim tebanın genel hususiyetleri ve tâbi oldukları statü için bkz. Yavuz Ercan, "Türkiye'de XV ve XVI. Yüzyıllarda Gayrimüslimlerin Hukukî, İçtimai ve İktisadî Durumu", *Bellekten*, C. XLVII, S. 188 (1983), s. 1119-1149; Bilâl Eryılmaz, *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi*, İzmir 1988; Gülnihâl Bozkurt, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1939-1914)*, Ankara 1989; Yavuz Ercan, "Osmanlı İmparatorluğunda Gayrimüslimlerin Giyim, Mesken ve Davranış Hukuku", *OTAM*, S. 2 (Haziran 1990), s. 117-125; Ali Güler, *XX. Yüzyıl Başlarının Askerî ve Stratejik Dengeleri İçinde Türkiye'deki Gayri Müslimler (Sosyo-Ekonomik Durum Analizi)*, Ankara 1996.

GRAFİK V : ŞEHİR NÜFUSU İÇERİSİNDE MÜSLİM VE GAYR-İ MÜSLİM NÜFUS DAĞILIMI

Aşağıdaki tabloda da işaret edildiği üzere 1487 tahririnin ardından 34 yıl sonra 1521'de yapılan nüfus sayımında hâne x 5 formülüne göre hesaplanan nüfusun azalma göstermesine rağmen nefer x 3 formülüne göre yapılan hesaplamada % 13.37 artış kaydedilmiştir. Aynı durum 1521 tahriri içinde söz konusudur. Hâne x 5 formülüyle elde edilen netice 52 yıl sonra yapılan 1573 sayımında % 41.6 artış gösterir iken nefer x 3'e göre yapılan hesaplamada % 63.11 artış vermektedir. Burada defterlere, şehirli sayılmayan yörüklerin, askerî statüsünde bulunanların ve hür olmayan kölelerin yazılmadığı da gözönünde bulundurularak şehir nüfusunun daima tahminî hesaplamaların üzerinde olacağı unutulmamalıdır.

TABLO XIV : YILLARA GÖRE BERGAMA ŞEHRİNİN TAHMİNİ NÜFUS ARTIŞI*

Yıl	Nefer	Hâne	Müc.	Tahminî Hânex5	Değişim Nisbeti%	Tahminî Neferx3	Değişim Nisbeti %
1487	1.339	1.178	118	6.228	-	4.017	-
1521	1.517	1.073	356	6.161	-1.9	4.551	13.37
1573	2.476	1.562	914	8.724	41.6	7.428	63.11

Suraiya Faroqhi tarafından 937/1530-31 tahrîrine göre Bergama'da 1.087 h., 358 m. olmak üzere 1.445 vergi nüfusu tespit edilmiştir¹²⁹. Bu tahrîre esas olan 1521 tarihli mufassal deftere göre 1.073 h., 356 m. ve 88 muâf olmak üzere 1.517 neferlik vergi nüfusu bulunduğu hesaplanmaktadır. S. Faroqhi'nin hazırladığı tablodaki veriler dikkate alındığında Bergama'nın XVI. yüzyılın ilk yarısında Konya, Manisa¹³⁰, Denizli¹³¹, Edremit¹³², Menemen¹³³, İzmir¹³⁴, Trabzon, Urfa, Kütahya gibi Anadolu'nun sancak merkezliği de yapan pek çok şehrinden fazla vergi nüfusuna sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Sözü edilen araştırmada 981/1573-74 tarihli tahrîr neticelerine göre hazırlanan listede Bergama'nın 1.533 h., 911 m.'den oluşan 2.444 vergi nüfusu bulunduğu kaydedilmektedir ki bunun da tespitlerimize göre 1.562 h. ve 914 m.'den müteşekkil 2.476 nefer olduğu ortaya çıkmıştır. Bu hâliyle de Bergama, Manisa¹³⁵, Denizli¹³⁶, Edremit¹³⁷, Menemen¹³⁸, Tire¹³⁹, İzmir¹⁴⁰, Balıkesir gibi Batı

* Nüfus tesbiti yapılırken uygulanan hanelere muâf zümreler ilâve edilerek toplam hane hesaplamalarında standart kabul edilen "5" sayısı ile çarpılmış elde edilen rakama mücerredler ilâve edilmiştir. Ayrıca nüfus verilerinin tespitinde kullanılan diğer bir metod olan nefer mevcudunun "3" ile çarpılmasıyla da tahminî nüfus çıkarılmıştır.

¹²⁹ Suraiya Faroqhi, "Taxation and Urban Activities in Sixteenth Century", *Journal of Turkish Studies*, I (1979-80), s. 39; Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, s. 377 Tablo 1.

¹³⁰ S. Faroqhi 1531 tahrîrine göre Manisa için 1.201 h. ve 155 m.'den müteşekkil 1.356 vergi nüfusu tespit etmiştir. Daha sonra yapılan araştırmada ise 1.161 h., 179 m. 1.340 vergi nüfusu bulunmuştur. Bkz. F. Emecen, *Manisa*, s. 155.

¹³¹ S. Faroqhi Denizli'de 913 h., 265 m.'den müteşekkil 1.178 vergi nüfusu tespit etmiş, daha sonraki tarihte yapılan araştırmada ise 1530 tahrîrinde 845 h., 264 m. ve 67 muâfdan oluşan 1.176 neferlik nüfus tespit edilmiştir. Bkz. Turan Gökçe, *a.g.t.*, s. 113.

¹³² 1530 tahrîrinde Edremit'de 176 h., 57 m., 9 imam ve 26 muâfdan müteşekkil 268 neferlik nüfus bulunmaktadır. Bkz. Fikret Yılmaz, *a.g.t.*, s. 121.

¹³³ Menemen için 1531 yılında tahminî 2.355 nüfus tespit edilmiştir. Ancak bu nüfusun, "3 katsayısı" ile çarpım neticesinde elde edildiği belirtildiği için buradan 785 kişilik bir vergi nüfusu bulunduğu tespit olunabilir. Bkz. Cevat Bakkal, *Menemen Kazası "XV-XVIII. Yüzyıllar"*, E. Ü. Sos. Bil. Ens. Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 1994, s. 197-200.

¹³⁴ 1528 tarihinde İzmir'de 206 hanede 299 aile reisinin bulunduğu ve tahminî 2.000 kişilik nüfusunun bulunduğu hesaplanmıştır. Bkz. Tuncer Baykara, *İzmir Şehri ve Tarihi*, İzmir 1974, s. 29. Ancak bu nüfusun 307 neferlik bir nüfusa tetabuk ettiği de dikkati çekmektedir. Bkz. Daniel Goffman, *İzmir ve Levanten Dünya (1550-1650)*, Çev. A. Anadol-N. Kalaycıoğlu, İstanbul 1995, s. 8.

¹³⁵ S. Faroqhi, 1575 tahrîrine göre 1.407 h., 588 m.'in oluşturduğu 1.995 vergi nüfusu tespit etmiş iken F. Emecen bu sayıyı 1.407 h., 580 m. olarak vermektedir. F. Emecen, *aynı yer*.

¹³⁶ S. Faroqhi bu şehir için 1.228 vergi nüfusu verirken T. Gökçe 1.228 h. ve 48 muâfdan oluşan 1.276 neferlik nüfus tespit etmiştir.

Anadolu'nun önemli pek çok kazâ merkezinden fazla vergi nüfusu barındırdığı ve orta ölçekli bir şehir olduğu görülmektedir¹⁴¹. Anadolu'nun diğer orta ve doğu kısmında yer alan pek çok şehir ile kıyaslandığında da Adana, Adıyaman, Ergani, Erzincan, Merzifon, Muş gibi şehirleriyle nüfus açısından boy ölçüşebilecek derece nüfus yoğunluğuna sahip olduğu ortaya çıkmaktadır¹⁴². Aynı durum Rumeli'de bulunan Manastır, Sofya, Üsküp, Serez gibi şehirler ile yapılacak mukayese için de geçerlidir¹⁴³.

XVII. yüzyıl ve sonrasına âit avâriz ve temettuât kayıtlarından Bergama mahalleleri ve tahrîre konu olan hânelerin miktarını tespit etmemiz mümkündür. Tabloda da görüleceği üzere 1649 yılında Bergama'da 26 mahalle bulunmaktadır. Tespit edilen avârizhânelerine nazaran bu tarihte Bergama'nın nüfusunun 6.000 civarında olduğunu söylemek mümkündür. 1698 tarihinde aynı maksatla yapılan tahrîre baktığımızda mahalle sayısının 21'e düştüğü görülmektedir. Yaklaşık bir tahminle bu tarihte nüfusun yarıya indiği söylenebilir. XVII. yüzyılda mahalle ve mahallede oturanların sayılarında meydana gelen bu düşüş Batı Anadolu'nun genelinde görülen tabii âfetler ve veba salgınının neticesinde meydana gelmiştir¹⁴⁴. Bir fikir vermesi bakımından şehrin sonraki tarihlerdeki nüfus durumunu yansıtan rakamlar kazânın genel nüfus durumu incelenirken gösterilmiştir.

¹³⁷ 1573 tahrîrine göre şehirde 517 h., 10 m., 13 imam, 4 müezzin ve 12 muâfdan oluşan 556 neferlik nüfus bulunmuştur. Fikret Yılmaz, *aynı yer*.

¹³⁸ 1575 yılı için bulunan tahmini 3.531 olarak bulunan nüfusun 1.177 nefer olduğu görülür.

¹³⁹ Dâhil olduğu bölgenin en kalabalık şehri olan Tire'de 2.336 neferlik bir nüfus bulunmaktadır. Bkz. M. Akif Erdoğan, "Onaltıncı Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir ve Çevresi", *Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Sempozyum Tebliğleri*, İzmir 1993, s. 223.

¹⁴⁰ 1575 yılına âit tahrîr defterinde İzmir'de 658 nefer vergi nüfusunun bulunduğu ve bunun yaklaşık 3.400 kişiye tekabül ettiği hesaplanmaktadır. Bkz. M. Akif Erdoğan, *aynı yer*. Ayrıca bk. Tuncer Baykara, *a.g.e.*, s. 30; Daniel Goffinan, *a.g.e.*, s. 11.

¹⁴¹ Suraiya Faroqhi, *a.g.m.*, s. 41.

¹⁴² Tahrîr defterlerine göre Orta ve Doğu Anadolu'daki şehir nüfuslarının tahmini değerleri için bkz. Yusuf Halaçoğlu, "Tahrîr Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Bazı Anadolu Şehirlerinde Demografik Yapı", *Yakın Tarihimizde Van Uluslararası Sempozyumu Van 2-5 Nisan 1990*, Ankara 1990, s. 218-219.

¹⁴³ Türkiye'nin değişik şehirlerinin hane olarak nüfusları ile ilgili bir tablo için bkz. Ömer Lütfi Barkan, "'Tarihî Demografi' Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, C. X (1951-53), s. 22.

¹⁴⁴ Feridun Emecen, "Bergama", s. 494.

TABLO XV : AVÂRİZ VE TEMETTUÂT KAYITLARINA GÖRE BERGAMA MAHALLELERİ VE NÜFUSU

Mahalle	1649 ¹⁴⁵	1698 ¹⁴⁶		1844-45 ¹⁴⁷
	Hâne	Nefer	Hâne	Hâne
Kurşunlu	10	7	3	93
Âişe Bacı	10	6	2.5	-
İbn-i Ömer	5	-	-	-
İplikçi Yunus	6	5	2	45
Hacı Nebi	7	8	2	-
Turabeğ	10	8	2.5	37
Karakadı	3	5	2	-
Hâce Sinan	7.5	6	2	56
İbn-i Mürsel	10	6	2.5	-
Hacı Timurtaş	6.5	4	1	32
Dinyârlı	4	9	3	-
Saray	10	2	0.5	120
Zâviye	6	6	2	-
Çukurbağ	6	-	-	-
Toğancı ma' Turac Ahmed	5	-	-	-
Hacı Bâyezid	10	7	2.5	-
Divâne Hızır	7	16	4.5	45
Ehl-i Namaz	4	-	-	-
Hacı İlyas	5	3	1	-
Poyraz	5	-	-	-
Câmi-i Kebir	2	-	-	52
Atmaca	12	5	2	77
Sofular nd. 'Abacılar	10	9	3	69
Kadı Hayreddin	14	9	3	71
Solak Halil	9	10	2.5	-
Elhac Fakih	5	10	2	-
Emir Sultan	-	3	1	-
Eyik Hasan (?)	-	-	-	66
Mahalle-i Cedid	-	-	-	58
Ermeni	-	-	-	20
Toplam	189	151	50	841

¹⁴⁵ 1059/1649 tarihinde Hüdavendigâr livası avârizhânelerini tespit maksadıyla Osman Paşa tarafından yapılan tahrîr için bkz. BA., *Kâmil Kepeci Mevkufât* 2617, s. 2b-3a.

¹⁴⁶ BA., *Kâmil Kepeci Mevkufât* 2784, s. 17-18.

¹⁴⁷ BA., *ML. VRD. TMT 1578, 1580, 1583* numaralı defterlerde bulunan kayıtlardan yararlanılarak hazırlanmış liste için bkz. Müzeyyen Gazez, "Hicri 1260-1261 (1844-1845) Tarihli Bergama Temettuat Defterlerine Göre 'Bergama'nın 19. Y.Y. Ortalarında' Durumu", *Bergama Yakın Tarihi (Bildiriler-Tartışmalar)*, İzmir bt.y., s. 72. Ancak muhtemelen Divâne Hızır olması gereken mahalle *Divân Hisar* olarak okunmuş ve mahallelerde oturan hane sayısı toplamdan farklı olarak 848 olarak verilmiştir.

C. ŞEHİRDEKİ İCTİMÂÎ YAPI, ZÜMRELER VE FONKSİYONLARI

Bergama'da da idâreci sınıfa mensup şehrin en büyük idarecisi *kadı* idi. Kadılar hukukî ve kazâî yetkilerinin dışında evkâf mütevellîği yaptıkları, konar-göçer aşiretlerin işlerini tanzim ettikleri, mukataalar ve diğer devlete âit vergileri toplamakla görevlendirilmekteydiler¹⁴⁸. Kazânın idarî ve beledî yöneticisi kabul edilen kadı, hukukî ve kazâî görevlerini yanısıra, şehirde kendisine yardımcı şehir kethüdası, muhtesib, asesbaşı, pazarbaşı gibi görevlilerle her türlü meselenin halline çalışırlardı.

Görebildiğimiz kayıtlardan Bergama'da görev yapan kadıların isimlerini tam olarak tespit edebilmek mümkün olmamıştır. Ancak tespit edebildiğimiz kayıtlardan Bergama'da kadılık yapmış veya yapmış olması muhtemel şahıslar tespit edilmeye çalışılmıştır. 1454-55 tarihli vakıf kayıtlarından, *Kadı Ahmed*'in yaptırttığı mescidin mevcudiyetini öğrenmekteyiz. Bu şahsın Bergama kadılarından birisi olduğu tahmin olunabilir. Bergama mahalleleri arasında yer alan *Mevlanâ Kadı Hayreddin Mahallesi* ismini muhtemelen Bergama'da kadılık yapan bu şahıstan almaktadır. Ancak, hangi tarihte görev yaptığını tespit edemediğimiz kadının adına izâfe edildiğini düşündüğümüz mahallenin 1480'lerde mevcut olduğu gözönünde bulundurulsa bu tarihlerden önce olması mümkündür. 29 Şevvâl 892 (18.X.1487) tarihli bir kayıta Bergama'nın eski kadısı olarak Mevlânâ Muhyiddin'in adı geçmektedir¹⁴⁹. Evâhir-i Şevvâl 919 (20-30.XII.1513)'de düzenlenen Anadolu vilâyeti kadılarını gösteren defterde Bergama kadısı olarak *Mevlânâ Karındaş-ı kaynına virildi*" kaydı düşülmüştür. Asıl olduğu belirtilen kadının ücreti 30 akça olarak gösterilmiştir¹⁵⁰. 19 Cemâzie'-evvel 934 (11.II.1528) tarihinde Bergama kadısı olarak *Mevlânâ Muslihiddin* kayıtlıdır. Ücreti yevmiye 35 akça olan kadının görev müddeti 3 yıl 5 ay olarak belirtilmiştir¹⁵¹. 6.III-22.IX.1560 tarihleri arasında yazılmış çeşitli hükümlerden Kazasker'in arzıyla yazılan hükümde Sâbık Bergama subaşısı *Muharrem*'in adı bir katil hadisesinde geçmektedir¹⁵². 1573 tarihli mufassal tahrîrde Kadı Hayreddin mahallesinde kayıtlı nüfus içerisinde *Kadı Mevlâna Sefer* adı geçmektedir¹⁵³. Buna göre bu tarihte Bergama kadısı bu şahıs olmalıdır. 14 Safer 989 (20.III.1581) tarihinde Anadolu beğlerbeğisine yazılan bir hükümde Bergama kadısının ismi *Mevlâna Muslihiddin* olarak kayıtlıdır¹⁵⁴. 1567 tarihli evkâf

¹⁴⁸ Feridun M. Emecen, *Manisa*, s. 56.

¹⁴⁹ Kadı ile Bursa emvâli müfettişi *Kemâleddin oğlu Sipahi-zâde Hasan Çelebi* Bursa gümrük emini *Hüsâm b. Ramazan* uhdesinden âmil *Musa b. Şehvil* tahvilinden hâsıl olan 20.000 akça kabz ettikleri bildirilmektedirler. Bkz. Bursa Şer'îye Sicili A 5/5, v. 429b'den naklen Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimâî Tarihi C. II 1453-1559*, 2. Baskı İstanbul 1979, s. 341-342 n.2.

¹⁵⁰ TSMA., D-929, v. 3a'dan naklen Turan Gökçe, "Anadolu Vilâyeti'ne Dâir 919 (1513) Tarihli Bir Kadı Defteri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IX, İzmir 1994, s. 232.

¹⁵¹ TSMA., D-7625, v. 1b'den naklen Turan Gökçe, "934 (1528) Tarihli Bir Deftere Göre Anadolu Vilayeti Kadılıkları ve Kadıları", *3 Mayıs 1944 50. Yıl Türkçülük Armağanı*, İzmir 1994, s. 85.

¹⁵² BA., MD III, s. 349/1033, 393/1173, 436/1307, 530/1564.

¹⁵³ TK., KKA., TD 75, v. 279b.

¹⁵⁴ BA., *Kâmil Kepeci Divân-ı Hümâyün Divân Kalemi* 89, s. 70.

defterindeki evâhir-i Receb 1072 (12-21.III.1662) tarihli bir derkenar kaydında Bergama kadısının *Mevlâna Mustafa* olduğu tespit edilmektedir¹⁵⁵.

1579 tarihli bir kayıttan *Mehmed* isimli bir şehir kethüdâsının ve *Habib* adlı bir bazarbaşısının varlığını öğrenmekteyiz¹⁵⁶. Bergama Anadolu'da mimarlık kadrosuna sâhip şehirler arasındadır. Bergama şehir mimarının kontrolündeki bölge ise *medîne-i Bergama ve nevâhisidir*¹⁵⁷. Şehirde şubasının bulunduğunu görmekteyiz. 1560 yılında yazılmış çeşitli hükümlerde Sâbık Bergama subaşı adının *Muharrem* olarak kaydedilmiştir¹⁵⁸.

1567 tahrîrinde *Mevlâna Kâsım* beratla 140 akça hâsılı olan meremmetçilik hizmetini yürütmekte ve lüzûm oldukça tamir etmektedir. 1567'de meremmetçilik beratla *Hacı Rüstem'e* ve onun ölümüyle de oğlu *Ramazan'a* bırakılmıştır¹⁵⁹.

1487 tahrîrinde şehirdeki imam sayısının 31 iken 1521'de 15'e düştüğü görülmektedir. 1573 tahrîrinde ise bunların ayrıca belirtilmedikleri dikkati çekmektedir. Bütün mahallelerde, mahalle halkının sözcüsü ve kadının temsilcisi durumunda bulunan imam oturmamaktadır. Aynı durum müezzinler için de söz konusudur. 1487'de 17 olan müezzin sayısı 1521 tahrîrinde 8'e inmiştir. Ayrıca bu tarihlere âit tahrîrlerde pîr, divâne, sâil, fakir gibi muhtaç kimseler belirtildiği gibi dinî-ictimâî özellikleri bulunan hâfız, derviş, abdal, ahi, sûfi, mevlâna, tekye tasarruf eden kimseler de kaydedilmiştir. Müderris ve şâkirdlerin isimlerinin de belirtildiği gözden kaçmamaktadır.

Tahrîr defterlerinden elde ettiğimiz bilgilere nazaran idarî-ictimâî zümreler içerisinde askerî olarak kabul edilen zümrenin yanısıra şehirde vergi muâfiyetine sahip kimseler de mevcuttur. Bunların yekûnları incelendiğinde değerlendirmelerimizi sağlıklı olarak yapmamızı sağlayacak verileri temin edemediğimizi görüyoruz. Çünkü defterlerden tespit edebildiğimiz kadarıyla vergiden muâf kimselerin yekûnu Fâtih döneminde 32, 1487'de 133, 1521'de 71, 1573'de 95 olarak karşımıza çıkmaktadır.

TABLO XVI : TAHRİRLERE GÖRE BERGAMA'DA İDARİ-İCTİMAİ ZÜMRELER

Zümre	Fâtih Dönemi	1487	1521	1573
Kethüda	22	5	6	7
Ases	-	1	-	-
Kâtib	-	2	2	-

¹⁵⁵ TK., KKA., TD 580, v. 136b.

¹⁵⁶ BA., MAD 5945, s. 143.

¹⁵⁷ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar*, Derleyen S. Özbaran, İzmir 1984, s. 13 n.64, 17 n.90. XVIII. yüzyılda Bergama'da görev görevliler için bkz. Tuncer Bayakara, *Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)*, Ankara 1990, s. 79-80.

¹⁵⁸ BA., MD III, s. 349/1033, 393/1173, 436/1307, 530/1564.

¹⁵⁹ TK., KKA., TD 580, v. 133b.

Muhassıl	-	1	6	21
Câbi	-	-	5	-
Kızır	1	-	-	-
Reis	-	1	1	-
Sâhib-i berat	-	13	-	2
İmam	-	31	15	25
Müezzin	-	17	8	14
Hâfız	-	1	-	-
Abdal	-	2	1	-
Ahi	-	2	-	-
Derviş	2	15	3	1
Sûfi	-	2	2	-
Divâne	3	4	3	-
Fakih	2	29	-	-
Fakir	-	-	5	-
Sâil	-	4	-	-
Pîr	-	1	3	-
Mevlâna	-	1	-	-
Nakibü'l-eşrâf	-	-	-	2
Seyyid	-	-	-	9
Tekye tasarruf eder	-	-	1	-
Müderris	-	-	1	3
Şakird (Dânişmend)	2	-	4	-
Kadı-zâde	-	-	3	-
Şeyh(zâde)	-	-	1	1
Sipahi-zâde	-	1	1	10
Toplam	32	133	71	95

Bergama'da refah seviyesini göstermesi bakımından hacca gidebilecek derecede varlığa sahip kimselerin sayıları da oldukça fazladır. Defterlerde *Hacı* ünvanlı kimseler mevcut olduğu gibi ismi *Hacı* olanlara da rastlanmaktadır. Bunların içinde isimlerinin önünde *Hacı* ünvanını taşıyan kimselerin sayısının 1487'de 86 (% 6.4) olduğu 1521'de ise sayının 67'ye (% 4.4) indiği dikkati çekmektedir. *Hacı* Fakih mahallesinde *Hacı* Fakih'in iki atığından birinin de *Hacı* olduğu (*Hacı* Hasan atik-i *Hacı* Fakih) göze çarpmaktadır¹⁶⁰.

Dinî bakımdan zümreleşmenin nasıl olduğuna dâir kayıtlara rastlamamaktadır. Ancak Bergama'da ve yönetim merkezliğini yaptığı bölgede pek çok zâviyenin bulunduğu tespit edilmektedir. XIII. yüzyılın son ve XIV. yüzyılın ilk yıllarında Anadolu'da yayılmış tarikatlar arasında İbn Battuta'nın *Tarikat-ı Ahmediye* adını verdiği *Rufâ'ilik* dikkati çekmektedir. İbn Battuta seyâhati sırasında gezdiği

¹⁶⁰ BA., TD 1050, s. 10.

yerlerde, Altınordu Devleti arazisindeki Macar şehrinde, Amasya civarında Sonisa'da ve Bergama'da Rufâ'i tekkelerine ve Rufâ'i tarikatı mensuplarına tesadüf etmiştir. İbn Battuta, Bergama'da *fukara-i Ahmediye*'den birinin zâviyesine misafir olduğunu yazmaktadır¹⁶¹. Bektaşilik de bu bölgede yayılma alanı bulan tarikatlar arasına girmiştir. 1270 dolaylarında vefat eden Hacı Bektaş-ı Veli kültürünün taşıyıcısı ve propagandacısı olan Abdal Musa, Sulucakarahöyük'te yetiştikten sonra kendisine bağlı Rum Abdalları ile birlikte Batı Anadolu'da uclarda faaliyet göstermek üzere ayrılmıştır. Öncelikle Osmanlı Beyliği'ne giden Abdal Musa, burada bazı fetihlere katılarak Hacı Bektaş menkıbelerinin gaziler arasında yayılmasını sağlamıştır. Daha sonra Bergama havâlisine gelerek bir zâviye tesis etmiş, burada bir müddet oturduktan sonra Denizli'ye ve oradan da Antalya'ya gitmiştir¹⁶². İleride de değinileceği üzere XVI. yüzyıl kayıtlarında *Abdal Musa* isimli bir zâviyeye tesadüf edilmektedir.

1487 ve 1521 tahrîrlerinde baba adı Abdullah olanların (*veled-i Abdullah*) sayısının fazlalığı da dikkati çekmektedir. Bunların hepsinin ihtida eden kimseler olduğu düşünülürse bile sayı olarak 1487'de 86'dır ve toplam nüfusun % 6.4'ünü teşkil etmektedir. 1521'de 95'e çıkan sayı toplam nüfusun % 6.2'sini oluşturmaktadır. *Veled-i Abdullah* isimleri arasında Hoşkadem, Şirmerd, Karagöz, Karaca, Balaban, Bahadır, Togan, Şahin gibi isimlere rastlanmaktadır. 1487 tahrîrinde Bergama'da 51 (% 3.8) atık var iken bu sayı 1521'de 21'e (%1.3) inmiştir. Ayrıca Fâtih döneminde 8, 1487'de 9 olan siyah veya arap olarak kaydedilen kimselerin sayısı da 1521'de 2'ye düşmüştür.

¹⁶¹ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyat'ında İlk Mutasavvıflar*, 6. Baskı Ankara ty. Diyanet İşleri Bşk. Yay., s. 204. İbn Battuta, *Tuhfetü'n-nüzzar fî Garaibü'l-emsar ve Acaibü'l-esfar Seyahatname-i İbn-i Battuta*, Mütercimi Mehmed Şerif, C. II, İstanbul 1333-1335, s. 338.

¹⁶² Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Süfilik: Kalenderiler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, Ankara 1992, s. 210-211; aynı yazar, "Bektaşılık", *D. İ. A.*, C. 5, İstanbul 1992, s. 373.

D. ŞEHİRDEKİ VAKIF MÜESSESELER VE VAKIFLARA GÖRE ŞEHRİN FİZİKİ UNSURLARI

Vakıf müessesesi ve bu müessese çerçevesinde gelişen faaliyetlerin Türk şehir hayatındaki tesirleri tartışılmazdır. Tipik bir Anadolu şehri durumundaki Bergama'da da vakıflar yoluyla meydana getirilen eserlerin, şehrin iktisadî ve içtimaî hayatına tesiri kadar fizikî yapısına katkıları da dikkaten kaçmamaktadır. Bergama'da tesis edilen vakıfların idarî merkezliğini yaptığı bölgeye olduğu kadar diğer yerlerde bulunan vakıflara da tahsis edildiği görülmektedir. Bergama'da vakıfların durumunu göstermesi ve değerlendirmelerimiz için bir fikir vermesi bakımından 1530 tarihli icmâl defterinde kayıtlı vakıfların durumu aşağıya çıkarılmıştır.

TABLO XVII : 1530'DA BERGAMA KAZÂSINDA BULUNAN EVKÂF

Cinsi	Miktarı	Cinsi	Miktarı
Karye	7	Bağ	17
Mezraa	9	Bozahâne	1
Çiftlik	2	Kârbansaray	1
Zemin	10	Dekâkin (Bâb)	18
Asiyâb (Bâb)	28	Dink	1
Dekâkin (Aded)	205	Hınta (Müd)	2
Hamam	4	Nakid	40.500

Bu icmâlde Bergama'da selâtin evkâfı da dâhil olmak üzere 33 adet vakıf tesis edildiği görülmektedir. Bunların içerisinde Akhisar, Balıkesir, Bursa'da bulunan imâretlere tahsis edilen vakıflar da bulunmaktadır. Diğerlerinin ise şehirde bulunan mescid, medrese, imâret, zâviye, muallimhâne ve döşemeye tahsis edilmiştir.

Nakit para vakıfları incelendiğinde ise bu yolla tahsis edilen gelirlerin, vakıf kurumların yaşaması için olduğu kadar ticarî hayatın canlılığına da katkıda bulunduğu görülmektedir.

1- Câmî ve Mescidler

Câmiler

Ulu Câmî : XIII. yüzyıldan beri bir çok İslâmî yapı ve şehir bünyesine sâhip olan Bergama'da bulunan en eski câmî *Ulu Câmî*, *Cedid Câmî-i kebir* denilen *Yıldırım Câmî*'dir. Bugün Ertuğrul (Ulu Câmî) mahallesi Hatuniye sokaktadır. Bergama çayının kenarında kale tepesinin güney eteğinde bulunan câmînin kitâbesinden yapım tarihinin 801 (1398-99) olduğu öğrenilmektedir¹⁶³. 1454-55

¹⁶³ Bergama Ulu Câmî ile ilgili olarak bkz. Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Mi'mârî Çağının Menşe'i Osmanlı Mi'mârisinin İlk Devri Ertuğrul, Osman, Orhan Gaaziler Hüdavendigâr ve Yıldırım Bâyezîd 630-805 (1230-1402) I, II*. Baskı, İstanbul 1989, s. 375-378; Heinrich Gelzer, *Pergamon unter Byzantinern und Osmanen*, Berlin 1903, s. 99-100; J. H. Mordtmann, "Die Osmanische Zeit

tarihli vakıf defterine göre Bergama'da bulunan *Bâyezid Beğ hondkârün câmisi* için Kızılca Tuzla'dan yevmî 10 akça gelir temin edilmektedir. Bu para imam, hatib, müezzin, huffaz ile câminin hasır ve çırak yağına sarf olunmaktadır. 1567 tarihli vakıf defterinde *Behram* kasabasında tuz tavanı olan kimseden senede 5.040 akça alınarak câminin hademesinin maaşlarının temin edilmesi sağlanmıştır¹⁶⁴.

Kurşunlu ¹⁶⁵ : Bugün Gaziosmanpaşa mahallesi Doğancaı caddesinde bulunan bahçeli kârgir câminin kapısının üzerindeki kitâbesinden, II. Murâd devrinde Rebi'ü'l-evvel 839 (24.IX-23.X.1435) tarihinde *El-hacı Hasan b. Sâti (Sâfi ?)* tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Bânisi hakkında bilgi bulunmamakla birlikte, Osman Bayatlı daha önce câminin etrafında bulunan hazirede *Hasan b. Saft'ye* âit 837 tarihli bir mezartaşı bulunduğunu kaydetmektedir. Max van Berchem, taşın *Satı oğlu Hacı Hasan oğlu Muhammed'e* âit olduğunu belirtmektedir. 1567 tarihli vakıf tahririnde 17.000 nakit akçanın faizi ile toplam 8 dükkân Tarhala kazasında bir değirmenin yanısıra mütevellisi için 1 ev ve 1 dükkân vakfedildiği görülmektedir.

Hacı Hekim Câmii ¹⁶⁶ : Günümüzde Barbaros mahallesi Bahçevan pazarı mevkiinde bulunan bahçeli ve kârgir câmiin giriş kapısı üzerinde bulunan iki satırlık kitâbesinden *Mevlâna Hacı Hekim* tarafından 914 (1508-9)'da inşâ edildiği anlaşılmaktadır. Vakfiyesinde Bergama mollası *Mehmed b. Hekim*'in câmi için bir hamam inşâ ettirmiştir. 1530 tarihli icmâl defterinde bânisinin adı *Hekim Hac Halife* olarak kayıtlıdır. *Hacı Hekim Câmii* ve için muallimhânesi için günlük geliri 56 akça olan *Yeni Hamam* adlı hamamın yanısıra 3 adet dükkânın gelirleri de bu vakfa dâhildir. Gelirden câminin imamına yevmî 3, hatibine 2, mektebhâne muallimine 4,

von Pergamon", *Monographie in Altertümer von Pergamon*, Berlin 1911, s. 82; Max van Berchem, *Die Müslimischen Inschriften von Pergamon*, Berlin 1912, s. 8-9; Osman Bayatlı, *Bergama Tarihinde Türk-İslâm Eserleri*, İstanbul 1956, s. 18-20; Osman Bayatlı, "Bergama'da Türk-İslâm Eserleri", *V. Türk Tarih Kongresi Ankara 12-17 Nisan 1956 Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara 1960, s. 279-280; Necip Altınışık, *Bergama'da Eski Türk Yapıları*, İzmir 1982, s. 8-11; Bozkurt Ersoy, "Bergama Ulu Camii", *E.Ü. Ed. Fak. Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, S. IV, İzmir 1988, s. 57-66; Bozkurt Ersoy, *Bergama Camii ve Mescitleri*, Ankara 1989, s. 5-13; Özkan Birim, *Bergama Ulucamii ve Şadırvan Kitabeleri*, D.E.Ü., G.S.F., Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü, Hat Anasanat Dalı Basılmamış Bitirme Tezi, İzmir 1995; Serhat Alanyalı, *Research About The Historical Site of Bergama Proposals Concerning Restoration and Conservation*, Dokuz Eylül Univ. Institute of Science Department of Architecture, Unpubl. M. Sc. Thesis, İzmir 1991, s. 78; Necla Uz, *Bergama Türk-İslâm Eserleri*, İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Böl. Basılmamış Lisans Tezi, İstanbul 1964; İzmir Vakıflar Bölge Müdürlüğü, *Mazbut Hayrat Kütük Defteri*, C. 1, s. 17; Gönül Öney, *Beylikler Devri Sanatı XIV.-XV. Yüzyıl (1300-1453)*, Ankara 1989, s. 12.

¹⁶⁴ İAK., MC. 0117/1, v. 68b; TK., KKA., TD 580, v. 150b.

¹⁶⁵ İzmir Vakıflar Bölge Müdürlüğü, a.g.e., s. 16; Ekrem Hakkı Ayverdi, a.g.e., s. 269-270; Osman Bayatlı, a.g.e., s. 37-38; TK., KKA., TD 580, v. 153-154a; Heinrich Gelzer, a.g.e., s. 99-100; J. H. Mordtmann, a.g.e., s. 82; Max van Berchem, a.g.e., s. 9-10, 15; Necip Altınışık, a.g.e., İzmir 1982, s. 12; Bozkurt Ersoy, a.g.e., s. 15'de bâninin ismini *Hacı Hasan bin Sâyi* olarak vermektedir.

¹⁶⁶ İzmir Vakıflar Bölge Müdürlüğü, a.g.e., s. 16; Osman Bayatlı, a.g.e., s. 39-40; Necip Altınışık, a.g.e., s. 13; Bozkurt Ersoy, a.g.e., s. 41-44; BA., TD 166, s. 194; TK., KKA., TD 580, v. 149a, 156b;

15 cüz okunması için 1, mütevellisine 3, cibâyet için 1, müezzinine 4, kayyumuna 1, tamircisine 2, muarrifine 1 akça tahsis edilmiştir. 1567 tarihli vakıf defterinden de *Hatib Mevlâna Hacı Halife* Bergama'da yaptırttığı bir câmi ve muallimhâne için bir hamam inşâ ettirdiği tespit edilmektedir. Bu tarihte de hamamın günlük geliri 56 akça olarak kaydedilmiştir. Vakıftan 15 nefer cüzhân, 2 müezzin ve birer imam, hatib, muarrif, kayyum, câbi, muallim, halife, nâzır ile mescidin tamir ve ihtiyaçlarına günlük toplam 33 akça ayrılmıştır.

Hacı Hasan Câmii ¹⁶⁷ : Günümüzde Selçuk mahallesi Şadırvan caddesinde bulunan câmi *Şadırvanlı Câmi* adıyla anılmaktadır. Kitâbesinden 957 (1550) yılında *Elhac Hasan b. Elhac Osman* tarafından inşâ edildiği anlaşılmaktadır. Hacı Bâyezid mahallesinde inşâ edilmiş olan câmiin vakfiyesinden anlaşıldığına göre imamı, hatibi, 2 müezzini, muarrefi, müteveli ve kâtibi bulunmaktadır. *Salât-ı hams ve salât-ı cum'a ve 'ydeyn kılınmak için* yapılan câmi için vâkıf tarafından 120.000 akça nakit para vakfedilmiştir. Bu paranın gelirinden câmide her gün 15 kişinin 15 cüz okuması şart koşulmuştur. Ayrıca câmi görevlileri, câminin mum ve kandili, rakabe ve hasırı ile mevlût ayında mevlût okunması için para tahsis edildiği gibi kalan meblağdan fukaraya ve evlâdına da hisse ayrılmıştır. Bunun yanısıra câmi içinde bulunduğu kaydedilen 2 dükkânın icâresi de câminin kayyumuna bırakılmıştır.

Mescidler

Ahmed Han ¹⁶⁸ : 1530 tarihli icmâl defterinde karşılaştığımız bu mescid için hâsılı 100 akça olan bir çiftlik zemini vakfedilmiştir ki çiftliğin imam ve müezzininin tasarrufunda olduğu kayıtlıdır.

Âişe Bacı ¹⁶⁹ : 1567'de mahalle mescidi için tahsis edilen 2.000 akçanın gelirinden imamına senede 1.100, müezzin ve kayyumuna 1.140, mütevellisine 200 akça ayrılmıştır. Ayrıca mescide mum alınması için 1.000 akçanın senelik geliri vakfedilmiştir.

Arab ¹⁷⁰ : 1530 tarihli muhâsebe icmâl defterinde karşılaştığımız mescide *Budaklu* köyünde hâsılı 100 akça olan bir mezraa vakfedildiği görülmektedir.

¹⁶⁷ İzmir Vakıflar Bölge Müdürlüğü, *a.g.e.*, s. 17; Osman Bayatlı, *Bergama'da Küplü Hamam*, II. Baskı İzmir 1995, s. 41 n.1; Osman Bayatlı, "Bergama'da Türk-İslâm Eserleri", *V. Türk Tarih Kongresi Ankara 12-17 Nisan 1956 Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara 1960, s. 281; TK., KKA., *TD 580*, v. 147b-148a; J. H. Mordtmann, *a.g.e.*, s. 82; Necip Altınışık, *a.g.e.*, s. 15-17; Bozkurt Ersoy, *a.g.e.*, s. 49-53.

¹⁶⁸ BA., *TD 166*, s. 194.

¹⁶⁹ TK., KKA., *TD 580*, v. 156a.

¹⁷⁰ BA., *TD 166*, s. 194.

Atmaca ¹⁷¹ : 1567'de mahalle mescidi için tahsis edilen 5.500 akçanın gelirinden imamına 305, müezzine 200, mescidin mumuna 40, hasırına 30, rakabesine 100, mütevellisine 80 akça verilmesi şart koşulmuştur. Ayrıca imamına vâkıfın ruhuna 5 defa hatim okuması şartıyla 2.500 akçanın geliri bırakılmıştır. Bunların yanısıra *Pazar-ı Hatab* civarında 1 dükkânın icâresi imama, *Çarşı-yı Kuyumcuyan*'da bulunan bir dükkân icâresi de müezzine bırakılmıştır.

Börkcüyân ¹⁷² : Börkcüyân mahallesinde bulunan mescidin imamı için 5.000 akça ile bir bağ ve bahçenin gelirleri tahsis edilmiş, 2.000 akça ise mescidin mumu ve rakabesine ayrılmıştır.

Cafer Çelebi ¹⁷³ : Zâhire loncasında Şadırvan Câmî karşısında yer alan mescid, *Lonca mescidi* olarak anıldığı gibi, mahallesine izâfeten *Divanımızır*, çarşısı itibariyle *Semerciler* ve uzun yıllar câmide imamlık yapan *Sarıhoca* dolayısıyla da onun adıyla anılmıştır. *Cafer Çelebi* tarafından yaptırılan kervansaray (Çukurhan ?) ile birlikte aynı dönemde yapıldığı tahmin olunan ancak kitâbesi bulunmayan mescidin mimarî özelliklerinden XV. asır ortalarına tarihlenebilmesi mümkündür. Osman Bayatlı, mescidin kuzey bitişiğinde bulunan küçük mezarlığın asırlık selvileriyle birlikte kaldırıldığını kaydetmektedir.

Câmi-i Cedid ¹⁷⁴ : 1567 tarihinde mahallede bulunan mescid için toplam 13.770 akça vakfedildiği görülmektedir. Bu paradan 7.770 akça imama, 3.250 akça müezzine, 500 akça kayyuma, 650 akça mescide mum alınması için, mescidin hasırları için 500 akça, rakabe için 900, kandil yağı için 200 akça ayrılmıştır.

Çukurbağ ¹⁷⁵ : Mahallede bulunan mescid için 13.500 nakit akça ve 4 dükkân vakfedilmiştir. Bu paranın gelirinden mütevellisi için 200, müezzine için 540, kayyum için 65, mescidin rakabesine 178 akça ayrılmış kalan imama bırakılmıştır. Mescidin mumları için 2.000 akçanın faizi de vakfa ilâve edilmiştir.

Dinyâr Hatun ¹⁷⁶ : 1530 tarihli icmâl defterinde mescide senelik geliri 333 akça olan bağ mukataası ile hâsılı 360 akça olan 8 dükkân icâresinin vakfedildiği görülmektedir. 1567 tarihli defterde atik deftere atıfla mescidin senelik hâsılı 333

¹⁷¹ TK., KKA., TD 580, v. 157a.

¹⁷² TK., KKA., TD 580, v. 153b.

¹⁷³ Osman Bayatlı, *Bergama Tarihinde Türk-İslâm Eserleri*, İstanbul 1956, s. 26-27; Necip Altınışık, *a.g.e.*, s. 21; Bozkurt Ersoy, "Bergama'da Parmaklı ve Lonca Mescitleri", *E.Ü. Ed. Fak. Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, S. II, İzmir 1983, s. 45-49; Bozkurt Ersoy, *a.g.e.*, s. 28-30.

¹⁷⁴ TK., KKA., TD 580, v. 154a.

¹⁷⁵ TK., KKA., TD 580, v. 153a-b.

¹⁷⁶ BA., TD 166, s. 193; TK., KKA., TD 580, v. 140b.

akça olan mukataalı bağlarının bulunduğu ancak bunların harap olduğu yerlerinin mukataaya verildiği kaydedilmiştir. Şehir içinde bazıları harap durumda, senelik geliri 360 akça olan 8 dükkân da mescid vakıfları arasındadır. Mescidin imamı ve aynı zamanda Aktekye zâviyesinin şeyhi olan *Mansur Fakih*'in tasarrufunda bir parça bağ mevcuttur. Ayrıca imam için 1.200 akça nakit paranın geliri bırakılmıştır. Defterde imam için tahsis edilen paranın miktarı kaydedilmemiştir. Mahallede bulunan *İlyas Beğ kuyusu* için 2.010 ve diğer bir kuyu için de 100 akçanın geliri bırakılmıştır. *Hızır* tarafından mahallenin mescidine hasır alınması için 100, mum alımı için 600, mahallede bulunan *Akbaduklu kuyu* için 200 akça ve 1 dükkânın geliri vakfedilmiştir.

Divâne Hızır ¹⁷⁷ : Günümüzde Barbaros mahallesi Zahire loncası mevkiinde bulunan mescid, *Sefer Çelebi* adıyla da anılmaktadır. 1567 tarihli evkâf defterinde mahallede *Hacı Hasan b. Hacı Osman* tarafından beş vakit namaz kılınmak için bir mescid inşâ edildiği kayıtlıdır. Vâkîf, mescidine 30.000 akça vakfetmiştir. Mescidin imamına günde 2 akça ve her gün 1 cüz okuması şartıyla senede 300 akça; müezzine günde 1,5, günde 1 cüz okuması şartıyla senede 300 akça; mektebin muallimine günde 3 akça, günde 1 cüz okuması şartıyla da senede 300 akça, mütevellisine günde 1,5 akça, mescidin kayyumuna senede 300 akça, vâkîfın eslâh evlâdının günde 2 cüz okuması şartıyla da senede 300 akça verilmesi şart koşulmuştur. Aynı defterde mahallede bulunan mescide bırakılan 10.600 akçanın gelirinden 850 akça imamına kalanı ise mütevellisine bırakılmıştır. Senede 2 hatim okunması için 1.000 akça, imam için 2 dükkân, müezzin için 2 dükkân icâresi verilmiştir. Mescid müezzininin 2 hatim okuması şartıyla 1.000, mescidin mumu için 350 akça bırakılmıştır. Bunların yanısıra mescidin vakıf olan bağlarının haracı da kayyuma şart koşulmuştur.

Ehl-i Namaz ¹⁷⁸ : 1567 tahrîrinde Ehl-i Namaz mahallesinde bulunan mescide 12.000 akça vakfedildiği tespit edilmektedir. Paranın yıllık gelirinde imamına senede 800 akça, müezzine 450 akça, mütevellisine 150 akça, rakabesine 100 akça, mescidin mumuna 500 akça, mescidin önündeki kuyuya ise 2.000 akça ayrılmıştır.

Hacı Ahmed ¹⁷⁹ : Selçuk mahallesi Çukurbağ semtinde Şadırvanlı Câmî'nin arka kısmında *Ali oğlu Hacı Ahmed* tarafından inşâ edilen mescid, *Ansârlı (Asârlı) Câmî* olarak anılmaktadır. Mescidin kitâbesinden 950 (1544) tarihinde yaptırıldığı tespit edilmektedir. Bâni *Hacı Ahmed* tarafından büyük bir odadan ibâret bir de Dârü'l-hadîs yaptırılmıştır. 1567 tarihli evkâf defterinde mescid ve mekteb için

¹⁷⁷ İzmir Vakıflar Bölge Müdürlüğü, *a.g.e.*, s. 17; TK., KKA., TD 580, v. 148a, 157a-b.

¹⁷⁸ TK., KKA., TD 580, v. 151a.

¹⁷⁹ Osman Bayatlı, *a.g.e.*, s. 45; J. H. Mordtmann, *a.g.e.*, s. 82; Max van Berchem, *a.g.e.*, s. ; Necip Altınışık, *a.g.e.*, s. 14-15; Bozkurt Ersoy, *a.g.e.*, s. 45-48; TK., KKA., TD 580, v. 151b.

25.000 akça vakfedildiği görülmektedir. Paranın faizinden muallimine 600, halifesine 200 akça tahsis edilmiştir.

Hacı Bâyezîd¹⁸⁰ : 1567'de mahalle mescidine 21.000 nakit para ile 5 dükkân gelirinin vakfedildiği görülmektedir. Bu gelirlere imam senede 1.800, müezzine 540, kayyuma 180, nâzıra 150 akça tahsis edilmiş mütevelliyeye ise günlük 2 akça bırakılmıştır. Kalan paranın ise mescidin mumu hasır ile mahallenin avârızına verilmesi şart koşulmuştur.

Hacı Fakih¹⁸¹ : Mescid için tahsis edilen 10.100 akçanın senelik gelirinden imama 975, müezzine 180, mescidin mumuna 140, mütevellisine 250 akça bırakılmıştır. Ayrıca vakfedilen 8 dükkândan 4'ünün icâresi imama, birinin müezzine, üçünün icâresi ise mescidin rakabesine ayrılmıştır. Mescidde *Mevlâna Mahmud Çelebi b. Ahmed Çelebi'nin eşi Selçuk Hatun* ruhu için yakılmak üzere vakfından her sene 30 akçalık mum alınması şart koşulmuştur. Ayrıca, mescide imam olan dilerse *Mevlâna Mahmud Çelebi b. Ahmed Çelebi'nin Mihriban* isimli câriyesinin ruhu için Kur'an hatm etmesi şartıyla 100 akça bırakılmıştır.

Hacı İlyas¹⁸² : Mahalle mescidine 8.000 akça vakfedilmiş bunun gelirinden imamına senede 540, müezzine 360, mütevellisine 100, mumuna 100, mescidin çıra ve rakabesine 90 akça ayrılmıştır. İmamın, vâkıfın ruhuna 2 defa hatim indirmesi şartıyla 3.000 akça ve senede bir hatim okuması şartıyla da 5 dükkân icâresi bırakılmıştır. Ayrıca imamın oturması için mahallede bir ev de tahsis edilmiştir. Osman Bayatlı, Abacılar yokuşunda bulunan mescidin mülk satıldığını kaydetmektedir.

Hacı Nebi¹⁸³ : 1567'de mahalle mescidinin imamı için 8.800, mescidin rakabesi için 1.000, mescide mum alınması için 1.000, müezzin için 2.000 ve su pınarlarının temizlenmesi için 1.000 akçanın faiz geliri vakfedilmiştir.

Hacı Timurtaş¹⁸⁴ : Osman Bayatlı *Demirtaş* mahallesinde sebze-et halinin balıkpazarı ağzında bulunan diğer adıyla *Donsuzun* mescidi ve medresesinin 1928 yılında Belediye tarafından yıktırıldığını kaydetmektedir. Bayatlı, elde mevcut olmayan kitâbesinde, Şahap Orhon'un defterindeki kayda dayanarak bânisinin

¹⁸⁰ TK., KKA., TD 580, v. 153b.

¹⁸¹ TK., KKA., TD 580, v. 148a,156b.

¹⁸² TK., KKA., TD 580, v. 156a-b; Osman Bayatlı, *a.g.e.*, s. 10.

¹⁸³ TK., KKA., TD 580, v. 154b.

¹⁸⁴ Osman Bayatlı, *a.g.e.*, s. 10 n. 2. Osman Bayatlı, mescidi vakfiyesine dayanarak *Umur b. Timurtaş*'ın yaptırmış olabileceğini kaydetmiş ise de şüphelidir. TK., KKA., TD 580, v. 148a, 151b.

Timurtaş b. Abdullah el-mağfur Ali Paşa olduğunu ve 794 (1391-92) yılında yaptırıldığını yazmaktadır. 1567 tarihli vakıf defterinde mescidin ihtiyaçları için toplam 11.600 akça vakfedildiği görülmektedir. Ayrıca mescidde *Mevlâna Mahmud Çelebi b. Ahmed Çelebi*'nin câriyesi *Kamer* ruhuna yakılması şartıyla 30 akçalık mum alınması da vakfa dâhil edilmiştir.

Hatib (İncirli) Mescidi ¹⁸⁵ : Mahallede iki mescid bulunduğu tespit edilmektedir. Bunlardan birisi II. Murâd devrinde *Hatib Paşa oğlu Hibetullah Çelebi* tarafından yaptırılmıştır. Diğeri ise 1454-55 yılına âit vakıf defterinde *Kadı Kır Ahmed*'in yaptırdığı kaydedilen mesciddir. Defterde vâkıfın şehir yöresindeki bir çiftlik yeri imam ve müezzinleri tarafından tasarruf edilmek üzere vakfettiği kayıtlıdır. 1567 tarihli defterde bu mescidin *Hatib Mahallesi mescidi* olarak anıldığı belirtilmiştir. *Kan oğlu Beğlerbeği*'den satın alınan ve 100 akça hâsılı bulunan bir çiftlik yer imam ile müezzinin ortaklaşa kullanmaları için vakfedilmiştir. Kadı Ahmed tarafından yaptırılan mescid ve mekteb için vakıf tesis edilmiştir. 25.000 akçanın gelirinden senelik 700 akça imamına, 150 akça kayyumuna, bir hatim okumak için 150, mekteb muallimine 600, halifesine 200, mütevellisine 720, nezâret için kadıya 360, mescidin mumu ve rakabesi için 600 akça tahsis edilmiştir. Ayrıca 4 bâb hücre *suhtelere ve sülehâya* ayrılmıştır. Hatib mescidi ise kendisinin yaptırdığı hamam ile hanın ortasında yer almaktadır. Mescide 1567 tarihinde 1.000 akça nakit paranın faizi ve bağ haracının vakfedilmiştir. Nakit paranın gelirinden imama 1 hatim okuması şartıyla 100, mütevellisine 25, *eyyâm-ı şekde* yemek pişirilmesi için 25 akça tahsis edilmiştir. Bağların haracından imama 360, müezzinine 100, mescidin hasırını için 20 akça bırakılmıştır. 1488-89 yıllarında Fâtiḥ Câmii mütevellisi olarak mescidin bânisinin neslinden olması muhtemel *Musa Çelebi v. Hatib Paşa'yı* görmekteyiz.

Hoca Sinan ¹⁸⁶ : Günümüzde Turabey mahallesi *Yanıkkonaklar* alanında bulunan mescidin 1824 yılında tâmir edildiğini gösteren kitâbesi mevcuttur. 1567'de mescidin evkâfi arasında bulunan 16.500 nakit akçadan 10.000 akçanın faizi müteveli ve imam, 65.000 akça müezzin ve mütevellisine şart koşulmuştur. Mescide imam kim olursa namazdan sonra *el-Asr* sûresini okuması şartıyla 1.200 akçanın geliri bırakılmıştır. 2.000 akçanın geliri Rebi'ül-evvel ve Receb aylarında yemek pişirilmesi için ilâve edilmiştir. İmanın oturması için bir evin tahsis edildiği vakıfta, 6 dükkânın yıllık gelirleri de imam ve müezzine bırakılmıştır.

¹⁸⁵ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisinde Çelebi ve II. Sultan Murad devri 806-855 (1403-1451) II*, II. Baskı, İstanbul 1989, s. 268-269; Osman Bayatlı, *a.g.e.*, s. 36; Necip Altınışik, *a.g.e.*, İzmir 1982, s. 22; İAK., *MC. 0117/1*, v. 68b; TK., KKA., *TD 580*, v. 146a, 151a, 157b; Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mi'marisinde Fâtiḥ Devri 855-886 (1451-1481) III*, II. Baskı İstanbul 1989, s. 361; Bozkurt Ersoy, *a.g.e.*, s. 19-21.

¹⁸⁶ Bozkurt Ersoy, *a.g.e.*, s. 35-37; Necip Altınışik, *a.g.e.*, s. 22; TK., KKA., *TD 580*, v. 152a-b.

Hoca Muslihiddin b. Bâli ¹⁸⁷ : 1567 tarihli evkâf defterinde *Hoca Muslihiddin b. Bâli*'nin mescidi için 63.000 nakit akça geliri yanında, Attarlar çarşısında, Yıldırım Han Câmii civarında, Câmi-i kebir mahallesinde ve eski at pazarı çarşısında 4 dükkân vakfettiği kayıtlıdır. Mescidin imamı *Âlim* fakir olduğundan, mescitte talebeye ders vermek şartıyla günlük 2, imamlık görevi için de günlük 2,5 akça tayin edilmiştir. Müderrise günlük 1,5; kayyuma senelik 240; yaptırdığı mektebin muallimine senelik 1.000; halifesine 312; mescidde 15 cüzhâna senelik 4.680; mütevellisine günlük 2; nâzırına günlük 1 akça maaş tayin edilmiştir.

Hüsam Hoca ¹⁸⁸ : 1567'de Hüsam Hoca Mahallesi mescidi için toplam 13.308 akça vakfedildiği görülmektedir.

İbn-i Mürsel ¹⁸⁹ : 1567 defterinde mescidin görevlileri ve ihtiyaçları için 25.750 akça ile mescidin rakabesi için 8 dükkân ile 6 odanın icâriye ücretleri tahsis edilmiştir. Osman Bayatlı 1956'da yazdığı kitabında Musluk köprüsü karşısında bulunan mescidin yıkıldığını kaydetmektedir.

İbn-i Seğid ¹⁹⁰ : 1567'de mahalle mescidine vakfedilen 6.000 akçanın gelirinden imama senede 500, müezzine 200, mütevelliyeye 120, mescid mumu için 50, mescidin rakabesi için 30 akça tahsis edilmiş, üç kuyunun levâzımı için de 650 akça ayrılmıştır.

İplikçi Yunus ¹⁹¹ : Mescid hâlen İnkılâp mahallesi Harputlu caddesinde bulunmaktadır. 1567 tarihli vakıf defterinde mescidin vakfi için toplam 19.800 akça ile 1 dükkân icâresinin bırakıldığı tespit edilmektedir.

Kadı Hayreddin ¹⁹² : Günümüzde Turabey mahallesi Uzunçarşı mevkiinde bulunan bahçeli kârgir câmi *Gazi Hayreddin Câmii* veya *Kulaksız Câmi* olarak anılmaktadır. Kadı Hayreddin kendi malından inşa ettiği mescidi için 30.000 akça vakfetmiş, bunun senelik 4.500 akça olan gelirinden imam, müezzin ve nâzır olan kadı için günde 1 akça tahsis etmiştir. Güzelhisar yakınında 2 değirmen mescide vakfedilmiş ise de harab oldukları kaydı düşülmüştür. Aynı şekilde *Sinan Paşa* da bu mescid için vakfettiği 500 akçanın senelik geliri olan 75 akçadan senede 2 balmumu yakılmasını ve buna müezzinin müteveli olmasını şart koşmuştur. 1567 tarihli vakıf defterinde mescidin imamı için 14.000, müezzini için 8.500, kayyumu için 2.500,

¹⁸⁷ TK., KKA., TD 580, v. 149a.

¹⁸⁸ TK., KKA., TD 580, v. 153a.

¹⁸⁹ TK., KKA., TD 580, v. 152a; Osman Bayatlı, a.g.e., s. 10.

¹⁹⁰ TK., KKA., TD 580, v. 155a.

¹⁹¹ İzmir Vakıflar Bölge Müdürlüğü, a.g.e., s. 19; TK., KKA., TD 580, v. 152b-153a.

¹⁹² İzmir Vakıflar Bölge Müdürlüğü, a.g.e., s. 16; TK., KKA., TD 580, v. 139b, 150b-151a.

soğuk su için 1.500, Rebi'ül-evvel ayında yemek pişirmek için 1.000, mescidde balmumu yakmak için 500, yağ mumu yakmak için 700, mescidin önündeki kuyusu için 300 akça vakfedildiği gibi imam için 2 hanut, tamir için de 2 dükkân vakfedilmiştir.

Kanlıcıân¹⁹³ : 1567'de mescidin görevlileri ve ihtiyaçları için 2.700 akça vakfedildiği tespit edilmektedir. Bu arada mescidde *Hacı Bâyezîd*'in açtırdığı kuyuya 800, mescid toprağı için de zemin icaresinde senede 15 akça ayrıldığı dikkati çekmektedir.

Karakadı¹⁹⁴ : 1567'de mahalle mescidi için tahsis edilen nakit paradan 5.100 akçanın geliri müteveli ve imamına, 2.000 akçanın geliri müteveli ve müezzine, mescidin rakabesi ve mütevellisi için 3.300 akçanın geliri ayrılmış, ayrıca mescide mum alımı için de 600 akça ayrılmıştır. Osman Bayatlı, *Karagazi* mahallesinde bulunan mescidin de yıkılan mescidler arasında olduğunu kaydetmektedir.

Ömeroğlu¹⁹⁵ : 1567'de mahallede bulunan mescidin imamı için vakfedilen 11.000 akçanın gelirinden imamına senede 1.000, müezzine 315, mütevellisine 120, mescidin mumu için 70, rakabesi için 75 akça tahsis edilmiştir. Ayrıca 5 kuyunun levâzımı için 2.300, Mevlûd ayında yemek pişirmek için 1.200 akçanın geliri bırakılmıştır. Bunun yanısıra mütevelliyeye dükkân zemini icâresinden senede 25 akça ayrılmıştır.

Saray¹⁹⁶ : Mahalle mescidinde görevli imam için 14.000, müezzine için 9.000, mescide kandil yağı alımı için 600, çeşmeler için 600, mescide çıra alımı için 600, mütevelliyeye 600, Ramazan ayında mescid önünde su dağıtmak için 100 akçanın faiz gelirleri tahsis edilmiştir. Osman Bayatlı, *İslamsaray* mahallesinde bulunan mescidin satılan mescidler arasında olduğunu belirtmektedir.

Sofular¹⁹⁷ : 1567 tahririnde mescide vakfedilen 14.200 akçanın geliri müteveli ve imamına, 3.200 akçanın geliri müteveli ve müezzine bırakılmıştır. Mescidin rakabesi için 5.000, mescide mum alınması için 1.400 akçanın geliriyle mescidin musluğuna 450, kayyumuna 730 akça sarf olunması şart edilmiştir. Ayrıca mescidin imamına bir ev, bir parça bağ ve bir dükkân bırakılmıştır.

¹⁹³ TK., KKA., TD 580, v. 151b-152a.

¹⁹⁴ TK., KKA., TD 580, v. 158b; Osman Bayatlı, *aynı yer*.

¹⁹⁵ TK., KKA., TD 580, v. 152a-b.

¹⁹⁶ TK., KKA., TD 580, v. 154b-155a; Osman Bayatlı, *aynı yer*.

¹⁹⁷ TK., KKA., TD 580, v. 158a.

Solak Halil ¹⁹⁸ : 1567'de mahalle mescidinin görevlileri ve ihtiyaçları için 8.000 akça vakfedildiği görülmektedir. Bu paranın gelirinden imama senede 640, müezzine 300, mütevelliyeye 100, mescidin mumuna 120, kandil yağına 30, rakabesine 50 akça ayrılmıştır. Ayrıca tahsis edilen 3.000 akçanın geliriyle imamın isterse cüz tilâvet etmesi de şart koşulmuştur. Osman Bayatlı, Bağlar caddesinde bulunan mescidin de satılan mescidler arasında olduğunu kaydetmektedir.

Toğancı ¹⁹⁹ : Bu mahalle mescidi için 16.500 akçanın gelirinden imama senede 1.400, müezzine 500, mütevellisine 360, mum için 60 akça vakfedilmiştir. Ayrıca 1.000 akçanın gelirinin yarısıyla Receb ayında yemek pişirilmesi diğer yarısıyla Ramazan ayında balmumu yakılması şart koşulmuştur. Mescide bitişik bir dükkân mescidin rakabesine, 2 dükkân geliri de kayyumuna ayrılmıştır.

Turabeği ²⁰⁰ : 1567 tarihinde mahalle mescidi görevlileri için 21.650 nakid akça ile mescidin rakabesi için 1 bahçe, mescidin hasırı için 1 dükkân, müezzin için 1 boyacı dükkânı, 1 dükkân ile dükkânların zemin icâresi imama meşruttur. Osman Bayatlı, Bergama'daki Türk-İslâm eserlerini tanıttığı kitabında mahallede bulunan mescidin satıldığını kaydetmektedir.

Zâviye ²⁰¹ : Mahallede bulunan mescid için 1567'de vakfedilen 7.000 akçanın gelirinden imamı için 375, ayrıca bir hatim okuması şartıyla imamına 200, müezzinine 200, mütevellisine 175, kayyumuna 100 akça tahsis edilmiştir.

Osman Bayatlı, Bergama'da kitâbesi bulunmayan ancak bulunduğu yer itibarıyla *Abacılar Câmii* veya duvarındaki lâle motifi dolayısıyla *Lâleli Câmii* adıyla anılan Atmaca mahallesinde Hastahane caddesinde Virankapı yanında bulunan bahçeli kârgir câmiin haziresinde bulunan 948 (1534) yılına âit bir mezartaşına ve işçiliğine dayanarak XVI. yüzyılda yapıldığını kaydetmektedir²⁰². Max van Berchem, câmi yanındaki hazirede *Emine bint-i Mustafa*'ya âit mezartaşının Şevvâl 940 (15.IV-13.V.1534) tarihli olduğunu yazmaktadır²⁰³.

Aynı şekilde Taşhan arkasında Virankapı'ya çıkan bodrumun bitişiğinde Çınarlı Hamam-Karacaahmed-Karaveliler sokaklarının kavşağında bulunan *Arslancı (Arslanlı) Câmii*'nin kitâbesinde Arslancı-zâde'nin yeniden bina ettiği câminin *Sofî-zâde Hacı Ahmed* tarafından 1070 (1660) yılında tamir ettiği kayıtlıdır. Ancak câmi bitişiğindeki mezarlıkta 950 (1544) yılına âit mezartaşı ve minaresinin mimarisini

¹⁹⁸ TK., KKA., TD 580, v. 155b; Osman Bayatlı, *aynı yer*.

¹⁹⁹ TK., KKA., TD 580, v. 151a.

²⁰⁰ TK., KKA., TD 580, v. 152a-b; Osman Bayatlı, *aynı yer*.

²⁰¹ TK., KKA., TD 580, v. 157b.

²⁰² İzmir Vakıflar Bölge Müdürlüğü, *a.g.e.*, s. 19; Osman Bayatlı, *a.g.e.*, s. 44; Necip Altınışık, *a.g.e.*, s. 14; Bozkurt Ersoy, *a.g.e.*, s. 38-40.

²⁰³ Max van Berchem, *a.g.e.*, s. 17.

gözönünde bulundurularak XVI. veya XVIII. yüzyılda inşâ edilmiş olabileceğini ihtimal dâhilindedir²⁰⁴.

Günümüzde Barbaros mahallesi Kozak caddesinde Ulu Câmiye giden yol üzerinde Tabaklar hamamı yanında yer alan ve işçiliği çok güzel olan pencere parmaklıkları nedeniyle *Parmaklı Mescid* adını alan mescidin XVI. yüzyıl ortalarında yapıldığı tahmin edilmektedir²⁰⁵.

Barbaros mahallesi, Karaçizmeciler mevki Bedesten sokağında bulunan *Mescidaltı Mescidi*'nin inşâ kitâbesi bulunmamaktadır. Giriş kapısı üzerinde 1158/1745 yılında *Hüseyin Ağa* tarafından tamir ettirildiğini gösteren kitâbesi mevcuttur. Mescid, Bozkurt Ersoy tarafından yapının genel özelliklerine dayanılarak XV. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir²⁰⁶.

TABLO XVIII : 1567'DE BERGAMA MAHALLE MESCİDİ VAKIFLARI²⁰⁷

Mescid	Tahsis Edilen Gelir			
	Nakid	İcâre	Avâruz	Toplam
Dinyâr Hatun	4.210	bağlar, 9 dükkân	1.650	6.153
Hacı Hasan Câmi	120.000	2 dükkân	6.000	126.000
Hacı Hasan Mescidi	30.000	-	-	30.000
Kadı Hayreddin	29.000	2 hanut, 2 dükkân	2.500	31.500
Toğancı	17.500	3 dükkân	5.000	22.500
Ehl-i Namaz	14.000	-	2.700	16.700
Hacı Timurtaş	11.600	3 dükkân, 1 bahçe	2.000	13.600
Hacı Ahmed	25.000	4 bâb hücre meşrut	-	25.000
Kanlıcıyân	3.500	zemin icâresi	2.800	6.300
İbn-i Mürsel	25.750	8 dükkân, 6 oda	800	26.550
Ömeroğlu	15.500	zemin-i dükkân	4.600	20.100
Hoca Sinan	20.800	6 dükkân, 1 hâne meşrut	5.000	25.800
İplikçi Yunus	19.800	1 dükkân	2.100	21.900
Hoca Hüsam	13.308	-	4.179	17.487
Turabeği	21.650	1 bahçe, 2 dükkân, 1 boyacı dükkânı, dükkânların zemini	8.250	29.900
Çukurbağ	15.700	4 dükkân	3.000	18.700
Börkcüyân	7.000	1 bağ, 1 bahçe	-	7.000
Kurşunlu	17.000	6 adet dükkân, 3 bâb dükkân, 1 ev,	4.100	21.100

²⁰⁴ Osman Bayatlı, *a.g.e.*, s. 48; Necip Altınışık, *a.g.e.*, s. 18; Bozkurt Ersoy, *a.g.e.*, s. 54-58.

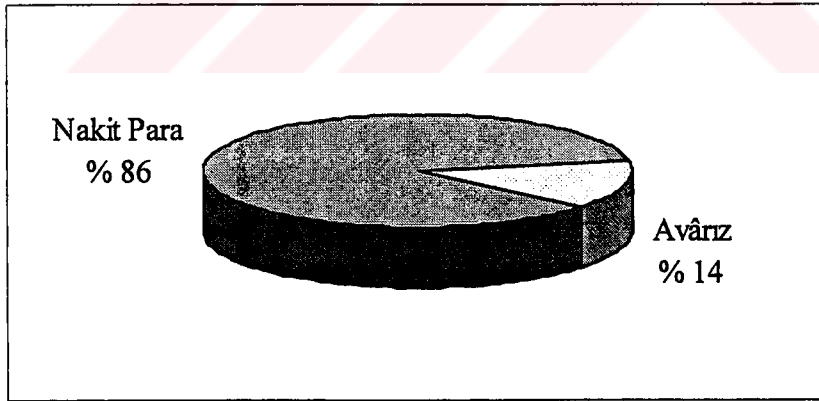
²⁰⁵ İzmir Vakıflar Bölge Müdürlüğü, *a.g.e.*, s. 19; Bozkurt Ersoy, "Bergama'da Parmaklı ve Lonca Mescitleri", *E.Ü. Ed. Fak. Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, S. II, İzmir 1983, s. 38-49; Bozkurt Ersoy, *a.g.e.*, s. 22-27; Necip Altınışık, *a.g.e.*, s. 22.

²⁰⁶ İzmir Vakıflar Bölge Müdürlüğü, *a.g.e.*, s. 20; Bozkurt Ersoy, *a.g.e.*, s. 31-34.

²⁰⁷ TK., KKA., TD 580, v. 140b-158b.

		1 değirmen		
Câmi-i Cedid	13.770	-	4.000	17.770
Hacı Nebi	13.800	-	3.000	16.800
Saray	25.500	-	600	26.100
Hacı Bâyezid	21.000	5 dükkân	-	21.000
İbn-i Seğid	6.650	-	2.540	9.190
Solak Halil	12.000	-	4.000	16.000
Âişe Bacı	3.000	-	5.000	8.000
Hacı İlyas	15.200	5 bâb dükkân, 1 ev meşrut	4.300	19.500
Hacı Fakih	10.100	8 adet dükkân	-	10.100
Hacı Hekîm Câmii	-	Yeni Hamam, 3 adet dükkân	-	-
Atmaca	8.000	Odunpazarı civarında 3 dükkân, Kuyumcular çarşısında 1 dükkân	8.500	16.500
Divâne Hızır	13.130	4 bâb dükkân, bağlar meşrut	-	13.130
Zâviye	7.000	-	3.500	10.500
Hatib	1.000	bağ haracı	-	1.000
Sofular	27.380	1 dükkân; 3 ev, 1 bağ, 1 dükkân meşrut	6.700	34.080
Karakadı	11.000	-	1.000	12.000
Toplam (34)	599.848	-	97.819	697.960

GRAFİK VI : 1567'DE BERGAMA MAHALLE VAKIFLARI

2- Mekteb ve Medreseler

Mektebler

1567 yılına âit vakıf defterinden *Hoca Muslihiddin b. Bâli* tarafından bir mekteb inşâ edildiği ve tesis edilen vakıfıdan muallimine senelik 1.000, halifesine 312 akça tahsis edildiği tespit edilmektedir²⁰⁸.

²⁰⁸ TK., KKA., TD 580, v. 149a.

Divâne Hızır mahallesinde *El-hacc Hasan b. El-hacc Osman* tarafından yaptırılan câmiin bir de mektebi bulunmaktadır. Mektebin muallimine günde 3 ve her gün bir cüz Kur'an-ı kerim okuması şartıyla senede 300 akça vakfedilmiştir²⁰⁹.

Âişe Hatun tarafından kendi adını taşıyan mahallede yaptırılan mekteb için 30.000 akça vakfedilmiştir²¹⁰.

Hacı Hekîm Câmii vakfiyesinde mektebhâne muallimine ayrılan günlük 4 akça ücretten câmi içinde veya yakınında bir mektebinin bulunduğu tahmin olunmaktadır²¹¹.

Hacı Ahmed b. Ali tarafından mescidine ve karşısında yer alan, kitâbesinden anlaşıldığına göre 957 (1550) yılında inşâ edilen mekteb (Dârü'l-hadîs) için 1567 tarihli evkâf defterinde 25.000 akça vakfedildiği kayıtlıdır. Vakfedilen meblağın gelirinden mekteb muallimine 600, halifesine 200 akça tahsis edilmiştir. Osman Bayatlı 1956 yılında basılan eserinde bir büyük odadan ibâret olan yapının şahsî muhasebeye geçtiğini ve içinde yoksul bir âilenin barındığını yazmaktadır²¹².

Medreseler

Umur Beğ b. Timurtaş Medresesi²¹³ : II. Murâd devrinde Bergama'da da medrese inşâ eden Timurtaş Paşa'nın oğlu Umur Beğ'in (öl. 1434) vakıflarıyla ilgili Vakıflara 843 (1439-40), 859 (1454-55) ve 850 (1446-47) tarihli bir çok vakfiyesi mevcuttur. Bunun yanısıra Bursa'daki câmiinde 865 (1460-61) tarihli taş üzerine vakfiyesi bulunmaktadır. Kağıt üzerindeki vakfiyelerde Bergama birinci sırada gelmekte, taş vakfiyede ise 1. levhanın 5-6. satırlarında bulunmaktadır. Medreseye Bergama'da hamam, bağ, bahçe, Bekoşova (Gümüşova)'da iki değirmen, Giresun'da iki değirmen, Ayvadoğlu'ndan satın alınan Adada bir çiftlik ile Bergama'da *tahdidde müstağni* ev ve dükkânlar vakfedilmiştir. Bunların hâsılının 1/10'u mütevellîye, bu miktar çıktıktan sonra kalanın yarısı medresenin ve evkâfın rakabesine, 1/4'ü müderrise, diğer 1/4'den 1 dirhem Bergama kadısına kalan talebeye bırakılmaktadır. Vakfiyede sayılan şartlar arasında tefsir, hadîs, usûl ve fîrû' okutulup, felsefiyât okutulmaması zikredilmektedir. Ayrıca Umur Beğ tarafından medreseye vakfedilmiş kitapların dışarıya çıkarılmaması da istenmektedir.

TABLO XIX : 1530'DA UMUR BEĞ MEDRESESİ EVKÂFI²¹⁴

Adı	Senelik Gelir
Nefs-i şehirde hamam	3.000
42 Adet dükkân icâresi	4.476

²⁰⁹ TK., KKA., TD 580, v. 148a.

²¹⁰ TK., KKA., TD 580, v. 152a.

²¹¹ TK., KKA., TD 580, v. 156b.

²¹² TK., KKA., TD 580, v. 151a; Osman Bayatlı, *a.g.e.*, s. 45 n.1.

²¹³ Ekrem Hakkı Ayverdi, *a.g.e.*, s. 270; Taş vakfiye metni için bkz. Ekrem Hakkı Ayverdi, *a.g.e.*, s. 337-340; Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1984, s. 166.

²¹⁴ BA., TD 166, s. 193.

36 adet dükkân	1.728
2 bâb değirmen	1.500
12 adet dükkân	684
Dükkân, bozahâne ve bağçe zemini	1.194
Toplam	12.580

TABLO XX : KANÛNÎ DEVRÎ VAKIF TAHRÎRLERİNDE UMUR BEĞ MEDRESESİ EVKÂFI²¹⁵

Adı/Cinsi	Mevcut Durumu	Gelir Nevi	Gün-lük	Aylık	Yıllık
Nefs-i şehirde hamam	-	-	25	750	3.000
138 Dükkân	42 dükkân (tâmirli toplam 65)	icâre	-	373	4.476
Dükkânlar arasındaki açık yerlerdeki 36 adet dükkân	-	icâre	-	144	1.728
Beküşova'da 2 değirmen	-	icâre	-	-	1.500
Çarşı ortasında 9 sâyebân	-	-	9	-	108
Haftabazarında oturlan 12 saçakaltı	Yerlerine dükkân inşa edilerek diğer 65 dükkâna dâhil edilmiş	-	-	-	576
İçinde müderris oturan 4 ev ve 1 bodrum	Evler harap olmuş bodrumdan gelir alınır	-	-	-	48
Mermer direkler civarında 2 harap dükkân yeri	Birisi tamirlenmiş	-	-	-	25
Havlu ortasında 3 adet dükkân	harab	-	-	17	216
Bir oda iki değirmen	battal	-	-	-	-
Bergama bağları arasında bir parça harap bağ yeri	-	mukataa	-	-	230
Bir oda 1 ekmekçi fırını	Harab olup hariçten mamur olmuş	-	-	-	30
Hisar altında Bayram bağçesi	harap	-	-	-	120
Mermer direklerin yanında bir bağçe	-	-	-	-	300
Bağlar altında Ada yeri	-	-	-	-	120
Esedlû köyü civarında Şeyh Aydın'dan alınan yer	-	-	-	-	60
Dükkânlar civarında eski bozahâne yeri	-	mukataa	-	-	50
Medrese civarında helâ için ayrılan yer	-	-	-	-	-
Medrese kurbünde mahzen olmuş 1 ev	-	mukataa	-	-	5
Toplam	-	-	-	-	15.325

²¹⁵ BA., TD 453, s. 180a-180b; TK., KKA., TD 580, v. 133a-136b.

Umur Beğ'in Bursa'da adına yaptırdığı câminin vakıfları Karahisar-ı sahib, Bergama, Ayaş ve Geyve'de bulunmaktadır²¹⁶.

I. Murâd döneminde Anadolu ve Rumeli'de Osmanlı Devleti'nin nüfuz ve otoritesinin yerleşmesine büyük katkıları olan beylerbeyilik ve vezirlik payelerini alan Kara Timurtaş Paşa'nın oğlu Umur Beğ'in vakfiyesini 1455 Ocak sonlarında Bursa'daki câmiinin cephesine iki parça halinde taşla Türkçe olarak yazdığı pek çok hayır eserleri arasında Bergama'da bir medrese bırakmıştır. Bugün izi kalmamış olan medresenin çevresinde buraya âit bahçe, değirmen ve bağlar bulunmaktadır²¹⁷.

Hibetullah/Hatib Paşa Medresesi ²¹⁸ : Bugün mevcut olmayan medresenin vakfiyesinden *Hacı Fakih* mahallesinde *Hatib Paşa* olarak tanınan *Hibetullah b. Mahmud* tarafından yaptırıldığını öğrenmekteyiz. Evâsıt-ı Şevvâl 835 (11-20.VI.1432) tarihli vakfiyesinde medrese için 17 dükkân, Yaşmakçılar çarşısında 30 dükkân, 1 han ve 5 dükkânın vakfedildiği görülmektedir. Hatib Paşa'nın Bergama'da inşâ ettiği 2.000 akça hâsılı olan kervansarayın geliri müderrisine vakfedilmiştir. Ayrıca Kavaklı çarşısında 2.000 akça yıllık geliri olan 28 dükkân ile medrese civarında 1530 ve 1567'de harap olan 18 dükkânın vakıf kaydı mevcuttur. Bunun yanı sıra medresenin mescidi için Bergama çayı üzerinde senelik geliri 2.000 akça olan ve altı ay işleyen bir damda iki değirmen vakfedilmiştir. Vâkıf tarafından müderrislerin kendi neslinden olması ve medresede *Mutavvelât* ve *Muhtasarât*'dan başka kitap okutulmaması şart koşulmuştur. 1567 tarihli vakıf defterinde Bergama vadisinde *Lalabeğ* denilen yerde bulunan bu değirmenlerin ve bir dinkin *Hatib Paşa oğlu Ali Çelebi* tarafından evlâdiyet üzere vakfedildiği mutasarrıf olan kızının vârislerinin 940 (1533-34)'da *Mevlâna Mahmud Çelebi* tarafından *Karaca Ahmed*'e satıldığı fakat 11 yıldır mahsûlünün medrese vakfına alındığı kayıtlıdır. 1454-55 tarihli vakıf defterinde merhum *Hatib Paşa*'nın günlük geliri 24 akça olan vakıf hamamına *Yakub* ve *Yusuf Çelebi*'nin mütevellî oldukları kaydedilmiştir.

Osman Bayatlı, Taşhan Medresesi bitişiğinde bulunan *Karacaahmed Medresesi*'nin varlığından söz etmektedir. Şadırvanlı caddesi tarafında bulunan Karacaahmed Dede türbesi dolayısıyla onun adıyla anıldığını belirttiği medresenin

²¹⁶ 11 Rebi'ül-ahir 960 (27.III.1553) tarihli kayıta evkâf mütevellisi *Rüstem*'in evkâf câbi ve âmillerinden şikâyeti üzerine eksik kalan tutarların toprak kadıları tarafından soruşturulmasını istemektedir. Bkz. BA., *Kâmil Kepeci Divân-ı Hümâyun* 63, s. 245. Umur Beğ'in Afyonkarahisar'daki eserleri için bkz. Yusuf Ilgar, *Tarih İçinde Afyonkarahisar'da Kaybolan Eserlerimiz*, C. 1, Afyon 1991, s. 20 vd.

²¹⁷ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, 5. Baskı Ankara 1988, s. 575; Suraiya Faroqhi, *a.g.e.*, s. 49-50.

²¹⁸ Ekrem Hakkı Ayverdi, *a.g.e.*, s. 270; Ahmet Gül, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru'l-Hadislerin Yeri*, Ankara 1997, s. 51; Mustafa Bilge, *a.g.e.*, s. 165-166; İAK., *MC. 0117/1*, v. 68b; BA., *TD 166*, s. 194; BA., *TD 453*, v. 59b; TK., *KKA.*, *TD 580*, v. 141a, 145a-b, 146a-b, 149a.

yıkıldığını yazmaktadır²¹⁹. Suraiya Faroqhi, 1520-1540 yılları arası dönemde Anadolu'da bulunan medreseleri belirttiği haritasında Bergama'da 2-5 arasında medrese bulunduğuna işaret etmektedir²²⁰.

Mekteb ve medreselerin dışında ders okutanlar için de vakıflardan gelir tahsis edildiği görülmektedir. *Mevlâna Mahmud Çelebi b. Ahmed Çelebi* tesis ettiği 80.000 akçalık para vakıfından *Hasan b. Hüseyin'e diledüğü yerde her kande ne okurlar ise ders vermek üzere* günde 5 akça verilmesini şart koşmuştur²²¹.

Mekteb ve medreseler dolayısıyla eğitim-öğretim kurumları çerçevesinde gelişen ilmî faaliyetlerden de kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Bergama'da, XV. yüzyıl Anadolu'sunun önemli eğitim ve kültür merkezlerinden olan Bursa'dan daha az ölçüde olmak üzere mescid, tekke ve medreseler inşâ edilmiş böylelikle şehir İslâmî ilâhiyat ilminin merkezlerinden birisi hâline gelmiştir. Bergama'da mevcut eğitim kurumlarından yetişen ilim adamları çeşitli alanlarda eserler vermişlerdir. Bunların incelenmesi hiç şüphesiz Bergama'nın kültür hayatı hakkında değerlendirmelerimiz için imkân tanıyacaktır.

Hayatı hakkında bilgi bulunmayan ancak 790 (1388) yılında kaleme aldığı fıkıh ilminin ibadetler kısmıyla ilgili *Mühimmât* adlı eserinden öğrenilebildiği kadarıyla *Yusuf*, Bergamalı bir fakihdir ve *Zelilî* mahlâsıyla şiirler yazmıştır²²².

II. Murâd devrinde (1421-1451) ismi bilinmeyen Bergama kadısı, Ali bin Abbas el-Mecusi'nin *Kâmilü's-sınâ'a* adlı tıbbî dâir eserinin bazı bölümlerini tercüme etmiştir²²³.

Hayatı hakkında fazla bilgi sahibi olamadığımız *Ebu Abdullah Muhammed Muhyiddin b. Süleyman b. Sa'd b. Mes'ud* 788/1386-7'de Bergama'da doğmuş ve tahsilini burada tamamlamıştır. Genç yaşta Anadolu, İran ve Ortaasya'yı gezerek Mısır'da Sultan Barsbay'ın yanında meşihat makamına geçmiştir. İbn Hâcib'in *Kâfiye* adlı nahiv kitabını çokça okuttuğu için kendisine *Kâfiyeci* lâkabı verilmiştir. 867/1463 yılında tamamladığı *el-Muhtasar fi ilm el-târih* adlı eseri tarih ilminden, faydalarından ve gâyesinden bahsetmektedir. *El-Nasr el-kâhir fi'l-feth el-zâhir* adlı kitabında da bazı târih meseleleri üzerinde durmaktadır²²⁴. Bunlardan başka çeşitli konularda yazdığı birçok eseri bulunmaktadır. Meşhur *Abdurrahman b. Ebu Bekr es-Suyûtî* onun öğrencisidir. 1529 senesinde İstanbul'a seyahât eden Bedrüddin b.

²¹⁹ Osman Bayatlı, *Bergama'da Küplü Hamam*, II. Baskı İzmir 1995, s. 11.

²²⁰ Suraiya Faroqhi, "A Map of Anatolian Friday Mosques" *Osmanlı Araştırmaları*, IV, İstanbul 1984, s. 174.

²²¹ TK., KKA., TD 580, v. 148a.

²²² Osman Bayatlı, *Bergama'da Fikir Adamları*, II. Baskı Bergama Belediyesi kültür yay. nu. 36, İzmir 1997, s. 37.

²²³ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, 5. Baskı Ankara 1988, s. 541.

²²⁴ Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 1-2.

Mehmed b. Radyıyiddin el-Gazzî'de kendisinden ders almıştır²²⁵. 4 Cemâzie'l-evvel 879 (16.IX.1474) tarihinde vefât etmiştir²²⁶.

Bergama'nın yetiştirdiği *Sarıca Kemâl* olarak bilinen *Mevlânâ Kemâl* de XV. yüzyılın önemli şâirlerinden birisidir. *Lâtîfî*, tezkeresinde onun şiirlerinin ününden bahsetmektedir. Fâtih devri sadrazamlarından Mahmud Paşa'nın hocası ve musâhibi idi. Onun Hasköy'deki medresesinde müderrislik de yapan Mevlânâ Kemâl, *Mu'cem fî Asâr-ı Mülûk-ı Acem* adlı Farsça eseri *Tercümânü'l-Belâga* adıyla tercüme etmiştir²²⁷.

Eserinden İstanbul'a giderek 937 (1530) yılında Türklere Türk dilini öğretmek maksadıyla kaleme aldığı Türkçe ilk gramer kitabı olan *Müyessiretü'l-ulûm*'u Sultan I.Süleyman 'in sadrazamı İbrahim Paşa'ya takdim ettiği anlaşılan *Kadri Efendi* (öl. 937/1530'dan sonra) Bergama'nın yetiştirdiği önemli şahsiyetlerdendir²²⁸.

Babası Halvetiyye tarikatının Sünbülüyye kolunun kurucusu Sünbül Sinan'ın halifelerinden Kara Mustafa Efendi dolayısıyla, *Şeyh-zâde İbrahim* veya sonradan *Levh-hân* isimleriyle meşhur olan *İbrahim b. Mustafa Efendi* (öl. 1014/1606) Bergamalıdır. Bergama'da tahsil hayatını tamamlayan İbrahim Efendi, değişik yerlerde müderrislik yapmış, bu arada İstanbul'daki Sinan Paşa Dârü'l-hadîsi ve 964/1556-7'de mülâzemetle 20 akça ile Molla Gürânî Medresesi'nde müderris olmuştur. 30 akça ile Kasımpaşa'da Tahta Kadı Medresesi ve daha başka medreselerde müderrislik yaptıktan sonra 1003 (1595)'de Bursa kadısı olmuştur. Kadılık görevinin ardından Sinan Paşa Dârü'l-hadîsinde 1004/1595-96 tarihinde göreve başlayarak Zi'l-hicce 1014 (9.IV-8.V.1606) tarihinde vefât edene kadar müderrislikte bulunmuş, özellikle hadîs, tefsir ve kelâm ilimleriyle meşgul olarak değişik eserler kaleme almıştır²²⁹.

960 (1554) yılında Bergama'da dünyaya gelen *Abdullah Efendi*, 1592 senesi ricâlindedir. Kadı şâirlerden olan ve *Kasîde-i Münferice*'yi şerh eden *Abdullah Efendi*, 1026 (1616)'de vefât etmiştir. Aynı dönem ricâlinden olan *Seyfî'l-Mücâhidîn* adlı eserin müellifi *Şemseddin Efendi* de Bergama'nın bu yüzyılda yetiştirdiği şahsiyetlerdir²³⁰.

²²⁵ Ekrem Kâmil, "Hicrî Onuncu-Milâdî On Altıncı-Asırda Yurdumuzu Dolaşan Arab Seyyahlarından Gazzi-Mekki Seyahatnamesi", *Tarih Semineri Dergisi*, 1/2 (1937), s. 14.

²²⁶ Bursalı Mehmed Tahir bin Rifat, *a.g.e.*, s. 41-43; Heinrich Gelzer, *Pergamon unter Byzantinern und Osmanen*, Berlin 1903, s.101'de Kahire'de vefât ettiğini kaydetmekte, Osman Bayatlı, *a.g.e.*, s. 39'da kabrinin Bergama'da Şadırvanlı Câmî ile Selçuk minâresi arasında olduğu rivâyetini nakletmektedir.

²²⁷ Lâtîfî, *Lâtîfî Tezkiresi*, Haz. Mustafa İsen, Ankara 1990, s. 267-269; Bursalı Mehmed Tahir bin Rifat, *a.g.e.*, s. 75.

²²⁸ Ekrem Bektaş, "Bergamalı Kadri", *D. İ. A.*, C. 5, İstanbul 1992, s. 496; Osman Bayatlı, *a.g.e.*, s. 41-43.

²²⁹ Bursalı Mehmed Tahir bin Rifat, *a.g.e.*, s. 23; Câhid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 600; Metin Yurdagür, "Bergamalı İbrâhim", *D. İ. A.*, C. 5, İstanbul 1992, s. 495-496; Osman Bayatlı, *a.g.e.* s. 44; Ahmet Gül, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru'l-Hadîslerin Yeri*, Ankara 1997, s. 193.

²³⁰ Bursalı Mehmed Tahir bin Rifat, *a.g.e.*, s. 23; Osman Bayatlı, *a.g.e.*, s. 45.

Osman Bayatlı, Hacı Hekim ve Emir Sultan cāmilerinde ders tâlim eden *Şeyhü'-kurra* ünvanlı *Ahmed Muharrem Efendi*'den bahsetmektedir. Âlim ve fâzıl bir kimse olan Ahmed Muharrem Efendi'nin malından 1005/1596 tarihinde vakıf tesis etmiştir. Üçkemer mevkiideki bahçeleri, zeytinlik, değirmen ve diğer mallarını Hacı Hekim Câmii'nde haftada 4 gün şeyhü'l-kurrâlık yapana ve Emir Sultan Câmii'nde haftada 1 gün vaaz eden kimselerle talebelere ve kütüphâneye hisse ayırmıştır²³¹.

3- Zâviyeler

Abdal Musa²³² : 1521 tarihli vakıf tahririnde âyende ve revendeye hizmet veren zâviyeye öşürlü mülk bahçesi, Bergama bağları arasında öşürlü bağ, Karabağ isimli bağ, Abdal Musa mezraasında ziraat eden iki çift ile *Yusuf* adlı kul, Pirinç pazarında bir mülk dükkân, 4 inek, 20 kovan, 2 kazan, 2 tava, 1 sini, 1 çerak, 8 tepsi, 5 sahan, 3 haram, 3 demir, Aksunkurlu köyünde bir gül bahçesi vakfedilmiştir.

Ahi Atlu Sinan²³³ : 1521 ve 1567 tarihli evkâf defterlerinde nefsi-i Bergama'da bulunan zâviyeye 1 bağ, 3 parça bağ ve 5 dükkân vakfedilmiştir. 722 akça hâsılı olan zâviyeye *Ahi Âişe* mutasarrıf olmuş onun ardından güveysi *Ahi Mehmed* ve ardından Ahi Âişe'nin kızı *Ahi Aslpaşa* tasarruf etmişlerdir.

Ahi Hamza²³⁴ : *Hân-ı Karasi*, Bergama'da bulunan yerini *Ahi Mecdeddin*'e vakfettiği ve bu yerin oğlu *Ahi Hamza* tarafından inşâ edilen zâviyesine vakfedildiği tespit edilmektedir. 1521 tarihinde zâviyede kızı *Ahi Nur Hatun*'un âyende ve revendeye hizmet verdiği görülmektedir. 1530 icmâlinde zâviyeye hâsılı 600 akça *Ahi Muhyiddin* adını taşıyan bir zemin vakfedilmiştir. Bu tarihten sonra timara verilen yerin daha sonra 600 akça hâsıl ile *Nur Hatun*'un kızı *La'li* tarafından ve onun da ölümünden sonra *Kadı-zâde Mehmed Çelebi* tarafından tasarruf olunduğu kaydedilmiştir.

Ahi Rükneddin²³⁵ : 1521 ve 1567 tarihli evkâf defterlerinde nefsi-i Bergama'da bulunan zâviyeye *Sak çiftliği*, bir parça yer, ikisi battal 3 parça bağ ve *Ahi Mehmed*'in bir göz değirmeninin 1/3 hissesi vakfedilmiştir. 200 akça hâsılı kaydedilmiş olan zâviyeye *Ahi Musa* öşür ve haracını vermek şartıyla mutasarrıftır. 1530 icmâlinde de zâviyeye hâsılı 200 akça olan mezraa ile birlikte zemin-i pâre vakfedildiği kayıtlıdır.

²³¹ Osman Bayatlı, *a.g.e.*, s. 46.

²³² BA., TD 453, v. 61a; TK., KKA., TD 580, v. 142a.

²³³ BA., TD 453, v. 64b; BA., TD 166, s. 194; TK., KKA., TD 580, v. 145b.

²³⁴ BA., TD 453, v. 62b; BA., TD 166, s. 194; TK., KKA., TD 580, v. 143b.

²³⁵ BA., TD 453, v. 63b; TK., KKA., TD 580, v. 144b; BA., TD 166, s. 194.

Aktekye²³⁶ : 1530 tarihli muhâsebe-icmâl defterinde zâviyeye senelik hâsılı 230 akça olan şehre bitişik mezraa ve *Benli çiftliği* ile 100 akça geliri olan et mukataası vakfedilmiştir. Ayrıca vakfa dâhil 6 bâb değirmen bulunmaktadır. 1567 tarihli defterde zâviye için Bergama'da bahçeler içinde 2 değirmenin vakfedildiği ancak defter-i atike göre battal olan değirmenlerin *Hacı Mustafa b. Orhan* tarafından zâviyeye senede 8 kile buğday ve suyu icâresi için de 37 akça vermek şartıyla yenilediği kayıtlıdır. Ayrıca şehre bitişik ve battal durumda olan 2 değirmen de Dizdar Mehmed'in babası *Hacı Hızır* tarafından tamir edilmiştir. Değirmenlerden vakfa 60 akça ve senede Bergama kilesiyle 3 kile buğday gelir alınmaktadır. Sınurdere'de vakfedilen 2 değirmenin defter-i atikte battal olduğu kaydedilmiştir. Yıllık geliri 200 akça olan şehre bitişik bir mezraa ile bağlar içinde bir mezraa da vakfedilmiştir. Senelik geliri 100 akça olan su mukataası da vakıf gelirleri arasındadır. Vakfedilen bir parça bağın da harap olduğu kaydedilmiştir. Zâviyenin şeyhliğini Dinyâr Hatun mahallesi mescidinin imamı *Mansur Fakih* yapmaktadır.

Balım²³⁷ : 1521 ve 1567 tarihli evkâf defterlerine göre zâviyeye beylik ve yaya yerleri arasında bir çiftlik vakfedilmiştir. 120 akça hâsılı olan zâviye, elinde fermanı bulunan *Seyyid Ali'nin* tasarrufundadır. 1530 icmâlinde zeminin adı *Tatar* olarak kayıtlıdır.

İlaldı Hatun²³⁸ : *İlaldı Hatun bint-i İsa Beğ* tarafından Bergama'da inşâ edilen zâviyesine evlâdiyet üzere vakıf tesis edilmiştir. 1530 icmâlinde 27 h., 8 m. kayıtlı nüfusu bulunan *Barakçalı* köyü 3.280 akça hâsılı ile ve bu köye tâbi *Yusuflar* olarak bilinen *Armudluk* köyü de 19 h., 20 m. nüfusu ve 1.320 akça geliri ile zâviyeye vakfedilmiştir. Ayrıca vakfa, hâsılı 750 akça olan Bursa'da 6 dükkân ile 2 dükkân ve bahçe 170 akça hâsıl ile dâhil edilmiştir. 1567 tahririnde evlâdiyet üzere kurulan vakfa evlâdının inkırazıyla azatlı kölelerinden *Yusuşşah* ve onun yerine *oğlu Kaya'nın* mütevellilik yaptığı kaydedilmiştir. Defterdeki evâhir-i Receb 1072 (12-21.III.1662) tarihli kayıttan Bergama kadısı *Mevlâna Mustafa'nın* evlâdiyet üzere tesis edilen vakfın *evlâdı ve evlâdı ve uteka ve evlâdı utekası münkariz* olduğunu aynı zamanda zâviyenin yıkıldığını bildirdiği anlaşılmaktadır. Kadının, köyün dergâh-ı âli çavuşlarından *Himmat Çavuş'un* zemet köylerine yakın oluşu sebebiyle hisseli timarına dâhil edilmesini istemesi üzerine timara verilmiştir. Barakçalı'ya tâbi *Yusuflar* olarak bilinen 1.320 akça hâsılı ve hâriçten resimli 3 çiftlik yeri olan *Armudluk* köyü de vakfa dâhil timara alınan yerlerdendir. Bursa'da çarşıda hâsılı 750 akça olan 6 dükkân da zâviye vakfına dâhildir. Tekye yakınında câmiye bitişik 50 akça hâsılı olan bahçe ve Bergama'da muytâbların oturduğu hâsılı 120 akça olan 2 dükkân da vakıf olarak tahsis edilen yerlerdendir.

²³⁶ BA., TD 166, s. 193; TK., KKA., TD 580, v. 140a-b.

²³⁷ BA., TD 453, v. 63b; TK., KKA., TD 580, v. 144b; BA., TD 166, s. 194.

²³⁸ BA., TD 166, s. 193; TK., KKA., TD 580, v. 136b-137b.

Mevlâna Kadı Hayreddin ²³⁹ : Bergama'da kendi adını taşıyan mahallesi bulunan muhtemelen Bergama kadılığı yapmış bu şahıs hakkında teferruatlı bilgi bulunamamıştır. Ancak 1530 tarihli muhâsebe-icmâl defterinde Kadı Hayreddin tarafından Bergama'da inşâ edilen zâviye ve mescidi için vakfedilen gelirler tespit edilmektedir.

TABLO XXI : 1530'DA KADI HAYREDDİN EVKÂFI

Vakfedilen Gelirin Cinsi	Senelik Gelir
2 bâb dükkân	360
3 bâb asiyâb	1.000
2 kıt'a asiyâb	harab
30 bâb dükkân	2.978
Kadı Şemseddin ve Kanlıcı mezraaları	400
2 bâb asiyâb	1.400
2 bâb asiyâb	2.300
Oruç Gazi mezraası	100
Hâne icâresi	120
Bağlar	350
5 bâb asiyâb	harab
500 akça nakid meblağ	75
30.000 akça nakid meblağ	4.500
Toplam	13.583

TABLO XXII : 1567'DE KADI HAYREDDİN ZÂVİYESİ EVKÂFI²⁴⁰

Yeri-Adı	Cinsi-Adı	Durumu	Gelir Aylık Yıllık	
Bergama'da Tahılazarında	2 dükkân	-	30	-
Çavdar nahiyesinde	Karagöz ile müşterek bir değirmen	-	-	-
Vadi-i Bergama'da	1 oda 3 değirmen	-	-	1.000
"	Eyne beğ Sübaşı ve Ahi Çanakçı değirmenleri arasında değirmen	Harab	-	-
Ada	Oruç Gazi mezraası	-	-	100
Bergama'da	Kadı hayreddin'in evleri	Kızı Hadice sâkin	-	120
Şehirlü bağları arasında	Kadı Hayreddin bağları	-	-	350
Pirinç pazarında	22 dükkân, 4 soha	yanmış ve tamir olunmuş	-	1.370

²³⁹ TK., KKA., TD 580, v. 138a-139b.

²⁴⁰ TK., KKA., TD 580, v. 139b.

Attarlar çarşısında	2 dükkân	-	-	288
Tahıl pazarında	4 dükkân	-	-	720
Bergama'da	1 kervansaray, önünde dükkân ve kârhânesi	-	-	600
Ada nâhiyesinde	Kadı Şemseddin ve Kanlıcı mezraaları	-	-	400
Şarabdarlu köyünde	1 oda 2 değirmen	-	-	1.400
Tarhala tevâbiinde	Arab isimli kimse ile müşterek değirmen	Harab	-	-
Tarhala'da Bakırboğazi'nde	Kemer değirmeni (1 oda 2 değirmen)	-	-	2.300
Bergama bağları arasında	Çayırkesiği yeri ki bağ olmuş	Harab	-	-
Bergama'da	Boğazdeğirmeni	Harab	-	-
Toplam	-	-	-	-

Kadı Hayreddin tarafından zâviyede kullanılmak üzere 3 kazan, 4 sini, 15 tepsi, 2 çerak, 4 sele, 5 halı, 3 tava, 6 haranı vakfedilmiştir. Ancak 1567 tahririnde bunlardan 2 kazan, 2 sini, 6 tepsi, 2 çırak, 2 haranı kaldığı görülmektedir.

Oğul Paşa²⁴¹ : 1530 icmâlinde ve 1567 tarihli vakıf defterinde zâviyeye Bergama'da senelik geliri 900 akça olan 8 dükkân, Umur Beğ'in bir oğlunun 100 akça hâsıllı çiftliği, *Delü Hızır* tarafından *Saruşahin* ve *Tamlu* mezraalarını vakfetmiş ancak zâviyeye 1521 tahririnde şeyh olan *Ahi Kurd* bu yerleri kendi mülkiyetine almıştır. 1567 tahririnde zâviyenin şeyhi *Ramazan*'dır. Boryacık mezraasında *Şeyh İsa oğlu Şeyh Acar*'ın 1,5 çiftlik yeri ve iki parça bağı vakfedilmiş, onun neslinden *Bektaş oğlu Abdal Ata* ve *Hızır* mutasarrıf olmuşlardır. Bu tarihte ise *Bektaş* ve *Ali* tasarruf etmektedirler.

4- Diğer Eserler

Ticari Yapılar

Çukurhan²⁴² : Han, Saraçlar arastası ile Ekin loncasının (Zâhire pazarı) bitişiğinde bulunmaktadır. Osman Bayatlı, inşâ tarzına göre hanın XIV-XV. yüzyıllarda yapıldığı tahmin etmektedir. Ancak kitâbesi bulunmadığı için bânisi ve yapım tarihi ile ilgili kesin bilgi sahibi olunamamaktadır. Han ile beraber yapılmış, hanın cephe duvarı boyunca karşılıklı olarak dizilmiş 40 kadar dükkânın bulunduğu bir kapalıçarşı veya arasta bulunmaktadır. Mustafa Cezar, taş işçiliğindeki itinasızlığın erken tarihlendirmeye yol açtığına dikkati çekerek bu yapıların XVI. yüzyılda yapılmış olabileceği ihtimâlini belirtmektedir.

²⁴¹ BA., TD 166, s. 193; BA., TD 453, v. 56a-b; TK., KKA., TD 580, v. 137b-138a.

²⁴² Osman Bayatlı, a.g.e., s. 28-30; Mustafa Cezar, *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, İstanbul 1985, s. 187; Osman Bayatlı, a.g.m., s. 281-282; Necip Altınışık, a.g.e., s. 39-40.

Taşhan²⁴³ : *Hatib Hibetullah b. Mahmud* tarafından yaptırılmıştır. Han ile İncirli (Hatib) mescid arasında bir sokak vardır. Kitâbesinde, binanın vakfiyeyle aynı tarihi (835/1431-32) taşıdığı görülmektedir. Vakfiyesinden hanın, medreseye vakfedildiği anlaşılmaktadır. Yıllık 2.000 akça hâsılı olan kervansarayın geliri vâkıfın medresesine vakfedilmiştir. E. Hakkı Ayverdi, hanın ahırıyla birlikte orta büyüklükte bir şehir ribâtı (kervansaray) mâhiyetinde olduğu kaydetmektedir.

Bedesten²⁴⁴ : Üstü 6 kubbeli dikdörtgen bir yapıya sâhip olan bedesten Mustafa Cezar tarafından XVI. veya XVII. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Sade bedesten örneklerinden birisi olarak nitelenen bedestenin günümüze kadar ayakta kalmış olması, yapı tekniğinin iyi olmasına bağlanmaktadır. Şehirde bedestenin varlığı canlı bir ticarî hayatın bulunduğu delil olarak da gösterilmektedir.

İstanbul'da *Mevlânâ Cafer Çelebi b. Tâcî Beğ*'in evâsıt-ı Zi'l-ka'de 918 (18-27.I.1513) tarihli vakfiyeyle vakfına bıraktığı eserler arasında Bergama'da bir kervansaray bulunmaktadır. İki katlı odaları, ahır ve dükkânları bulunan kervansarayın senelik geliri 13.084 akçadır²⁴⁵.

Vakıf kayıtlarından Bergama'da *Hacı Timurtaş*'ın inşâ ederek vakfettiği bir kervansarayın bulunduğunu öğrenmekteyiz. Kervansarayın bugünkü durumu hakkında bilgimiz olmakla birlikte Çukurhan olabileceğini tahmin etmekteyiz. Hacı Timurtaş, kervansarayın tamiri için 16 dükkân vakfetmiştir. 1521 tarihli evkâf defterinde dükkânların 11'ini mâmur 5'inin harap olduğu 1567 tarihli evkâf defterinde ise 13 dükkânın bulunduğu ve bunlardan üçünün zeminin icâresinin 50 akça olduğu kaydedilmiştir²⁴⁶.

Hamamlar

Debbağhâne/Tabaklar Hamamı²⁴⁷ : Barbaros mahallesinde Ulu Câmi karşısında, Bergama çayı kenarında bulunan *Debbağhâne Hamamı*'nın kitâbesi bulunmadığından kimin tarafından, hangi tarihte yaptırıldığı tespit edilememektedir.

²⁴³ Ekrem Hakkı Ayverdi, *a.g.e. II*, s. 270-273; Osman Bayatlı, *a.g.e.*, s. 34-35. *Bena hazer ribata Hibetullah ibn-i Mahmudü'l-müşteher bi-hatib gaferallahu lehüma fi zemeni selâtin Murâd ibn-i Muhammed meddallahu zillehu ala kaffeti'l-müslimin fi seneti hamsin ve selasin ve semanemie* kitâbe metni için bkz. Osman Bayatlı, *Bergama'da Küplü Hamam*, s. 12; Heinrich Gelzer, *a.g.e.*, s. 99-100; J. H. Mordtmann, *a.g.e.*, s. 82, Max van Berchem, *a.g.e.*, s. 9; Necip Altınışık, *a.g.e.*, s. 39.

²⁴⁴ Osman Bayatlı, *a.g.e.*, s. 52-53; Necip Altınışık, *a.g.e.*, s. 40; Mustafa Cezar, *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, İstanbul 1985, s. 187.

²⁴⁵ "*Kârbansaray-ı ma'a höcerât-ı tahtâniyye ve fevkaaniyye ve ahur ve dekâkin-i müte'addide der kazâ-i Bergama*" bkz. Ömer Lütfi Barkan-Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihli*, İstanbul 1970, s. 298; Câhid Baltacı, *a.g.e.*, s. 76.

²⁴⁶ BA., TD 453, v. 66b; TK., KKA., TD 580, v. 147a.

²⁴⁷ Ekrem Hakkı Ayverdi, *a.g.e.*, s. 378-380; Osman Bayatlı, *a.g.e.*, s. 22-23; Necip Altınışık, *a.g.e.*, s. 32-33; Serhat Alanyalı, *a.g.t.*, s. 80-87.

Ancak inşâ tarzı ve süslemelerinden XIV-XV. asırlara âit olduğu ve Ulu Câmî ile birlikte yapıldığı tahmin edilmektedir.

Küplü Hamam²⁴⁸ : Ece mahallesinde (sonradan Atmaca) Taşhan ile İncirli meşid arasında bulunan hamam, *Bedreddin Mahmud*'un oğlu *Hibetullah Çelebi* tarafından yaptırılmıştır. İsmi *Bedreddin Mahmud* tarafından bulunan küplerden alan hamam içinde bulunan mermer küplerden birisi II. Mahmud tarafından Fransa kralı Lois Philippe'e hediye olarak verilmiştir. Halen Louvre Müzesi'ndedir. Diğer iki küp ise Ayasofya câmiinde bulunmaktadır. 10 Şa'ban 830 (6.VI.1427) neslinden *Ali Paşa, İbrahim, Yakub, Yusuf* ve *Mustafa* lehlerine evlâdiyelik vakıf olarak tesis edilmiştir. Oğullarının eşit hisse alacakları vakfiyede, amcasının oğlu *İshak b. Ahmed*'e de hayatı boyunca günde 2 dirhem bırakmıştır. Aynı defterde evâil-i Receb 831 (16-25.IV.1428) tarihli kayıtla Bergama'da *Kavaldı* köyünü de oğullarına vakfedilmiştir. 1530 icmâlinde senelik geliri 6.480 akça olan hamam, hâsılı 1.228 akça olan *Hatib Paşa* köyü ile birlikte Hatib Paşa vakfı olarak gösterilmiştir.

Umur Beğ Hamamı²⁴⁹ : *Umur Beğ b. Timurtaş* tarafından medresesine yapılan vakfiyede medreseye bırakılan eserler arasında Bergama'da bir hamam kaydedilmiştir. Umur Beğ mahallesinde olduğu kaydedilen hamamın 1567 tarihli vakıf tahririnde yıllık 3.000 akça hâsılı kayıtlıdır. Tahrirde atik deftere atıfla hamamın tamiri için *Şirmerd* adlı bir hizmetkâr vakfedildiği belirtilmektedir. Sonradan harap olan hamam *Mevlâna Nasreddin*'e günlük 30 akça ile icâra verilmiştir.

Hacı Hekîm Hamamı²⁵⁰ : Osman Bayatlı, Hacı Hekim câmiinin ihtiyaçları için inşâ edilmiş olan hamamın kitâbesinin çıkarılmış olduğunu yazmaktadır. Buna göre hamam 919 (1516) yılında inşâ edilmiştir. 24 kubbeli bu büyük hamamın hâsılı belirtilmeyerek kıstından ve 3 dükkân gelirinden, câmi görevlileri için yapılan tahsisât kaydedilmiştir. Hamam, *Çifte Hamamlar* veya *Çarşı Hamamı* olarak da isimlendirilmektedir.

Eynebeğ Sübaşı Hamamı²⁵¹ : 1454-55 tarihli evkâf defterinde çifte hamam olarak kaydedilen hamam günlük 24 akça gelir ile Balıkesir'deki imâretine vakfedildiği kaydedilmiştir. Beğparsı olarak isimlendirilen diğer hamam ise Sultan

²⁴⁸ BA., TD 166, s. 193; Ekrem Hakkı Ayverdi, a.g.e. II, s. 273-274; Küplerin bulunuşu ve vakfiyesiyle ilgili olarak bkz. Osman Bayatlı, *Bergama'da Küplü Hamam*, II. Baskı İzmir 1995; Osman Bayatlı, a.g.m., s. 279; Necip Altınışik, a.g.e., s. 33.

²⁴⁹ Ekrem Hakkı Ayverdi, a.g.e. II, s. 274; Taş vakfiye metni için bkz. Ekrem Hakkı Ayverdi, a.g.e., s. 337-340; TK., KKA., TD 580, v. 133a.

²⁵⁰ Osman Bayatlı, a.g.e., s. 10, 41-43; Osman Bayatlı, a.g.m., s. 281; Necip Altınışik, a.g.e., s. 33-34; TK., KKA., TD 580, v. 156b.

²⁵¹ İAK., MC. O 117/1, v. 68b; BA., TD 166, s. 193; TK., KKA., TD 580, v. 140a.

Murâd'ın Bursa'daki imâretine vakfedilmiştir. 1530 tarihli icmâl defterinde *Eynebeğ Sübaşı'nın* Balıkesir'de bulunan imâreti için Bergama'da iki tane hamam vakfettiği kaydedilmiştir. Bunlardan birinin senelik hâsılı 7.200 akça, diğerinin ise 4.320 akçadır. 1567 tarihli evkâf defterinde câmi yakınındaki hamamın geliri 20 akçadır. *Saray Hamamı* olarak bilinen diğer hamam ise vakfa günlük 12 akça vermektedir.

Bergama çayı kenarında Ulu Câmî karşısında *Selçuk Hamamları* denilen çifte hamam bulunmaktadır. Osman Bayatlı, Türk mimarîsinin zengin örneklerinden olan bir kısmı ayakta bulunan hamamın 13 (?) yüzyılda yapılmış olduğu rivâyetini nakletmektedir. Bayatlı ayrıca *Çınarlı* ve *Patırna* hamamlarını da XIV. yüzyıl eserleri olarak kaydetmektedir²⁵².

Köprü

XIV. ve XV. yüzyıllar İslâm şehirlerinin gelişmesi hakkında kitâbeler önemli bilgiler vermektedir. Bölgeyi ellerine geçiren Türklerin imâr faaliyetlerine ayakta kalan büyük yapılar da şahitlik etmektedir.

Bergama ve havâlisinde bulunan kalıntıların en eskisi Bergama-Soma yolunun 5. km.'sinde, Bakırçay'ın bir kolu üzerinde bulunan *Koyun köprüsü*dür. İki gözlü köprü mevcut kitâbesinden anlaşıldığına göre 785 (1383) yılında *Feleküddin oğlu Eyne Beğ Sübaşı* tarafından yaptırılmıştır²⁵³. Karasi sübaşılığı ve sancakbeğliği görevlerinde bulunan Kara Eyne Beğ Sübaşı, I. Kosova savaşında sol kanada komuta etmiş, Süleyman Çelebi'yi Rumeli'ye geçirmiş, 808 (1405)'de İsa Çelebi tarafından şehid edilmiştir. Uluâbâd kenarındaki *Issız Han* da onun tarafından inşâ edilmiştir²⁵⁴.

Bergama'da Selçuklu mahallesinde *Güçük minâre*, *Arap Câmisi* veya *Müftü Câmisi* adlarıyla anılan ve 1930 yılında yıktırılan câminin minâresi ayaktaadır. Şadırvanlı Câmî avlusunda bulunan *Selçuk minâresi* olarak anılan minârenin mimârî tarzından ve Beylikler devrinde kullanılan sırlı tuğlaların burada da görülmesinden dolayı XIII-XVI. yüzyıl arasında Karasioğulları tarafından inşâ edildiği ihtimâli kaydedilmektedir²⁵⁵.

²⁵² Osman Bayatlı, *a.g.e.*, s. 10.

²⁵³ Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Mi'mârî Çağının Menşe'i Osmanlı Mi'mârîsinin İlk Devri Ertuğrul, Osman, Orhan Gaaziler Hüdavendigâr ve Yıldırım Bâyezid 630-805 (1230-1402) I, II*. Baskı, İstanbul 1989, s. 229. Kitâbesi kırık olduğu için Heinrich Gelzer, *a.g.e.*, s. 98-99 ve Max van Berchem, *a.g.e.*, s. 7-8'de köprünün Sultan I. Murâd tarafından yaptırıldığını; J. H. Mordtmann, *a.g.e.*, s. 82'de *Feleküddin oğlu Umur Beğ* tarafından yaptırıldığını; Osman Bayatlı, *Bergama Tarihinde Türk-İslâm Eserleri*, İstanbul 1956, s. 16-17'de *Hatip Mahmud Paşa* tarafında yaptırıldığını kaydetmektedir. Osman Bayatlı, *a.g.m.*, s. 279'da Feleküddin'in oğlu Mahmud tarafından yapıldığını ve Bursa'daki 738 tarihli Şahadet Câmîinden sonra devrinin önemli bir eseri olduğunu belirtmektedir. Ayrıca bkz. Necip Altınışık, *a.g.e.*, s. 43-44; Cevdet Çulpan, *Türk Taş Köprüleri (Ortaçağdan Osmanlı Devri Sonuna Kadar)*, Ankara 1975, s. 94-95.

²⁵⁴ Cevdet Çulpan, *a.g.e.*, s. 94.

²⁵⁵ Osman Bayatlı, *a.g.e.*, s. 14-15; Osman Bayatlı, *a.g.m.*, s. 279; Necip Altınışık, *a.g.e.*, s. 8; Bozkurt Ersoy, *a.g.e.*, s. 78-79; Göntül Öney, *a.g.e.*, s. 37.

Turabeğ Mahallesiinde, Üçkemer köprüsüne giden cadde üzerinde câmisi 1943 yılında harap olduğu için yıktırılan ancak minâresi kalan *Emir Sultan Câmii*'nin I. Bâyezîd zamanında inşa edildiği kaydedilmektedir²⁵⁶. Max van Berchem câmiiin haziresinde *Muhammed oğlu Mustafa*'ya âit 952 (1545-46) tarihli bir mezar taşı bulunduğunu belirtmektedir²⁵⁷.

J. H. Mordtmann, Bergama'daki Hristiyan ahalinin Osmanlı devrinde iyi bir duruma geldiğini ve 1545'de *Theodori kilisesi*'nin inşa edildiğini kaydetmektedir²⁵⁸.

Bergama'da bulunmayan hayır eserleri için de vakıflar tesis edildiği görülmektedir. Şehrin fizikî yapılanmasına ve iktisadî hayatına doğrudan tesir eden bu vakıfların üzerinde durulması da icâb etmektedir. II. Murâd'ın Bursa'da yaptırmış olduğu hayrâtının vakıf yerlerinin 17 Şubat 1528'de iltizama verilmesinden yılda 1.335.000 akça elde edilmiş, bu gelir ertesi yıl 1.440.000 akçaya yükselmiştir. Vakıfların içerisinde yer alan Bergama, Nevâhi-i Bergama ve Tarhala kadıliklarında bulunan vakıf çiftlik ve köylerden üç yılda (1 Kasım 1540-29 Eylül 1543) elde edilen gelir 480.000 akçadır²⁵⁹.

Bergama'da bulunmayan hayrat eserlerine burada vakıf tesis eden bir diğer kişi de *Saru Ahmed Paşa*'dır. Kimliği hakkında kesin bilgiye sahip olmadığımız Saru Ahmed Paşa'nın Manisa'da Attar Ece câmiiine Manisa'da köy vakfettiği görülmektedir²⁶⁰. Ahmed Paşa'nın, *Ahi Sinan* ve oğlu *Mustafa*'dan hüccet-i şer'îye ile satın alarak imâretine vakfettiği Karaayd korusu Sultan Mehmed zamanında evkâf ve emlâkin nesh edilmesiyle elinden alınmış ancak II. Bâyezîd tarafından mukarrernâmesi ve vakfnâmesi dergah-ı mu'allada görülerek evâsıt-ı Rebi'ül-ahir 895 (4-13.III.1490) tarihinde yeni bir mukarrernâme verilmiştir²⁶¹.

TABLO XXIII : AKHİSAR'DAKİ AHMED PAŞA İMÂRETİ VAKFI²⁶²

Yeri-Adı	Satın Alınan Şahıs	Gelir Nevi	Hâsıl Yıllık
K. Bedenlü	Karasi neslinden Hamza oğlu Ali'den Defterdâr Sinan Beğ ve onun vârislerinden satın almış	Köy geliri	1.475
İkiçay arası	Ahmed Paşa Ayas Paşa'dan o Yusufşah'dan o da İlyas'dan	Bağ ²⁶³ ve 4 taşlı değirmen	1.861

²⁵⁶ Osman Bayatlı, *a.g.e.*, s. 61; Necip Altınışık, *a.g.e.*, s. 21; Bozkurt Ersoy, *a.g.e.*, s. 73-74.

²⁵⁷ Câmiiin haziresinde sonraki tarihlere âit mezartaşları ve sandukalar da mevcuttur. Bkz. Max van Berchem, *a.g.e.*, s. 17.

²⁵⁸ J. H. Mordtmann, *a.g.e.*, s. 83. Bergama'daki Bizans devri eserleriyle ilgili yapılmış bir çalışma için ayrıca bkz. Zerrin Zaim, *Bergama'daki Bizans Devri Eserleri*, İ. Ü. Ed. Fak. Tarih Böl. Basılmamış Lisans Tezi, İstanbul 1970.

²⁵⁹ Bursa Şer'îye Sicili 35/35, v. 547 ve A 42/48, v. 112b-116a'dan naklen Mustafa Akdağ, *a.g.e.*, s. 325.

²⁶⁰ Feridun M. Emecen, *Manisa*, s. 162. 13 Safer 903 (11.X.1497) tarihli bir timar kaydından Bergama'ya tâbi *Çamluca* mezraasının 100 akça hâsıl ile *Mehmed Çelebi v. Saru Ahmed Paşa*'nın 30.328 akçalık zeâmetine kayıtlı bulunduğu tespit edilmektedir. Bkz. İAK., *MC. 082*, v. 35b.

²⁶¹ BA., *TD 111*, s. 696; BA., *TD 166*, s. 187.

²⁶² BA., *TD 166*, s. 192; BA., *TD 453*, v. 161b-162b; TK., KKA., *TD 580*, v. 131b-132b.

	İlyas da Karasi oğlu Yahşi Beğden satın almış		
-	Arslan oğlu Mustafa oğulları Mehmed ve Ali'den satın alınmış	zemin	-
Bergama nevâhisinde bağlar arasında çiftlik	Musa oğlu Seydi'den	-	-
Aynı yerde Emineddin Çiftliği	Yusuf, Ali ve İskender'den	-	-
Aynı yerde Arslanoğlu yeri	-	Bağ ve bahçe	-
Bergama tevâbiinde Muhyiddin yerine bitişik Cemâl oğlu Yusuf yeri	-	-	4.212
Debbağlar içinde bir değirmen	-	-	400
Karaayıld	Bahşayış oğlu Yusuf'dan	zemin	3.213 ²⁶⁴
Bağlar dikilmiş	-	-	210
Bergama'da harap bir bozahâne	-	dekâkin icâresi ve arâzi-i hâliye mukataası	202
Edremid'in Kemer köyünde hamam	-	-	3.000
Döşeme kurbünde yer	Karacalar kadısı Pirî Halife tasarrufunda	-	-

Manisa, Bergama, Nevâhi-i Bergama ve Akhisar kadılarına yazılan 22 Cemâzie'l-ahir 960 (5.VI.1553) tarihli hükümde Saru Ahmed Paşa'nın Akhisar'daki imâreti mütevellisi *Mirza'nın* şikâyetinden bahsedilmektedir. Şikâyette bu kadılıklarda bulunan vakıf koruların etrafında bulunan köy halkının korulara hayvanları salarak otunu yedikleri ve ağaçları kestikleri bildirilmektedir. Hükümde bunların önlenmesi, koruların içinde sahihsiz yakalanan hayvanların bir ay 10 gün beklenerek zabtedilmesini istemektedir. Ayrıca vakfa dâhil Nevâhi-i Bergama'ya tâbi *Bedenlü* köyünün yâve, kaçgun, resm-i arushâne, cürm-i cinâyet ve diğer bâd-ı hevâsına sancak subaşılarının ve has âmillerinin müdahale etmemeleri bunun vakfa alınması gerektiği bildirilmektedir²⁶⁵. 8 Receb 960 (20.VI.1553) tarihli hüküm Manisa, Bergama, Nevâhi-i Bergama ve Akhisar kadılıklarında bulunan Saru Ahmed Paşa vakfi mütevellisi *Mirza'nın* bu kadılıklardaki evkâfın sınırlarının teftiş ve tafsil olunmasını istemesi üzerine yazılmıştır²⁶⁶.

1454-55 tarihli evkâf defterinde *Eynebeğ Sübaşı* tarafından Bursa'da Sultan Murâd imâretine günlük 5 akça ile *Beğparsı Hamam*, günlük 24 akça ile Balıkesir'deki imâretine çifte hamamı ve Bursa'daki imâretine Beğlerbeği Hamza Beğ'in bezzazistanını vakfettiği görülmektedir²⁶⁷. Balıkesir'de yaptırılan imâreti için

²⁶³ 1530 icmâlinde değirmenin senelik geliri 400 akça olarak gösterilmiştir. Bkz. BA., TD 166, s. 192.

²⁶⁴ 1530 icmâlinde zeminin hâsılı 3.422 akça olarak kayıtlıdır. Bkz. BA., TD 166, s. 192.

²⁶⁵ BA., *Kâmil Kepeci Divân-ı Hümâyün* 63, s. 643-644.

²⁶⁶ BA., *Kâmil Kepeci Divân-ı Hümâyün* 63, s. 719.

²⁶⁷ İAK., MC. O 117/1, v. 68b.

1530'da Bergama'da yıllık geliri 7.200 akça hamam ile geliri 2.000 akça olan 2 bâb değirmen vakfedilmiştir ki gelirlerinin toplamı 13.520 akça olarak belirtilmektedir²⁶⁸.

1530 tarihli icmâl defterine göre Hamza Beğ'in Bursa'da bulunan imâretine Bergama'da hâsılı 1.604 akça olan 3 h. ve 1 m.'den müteşekkil nüfusu bulunan *Seylüce* köyü ile senelik geliri 2.880 akça olan Bergama'da bir değirmen vakfedilmiştir²⁶⁹.

TABLO XXIV : BERGAMA'DA BULUNAN MUKARRER OLMAYAN VAKIFLAR²⁷⁰

Vâkıf	Yeri	Cinsi	Tasarruf Eden	Geliri	Durumu
Derviş Şahkulu	Bergama	İçinde pınarı olan bahçeli 1 ev	Mevlâna Seydi Beğ	Öşür	-
Umurşeyh	Bergama tevâbii	çiftlik	Eytimur oğlu Ali'den oğlu Durmuş'dan Bâli'ye	800	-
Mevlâna Muslihiddin'den İsmail satın almış	Bergama	mezraa	oğlu Hamza Beğ	80	-
Başacık oğlu Mahmud	"	1 çiftlik yer	mülk	65	hassa
Ahi Rükneddin	"	çiftlik, 1 parça yer, 3 parça bağ	Ahi Musa	200	-
İsmail Fakih b. Mahmud	"	5 değirmen, 1 ding, 2 parça bağ, 14 dükkân, Hacı Bâyezid mahallesinde 3 ev, 7 dükkân, 2 han ²⁷¹	Hacı Mehmed evlâdı Halil, Hacı İbrahim, Hacı Yakub, Hüseyin, Pir Ali, Hüseyin, Bâli	1.360	-
Hatib Paşa Yegan Ali'den satın almış	Bedenlü köyü sınırına bitişik	1 çiftlik yer	-	100	Bursa'daki mescidine
Yakub Çelebi	Bergama'da Ada'da	2 parça yer	oğlu Hibetullah	200	-
Hatib Paşa oğlu Ali Çelebi	Bergama vadisinde Lâlâbeğ yeri	2 değirmen, 1 dink	kızı	600	Hatib Paşa medresesine vakf
"	Karaoğlanlar	bahçe	-	400	-
Musa Bâli	Bergama	2 oda 4 göz	-	120	-

²⁶⁸ BA., TD 166, s. 193.

²⁶⁹ BA., TD 166, s. 194; Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisinde Fatih Devri 855-886 (1451-1481) III, II*. Baskı, İstanbul 1989, s. 229'da vakfın bir bedesten ile bir köyden oluştuğunu yazmaktadır.

²⁷⁰ TK., KKA., TD 580, v. 144a-149a.

²⁷¹ BA., TD 166, s. 194'de 5 bâb asiyâb ile 14 pâre dükkân kaydedilmiştir.

		değirmen			
Hoca Sinan oğlu Mehmedşah	-	-	oğlu Fahreddin	34	Halime ve Hadice Hatunlar tasarrufunda
Hacı Muhyiddin	Bergama vadisinde Kiliselüce yeri	1 bahçe ve evler	mülk	öşür	-
Ahi Atlu Sinan	-	1 bağ, 3 parça yer, 5 dükkân	Ahi Âişe	722	güneyisi Ahi Mehmed ve kızı Aslıpaşa
Kan oğlu Beğlerbeği	Narluca sınırına bitişik Karlucu çiftlik	çiftlik	Şeyh Mezd oğlu Mehmed	100	mescidine vakf
Mehmed b. Oruç Beğ	Karahıdırlı köyünde Hacı Gök Güzel vakıf tarlası	evler ve öşürlü bahçe	mülk	öşür	-
Hekim Muslihiddin	Bergama	1 oda 2 göz değirmen, 10 dükkân, 1 kasap dükkânı, 1 bahçe	vakıf	-	Kuryacık'daki muallimhâne- sine
Hatib Mevlâna Hacı Halife	"	hamam	vakıf	günlük 56	Câmi ve muallimhâne- sine
Hibetullah Halife	Boryacık	nakid	vakıf	5.000	Boryacık'da câmiye
Mustafa Dede	-	Fesleke nâhiyesinde 1 değirmen, bağ ve bahçe, Ayazmend kadılığında 1 değirmen	vakıf	-	Edremit kadılığında Timurtaş Dede mezarına vakf
-	Nevâhi-i Bergama'da Akçakilise	mezraa	mülk	100	Hızır tasarrufunda
Ahmed Fakih	Türkeşlü köyü	1 bahçe ve değirmen	evlâdiyet üzere vakf	1.000	zâviyesine
Mevlâna Sadreddin Çelebi	Sakarlı köyünde Baraklar Çiftliği	çiftlik, mülk yer	mülk	-	-
Çoban v. Ebrî	Kınık köyünde	yer	vakıf	-	mescidine vakf
Hüseyin b. Abdullah	Gödelü köyünde	nakid	vakıf	10.000	mescidinin imamına
Hacı Timurtaş	Bergama'da	13 dükkân, tüçlünün zemin icâresi	vakıf	-	Bergama'da kervansarayın a

Tur Ali b. Salur	Bergama'da Üçkemer altında	1 oda üç değirmen	evlâdiyet üzere vakf	harac	nesli inkıraz ettiğinden hassa alınmakta
Elhac Hasan b. Elhac Osman	Bergama	nakid	vakıf	120.000	Hacı Bâyezid mahallesindeki câmiine
"	"	nakid	vakıf	30.000	Divâne Hızır mahallesindeki mescide
Mevlâna Mahmud Çelebi b. Ahmed Çelebi	-	3 değirmen, 80.000 nakid akça	vakıf	-	-

E. ŞEHRİN İKTİSADİ HAYATI

1- Bergama'nın Sanayi ve Ticaret Merkezi Olarak Yükselişi

Makedonyalılar M.Ö. 334'de İskender'in önderliğinde Mâveraünnehr, Mısır ve Hindistan'a kadar fetihlere giriştiler. Yedi yıl devam eden fetihleri süresince otuzu aşkın şehir kurdukları gibi daha önce birbirinden ayrı iki iktisadî bölge durumunda bulunan Akdeniz havzası ve Önasya'yı hâkimiyetleri altına alarak birleştirdiler. Bu fetihler dolayısıyla çok geniş bir saha üzerinde ortak bir pazar meydana gelmiş oldu. Sudan fildişi, Hindistan baharat ve Çin ipek yolları büyük önem ve işlerlik kazandı. Bu dönemde bazı Batı Anadolu şehirlerinde ticarî ve sınaî bir canlanma görüldü. Bergama'da kağıt üretiliyor, yine Bergama, Efes ve Milet yünlü kumaş imâl ve ihracında bulunuyordu²⁷². Bergama krallığı döneminde ise hükûmet merkezi olması dolayısıyla da zenginliği bünyesinde barındırmaktaydı. İşbaşına gelen hükümdarların Bergama'nın sanayi, ticaret ve kültürüne katkıda bulunmaları, bu dönemde şehri ve bölgeyi önemli bir merkez haline getirmişti. Bu dönemde Bergama'ya uzanan yolların önemi de artmıştı²⁷³. M.S. II. yüzyıl içinde tamamen Romalıların hâkimiyetine giren Anadolu, esas olarak altı büyük eyâlet (Provincia)'e ayrılmıştı. Eyâletler içerisinde yer alan şehirler birbirleriyle muntazam yol şebekesi ile bağlanıyordu. Asya eyâleti (*Provincia Asia*)'nin merkezi durumunda bulunan Bergama da diğer Anadolu şehirlerine ulaşan yollar üzerinde bir kavşak noktası durumundaydı²⁷⁴. Roma idâresi Anadolu'da teşekkül etmiş yol şebekesini değiştirmede. Milâttan üç asır önceki yol şebekesi sonraki üç asırda da aynen muhafaza edildi²⁷⁵. İzmir-Bergama arasındaki

²⁷² Arif Müfit Mansel, *a.g.e.*, s. 499-500; Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul 1986, s. 61-62.

²⁷³ W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Çev. M. Pektaş, İstanbul 1961, s. 44.

²⁷⁴ M. Kemal Özergin, *a.g.e.*, s. 32.

²⁷⁵ W. M. Ramsay, *a.g.e.*, s. 46.

antik döneme âit bu yol dolambaçsız bir anayoldu²⁷⁶. Bergama, deniz kenarında bulunmamasına rağmen deniz ticaret yolunun bütün imkânlarından da yararlanmıştı. Bakırçay vâdi oluğu boyunca doğuya giden yolların başlangıç ve varış noktasında bulunması, Bergama'ya idarî merkez oluşu yanında canlı bir ticaret ve sanayi merkezi olma özelliğini de kazandırmıştır²⁷⁷.

Antik dönemde Bergama'nın da içinde bulunduğu Kaikos (Bakırçay) vâdisi zengin ve verimli topraklara sahip bir bölge olarak tanımlanmaktadır. Bu bölgeden elde edilen buğday Yunanistan'a dahi ihraç edilmekteydi. Aynı zamanda topografik olarak dağlık bir yapıya da sahip olan bölge, antik devirlerde önemli bir kereste ticareti merkezi durumundaydı. Batı Anadolu'da ve Bergama'da büyük bir iş kolu olan ve *membranon Pergamon* (Bergama derisi) adı verilen parşömen Bergama'da bol miktarda üretilmekteydi. Bergama ile özdeşleşen parşömen üretiminin XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam etmiştir²⁷⁸. Bergama'da çömlekçilik de önemli iş kolları arasındaydı. Ayrıca Bergama'da İzmir ile birlikte kaliteli parfümeri üretim merkezlerinden birisi idi. Bergama krallarına atfen adına *attalicum* denilen pahalı kumaş ve dokuma türleri de bu bölgenin önemli ürünleri arasındaydı. Bütün bu ürünler ihraç malı olarak üretilmekteydi²⁷⁹.

Bergama'nın Ptolemaislar'ın İskenderiye kütüphânesi ile boy ölçüşebilecek durumda olan kütüphânesi ise, Marcus Antonius'un bunu Kleopatra'ya hediye etmesine kadar, Bergama'yı bu dönemin önemli kültür merkezlerinden biri hâline getirmişti.

Bergama kralları ve Roma idâresindeki uzun barış dönemi Bergama gibi şehirlerde serbest yerleşmelerin ortaya çıkmasına yol açtı. Anadolu halkı ovalarda, müdafaasız ve açık yerlerde yerleştiler. Bu özellik nisbeten Bizans İmparatorluğu döneminde de devam etti. Bergama, Bizans döneminde eski yol şebekesi içinde sahip olduğu önemini piskoposluk ve metropolitlik merkezi olarak da muhafaza etti. Adramyttion ile Troad'a; Cyzicos'a; Milletopolis'e ve Germe-Naksara-Sardis'ten geçerek Sardis'e giden yollar üzerinde bir kavşak noktasında bulunan Bergama'nın Efes ile arasındaki yolun uzunluğunun yaklaşık 115 mil olduğu kaydedilmektedir²⁸⁰.

Teophanes'e göre Bergama, VII. yüzyıl başlarında Küçük Asya'nın önemli şehirleri arasındadır. Yazılı kaynakların yetersizliğine rağmen arkeolojik buluntulardan XI. yüzyılda Bergama'nın bazı yerel endüstrilerin merkezi olduğuda

²⁷⁶ M.Ö. 129 yılında yapılan yol, M.S. 75'te ve 103 yılında iki onarım geçirmiştir. Yol güzergâhı hakkında bkz. George E. Bean, *a.g.e.*, s. 75-77.

²⁷⁷ Bu konuda hazırlanmış bir tez için ayrıca bkz. Orhan Kaya, *Bergama Devletinin İktisadî Vaziyeti*, İ. Ü. Ed. Fak. Tarih Böl. Basılmamış Lisans Tezi, İstanbul 1943.

²⁷⁸ V. Cuinet, şehirde renkli sahtiyan ve halâ parşömen yapılmakta olduğunu kaydetmektedir. Bkz. Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie Géographie administrative, statistique descriptive et raisonnée de l'Asie*, III, Paris 1894, s. 474.

²⁷⁹ Hasan Malay, "Batı Anadolu'nun Antik Çağdaki Ekonomik Durumu", *E.Ü. Ed. Fak. Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi II*, İzmir 1983, s. 51 vd.

²⁸⁰ W. M. Ramsay, *a.g.e.*, s. 180-181.

tespit edilmektedir²⁸¹. Bizans İmparatorluğu döneminin sonlarına doğru, Lâtinlerin elinden geri aldıkları İstanbul'da tahta çıkmadan Bergama'yı ziyâret eden Theodor I. Laskaris (1204-1222) bir mektubunda buradaki harabelerden hayranlıkla bahsederken halkın yoksulluk içinde yüzdüğünü de yazmaktadır²⁸². Görüldüğü üzere Roma döneminin mâmur şehirleri arasında yer alan Bergama, Türkler gelmeden önce uzun süren savaşlar, hâkimiyet mücadeleleri dolayısıyla ortaya çıkan idâre boşluğu yüzünden eski durumunu kaybetmiştir. Hammer, Bergama'nın Osmanlı Devleti'nin eline geçtiğinde ölmüş kentler arasına girdiğini yazmaktadır²⁸³. XI-XII. yüzyıllarda tahribâta uğrayan şehrin bu dönemde görülen kıtlık ve zirâî ürün azlığı dolayısıyla nüfusu da azalmıştı²⁸⁴. Bu topraklara gelen Türkler karşılaştıkları nisbeten terk edilmiş şehirler ve kırsal alanlarda yeniden bir canlanma meydana getirmişlerdir. Osmanlı devri Bergaması ise XV. yüzyılın önemli merkezleri arasında yer almaktaydı²⁸⁵. Sultan II. Mehmed'in Bergama'da bakır sikke basımına müsaade etmesi de kayda değerdir²⁸⁶. XVI. yüzyılda da bölgenin önemli şehirlerinden biri olan Bergama, XVII. yüzyılda nisbeten sönük bir hale düşmüştür. Yeniden mamur bir hale gelmesi ise XVII. yüzyılda Karaosmanoğlu Hacı Ömer Ağa'nın Bergama voyvodası olması ve âilenin bir kolunun burada tesis edilmesiyle başlamıştır²⁸⁷.

2- Şehrin Ekonomik Bünyesi

Batı Anadolu'nun canlı ticaret merkezlerinden birisi olan Bergama'nın şehir olarak ekonomik bünyesi de bölgenin diğer şehirleri ile mukayese edilebilecek derecede güçlüdür. Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere şehir gelirlerinde yıllara göre bir artış meydana gelmiştir. XV. yüzyıl gelirleri XVI. yüzyıl ile mukayese edildiğinde takip eden yüzyılın başında gelirlerde % 47.2'lik bir artış görülmektedir. Bu artış artan nüfus ile açıklanabilir ise de şehirde canlı ve gelişen bir ticarî hayatın da göstergesidir.

²⁸¹ Speros Vryonis Jr., *a.g.e.*, s. 12 ve 26 n.135.

²⁸² Eyüp Eriş, *a.g.e.*, s. 166.

²⁸³ Joseph Von Hammer Purgstall, *Osmanlı Devleti Tarihi*, C.1, Çev. Mehmed Atâ Bey, Yay. Haz. M. Çevik-E. Kılıç, İstanbul 1983, s. 114 n.24'de muhtemelen bir seyyah olan Şvazul Gofiy'e'nin *Yunanistan'a Seyahât-i Garâib-nümâ* adlı eserine dayanarak "... Bergama, bugün sâkinleri Türk ve Rum'dan ibâret ve eski binâların enkâzıyla yarı örtülü sefil kulübelerden müteşekkil bir yığıntıdan başka bir şey değildir" açıklamasında bulunmaktadır.

²⁸⁴ Speros Vryonis Jr., *a.g.e.*, s. 160, 174.

²⁸⁵ Bir örnek olarak yaklaşık 1438'de ondört yaşında Schebs veyahut Muhlenbach'dan tahsili sırasında esir alınarak Türkiye'ye getirilmiş ve tam 22 sene burada yaşayarak geri dönmüş ismi bilinmeyen *Mulbahlı esir* ülkesinde Türklerin ahlâk ve itikadına dâir hatıralarını kaleme almıştır. Onun Türkiye'de kaldığı süre içerisinde Edirne, Bergama, Bursa ve Sakız şehirlerinde yaşadığını bilmekteyiz. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, 6. Baskı Ankara ty. Diyanet İşleri Bşk. Yay., s. 264 n.14; Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, Mütercim Mehmed Âta, C. 2, İstanbul 1329, s. 205 n.39 ve 350.

²⁸⁶ Bu bilgi tevsîk edilememekle birlikte buna dayanılarak Bergama civârında bir bakır madenin varlığından söz edilmektedir. Bkz. J. H. Mordtmann, "Die Osmanische Zeit von Pergamon", *Monographie in Altertümer von Pergamon*, Berlin 1911, s. 82.

²⁸⁷ Yuzo Nagata, *Tarihte Âyânlar Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme*, Ankara 1997, s. 158.

TABLO XXV : YILLARA GÖRE BERGAMA ŞEHİR GELİRLERİ

Gelir	1487 ²⁸⁸	%	1521 ²⁸⁹	%	1539-40 ²⁹⁰	%	1573 ²⁹¹	%
Hâsıl-ı ani'l-galle ve gayrihu (Hâsıl-ı kuru)	25.955	9.84	-	-	-	-	4.521	1.18
Asiyâb Bâb 21 Harab 5	1.400	0.53	1.400	0.36	1.400	0.36	360	0.09
Kıst-ı Tahunhâne	30.000	11.37	50.000	12.87	50.000	12.87	50.000	13.06
Kıst-ı Başhâne	12.000	4.55	19.200	4.94	19.200	4.94	19.200	5.01
Kıst-ı Bozahâne ve şem'hâne ve serasisân	1.000	0.37	16.000	4.12	16.000	4.11	16.000	4.17
Resm-i gön	8.000	3.03	8.000	2.06	8.000	2.05	Battal	-
Resm-i gön 'an nevâhi-i şehr tâbi-i Dündarili	-	-	-	-	-	-	Harab	-
Nevâhi-i şehr tâbi-i Dündarili	1.350	0.51	1.350	0.34	1.350	0.34	-	-
Bağât ve bahçe	17.000	6.44	20.370	5.24	20.370	5.24	20.370	5.32
Çeltük 'an nehrhâ-yı Bergama	65.000	24.65	140.000	36.05	140.000	36.04	140.000	36.57
Niyâbet-i il ve yörükân-ı hassa	18.000	6.82	34.033	8.76	34.033	8.76	34.033	8.89
Niyâbet-i şehr ve beytü'l-mâl ve yave ve mâl-i mefkud	60.000	22.75	71.000	18.28	71.000	18.28	71.000	18.54
İhtisâb ve yave ve beytü'l-mâl ve mâl-ı mefkud ve deştâni-i nevâhi-i şehr gayr-i ez kurâ ve yave ve beytü'l-mâl ve mâl-ı mefkud	20.000	7.58	27.000	6.95	27.000	6.95	27.000	7.05
Toplam	263.650	100	388.253	100	388.353	100	382.784	100

XV ve XVI. yüzyıllarda padişah hasları içerisinde yer alan Bergama şehir gelirleri incelendiğinde 1487 yılında elde edilen gelirin 34 sene sonra yani 1521'de % 47.26 artmış olmasına rağmen 1573 yılında aradan geçen 52 yıl zarfında artış göstermediği hatta % 1.4'lük bir azalma dahi kaydettiği görülmektedir. Bu fark bazı şehir gelirinin azalması, bazı kalemlerin toplama dâhil edilmemesi neticesi ortaya çıkmıştır.

Şehir gelirlerine dâhil edilen ve şehir çevresinde gelişen zıraî üretimin bir göstergesi olan gelirler de kaydedilmiştir. Buna göre hububat üretimi 1487'de 25.955

²⁸⁸ BA., TD 1050, s. 20.

²⁸⁹ BA., TD 111, s. 683-684; BA., TD 166, s. 186-187.

²⁹⁰ BA., TD 198, s. 10-11. Bu defterde gelirleri şehzâde hasları arasına kaydedilmiştir.

²⁹¹ BA., MAD 1289, s. 13; TK., KKA., TD 208, v. 5a; TK., KKA., TD 75, v. 290a.

iken diğer tahrirlerde kaydedilmemiş 1573 tahririnde ise 4.521 akça olarak kaydedilmiştir. Şehrin çevresinde bulunan bağ ve bahçelerden elde edilen gelir 1487'de 17.000 akça iken % 19.82'lik bir artış göstererek 20.370'e yükselmiş, yüzyıl boyunca durumunu muhafaza etmiştir. Bergama nehirlerinde üretilen çeltikten elde edilen gelir 65.000 iken % 115.38'lik bir artış ile 140.000 akçaya çıkmıştır.

Bergama'da bir çok Anadolu şehrinde rastlanan küçük sanayi kuruluşu olarak nitelenebilecek *Tahunhâne*, *Bozahâne*, *Başhâne* ve *Şem'hâne* gibi işletmeler bulunmaktadır. *Tahunhâne* veyâ *yağhâne* olarak adlandırılan işletmenin kıst olarak kaydedilen geliri, 1487'de 30.000 akça iken 1521, 1539-40 ve 1573 yılına âit tahrirlerde % 66.66'lık bir artışla 50.000 akçaya yükselmiştir²⁹².

Örüsünde bulunan yerlerde üretilen susamın yağının çıkarıldığı Bergama'daki tahunhânenin iltizamla işletildiği görülmektedir. Yıllık 50.000 akça geliri bulunan Bergama Tahunhâne mukataası, Sultan II. Selim tarafından oğlu Murâd'ın Manisa yaptırdığı câmiine vakıf olarak gurre-i Zi'l-ka'de 981 (22.II.1574) tarihi itibarıyla tahsis edilmiştir²⁹³. Ancak Bergama yağhânesinin padişah haslarına dâhil olması dolayısıyla yerine padişah haslarında yer alan köylerin vakfa temlik edilmiştir²⁹⁴. 17.XI.1579 tarihli bir mühimme kaydında tahunhânenin Bergama'dan *Hamza'nın* iltizamından fazlasıyla *Ali* ve *Hacı Mehmed'in* tasarrufuna geçtiği görülmektedir. Kayıttan, hesap devir-teslim işlemleri sırasında şikâyetler söz konusu olduğu anlaşılmaktadır²⁹⁵.

Devlet, mîrî adına işletilen tahunhânenin faaliyetini sürdürmesi için susamın hârice satılmasını yasaklamıştır. Ancak Bergama yağhânesi örüsünden çıkan susamın mirî yağhâneye getirilmeyerek gemicilere ve yolculara satılmakta ayrıca bazıları da susamlarını çıktığı zamanda geçerli fiyattan satmayarak saklamaları ve ihtiyaç olduğunda fazla fiyattan satmak istemelerinden dolayı şikâyetler dile gelmektedir²⁹⁶. Balıkesir, Balya, Kepsud ve Bigadiç'de bazılarının yağhâne ihdas ettikleri bunun ise Bergama'da bulunan hassa yağhâne mahsulüne zarar verdiği belirtilerek bunların kapatılması istenmektedir²⁹⁷.

²⁹² BA., *TD 1050*, s. 20; BA., *TD 111*, s. 683-684; BA., *TD 166*, s. 186-187; BA., *TD 198*, s. 10-11; BA., *MAD 1289*, s. 13; TK., KKA., *TD 208*, v. 5a; TK., KKA., *TD 75*, v. 290a.

²⁹³ Murâdiye evkâfına dâhil edilen Bergama Tahunhânesinin yanısıra Nif kazasında 8.485 akçalık Halilbeğlü, 3.367 akçalık Kozluca ve Marmara kazasında 9.451 akçalık Kızılcıolu olmak üzere üç köy ile birlikte toplam 71.330 (71.303) akçalık has temlik olunmuştur. 50.000 akçalık geliriyle tahunhâne 71.303 akçalık vakfın önemli bir bölümünü teşkil etmektedir. Mülknâme metni için bkz. BA., *Ali Emiri Selim II. 53*, v. 5b.

²⁹⁴ Daha sonra yapılan değişiklikte tahunhâneye bedel olmak üzere İzmir'e bağlı 3 köy ile Saruhan sancağı'daki 3 köyün hâsılları verilmiştir. Bkz. BA., *MD XXV*, s. 66/708; BA., *MD XXV*, s. 322/2969. Bu konuda ayrıca bkz. Feridun M. Emecen, *a.g.e.*, s. 102.

²⁹⁵ Mukataat müfettişi *Acem-zâde Muhyiddîn'e*, nâzırı *Hamza Çavuş'a* ve Nevâhi-i Bergama kadısına yazılan 27 N 987 (17.XI.1579) tarihli hükümde için bkz. BA., *MD XLI*, s. 170/376.

²⁹⁶ BA., *MD XLI*, s. 170/377. Bu konuda ayrıca bkz. Feridun M. Emecen, *a.g.e.*, s. 257.

²⁹⁷ BA., *Kâmil Kepeci Divân-ı Hümâyün 63*, s. 436-437. Aynı hüküm defterde 5 Cemâzîe'l-ahir 960 (19.V.1553) tarihinde de tekrarlanmaktadır. Bkz. s. 551-552.

Başhâne gelirinde de % 60'lık bir artış tespit edilmektedir. Bozahâne gelirine baktığımızda ise 1487 tarihli defterde köhne defterde 4.500 akça olan gelirin 200 akçaya indiği kaydedilmektedir. *Şem'hâne* ve *asesbaşılık* geliri ise birlikte hesaplanmaktadır. Asesbaşılık köhne defterde hassa değil iken daha sonra hassa zabtolunmaya başlanmış, dolayısıyla deftere 1.500 akça yazılan asesbaşılık geliri *hâric ez-defter* tutulmuştur. Birlikte hesaplanan bu kalemlerin gelirin 16.000 akça olduğu görülmektedir.

Gön'den 8.000 akça olarak alınan resim, 1573 tahririnde yer almamaktadır. Aynı şekilde Dündarili'ne tâbi olarak kaydedilen ve 1.350 akça olan Nevâhi-i şehir geliri de 1573 tahririnde yoktur.

Şehirden alınan *niyâbet* resminin 1487'de 60.000 akça olan hâsılının % 18.33'lük bir artış ile XVI. yüzyılda 71.000 akçaya yükseldiği görülmektedir. *Niyâbet-i il ve yörükân-ı hassa* adıyla deftere geçirilen gelirden % 89.07'lik bir artış meydana gelmiştir. Şehrin ihtisâb geliri ise 20.000 akçadan % 35'lik bir artışla 27.000'e yükselmiştir.

XVI. yüzyıl boyunca şehir gelirlerinin değişmeden kaydedilmiş olması, gelirlerin ayrıca kaydedilmemiş olmakla birlikte, mukataaya verilmek sûretiyle iltizam usûlüyle toplanmaya başlanmış olmasının bir delili olarak gösterilebilir. Bu ise gelirlerin itibarî değerleri yansıttığını ortaya koymaktadır.

Haslara tâbi gelirler % 20 oranında kefillik ile âmillere havâle edilmekte, kefilleri olmayan ve başka bir yerde alâkası olan âmillere verilmemektedir²⁹⁸.

Bergama mukataasına dâhil olan *zeâmet-i Kınık*, *koruhâ-yı Karacadağ*, *ihtisâb*, *ihzâriye*, *niyâbet* ve *şem'hâne* ve *resm-i gebran* gelirleri 16 Zi'l-ka'de 986 (15.I.1579) tarihinden itibaren üç yıl müddetle 500.000 akçaya *ber vech-i iltizam Abdülvâlî'ye* verilmiştir. Ancak mültezim, pazarda satılan terekeden *bir müdde bir kile* olmak üzere alınan *bâc-ı bâzârın*, bazılarının terekelerini pazarda değil de mahallelerde satmalarından dolayı mâl-ı mirîye ve iltizamına zarar verildiğinden şikâyet etmektedir²⁹⁹. Mukataa sisteminin işleyişi dolayısıyla bazı aksaklıkların meydana geldiği de görülmektedir³⁰⁰. 6 Zi'l-ka'de 987 (24.I.1580) tarihli bir hüküm, mültezim *Abdülvâlî'nin* iltizamına dâhilinde olan yerlerdeki haymânelerin tahrir

²⁹⁸ Kefilsiz ve başka yerde alâkası olan âmillere iş ettirilmemektedir. 28 Cemâzie'l-evvel 928 (16.VII.1547) tarihli hükümde *yüzbin akçada yigirmi bin akça hesabı üzre kefilleri olmayan âmillerin* ihraç edilmesi *yerlerine yarar kefilleriyle âmiller* bulunması istenmektedir. Hükümde Nevâhi-i Bergama ve Tarhala kazâlarındaki hasların âmili olan *Elvân'ın* kefillerinin tamam olmadığı, daha önceden Karacaların bâd-i hevâsına âmil olub halen ilişkisi kesilmediği dolayısıyla yerine yeni âmil bulunması istenmektedir. Bkz. BA., *Ali Emiri Kanunî* 264, s. 954.

²⁹⁹ Mukataat müfettişi ve Bergama kadısına 6 Zi'l-ka'de 987 (24.I.1580) tarihinde gönderilen hüküm için bkz. BA., *MD XXXIX*, s. 417/888.

³⁰⁰ 18 Ramazan 987 (8.XI.1579) tarihli hükümde Nevâhi-i Bergama kadılığında *Boncuklu timarı* denilen mukataayı iltizam eden *Tur Ali*, mukataayı elinde bulunduran *Nasuh'dan* 1 yıl 3 ay tasarruf ettikten sonra beşbin akça fazlası ile üzerine aldığı görüyoruz. Ancak şart-ı iltizamı uyarınca iltizamı başlangıç tarihinden itibaren üzerine almış olması dolayısıyla Nasuh'un bulunarak tahvili dâhilindeki zamanın hesabının görülmesini istemektedir. Bkz. BA., *MD XLI*, s. 161/358.

esnasında padişah hasları arasına yazdığını ve dolayısıyla kendisinin önceden beri topladığı vergilerin haymâne emînleri ve âmiller tarafından verilmediğinden şikâyetini dile getirmektedir³⁰¹.

Bir fikir vermesi bakımından Bergama'da bulunan mahalle ve mescidler için tesis edilen amme vakıf gelirlerinin değerlendirilmesi de şehirdeki ticarî hayatın canlılığı hakkında bir fikir verecektir. Osmanlı Devleti vakıf sistemi içerisinde gayr-i menkûllerin yanında belirli şartlar altında tahsis edilen nakit paraların şeriâtin müsaade ettiği % 10-15 üzerinden faiz karşılığında işletilmek üzere verildiği bilinmektedir³⁰². Bergama'da câmi ve mahalle mescidleri görevlileri, tamiri, ihtiyaçları yanında vâkıfın koyduğu şartlara göre yemek pişirilmesi, su getirilmesi, kuyu açılması ve bakımı hatta şehir içindeki kaldırımlar veya mahalle kapılarının açılıp kapatılması için bile tahsisâtlar yapılmaktadır. Bunların yanısıra mahalle ve şehir avârızı için de önemli meblağlara ulaşan paralar vakfedilmiştir³⁰³. Bu durum şehrin zenginliğini, insanları arasındaki dayanışmasını gösterdiği gibi şehir genelinde tedâvülde olan paranın bir miktarını göstermesi bakımından da kayda değerdir. Bu noktada tahsis edilen paranın kullanılmak üzere alındığı da gözden uzak tutulmamalıdır. Bir şehzâde sancağı merkezi olması dolayısıyla sadece Manisa ile karşılaştırıldığında, 1531-75 yılları arasında Manisa'da vakfedilen nakit akça yekûnunun 848.530, Bergama'da 1567'de vakfedilen para miktarının ise 697.960 akça olduğu tespit edilmektedir³⁰⁴. Bu paranın İslâmî faiz hadleri gözönünde bulundurulmak sûretiyle yaklaşık bir hesapla "on'u onbir" (yani % 10) üzerinden işletilmesi neticesinde yılda 69.796 akça gelir sağlıyor olması da şehrin iktisadî kapasitesini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, 1487'de toplam 1.339, 1521'de 1.518 ve 1573'de 2.476 vergi mükellefi barındıran şehir dışında kazâ statüsünde idarî bir bölgeyi de içerisinde bulunduran Bergama, 1573 yılı itibarıyla 382.784 akçalık şehir geliri ile karşımıza çıkmaktadır. Bu gelirlere vakıflar yoluyla elde edilen gelirlerin dâhil edilmediği de gözönünde bulundurulduğunda ortaya çıkan fark kendisini göstermektedir.

Batı Anadolu'da önemli kazâ merkezleri arasında yer alan Menemen ve Denizli'nin şehir gelirleri ile karşılaştırıldığında çok büyük fark bulunduğu ortaya çıkmaktadır³⁰⁵. Bu durum bize Bergama'nın şehir olarak Anadolu'nun iktisadî

³⁰¹ BA., MD XXXIX, s. 442/935.

³⁰² İslâmiyetin yasaklamış olduğu faiz ile vakıflar tesis edilmesi ve bununla ilgili değerlendirmeler için bkz. Ömer Lütfi Barkan-Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrîr Defteri 953 (1546) Târihli*, İstanbul 1970, s. XXX-XXXVIII; Ömer Lütfi Barkan, "Türkiye'de Din ve Devlet İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi", *Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri Seminare Sunulan Bildiriler*, Ankara 1975, s. 70-83; Feridun M. Emecen, *Manisa*, s. 71.

³⁰³ Ömer Lütfi Barkan, "Avârız", *İ. A.*, C. 2, İstanbul 1979, s. 18; Mehmet İpşirli, "Avârız Vakfı", *D. İ. A.*, C. 4, İstanbul 1991, s. 109.

³⁰⁴ İstanbul ve Bursa nakit para vakıflarının Manisa ile karşılaştırılması ve değerlendirilmesi için bkz. Feridun M. Emecen, *Manisa*, s. 71.

³⁰⁵ Menemen'in şehir gelirlerine dâhil edilmeyen memlehânın mukataa geliri hâriç tutulduğunda 1531'de 96.949, 1575'de ise 96.948 akça olduğu görülmektedir ki rakamlar arasındaki fark dikkâti çekmektedir. Bkz. Cevat Bakkal, *a.g.t.*, s. 213-216; Denizli'nin şehir gelirleri 1530'da 269.475,

bakımdan orta ölçekli sayılabilecek şehirleri arasında önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Bergama'da bulunan çarşı ve pazarlar da şehirdeki iktisadî hayatın canlılığına işâret etmektedir. Vakıf kayıtlarında Bergama'da adları geçen çarşılar arasında Attarlar Çarşısı (Sûk-ı Attarîn), Eski At Pazarı sûku, Kasablar çarşısı, Sûk-ı Asel, Kuyumcular (Çarşu-yu Kuyumcuyân), Bostancılar, Takyeciler, Yaşmakçılar çarşıları dikkati çekmektedir. Pazar olarak da Tahıl, Pirinç, Odun pazarı (Pazar-ı hatab) isimleri tespit edilmektedir. Ayrıca Bergama'da hafta pazarının da kurulduğu pazar için kullanılan dükkânların mevcudiyetinden anlaşılmaktadır³⁰⁶. Bergama'nın dışında kır kesiminde de pazar kurulduğu görülmektedir³⁰⁷.

Şehirde mevcut ticârî yapıların nitelikleri ve sayıları da iktisadî yönden gelişmişliğin delillerindedir. Daha önce de belirtildiği üzere 1530'da padişah haslarına tâbi olmak üzere birer başhâne, tahunhâne ve şemhâne mevcuttur. Aynı tarihte padişah hasları içerisinde ve geliri *Umur Beğ b. Timurtaş* medresesi vakfına âit bir olmak üzere iki bozahâne kayıtlıdır. 1567 tarihli evkâf kaydında Umur Beğ Medresesi vakfına tâbi dükkânlar civarında *eski bozahâne yeri*'den bahsedilmekte ki bu tarihte senelik 50 akçaya mukataaya verilmiştir³⁰⁸. Aynı evkâf defterinde *Ahmed Paşa'nın Akhisar'daki imâretine nefsi-i Bergama'da bir dükkân yabub bozahâne etmiş* olduğu kayıtlıdır. Kirası imârete vakfedilmiş ve bu tarihte harap olan bozahânenin etrafındaki dükkânlar icâra verilmiş ve yıllık 202 akça gelir temin edilmektedir³⁰⁹. 1567 tarihli vakıf defterinde *Hatib Paşa'nın mülkü olan bezirhânenin* bahsedilmektedir ki bu tarihte *Mevlâna Sadrî Çelebi'nin* satın alınmış mülkü olarak kaydedilmiştir³¹⁰.

Bergama'da bulunan sabunhânelerin de şehirdeki ticârî hayat ile bağlantısı vardır. Sabun işlenmesinde kullanılan hâk-ı şûre (güherçile) ve iç yağının bu işletmelerde ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. 27 N 987 (17.XI.1579) tarihini taşıyan kadı arzında Bergama kazâsı ve gayride hâk-i şûre mukataası mültezimi olan *Osman*'ın tahvilinde güherçile ile sabun işleyenlerin bazılarının vefât ettikleri, bazılarının feragat ettikleri ve bazı sabunhânelerinde içyağı bulunmaması sebebiyle kapandığını bildirmektedir. Şehrin kethüdası *Mehmed*, bazarbaşısı *Halil* ile *Mehmed Beğ*, *Memi Beğ*, *Behram* ve *Nasuh* ile diğerleri mahkemede Bergama'da bulunan iki bâb sabunhânenin işlediğini ve 10.000 akça *resm-i şûre hâsıl olur iken Osman'ın tahvilinde vilâyetimizde iç yağı kallet üzre olub eyyâm-ı şitâda hod asla bulunmaz*

1571'de 269.475 akça olarak tespit edilmiştir. Bkz. Turan Gökçe, *a.g.t.*, s. 183; Sinop'un 1582'de 77.110, Samsun'un ise 1520'de 263.291, 1576'da 208.579 akçalık şehir geliri bulunmaktadır. Bkz. Turan Gökçe, *a.g.t.*, s. 189.

³⁰⁶ Vakıf kaydında *saçak altı ki hafta bazarında otururlar* şeklinde kaydedilen 12 dükkân mevcuttur. Bkz. TK., KKA., TD 580, v. 133a.

³⁰⁷ *Tur Aliler* köyünde kurulan pazarın *bâcını ve rûsumunu* sahib-i timar almaktadır. 1573'de *Mustafa'nın* timarında bulunan pazarın geliri 45 akçadır. Bkz. TK., KKA., TD 75, v. 326a-b.

³⁰⁸ TK., KKA., TD 580, v. 133b.

³⁰⁹ TK., KKA., TD 580, v. 132b.

³¹⁰ TK., KKA., TD 580, v. 134b.

işlenmeğe mecâl olmamağla umûr-ı mezbura külli zarar olmuşdur diye bildirmişlerdir³¹¹. Buna 12 R 985 (29.VI.1577) tarihinden itibaren üç yıllığı 190.000 akçaya tahvil edilen mukataanın 16 CA 988 (29.VI.1580) tarihinden itibaren 20.000 akça eksik olmak üzere üç yılı 170.000 akçaya tahvil edildiği görülmektedir. Ancak bu durum Lazikiyye, Ilıca, Güzelhisar, Alaşehir, Akhisar, Bigadiç, Yenişehir, İvrindi kazâlarında bulunan mukataalar için de geçerlidir.

Bergama'da 1530 tarihinde vakıf olarak bir kervansaray kaydedilmiştir. Bu tarihte geliri amme vakıflarına âit 205 dükkân ve 18 harap dükkân ile mülk olarak tasarruf olunan 31 olmak üzere toplam 254 dükkânın mevcudiyeti tespit edilmektedir. Ayrıca mülk olarak kaydedilmiş 2 tane de bodrum bulunmaktadır.

1567 tarihli mufassalında şehirde vakıf olarak birer bozahâne ve bezirhâne kaydedilmiştir. Bu tarihte kervansarayların sayısı üçe çıkmıştır. Sayısı yediye yükselen hanların faaliyet gösterdiği şehirde 387 dükkân bulunmaktadır. Bu dükkânların içinde ikisi ekmekçi fırını ve kasap dükkânı olarak ayrıca belirtilmektedir. 2 bodrum ve 1 mahzen ile 2 sofa ile 23 tane de hanut kaydedilmektedir³¹².

TABLO XXVI : 1530'DA BERGAMA'DA VAKFA DÂHİL TİCÂRÎ YAPILAR

Ticârî Yapı		Gelir	Tasarruf Türü
Dükkân	Diğer		
-	1 Hamam	3.000	Umur Beğ medresesi vakfi
90	-	6.888	"
Kıt'a	-	-	Döşeme vakfi
-	1 Hamam	6.480	Hatib Paşa vakfi
2	-	-	İlaldı Hatun vakfi
8	-	900	Oğul Paşa zâviyesi vakfi
32	-	3.338	Kadı Hayreddin Zâviye ve mescidi vakfi
-	2 Hamam	11.520	Eyne Beğ Sübaşı imâreti vakfi
8	-	360	Dinyâr Hatun mescidi vakfi
28+18 harap	1 kervansaray	4.000	Hatib Paşa Medresesi vakfi
14	-	-	İsmail Fakih evlâdı vakfi
5	-	-	Ahi Atlu Sinan zâviyesi vakfi
11	-	-	Hekim Muslihiddin muallimhânesi vakfi
31	2 Bodrum	2.260	Ahmed v. İlbeği mülkü

³¹¹ BA., MAD 5945, s. 143. Gütherçile, Osmanlı Devleti için önemli metâlar arasındadır. Kütahya, Menteşe, Saruhan ve Hüdavendigâr kazâlarından her nerede gütherçile toprağı bulunursa alınarak Abdülkâdir Çavuş'a teslim edilmesi hakkında 6 Receb 978 (4.XII.1570) tarihli hüküm için bkz. BA., MD XIV, s. 689.

³¹² XIX. yüzyılın sonlarında Bergama'da 4 han, 39 fırın ve 579 dükkân mevcuttur. Bkz. Ali Cevad, *Memâlik-i Osmaniyenin Musavver Tarih ve Coğrafya Lügati Kısım-ı evvel Lügat-i Coğrafiye*, Dersaadet 1311, s. 146.

TABLO XXVII : 1567'DE BERGAMA'DA TİCÂRÎ YAPILAR

Ticârî Yapı		Yeri	Gelir	Vakıf
Dükkân	Diğer			
-	1 bozahâne	Şehirde	202	Ahmed Paşa vakfi
-	Hamam	"	3.000	Umur Beğ medresesi vakfi
101	-	"	-	"
-	1 bodrum	"	25	"
1	-	Mermer direkler yakınında	25	"
3	-	Havlu vasatında	harab	"
-	1 ekmekçi fırını	Şehirde	30	"
-	1 mahzen	Medrese civarında	5	"
1	-	Şehirde	-	Döşeme vakfi
-	1 hamam	"	6.480	Hatib Paşa vakfi
-	Bezirhâne	"	-	"
2	-	"	120	İlaldı Hatun bint-i İsa Beğ
8	-	"	900	Oğul Paşa zâviyesi vakfi
2	-	Tahıl pazarı	30 (aylık)	Kadı Hayreddin zâviyesi vakfi
22	2 sofa	Pirinç pazarı	1.370	"
2	-	Attarlar çarşısı	288	"
4	-	Tahıl pazarında	720	"
1 (Kârhâ- nesi ile)	kervansaray	-	600	"
8	-	Şehir içinde	360	Dinyâr Hatun mescidi vakfi
-	kervansaray	Şehirde	2.000	Hatib Paşa medresesi vakfi
28	-	Kavaklı çarşısında	2.000	"
18	-	Medrese civarında	4.000	"
27	-	Takyeciler çarşısında	aylık 160	İlbeği Ahmed'in Abdullah muhallefâtından aldığı mülk
4	-	Ağaç pazarında	aylık 20	"
-	1 bodrum	Kızılhavluda	50	"
1	-	Pirinç pazarında	-	Abdal Musa zâviyesi vakfi
7	2 han	Şehirde	-	İsmail Fakih vakfi
5	-	Şehirde	-	Ahi Atlu Sinan zâviyesi vakfi
10	1 kasab dükkânı	Şehirde	-	Hekim Muslihiddin vakfi
16	kervansaray	"	-	Hacı Timurtaş vakfi
2	-	câmi haremindedir	-	Elhac Hasan b. Elhac Osman câmii vakfi

52		Şehirde		Hatib Paşa Medresesi vakfi
-	4 han	"	-	Hoca Muslihiddin b. Bâli mescidi vakfi
	1 han (15 hücreli)+21 hanut	"	-	Elhac Mustafa b. Saru Bâli vakfi
4	-	Kuyumcular ve Bostancılar çarşısında	-	Hacı Mehmed b. İsmail Fakih vakfi
2	2 hanut	şehirde	-	Kadı Hayreddin mescidi vakfi
3	-	"	-	Toğancı mahallesi mescidi vakfi
3	-	"	-	Hacı Timurtaş mahallesi mescidi vakfi
8	-	"	-	İbn Mürsel mahallesi mescidi vakfi
6	-	"	-	Hoca Sinan mahallesi mescidi vakfi
9	-	"	-	Kurşunlu mahallesi mescidi vakfi
5	-	"	300	Hacı Bâyezid mahallesi mescidi vakfi
5	-	"	-	Hacı İlyas mescidi vakfi
8	-	"	-	Hacı Fakih mahallesi mescidi vakfi
3	1 Hamam	"	-	Hacı Hekim câmii vakfi
2	-	"	-	Atmaca mahallesi mescidi vakfi
4	-	"	-	Divâne Hızır mahallesi mescidi vakfi
1	-	"	-	Sofular mahallesi mescidi vakfi

3- Meslek Grupları

Tarih boyunca geçirdiği devirlerin kültürel mirasını taşıması yanında ticarî geçmişini de üzerinde taşıyan Bergama, çok geniş ve münbit bir coğrafya ile ticarî yolların üzerinde bulunması hasebiyle ticarî yapı itibarıyla da zaman içinde artan veya azalan bir gelişme göstermiştir.

Sadece kendisi ve temsil ettiği bölge için değil, devlet geneli için de ticarî önem taşıyan Bergama, devlet merkezi ile de yakın ticarî ilişkiler içindedir. Bursa kadı sicillerinde yer alan bir alacak davası hükmü Bergama'daki tüccarların İstanbul tüccarları ile ticarî ilişki içinde olduklarını göstermektedir³¹³.

XV. yüzyıl sonu ve takip eden asırda tespit edebildiğimiz meslek grupları şehir içerisinde yaşanan canlı bir iktisadî hayatın yaşandığının göstergesidir. Bunlar aynı zamanda kendisine yetebilen bir Osmanlı şehrinin genel karakterini de ortaya koymaktadır.

II. Bâyezid dönemine âit padişah haslarını gösteren evkâf defterinde meslekleri belirtilmiş kimselerin sadece isimleri yazılmış (Ali Cüllâh, Yakub Hayyat, Ramazan Kefşgir gibi) diğerleri babalarının adlarıyla birlikte kaydedilmiştir. Bazı isimler muhtemelen geldikleri yerleri göstermek amacıyla şehir isimleriyle birlikte (*Balıkesr, Menteşe, Tarhanyat, Edremidlü* gibi) yazılmıştır. Tahrîr defterlerinde isimleri tespit edilebilen iş kolları şunlardır³¹⁴ :

Gıda maddeleri üretici ve satıcıları ile bunlara bağlı iş kolları ; bakkal, etmekçi, kasab, tabbah, helvacı, yağcı, habbaz, şerbetçi, leblebici, bağçevan, dükkândâr, saka, başçı, baklacı.

Dokumacılık, dericilik ve bunlara bağlı iş kolları; cüllâh, hayyat, külâhdüz, köhnedüz, penbukçu, penbedüz, tarakçı, derzi, muytâb, abâyi, börkçü, kürkçü, takyeci, kazzaz, keşşger, kavaf, tabbağ, saraç, palandüz, müzedüz, yüncü, kilimci, hasırcı, hallaç, paşmakçı, sakırcı, takyeci, tarakçı.

Alet ve eşya imâli ile ilgili meslek grupları; kanlıcı, yaycı, kardger, çömlekçi, sırkıç, niyâmger, ibrikçi, kalburcu, kirişçi, dibekçi, nalıncı,

İnşaat işleri ve buna iş kolları; bennâ (yapucu), dülger, sabbağ (boyacı), neccâr, haddad, meremmâtî, çilingir, taşçı, usta.

Ulaşım, Hayvancılık, ve buna bağlı iş kolları; eşekçibaşı, eşekçi, deveci, atçı, hergeleci, kulak, tatar, kurtçu, doğancı, nalband.

³¹³ Söz konusu 20 Safer 889 (19.III.1484) tarihli kayıt İstanbullu *Yahudi Turmuş'un* Bergama'da *El-hac Debbağ Ali* üzerinde nîl (çivit) boyası satışından 1.300 akça alacağı olduğu hakkındadır. Bkz. Halil İnalçık, "Osmanlı İdare, Sosyal ve Ekonomik Tarihiyle İlgili Belgeler: Bursa Kadı Sicillerinden Seçmeler", *Belgeler Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, C. X, S. 14, 1980-1981, s. 10, 67.

³¹⁴ Kanunnâmelerde yer alan meslekler, meslek esasları ve ücretlerle ilgili olarak bkz. Selami Pulaha-Yaşar Yücel, I. Selim Kânunnâmesi (1512-1520) ve XVI. Yüzyılın İkinci Yarısının Kimi Kanunları, Ankara 1988, s. 35 vdv.; 1546 tarihinde Üsküp şehrinde oturan müslüman halkın meslek ve meşguliyetleri ile ilgili bir tablo için bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Tarihî Demografi" Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, C. X (1951-53), s. 26; Ankara ve Konya'da faaliyet gösteren esnaf grupları için bkz. Özer Ergenç, a.g.e., s. 99-103; Bergama'nın 1260-61 (1844-45) yıllarına âit temettuât defterlerinde yer alan esnaf ve zanaatkârlarla ilgili olarak bkz. Müzeyyen Gazez, *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyetine Bergama, 1831-1927*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1993'den hazırlanmış yayın için bkz. Müzeyyen Gazez, "Hicri 1260-1261 (1844-1845) Tarihli Bergama Temettuât Defterlerine Göre 'Bergama'nın 19. Y.Y Ortalarında' Durumu", *Bergama Yakın Tarihi (Bildiriler-Tartışmalar)*, İzmir bt.y., s. 74-76.

Diğer iş kolları; kuyumcu, tâcir, şabcı, gerdci, tabbal, surnayi, dellâl, behlevan, çerçi, hammam, dellâk, uğurlucu, dekçi, hartıcı, eskici, kitâbcı, çalıcı, varsak, çoban, ırgad, bokçu.

TABLO XVIII : BERGAMA'DA MESLEKİ ZÜMRELER

Zümre	Fâtih Dönemi	1487	1521
Kefşger	2	7	4
Kavâf	-	2	-
Mûzedûz	-	5	-
Cüllâh	18	49	11
Derzi	2	-	-
Hayyat	6	23	1
Penbedûz	1	8	-
Yüncü	-	-	1
Kürkçü	1	-	-
Kilimci	-	-	1
Hasırcı	1	-	-
Kazzâz	1	1	1
Hallaç	-	4	-
Külâhdûz	3	3	1
Paşmakçı	-	-	1
Takyeci	1	-	-
Börkçü	2	1	-
Abâyi	1	1	-
Köhne-dûz	-	5	-
Eskici	4	-	-
Muytâb	4	5	1
Debbağ	6	1	3
Sarraç	4	2	-
Palandûz	2	-	-
Nalband	6	-	-
Bakkal	2	5	-
Dükkândâr	2	-	-
Kuyumcu	1	-	-
Kasab	7	6	-
Helvayî	3	3	3
Çerçi	1	2	1
Sabunî	-	1	-
Tâcir	3	-	-
Şerbetçi (Şerbetî)	1	-	1
Saka	-	1	-

Meyhaneci	-	1	-
Yağcı	1	-	1
Leblebici	2	2	-
Tabbah	4	10	-
Habbaz	3	3	1
Etmekçi	1	-	-
Bağçevan (Bostancı)	1	-	1
Başçı	-	1	-
Baklacı	-	1	-
Bennâ (Yapucu)	17	4	7
Dülger	1	-	-
Neccâr	2	2	-
Çilingir	-	1	1
Taşçı	-	3	-
Gerdci	1	-	-
Şabçı	1	-	-
Sabbağ (Boyacı)	2	1	4
Haddat	2	2	1
Tarakçı	1	-	-
Eşekçibaşı	-	-	1
Eşekçi	4	-	1
Hergeleci	1	-	-
Atcı	1	-	-
Deveci	1	2	-
Kurtçu	1	-	-
Toğancı	1	-	1
Dellâl	3	5	-
Tabbâl	2	-	-
Surnâyi	1	-	-
Kirişçi	1	-	-
Yaycı	4	-	-
Şestani	-	1	-
Kardger	4	-	-
Niyamger	1	-	-
Na'linî	-	1	-
Kanlıcı	2	-	-
Dibekçi	-	2	-
İbrikçi	1	-	-
Kalburcu	1	-	-
Behlevan (Güreşçi)	1	1	-
Kulak	3	1	-
Varsak	-	1	-
Çoban	-	1	-

Irgad	-	2	-
Kârverî	-	3	-
Ustayî	-	1	-
Hamam	2	-	-
Dellâk	2	-	-
Küreci	-	6	-
Çömlekçi	2	-	2
Sırıkcı	1	-	-
Tatar	1	-	-
Bokçu	-	1	-
Meremmatî	1	1	-
Toplam	166	195	51

Tahrîr kayıtlarından elde ettiğimiz verilere dayanarak hazırladığımız tabloda da görüleceği üzere Bergama'da değişik meslek zümreleri bulunmaktadır. Bu çeşitlilik kendisine ve idârî merkezliğini bölgenin ihtiyaçlarına cevap verebilen bir kazâ merkezinin iktisâdî bakımdan genel görünümünü yansıtmaktadır. Meslekler arasında özellikle dokumacılık ile ilgili iş kollarının dikkate çekmesi kazânın genel karakterine bağlıdır. Batı Anadolu'nun pamuk üretim merkezleri arasında önemli bir yeri bulunan Bergama, pamuklu dokumaların imâlinde de söz sâhibidir. Pamuklu üretiminde farklı meslek isimlerinin kaydedilmiş olması bu işlerde uzmanlaşmış kimselerin bulunduğu ve iş kolları arasında iş bölümüne gidildiğini göstermektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BERGAMA KAZÂSI KIR İSKÂN MERKEZLERİ VE NÜFUS

A. KAZÂNIN GENEL İSKÂN ÖZELLİKLERİ

1- Kazâda İdarî Yapılanma ve Kır İskânı

Osmanlı idarî teşkilâtmasında eyâletler, sancaklara ve sancaklar da başında idarî ve kazâî yönetici olan *kadın*ın bulunduğu hukukî bakımdan *kazâ* adı verilen yönetim birimlerine ayrılmıştır¹. Daha önce de belirtildiği üzere Karasi Beyliğinin idarî yapılanmasında beylik Balıkesir ve Bergama olarak ikiye ayrılmıştır. Bu şekilde Osmanlı hâkimiyetine giren Bergama, sancak statüsünde idarî yapılanmaya dâhil olmuştur. II. Murâd zamanında bu özelliğini devam ettiren Bergama, Fâtih döneminde karşımıza Karasi livâsına bağlı bir kazâ olarak çıkmaktadır². XVI. yüzyılda, idâre merkezine çok uzak olmasına ve bu durum daha önce belirtildiği üzere bir çok problemlere yol açmasına rağmen Bergama, Hüdavendigâr sancağı'na bağlı bir kazâdır.

XVI. yüzyıl Osmanlı idarî teşkilâtında kazâ bünyesinde bulunan köyler *nâhiye* denilen idarî bölgelere ayrılmıştır. Yüzyılın sonlarına doğru sancakların alt birimi olarak nâhiyeler kabul edilirken daha sonraları kazâ esas idarî birim olarak alınmıştır³. Tahrîr defterlerine nazaran Bergama'da XVI. yüzyılın ilk yarısında nâhiye, idarî bölüm olarak alınmazken sonraki tarihlerde idarî bölüm olarak kabul edilmiştir. *Nevâhi-i Bergama* adı verilen bu idarî bölüm, kendi içerisinde yönetim merkezi olarak bir *nefsi* barındırmamakta ancak kadısının bulunduğu görülmektedir. Yüzyılın sonlarına doğru ise nâhiyeler, kazâ olarak anılmaya başlamış, coğrafî açıdan geniş bir alana yayılan, merkezi ile birlikte yoğun bir nüfusun beraberinde getirdiği ziraî ve ticarî şartlar Bergama kazâsının idarî olarak bölümlenmesini de zarurî kılmıştır.

Özellikle XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren karşımıza çıkan Nevâhi-i Bergama nâhiyesinin hangi tarihte kazâ olarak ihdas edildiğine dâir kesin bir bilgi elde edebilmek mümkün olmamıştır. Ancak kadılarının isimleri tespit edilirken evâhir-i Şevvâl 919 (20-30.XII.1513) tarihli Anadolu vilâyeti kadılarını gösteren kadı

¹ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdarî Taksimatı*, Ankara 1988, s. 33-34; aynı yazar, *Osmanlı Taşra Teşkilâtında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)*, s. 7; Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, Ankara 1991, 73 vd.

² BA., MAD 240, s. 147.

³ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş*, s. 34.

defterinde Nevâhi-i Bergama kadısı olarak *Mevlânâ İsa* kaydedilmektedir⁴. Buna göre, bu tarihten itibaren Nevâhi-i Bergama kadılığının tesis edildiği kabul edilebilir. Ancak *icmâl* olmakla birlikte Bergama kazâsının genelini ihtivâ eden ilk defter olması açısından önemli 1530 tarihli muhâsebe-icmâl defterinde, kazânın bir bütün hâlinde kaydedildiği ve nevâhiden bahsedilmediği görülmektedir. 1530'da 120 köy, 30 mezraa ve 38 çiftlikten oluşan Bergama, idarî yapılanma açısından sonraki tarihlerde ayrı bir yönetim birimine ayrılmıştır. İncelediğimiz daha sonraki tarihlere âit defterler gözönünde bulundurulduğunda ise, 1539 tarihli evkâf defterinde (TD 531) Bergama'nın ikiye bölündüğü ve Nevâhi'nin Bergama'ya tâbi nâhiye olarak kaydedildiği tespit edilmektedir. Aynı şekilde 1551-52 tarihine âit bir piyâde defterinde de (TD 278) Nevâhi-i Bergama kaydı geçmektedir⁵. Bu tarihlerden sonraki defterlerde de Nevâhi-i Bergama, Bergama kazâsının içerisinde kadısı bulunan bir nâhiyedir. 1573 yılına âit mufassal tahrîrde de kazâ, nevâhisi ile birlikte kaydedilmiş, kazâ kayıtları ayrılmamıştır.

1521 tarihli mufassal tahrîr defterinde Bergama nâhiyesinin yanında fihristte *Taşil nâhiyesi*'ne rastlanmaktadır. Kayıtlar ise *Vilâyet-i Taşil* kaydı ile tutulmuştur. Padişah hassına dâhil olan nâhiyede Acimlü, Çeltükçü, Küreciler, Ilıca ve Aksunkur köyleri kaydedilmiştir⁶. Bu defterden hazırlanan 1530 tarihli icmâl defterinde ise Bergama kadılığının dışında bir idarî bölümlenme yapılmadığı gibi padişah hassına tâbi bu köyler de ayrıca kaydedilmemiştir. II. Bâyezid dönemine âit 906/1501 tarihli bir ahkâm defterinde de Bergama'nın *Taşili* kadısından bahsedilmektedir. Ancak defterde Bursa'nın *Taşili* kadısına yazılmış bir hüküm de bulunmaktadır⁷. Bu durum bize terimin şehrin nevâhisinde bulunan yerleri anlatmak için kullanıldığını düşündürmektedir.

Bergama kazâsının içerisinde yer alan ancak idarî yönden farklılık arzeden Nevâhi-i Bergama'nın bir yönetim merkezine sahip olduğunu söylemek güçtür. 1530 tarihli defterlerde padişah hasları içerisinde yer alan şehir gelirleri arasında *Nevâhi-i şehîr tâbi-i Dündarili* kaydı bize Dündarlı köyünün şehre tâbi köylerin yönetim merkezinin olabileceğini düşündürmektedir.

Evâhir-i Şevvâl 919 (20-30.XII.1513)'da Nevâhi-i Bergama kadısı olarak *Mevlânâ İsa* kaydedilmektedir. Müteferrika olduğu belirtilen kadının ücreti 20 akça olarak gösterilmektedir⁸. 1521 tarihli evkâf defterinde Bergama'da *Taşil* kadısı olarak *Mevlâna Şemseddin*'in adı yazılmıştır⁹. 1528'de Nevâhi-i Bergama kadısı *Mevlâna Seydi Ahmed*'dir. Görev müddeti 1 yıl 10 ay olarak kaydedilmiştir. Ücreti 1513

⁴ TSMA., D-929, v. 3a'dan naklen Turan Gökçe, "Anadolu Vilâyeti'ne Dâir 919 (1513) Tarihli Bir Kadı Defteri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IX, İzmir 1994, s. 232.

⁵ BA., TD 278, s. 3 vd.

⁶ BA., TD 111, s. 3, 694-695.

⁷ İlhan Şahin-Feridun Emecen, *a.g.e.*, s. 14-15, 22, 40, 77.

⁸ Turan Gökçe, *aynı yer*.

⁹ BA., TD 453, v. 53b; TK., KKA., TD 580, v. 135b.

yılındaki ile aynıdır¹⁰. 1567 tarihli vakıf defterinde Nevâhi-i Bergama kadısı olarak *Veli b. Aydoğmuş'un* adı geçmektedir¹¹. 22 Cemâzie'l-ahir 985 (6.IX.1577) tarihli divan kaydında daha önce Akhisar kadısı olan *İbrahim'in* Nevâhi-i Bergama kadısı olduğunu öğrenmekteyiz¹².

XVII. yüzyılda Evliyâ Çelebi, Bergama hakkında verdiği kısıtlı bilgiler arasında nevhisi için "*Nâhiyesi kurâdır ve kethüda yeri ve serdarı vardır. Amma müftisi ve nakibi yoktur*" demektedir¹³.

İlk salnâme olan 1296 (1879) salnâmesinde Bergama'nın beş nâhiyesi ve üç kasabası olduğu belirtilmekte ve Nevâhi-i Bergama, Ilıca-i Bergama, Ayazmend, Çandarlı, Kozak nâhiyeleri kaydedilmektedir¹⁴. 1311 (1893-94) salnâmesinde ise nâhiyelere Dikili ve Kiliseköy ilâve edilmiştir¹⁵.

1307 (1891) yılına âit Aydın sâlnâmesinde Nevâhi-i Bergama nâhiyesi ile ilgili olarak, Bergama kazâsının güneybatısında bulunan nâhiyenin kuzeyinde Bergama kasabası, batısında Soma, güneyinde Ilıca-i Bergama ve batısında Bergama kazâsı ile çevrili olduğu kaydedilmiştir. Nâhiye merkezinin ise *Poyracık* köyü olduğu belirtilmektedir¹⁶. XIX. yüzyılda Bergama'nın içerisinde Ilıca-i Bergama nâhiyesi de ihdâs edilmiştir¹⁷.

1480'lere tarihlendirdiğimiz kürekçi defterinden Bergama'ya bağlı ikisi birlikte kaydedilen iki köy ile birlikte toplam 54 köy bulunduğu tespit edilmiştir¹⁸. II. Bâyezid dönemine âit mücmel defterde ise timara kayıtlı 47 köy ve 1 mezraa bulunmaktadır¹⁹. 1521 tarihli tahrîr defterinde sadece Bergama'ya tâbi padişah hasları arasında 13, timar olarak da 8 köy kaydedilmiştir²⁰. XVI. yüzyıl başlarında kazânın

¹⁰ TSMA., D-7625, v. 3a'dan naklen Turan Gökçe, "934 (1528) Tarihli Bir Deftere Göre Anadolu Vilayeti Kadılıkları ve Kadıları", 3 Mayıs 1944 50. Yıl Türkçülük Armağanı, İzmir 1994, s. 89.

¹¹ TK., KKA., TD 580, v. 147a.

¹² BA., *Kâmil Kepeci Divân-ı Hümayun Divân Kalemi* 88, s. 299.

¹³ Evliyâ Çelebi, a.g.e., s. 81.

¹⁴ *Hicri 1296 Aydın Vilâyeti Sâlnâmesi*, s. 128.

¹⁵ *Hicri 1311 Aydın Vilâyeti Sâlnâmesi*, s. 166.

¹⁶ *Hicri 1308 Mâli 1307 Aydın Vilâyeti Sâlnâmesi*, C. I, s. 567'de Nevâhi-i Bergama kazâsının yeri ile ilgili olarak "*Bergama'nın cenûb-ı şarkisinde teşekkül etmiştir. Şimâlen nefsi-i Bergama nâhiyesi, şarken Soma kazâsı, cenûben Ilıca-i Bergama nâhiyesi, garben yine Bergama ile mahduttur. Müstemil olduğu kurâ 37 pâredir*" kaydı bulunmaktadır. Nâhiye merkezi için ise "*Kınık köyüne bir çâr-ı yek mesâfe-i şarkide ve 39 derece 2 dakika 'arz-ı şimâlîde ve 24 derece 54 tül-i şarkide vâki' ve 3.395 zükûr ve 3.246 inâs olmak üzere 6.641 nüfusu ve 597 emâkini câmi Poyracık karyesidir*" denmektedir. Aynı bilgiler daha sonraki sâlnâmelerde de tekrarlanmaktadır. Bkz. 1312, s. 234 vd., 1313, s. 223 vd., 1314, s. 214 vd., 1315, s. 195 vd.

¹⁷ *Hicri 1308 Mâli 1307 Aydın Vilâyeti Sâlnâmesi*, C. I, s. 568'de "*Bergama kasabasının cihet-i şarkisinden müteşekkil olub şimâlen Soma kazâsı ve Karasi sancağı, cenûben Nevâhi-i Bergama, garben nefsi-i Bergama nâhiyesi, şarken yine Soma kazâsıyla hem hududdur. Müstemil olduğu kurâ 39 pâredir. Nâhiye merkezi Bergama'nın cihet-i şarkisinde ve 39 derece 4 dakika 'arz-ı şimalîde ve 25 derece 1 dakika tül-i şarkide vâki' 97 si zükûr 83'ü inâs olarak 180 nüfusu ve 45 meskeni câmi Zağnos karyesidir*" kaydı bulunmaktadır.

¹⁸ BA., MAD 240, s. 159-167.

¹⁹ BA., MAD 152, v. 40a-41a.

²⁰ BA., TD 111, s. 684-695.

bütününe âit kayıtları ihtivâ etmesi bakımından önem taşıyan 1530 tarihli deftere göre kazâda, padişah hassına tâbi 25 köy ve 2 mezraa; timar olarak tasarruf edilen 83 köy 18 mezraa; selâtin evkâfına tâbi 4 köy; amme evkâfına tâbi 7 köy, 9 mezraa; mülk olarak 1 köy ve 1 mezraa olmak üzere toplam 120 köy ve 30 mezraa mevcuttur²¹.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Bergama ve Nevâhi-i Bergama kazâsının tam olarak tahrîrini içeren 1573 tarihli *mufassal* defterdir. Bu defterde padişah hassına tâbi 32 köy (3 boş), 18 mezraa ve 9 çiftlik kayıtlıdır. Şehzâde ve defterdâr hassı olarak 8 köy (2 boş), 9 mezraa, 5 çiftlik bulunmaktadır. Gelirleri zeâmet ve timara tahsis edilen 93 köy (20 boş) , 28 mezraa, 51 çiftlik mevcuttur ki bütün bunlardan kazâda toplam 133 köy, 55 mezraa, 63 çiftlik bulunduğu tespit edilmektedir. Bu tarihte iskânın mevcut bulunduğu yerleşim merkezlerinin Bergama'da 25, Nevâhi'de ise 95 olmak üzere 119 olduğu görülmektedir.

Bergama ile Nevâhi-i Bergama arasındaki köy dağılımının tam olarak tesbit etmenin mümkün olmadığını söyleyebiliriz. Çünkü bazı köyler muhtelif tahrîrlerde Bergama ve Nevâhisi arasında yer değiştirmektedir. Meselâ Keremeddinlü ve Dündarlı köyleri 1539 yılına âit tahrîrde Bergama'ya tâbi kaydedilmişler iken 1573'de Nevâhi-i Bergama'ya bağlanmışlardır. Gediklü, Kesten, Yaya, Karacalar ise 1539'da Nevâhi'ye tâbi iken 1573'de Bergama'ya bağlı görünmektedir. 1522 tarihli vakıf defterinde Bergama kazâsındaki reâyâ-yı müteferrika kaydedilirken diğer köyler Bergama'ya tâbi gösterilmiş iken Turaliler ve İshâklar köyleri *tâbi-i Taşil* olarak kaydedilmişlerdir²². Aynı şekilde 1539-40 tarihli icmâl defterinde Bergama'nın nevâhisi Dündarılı'ne tâbi olarak kaydedilmiş, Acimlü köyü ise *Taşili'*ne tâbi olarak gösterilmiştir²³.

2- Kır İskân Merkezlerinin Genel Özellikleri

Osmanlı arşiv kayıtlarını esas almak suretiyle incelediğimiz dönemde Bergama kazâsında yerleşme, *nefs* ile tarif edilen ve mahallelerden oluşan şehir merkezinin dışında kır iskân merkezlerinde bulunmaktadır. Genel anlamda *şehir* ve *kır* olmak üzere iki ayrı grupta değerlendirilen bu yerleşim merkezleri içerisinde kır iskân merkezleri olarak *köyler* ve *köy-altı* iskân merkezleri mevcuttur. Köyler çoğunluğu tarım ve hayvancılık ile geçinen büyük çaplı yerleşmeler için geçerli yerleşim merkezleridir. Bunun yanı sıra köy-altı iskân merkezi olarak da mezralar ve çiftlikler bulunmaktadır.

Türkler, Anadolu'ya gelişlerinin ardından sahip oldukları *konar-göçer* yaşayış tarzının bir devamı sayılabilecek, göçebelik ile yerleşiklik arasında bir anlam ifade eden geçici iskân merkezleri meydana getirmişlerdir. Başlangıçta geçici olan bu iskân

²¹ BA., TD 166, s. 195.

²² BA., TD 113, s. 37.

²³ BA., TD 198, s. 11.

merkezlerinin zamanla yerleşik iskân mahalleri oldukları görülmektedir. Bunların yanısıra herhangi bir yerleşim sahasında kaydedilmeyen, cemâat, yörük veya *reâyâ-yı müteferrika* adlarıyla anılan, göçebeliklerini devam ettiren Türkmen grupları da mevcuttur. Mensup oldukları toplulukların isimleriyle kaydedilen bu insanlar, geçici yerleşim merkezlerinde iskân edilmelerine kadar geçen zaman zarfında göçebeliklerini devam ettirdikleri gibi vergilendirme açısından da farklı özellikler göstermektedirler. Tahrîrlerde her zaman olmasa da genellikle meskûn nüfusun bulunduğu yerleşim mahalleleri, iskân yeri olarak kabul edilmektedir. Bu yerleşim yerleri arasında köy adıyla anılmayan mezraa veya piyâde çiftliklerinde olduğu gibi çiftliklerde yerleşim de söz konusudur.

Bakırçay havzasında bulunan köy yerleşmeleri, bu deprosyonu kuşatan yamaçlar veya bu yamaçların eteğinde kurulmuştur. Bu bakımdan bölgede bulunan kır iskân merkezleri *ova*, *dağ* ve *kıyı* köyleri olarak da tasnif edilebilir²⁴.

İskân ve tasarruf açısından farklı özellikleri dolayısıyla birbirinden tam olarak ayrılamayan köy ve mezraalar;

a- Geçimlerini tarım ve hayvancılıktan sağlayan gelirleri has, zeâmet ve timara tahsis edilmiş olan iskân mahalleri.

b- Gelirleri vakfa tahsis edilmiş veya mülk olarak tasarruf olunan iskân mahalleri

c- Farklı iktisadî-ziraî özellikleri dolayısıyla sadece yörükler tarafından geçici olarak iskân edilen yerleşim mahalleri.

d- Sadece piyâde teşkilâtına dâhil iskân mahalleri.

olmak üzere dört grupta tasnif edilebilir²⁵.

Bu tasnife göre (a) ve (b) kategorilerine dâhil edebileceğimiz iskân yerleri hakkında mufassal veya vakıf defterinde bunların kuruluş, nüfus, üretim gibi değişik özellikleriyle ilgili ayrıntılı bilgi elde edebilmekteyiz. Ancak (c) ve (d) gruplarına yer alan iskân mahallerinin tayin, tespit ve hususiyetlerinin ortaya konulmasında güçlüklerle karşılaşmaktadır. Çünkü gerek piyâde teşkilâtına dâhil olanlar gerekse yörük teşekkülleri tarafından iskân olunan yerleşme merkezlerine âit bilgiler, sadece ilgili defterlerde yer almakta, bunların dışında bilgi temin edilememektedir. Ayrıca tasnif içerisinde yer alan yerleşim merkezlerinin birbirleri arasında geçişinin de mümkün olduğunu belirtmek gerekmektedir.

(a) kategorisinde yer alan iskân merkezleri takibi en kolay yerleşim yerleridir. Geliri has, zeâmet ve timar olarak verilen bu merkezlerin sayısı 1530'da 111 iken 1573'de 124 olarak tespit edilmiştir. Ancak 1530 tahrîrinde de görüldüğü üzere, köyler ikiye ayrılarak kaydedilmişler *nısf* olarak da kaydedilen köyler farklı tasarruflara dâhil edilmişlerdir. Meselâ Kalagra köyü padişah hassı arasında yer

²⁴ Bergama'nın da dâhil olduğu Bakırçay havzasındaki köy tipleri üzerine yapılmış bir değerlendirme için bkz. Metin Tuncel, "Bakırçay Yöresinde Köy Tipleri", *İ. Ü. Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, C. 8, S. 16 (1967) s. 133-139.

²⁵ Feridun M. Emecen, *Manisa*, s. 118-119.

alırken Çay ve Geredelü köyleri has ve timarlar arasında dağıtılmıştır. İkisaraylı, Esri, Küçükmetekli ve Boryacık köylerinin yarıları farklı kimselerin timarına verilmişlerdir.

1530 tahririnde kayıtlı yerleşim birimi sayısı 126'dır. Bu sayı 1573 tahririne baktığımızda 148'e yükselmiştir. Kır iskân merkezleri sayısında meydana gelen % 17.46'lık artışın, XVI. yüzyıl Anadolu'sunda görülen tabii afetler, salgın hastalıklar ve sosyal huzursuzluklardan Bergama kazâsının fazla etkilenmediği sonucunu çıkarmak mümkündür²⁶. Ancak boş olarak kaydedilen köylerin sayısı 1530'da 36 iken ve bu sayısı toplam içerisinde % 28.8'e tekabül etmektedir. 1573'de ise boş köy sayısı 34'e çıkmasına rağmen toplam içerisinde % 22.97'lik bir yekûn teşkil etmektedir.

Aşağıdaki tablodan da takip edileceği üzere birbirine yakın tarihli tahrirlerden elde edilen bilgilere nazaran geliri dirlik sahibine bırakılan reâyâ ile meskun yerleşim yeri sayısının en fazla olan grup olduğunu görmekteyiz. Artış oranlarına baktığımızda ise gruplarda da genel bir artışın söz konusu olduğunu söylemek mümkündür.

TABLO I : XVI. YÜZYILDA KÖYLERİN DAĞILIMI

Reâyâ ile meskun yerleşim			Konar-göçerlerle meskûn yerleşim			Piyâde çiftliklerinin bulunduğu yerleşim			Tamamen boş köy		
1530	1573	%	1539	1573	%	1551	1576	%	1530	1573	%
89	114	28.08	48	59	22.91	8	9	12.5	36	34	-5.88

1530'da Çamluca, Armudluviran, Reis Yakub, Kayser tutageldiği yer, Kutlu Beğ mezraa olarak kaydedilmelerine rağmen nüfus iskânı bulunmaktadı. 1573'de Armudluviran mezraasında yerleşme kayıtlı olduğu gibi çiftlik olarak kaydedilen Evpanlu (Manoli çiftlik) da iskân mahalleri arasındadır.

1530'da hâne ve mücerred toplamları 95 olan Kızıl Musa, 106 olan Kayasalur ve 113 Sarucular en kalabalık köyler olarak karşımıza çıkmaktadır. 1573 tahririnde Bergama'ya tâbi Kemer köyünde 51, İshaklı köyünde 62, Yanakodu köyünde 63 nefer kayıtlıdır. Aynı tahrirde Nevâhi-i Bergama'da Çiftlik 61, Ayazluca 62, Turaliler 62, Karahızırlu 63, Toğancı 69, Behram 70, Dündarlı 80, Boryacık 115 ve Kınık 128 nefer ile en fazla nüfus barındıran köylerdir.

Köylerde kayıtlı hânelere göre köylerdeki nüfus yoğunluğunu incelediğimizde ise, 1-10 hâne nüfus barındıran köylerin 1530'da toplamın % 24.8'ini 1573'de %16.22'sini teşkil ettiğini görmekteyiz. Orta ölçekli olarak kabul edebileceğimiz 11-30 hâneli köyler ise 1530'da toplamın % 30.4'ünü oluştururken 1573'de bu sayının % 40.89'a tekabül ettiğini görmekteyiz. Buradan yüzyılın sonlarına doğru köylerin kalabalıklaştığı ve nüfusun bu köylerde toplanmaya başladıklarını söylemek mümkündür.

²⁶ Aynı sonuçlara Saruhan sancağı merkezi ve Batı Anadolu'da önemli bir kazâ olan Manisa için de ulaşılmıştır. Bkz. Feridun M. Emecen, *Manisa*, s. 121-122.

TABLO II : XVI. YÜZYILDA KIR İSKÂN MERKEZLERİNDE HÂNE DAĞILIMI

Nefer Sayısı	1530		1573	
	İskân Yeri Sayısı	Nisbet %	İskân Yeri Sayısı	Nisbet %
0	36	28.8	34	22.97
1-5	10	8	8	5.41
6-10	21	16.8	16	10.81
11-20	28	22.4	35	23.65
21-30	10	8	25	16.89
31-40	11	8.8	10	6.76
41-50	1	0.8	6	4.05
51-60	1	0.8	3	2.03
61-70	3	2.4	8	5.41
71-80	1	0.8	1	0.68
81-90	1	0.8	-	-
91-100	1	0.8	-	-
101-110	1	0.8	-	-
111-120	1	0.8	1	0.68
121-130	-	-	1	0.68
Toplam	126	100	148	100

XVI. yüzyılda kır iskân merkezlerine âit tasnif ölçülerinin tamamen nüfusa veya köyden elde edilecek hâsılın oranına dayandığını söylemek mümkün değildir.

1530'da Akçengerlü ve Gökceler 2; Eyerci 3; Göçbeğlü, Turak, Yüregire, Çökiköyü ve Seylüce 4; Alibeğli 5; Bozyazılı, Karayusuflu, Karahızır, Kâfirovası, Banbukcular ve Hatib Paşa 6; Kaşıkçılar, Çavuşviran, Kozluca, Ağır Yusuf ve Kapurca köylerinde 7 nefer nüfus kayıtlıdır. Mezraa olarak kaydedilmiş olan Kutlu Beğ'de 10, Armudluviran ve Kayser tutageldiği yer'de 13; Reis Yakub'da 17 ve Çamluca'da 27 nefer nüfus bulunduğu anlaşılmaktadır. 1573 tahririnde Bergama'ya bağlı 1 nefer nüfusu bulunan Aydın köyü gibi Gedikli 4; Armudluviran ve Köşkene 5; Sarıbinarı ve Yeni 7, Bekirlü ve Uzunevhadlu köylerinde 9 nefer nüfus kaydedilmiştir. Nevâhi'ye tâbi Çavuşviranı 2; Reis Yakub 4; Avdan ve Seydiler 5; Göcekler ve Ilıca 6; Demürcüler 7; Budak ve Kesten 8; Basad, Dutluca ve Kitabçılar 9 nefer vergi nüfusu barındıran köylerdendir.

1530 tahririnde Kumluca'nın 250; Behram'ın 324; Celeblü'nün 360; Bağluca ve Korucu Şahin köylerinin 400 akça hâsılları kaydedilmiş iken bu tahrirde mezraa olarak kayıtlı Kutlu Beğ'in 300; Çamluca'nın 500; Armudluviran'ın 740; Reis Yakub'un 795 akça hâsılları bulunmaktadır. 1573'de geliri 150 akça olan Çam köyü; geliri 500 akça olan Tahtacılar ve Kömürcüler gibi elde edilen geliri mezraalardan çok düşük olan köylere de rastlanmaktadır.

Bergama'da yer adlarını, tamamen Türkçe olanlar ve eski iskân yerlerinin harâbeleri veya civarında kurulmuş olmaları dolayısıyla bunların isimlerinden esinlenerek almış olanlar olarak kabaca iki başlık altında toplayabiliriz. Bergama kazâsına tâbi köy isimlerine dikkat edildiğinde bunların Türkmen aşiret ve cemâat isimlerini taşıdıkları görülmektedir. Bu da bize bölgenin yoğun bir şekilde değişik yerlerden gelen konar-göçerlerin iskân sahası olduğunu göstermektedir. Köy ve köyaltı yerleşmelerinin daha önce iskân sahası olmuşlarsa bile isimlerini devam ettiremediklerini, bölgeye göç eden Türklerin verdikleri isimlerle anıldıklarını söylemek mümkündür. Böylelikle yerleştikleri topraklara verdikleri isimler ile Türkler, hâkimiyetlerini bu topraklar üzerinde kesin olarak tesis etmişler ve coğrafyayı vatana çevirmişlerdir²⁷. Bu durumu kazâ merkezinin dışında köy ve köyaltı yerleşmelerinde gayr-i müslim unsura rastlanmaması da teyid etmektedir.

Yerleşim merkezleri içerisinde büyük çoğunluğu teşkil eden Türkçe yer adları arasında boy-oymak-aşiret ve şahıs adı taşıyan iskân merkezleri birinci sıradadır. Genellikle âdiyet bildiren *-li*, *-lu*, *-lü* veya *-ler*, *-lar* ekleriyle biten köy adları arasında Abdüssamedler, Ahmed, Ahmedbeğlü, Alibeğlü, Arablu, Atmacalar, Aydın, Balabanlu, Bayad, Hamzalu (Behram), Bekirlü, Beşirlü, Bozevlü, Budunlu, Ceblelü, Çakırobası, Ağır Yusuf (Çit), Dündar, Dündarlu, Firuzlar, Gediklü, Geredelü, Göcekler, Göçbeğlü, Gödelü, Gök Ali, Gökçeler, Halillü, Hamzahocalu, Hatib Paşa, Hatunhavlusu, Hatunili, Hırsızcalu, İlbeği, İlyaslu, İshaklar, Kalemlü, Kara Musa, Karacalar, Karahızırlu, Kara İsa, Karalar, Kara Mahmudlu, Kara Yusufu, Kebelü, Keremeddinlü, Kılıç (Kılınçlar), Kınık, Kıranlu, Kızıl (Kızıl Musa), Köseler, Lala, Menteşelü, Mesfudlar, Mürseller, Nâibler, Ortaca, Öçeri (Göçeri), Ömer Paşa, Paşaköy, Pürnar, Rahmanlu, Reislü, Sağırlar, Sakarlu, Sarucanlar, Sarucular, Sülemişler, Şeyhler (Sarubeğler), Tahtacılar, Tirkeşlü, Toğancı, Tomaniçlü, Turaliler, Türk Âişe, Ulgarlu, Usluoğlu, Uzunehadlu, Ürgüdlü, Veled-i Uğurlu, Yağmurca(lar), Yaşiler, Yoğun Musa, Yörükşalar gibi isimler dikkat çekmektedir.

Bu çeşit isimlendirmeleri tabii olgulara dayanılarak verilen köy adları takip etmektedir. Tasvirî olarak verilen bu isimler arasında Ada, Ahlatlu, Akçenger-lü, Aksunkur, Alaca-kaya, Ayas-ili, Ayazluca, Bağ-ili, Bağ-ini, Bağluca, Bakır-ovası, Balçık-lar, Barak-çalı, Beden-lü, Bekir-bınarı, Boryacık (Poyracık), Boz-burun, Bozevlü, Budak-burnu, Burun-cuk, Büyük-oba, Çakırobası, Çaltı, Çam (Saruçam), Çamluca, Çay, Çiftlik, Çit, Deliklü-taş, Dere-cik, Dere-köy, Dere-lü, Dikilü-taş, Dutluca-dere, Esen-lü, Göl-cük, İğde-cik, İkisaraylı, Ilıca, Kabluca-dere, Kapur-ca, Kaba-ağaç, Kara-ağaç, Karlı-çiftlik, Kebe-ağaç, Kemer, Koz-luca, Kum-luca, Küçük-etmeklü, Nar-luca, Orta-ca, Örtü-lüce, Oluk (Öyük) beleni, Pürnar, Sar-bınar, Sınurdere, Soğan-calu, Sovucak, Söğüd, Süt-lüce, Şarabdâr, Taşlu-ca, Yağmur-ca, Yayla-ca, Yayla-lar, Yere-giren, Yerlü, Yukaru-ova gibi isimler bulunmaktadır. Bu isimler çay-dere, göl, tepe, kaya, taş, kum, pınar, ova, burun, yayla, ağaç gibi tabiatta mevcut olgulara veya bunların durumlarına izafeten verildiği gibi ziraat ve iklim özelliklerine

²⁷ Bahaeddin Yediyıldız, "Türkiye'de Yer Adı Verme Usûlleri", *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri 11-13 Eylül 1984*, Ankara 1984, s. 27 vd.

göre de verilmiştir. Ancak bu isimlerin boy-oymak ve aşiret isimlerinden ayrımı da müşkül bir meseledir.

Bergama'da yerleşim yerlerine, orada yaygın meslek grubu veya kurucusu sayılan kimsenin adına izafeten de isimler verildiği görülmektedir. Bu isimler arasında Canbaz-lar, Celeb-lü, Cüllâh Hasan, Çanakçı-lar, Çeltük-çü, Değirmenci-ili, Demürcü-ler, Eyerci, Kaşıkçı-lar, Kavcı, Kitabcı-lar, Korucu (Korucu Şahin), Kömürcü-ler, Köz-yapan, Küreci-ler, Mandra, Pamukçu-lar, Sekkâk-cı, Tahtacı-lar, Taşçı (Taşluca), Tobcu, Toğancı, Yaya köylerinin isimleri sayılabilir.

Köyler arasında Hoca Ali, Kızılcaşeyhlü gibi dinî hüviyeti bulunan kişi ve müessese ismi taşıyan yerleşmeler de dikkati çekmektedir. Boryacık köyünün Sultan I.Murâd'dan fermanı olan Şeyh Ensarlı'nın çevresinde gelişen bir yerleşim merkezi olduğu da tespit edilmiştir.

Bir diğer husus da köylerin diğer isimleriyle birlikte kaydedilmeleridir. Bergama'da *nâm-ı diğer* olarak diğer isimleri belirtilmiş köyler arasında Bakacalu (Akçakilise), Armudluk ve Barakçalı (Yusuflar daha sonra Ahmedbeğlü), Behram (Hamzalar), Çay (Karayusuflu), Çit (Ağır Yusuf), Değirmenciili (Depecük), Hatib Paşa (Kavaldan), Karabergoz (Sarucaoğlu), Kara İsa (Bahşayışlar), Kızıl Musa (Ahmedbeğlü), Kömürcüler (Işık Meşhedi), Köşkene (Şahinoğlu), Kuryazlu (Bozyazılı), Küreciler (Derel), Müselmanobası (Kâfirobası), Reis Yakub (Savcı), Seydiler (Ömerler), Sovucak (Kadı), Toprak (Turmuşbeğlü, Çamurılıcası), Tirkeşlü (Ulgaz) gibi köyler bulunmaktadır. Aynı zamanda daha küçük yerleşim birimleri yakınlarında bulunan köylerin isimleriyle birlikte kaydedilmektedir. Abdüssamedler, Şeyhler ve Bekirlü (Yanakodu'ya tâbi), Boryacık (yarısı Budakburnu köyüyle birlikte), Bölücek (Soğanlu ve Ilgunlu köyleriyle), Esenlü (Kabakulaklar köyüyle), Göçbeğlü (Sınırdere köyüyle) bu kabilden köylerdendir.

İkinci grup olarak değerlendirebileceğimiz iskân merkezleri arasında Örenviran veya hisar takıları almış iskân merkezleri göze çarpmaktadır. Daha önceki yerleşimin izlerini hatırlatan bu çeşit isimlendirmeler arasında Akçaburgaz, Armudluviran, Çavuşviranı, Işık (Eşek) viranı, Karabergoz, Pürnar, Viranlı gibi köy isimleri dikkati çekmektedir. Bu yerleşim merkezlerinin yanısıra Evpanlu (Manoliçiftlik), Köseler (Kayser tutageldiği yer), Kalagra, Müselmanobası (Kâfirobası) gibi daha önceki yerleşimin adıyla anılan veya Türkçe isim verilmiş köyler de bulunmaktadır.

TABLO III : 1530'DA KIR İSKÂN MERKEZLERİNİN DAĞILIMI

	İskân yeri adedi	Hâne	Müc.	İmam	Hâsıl
Selâtin evkâfi	4	226	159	2	24.851
Evkâf-ı âmme	9	128	57	-	135.750
Emlâk	2	35	15	-	9.780
Padişah hassı	26	311	199	3	58.154
Timar	85	582	340	1	145.526
Toplam	126	1.282	770	6	374.061

TABLO IV : 1573'DE KÖY VE KÖYALTI İSKÂN YERLERİ DAĞILIMI

	İskân yeri adedi	Hâne	Müc.	Nefer
Padişah hassı	28	435	418	853
Şehzâde hassı	4	68	75	143
Defterdar hassı	3	59	72	131
Zeâmet -Timar	87	991	1.029	2020
Toplam	122	1.553	1.594	3.147

Canlı bir zirâî hayat yaşanan köyler, aynı zamanda vakıflar açısından da oldukça iyi durumdadır. 1567 tarihi itibarıyla baktığımızda pek çok köy de köy câmi ve mescidleri için vakıflar tesis edildiğini görmek mümkündür. Bunun yanısıra köylerin avârızı için tahsis edilen miktarlar da önemli meblağlara ulaşmaktadır. Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere 42 köyde çoğunlukla nakit para vakfı olarak kurulan bu vakıfların gelirlerinin % 79'unun mescid ihtiyaçları için % 21'inin de avârız için tahsis edildiği görülmektedir. Bu köyler içinde Küçüketmeklü ve Boryacık köyleri en fazla nakit para vakfına sahip köylerdir.

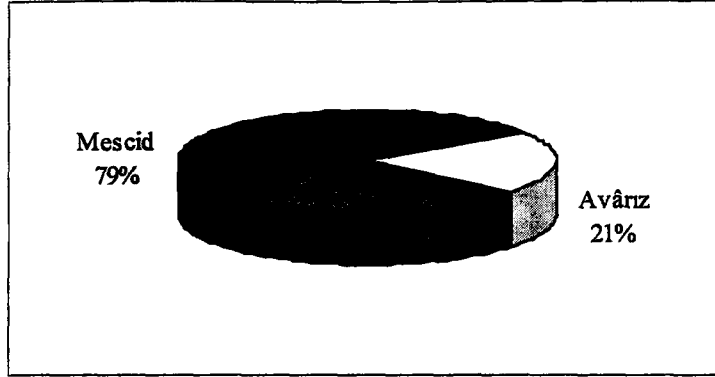
TABLO V : 1567'DE KÖYLERDEKİ MESCİD VE AVÂRIZ VAKIFLARI²⁸

Köy	Mescidin Adı	Gelir Nevi		
		Nakid	Avârız	Toplam
Ahmedbeğlü	Hacı Hızır	400	1.000	1.400
Müselmanoba	Câmi-i İcek	3.300	-	3.300
Söğüd	-	140	-	140
Bayad	Hacı İsmâil	1.000	-	1.000
Türk Âişe	-	3.050	-	3.050
Hamzahocalu	Hacı Mehmed	2.000	-	2.000
Canbazlar	-	1.000	-	1.000
Gedeklü	-	1.800	-	1.800
Küçüketmeklü	-	1.600	-	1.600
Hoca Ali	Hüseyin Beğ	13.000, 1 bağçe	-	13.000

²⁸ TK., KKA., TD 580, v. 158b-164a.

Köseler	-	-	700	700
Turpak	-	700	-	700
Hatunhavlusu	-	2.100	3.350	5.450
Çiftlik	Eymir Fakih	9.000	-	9.000
Toğancı	-	200	300	500
Viranlı	-	-	1.500	1.500
Cüllâh Hasan	Hacı Hızır	1.400	2.000	3.400
Arablu	-	500	2.000	2.500
Nâibler	-	400	-	400
Keremeddinlü	-	2.000	-	2.000
Hatunili	Hacı Abdal	2.200	1.000	3.200
Göcekler	-	500	-	500
Yusuflar	Ahmed Çelebi	500	3.000	3.500
Boryacık	-	14.000+1.000	-	15.000
Kalagra	Çavuş-zâde Câmi	12.100	-	12.100
Evpanlu	Nasuh Reis	4.000	-	4.000
Sülemiş	-	-	1.000	1.000
İlgunlu	-	480	-	480
Kayasalur	-	740	-	740
Olukbeleni	-	-	-	-
Bahşayışlar	-	-	1.500	1.500
Sakarlu	-	450	-	450
Derelü	-	1.300	4000	5.300
Küçükettmeklü	Mehmed Beğ	16.500	-	16.500
Yancıklar	-	400	-	400
Dörtryan	Hacı Mehmed	2.100	-	2.100
Alibeglü	-	2.600	400	3.000
Müselmanobası	-	400	-	400
Dündarlu	-	7.950	-	7.950
Bölücek	-	3.500	1.600	5.100
Sarucular	-	7.200	1.000	8.200
Toplam		93.510	24.350	117.860

GRAFİK I : 1567'DE BERGAMA KÖYLERİNDEKİ VAKIFLAR

Coğrafi bir terim olarak mezraa, *köy-altı yerleşme merkezi* veya *kır iskân birimi* şeklinde kabul edilmektedir. Ziraat ve hayvancılık yapılan mezraalar aynı zamanda geçici veya devamlı nüfus iskânını da barındırmaktadır. Osmanlı tahrîr kayıtlarında mezraanın köy iskânı ile ilgili bir birim olduğu da unutulmamalıdır. Mezraalar, gelişerek köye dönüştüğü gibi tersi de mümkün olmaktadır. Mirî arazinin bir parçası durumunda bulunan mezraalar, dirlik sahibinin tasarrufunda bulunduğu gibi vakıf veya mülk olarak da tasarruf edilebilmektedir. Genellikle bir köye tâbi olarak kaydedilen mezraalar belirgin bir özelliği veya tasarruf edenin ismiyle de tarif edilmişlerdir. "*Köy uydusu*" olarak nitelenebilen bu birimler köy nüfusunun artışı ile gelişmişler, tarıma açılan topraklar üzerinde geçici yerleşmeler zamanla devamlı yerleşimler hâline gelebilmektedir²⁹. Küçük tarım işletmeleri olan bu yerleşim birimleri vergilendirme açısından da farklılık arz etmektedir. Ziraati yapılan daha doğrusu vergilendirilen kalemler arasında genellikle buğday, arpa gibi hububat ürünleri ve kovandan alınan vergiler göze çarpmakta, hassa âit mezraalar öşür vermektedirler.

Bergama bölgesinde XVI. yüzyılın başlarında sayıları fazla olmasa da yüzyılın sonlarına doğru artan sayıda mezraanın mevcudiyeti tespit edilmektedir. Bu durum artan nüfus ile açıklanabilir. Ancak mezraaların köye dönüşmesi ve köylerin mezraalaşmasının nedenleri arasında iktisadî-ziraî faktörler geçerli olmuş olsa gerekir.

1530'da Bergama'da kayıtlı 30 adet mezraa tespit edilmektedir. Bunlardan 2 tanesi padişah hassına tâbidir. Diğerlerinin 18 tanesi timar, 9'u amme evkâfına biri ise mülk olarak tasarruf edilmektedir. Beş mezraada nüfus iskânı mevcuttur.

1573'de padişah hassına tâbi 17 mezraanın hâsılları toplamı 14.023 akçadır ki hassa dâhil kır kesiminden edilen gelirin % 10.58'ini oluşturmaktadır. Şehzâde ve

²⁹ Halil İnalçık, "Köy, Köylü ve İmparatorluk", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler*, Ankara 1990, s. 9; Tufan Gündüz, "Kayseri'de Mezraaların Köye Dönüşmesinde Konar-Göçer Aşiretlerin Rolü", *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (16-17 Nisan 1998)*, Kayseri 1998, s. 183 vd.

defterdâr hassına tâbi 10 mezraadan elde edilen 15.008 akçalık gelir toplamın % 44.58'ini teşkil etmektedir.

TABLO VI : XVI. YÜZYILDA MEZRAALARIN HÂSILLARINA GÖRE DAĞILIMI

Hâsıl	1530	%	1573	%
0-100	8	26.67	17	22.08
101-200	6	20	6	7.79
201-300	7	23.33	4	5.19
301-400	2	6.67	4	5.19
401-500	1	3.33	6	7.79
501-600	-	-	-	-
601-700	1	3.33	1	1.30
701-800	2	6.67	3	3.90
801-900	-	-	2	2.60
901-1000	-	-	2	2.60
1001-2000	1	3.33	5	4.49
2001-3000	-	-	9	11.69
3001-4000	-	-	4	5.19
4001-5000	-	-	4	5.19
5001 ve üzeri	-	-	2	2.60
Belirtilmemiş	2	6.67	8	10.39
Toplam	30	100	77	100

TABLO VII : XVI. YÜZYILDA MEZRAALARIN TASARRUF TÜRLERİNE GÖRE DAĞILIMI

Tasarruf Türü	1530	%	1573	%
Padişah Hassı	2	6.67	4	5.19
Şehzâde Hassı	-	-	6	7.79
Defterdâr Hassı	-	-	4	5.19
Zeâmet-Timar	18	60	45	58.44
Amme Vakfı	9	30	-	-
Mülk	1	3.33	18	23.38
Toplam	30	100	77	100

Köy-altı iskân merkezlerinin içerisinde mezraaların yanı sıra ayrı bir özelliğe sahip olan *çiftlikler* de Bergama kazâsı kır iskân merkezleri arasında dikkati çekmektedir. Kır hayatının özelliklerinden olan çiftliklerdeki hayat, ayrı bir hususiyet taşımaktadır. Kır iskân merkezlerinin bu birimlerinde hâsıl miktarlarına dikkat edildiğinde önemsenecek miktarda meblağlara ulaşmış olduğu görülmektedir.

Dirlik sahibine gelir olarak verilen veya vakıflara gelir olarak bırakılan çiftlikler, XVI. yüzyılın başlarında sayıları az olmakla birlikte ayrı bir idarî-malî ünite olması ve tasarruf açısından farklılık göstermesi bakımından piyâde çiftlikleri olarak da tasarruf edilmişlerdir. Bu konu üzerinde ileride piyâde teşkilâtı bahsinde durulacaktır.

1530 tahrîrinde timar olarak kaydedilmiş çiftliklerin sonraki tarihlerde padişah haslarına dâhil edildiği tespit edilmektedir. Ancak bu çiftliklerin çoğunluğunun hâsıllarının değişmediği görülmektedir. Bu durum hâsılların itibarî bir değere sâhip olmaları açısından değerlendirilebilir.

1530 tahrîrinde çiftlik olarak kaydedilen birimlerden (Hacı Şemseddin) sonraki tahrîrlerde mezraa olarak kaydedilmiştir.

1530 tarihli muhâsebe-icmâlinde timar ve amme evkâfı olarak tasarruf edilen 38 adet çiftlik kaydı mevcuttur. Bunlardan timar olarak tasarruf edilenlerden ikisinin 9 ve 8 çiftlikten müteşekkil olduğu belirtilmiş ayrıca isimleri yazılmaksızın hâsılları kaydedilmiştir³⁰. 1530'da timar olarak kaydedilen çiftliklerin gelirleri toplamı olan 4.966 akça, timar gelirlerinin % 2.97'sini oluşturmaktadır. Amme evkâfına dâhil olan çiftliklerin 330 akça olan hâsıllarının bu gelirlerin % 0.34'ünü oluşturduğu tespit edilmektedir. Timar ve amme vakıfları tarafından tasarruf edilen çiftliklerden elde edilen gelirin toplam içerisindeki durumuna baktığımızda ise timar çiftliklerin toplamın % 93.76'sını oluşturduğunu, vakfa âit çiftliklerin de % 6.23'lük bir paya sâhip olduğunu görmekteyiz.

1573 tarihli mufassal defterde kayıtlı 87 adet çiftlik tespit edilmektedir. Bu tarihte padişah hassı içerisinde yer alan 9 çiftliğin toplam geliri 2.602 akçadır ki hâsılın % 14.2'sini teşkil etmektedir. Şehzâde hassına dâhil 3 çiftliğin 370 akça olan hâsılları toplamın % 2.01'ünü oluşturmaktadır. Zeâmet ve timar olarak tasarruf edilen 75 adet çiftliğin 15.350 akça olan hâsılı bu dirliklerin hâsılları toplamında % 83.77'lik bir paya tekâbül etmektedir.

1530 icmâlinde amme vakfı arasında Oğul Paşa Zâviyesi'ne vakfedilen bir çiftliğin hâsılı 100 akçadır³¹. İsmi belirtilmeden *vakf-ı evlâd* olarak kaydedilen 130 akça hâsılı bulunan bir bağ ile çiftlik amme evkâfına dâhil vakfedilmiştir³². Narluca köyünde bulunan bir çiftlik 100 akça ile vakfedilmiştir. Çiftlik, *veled-i hân evlâdı* tarafından tasarruf edilmektedir³³.

1573 tahrîrinde hâsılları belirtilmeyen Hisarbeği, Bâli Pirî, Yorgi Mastavri, Manol, Yanıca, Yorgi ma' Anar, Hızır, Yorgi-i diğeri, Sofaluca, tasarruf-ı Savcı, Kurd, Eymir, İshak, Yunus, Mustafa v. Eynebeği çiftlikleri *Hasan*'ın timarında kayıtlı görünmektedir³⁴.

³⁰ BA., TD 166, s. 190-191.

³¹ BA., TD 166, s. 193.

³² BA., TD 166, s. 193.

³³ BA., TD 166, s. 194.

³⁴ TK., KKA., TD 75, v. 347b.

1530 ve 1573 tahrirleri esas alınarak hazırlanan aşağıdaki tablo incelendiğinde hâsılları 0-100 akça arasında değişen çiftliklerin 1573'de azaldığı, hâsılları 101-300 akça arasında değişen çiftliklerin sayısının mevcut içerisinde artış gösterdiği gözlenmektedir.

TABLO VIII : HÂSILLARINA GÖRE ÇİFTLİKLERİN DAĞILIMI

Hâsıl	1530	%	1573	%
0-100	10	26.32	9	10.34
101-200	9	23.68	24	27.59
201-300	2	5.26	21	24.14
301-400	-	-	4	4.60
401-500	-	-	8	9.20
501-600	1	2.63	2	2.30
900-1000	1	2.63	1	1.15
1001-1100	-	-	1	1.15
1001-1200	1	2.63	-	-
Belirtilmemiş	-	-	17	19.54
Toplam	38	100	87	100

B. BAŞLICA KIR-İSKÂN MERKEZLERİ: KÖY VE KÖY-ALTI İSKÂN YERLERİ

1- Köy İskân Merkezleri

Abdüssamedler ³⁵ : 1570 icmâllerinde *Dereköy*'ün nezdinde olduğu kaydedilen köyün 550 akça hâsılı kayıtlıdır. 1573 yılına âit mufassal defterde 3 n., 1 e., 6 k., 16 m. ve 2 muafdan ibaret 28 nefer nüfusu kayıtlı bulunan köyde buğday, arpa, burçak, yulaf, üzüm, susam, meyve alınan ürünler arasındadır. Hububat gelirleri toplamın yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Köyün hâsılı 550 akçadır. Köyde 1539 tarihli evkâf defterine ve 1573 mufassalına göre Karacalar cemâatine mensup 2 nefer bulunmaktadır.

Acimlû ³⁶ : 1480'lere tarihlenen kürekçi defterine göre köyde 2 nefer kürekçi bulunmaktadır. 1521 tarihinde 10 h., 3 m. nüfus kayıtlı bulunan ve padişah hası olan köyde buğday, arpa, pamuk ziraati yapılmakta ve koyun yetiştirilmektedir. Hâriçten ekilen 5 çiftlik yeri bulunan köyde 100 akça geliri kaydedilen hassa çiftlikler vardır ki köhne defterde sayısının 18 olduğu kaydı düşülmüştür. Şehzâde Murâd hasları dâhilinde olan köyün hâsılı bu tahrîrde ve 1539-40 tarihinde hazırlanan icmâl defterinde 1.945 akça olarak kayıtlıdır. 1530'da padişah hassına dâhil köyün özellikleri değişmemiştir. 1570 ve 1573'de mezraa hâline geldiği görülen köy, 1.000 akça hâsil ile Şehzâde Murâd hassına dâhildir.

Ada ³⁷ : 1521 tahrîrinde ortakçılar oldukları ve köyün 20 çiftlik yer olduğu kayıtlıdır. Hububât geliri 600 akça olarak yazılmıştır. 1530 icmâlinde köy aynı hâsil ile padişah hasları arasındadır. 1539-40 tarihinde hazırlanan icmâl defterinde köy değişmeyen geliri ile şehzâde hasları arasında kaydedilmiştir. 22 Ramazan 1004 (20.V.1596) tarihinde önceden köy olduğu belirtilen mezraa 600 akça ile *Mustafa b. Timur*'un timarındadır. 15 Rebi'ü'l-ahir 1009 (24.X.1600)'da timar tecdid edilmiştir. Aynı defterdeki 15 Şa'ban 1009 (19.II.1601) tarihli kayıta mezraanın Divân-ı hümâyün kâtiplerinden *Kâtib Ömer*'in zeâmetinde olduğu görülmektedir.

Ahlatlu ³⁸ (Bergama'ya bağlı Alhatlı köyü ?) : 1573'de Karacalar cemâati ve Sultan Murâd Han reâyâsının ziraat ettiği Bergama'ya bağlı bu köy *Ahmed*'in timarındadır ve hâsılı 500 akçadır. 19 Cemâzie'l-evvel 990 (11.VI.1582) tarihinde Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köy aynı hâsilla *Yahya*'nın tahvilinden *Pirî b. Beytullah*'a tevcih edilmiştir. 23 Receb 1004 (23.III.1596)'da timar *Pirî*'nin 15 Cemâzie'l-evvel

³⁵ TK., KKA., TD 208, v. 6a; BA., MAD 1289, s. 15; BA., TD 531, s. 288; TK., KKA., TD 75, v. 300b-301a, 303a.

³⁶ BA., MAD 240, s. 159; BA., TD 111, s. 694; BA., TD 166, s. 187; BA., TD 198, s. 11; TK., KKA., TD 208, v. 9a; TK., KKA., TD 75, v. 311a.

³⁷ BA., TD 111, s. 687; BA., TD 166, s. 187; BA., TD 198, s. 11; BA., Rûznâmçe 184, s. 374; BA., Rûznâmçe 124, s. 171, 213;

³⁸ TK., KKA., TD 75, v. 334a; BA., Rûznâmçe 59, s. 644; BA., Rûznâmçe 184, s. 329, 386; BA., Rûznâmçe 199, s. 4.

1003 (26.I.1595)'de *Temeşvar*'da ölümü üzerine *Ahmed v. Abdullah*'a tevcih edilmiştir. 13 Şevvâl 1004 (10.V.1596) tarihinde timar tecdid edilmiştir. 3 Muharrem 1006 (16.VIII.1597) tarihli rûznâmçe kaydından köyün *Ahmed*'in tahvilinden *Divân-ı hümayun ve Vezir Halil Paşa*'nın kâtiblerinden *Alâaddin*'in zeâmetine dâhil edildiği tespit edilmektedir.

Ahmed³⁹ : Türkmân yörükânı tâifesinden bir cemaatin Anadolu ve Rumeli'nin değişik coğrafyalarına yayıldığı görülmektedir⁴⁰. Ancak köyün bu cemâat tarafından iskân edilmiş olduğuna dâir bir kayda tesadüf olunamamıştır. 1480'li yıllara âit kürekçi defterinde *Ahmedbeğ* adıyla kaydedilen köyde 2 kürekçi ve 7 yamak bulunmaktadır. 1570 icmâllerinde Nevâhi-i Bergama'ya tâbi *Ahmedler* köyünün 1.580 akça hâsılı kayıtlıdır. 1573 tahrîrinde 1 ç., 5 n., 4 k. ve 14 m.'den oluşan 24 nefer nüfusu bulunan köyde buğday, arpa, burçak, yulaf, susam, meyve, pamuk, üzüm ürünleri alınmakta, hububat üretimi köy gelirlerinin yaklaşık yarısını teşkil etmektedir. Çayırı bulunan köyde koyun yetiştirilmektedir. Köyde Bergama kadısı tarafından *Şahkulu b. Seydi Ali, İbrahim, Sinan, Mahmud ve Mehmed b. İbrahim*'e âit *Derbend yaylası* bulunmaktadır. Köy civarında *Ilımanpınarı*'nda 3, *Çalpınarı*'nda 5, *Kışladeresi*'nde 4 kile çeltik tohumu ekilmektedir. Bütün vergi kalemlerinden köyün geliri 1.580 akça olarak kaydedilmiştir. 1539 tarihli vakıf defteri ve 1573 tarihli mufassal defterde köyde Karacalar cemâatine mensup 1 nefer bulunduğu tespit edilmektedir.

Akçaburgaz⁴¹ : II. Bâyezid döneminde köyde *Hacı*'nın 777 akçalık timarı mevcuttur. 1530 yılında hazırlanmış olan muhâsebe-icmâl defterinde köyün sadece 677 akçalık hâsılı kaydedilmiştir. Bu tarihte hazırlanan timar icmâline göre köy *Hacı*'nin timarındadır. Köyün 1573 yılına âit tahrîrde mezraa hâline dönüştüğü görülmektedir. Bu tarihte *Fethi*'nin timarına dâhil olan köyün geliri 2.701 akçadır. 20 Cemâzie'l-evvel 1001 (22.II.1593) tarihli rûznâmçe kaydında köyün mezraa hâline geldiği ve *Rıdvan*'ın ölümüyle Kars kalesi tamirinde hizmette bulunmuş olan *Yusuf b. Abdullah*'ın timarına dâhil olduğu kayıtlıdır. Aynı defterdeki 28 Receb 1001 (30.IV.1593) tarihli kayıt timarın *Sandal*'a geçtiğini göstermektedir.

Akçenger(lü)⁴² (Bugün Turanlı nâhiyesinde Bergama'ya bağlı Akçenger köyü) : 1480'li yıllara âit kürekçi defterinde *Akçenek* olarak okunabilecek köyde 1 kürekçi ile 4 nefer yamak kayıtlıdır. 1521-22 tarihli vakıf tahrîrinde köyde 12 akça bennâk resmi alınan 1 hane nüfus bulunmaktadır. 1530 icmâlinde 2 hanesi bulunan *Akçengerlü* köyünün hâsılı 900 akçadır. 1539-40 tarihli timar icmâlinde *Akçenger* köyü aynı hâsılla *Bâli, Hızır ve İlyas*'ın müşterek hisseli timarlarındadır. Köyün 1573'de 1 ç., 2 e., 2 k. ve 10 m.'den oluşan 15 nefer nüfusu bulunmaktadır. Hububat

³⁹ BA., MAD 240, s. 159; BA., TD 531, s. 288; TK., KKA., TD 208, v. 6a; BA., MAD 1289, s. 14; TK., KKA., TD 75, v. 295b, 303a.

⁴⁰ Cevdet Türkay, a.g.e., s. 184-185.

⁴¹ BA., MAD 152, v. 40b; BA., TD 166, s. 190; BA., TD 198, s. 256; TK., KKA., TD 75, v. 322b; BA., Rûznâmçe 147, s. 204, 242.

⁴² BA., MAD 240, s. 165; BA., TD 113, s. 38; BA., TD 166, s. 189; BA., TD 198, s. 261, 266; TK., KKA., TD 75, v. 331a-b; BA., Rûznâmçe 215, s. 125.

üretimi gelirinin % 43'ünü oluşturduğu köyde üzüm, bostan, meyve ürünleri de alınmaktadır. Mevcut kovanlardan elde edilen bal da gelir kalemleri arasındadır. Ayrıca vakıf olarak çeltik de ekilmektedir. Köyde, *Kalender Çelebi* ve *Uzunoluklu* değirmenleri mevcuttur. Mensuh çiftliği bulunan köy bu tarihte *Mehmed* ve *Kubad*'ın timarındadır ve 2.030 akça yıllık geliri bulunmaktadır. 13 Şevvâl 1007 (9.V.1599)'de köy, *Mehmed*'in feragatinden *Ahmed v. Arslan*'ın timarına kaydedilmiştir.

Akkeçeli/Akkeçili ⁴³ : XVI. yüzyılın başlarında 39 h. ve 20 m. nüfusu bulunan köyün 3.511 akçalık hâsılı bulunmaktadır. 11 Ramazan 1005 (28.IV.1597)'de köy, 600 akça hisse ile *Sefer b. Mustafa*'nın timarına kayıtlıdır.

Aksunkur ⁴⁴ : 1521 tahririnde ve 1530 icmâlinde 345 akçalık geliri ile padişah hassına dâhil olan köyde kayıtlı nüfus bulunmamaktadır. 1539-40 tarihli icmâlde de şehzâde haslarına arasındaki köyün hâsılı aynen kaydedilmiştir. Bu tarihten sonraki tahrirlerde köyün ismine rastlanılmamıştır.

Alacakaya ⁴⁵ : 2 Cemâzie'l-ahir 990 (24.VI.1582) tarihli rûznâmçe kaydında 5.000 akça hâsılı olan köy, 900 akça hisse ile *Mehmed*'in feragatinden *Timur v. Hızır*'a tevcih edilmiştir. Aynı defterde yer alan 19 Cemâzie'l-ahir 990 (11.VII.1582) tarihli kayıt, köyün *Mustafa v. Mehmed v. Timur*'a tevcih edildiğini göstermektedir. Timar, 4 Zi'l-ka'de 990 (30.XI.1582) tarihinde yenilenmiştir. 22 Ramazan 1004 (20.V.1596)'da timar sâhibi olarak *Mustafa b. Timur* kayıtlıdır.

Alibeğlü ⁴⁶ (Bugün Bergama'ya bağlı Alibeğlü köyü) : Köyün, Türkmân yörükânı tâifesinden *Alibeğ*, *Alibeğler*, *Alibeğlü* isimleriyle anılan Anadolu ve Rumeli'de geniş bir coğrafyada yayılan cemâat tarafından iskân olunduğu tahmin olunmaktadır⁴⁷. II. Bâyezid dönemine âit timarları gösteren mücmel defterde köyde *Ahmed*'in 4.999 akçalık timar hissesi kaydedilmiştir. Bu dönemde köyde 3 nefer kürekçi ile 10 nefer yamak bulunmaktadır. 1521-22 yılına âit vakıf defterine göre Bergama'ya tâbi köyde 16 h., 3 m. müteferrik reâyâ kaydedilmiştir ki bunlardan 192 akça bennâk resmi alınmaktadır. 1530 tahririnde 4 h. ve 1 m. bulunan köyden 3.834 akça gelir temin edilmektedir. 1539-40 tarihli icmâl defterinde *Lala* köyüyle birlikte kaydedilen köy, aynı hâsılla *Koçi Bey*'in akrabası (*hiş*) *Mustafa*'nın timarına dâhil edilmiştir. 1567 tarihli vakıf defterinde Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köyde mescid için 200, köyün avârızı için 200, köy kuyusu için 400, *Osman* tarafından kardeşi *Yusuf*, *Hasan* ve oğlu *Halil*'in avârzıları için 200 ve kelâm-ı kadim okunması şartıyla *Gülpaşa Hatun* ve *Mehmed b. Hamza* tarafından 2.000 akça vakfedilmiştir. 1573'de köyde 3 n., 1 k. ve 5 m.'den ibaret 9 nefer bulunmaktadır. Hububat ziraatinin yoğun olarak gerçekleştirildiği köyde sadece buğdaydan elde edilen gelir toplamın %

⁴³ BA., TD 166, s. 191; BA., Rûznâmçe 196, s. 113.

⁴⁴ BA., TD 111, s. 695; BA., TD 166, s. 187; BA., TD 198, s. 11;

⁴⁵ BA., Rûznâmçe 59, s. 651, 671, 707; BA., Rûznâmçe 184, s. 374.

⁴⁶ BA., MAD 152, v. 40b; BA., MAD 240, s. 164; BA., TD 113, s. 33-34; BA., TD 166, s. 190; BA., TD 198, s. 257; TK., KKA., TD 580, v. 162b-163a; TK., KKA., TD 75, v. 338a; BA., Rûznâmçe 184, s. 225; BA., Rûznâmçe 199, s. 32; BA., Rûznâmçe 224, s. 342; BA., Rûznâmçe 124, s. 219;

⁴⁷ Cevdet Türkay, a.g.e., s. 197.

67.5'ini oluşturmaktadır. Üzüm ve bostan yetiştirilen köyde çeltik de ekilmektedir. Hâriçten 5 çiftlik yeri bulunan köy *Mehmed Çavuş*'un timarına 3.000 akça ile dâhil edilmiştir. 16 Rebi'ü'l-evvel 1004 (19.XI.1595)'de köy aynı hâsılla *Kubad*'ın timarındadır. 25 Muharrem 1006 (7.IX.1597) tarihinde köy Dergâh-ı âli çavuşlarından *Ramazan Çavuş*'un zeâmetindedir. 18 Muharrem 1008 (10.VIII.1599) tarihli rûznâmçe kaydında köyün Dergâh-ı âli çavuşlarından *Hamza Çavuş*'un Eğri kalesi fethinde gösterdiği yararlılıktan dolayı oğlu *Mehmed'e Ramazan Çavuş*'un tahvilinden verildiği kaydedilmiştir. 23 Zi'l-ka'de 1009 (26.V.1601)'da da timar *Ramazan Çavuş*'un uhdesinde görünmektedir.

Arablu⁴⁸ : Köyün adını, *Arab*, *Arablar*, *Arablu* adlarını taşıyan konar-göçer Türkmân yörükâmı tâifesinden olan cemâatten almış olması muhtemeldir⁴⁹. Nâhiye-i Bergama'ya tâbi köy, Sultan Murâd evkâfına dâhildir. 1521-22 yılına âit evkâf defterinde köyde 41 h. ve 37 m. kayıtlıdır ki bu sayı 1530 yılı tahrîrinde de aynen tekrarlanmaktadır. 1539 yılına âit evkâf ve 1573 tarihli mufassal defterlerde köyde Karacalar cemâatine mensup 2 nefer bulunmaktadır. 1573 yılına tarihlenen evkâf defterinde 45 h., 31 m.'den müteşekkil 76 nefer vergi nüfusu kaydedilmiştir. 1567 tarihli vakıf defterinde Nevâhi-i Bergama'ya tâbi kaydedilen köyün mescidi için 500, köyün avârızı için 2.000 akça vakfedildiği tespit edilmektedir. Selh-i Zi'l-ka'de 1006 (4.VII.1598) tarihli rûznâmçe kaydında Bergama'ya tâbi köyde *Maçinoğlu Mehmed Çifliği* de denilen *Pirci Çifliği*, Biga piyâde çiftliği olarak gösterilmiş ve 600 akça ile Dergâh-ı âli müteferrikalarından *Abdullah v. Kurd Paşa*'nın zeâmetinde kaydedilmiştir. Tarihsiz evkâf defterine göre köyde 27 m., 21 k. ve 1 imamdan müteşekkil 49 nefer nüfus bulunmaktadır. Köyden 368 akça nimçift resmi ile 414 akça bennâk ve mücerred resmi alınmaktadır.

Armudluviran⁵⁰ : XVI. yüzyılın başlarına âit erken tarihli evkâf tahrîrinde köyde 2 h. müteferrik nüfus bulunmakta ve bunlardan 24 akça bennâk resmi alınmaktadır. 1530 yılında hazırlanan icmâl defterinde *Armudluviran* adıyla mezraa olarak kayıtlı yerleşim biriminin 7 h. ve 6 m. nüfusu bulunmaktadır. Hâsılı ise 740 akça olarak kaydedilmiştir. 1539-40 tarihinde mezraa aynı hâsılla *İlyas ve Ali*'nin timarındadır. 1573 tahrîrinde mezraanın Bergama'ya tâbi köy hâline geldiğini görmekteyiz. Bu tarihte köyde 2 k, 3 m.'den ibaret 5 nefer vergi nüfusu yaşamaktadır. Buğday, arpa ve yulaf ziraatinden elde edilen gelir, toplam gelirin % 67'sini oluşturmaktadır. *Ahmed*'in timarında bulunan köyün hâsılı 4.019 akçadır. 6 Receb 1004 (6.III.1596) tarihinde Nevâhi-i Bergama'ya tâbi bir mezraa hâline gelmiş olan yerleşim yeri 419 akça ile *Muharrem v. Lütfi*'nin timarındadır.

⁴⁸ BA., TD 113, s. 22-23; BA., TD 166, s. 192; BA., TD 531, s. 289; TK., KKA., TD 75, v. 303a-b; TK., KKA., TD 570, v. 142b; TK., KKA., TD 580, v. 160b; BA., Rûznâmçe 199, s. 209; BA., TD 1020, s. 1.

⁴⁹ Cevdet Türkay, a.g.e., s. 203-204.

⁵⁰ BA., TD 113, s. 38; BA., TD 166, s. 189; BA., TD 198, s. 260; TK., KKA., TD 75, v. 334b; BA., Rûznâmçe 184, s. 300;

Atmacalar ⁵¹ : 1521-22 tarihli vakıf tahririnde Fesleke'ye tâbi kaydedilen köyde 84 akça bennâk resmi alınan 7 h. müteferrik nüfus bulunmaktadır. 1530 tarihli icmâlde Bergama'ya tâbi ve nüfus iskânı bulunmayan köyün sadece 655 akçalık hâsılı kayıtlıdır. Sonraki tarihlerde bu köye tesâdüf edilememiştir.

Avdan ⁵² : 1573'de Nevâhi-i Bergama'ya bağlı köyde 1 ç., 1 n., 1 k. ve 2 m. olmak üzere 5 nefer nüfus bulunmaktadır. Hububat ziraati yapılan köyün hâsılı kaydedilmemiştir. 1539 tarihli evkâf defterinde köyde 1 h., 3 m. Karacalar cemâati bulunmaktadır. 1573 tahririnde bu sayı 1 h. 3 m. olarak kaydedilmiştir.

Ayas/Ayasili ⁵³ (Bugün Bergama'ya bağlı Ayazkent beldesi) : II. Bâyezid dönemine âit timarları gösteren mücmel deftere göre köy, *Yusufun* 553,5; *Şehsuvâr*'ın 843 ve *Safâ*'nın 553,5 olmak üzere toplam 1.950 akçalık müşterek, nöbetleşe tasarruf ettikleri timarlarına dâhildir. Bu döneme âit kürekçi defterinde *Ayasili* olarak kayıtlı köyün 3 kürekçi ile 11 yamağının bulunduğu görülmektedir. 1561-62 tarihli piyâde defterinde köyde bulunan *Karatimur çiftliği*'nin 140 dönüm yeri bulunmakta ve 200 akça hâsıl elde edilmektedir. 1530 tarihli icmâl defterinde köyde 4 h. ile 4 m. oturmakta ve 1.750 akça gelirleri kaydedilmektedir. 1539-40 tarihli icmâl defterinde köyün 1.750 akça hâsıl ile *Yunus*, *Pîr Ahmed* ve *Mahmud*'un hisseli timarlarına dâhil olduğunu tespit edebilmeyiz. 1551-52 yılına âit piyâde defterinde köyde 6 yamağın kayıtlı olduğu miriliva hassına dâhil çiftliğin 140 dönüm yeri tasarruf olunmaktadır. 1539 ve 1573 tahrirlerinde köyde 5 h. ve 2 m. Karacalar cemâati bulunmaktadır. 1573'de 5 ç., 1 ekinli, 3 k., 12 m. ve 6 muafın oluşturduğu 27 neferin yaşadığı Ayas köyü Nevâhi-i Bergama'ya tâbidir. Hububat ziraati gelirinin % 70'ini teşkil etmektedir. Köyde ayrıca üzüm, bostan, susam, pamuk ve meyve de yetiştirilmektedir. Köydeki arılardan elde edilen balın da hâsıla dâhil edildiği görülmektedir. Bu tarihte *Ahmed*, *Ali* ve *Kemâl*'in timarında bulunan köyün hâsılı 2.700 akçadır. Köyün 2.700 akçalık hâsılının 900 akça hissesi *İbrahim v. Mustafa*'nın nöbetleşe timarındadır. 1576-77 tarihli piyâde defterinde miriliva hassına tâbi 6 yamak kayıtlı çiftliğin hâsılı 200 akçadır. 20 Zi'l-ka'de 1006 (24.VI.1598) tarihli rûznâmçe kaydından köyün hâsılının 1.120 akça hisse ile *Ali*'nin tahvilinden *Nasuh oğlu Mustafa*'nın nöbetleşe timarına dâhil edildiği tespit edilmektedir. XVII. yüzyıl sonlarına âit ZA 1102 (27.VII-25.VIII.1691) tarihli bir mâliye kaydından köyde yetiştirilen ürünler arasına tütünün de girdiği görülmektedir.

Ayazluca ⁵⁴ : 1573'de 1 ç., 1 n., 1 e., 14 k., 39 m. ve 6 muafdan oluşan 62 nefer nüfus bulunmaktadır. Hububat ziraatinin yoğun olarak yapıldığı köyde buğday, arpa, burçak, yulaf ekiminden elde edilen meblağ toplamın % 75'ini oluşturmaktadır. Bunların dışında köyde üzüm, susam, bostan, pamuk ve meyve ürünleri de

⁵¹ BA., TD 113, s. 36; BA., TD 166, s. 191.

⁵² BA., TD 531, s. 291; TK., KKA., TD 75, v. 307a, 347a.

⁵³ BA., MAD 152, v. 40b; BA., MAD 240, s. 160; BA., TD 334, s. 6; BA., TD 166, s. 190; BA., TD 198, s. 262; BA., TD 278, s. 6; BA., TD 531, s. 292; TK., KKA., TD 75, v. 307b, 335a; BA., TD 569, s. 7; BA., Rûznâmçe 136, s. 552; BA., Rûznâmçe 199, s. 199; BA., MAD 866, v. 110b.

⁵⁴ TK., KKA., TD 75, v. 336a-b.

alınmaktadır. Bu tarihte *Arslan*'ın timarında bulunan köyün yıllık geliri 3.000 akçadır.

Aydın⁵⁵ : Köy ile aynı ismi taşıyan Türkmân yörükânı tâifesinden cemâatin Anadolu ve Rumeli'nin değişik kazâlarında yerleşmiş olduğu görülmektedir⁵⁶. 1573 tahririnde Bergama'ya bağlı bu köyde kayıtlı 1 nefer nüfus görünmektedir. Buğday, arpa, burçak, yulaf, üzüm, pamuk, bostan ürünleri alınan ve *Mehmed*'in timarına dâhil edilen köyün hâsılı yazılmamakla birlikte 420 akça olarak hesaplanmıştır. 17 Safer 984 (16.V.1576)'de köy 500 akça hâsıl ile *Mehmed v. Ebu'l-hayr*'ın timarına verilmiştir. 26 Cemâzie'l-evvel 990 (18.VI.1582) tarihinde köy 500 akça ile *Abdi*'nin timarına kayıtlıdır. 6 Şa'ban 1005 (25.III.1597)'de köy *Çerkes Mehmed*'in timarındadır. 1020 numaralı tarihsiz evkâf defterinde Sekülü ve Göçbeğlü köyleriyle birlikte sonradan vakfın toprağına yerleştikleri belirtilmektedir. Bu tarihte Sultan Murâd evkâfına dâhil köyde 3 k. ve 1 m. olmak üzere 4 nefer nüfus kaydedilmiştir.

Bağili⁵⁷ : 1530 icmâlinde sadece köyün hâsılı 559 akça olarak kaydedilmiştir. 1539-40 tarihli icmâl defterinde köy aynı hâsıl ile *Hızır b. Şuca*' oğulları *Serasker Uğurlu Mehmed* ve *Arslan Mehmed*'in timarına dâhil edilmiştir. 17 Rebi'ü'l-evvel 980 (28.VII.1572) tarihli timar tevcihinde 750 akça hâsılı olan Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köyün *Abdurrahman*'ın 23.000 akçalık zeâmetinde olduğu tespit edilmektedir. 1573 tahririnde daha önce köy olduğu kaydedilen mezraa, *Abdurrahman*'ın zeâmeti dâhilindedir. Mensuh hassa çiftlik bulunan köyün hâsılı 750 akçadır. Mezraa, 4 Ramazan 1000 (14.VI.1592) tarihinde *Müteferrika Arslan v. Kurd Ağa*'nın zeâmetindedir. Selh-i Zi'l-ka'de 1006 (4.VII.1598) tarihli rûznâmçe defterinde köy aynı hâsılla Dergâh-ı âli müteferrikalarından *Abdullah v. Kurd Paşa*'nın zeâmetindedir. 23 Zi'l-ka'de 1009 (26.V.1601) tarihli timar tevcih kaydında mezraa olduğu görülen köy, 750 akça hâsıl ile Dergâh-ı âli çavuşlarından *Ramazan Çavuş*'un zeâmetine dâhildir.

Bağluca⁵⁸ : 1530 tarihli icmâl defterinde timar köyler arasında yer alan köyün sadece 400 akça hâsılı kayıtlıdır. 1539-40 tarihli icmâl defterinde köy aynı hâsılla *Hızır b. Şuca*' oğulları *Serasker Uğurlu Mehmed* ve *Arslan Mehmed*'in timarına dâhildir. 12 Zi'l-ka'de 975 (9.V.1568) tarihli rûznâmçe kaydı köyün aynı hâsılla *Kuba*'ın tahvilinden Bergama ve civar kazâlarda muhafaza hizmetinde bulunan *Abdurrahman*'ın timarında olduğunu göstermektedir. 1570 icmâllerinde köyün hâsılı 4.533 akçadır. 1573 tahririnde köhne deftere atıfla köyün önceden müselleme çiftliği olduğu belirtilmiştir. Bu tarihte 5 ç., 1 e., 3 k., 20 m. ve 7 muaftan müteşekkil 36 nefer olan nüfus, buğday, arpa, burçak, yulaf, üzüm, pamuk ve meyve

⁵⁵ TK., KKA., TD 75, v. 338b; BA., Rûznâmçe 46, s. 256; BA., Rûznâmçe 59, s. 665; BA., Rûznâmçe 196, s. 62; BA., TD 1020, s. 3.

⁵⁶ Cevdet Türkay, a.g.e., s. 213-214.

⁵⁷ BA., TD 166, s. 189; BA., TD 198, s. 251; BA., Rûznâmçe 37, s. 168; TK., KKA., TD 75, v. 314a; BA., Rûznâmçe 138, s. 605; BA., Rûznâmçe 199, s. 209; BA., Rûznâmçe 124, s. 219;

⁵⁸ BA., TD 166, s. 189; BA., TD 198, s. 251; BA., Rûznâmçe 29, s. 286; TK., KKA., TD 208, v. 6a; BA., MAD 1289, s. 15; TK., KKA., TD 75, v. 299a-b.

mahsulleri yetiştirmekte, köyün çayırında koyunlarını otlatmaktadır. Bu tarihte elde edilen gelir 4.532 akça olarak tespit edilmektedir.

Bakacalu/Akçakilise⁵⁹ : 1539 tarihli vakıf defterinde *nâm-ı diğer Akçakilise* olarak kayıtlıdır. Bu tarihte 7 h. 7 m. nüfus bulunan köyde Karacalar cemâatinin bir miktar resimli yeri bulunmaktadır. 1567 tarihli evkâf defterinde *Akçakilise mezraası* olarak kayıtlı yerin köy olduğu belirtilerek 7'si m. 17 nefer nüfusu kaydedilmiştir. 100 akça hâsılı olan yer, beratla *Hızır*'ın tasarrufundadır. 1573'de köyde Karacalar cemâatine mensup 11 h. ve 6 m. nüfus kaydedilmiştir. Nüfus içerisinde 1 imam bulunmaktadır.

Bakırovası⁶⁰ : Fâtih dönemine âit piyâde defterinde karşımıza çıkan köyde yaya teşkilâtının bulunduğunu görmekteyiz. Bu defterde 2 yaya çiftliği bulunan köyde 5 adet yamak kaydedilmiştir. Sonraki tahrirlerde bu köye tesadüf edilememiştir.

Balabanlu⁶¹ (Bugün Kınık'a bağlı Balaban köyü) : Köy ile aynı taşıyan yörükân tâifesinden bir cemâatin Anadolu ve Rumeli'de mevcudiyeti bilinmektedir⁶². 1530 yılına âit icmâl defterinde Bergama'ya bağlı köyün sadece 2.404 akça hâsılı kaydedilmiştir. 944 (1537-38) tarihli bir Anadolu mahlulât defterinde köyün 2.704 akça ile *Göcek*'in timarında olduğu görünmektedir. 1539-40 tahririnde köy, *Bozvıran mezraası* ile birlikte 2.404 akça hâsıl ile *Hızır* ve *Süleyman*'ın müşterek timarındadır. Köy, 1573 tahririnde de *Bozvıran* mezraası ile birlikte kaydedilmiştir. Köye dâhil olan mezraa *Yahşi* adlı birisi tarafından vakfiyet üzere tasarruf edilirken sonradan timara alınmış ve hâsılı da köy ile birlikte hesaplanmıştır. Bu tarihte köyde 1 n., 3 k. ve 3 m. ve 3 muafdan ibaret 10 nefer vergi nüfusu bulunmaktadır. Hububat ziraatinin toplam gelirin % 46'sını teşkil ettiği köyde üzüm, susam, meyve ürünleri alınmakta, çeltik ekilmektedir. Köyde hayvancılık da yapılmaktadır. *Cafer Fakih*'in bir değirmenin bulunduğu köyde 3 tane de harap değirmen mevcuttur. Bu tarihte *Osman*'ın timarına dâhil olan köyün hâsılı 3.600 akçadır. Köyde Karacalar cemâatine mensup 2'si m. 7 nefer bulunmaktadır. 22 Ramazan 1004 (20.V.1596)'de Nevâhi-i Bergama'ya tâbi 3.600 akça hâsılı olan köy, *Bozvıran mezraası* ile birlikte 600 akça hisse ile Dergâh-ı âli çavuşu *Mustafa b. Timur*'un timarındadır. Aynı defterdeki bir diğer kayıta timarın divân-ı hümayun kâtiplerinden *Kâtib Ömer*'in zeâmetinde olduğu görülmektedir. Timar, 15 Rebi'ü'l-ahir 1009 (24.X.1600) tarihinde 610 akça ile tecdid edilmiştir. 25 Rebi'ü'l-ahir 1007 (25.XI.1598)'de köy ve mezraanın 3.000 akçalık hissesi *Mahmud b. İbrahim*'in nöbetleşe timarındadır.

⁵⁹ BA., TD 531, s. 234-235; TK., KKA., TD 580, v. 146b; TK., KKA., TD 75, v. 306a.

⁶⁰ BA., MAD 13, v. 32a.

⁶¹ BA., TD 166, s. 190; BA., MAD 153, v. 14a; BA., TD 198, s. 259; TK., KKA., TD 75, v. 332b-333a, 306a-b; BA., Rûznâmçe 184, s. 374; BA., Rûznâmçe 124, s. 171, 213; BA., Rûznâmçe 215, s. 35.

⁶² Cevdet Türkay, a.g.e., s. 222.

Balçıklar ⁶³ : Daha önceki tahrirlerde ismine rastlayamadığımız köy, 1573 tahririnde Nevâhi-i Bergama'ya bağlı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak sadece 150 akçalık hâsılı kayıtlıdır.

Barakçalı/Armudluk/Yusuflar/Ahmedbeğlü ⁶⁴ : 1521 tarihli evkâf defterinde *İsa Beğ kızı İlaldı Hatun*'in vakfiyet üzere tasarrufunda olan köyün geliri zâviyeye bırakılmıştır. Mütevelliliğini *Yusuşah* ve ondan sonra oğlu *Kaya* yapmaktadır. Bu tarihte 27 h., 8 m. ve 3 muaf olmak üzere 38 nefer vergi nüfusunun bulunduğu köyde buğday, arpa, yulaf, burçak, nohut soğan, susam ekilmekte bostan ve meyve mahsulü alınmaktadır. Ayrıca köyde koyun yetiştirilmekte ve arıcılık yapılmaktadır. Bu tarihte köyün hâsılı 3.279 akça olarak kaydedilmiştir. Vakfın mütevellisinin tasarrufunda bir çiftlik yer bulunmaktadır. 1521-22 tarihli vakıf defterinde Bergama'ya tâbi *Barakçalı* köyünde 1 h. müteferrik nüfus kaydedilmiştir. 1530 tarihine âit defterde *Barakçalı* olarak kaydedilen köy, Bergama'da *İlaldı Hatun bint-i İsa zâviyesi* vakfına dâhildir. Bu tarihte 27 h. ve 8 m.'den ibaret nüfusu bulunan köy vakfa 3.279 akça vermektedir.

Barakçalı'ya tâbi *Yusuflar* diye bilinen *Armudluk* aynı vakfa dâhildir ve köy 19 h., 20 m. barındırmaktadır. Köyün hâsılı 1.320 akçadır. 1539 tarihli vakıf defterinde Barakçalı ve Armudluk'un *Yusuflar* adıyla meşhur olduğu kayıtlıdır. Râiyet yerleri ve hâriçten ekilen 12.5 çiftlik yeri bulunan köyün 3 ç., 4 n., 5 k., 1 haymâne, 1 muaf, 8 m. olmak üzere toplam 22 nefer nüfusuyla 5.128 akça yıllık geliri vardır. 1573 tahririnde *nâm-ı diğer Ahmedbeğlü* olarak kaydedilen köyde 7 ç., 2 n., 1 e., 1 k., 7 m. ve 4 muaf olmak üzere 22 nefer bulunmaktadır. Nüfus içerisinde 3 sipahi, 2 sipahi-zâde ve mazul sipahi vardır. Hububat ziraati köy gelirlerinin % 63'ünü teşkil etmektedir. Ayrıca üzüm, pamuk, bostan, susam ve meyve ürünleri de yetiştirilmekte, arılardan bal temin edilmektedir. Hâriçten 2 çiftlik yeri ve mensuh hassa çiftliği bulunan köy, 2.280 akça ile *Osman*'ın timarına dâhildir. 1567 tarihli vakıf defterinde köyde *Ahmed Çelebi* adında bir mescidin bulunduğu görülmektedir. Bu deftere göre mescide imam olan için 500 akça, köyün avârızı için de 3.000 akça vakfedilmiştir.

Basad ⁶⁵ : 1573'de 1 e., 5 m. ve 3 muafdan oluşan 9 nefer nüfusu bulunmaktadır. Hububat ziraati köy gelirlerinin % 62.5'ünü teşkil etmektedir. Üzüm, bostan, pamuk ve susam vergi alınan kalemler arasındadır. Emir Sultan reâyâsının 23 akça resimli yeri bulunan köyün hâsılı 1.799 akçadır. Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köy, 22 Zi'l-ka'de 990 (18.XII.1582) tarihinde aynı hâsılla *Hasan*'ın tahvilinden *Dâvud v. Hüseyin*'e tevcih edilmiştir.

⁶³ TK., KKA., TD 75, v. 347a.

⁶⁴ BA., TD 453, v. 54b-55b; BA., TD 113, s. 41; BA., TD 166, s. 193; BA., TD 531, s. 233; TK., KKA., TD 75, v. 335b-336a; TK., KKA., TD 580, v. 161b.

⁶⁵ TK., KKA., TD 75, v. 345a; BA., Rûznâmçe 59, s. 691.

Bayad ⁶⁶ : Kâşgarlı Mahmud'un Divânü Lugâti't-Türk'ünde Oğuz boylarının dokuzuncusu olarak sayılan, Reşidüddin'in Bozok boyları arasında saydığı Bayat adını taşıyan konar-göçer aşiretin Osmanlı Devleti'nin değişik bölgelerine dağıldığı bilinmektedir⁶⁷. Köy de adını muhtemelen bu aşiret ile ilgisi dolayısıyla almış olmalıdır. II. Bâyezid döneminde köy 4.491 akça ile *Veli Delibaş*'in timarındadır. 1480'li yıllara tarihlenen kürekçi defterinde köyde 1 kürekçi ile 3 yamak kaydedilmiştir. 1530 yılına âit icmâl defterinde 25 h. ve 10 m. kayıtlı olan köyde yıllık 2.778 akça hâsıl temin edilmektedir. 1539-40 tarihli icmâl defterinden köyün 2.772 akça ile *Yusuf*'un timarına verildiği tespit edilmektedir. 7 Receb 981 (2.XI.1573) tarihinde köyün 2.778 akça kaydedilen hâsılının 2.000 akçalık kısmı *Musa* tahvilinden *Veli b. Yakub*'a tevcih edilmiştir. Köyün 1573 tahririnde 1 ç., 3 n., 1 e., 2 k., 25 m. ve 2 muafdan oluşan 34 nefer nüfusu içerisinde 4 bağışlanmış köle, 4 *veled-i Abdullah* dikkati çekmektedir. Hububat üretiminin yoğun olarak gerçekleştiği köyde buğday, arpa, burçak, yulaf ziraatinden elde edilen gelir, toplam hâsılının % 83'ünü oluşturmaktadır. Ayrıca üzüm, pamuk, susam, meyve ürünleri elde edilen köyün civarında vergi alınan başka ağaçlar da bulunmakta, çayırlarında hayvancılık yapılmakta ve arıların balından gelir temin edilmektedir. Köyde mensuh çiftliklerle hâriçten işlenen 6 çiftlik yer vardır. Bütün bunlardan *Kâtib Ahmed*'in timarında bulunan köyün gelirinin 5.303 akça olduğu görülmektedir. 1567 tarihli vakıf defterinde Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köy civarında bulunan *Hacı İsmail mescidi* için 1.000 akçanın vakfedildiği tespit edilmektedir. Köyün hâsılının 3.303 akçalık hissesi 6 Safer 999 (4.XII.1590) tarihinde *Ali*'nin timarındadır. 17 Cemâzie'l-evvel 999 (13.III.1591) tarihli timar tevcih kaydında 5.303 akça hâsılı bulunan Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köyün 2.000 akça hissesi babasının ölümünden *Mustafa v. Osman*'in timarına dâhil edilmiş, 27 Şevvâl 999 (18.VIII.1591)'da da onun feragatinden *Eymir v. İlyas*'ın timarına kaydedilmiştir. 18 Şa'ban 1004 (17.IV.1596)'da Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köy hâsılı 2.000 akça hisse ile *Bektaş v. Veli*'nin timarına verilmiştir. 28 Zi'l-ka'de 999 (17.IX.1591) tarihinde 3.303 akçalık hisse *İbrahim*'in tahvilinden *Halil*'in timarına kaydedilmiştir.

Behram/Hamzalu ⁶⁸ : Köy ile aynı adı taşıyan *Behram* cemâatinin Hüdavendigâr sancağı'nın Bursa ve Kirmasti kazâlarında yerleştiği tespit edilmektedir. Ayrıca Türkmân yörükânı tâifesinden *Hamzalu* cemâati de mevcuttur⁶⁹. Köyün 1480'li yıllarda 1 nefer kürekçi ile 8 nefer yamağının bulunduğu tespit edilmektedir. 17 Şevvâl 904 (28.V.1499) tarihinde 324 akça hâsılı bulunan köy,

⁶⁶ BA., *MAD* 152, v. 41a; BA., *MAD* 240, s. 162; BA., *TD* 166, s. 189; BA., *TD* 198, s. 268; BA., *Rûznâme* 17, s. 245; TK., KKA., *TD* 75, v. 322b-323a; TK., KKA., *TD* 580, v. 159a; BA., *Rûznâme* 136, s. 531, 619; BA., *Rûznâme* 136, s. 556, 630; BA., *Rûznâme* 184, s. 326;

⁶⁷ Faruk Sümer, "Bayat", *D.İ.A.*, C. 5, İstanbul 1992, s. 218-219; Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 55, 229.

⁶⁸ BA., *MAD* 240, s. 166; İAK., *MC* 082, v. 38a; BA., *Rûznâme* 1, s. 346, 370; BA., *TD* 113, s. 42; BA., *TD* 166, s. 191; BA., *TD* 44, s. 86; BA., *TD* 531, s. 290; BA., *TD* 198, s. 343; TK., KKA., *TD* 75, v. 304b, 339a-b; BA., *Rûznâme* 16, s. 117; BA., *Bâb-ı Asâfi Rûznâme* 2112, s. 35; BA., *Rûznâme* 17, s. 252; BA., *Rûznâme* 46, s. 248; BA., *Rûznâme* 136, s. 549, 574; BA., *Rûznâme* 184, s. 339; BA., *Rûznâme* 196, s. 129; BA., *Rûznâme* 199, s. 166; BA., *Rûznâme* 215, s. 126.

⁶⁹ Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 237, 405.

Bergama kale dizdarı *Sunkur*'dan alınarak *Nalband Yakub*'un timarına verilmiştir. 16 Cemâzie'l-ahir 926 (3.VI.1520) tarihinde Bergama'ya tâbi *Behram* köyü 324 akça ile Bergama kalesi dizdarı *Mustafa*'nın 2.780 akçalık timarındadır. Defterdeki 19 Muharrem 927 (30.XII.1520) tarihli kayıt, *Taşil*'e tâbi *Behram* köyünün *Manol çiftliği* ile birlikte aynı hâsıla *Mustafa*'nın tahvilinden Bergama kalesi dizdarı *Evrenus*'un timarına dâhil edildiğini göstermektedir. 1522 yılına âit vakıf defterinde *Behram* köyünde 1 h. müteferrik nüfus bulunduğu görülmektedir. 1530'da 16 h. ve 18 m.'i barındıran köyün 324 akçalık hâsılı bulunmaktadır. Bu yıllarda hazırlanmış olması muhtemel timar defterine göre 16 k. ve 3 m. nüfus kayıtlı köyün hâsılı 324 akçadır. Arıcılık yapılan ve koyun yetiştirilen köyde bir de değirmen bulunmaktadır. Köyün aslında 32 nöbetçi tarafından tasarruf olduğu belirtilmekle birlikte 27 çiftlik olduğu bunun 11 nöbetçi ve 1 kapıcı tarafından tasarruf olduğu, kalanların ise mevkuf bulunduğu belirtilmektedir. 1539 yılına âit evkâf ve 1573 mufassal defterlerinde köyde Karacalar cemâatine mensup 5 hane kayıtlıdır. Aynı tarihli icmâl defterinde *Behram tâbi-i Taşil* olarak kaydedilmiş köyde Bergama kalesi dizdarının 324 akça timarı bulunmaktadır. 1573'de *Hamzalu nâm-ı diğer Behram* köyünde 3 ç., 9 n., 10 k., 35 m. ve 13 muafdan oluşan 70 nefer nüfus bulunmaktadır. Nüfus içerisinde 30 kürekçi ve 2 haymâne göze çarpmaktadır. Hububat ziraati, köy gelirinin yaklaşık % 60'ını oluşturmaktadır. Ayrıca üzüm, pamuk, bostan, susam ve meyve mahsulleri de alınmaktadır. Bu tarihte Bergama kalesi dizdarının timarına dâhil olan köyün 2.000 akça hâsılı vardır. Köyde iki tane *zâviye evinin* bulunduğu da kaydedilmektedir. 18 Rebi'ül-evvel 980 (29.VII.1572) tarihli rûznâmçe kaydında köyün 324 akça ile Bergama kalesi dizdarı *Receb*'in tahvilinden dizdar *Nasuh*'a verildiği görülmektedir. 10 Cemâzie'l-evvel 981 (7.IX.1573) tarihinde köy eski dizdar *Mehmed*'in tahvilinden yeni dizdar olan *Mehmed Kethüda*'ya verilmiştir. Köy, 19 Ramazan 981 (12.I.1574) tarihli timar tevcih kaydında *Nasuh*'un ölümü üzerine Bergama kadısının arzıyla dizdar olan kale kethüdâsı *Mehmed*'e verilmiştir. Gurre-i Safer 984 (30.IV.1576) tarihli timar tevcih kaydında Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köy 2.000 akça hâsıl ile dizdar *Mehmed*'in tahvilinden dizdar *Veli b. Abdullah*'ın 2.800 akçalık timarına kaydedilmiştir. 11 Rebi'ül-ahir 999 (6.II.1591)'de timar dizdar *Mehmed v. Hızır*'a kayıtlıdır. 21 Cemâzie'l-ahir 999 (16.IV.1591)'de timar tecdid edilmiştir. 17 Şa'ban 1004 (16.IV.1596)'da timar, eski dizdar *Mehmed v. Hızır*'ın tahvilinden dizdar *Mehmed v. Hüseyin*'e verilmiştir. Köy, 25 Ramazan 1005 (12.V.1597)'de Dizdar *Mehmed v. Hızır*'ın timarındadır. 24 Şevvâl 1006 (30.V.1598) tarihli rûznâmçe kaydında köy 2.000 akça ile Bergama kale dizdarı *Mehmed*'in tahvilinden yeni dizdar *Hasan*'ın timarına dâhil edilmiştir. Timar 13 Şevval 1007 (9.V.1599)'de *Hasan*'ın feragatinden kale dizdarı *Mehmed b. Hızır*'a geçmiştir.

Bekirbınarı ⁷⁰ : Köyün geliri hisselidir. Birisi *Oruç Beğ Çelebi* tarafından köyde yaptırılan zâviyesine vakfedilmiştir. Bu kısımda 55 h., 12 k., 20 e., 10 ç., 25 m. vergi nüfusu kaydedilmiştir. Bağ ve bostanları bulunan köyde pamuk da üretilmektedir. Ayrıca sade yağ üretimi de gelir temin edilen kalemler arasına

⁷⁰ BA., TD 453, s. 164a.

girmiştir. Köyde *Haydar Beğ* tasarrufunda 66 akça resim alınan 2 çiftlik yer ile hâriçten ziraat olunan 6,5 çiftlik yer bulunmaktadır. Köydeki zâviyeye Bursa'daki evkâftan günlük 5 akça olmak üzere yılda 1.800 akça gelmektedir. Köyde bulunan ve 500 akça geliri olan taş değirmen de vakfın mülküdür. Zâviye kullarının ziraat ettikleri 2 çiftlik yer de bulunmaktadır. Bütün bunlardan toplam 7.370 akça hâsıl olmaktadır. *Umur Beğ*'in mülkü olan diğer kısmında ise 45 h., 7 ç., 20 k., 15 e., 29 m. nüfus kayıtlıdır. Buğday, arpa, pamuk ve bostan yetiştirilen köyde ayrıca vakıf adına tasarruf edilen 7 çiftlik yer de bulunmaktadır. Bütün bunlardan toplam 7.995 akça gelir temin edilmektedir. Köyün gelirinin ikiye ayrılarak bir kısmının vakfa diğer kısmının ise mülk olarak verilmesi "Divânî-mâlikâne" sisteminin uygulandığını hâtıra getirmektedir⁷¹.

Bekirlü⁷² (Bergama'ya bağlı Bekirli köyü) : Bozulus aşiretinden köy ile aynı adı taşıyan bir cemâatin Anadolu ve Rumeli'de pek çok kazâda yerleştiği tespit edilmektedir⁷³. Ancak köyün adının bu cemaate ilişkin olarak mı yoksa bir şahsa izâfeten mi verildiği tespit olunamamaktadır. 1570 tarihlerinde hazırlanan icmâl defterlerinde *Şeyhler* köyü ile birlikte *Yanakodu* köyüne tâbi olarak kaydedilen Bergama'ya bağlı köy, 500 akça hâsıl ile padişah hasları arasında kayıtlıdır. Köyde 1573 tahririnde 1 n., 2 k. ve 6 m.'den ibaret 9 nefer vergi nüfusu mevcuttur. Buğday, arpa, burçak, yulaf ve üzüm mahsulü alınan köyde koyun da yetiştirilmektedir. *Ahmed b. Osman*'ın tek taşlı bir değirmenin bulunduğu köyün hâsılı 500 akçadır.

Beşirlü⁷⁴ : Köyün adının menşei kesin olarak söylenemese de *Beşirlü* adlı yörükân tâifesinden bir cemâatin Adana sancağında Yüreğir kazâsında yerleştiği tespit edilmiştir⁷⁵. 1530 tarihli icmâlde köyün sadece 2.389 akçalık yıllık geliri kaydedilmiştir. 1539-40 tarihli timar icmâlinde köy bu hâsılla *Kâtib Hızır Bâlî*'nin timarında görünmektedir. 6 Zi'l-hicce 978 (1.V.1571) tarihinde önceden köy olduğu belirtilen mezraa 3.389 akça ile *Mahmud Çelebi*'nin zeâmetine dâhil edilmiş, 1573 tahririnde mezraanın 3.389 akçalık hâsılı değişmemiştir. 13 Cemâzi'l-ahir 1007 (11.I.1599)'de mezraa aynı hâsılla Dergâh-ı âli çavuşu *Osman Çavuş*'un zeâmetindedir.

Boryacık⁷⁶ (Bugün Kınık'a bağlı Poyracık beldesi) : 1454-55 tarihli vakıf defterinde köyde *İsa oğlu Şeyh Ensarî*'nin 1,5 çiftlik yeri ile 2 parça bağının olduğu vakfiyet üzere işlenen bu yerleri, elinde Sultan I.Murâd'dan fermanı olan şeyhin oğlu

⁷¹ Manisa kazasında bu sistemin bir köyde uygulanışı ile ilgili olarak bkz. Feridun M. Emecen, *a.g.e.*, s. 118 n.33.

⁷² TK., KKA., *TD 208*, v. 5b; BA., *MAD 1289*, s. 13; TK., KKA., *TD 75*, v. 292a.

⁷³ Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 238.

⁷⁴ BA., *TD 166*, s. 189; BA., *TD 198*, s. 252; BA., *Rûznâmçe 31*, s. 62; TK., KKA., *TD 75*, v. 347b; BA., *Rûznâmçe 215*, s. 48.

⁷⁵ Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 244.

⁷⁶ İAK., *MC. 0117/1*, v. 67b; BA., *MAD 152*, v. 40b; BA., *Rûznâmçe 1*, s. 339; BA., *MAD 153*, v. 14a; BA., *TD 113*, s. 39; BA., *TD 166*, s. 190, 194; BA., *TD 198*, s. 253; BA., *TD 531*, s. 293; TK., KKA., *TD 75*, v. 308a-b, 311ab-312a; BA., *TD 453*, v. 65a; BA., *Rûznâmçe 8*, s. 299; TK., KKA., *TD 580*, v. 146a-b, 161b; BA., *Rûznâmçe 184*, s. 468;

Bektaş'ın tasarruf ettiği kayıtlıdır. II. Bâyezid döneminde timarları gösteren mücmel deftere göre köyde *Mansur*'un 7.000 akçalık timarı kaydedilmiştir. 20 Şa'ban 925 (17.VIII.1519) tarihinde *nsf* olarak kaydedilen köyün yarısı 2.809, diğer yarısı ise 3.357 akça ile *Mustafa*'nın timarına dâhildir. 944 (1537-38) tarihli Anadolu'ya âit mahlulât defterinde de köy 7.000 akça ile *Mansur*'un timarındadır. 1521-22 tarihli vakıf defterinde Bergama'ya bağlı köyde 13 h. müteferrik nüfus kayıtlıdır. 1530 tarihli icmâl defterinde köy iki kısma ayrılarak kaydedilmiştir. Toplam olarak 26 h. ve 16 m. vergi nüfusu bulunan köyün geliri 6.166 akçadır. 1539-40 tarihli timar icmâlinde de iki kısma ayrılan köy 2.809 ve 3.357 akça olarak *Mustafa*'nın timarında görülmektedir. 1539 tarihli evkâf ve 1573 tahrîrlerinde köyde 4 h., 6 m.'den oluşan 10 nefer Karacalar cemâati bulunmaktadır. 1573 mufassalında *Hızâne-i âmire Defterdârı Mehmed Çelebi*⁷⁷ hasları içinde yer alan köyde 1 n., 2 e., 25 k., 66 m. ve 21 muafdan ibaret 115 nefer kayıtlıdır. Bu nüfusun içinde 23 nefer haymâne ile 5 nefer seyyid dikkati çekmektedir. Hâriçten işlenen 3,5 çiftlik yeri bulunan köyün geliri 3.357 akçadır. Köyde buğday, arpa, burçak, nohut, yulaf, pamuk, susam, bostan ürünleri alınmakta, arılardan bal temin edilmekte, otlaklarında koyun otlatılan köy civarında sazlıklar da yer almaktadır. Bu tarihte *Boryacık-ı sagir* karyesinin mezraa olduğu kaydedilmiştir. Nevâhi-i Bergama'ya bağlı *Budakburnu* köyüyle birlikte yazılan köyde *Mustafa b. Hasan* isminde bir nefer kimse yaşamaktadır. Hâriçten 7 çiftlik yeri bulunan köyün geliri 2.809 akçadır. 18 Zi'l-hicce 964 (12.X.1557) tarihli rûznâmçe kaydında köy iki kısım olarak 2.809 ve 3.357 akça ile Dergâh- âli kâtipleri reisi *Abdurrahman Çelebi*'nin zeâmetine dâhil edilmiştir. 1530 tarihli muhâsebe-icmâl defterinde köyde *Hekim Muslihiddin*'in yaptırttığı muallimhâne için 2 değirmen, 11 dükkân ve 1 bağ olmak üzere 2.670 akça gelir vakfedilmiştir.

Boryacık köyünde Yıldırım Bâyezid tarafından yaptıırılmış bir câmi bulunmaktadır. Ancak mevcut câmi 1324 (1906) yılında yenilenmiştir. Minaresinde ise 1146 (1733-34) tarihi mevcuttur. Câminin 150 m. kadar batısında köşe başında bulunan hamam da Yıldırım Bâyezîd devrinde inşa edilmiştir⁷⁸. 1567 tarihli vakıf defterinde köyde bulunan câmi için 14.000, köyde bulunan mektebhâne için de 1.000 akçanın vakfedildiği kayıtlıdır. Aynı defterdeki bir kayıt ise *Kuryacık* köyünde *Hekim Musliddin*'in inşa ettiği muallimhâneye Bergama yakınında bir oda 2 göz değirmen, 10 dükkân, 1 kasap dükkânı ve köydeki bir bahçeyi vakfettiği kayıtlıdır. Köyde, *Hibetullah Halife* tarafından *hazret-i Emir ruhu için* inşa edilen câmi için 5.000 akça vakfedilmiştir. 20 Cemâzie'l-evvel 1004 (21.I.1596) tarihinde *Boryacık-ı kebir* 3.357, *Boryacık-ı sagir* ise 2.809 akça ile Dergâh-âli çavuşu *Mehmed Çavuş*'un zeâmetine dâhildir.

⁷⁷ Bergama'da hasları bulunan Mehmed Çelebi muhtemelen Lâle-izâr, Lâlezâr, Lâl'î-zâde gibi lâkablara anılan ve 1573-1575 yılları arasında defterdârlık yapan kişi olmalıdır. Bkz. İsmail Hâmi Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi Osmanlı Devlet Erkânı*, C. 5, İstanbul 1971, s. 253.

⁷⁸ Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Mi'mârî Çağının Menşe'i Osmanlı Mi'mârîsinin İlk Devri Ertuğrul, Osman, Orhan Gaaziler Hüdavendigâr ve Yıldırım Bâyezîd 630-805 (1230-1402) I, II*. Baskı, İstanbul 1989, s. 524-525.

Bozburun⁷⁹ : Fâtih dönemine âit piyâde defterinde karşılaştığımız köyde 2 tane yaya çiftliği ve bu çiftliklere kayıtlı 7 yamak kayıtlıdır. 1490 tarihli piyâde icmâl defterinde köyde 5 yaya çiftliği (*Müstecib, Kabak Ali, Kabak İlyas o. Süleyman, Aydın o. Osman, Günc o. Hızır*) bulunmaktadır. Birinin mevkuf olduğu çiftliklerde 14 yamak kayıtlıdır.

Bozevlü⁸⁰ : Fâtih dönemine âit piyâde defterinde karşımıza çıkan Bergama'ya tâbi köyde 2 yaya çiftliği bulunduğu ve bu çiftliklere kayıtlı 5 mevkuf çiftlik bulunduğu görülmektedir. Daha sonraki tahrîrlerde bu ismi taşıyan bir yerleşim birimine tesadüf olunmamıştır.

Bölücek⁸¹ (Bugün Bergama'ya bağlı Bölcek köyü⁸²) : 1480'li yıllarda hazırlanan kürekçi defterinde 1 nefer kürekçisi ve 4 nefer yamağı kayıtlıdır. 1521-22 tarihli evkâf defterinde köy, *Soğançalı ve Ilgunlu* köyleriyle birlikte Sultan Murâd evkâfına dâhildir. Bu üç köyde toplam 45 h., 42 m. ve 1 imam kayıtlıdır. 1539 tarihli vakıf ve 1573 tarihli mufassal defterler köyde 19 nefer Karacalar cemâati bulunduğunu göstermektedir. 1551-52 tarihli piyâde defterinde Bergama piyâdeleri beyi hassına tâbi *Oğulbeğikara* çiftliğinde 5 yamak bulunmakta ve çiftliğe kayıtlı 140 dönüm yer kaydedilmektedir. 1561-62 tarihli tahrîrde köyün yamak sayısı 4'e düşmüştür. 1576-77 tahrîrinde ise yamak sayısı 4'dür. 1573'e tarihlenen evkâf defterinde köyde 33 nefer nüfus kaydedilmiştir. 1567 tarihli vakıf defterinde Bergama'ya tâbi köyün mescidi için 2.000, mum ve hasır alınması için 300, mescidin tamiri için de 300 akça vakfedilmiştir. Köyde bulunan *Karagöz, Orta, Karahasan, Sarı Halil* kuyuları için toplam 900, köydeki Karacalar hânesinin avârızı için de 1.600 akça tahsis edilmiştir. Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köy, 22 Zi'l-ka'de 990 (18.XII.1582) tarihinde 207 akça ile *Hasan*'ın tahvilinden *Dâvud v. Hüseyin*'in timarına dâhil edilmiştir. Tarihsiz evkâf defterinde vakıf köyde 2 ç., 8 n., 12 k., 22 m.'den müteşekkil 44 nefer nüfusu kaydedilmiştir. Köyden 508 akça çift ve nimçift resmi ile 672 akça bennâk ve mücerred resmi alınmaktadır.

Budak/Budakburnu⁸³ : 1539 ve 1573 tahrîrlerinde *Budakburnu* olarak karşımıza çıkan köy, 4 h. ve 3 m. olmak üzere 7 nefer Karacalar cemâati barındırmaktadır. 1573 tahrîrinde köy, *Memi Mustafa*'nın timarına dâhildir. Bu tarihte 1 ç. ve 7 m.'in oluşturduğu 8 neferin kayıtlı olduğu köyde buğday, arpa, burçak, yulaf, bostan, susam, pamuk ürünü alınmaktadır. Hububat üretimi köy gelirlerinin yaklaşık % 60'ını teşkil etmektedir. Hayvancılık ve arıcılık yapılan köyün hâsılı 1.400 akçadır. 21 Rebi'ül-ahir 998 (27.II.1590)'da köy *Abdullah v. Kurd Ağa*'nın tahvilinden

⁷⁹ BA., MAD 13, v. 61a; BA., MAD 3, v. 51a.

⁸⁰ BA., MAD 13, v. 31b-32a, 34a.

⁸¹ BA., MAD 240, s. 166; BA., TD 113, s. 23-24; BA., TD 531, s. 289; TK., KKA., TD 75, v. 303a-b; BA., TD 278, s. 44; BA., TD 334, s. 65; BA., TD 569, s. 54; TK., KKA., TD 570, v. 142b; TK., KKA., TD 580, v. 163b; BA., Rûznâmçe 59, s. 691; BA., TD 1020, s. 1.

⁸² 2.VI.1968'de Belediye teşkilâtı kurulmuştur. Bkz. *İzmir İl Yıllığı 1973*, İzmir 1973, s. 127.

⁸³ BA., TD 531, s. 292; TK., KKA., TD 75, v. 307b, 316a-b; BA., MAD 22185, s. 30; BA., Rûznâmçe 138, s. 500; BA., Rûznâmçe 147, s. 290; BA., Rûznâmçe 184, s. 307, 384; BA., Rûznâmçe 196, s. 98; BA., Rûznâmçe 215, s. 79; BA., Rûznâmçe 238, s. 293.

Dergâh-ı âli müteferrikalarından *Elvan*'ın zeâmetine verilmiştir. 9 Safer 1000 (26.XI.1591) tarihinde köy, *Mehmed v. Pir Ahmed*'in zeâmetindedir. Köy 18 Zi'hicce 1001(15.IX.1593)'de aynı hâsilla Tebriz ve Cuma kaleleri tamiri hizmetinde bulunan *Halil v. Emre*'nin zeâmetine dâhil edilmiştir. 19 Receb 1004 (19.III.1596)'da Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köy 1.400 akça ile Dergâh-ı âli çavuşlarından *Osman Çavuş*'un zeâmetine dâhildir. Aynı defterdeki 8 Şevvâl 1004 (5.VI.1596) tarihli kayıta köy *Mustafa*'nın timarındadır. 16 Ramazan 1005 (3.V.1597)'de Dergâh-ı âli çavuşu *Osman Çavuş*'un zeâmetine kayıtlıdır. Köy 10 Şa'ban 1007 (8.III.1599)'de babaları *Halil*'in şehâdetinden *Yusuf* ve *Hasan*'ın timarına verilmiştir. 16 Muharem 1009 (28.VII.1600) tarihli rûznâmçe kaydında *Mustafa*'nın tahvilinden *Mehmed*'in timarında olduğu tespit edilmektedir..

Budunlu/Bedenlü ⁸⁴ : II. Bâyezid dönemine âit olması muhtemel kürekçi defterine göre köyde 1 kürekçi ve 4 nefer yamak kayıtlıdır. 1521 tarihli vakıf defterinden köyü, Karasi neslinden *Hamza oğlu Ali*'den *Defterdâr Sinan Beg*'in satın almış olduğunu ve onun vârislerinden de *Ahmed Paşa* tarafından satın alınarak Akhisar'da yaptırdığı imâretine vakfedildiğini öğrenmekteyiz. Ancak iki hisse olan köyde *Hadice, Hâlise, Halil* ve *Kâsım*'ın mülkleri var ise de bunlar *Ahmed Paşa* tarafından satın alınarak vakfa dâhil edilmiştir. 1521 tarihli vakıf defterinde 13 h., 4 k., 7 ç. nüfus kaydedilen köyün hâsılı 1.475 akçadır. 1530'da 13 h. ve 1 m. nüfusun oturmakta olduğu köyde aynı hâsıl kaydedilmektedir. 1539 tarihli vakıf defterinde *Saru Ahmed vakfı* olduğu kayıtlı köyde 7 h. 13 m. bulunmaktadır. Bu nüfusun 18'inin ellici olduğu belirtilmiştir. Köyün nüfusu 1567 tarihli vakıf tahrîrinde 20 n. ve 12 m.'dir. Köyün 1.475 akça olan hâsılı değişmemiştir. Hububat ziraati köy gelirinin % 53'ünü oluşturmaktadır. Köyün otlak ve çayırlarının olduğu ve meyve yetiştirildiği de görülmektedir. Ayrıca hâriçten ziraat olunan 7,5 çiftlik ve resimli buçuk çiftlik yeri vardır. 22 Cemâzie'l-ahir 960 (5.VI.1553) tarihli bir divân kaydı *Saru Ahmed Paşa* vakfına dâhil olan köyün yâve, kaçgun, resm-i arushâne, cürm-i cinayet ve diğer bâd-i hevası vakfa alınması gerektiğini bildirmektedir.

Buruncuk ⁸⁵ : II. Bâyezid dönemine âit kürekçi tahrîrinde sadece bu köyde 7 nefer parûkeşân ile 23 nefer yamak bulunduğu görülmektedir. Yamaklar arasında *Abdal Ata, Derviş Ahmed* gibi isimler dikkati çekmektedir. Köye daha sonraki tahrîrlerde rastlanamamaktadır.

Büyükoba ⁸⁶ (Bugün Kınık'a bağlı köy) : Yörükân tâifesinden olan köyle aynı adı taşıyan cemâatin Çirmen sancağı'nda Akçakızanlık kazâsı ile Bergama'da yerleştikleri tespit olunmuştur⁸⁷. Ancak köyün adının bu cemâatle ilgili olarak mı yoksa tasvirî bir isim olarak mı verildiğini söylemek zordur. 1570 icmâllerinde Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köyün 788 akça hâsılı görünmektedir. 1573 tahrîrinde 13

⁸⁴ BA., MAD 240, s. 160; BA., TD 453, s. 161b; BA., TD 166, s. 192; BA., TD 531, s. 231; TK., KKA., TD 580, v. 131b; BA., Kâmil Kepeci Divân-ı Hümâyün 63, s. 644.

⁸⁵ BA., MAD 240, s. 161;

⁸⁶ TK., KKA., TD 208, v. 6a; BA., MAD 1289, s. 15; TK., KKA., TD 75, v. 296a.

⁸⁷ Cevdet Türkay, a.g.e., s. 264.

m. toplam 19 nefer vergi nüfusu bulunan köyün hâsılı 788 akçadır. Bu gelir, buğday, arpa, burçak, yulaf, susam, üzüm, meyve ürünlerinin yanısıra yetiştirilen koyunlardan ve arılardan alınmaktadır. Hububat ziraati köy gelirlerinin yarısından fazlasını teşkil etmektedir.

Canbazlar/Pamukçular⁸⁸ :1521-22 tarihli vakıf defterinde Bergama'ya bağlı *Pamukçular* köyünde 24 akça bennâk resmi veren 2 h. kayıtlıdır. Kanunî döneminin başlarına âit icmâl defterinde 4 h. ve 3 m. ile 1.197 akça geliri bulunan *Panbukçular* köyü, 1539-40 tarihli icmâl defterinde aynı hâsıla *Ali* ve *Ahmed*'in müsterek timarındadır. Köy, 1573'de mezraa hâline gelmiştir. Bu tahrîrde *Canbazlar* köyü *Panbukçular mezraası* ile birlikte kaydedilmiştir. 1573'de köyde 1 n., 2 k., 10 m. ve 5 muafdan oluşan 18 nefer nüfus yaşamaktadır. Buğday, arpa, burçak, yulaf, üzüm, pamuk, susam alınan ürünler arasındadır. Etrafında sazlıkları bulunan köyün çayırları da vardır. Buçuk müd çeltik tohumu ekilen ve 3 çiftlik hâriçten işlenen yeri bulunan köy *Abdülgâni*'nin timarına dâhildir. Köyden 4.000 akçalık gelir temin edilmektedir. 19 Zi'l-hicce 984 (9.III.1577) tarihinde köy aynı hâsıla *Abdü'l-hıyyâr v. Abdül-hayy*'in timarındadır. 21 Rebi'ü'l-ahir 998 (27.II.1590)'de *Abdullah v. Kurd Ağa*'nın tahvilinden müteferrika *Elvan*'ın zeâmetindedir. Timar, 18 Zi'l-hicce 1001 (15.IX.1593)'de Tebriz ve Cuma kaleleri tamiri hizmetinde bulunan *Halil v. Emre*'nin zeâmetine dâhil edilmiş, 14 Cemâzie'l-evvel 1001 (16.II.1593) tarihinde *Halil v. Emre*'nin ölümü üzerine *Mehmed*'e verilmiştir. 1567 tarihli vakıf defterinde köyde bulunan mescide 1.000 akçanın vakfedildiği tespit edilmektedir. 4.000 akça hâsılı bulunan *Canbazlar* köyü 10 Şa'ban 1007 (8.III.1599)'de babaları *Halil*'in şehâdetinden oğulları *Yusuf* ve *Hasan*'ın timarına kaydedilmiştir. 8 Şa'ban 1009 (12.II.1601)'de timarın *Halil*'in vefatından *İbrahim v. Mehmed Beğ*'in zeâmetine geçtiği kayıtlıdır.

Cüllâh Hasan⁸⁹ : 1539 tarihli evkâf defterinde karşımıza çıkan köyde bu tarihte ve 1573 tahrîrinde 3 h. ve 1m.'den müteşekkil Karacalar cemâatine mensup 4 nefer bulunduğu görülmektedir. 1567 tarihli vakıf defterinde köyde bulunan *Hacı Hızır mescidi* imamı için 1.000, kuyu masrafı için 400, köyün avârızı için de 2.000 akçanın vakfedildiği tespit edilmektedir.

Çakırobası⁹⁰ : Köy ile aynı taşıyan yörükân tâifesinden bir cemâatin Kırkkilise ve Gönen kazâsı ile Biga sancağında yerleştikleri tespit edilmektedir⁹¹. XVI. yüzyılın başlarında 1530'da 2 h. ve 4 m.'in oturduğu köyün hâsılı 1.950 akçadır. Sonraki tahrîrlerde bulunmayan köyün halen Bergama'ya bağlı *Çakırlar* köyüyle bağlantısı tespit edilememiştir.

⁸⁸ BA., TD 113, s. 40; BA., TD 166, s. 190; BA., TD 198, s. 253; TK., KKA., TD 75, v. 321b; BA., Rûznâmçe 46, s. 333; BA., MAD 22185, s. 30; BA., Rûznâmçe 147, s. 290, 201; TK., KKA., TD 580, v. 159a; BA., Rûznâmçe 215, s. 79; BA., Rûznâmçe 124, s. 194;

⁸⁹ BA., TD 531, s. 294; TK., KKA., TD 75, v. 308b; TK., KKA., TD 580, v. 160b.

⁹⁰ BA., TD 166, s. 190.

⁹¹ Cevdet Türkay, a.g.e., s. 287.

Çal ⁹² : 1570 icmâllerinde Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köyün 316 akça hâsılı kayıtlıdır. 1573 yılında 6'sı m. 15 nefer vergi nüfusu barındıran köyde buğday, arpa, burçak, yulaf, üzüm, meyve ve pamuk üretilen mahsuller arasındadır. Hububat gelirlerinin toplamın yaklaşık % 60'ını oluşturduğu köyün geliri 316 akçadır.

Çaltı ⁹³ (Bugün Bergama'ya bağlı Çaltıkoru köyü ?) : 1573 tahririnde *Kemerderesi* yakınında ve *Velî'nin* timarında görünen köyde Emir sultan reâyâsı ziraat yapmaktadır. Bu tarihte 500 akçalık hâsılı bulunmaktadır. Selh-i Zi'l-ka'de 984 (18.II.1577) tarihinde Nevâhi-i Bergama'ya tâbi *Ömer Paşa* köyü nezdinde bulunan köy, 500 akça hâsıl ile *İlyas'ın* tahvilinden *Mehmed Kethüddâ'ya* tevcih edilmiştir. 23 Receb 1007 (19.II.1599)'de köy, *Hüseyin'in* ölümünden *Memi b. Eynehan'ın* timarındadır.

Çam/Saruçam ⁹⁴ (Bugün Bergama'ya bağlı Çam köyü) : Fâtih dönemine âit piyâde defterinde karşımıza çıkan *Saruçam* köyünün piyâde teşkilâtına dâhil olduğu ve 10 adet yamağın kaydedildiği 3 çiftliğinin bulunduğunu görmekteyiz. Daha sonraki tahrirlerde bu isme tesadüf edilmemekle birlikte 1573 tahririnde *Çam* ismiyle kaydedilen köyün, bu köy olabileceği tahmin olunmaktadır. Bu tarihte Bergama'ya tâbi köyde 2 n., 8 m. ve 4 muafdan oluşan 14 nefer nüfus yaşamaktadır. Bu tarihte *Pervâne Yeniçeri'nin* timarına dâhil köyün geliri 150 akçadır.

Çanakçılar ⁹⁵ : 1530 yılına âit muhâsebe-icmâl defterine göre Kanunî dönemi başlarında köyde 22 h. ve 12 m. vergi nüfusu bulunmaktadır. Bu deftere göre köyün 1.506 akçalık geliri vardır. Daha sonraki tahrirler bu köyün varlığını kaydetmemektedir.

Çavuşlu ⁹⁶ : Köy, II. Bâyezid döneminde 2.861 akça ile *Kemâl'in* timarındadır. 1521-22 tarihli vakıf defterinde Bergama'ya tâbi kaydedilen köyde 24 bennâk vergisi veren 2 h. müteferrik nüfus bulunmaktadır. 1530 yılında hazırlanmış icmâl defterinde nüfusu bulunmayan köyün, 1.465 olan hâsılı 1573'de 1.511 akçaya yükselmiştir. 1573'de 1 ç., 3 n., 1 e., 4 k., 15 m., ve 2 muafın nüfusunu oluşturduğu köyde 26 nefer vergi nüfusu yaşamaktadır. Köyde buğday, arpa, burçak, yulaf, üzüm, susam mahsulü alınmaktadır. Çayır ve otlığı bulunan köyde koyun da yetiştirilmektedir. Köyün harap bir değirmeni ve hâriçten ekilen 5 çiftlik yeri mevcuttur. Önceden 2 müd çeltik ekilmekte ise de su olmadığından burada da hububât ekilmeye başlanmıştır.

Çavuşviranı ⁹⁷ : 13 Safer 903 (11.X.1497) tarihli timar kaydında Bergama'ya tâbi köy, 1.211 akça hâsıl ile *Mehmed Çelebi v. Saru Ahmed Paşa'nın* timarına

⁹² TK., KKA., TD 208, v. 6a; BA., MAD 1289, s. 15; TK., KKA., TD 75, v. 296b.

⁹³ TK., KKA., TD 75, v. 330b; BA., Rûznâmçe 46, s. 328; BA., Rûznâmçe 215, s. 68.

⁹⁴ BA., MAD 13, v. 32b-33a; TK., KKA., TD 75, v. 341a.

⁹⁵ BA., TD 166, s. 191.

⁹⁶ BA., MAD 152, v. 41a; BA., TD 113, s. 39; BA., TD 166, s. 190; TK., KKA., TD 75, v. 293b.

⁹⁷ İAK., MC. O 82, v. 35b; BA., TD 166, s. 188; BA., TD 198, s. 11; TK., KKA., TD 208, v. 5b; BA., MAD 1289, s. 14; TK., KKA., TD 75, v. 314b; BA., Rûznâmçe 46, s. 268; BA., Rûznâmçe 59, s. 604; BA., Rûznâmçe 196, s. 39;

kayıtlıdır. 1530 tarihli icmâl defterinde 3 h. ve 4 m.'den ibaret nüfusu bulunan köyün hâsılı 1.511 akçadır. 1539-40, 1570 ve 1572 tarihli icmâl defterlerinde köyün hâsılı değişmemiştir. 1573 tahririnde *Ahmed* adında birinin timarına dâhil olan köyde 1 e. ve 1 k.'dan oluşan 2 nefer yaşamaktadır. Emir Sultan ve Şehzâde Murâd Han evkâfi reâyâsının elinde 116 akçalık yeri bulunan köye bağlı *Sarcık, Eyicek, Oduntallu* ve *Yelkidam* adlı dört yaylak vardır. Bunlardan *Yelkidam*'ın ziraate elverişli yerlerinde köyde oturan *Türklerin* Nevâhi-i Bergama kadısının hücceti ile ziraat yaptıkları kaydedilmiştir. 4 taşlı bir değirmen bulunan köyde 5 kile çeltik ekilmektedir. Köyün hâsılı 2.000 akça olarak gösterilmiştir. 25 Rebi'ül-evvel 984 (22.VI.1576) ve 3 Rebi'ül-evvel 990 (28.III.1582) tarihli kayıtlarda Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köy aynı hâsilla *Ahmed Çavuş*'un timarındadır. 7 Receb 1005 (24.II.1597)'de *Yusuf Çavuş*'un ölümüyle *İbrahim*'in timarına verilmiştir.

Çay/Karayusuflu⁹⁸ : Köyün adı kaynaklarda *Çay* veya *Karayusuflu* olarak geçmektedir. *Karayusuflu* adını taşıyan bir oymağın Sivas eyâleti dâhilinde Yeniil kazâsında yerleşmiş olduğu, aynı zamanda bu ismi taşıyan bir cemâatin de Anadolu ve Rumeli'ye dağılmış olduğu tespit bilinmekle birlikte köyün adının cemaat veya şahsa izâfeten verilip-verilmediği de tespit edilememektedir⁹⁹. II. Bâyezid devri timarlarını gösteren mücmel defterde köyde *Hamza*'nın iltizâmında 3.892 akçalık timar mevcuttur. 5 Rebi'ül-evvel 903 (2.XI.1497) tarihinde köyün *nısf* 1.121 akça ile *Arab-zâde*'nin 11.604 akçalık timarına dâhildir. 1521-22 tarihli vakıf tahririnde köy *nısf* olarak kaydedilmiştir. Bu tahrirde köyde 2 h. müteferrik nüfus bulunmaktadır. 1521-22 yılına âit evkâf defterinde Bergama'ya tâbi olarak kaydedilen köyde 36 akça bennâk resmi veren 3 h. müteferrik nüfus bulunmaktadır. 1530 tarihli icmâl defterinde de ikiye ayrılmış olan köyün hâsılı 1.331, timar köyleri arasındaki diğer yarısının ise 2.254 akça olarak gösterilmiştir. 1530 yılında *Karayusuflu* köyünde 4 h. ile 2 m. yaşamaktadır ve 1.607 akçalık hâsılları vardır. 1539-40 tarihli icmâl defterinde 1.331 akça hâsılı olan köy padişah hasları arasındadır. Diğer yarısı ise 2.254 akça hâsıl ile *Hamza*'nın timarındadır. 1573 tahririnde diğer adı *Karayusuflu* olan köyün yarısının mezraa olduğu belirtilmiştir. İskân merkezi olan kısmında 6 ç., 3 n., 3 k., 15 m. ve 1 muafdan müteşekkil 28 nefer nüfusu bulunmaktadır. Hububat ziraati köy gelirlerinin yarısından fazlasını teşkil etmekte ayrıca üzüm, bostan ve pamuk ürünleri de alınmaktadır. Köyde Sultan Murâd Han reâyâsı elinde 64 akça resimli yer vardır. Köy bu tarihte 3.113 akça ile *Ahmed Çavuş*'un timarına dâhildir. 25 Rebi'ül-evvel 984 (22.VI.1576) tarihinde de timar *Ahmed Çavuş* tarafından tasarruf edilmektedir. Diğer yarısının da önceden köy olduğu belirtilmiştir. Burası da 2.000 akça ile *Ahmed*'in timarına dâhil edilmiştir. 27 Zi'l-hicce 984 (17.III.1577) tarihli rûznâmçe kaydında *Nısf- Çay nâm-ı diğer Karayusuflu* olarak kaydedilen köy 3.113 akça ile Dergâh-ı âli çavuşu *Ahmed Çavuş*'un zeâmetine dâhildir. 3 Rebi'ül-

⁹⁸ BA., *MAD 152*, v. 40b; İAK., *MC. O 82*, v. 32b; BA., *TD 113*, s. 39, 40; BA., *TD 166*, s. 188-189, 190; BA., *TD 198*, s. 9, 255; TK., *KKA., TD 75*, v. 314b, 334a, 346a; BA., *Rûznâmçe 46*, s. 268, 337; BA., *Rûznâmçe 59*, s. 604, 644; BA., *Rûznâmçe 184*, s. 329, 386; BA., *Rûznâmçe 196*, s. 39; BA., *Rûznâmçe 199*, s. 4.

⁹⁹ Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 33, 489.

evvel 990 (28.III.1582) tarihli kayda göre timarın sâhibi değişmemiştir.¹³ Şevvâl 1004 (10.VI.1596)'da *Ahmed*'in timarı tecdid edilmiştir. 19 Cemâzie'l-evvel 990 (11.VI.1582) tarihinde *mezraa*, *Yahya*'nın tahvilinden *Pirî b. Beytullah*'a tevcih edilmiştir. 23 Receb 1004 (23.III.1596)'da timar *Pirî*'nin 15 Cemâzie'l-evvel 1003 (26.I.1595)'de *Temeşvar*'da ölümü üzerine *Ahmed v. Abdullah*'a tevcih edilmiştir. 7 Receb 1005 (24.II.1597) tarihinde *Yusuf Çavuş*'un ölümüyle *İbrahim*'in timarına verilmiştir. 3 Muharrem 1006 (16.VIII.1597) tarihinde *mezraanın Divân-ı hümayun ve Vezir Halil Paşa*'nın kâtiplerinden *Alâaddin*'in zeâmetine dâhil edildiği tespit edilmektedir.

Celeblü¹⁰⁰ : 1530 yılına âit icmâl defterinde iskân merkezi olmayan *Celeblü* köyünün sadece 360 akçalık hâsılı kayıtlıdır. Daha sonraki döneme âit kayıtlarda bu köyün adına rastlanamamıştır.

Çeltükü¹⁰¹ (Bugün Turanlı nâhiyesine bağlı Çeltikçi köyü) : Fâtih dönemine âit piyâde defterinde köyde 14 yaya çiftliğinde 48 yamak kaydedilmiştir. II. Bâyezid döneminde 3 nefer kürekçisi bulunan köyün 11 nefer yamağı görünmektedir. Kanunî devri başında 5 h. ve 4 m. nüfus kayıtlı olan ve padişah hasları arasında yer alan köyde buğday, arpa, yulaf, nohut, burçak yetiştirilen ürünler arasındadır. 100 akça geliriyle bir hassa çiftliği bulunan ve hâriçten ekilen 3,5 çiftlik yeri olan köyün geliri 2. 867 akça olarak kaydedilmiştir. 1530 icmâlinde ise sehven 2.868 akça yazılan hâsıl 1570 icmâllerinde 2.867 akçadır. Köy, 1539-40 tarihli icmâlde şehzâde hassına dâhildir. 1573'de 1 ç., 2 n., 2 e., 2 k., 15 m. ve 2 muafdan müteşekkil 24 nefer nüfusu kayıtlıdır. Hububat ziraati köy gelirlerinin % 55'ini teşkil etmektedir. Ayrıca üzüm, susam, pamuk ürünleri alınmakta, mevcut kovanlardan bal temin edilmektedir. Köyde *Ramazan b. Hacı İsa*'ya âit bir değirmen bulunmaktadır. Köyün bu tarihteki hâsılı 4.399 akça olarak görünmektedir.

Çengi¹⁰² : 1530'da 4 h. ve 7 m.'e sahip olan köyün 1.049 akçalık geliri bulunmaktadır. XVI. yüzyılın başlarında mevcudiyeti tespit edilen bu köye daha sonraki tarihlere âit kayıtlarda rastlanamamıştır.

Çiftlik¹⁰³ (Bugün Kınık'a bağlı köy) : II. Bâyezid dönemi mücmel defterine göre köyde *Mehmedşah* ve *Alemşah*'ın 5.225, *Hızır*'ın 5.934, *Mustafa*'nın 2.526 akçalık timarları vardır. 1521-22 tarihli evkâf tahririnde köyde 36 akça bennâk resmi veren 3 h. müteferrik nüfus kaydedilmiştir. 1530 tarihli icmâl defterinde 7 h. ve 4 m. nüfusu bulunan köyün 1.649 akça geliri vardır. 1539-40 tarihli timar icmâl defterinde *Hızır b. Şuca*' oğulları *Serasker Uğurlu Mehmed* ve *Arslan Mehmed*'in timarında olan köyün hâsılı değişmemiştir. 1573 yılında *Abdurrahman* adında birinin zeâmetine

¹⁰⁰ BA., TD 166, s. 191.

¹⁰¹ BA., MAD 13, v. 29b-31a; BA., MAD 240, s. 165; BA., TD 111, s. 694; BA., TD 198, s. 11; TK., KKA., TD 208, v. 5b; BA., MAD 1289, s. 14; TK., KKA., TD 75, v. 344b.

¹⁰² BA., TD 166, s. 191.

¹⁰³ BA., MAD 152, v. 40a; BA., TD 113, s. 41; BA., TD 166, s. 188; BA., TD 198, s. 251; TK., KKA., TD 75, v. 313a-b; TK., KKA., TD 580, v. 160a-b; BA., Rûznâmçe 29, s. 286; BA., Rûznâmçe 37, s. 168; BA., Rûznâmçe 138, s. 605; BA., Rûznâmçe 199, s. 209; BA., Rûznâmçe 124, s. 219;

dâhil olan köyde vergi nüfusu olarak 5 n., 3 e., 8 k., 14 m. ve 31 muafdan oluşan 61 kişi kayıtlıdır. Nüfus içerisinde 17 nefer ellici ve 5 hassanın bulunduğu köyün geliri 3.546 akça olarak yazılmıştır. Buğday, arpa, burçak, yulaf, nohuttan elde edilen gelir toplamın % 60'ını teşkil etmektedir. Ayrıca üzüm, meyve, pamuk, köyde yetiştirilen ürünler arasındadır. *Göstere* isimli bir taşlı değirmeni bulunan köyde daha önce çeltik de yetiştirilmektedir. Köyün hâriçten ziraat olunan 2,5 çiftlik yeri vardır. 1567 tarihli vakıf defterinden köyde *Eymir Fakih* adlı bir câmi bulunduğunu öğrenmekteyiz. Buna göre câmi görevlileri için 2.000 akça vakfedilmiştir. Ayrıca vakfa câminin diğer ihtiyaçları için ki buna cuma günleri musluğa su çekmek de dâhildir, 7.000 akçanın geliri ilâve edilmiştir. 12 Zi'l-ka'de 975 (9.V.1568) tarihli tevcih kaydı 1.649 akça hâsılı olan köyün *Kubad*'ın tahvilinden Bergama, Edremid, Ayazmend, Mihaliç, Bigadiç, Tarhala, İvrindi ve Güzelhisar kadılıklarını muhafaza ederek bâzı eşkiyayı ele geçiren *Abdurrahman*'a terakki olarak verilmiştir. 17 Rebi'ül-evvel 980 (28.VII.1572) tarihinde timarın sâhibi değişmemekle birlikte hâsılı 3.546 akça olarak kaydedilmiştir. 4 Ramazan 1000 (14.VI.1592)'de köy 3.548 akça ile dergâh-ı âli müteferrikalarından *Arslan v. Kurd Ağa*'nın zeâmetindedir. Selh-i Zi'l-ka'de 1006 (4.VII.1598) tarihli rûznâmçe kaydında Bergama'ya tâbi köy 3.546 akça hâsıl ile *Dergâh-ı âli müteferrikalarından Abdullah v. Kurd Paşa*'nın zeâmetine dâhildir. 23 Zi'l-ka'de 1009 (26.V.1601)'da Bergama'ya tâbi köy, Dergâh-ı âli çavuşu *Ramazan Çavuş*'un zeâmeti noksanına ilâve edilmiştir.

Çitköy/Ağır Yusuf ¹⁰⁴ : 1480'li yıllara âit kürekçi defterinde *Çitköy* olarak kaydedilmiş köyde kayıtlı 1 kürekçi ile 5 yamak bulunmaktadır. 1530 tarihli muhâsebe-icmâl defterinde 5 h. ve 2 m.'in kayıtlı olduğu *Ağır Yusuf* köyünün 1.714 akça hâsılı vardır. 1530-40 tarihli icmâl defterinde köy aynı hâsılla *Hurşid*'in timarındadır. 1551-52 yılına âit piyâde defterinde köyde mirliva hassına tâbi *Bayrambeği* çiftliği bulunmaktadır ki yayası bulunan çiftliğin 4 yamağı kayıtlıdır. 1561-62 tarihli piyâde defterinde köyde bulunan aynı yaya çiftliğinin 80 akça hâsılı kayıtlıdır. 1573 yılına âit deftere adı *Yusuf nâm-ı diğer Çit* olarak kaydedilmiş köyde vergi nüfusu olarak 5 ç., 3 n., 3 k. ve 14 m.'den oluşan 25 nefer bulunmaktadır. Buğday, arpa, burçak, yulaf, üzüm, bostan ve pamuk alınan ürünler arasındadır. Hâriçten işlenen 5 çiftlik yeri bulunan *Mehmed* ve *Abdullah*'ın nöbetleşe timarı olan köyün hâsılı 2.810 akça olarak çıkarılmıştır. Köyde bulunan *Bayrambeği* çiftliği 1576-77 tarihli piyâde defterine göre 5 yamak barındırmakta 80 akça hâsıl elde edilmektedir. Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köyün 699 akçalık hissesi 19 Zi'l-hicce 999 (8.X.1591)'da *Mehmed v. Abdullah*'ın timarındadır. 26 Ramazan 1005 (13.V.1597)'de 3.500 akça hâsılı olan köy 810 akça hisse ile *Kâsım v. Abdullah*'ın timarına kaydedilmiştir.

¹⁰⁴ BA., *MAD* 240, s. 161; BA., *TD* 166, s. 189; BA., *TD* 198, s. 254; BA., *TD* 278, s. 5; BA., *TD* 334, s. 6; TK., *KKA.*, *TD* 75, v. 320a-b; BA., *TD* 569, s. 6; BA., *Rûznâmçe* 196, s. 137; BA., *Rûznâmçe* 136, s. 637; BA., *Rûznâmçe* 124, s. 219;

Çökiköy ¹⁰⁵ : 1521 tarihli vakıf defterinde köyün Sultan Bâyezid tarafından Mentеше ili istihlâli için *Mahmud Beğ'e* mülk olarak verildiği kayıtlıdır. 1389 sonbaharından önce Germiyan ve Aydınogulları topraklarının Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girişinin ardından Mentеше Beği İlyas Beğ ile babası Mehmed Beğ Candaroğulları'nın yanına Sinop'a kaçmışlardı. Köy, Sultan I. Bâyezid'in kendisine sığınmış olan İlyas Beğ'in kardeşi ve Balat emiri Mahmud Beğ'i beğliğin başına geçirmeyerek ona Bergama'da verdiği köylerden birisidir¹⁰⁶. Timara alınan ve daha sonra *İlyas Beğ* veresesine bırakılan köy mülkiyet üzere tasarruf edilmektedir. Bu tarihte 3 ç., 1 k. olmak üzere 4 h. barındırmaktadır. Buğday, arpa, yulaf, burçak susam, pamuk ekimi yapılan köyün bağ ve bostanları da mevcuttur. Hâriçten bir çiftlik yeri işlenen köyün hâsılı 1.400 akçadır. 1567 tahririnde köy sâkinlerinin pârekende olduğu ve hâriçten ziraat olunduğu belirtilmektedir. Köyün değişmeyen hâsılı içerisinde hububat % 62'yi teşkil etmektedir. Köy daha sonra *Mahi, Şâhi* ve *Alubeşe* Hatunlardan *Anadolu kethüdâsı Mehmed Beğ b. Mustafa* tarafından satın alınarak Bolu'da inşâ ettiği câmisine vakfedilmiştir.

Değirmenciili/Değirmenciler/Depecük ¹⁰⁷ (Bugün Kınık'a bağlı Değirmencieli köyü) : 1480'lerde âit defterde *Değirmenci ili* olarak kaydedilen köyde 1 kürekçi ile 4 yamak kaydedilmiştir. 1521 tarihli evkâf defterinde adı *Değirmenciler* olan köyün *Depecük* olarak meşhur olduğu kaydedilmektedir. Köy, Sultan Bâyezid tarafından istihlâl (helâlleşme) için *Menteşe oğlu Mahmud Beğ'e* mülk olarak verilmiştir¹⁰⁸. Mülklüğü bozularak timara alınmasından sonra buraya sahip olduğu iddia edilen *İlyas Beğ* ve *Fatma Hatun* vereseleriyle çıkan anlaşmazlıkta Fatma Hatun veresesine 3/4 hisse verilmiştir. Bu tarihte köyde 17 h., 9 m. ve 1 muafdan oluşan 27 nefer kaydedilmiştir. 1521 tarihinde 4,5 çiftlik yeri hâriçten işlenen köyün hâsılı 2.107 akçadır. 1530'da köy, Bergama'da *İlyas Beğ* ve *Fatma Hatun* vereseleri vakfına dâhildir. 17 h. ve 9 m.'in oturduğu köyün hâsılının 1.272 akçalık hissesi mülkiyet üzere *İlyas Beğ* veresesine, 2.107 akçası ise mülkiyet üzere *Fatma Hatun* veresesine bırakılmıştır. 1567 tarihli evkâf defterinde 4 ç., 5 n., 1 e., 9 k., 45 m., 6 muafdan oluşan 70 nefer kayıtlıdır. Hâsılı ise 3.380 akça olarak görünmektedir. 1573 tahririnde köyde 2 ç., 1 n., 2 e., 3 k., 6 m. ve 1 muaf Sultan Murâd hânesinden müteşekkil 15 nüfus yaşamaktadır. Buğday, arpa, burçak, yulaf, üzüm, susam, pamuk, bostan, meyve yetiştirilen köyde hububat gelirleri toplamın % 70'ini teşkil etmektedir. *Fethi*'nin timarına dâhil köyün hâsılı 1.489 akçadır. 8 Cemâzie'l-evvel 999 (4.III.1591)'da köy *Sindel*'in timarındadır. 20 Cemâzie'l-evvel 1001 (22.II.1593)

¹⁰⁵ BA., TD 453, v. 54a-b; BA., TD 166, s. 193; TK., KKA., TD 580, v. 136a-b.

¹⁰⁶ İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Menteşeoğulları", İ. A., C. 7, M.E.B. yayını by., ty., s. 728; Paul Wittek, a.g.e., s. 80 vd.; Şerafettin Turan, a.g.e., s. 150.

¹⁰⁷ BA., MAD 240, s. 162; BA., TD 453, v. 53b-54a; BA., TD 166, s. 193; TK., KKA., TD 580, v. 135b-136a; TK., KKA., TD 75, v. 322a-b; BA., Rûznâmeçe 136, s. 555; BA., Rûznâmeçe 147, s. 204, 242.

¹⁰⁸ Sultan Bâyezid tarafından Mentеше oğlu Mahmud Beğ'e verilen köylerle ilgili bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 76 n.1; İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.m., s. 728; Paul Wittek, aynı yer; Şerafettin Turan, aynı yer.

tarihli timar tevcih kaydında köyün *Rıdvan*'ın ölümü ile Kars kalesi tamiri hizmetinde bulunmuş olan *Yusuf b. Abdullah*'a verildiği görülmektedir. 28 Receb 1001 (30.IV.1593) tarihli kayıt ise timarın *Sindel*'e geçtiğini göstermektedir.

Deliklütaş¹⁰⁹ : Eski bir yerleşim yeri olan, Dikili'ye bağlı bugünkü adıyla *Deliktaş* köyü Çandarlı ile Dikili arasındadır. Köyün üstünde köye adını veren delik kayalar mevcuttur¹¹⁰. 17 Rebi'ül-evvel 980 (28.VII.1572) tarihinde Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köy 13.449 akça hâsıl ile *Abdurrahman*'ın 23.000 akçalık zeâmetine dâhil edilmiştir. Köy, 1573 tahrîrinde de *Abdurrahman*'ın zeâmeti dâhildir. Bu tarihte köyde 3 ç., 2 n., 1 e., 5 k. ve 17 m.'den oluşan toplam 28 nefer nüfus kaydedilmiştir. Buğday, arpa, burçak, yulaf, pamuk, susam, meyve alınan mahsuller arasındadır. Hububat üretimi toplamın yaklaşık % 43'ünü teşkil etmektedir. Civarında sazlık bulunan köyün koruları da vardır ki bunlardan *Dişbudak korusu*, *Dede korusu* olarak da bilinmektedir. Buçuk müd tohum ekilen bir arkı dahi olan köyün hâriçten ekilen 14.5 çiftlik yeri vardır. Bütün bunlardan köyün 13.449 akçalık vergi geliri bulunmaktadır. 4 Ramazan 1000 (14.VI.1592) tarihinde köyün 10.449 akçalık hissesi Dergâh-ı âli müteferrikası *Arslan v. Kurd Ağa*'nın zeâmetine dâhildir. 23 Zi'l-ka'de 1009 (26.V.1601)'da Bergama'ya tâbi köy Dergâh-ı âli çavuşu *Ramazan çavuş*'un zeâmeti noksanını tamamlamaktadır.

Demürcüler¹¹¹ : 1570 icmâllerinde köyün 1.991 akça hâsılı kayıtlıdır. 1573 tahrîrinde 2 k., 4 m. ve 1 muafdan müteşekkil toplam 7 nefer nüfus ile karşımıza çıkan köyde buğday, arpa, burçak, yulaf, üzüm, pamuk ve susam ziraati yapılmaktadır. Hububat üretimi toplam gelirin % 65'ini oluşturmaktadır. Resm-i ağılın alındığı köyde küçük baş hayvan yetiştirildiği anlaşılmaktadır. Köyde mevcut kovanlardan bal alınmaktadır. Bu tarihte köyden 1.991 akça yıllık gelir elde edilmektedir.

Derecik¹¹² : II. Bâyezid devri timarlarını gösteren mücmel deftere göre köy 2.960 akça ile *Ahmed*'in timarına dâhildir. 1530 icmâlinde köyün 2.120 akça hâsılı kayıtlıdır. 1539-40 tarihli icmâl defterinde köy, 960 akça hâsıl ile *Hızır*'ın tahvilinde *Hızır b. Şuca*' oğulları *Serasker Uğurlu Mehmed* ve *Arslan Mehmed*'in timarına dâhil edilmiştir. Aynı deftere göre köyün hâsılının 2.120 akçalık kısmı *Mehmed veled-i Dizdar*'ın hisseli timarındadır. 12 Zi'l-ka'de 975 (9.V.1568) tarihinde 960 akçalık hisse *Kubad*'ın tahvilinden *Abdurrahman*'a verilmiştir. 1573'de köyde 9 ç., 2 k., 9 m.'den oluşan 18 nefer nüfusun bulunduğu görülmektedir. Köyün hububat ziraati geliri toplamın yarısını teşkil etmektedir. Üzüm, bostan, susam ve pamuk ürünleri alınan köyde hayvancılık ve arıcılık da yapılmaktadır. Otlak, ağıl ve çayırı bulunan köyün etrafında sazlıkları da mevcuttur. Bu tarihte *İbrahim*'in timarına dâhil olan

¹⁰⁹ BA., *Rûznâmçe* 37, s. 168; TK., KKA., *TD* 75, v. 313b; BA., *Rûznâmçe* 138, s. 605;

¹¹⁰ Köyle ve delikli kayalarla ilgili olarak bkz. Eyüp Eriş, *Çandarlı'nın Öyküsü*, Çandarlı Belediyesi Kültür yay., by. t.y., s. 133-136. XVIII-XIX. yüzyıllarda nüfus durumu için ayrıca bkz. s. 70-77.

¹¹¹ TK., KKA., *TD* 208, v. 6a; BA., *MAD* 1289, s. 15; TK., KKA., *TD* 75, v. 300a.

¹¹² BA., *MAD* 152, v. 40b; BA., *TD* 166, s. 190; BA., *TD* 198, s. 251, 261; BA., *Rûznâmçe* 29, s. 286; TK., KKA., *TD* 75, v. 332a-b; BA., *Rûznâmçe* 136, s. 554; BA., *Rûznâmçe* 138, s. 609; BA., *Rûznâmçe* 147, s. 191; BA., *Rûznâmçe* 196, s. 236;

köyün yıllık geliri 4.000 akçadır. 8 Cemâzie'l-evvel 999 (4.III.1591) tarihinde Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köyün hâsılının 2.882 akçalık hissesi *Musa'nın* 3.212 akçalık timarına dâhildir. Timar, 10 Şevvâl 1000 (20.VII.1592)'de yenilenmiştir. 21 Rebi'ül-evvel 1001 (26.XII.1592) tarihli bir rûznâmçe kaydında köyün babaları *Musa'nın* ölümü üzerine oğulları *Mustafa* ve *Şaban'a* 2.882 akça hisse ile verildiğini görmekteyiz. 18 Zi'l-hicce 1005 (2.VIII.1597)'de 2.882 akçalık hisse *Hüseyn'in* vefatı ile *Mustafa v. Müteferrika İbrahim'e* tevcih edilmiştir.

Dereköy¹¹³ (Bugün Turanlı nâhiyesinde Bergama'ya bağlı köy) : 1480'lere âit kürekçi defterine *Derelü* olarak kayıtlı köyün 2 nefer kürekçisi ve 11 nefer yamağı bulunmaktadır. 1521 tarihli tahrîrde ve buna istinaden hazırlanan 1530 icmâlinde padişah hasları arasında yer alan köyde 29 h., 38 m. ve 1 imam ve 2.000 akça hâsılı kayıtlıdır. Aynı dönemde yapılan vakıf tahrîrinde ise köyde 4 hane müteferrik nüfus bulunmakta ve 48 akça bennâk resmi vermektedirler. 1539-40, 1570 ve 1572 tarihlerinde hazırlanan icmâl defterlerinde köyün hâsılı 2.000 akçadır. 1573 yılında nüfusun artarak 3 ç., 1 n., 1 e., 5 k., 22 m. ve 17 muafdan oluşan toplam 49 nefer vergi nüfusuna yükseldiği gözlenmektedir. Buğday, arpa, burçak, yulaf, susam, pamuk, soğan, üzüm, meyve mahsülü alınan ve koyun yetiştirilen köyde *Yakub b. İlyas'ın* bir değirmeni vardır. Köyün 1521'de 2.000 akçalık geliri nüfus artışına rağmen 1573'de de aynen kalmıştır. Ayrıca 1521'de hâriçden yarım çiftlik resimli yeri bulunan köyün 1573'de Sultan Murâd Han reâyâsının işlediği bir çiftlik yeri bulunmaktadır. 3 Safer 990 (27.II.1582) tarihli timar tevcih kaydında *Çiftlik-i Dereköy* olarak belirtilmiş yerin 300 akça hâsılla *Budak'ın* timarında olduğu tespit edilmektedir. 1567 tarihli evkâf defterinde Bergama'ya tâbi köyün mescidi için 1.300, köyün avârızı için de 4.000 akça vakfedilmiştir.

Dikilütaş¹¹⁴ : 1522 yılına âit vakıf tahrîrinde köyde 1 h. müteferrik nüfus kayıtlıdır. 1530 tarihli icmâl defterinde 13 h. ve 5 m.'i bulunan köyün 7.056 akçalık geliri kaydedilmiştir. 1539-40 tarihli timar icmâl defterinde *Hızır b. Şuca'* oğulları *Serasker Uğurlu Mehmed* ve *Arslan Mehmed* timarına dâhil olan köyün hâsılı belki de sehven 756 akça olarak kaydedilmiştir. Selh-i Zi'l-ka'de 1006 (4.VII.1598) tarihli rûznâmçe kaydında köyün 10.449 akça ile Dergâh-ı âli müteferrikalarından *Abdullah v. Kurd Paşa'nın* zeâmetine dâhil olduğu görülmektedir.

Dutluca/Dutlucadere¹¹⁵ : 1530 icmâlinde 912 akçalık hâsılı kayıtlıdır. 1539-40 tarihli icmâl defterinde köy *Sınırdere mezraası* ile birlikte kaydedilmiştir. Hâsılı 3.067 akça olan köy, *İsmail* ve *Mehmed'in* müşterek hisseli timarlarındadır. 1573 yılına âit tahrîrde *Dutlucadere* olarak kaydedilmiş köyde 1 e., 3 k., 4 m. ve 1 muafdan oluşan 9 nefer nüfus bulunmaktadır. Hububat ziraati yapılan köyde buğday, arpa,

¹¹³ BA., MAD 240, s. 163; BA., TD 111, s. 684-685; BA., TD 166, s. 187; BA., TD 113, s. 38; TK., KKA., TD 208, v. 5b; BA., MAD 1289, s. 14; TK., KKA., TD 75, v. 292b; BA., Rûznâmçe 59, s. 597; TK., KKA., TD 580, v. 162b.

¹¹⁴ BA., TD 113, s. 42; BA., TD 166, s. 188; BA., TD 198, s. 251; BA., Rûznâmçe 199, s. 209.

¹¹⁵ BA., TD 166, s. 191; BA., TD 198, s. 265; TK., KKA., TD 75, v. 328a-b; BA., Rûznâmçe 196, s. 124.

burçak ve yulaftan elde edilen gelir toplam gelirin yaklaşık % 76'sını oluşturmaktadır. Ayrıca üzüm, bostan, susam, pamuk mahsulleri alınan ürünler arasındadır. Yaylak ve kışlağı bulunan köyde hayvancılık da yapılmaktadır. *Ömer v. Ali, Turhanoğlu ve Dâvudoğlu'na* âit olmak üzere üç ve bir harap değirmeni mevcut olan köyde mensuh çiftlik ve hâriçten işlenen 4 çiftlik *Sınurdere* mezraası ile birlikte 7,5 çiftlik yer bulunmaktadır. Bu tarihte *Mehmed v. Hızır*'ın timarında bulunan köyün hâsılı 4.500 akçadır. 8 Ramazan 1005 (25.IV.1597)'de Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köy 1.350 akça hisse ile babası *Mehmed*'in ölümünden *İlyas*'ın timarına dâhil edilmiştir.

Dündar/Dündarece/Dündarca/Dündarlıca¹¹⁶ : Köyle aynı adı taşıyan konar-göçer Türkmân yörükânı tâifesinden *Dündar, Dündarlu* isimlerini taşıyan cemâat Osmanlı coğrafyasında çok geniş bir alana yayılmıştır¹¹⁷. II. Bâyezid dönemine âit timarları mücmel olarak gösteren defterde *Dündarca* olarak kayıtlı köyde, *Âlemşah*'in 2.154, *Pir Ahmed*'in 2.154 olmak üzere toplam 4.308 akçalık timar mevcuttur. Bu dönemde köyün 1 kürekçisi ve 5 yamağı bulunmaktadır. 1521-22 yılına âit vakıf defterine göre köyde 1 h. müteferrik nüfus bulunmaktadır. 1530 tarihli icmâl defterinde 19 h. ve 12 m. kayıtlı bulunan *Dündar* köyünde 2.580 akça hâsıl temin edilmektedir. 1539-40 tarihinde *Dündarca* köyünün 2.580 akça ile *Fenar*'ın timarında olduğu tespit edilmektedir. 17 Zi'l-hicce 978 (12.V.1571) tarihinde köy 2.305 akça hâsıl ile *Receb*'in tahvilinden *Sefer*'e tevcih edilmiştir. 24 Cemâzie'l-evvel 980 (2.X.1572) tarihinde köy aynı hâsılla *Pir Ahmed v. Süleyman*'ın timarına verilmiştir. Aynı rûznâmçe defterinde köy 15 Cemâzie'l-evvel 970 (23.IX.1572) tarihli kayıtlı 2.580 akça hâsıl ile *Abdi*'nin ölümü üzerine *Mehmed*'in timarına dâhil edilmiştir. 1573'de *Yüregir* köyü ile birlikte kaydedilen köyde 5 e., 2 k. ve 6 m.'den ibaret 13 nefer nüfus bulunmaktadır. Köyde gerçekleştirilen hububat ziraati toplam gelirin yaklaşık % 80'ini teşkil etmektedir. Ayrıca üzüm, pamuk, bostan, susam, meyve, soğan ürünleri alınan köyde arıcılık yapılmakta ve bir değirmen bulunmaktadır. Hâriçten 5,5 çiftlik yeri işlenmesine rağmen defter-i atike 15,5 olarak yazılmıştır. 5 dönüm mensuh hassa çiftliği olan köy, *Numan*'ın timarına dâhildir ve 7.020 akça hâsılı vardır. 1573 tahrîrinde köy yakınında ve Şehzâde hasları içinde *Kadı Mevlâna Mahmud Çelebi*'nin 200 akçalık çiftliği bulunmaktadır. 3 Muharrem 1006 (16.VIII.1597) tarihli rûznâmçe kaydında *Kürekçiler* köyü ile birlikte yazılmış köyün 7.020 akça olan hâsılı, 1.800 akça hisse ile *Ahmed b. Hüseyin*'in tahvilinden *Divân-ı hümayun* ve *Vezir Halil Paşa*'nın kâtiplerinden *Alâaddin*'in zeâmetine dâhil edildiği görülmektedir. 25 Rebi'ül-ahir 1007 (25.XI.1598)'de *Yüregir* mezraası ile birlikte kaydedilen Bergama'ya tâbi köy *Hüseyin* tahvilinden *Kurd Ali*'nin timarına verilmiştir. Köyün 3.220 akçalık hissesi 13 Şevvâl 1007 (9.V.1599)'de babasının feragatinden *Beytullah v. Nu'man*'ın uhdesine verilmiştir.

¹¹⁶ BA., *MAD* 152, v. 40b; BA., *MAD* 240, s. 165; BA., *TD* 166, s. 189; BA., *TD* 113, s. 43; BA., *TD* 198, s. 262; BA., *Rûznâmçe* 16, s. 99, 114; BA., *Rûznâmçe* 31, s. 50; TK., KKA., *TD* 75, v. 311a, 327b-328a; BA., *Rûznâmçe* 199, s. 4; BA., *Rûznâmçe* 215, s. 34, 124;

¹¹⁷ Cevdet Türkay, a.g.e., s. 341.

Dünderlu/Dünderili ¹¹⁸ (Kınık'a bağlı Dünderlu köyü) : 1480'li yıllarda yapılmış olan kürekçi tahririnde *Dünderlu* köyünde diğer köylerden fazla olmak üzere 8 nefer kürekçi ve 36 nefer yamak kaydedilmiştir. 1521 tarihli mufassal tahrir defterinde padişah hasları arasında yer alan köyde 42 h., 23 m., kaydedilmiştir. Köyün buğday, arpa, yulaf, soğan, bostan, otlak gibi kalemlerden yekûn olarak 8.672 akça geliri temin edilmektedir. 1521-22 tarihli vakıf tahririnde Bergama'ya tâbi olarak kaydedilen *Tünderlu* köyünde 2 h. 1 m. müteferrik nüfus kayıtlıdır ve bunlardan 24 akça bennâk resmi alınmaktadır. Köy, 1539-40 tarihli icmâl defterinde 8.672 akça ile şehzâde hasları arasındadır. 1539 yılına âit evkâf defterinde *Dindar elli nâm-ı diğer Dünderlu* olarak kaydedilmiş köyde bu tahrirde ve 1573 mufassalında 6 h. ve 6 m. Karacalar cemâati bulunmaktadır. 1573'de 2 ç., 7 n., 6 e., 15 k., 40 m. ve 10 muafdan müteşekkil toplam 80 kişinin kayıtlı bulunduğu köy, Şehzâde Murâd hasları arasındadır. 3 seyyid-zâdenin yaşadığı köyde 2 nefer de 'atik bulunmaktadır. Hâriçten ekilen 12 çiftlik yeri bulunan köyün 8.672 akça olan hâsılı değişmemiştir. Köyün yakınında *Kadı Mevlâna Mahmud Çelebi'nin* elinde bulunan, Şehzâde haslarına dâhil 120 akçalık *Ali Çelebi Çiftliği* bulunmaktadır. 1567 tarihli evkâf defterinde köyde bulunan mescidin imamına vâkıfın ruhuna dua etmek şartı ile 5.650, mescidin mumu için 300, hasır ve çorağı için 300, köyün pınarlarının tamiri için 1.300, *Azmaç köprüsü* için de 400 akça vakfedilmiştir.

Esenlü ¹¹⁹ (XIX. yüzyıl sonlarında Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köy) : 1573 tahririnde *Kabakulaklar* köyü ile birlikte kaydedilmiştir. Gurebâ-i yesârdan *Hasan*'in timarında olan köyde 6 k. ve 14 m.'in kayıtlı bulunduğu 15 nefer nüfus yaşamaktadır. Nüfus içerisinde 5 nefer de haymâne vardır. Köy gelirinin teferruatı yazılmamakla birlikte hububat hâsılı 586 akça olarak gösterilmiştir. 5 Cemâzie'l-evvel 984 (31.VII.1576) tarihli rûznâmçe kaydında önceden köy olduğu belirtilen Nevâhi-i Bergama'ya tâbi mezraa, 391 akça hâsıl ile *Ali'nin* ölümü *Ali'nin* zeâmetine dâhil edilmiştir. 20 Şevvâl 1004 (17.VI.1596)'da köy Dergâh-ı âli çavuşu *Hasan*'in ölümünden yine çavuş olan *Abdullah v. Mustafa'nın* timarına kaydedilmiştir. 23 Rebi'ül-ahir 990 (17.V.1582) tarihinde köy olarak kaydedilen yer, 586 akça ile *Kâsım*'in ölümü ile *Mehmed'e* tevcih edilmiştir. 13 Receb 1007 (9.II.1599)'de köy 13 Receb 1007 (9.II.1599)'de köy *Pirî b. Mustafa'nın* timarındadır.

Esri ¹²⁰ : 20 Şa'ban 925 (17.VIII.1519) tarihinde köyün 500 akça ile *Mustafa'nın* timarında olduğu tespit edilmektedir. 1521-22 tarihli vakıf defterinde köy, Bergama'ya tâbi ve *nısf* olarak kaydedilmiştir. Bu tarihte köyde 8 h. müteferrik nüfus bulunmakta ve 96 akça vergi vermektedirler. 1530 icmâlinde de ikiye ayrılarak kaydedilmiş köyün sadece hâsılları yazılmıştır. Buna göre köyün toplam 1.200

¹¹⁸ BA., *MAD* 240, s. 164; BA., *TD* 111, s. 685; BA., *TD* 166, s. 187; BA., *TD* 198, s. 11; BA., *TD* 113, s. 39; BA., *TD* 531, s. 289; TK., KKA., *TD* 208, v. 9a; TK., KKA., *TD* 75, v. 303a-b, 309b-310a, 311a; TK., KKA., *TD* 580, v. 163a-b.

¹¹⁹ TK., KKA., *TD* 75, v. 338a-b; BA., *Rûznâmçe* 46, s. 274; BA., *Rûznâmçe* 59, s. 637; BA., *Rûznâmçe* 184, s. 388; BA., *Rûznâmçe* 215, s. 66.

¹²⁰ BA., *Rûznâmçe* 1, s. 339; BA., *TD* 113, s. 37; BA., *TD* 166, s. 189 ve 190; BA., *TD* 198, s. 252, 253; BA., *Rûznâmçe* 8, s. 299; TK., KKA., *TD* 75, v. 312a-b.

akçalık yıllık geliri vardır. 1539-40 tarihli icmâl defterinde köyün gelirinin yarısı 700 akça ile *Kâtib Hızır Bâli*'nin diğer yarısı ise 500 akça ile *Mustafa*'nın timarına verilmiştir. 18 Zi'l-hicce 964 (12.X.1557) tarihli rûznâmçe defterine *nusf* olarak kaydedilmiş köyün 500 akça ile Divân-ı âli kâtipleri reisi *Abdurrahman Çelebi*'nin zeâmetinde olduğu görülmektedir. 1573 tahrîrinde *Defterdâr Mehmed Çelebi*'nin hasları arasında yer alan köy boşalarak mezraa haline gelmiştir. 5 çiftlik yer olan köyün geliri 500 akçadır. Mezraanın diğer yarısı Bergama'ya tâbi *Çeltükçü* köyünün nezdine kaydedilmiştir. Bu kısmın geliri ise 700 akçadır.

Evpanlu ¹²¹ : 1551-52 yılına âit piyâde defterinde köyde mirlivâ hassına dâhil *Murâd v. Kara Hüseyin çiftliği* kaydedilmiştir. Bu çiftliğe kayıtlı 5 yamak bulunduğu çiftlikte 145 dönüm yer tasarruf edilmektedir. Aynı defterde serpiyâde hassına tâbi *Yayaoğlu çiftliğinde* 6 yamak ile 150 dönüm yer kaydedilmiştir. 1561-62 tarihinde mirlivâ hassına tâbi *Murâd v. Kara Hüseyin çiftliğinde* 4 yamak kaydedilmiş, 145 dönüm yeri bulunan çiftliğin 70 akça hâsılı belirtilmiştir. Köyde yayabaşı hassına tâbi çiftliğin yamak sayısı 7'ye yükselmiştir. 1567 tarihli vakıf defterinde Nevâhi-i Bergama'ya tâbi *Evpanlu* köyünde *Nasuh Reis Mescidi*'nin bulunduğu görülmektedir. Mescide imam olanlar için 4.000 akçanın geliri vakfedilmiştir. 1573'de diğer adının *Manoli Çiftlik* olduğu kaydedilen köyde 1 ç., 14 k., 22 m. ve 4 muafdan oluşan 46 nefer vergi nüfusu bulunmaktadır. Nüfus içerisinde 25 haymâne 2 bugurcu dikkati çekmektedir. Hububat ziraati köyün gelirlerinin yaklaşık yarısını teşkil etmektedir. Ayrıca üzüm, bostan, susam, pamuk ve meyve yetiştirilen ürünler arasındadır. Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köyün 1.400 akçalık hâsılı bulunmaktadır. 1539 ve 1573 tahrîrlerinde köyde 2 nefer Karacalar cemâati kaydedilmiştir. 1576-77 tarihli piyâde defterinde köydeki yaya çiftliğinin 5 yamağı bulunmakta ve 70 akça hâsil elde edilmektedir. 28 Ramazan 1009 (2.IV.1601)'da diğer adı *Manol Çiftliği* olarak kaydedilen Bergama'ya tâbi köyün 1.400 akça hâsılı mevcuttur. Timarı elinde bulunduran Bergama kale mustahfizlarından *İlyas*'ın görevini terk etmesi üzerine *Halil*'e tevcih edilmiştir.

Eyerci ¹²² : Köyün adı değişik tahrîrlerde *Ayrucu* gibi farklı yazımlarla karşımıza çıkmaktadır. 1521 yılında 3 hâne olan köydeki hânelerden birisi *İsmail v. Eyerci Nasuh* olarak kayıtlıdır. Köy, muhtemelen eyer imâliyle uğraşan bu şahsın çevresinde gelişen bir iskân merkezidir. Hâriçten 2 çiftlik yerinde ziraat yapılan köyün "*boz yatur*" yerleri olduğu da belirtilmiştir. Bu tarihte 1.414 akça geliri bulunan köyde buğday, arpa, yulaf, pamuk, bağ ve çeltik ziraati yapılmaktadır. 1539-40 tarihli icmâl defterinde köyün aynı hâsılla *Mahmud* ve *Emirze*'nin timarında olduğunu görmekteyiz. Bu defterde *Mahmud*'un tahvilinden 400 akçalık kısmın *Hızır*'in timarına dâhil edildiği de tespit olunmaktadır. 1573 tahrîrinde *Hacı Ali*'nin timarında bulunan köyde, 10'u m. 19 vergi nüfusu kayıtlıdır. Hububat ziraati köyün

¹²¹ BA., TD 278, s. 5, 44; BA., TD 334, s. 6, 66; TK., KKA., TD 580, v. 162a; BA., TD 531, s. 293; TK., KKA., TD 75, v. 307a, 340a-b; BA., TD 569, s. 6; BA., Rûznâmçe 124, s. 239.

¹²² BA., TD 111, s. 688; BA., TD 166, s. 188; BA., TD 198, s. 259, 260; TK., KKA., TD 75, v. 329a; BA., Rûznâmçe 196, s. 137.

gelirinin yaklaşık % 75'ini meydana getirmektedir. Üzüm, meyve, bostan mahsulleri yetiştirilen köyde vakıf yerlere çeltik ekilmektedir. Hâriçten 3 çiftlik yeri ve mensuh çiftliği bulunan köydeki *Ahi Mustafa mezraası* gureba-i yesârdan *Mehmed*'in tasarrufundadır. Ayrıca köyde *Sefer Fakih*'e âit bir değirmen de bulunmaktadır. Bu tarihte hâsılı 2.800 akçadır. 26 Ramazan 1005 (13.V.1597) tarihli rûznâmçe kaydında köyün önceden mezraa olduğu belirtilmektedir. Bu tarihte köy 2.800 akça ile *Kâsım v. Abdullah*'ın timarındadır.

Firuzlar¹²³ (Turanlı nâhiyesinde Bergama'ya bağlı Ferüzler köyü) : Firuzlar adını taşıyan Türkmân yörükânı tâifesinden Bozulus aşiretine tâbi bir kol mevcuttur¹²⁴. 1551-52 yılına âit yaya defterinde köyde mirliva hassına dâhil 3 piyâde çiftliğinin (Dilekçi oğlu Süleyman, Bayramıç kulu Firuz, Ortakçı Ayıd) bulunduğunu görmekteyiz. Bu çiftliklere kayıtlı 16 yamak bulunmaktadır. Yayaların tasarrufunda 174 dönüm zemin ve bağ yeri kayıtlıdır. 1561-62 tarihli piyâde defterinde tekrar edilen çiftliklerde 436 dönüm yer bulunmakta ve 460 akça hâsil elde edilmektedir. 1576-77 tarihli piyâde defterine göre köydeki çiftliklerde 16 yamak kayıtlıdır. Toplam 434 dönüm tasarruf edilmekte ve 2.360 akça hâsil temin edilmektedir.

Gedüklü¹²⁵ : Bu ismi taşıyan Yörükân tâifesine tâbi bir cemâatin Osmanlı coğrafyasında çok geniş bir coğrafyada yerleştiği tespit edilmektedir¹²⁶. 1567 tarihli vakıf tahririnde Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köyde bir mescid bulunduğu ve buna 1.800 akça vakfedildiği tespit edilmektedir. 1570 tarihlerinde hazırlanan icmâl defterlerinde Bergama'ya tâbi köy 2.300 akça ile padişah hasları arasındadır. 1573 tarihli mufassal tahrirde 2'si m. 4 neferden ibaret nüfus barındıran köy padişah hassıdır. Buğday, arpa, burçak, yulaf, soğan, üzüm mahsulleri alınan ve koyun yetiştirilen köyde hâriçten işlenen 8 çiftlik yer bulunmaktadır. Köyde *Muhyiddin Halife*'nin sahibi olduğu bir değirmen de mevcuttur. Tahrirde köyün gelirinin 2.300 akça olduğu belirtilmektedir. Ayrıca köyde Karacalar cemâatine mensup 3 h. 6 m. bulunmaktadır.

Geredelü¹²⁷ : Bu isimde yörükân tâifesinden bir cemâatin Hüdavendigâr, Kocaeli ve İçel sancaklarında yerleştikleri görülmektedir¹²⁸. Köy de muhtemelen bu cemâatin yayılma alanlarında gerçekleştirdikleri iskânlardan birisi olmalıdır. II. Bâyezid döneminde timarları gösteren mücmel defterde *Gerdelü* olarak kaydedilmiş köyde 5.090 akçalık timar mevcuttur. 5 Rebi'ül-evvel 903 (2.XI.1497) tarihinde köy 2.102 akça ile *Arab-zâde*'nin 11.604 akçalık timarına kayıtlıdır. Aynı devre âit

¹²³ BA., TD 278, s. 3-4; BA., TD 334, s. 4-5; BA., TD 569, s. 4-5.

¹²⁴ Aşiretin yerleşme yerleri arasında Ayıntab sancağı, Adana eyâleti, Maraş sancağı, Anamur kazası, Rakka ve Hama sancakları ile Kilis, Mudurnu ve Bolu bulunmaktadır. Bkz. Cevdet Türkay, a.g.e., s. 28, 81, 366-367.

¹²⁵ TK., KKA., TD 580, v. 159b; BA., TD 531, s. 290; TK., KKA., TD 208, v. 5b; BA., MAD 1289, s. 13; TK., KKA., TD 75, v. 291b, 303 a-b.

¹²⁶ Cemaat 1140 (1727-28) tarihinde Kıbrıs'a sürgün edilmiştir. Bkz. Cevdet Türkay, a.g.e., s. 370.

¹²⁷ BA., MAD 152, v. 40a; İAK., MC. 082, v. 32b; BA., MAD 240, s. 162; BA., Rûznâmçe 1, s. 360; BA., TD 166, s. 188, 189; BA., TD 531, s. 291; TK., KKA., TD 75, v. 307a, 343b-344a; BA., Rûznâmçe 31, s. 62; BA., Rûznâmçe 37, s. 86; BA., Bâb-ı Asâfi Rûznâmçe 2164, s. 6.

¹²⁸ Cevdet Türkay, a.g.e., s. 372.

kürekçi defterinde *Gerdli* okunacak biçimde yazılmış köyde 2 kürekçi ve 7 yamak kayıtlıdır. 20 Şa'ban 925 (17.VIII.1519) tarihinde köy *Balıklı* köyü ile birlikte 3.694 akça hâsıl ile Tarhala nâhiyesi seraskeri *Emirullah*'ın timarındadır. 1530 tarihli icmâl defterinde *Geredeli* yazımı ile karşımıza çıkan padişah hasları içindeki köyün sadece 2.302 akçalık geliri kaydedilmiştir. Aynı defterde timar köyleri arasında da kaydedilen köyde 12 h. ve 8 m. kayıtlıdır. Yıllık geliri 3.694 akçadır. 1539 tarihli evkâf ve 1573 tarihli defterlerde köyde Karacalar cemâatine mensup 2 h., 2 m.'in bulunduğu tespit edilmektedir. Köy, 1573'de 4 ç., 7 n., 1 e., 6 k. ve 14 m.'den müteşekkil 32 nefer vergi nüfusu barındırmaktadır. Hububat ziraatinin yoğun olarak gerçekleştirildiği köyde gelirlerin % 79'unu bunlardan alınan gelir teşkil etmektedir. Ayrıca üzüm, bostan, pamuk, susam ve soğan ürünleri alınmaktadır. Susuğurlarının otladığı bir parça çayır ve hâriçten işlenen buçuk çiftlik yeri bulunan köyün 5.217 akçalık hâsılı kayıtlıdır. 6 Zi'l-hicce 978 (1.V.1571) tarihli rûznâmçe kaydına *Gerede* olarak yazılmış köy 5.217 akça hâsıl ile *Mahmud Çelebi*'nin zeâmetine dâhil edilmiştir. 11 Rebi'ül-evvel 980 (22.VII.1572) tarihinde Bergama'ya tâbi köy 3.694 akça ile *Çerisürücü Hüsrev*'e tevcih edilmiştir. 25 Şa'ban 1018 (23.XI.1609)'da *Gerede* köyü *Balıklı* köyü ile birlikte 5.217 akça hâsıl ile *Müteferrika Hasan*'ın tahvilinden *Piyâle*'nin zeâmetine dâhil edilmiştir.

Göcekler ¹²⁹ : 1567 tarihli vakıf defterinde Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köy ahalisi için 500 akçanın vakfedildiği tespit edilmektedir. Köyde 1573'de 1 n., 1 k., ve 4 m.'den oluşan 6 nefer nüfus bulunmaktadır. *Serasker Mustafa*'nın timarında bulunan köyün 207 akçalık geliri vardır. 10 Cemâzie'l-ahir 1006 (18.I.1598) tarihinde köy Dergâh-ı âli çavuşlarından *Ramazan Çavuş*'un zeâmetindedir. 13 Receb 1007 (9.II.1599)'de köy *Pirî b. Mustafa*'nın timarındadır.

Göçbeğli ¹³⁰ (Bugün Bergama'ya bağlı Göçbeğli beldesi¹³¹) : Köy ile aynı adı taşıyan Bozulus aşiretine mensup Türkmân yörükânı tâifesinden bir cemâatin Osmanlı Devleti'nin değişik sancaklarında buldukları tespit edilmektedir¹³². II. Bâyezid dönemine âit timarları gösteren mücmel deftere göre köyde *Bahşayış*'ın 2.338, *Mustafa*'nın 1.397 ve *Âlemsâh*'ın 1.258 akça hisselerinin bulunduğu 4.331 akçalık timarlar mevcuttur. 1530 yılında hazırlanmış muhâsebe-icmâl defterinde 3 h. ve 1 m. olduğu belirtilen köyün hâsılı *Sinurdere* köyüyle birlikte 1.759 akçadır. 1539-40 tarihli timar defterinde köyün, *Sinurdere* ile birlikte aynı hâsılla *Üveys*'in

¹²⁹ TK., KKA., TD 580, v. 161a; TK., KKA., TD 75, v. 347a; BA., Rûznâmçe 199, s. 83; BA., Rûznâmçe 215, s. 66.

¹³⁰ BA., MAD 152, v. 40b, 41a; BA., TD 166, s. 189; BA., TD 198, s. 254, 263; BA., MD IV, s. 144/1461; BA., Rûznâmçe 29, s. 327; TK., KKA., TD 75, v. 333b; BA., Bâb-ı Asâfi Rûznâmçe 2112, s. 3, 20; BA., Rûznâmçe 46, s. 324; BA., MAD 22185, s. 20, 30; BA., Rûznâmçe 136, s. 606; BA., Rûznâmçe 138, s. 565; BA., Rûznâmçe 147, s. 165; BA., Rûznâmçe 184, s. 468; BA., Rûznâmçe 196, s. 201; BA., Rûznâmçe 199, s. 104; BA., Rûznâmçe 215, s. 108; BA., Rûznâmçe 215, s. 8; BA., Rûznâmçe 124, s. 213; BA., TD 1020, s. 3.

¹³¹ Eyüp Eriş, *Madra'dan Bergama'ya Bakmak Öteki Bergama Ilıca-ı Bergama Turanlı Tarihi Göçbeyli Kültürü*, İzmir 1997, s. 10 vd. Köyün adının kökeni ile ilgili bir değerlendirme için ayrıca bkz. s. 18-19.

¹³² Cevdet Türkay, a.g.e., s. 372.

timarında olduğu görülmektedir. Bu defterde yer alan diğer bir kayıttan köyün aynı hâsıla *Veli* ve *Eymir*'in timarına verildiği tespit edilmektedir. 23 Muharrem 968 (14.X.1560) tarihli bir hükümden, Göçbeğlü ve gayride 1.397 akçalık timar bennabet *Mustafa*'nın iken oğlu *Hasan*'a onun da donanmada ölümü üzerine on sipahinin şahitliğiyle diğer oğlu *Memi*'ye verildiğini öğrenmekteyiz. 18 Şevvâl 977 (26.III.1570) tarihinde köy 1.759 akça ile babasını tekaüdüğü üzerine *Mehmed* v. *Mustafa*'nın timarına dâhil edilmiştir. Bergama'ya bağlı köyün 1573 tahririnde 11 nefer nüfusu bulunmaktadır. Hububat ziraatinin toplamın yaklaşık yarısından fazlasını oluşturduğu köyde üzüm, pamuk, bostan, susam, ürünleri de alınmaktadır. Mevcut kovanlar bal elde edilmektedir. Köyde *Şuca*'ya âit bir değirmen bulunmakta ve hâriçten 4 çiftlik yer işlenmektedir. Bu tarihte *Mehmed*'in timarında olan köyün yıllık geliri 4.000 akçadır. Hâsılın 600 akçalık hissesi *Alemşah Çerisürücü*'nün timarındadır. 28 Safer 981 (29.VI.1573)'de *Alemşah*'ın ölümü ile köy *Ca'fer Kethüda*'nın timarına dâhil edilmiştir. 19 Zi'l-hicce 984 (9.III.1577) tarihinde 4.000 akça hâsılı olan Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köy 600 akça hisse ile *Ca'fer*'e tevcih edilmiştir. Timarın 600 akçalık hissesi 28 Rebi'ü'l-evvel 998 (4.II.1590) tarihinde *Ahmed*'in timarındadır. Aynı defterdeki 21 Rebi'ü'l-ahir 998 (27.II.1590) tarihli kayıta ise *Abdullah* v. *Kurd Ağa*'nın tahvilinden *Müteferrika Elvan*'ın zeâmetindedir. 600 akçalık hisse 3 Ramazan 999 (25.VI.1591)'da *Yusuf*'un timarındadır. Bu hisse 2 Receb 1000 (14.IV.1592) tarihinde *Ali* v. *Abdullah*'ın timarına verilmiştir. 21 Muharrem 1001 (28.X.1592) tarihli bir rûznâmçe kaydında köyün Gence seferine katılmayan *Sefer*'in yerine Gori kalesi hizmetinde bulunan *Mustafa* v. *Nebi*'ye 4.000 akçanın 1.191 akçasının hisse ile timara verildiğini görmekteyiz. 20 Cemâzie'l-evvel 1004 (21.I.1596)'de 600 akça hisse Dergâh-ı âli çavuşlarından *Mehmed Çavuş*'un zeâmetine dâhildir. 14 Zi'l-ka'de 1005 (29.VI. 1597)'de 600 akçalık hisse *Mehmed*'in timarına kayıtlıdır. 24 Şa'ban 1006 (1.IV.1598) tarihinde timarın sâhibinin değişmediği tespit edilmektedir. Köyün 1.191 akçalık hissesi 8 Ramazan 1007 (4.IV.1599)'de babası *Mustafa*'nın ölümünden *Yusuf*'un timarına geçmiştir. Timar, 13 Muharrem 1007 (16.VIII.1598)'de divân-ı hümâyun kâtibi *Hüdavirdi*'nin timarındadır. 15 Şa'ban 1009 (19.II.1601)'da ise *Kâtib Ömer*'in zematine kayıtlıdır. Tarihsiz evkâf defterinde köyde 10 k., 15 m. ve 1 imamdan oluşan 26 nefer nüfus kaydedilmiştir. Deftere düşülen kayıta Sekülü ve Aydın köyleriyle birlikte Göçbeğlü'nün *sonradan vakfın toprağında mutavattın ve mütemekkin olmağın deftere kayd* olduğu belirtilmektedir.

Gödelü¹³³ : II. Bâyezid dönemine âit kürekçi defterinde köyün 3 kürekçisi ile 10 yamağının bulunduğu görülmektedir. 1521-22 tarihli vakıf defterinde Bergama'ya tâbi köyde 36 akça bennâk resmi veren 3 h. kayıtlıdır. 1539-40 tarihli icmâl defterinde köy 2.302 akça hâsıl ile padişah hassına dâhil edilmiştir. Aynı defterde köy *Balıklu* köyü ile birlikte 3.694 akça hâsıla *Çerisürücü Sûfi İmirze*'nin timarına kaydedilmiştir. Daha sonra köy *Ali*'nin hisseli timarına dâhil edilmiştir. Gurre-i

¹³³ BA., MAD 240, s. 164; BA., TD 113, s. 40; BA., TD 198, s. 9, 251, 264; BA., TD 453, v. 66b; BA., Rûznâmçe 29, s. 293; TK., KKA., TD 580, v. 147a.

Rebi'ül-evvel 977 (14.VIII.1569) tarihinde köy 3.644 akça ile *Çerisürücü Hüseyin*'e tevcih edilmiştir. 1567 tarihli evkâf defterinde köyde bulunan mescidi inşâ ettiren *Hüseyin b. Abdullah* mescid için 10.000 akça nakid para vakfetmiştir. Bu paranın faizinden mescidin imamı *Ahmed Fakih*'in geçimi için maaş tesis edildiği gibi tevliyette bulunan oğlu *Ali* için de senelik 150 akça tayin edilmiştir.

Gök Ali/Kırıklar ¹³⁴ (Bergama'ya bağlı Aşağı ve Yukarı Kırıklar köyü) : II. Bâyezid döneminde köyün 1.500 akça ile *Hızır*'ın iltizâmında olduğunu tespit edebilmekteyiz. 1521 yılında yapılan tahrîrde 9 h., 7 m.'i bulunan köyün imamı *Hamza Fakih*'in *Sultan Murâd hânesi* olduğu kayıtlıdır. Bu tarihte hazırlanan vakıf defterinde de 1 h. müteferrik nüfusu bulunmaktadır. Hâriçten ekilen 3,5 çiftlik yeri bulunan, buğday, arpa, yulaf, burçak, nohut, susam, pamuk, bostan, üzüm, çeltik ziraati yapılmakta olan köyde ayrıca arı ve koyun da bulunmaktadır. Defterde köyün 1.590 akçalık geliri kaydedilmiştir. 1539-40 tarihinde köy aynı hâsılın 1.390 akça hissesi ile *Ahmed*'e timar olarak verilmiştir. 21 Ramazan 980 (25.I.1573) tarihli timar tevcih defterine *Kırıklar nâm-ı diğer Gökali* olarak kaydedilen Bergama'ya tâbi 3.000 akça hâsılı olan köy *Sarrac Mustafa*'nın 7.200 akçalık timarındadır. 1573 tarihli tahrîr defterine de *Kırıklar nâm-ı diğer Gök Ali* olarak kayıtlı köy *Ömer*'in timarına dâhilindedir. Köy 5 ç., 5 n., 3 e., 7 k., 11 m. ve 10 muafdan oluşan 55 nüfusu barındırmaktadır. Bu nüfus içerisinde dörder nefer çeltikçi ve çeltikçi haymânesi dikkati çekmektedir. Deftere köyün hâsılı yazılmamıştır. Aynı tahrîrde 1 ç., 3 n., 11 m. ve 4 muafdan oluşan 19 nefer nüfusla kaydedilen köyde hariçten 2,5 çiftlik yer ekilmektedir. Burada köy 1.700 akça hâsıl ile *Abdullah*'ın timarında görünmektedir. 18 Ramazan 984 (9.XII.1576) tarihinde köy aynı hâsılla *Mehmed Çavuş*'un tahvilinden *Ramazan v. Ahmed*'in timarına kaydedilmiştir. *Kırıklar* köyü 3.000 akça hâsılla 24 Receb 1004 (24.III.1596)'da *Mustafa sürücü*'nün tahvilinden *Ali b. Mustafa*'nın zeâmetine dâhil edilmiştir. 18 Ramazan 1005 (5.V.1597)'de *Gök Ali* nezdinde bulunan *Kırıklar 3.400 Ali v. Mustafa*'nın tahvilinden *Mehmed v. İbrahim*'in timarına kaydedilmiştir. Aynı defterde 20 Zî'l-ka'de 1005 (5.VII.1597) tarihli kayıta *Kırıklar* köyü 3.000 akça ile *Gök Ali* 1.700 akça ile *Abdullah v. Mehmed Çavuş*'un timarındadır. 18 Rebi'ül-evvel 1007 (19.X.1598)'de köy 3.000 akça ile *Süleyman*'ın timarına dâhil edilmiştir.

Gökçeler ¹³⁵ (Bugün Bergama'ya bağlı Gökçeyurt köyü ?) : Gökçeler ismini taşıyan Türkmân yörükânı tâifesine mensup cemâatin Nevâhi-i Bergama kazâsı gibi pek çok kazâda yerleştikleri görülmektedir¹³⁶. 1480'li yıllara tarihlenen kürekçi defterinde köyde 2 nefer kürekçi ile 5 nefer yamak kayıtlıdır. 1530 tarihli icmâl defterinde 2 h. olarak kayıtlı köyün 2.384 akça geliri bulunmaktadır. 1539-40 tarihinde köy *Mahmud* ve *Emirze*'nin timarındadır. 1573 tahrîrde *Mehmed* ve

¹³⁴ BA., MAD 152, v. 41a; BA., TD 111, s. 689; BA., TD 166, s. 188; BA., TD 113, s. 42; BA., TD 198, s. 266; BA., Rûznâmçe 37, s. 177; TK., KKA., TD 75, v. 315b, 337a-b; BA., Rûznâmçe 46, s. 299; BA., Rûznâmçe 184, s. 329; BA., Rûznâmçe 196, s. 121, 205; BA., Rûznâmçe 215, s. 25.

¹³⁵ BA., MAD 240, s. 163; BA., TD 166, s. 189; BA., TD 198, s. 259; TK., KKA., TD 75, v. 319b; BA., Rûznâmçe 59, s. 632; BA., Rûznâmçe 184, s. 243; BA., Rûznâmçe 196, s. 127.

¹³⁶ Cevdet Türkay, a.g.e., s. 377.

Abdullah'ın nöbetleşe timarı olan köy, Sultan Murâd vakfi reâyâsı, Karacalar Cemâati ve Emir Sultan vakfi reâyâsı tarafından hâriçten ziraat olunmakta ve öşür vermektedirler. Köyün 3.500 akçalık hâsılı vardır. 14 Rebi'ül-ahir 990 (8.V.1582) tarihinde köy aynı hâsilla *Bekir v. Hacı Ali*'ye tevcih edilmiştir. 24 Rebi'ül-ahir 1004 (27.XII.1595)'de *Gökçe* köyü 2.500 akça hâsilla *Ali v. Bostan*'ın timarındadır. 26 Ramazan 1005 (13.V.1597)'de köy 3.500 akça ile *Kâsım v. Abdullah*'ın timarına kayıtlıdır.

Gölcük ¹³⁷ : 1570 icmâllerinde ilk defa karşılaştığımız köyün 1.378 akça hâsılı bulunmaktadır. 1573 tahrîrinde köyde 1 n., 2 k., 12 m. ve 5 muafdan oluşan 20 kişi kaydedilmiştir. Buğday, arpa ve yulafdan % 40'lık gelir temin edilmektedir. Ayrıca üzüm, soğan, meyve, pamuk ürünlerinin alındığı ve koyun yetiştirilen köyün 1.378 akçalık geliri bulunmaktadır.

Halilü ¹³⁸ : 1573 tahrîrinde mezraa olmuş, *Mesih*'in timarına dâhil, Nevâhiye tâbi köyün yıllık geliri 800 akçadır.

Hamzahocalu, Hamzakocalu (Hamzahocalar) ¹³⁹ (Bugün Kınık'a bağlı Hamzahocalı köyü) : Fâtih devrine âit piyâde defterinde köyde 1 yaya çiftliğine kayıtlı 2 yamak bulunmaktadır. Köy, II. Bâyezid dönemine âit kürekçi defterinde *piyadegân köyü* olarak belirtilmiştir. 1 nefer kürekçisi ve 7 nefer yamağı bulunan köyün yamaklarının isimleri verilmeden yaya oldukları kaydedilmiştir. 1521-22 tarihli vakıf defterinde Bergama'ya tâbi köyde 18 h., 1 m. müteferrik nüfus bulunmaktadır. Bunlardan 216 akça bennâk resmi alınmaktadır. 1530 tarihli muhâsebe-icmâl defterine nüfusu 4 n. ve 4 m. olarak kaydedilmiştir. 1539-40 tarihli timar icmâl defterinde *Hamzahocalu* köyünün 707,5 akça hâsıl ile *Hızır*'ın hisseli timarındadır. 1551-52 tarihli piyâde defterinde Bergama yayabaşısı hassına tâbi *Süleyman o. Hamzahoca* çiftliğinde 7 yamak ile 108 dönüm yer kaydedilmiştir. 1570 icmâllerinde köyün 1.500 akça hâsılı kayıtlıdır. 15 Muharrem 980 (28.V.1572) tarihli rûznâmçe kaydında *Hamzahoca* köyü 1.060 akça ile *Hasan v. Mustafa*'nın timarındadır. 1573 tahrîrinde adı *Hamzahocalar* olan köyün nüfusu 1 n., 4 k., 6 m. ve 4 muafdan müteşekkil 15 nefere yükselmiştir. 1539 ve 1573 tahrîrleri köyde 4 h., 4 m. Karacalar cemâati bulunduğunu göstermektedir. Buğday, arpa, burçak, yulaf, üzüm, susam, meyve yetiştirilen ve hayvancılık yapılan köyde hububat ziraati toplam gelirin % 70'ini oluşturmaktadır. Köyün geliri 1530'da 707 akça iken artan nüfusuna oranla 1573'de 1.100 akçaya yükselmiştir. 1567 tarihinde köydeki *Hacı Mehmed mescidi* için 2.000 akçanın gelirinin vakfedildiği tespit edilmektedir. Timar 21 Rebi'ül-lahir 998 (27.II.1590)'de *Abdullah v. Kurd Ağa*'nın tahvilinden Dergâh-ı âli müteferrikası *Elvân*'ın zeâmetindedir. 2 Cemâzie'l-ahir 1000 (16.III.1592) tarihinde

¹³⁷ TK., KKA., TD 208, v. 6a; BA., MAD 1289, s. 15; TK., KKA., TD 75, v. 297a.

¹³⁸ TK., KKA., TD 75, v. 329b.

¹³⁹ BA., MAD 13, v. 31b; BA., MAD 240, s. 166; BA., TD 113, s. 38; BA., TD 166, s. 191; BA., TD 198, s. 261; BA., TD 278, s. 47; BA., TD 531, s. 300; BA., Rûznâmçe 37, s. 75; TK., KKA., TD 208, v. 6a; BA., MAD 1289, s. 15; TK., KKA., TD 75, v. 300a-b, 305a; TK., KKA., TD 580, v. 159a; BA., MAD 22185, s. 30; BA., Rûznâmçe 138, s. 556; BA., Rûznâmçe 184, s. 73, 468; BA., Rûznâmçe 196, s. 201, 217; BA., Rûznâmçe 215, s. 8.

köy 1.060 akça ile *İsa v. Musa'nın* timarına tevcih edilmiştir. 20 Cemâzie'l-evvel 1004 (21.I.1596)'de *Hamzalu-i Hoca* olarak kaydedilmiş Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köy Dergâh-ı âli çavuşlarından *Mehmed Çavuş'un* zeâmetindedir. Aynı defterdeki 27 Cemâzie'l-ahir 1004 (27.II.1596) tarihli timar tevcihinde köy 1.060 akça hâsil ile dergâh-ı âli çavuşlarından *Mustafa Çavuş'un* timarına dâhildir. 14 Zi'l-ka'de 1005 (29.VI.1597)'de köy, *Mustafa Çavuş'un* tahvilinden *Mehmed'in* timarına geçmiştir. 28 Zi'l-ka'de 1005 (13.VII.1597)'de *Mehmed'in* timarındadır. 13 Muharrem 1007 (16.VIII.1598)'de köy divân-ı hümayun kâtibi *Hüdavirdi'nin* timarındadır.

Hassaköy/Hasköy ¹⁴⁰ : 1539 tarihli evkâf defterinde ve 1573 mufassalında köyde 1 h., 1 m. Karacalar cemâati bulunmaktadır. 1573'de köyde 4 k. ve 10 m.'den müteşekkil 14 nefer nüfus kayıtlıdır. Hububat ziraati köyün gelirlerinin yaklaşık yarısını oluşturmaktadır. Ayrıca köyde üzüm, pamuk, bostan, susam mahsulleri de yetiştirilmektedir. *Nasuh'un* timarında bulunan köyün hâsılı 1.000 akçadır.

Hatib Paşa ¹⁴¹ : 1521 tarihli evkâf defterinde Hatib Paşa köyünün *Kavaldan* ? olarak meşhur olduğu yazılmaktadır. Mülk olan köy *Han oğlu'ndan* alınmıştır. 1530 icmâlinde amme vakfına dâhil olan köyde 5 h. ve 1 m. kayıtlıdır. Daha sonra timara verilen köye *İbrahim ve Ali Çelebi* onların ardından da *Ali ve Mahmud Çelebi* mutasarrıf olmuşlardır. 1567 tahrîrinde 12 çiftlik olduğu söylenen köy ölçülmüş ve fazla olduğu tespit edilerek vakfa dâhil edilmiştir. 1521 tahrîrinde 5 k ve 5 m. nüfus kayıtlıdır. Bennâk resmi olarak 45 akça alınan köyün hâsılı 1.228 akçadır. 1530 tahrîrinde diğer ismi belirtilerek kaydedilen, *Hatib Paşa* evkâfına dâhil köyün nüfusu ve hâsılı aynıdır.

Hatunhavlusu/Hatunulusu ¹⁴² : Köyün adının *Hatunulusu* ve *Hatunhavlusu* olarak iki şekilde yazıldığı görülmektedir. 1480'li yıllarda köye kayıtlı 2 kürekçi ile 7 yamak bulunmaktadır. Köy, 20 Şa'ban 925 (17.VIII.1519) tarihinde 1.189 akça ile Tarhala nâhiyesi seraskeri *Emirullah'ın* timarındadır. 1530 tarihli icmâl defterinden 9 h. ve 9 m. oturduğu köyün hâsılı 1.189 akça olarak belirtilmiştir. Bu tarihte köyün adını taşıyan korusunun 1.000 akça hâsılı bulunmaktadır. 1539-40 tarihli timar icmâlinde köy 1.189 akça ile *Çerisürücü Süfi İmirze'nin* timarındadır. 1539 tarihli evkâf tahrîrinde köydeki Karacalar cemâatinin 6 h. ve 6 m. olduğu görülmektedir. Gurre-i Rebi'ül-evvel 977 (14.VIII.1569) tarihinde köy aynı hâsilla *Çerisürücü Hüsrev'e* tevcih edilmiş, 11 Rebi'ül-evvel 980 (22.VII.1572) tarihinde de timarın sâhibi değişmemiştir. 1573'de Nevâhi- Bergama'ya tâbi köyde 2 ç., 6 n., 2 e., 3 k., 23 m. ve 6 muafdan müteşekkil 42 nefer nüfus barınmaktadır. Köyde Karacalar ve Sultan Murâd evkâfına 10 nefer kaydedilmiştir ki dühân ve zemin resimlerini vermektendirler. Buğday, arpa, burçak, yulaf, hububat cinsinden ekilen ürünler

¹⁴⁰ BA., TD 531, s. 290; TK., KKA., TD 75, v. 337a, 304b.

¹⁴¹ BA., TD 453, v. 52a; BA., TD 166, s. 193; TK., KKA., TD 580, v. 134a; BA., TD 166, s. 193.

¹⁴² BA., MAD 240, s. 163; BA., Rûznâmçe 1, s. 360; BA., TD 166, s. 188, 189; BA., TD 198, s. 251, 264; BA., TD 531, s. 294; BA., Rûznâmçe 29, s. 293; BA., Rûznâmçe 37, s. 86; TK., KKA., TD 75, v. 308b, 342b-343a; BA., Rûznâmçe 31, s. 62; BA., Rûznâmçe 147, s. 201; BA., Bâb-ı Asâfi Rûznâmçe 2164, s. 6; TK., KKA., TD 580, v. 160a.

arasındadır. Ayrıca bostan, susam, pamuk ve meyve ürünleri de alınmaktadır. Köyün yıllık geliri 2.675 akçadır. 6 Zi'l-hicce 978 (1.V.1571) tarihinde köy 2.675 akça ile *Mahmud Çelebi*'nin zeâmetindedir. 14 Cemâzie'l-evvel 1001 (16.II.1593) tarihli rûznâmçe kaydında köy aynı hâsılla *Halil v. Emre*'nin ölümü üzerine *Mehmed*'in timarına dâhil edilmiştir. 25 Şa'ban 1018 (23.XI.1609)'da köy, *Müteferrika Hasan*'ın tahvilinden *Piyâle*'nin zeâmetine verilmiştir. 1567 tarihli vakıf defterinde köyün mescidi için vakıf tesis edildiği tespit edilmektedir. Buna göre kelâm-ı kadim okunması şartıyla *Hacı Turgud* ve *Şahbula Hatun* tarafından toplam 1.600; köyün avârızı için *Hızır Bâli*, *Sitti Hatun*, *Devlet Hatun* ve *Mustafa* tarafından toplam 3.350 akça; köyde bulunan kuyular için de toplam 600 akçanın gelirinin vakfedildiği anlaşılmaktadır.

Hatunili¹⁴³ : II. Bâyezid dönemine âit kürekçi defterinde adına rastladığımız köyün 1 kürekçisi ve 5 yamağı bulunmaktadır. 1521 tarihli evkâf defterinde köyün Sultan Murâd tarafından *Paşalıbeğ*'e temlik edildiği kaydı bulunmaktadır. Bundan sonra köy, onun neslinden gelenlere geçmiştir. Bu tahrîrde köyde 12 ç., 4 k., 2 e.'den müteşekkil 25 hane ve 15 m. kaydedilmiştir. Nüfus içerisinde 1 pir, 5 azatlı köle ile *Yunus v. Hacı Abdal* adlı nişanlı şehzâde doğancısı bulunmaktadır. Buğday, arpa, yulaf, burçak ve nohut, soğan, susam ziraati yapılmaktadır. Otağı bulunan ve koyun yetiştirilen, arıcılık yapılan köyün etrafında sazlıkları da bulunmaktadır. Bu tarihte köyün 5.562 akça geliri vardır. 1530 yılına âit icmâl defterinde Taşili'ne tâbi köy *Evlâd-ı Paşalu* mülkünde yer almaktadır. 25 h. ve 15 m. nüfusu bulunan köyün geliri 5.520 akçadır. 1539 tarihli evkâf defterinde vakf-ı evlâd mülk olduğu kaydedilmiş köyün nüfusu 2 ç., 20 n., 9 k., 40 m. ve 6 muaf olmak üzere 77 nefer olduğu görülmektedir. Köyde bir hane *Sultan Murâd Hân evi* vardır ki doğancı olması muhtemeldir. Ayrıca 1539 ve 1573 tahrîrleri köyde Karacalar cemâatine mensup 11 h. ve 7 m.'in bulunduğunu göstermektedir. 1567 tarihli vakıf defterinde 2 ç., 19 n., 11 k. ve 40 m.'den oluşan 77 neferlik nüfus kayıtlıdır. Bu tarihte hububat ziraati 5.520 akça olan köy gelirinin % 56'sını oluşturmaktadır. Ayrıca köyde susam, pamuk ekiminin gerçekleştirilmektedir. Etrafında sazlıkları olan köyde koyun yetiştirilmekte ve arı kovanlarının bulunduğu da dikkati çekmektedir. Bu defterden köyde *Hacı Abdal mescidi*'nin bulunduğunu tespit edilmektedir. Mescid için 2.000, köyün avârızı için 1.000, kuyu için 200 akça vakfedilmiştir.

Hırsızcalu¹⁴⁴ : 1480'li yıllarda köyde 2 kürekçi ile 8 yamak kayıtlıdır. 1530 tarihli icmâl defterinde köyün 1.349 akçalık geliri kayıtlıdır. 1539-40 tarihli icmâl defterinde köyün *Karahızır* köyüyle birlikte 2.049 akça hâsıl ile *Şâdi*'nin timarında olduğunu tespit edilmektedir. Daha sonraki kayıtlarda bu köyle ilgili bilgi yoktur.

¹⁴³ BA., MAD 240, s. 162; BA., TD 453, v. 62a; BA., TD 166, s. 195; BA., TD 531, s. 230, 291; TK., KKA., TD 75, v. 307a; TK., KKA., TD 580, v. 143a, 160b.

¹⁴⁴ BA., MAD 240, s. 163; BA., TD 166, s. 190; BA., TD 198, s. 265.

Hoca Ali ¹⁴⁵ : 1567 tarihli vakıf defterinde karşımıza çıkan Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köyde bulunan *Hüseyin Beğ mescidi* imam ve müezzini için 13.000 akça ile bir bağın gelirlerinin vafedildiği tespit edilmektedir. 1570 icmâllerinde köyün hâsılı 1.371 akçadır. Köyde 1573 tahririnde 1 ç., 1 e., 2 k., 6 m. ve 1 muafdan müteşekkil 11 nüfus oturmaktadır. Buğday, arpa, yulaf, susam, meyve, üzüm, pamuk yetiştirilen köyde hububat gelirleri toplamın % 63'ünü oluşturmaktadır. Bu tarihte köyün 1.371 akçalık hâsılı mevcuttur.

Horzinan/Tur Sinan ¹⁴⁶ : Tahrirlerde köyün adının değişik yazımları ile karşılaşılmaktadır. 1521 yılına âit tahrir defterinde 5 h., 11 m.'i bulunan ve padişah hassında yer alan köyün adı bu tarihte hazırlanan evkâf defterinde *Düzyatan* şeklinde okumaya imkân vermektedir. Bu defterde köyde 48 akça bennâk vergisi alınan 4 h. ve 1 m. müteferrik nüfus kaydedilmiştir. 1530 icmâlindeki isim ise *Tur Sinan* olarak okumaya müsaittir. 1539 yılında hazırlanan vakıf defterinde adı *Közyapan* şeklinde okunabilecek şekilde yazılan köyde 5, 1573 yılına âit mufassal defterde ise 4 nefer Karacalar hânesi bulunduğu görülmektedir. 1539-40, 1570 ve 1572 tarihli icmâl defterlerinde köyün hâsılı 2.523 akçadır. 1567 tarihli vakıf defterinde Bergama'ya tâbi köyün adı *Dörtyan* şeklinde okunabilecek şekilde yazılmıştır. Bu tarihte köydeki *Hacı Mehmed mescidi* imamı için 1.800, mescidin yağmumu ihtiyacı için de 300 akça vakfedilmiştir. 1573'de nüfus 2 ç., 5 n., 1 e., 2 k., 8 m. ve 13 muafdan ibaret olmak üzere 31 nefere yükselmiştir. Buğday, arpa, burçak, yulaf, üzüm, meyve mahsulü alınan, hayvancılık yapılan ve ağılları bulunan köyün 3 çiftlik yerinde hâriçten ziraat yapılmaktadır. Köyün vergi geliri XVI. yüzyıl tahrirlerinde 2.522 akça olarak gösterilmiştir.

Ilgunlu/İlgünlü ¹⁴⁷ (Bergama'ya bağlı Ilgıncaber köyü) : 1521-22 tarihli evkâf defterinde köy, *Soğançalı* ve *Bölücek* köyleriyle birlikte Sultan Murâd evkâfına dâhil olarak kaydedilmiştir. 1573 yılına tarihlenen evkâf defterinde köyde 33 nefer nüfus kayıtlıdır. 1567 tarihli vakıf defterinde Bergama'ya tâbi köyün mescidinin imamı, mumu ve hasırı için 400, kayyum ve çırası için de 80 akça vakfedilmiştir. Tarihsiz mufassal evkâf defterinde 15 k., 21 m. olmak üzere 36 nefer nüfus kaydedilmiştir.

Ilıca ¹⁴⁸ : 1521 tahririnde padişah hassı olarak kaydedilen köyün 9 h. ve 10 m. nüfusu mevcuttur. Buğday, arpa, yulaf, susam, pamuk, üzüm ekilen köyde arı kovanları bulunmakta ve koyun yetiştirilmektedir. Köyün 1521'de geliri 1.753 akçadır. Ayrıca bu yıla âit vakıf tahririnde Bergama'ya tâbi köyde 24 akça bennâk resmi veren 2 h. müteferrik nüfus kaydedilmiştir. Bu tarihlerde hazırlanan icmâl

¹⁴⁵ TK., KKA., TD 580, v. 159b; TK., KKA., TD 208, v. 6a; BA., MAD 1289, s. 15; TK., KKA., TD 75, v. 298a.

¹⁴⁶ BA., TD 111, s. 686; BA., TD 166, s. 187; BA., TD 531, s. 288; BA., TD 113, s. 42; BA., TD 198, s. 11; TK., KKA., TD 208, v. 5b; BA., MAD 1289, s. 14; TK., KKA., TD 580, v. 162b; TK., KKA., TD 75, v. 293a-b, 303a-b.

¹⁴⁷ BA., TD 113, s. 23-24; TK., KKA., TD 570, v. 142b; TK., KKA., TD 580, v. 162a; BA., TD 1020, s. 1.

¹⁴⁸ BA., TD 111, s. 695; BA., TD 113, s. 41; BA., TD 166, s. 187; BA., TD 198, s. 11; TK., KKA., TD 208, v. 9a; TK., KKA., TD 75, v. 309b.

defterinde köy aynı hâsıla padişah hasları arasında kaydedilmiştir. 1570 icmâlinde ve 1573 tahrîrinde Şehzâde Murâd haslarına dâhil olan köyde vergi veren nüfus olarak 6 nefer kayıtlıdır. 1573'de hububat ziraati gelirin % 71'ini teşkil etmektedir. 1,5 çiftlik hâriçten ziraat olunan yeri bulunan köyün bu tarihte geliri 1.751 akça olarak kaydedilmiştir.

İşıkviranı (Eşekviranı) ¹⁴⁹ (Aşıkviran, İşıkveren adlarıyla anılan köy, günümüzde Kınık'a bağlı İşıklar köyü¹⁵⁰) : 1570 icmâllerinde köyün 1.540 akça hâsılı kayıtlıdır. 1539 ve 1573 tahrîrlerinde köyde 3 h., 3 m. olmak üzere 6 nefer Karacalar cemâati bulunmaktadır. 1573 tahrîrinde köyde 1 ç., 1 n., 9 m. ve 2 muafdan oluşan 13 nüfus kayıtlıdır. Buğday, arpa, burçak, yulaf mahsullerinden elde gelir, toplamın yarısından fazlasını teşkil etmektedir. Ayrıca üzüm, meyve, soğan gibi ürünler de yetiştirilmektedir. Köyde *Divâne Piri pınarı*'nda 2, bu pınar civarındaki *Göstereler pınarı*'nda da 4 kile çeltik ekilmektedir. Köyden yıllık 1.540 akça hâsıl elde edilmektedir.

İğdecik ¹⁵¹ (Kınık'a bağlı Cumalı köyünün aşağısında bugün mevcut olmayan yerleşim merkezi¹⁵²) : Yörükân tâifesinden köyün adıyla aynı adı taşıyan *İğdecik* veya *İğdecik Delüsü* denilen bir cemâatin Kırşehri, Bozok sancaklarıyla Hamid sancağında Irla kazâsında yerleşmiş oldukları tespit edilmekle birlikte köyün adının bu cemâat ile ilgili olarak mı yoksa tasvirî bir isim olarak mı verildiği tespit edilememiştir¹⁵³. II. Bâyezid dönemine tarihlenebilecek kürekçi defterine göre *İğdecük* köyünün 1 kürekçi ve 4 yamağı vardır. Kanunî dönemi başlarına âit 1521 tarihli mufassal ve 1530 tarihli icmâl defterlerde *Deşdeginler* köyü ile birlikte kaydedilen köyün 15 h., 11 m. ve 1 imamı bulunmaktadır. Köydeki 2 hassa çiftlikten 200 akça gelir elde edilen köyde buğday, arpa, yulaf, bakla, susam, pamuk ekilmekte bağcılık, bostancılık yapılmakta arı, koyun yetiştirilmektedir. Pınar ayağında 5 kile tohum ekilen çeltik arazisi bulunan köyün 2.032 akça geliri vardır. 1539-40 ve 1570 tarihli icmâl defterlerinde köy 2.033 akça ile padişah hassına dâhildir. Köy, 1573 tahrîrinde boşalmış görünmektedir.

İkisaraylu ¹⁵⁴ : II. Bâyezid döneminde köy 1.800 akça ile *Ahmed*'in timarındadır. Bu dönemde köyde 1 nefer kürekçi ile 6 nefer yamak bulunmaktadır. 1521-22 tarihli vakıf tahrîrinde köyde 12 akça bennâk resmi alınan 1 hane müteferrik nüfus bulunmaktadır. 1530 tarihli icmâl defterinde *nısf-ı İkisaraylu* olarak kayıtlı

¹⁴⁹ TK., KKA., TD 208, v. 6a; BA., MAD 1289, s. 15; BA., TD 531, s. 292; TK., KKA., TD 75, v. 307b, 296b-297a.

¹⁵⁰ Dağıldığı kaydedilen köy *İşıkveren* veya *Eşekveren* olarak da adlandırılmaktadır. Köyün adı ile ilgili efsane için bkz. Eyüp Eriş, *Tarihte Kınık*, İzmir bt.y., s. 176. Balıkesir İli Havran İlçesinde şimdiki adıyla Çamdibi köyü halk arasında *Eşekveren* olarak anılmaktadır (V.G.).

¹⁵¹ BA., MAD 240, s. 159; BA., TD 111, s. 692-693; BA., TD 166, s. 187; BA., TD 198, s. 9; TK., KKA., TD 208, v. 5b; BA., MAD 1289, s. 13; TK., KKA., TD 75, v. 290a-b.

¹⁵² Eyüp Eriş, *a.g.e.*, s. 50.

¹⁵³ Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 427.

¹⁵⁴ BA., MAD 152, v. 41a; BA., MAD 240, s. 165; BA., TD 113, s. 38; BA., TD 166, s. 188, 189; BA., TD 198, s. 267; BA., *Rûznâmçe* 8, s. 299; TK., KKA., TD 75, v. 312a-b; BA., *Rûznâmçe* 184, s. 468.

köyün 7 h.'si ile 1.668 akça hâsılı görünmektedir. Timar köyleri arasında yer alan diğer yarısında ise 1 h. ve 1 m.'i ile yıllık geliri 2.000 akça olarak kaydedilmiştir. Bu kısım 1539-40 tarihinde *Hacı Alî'ye* 1.800 akçalık hisseli timar olarak verilmiştir. 18 Zi'l-hicce 964 (12.X.1557) tarihli rûznâmçe kaydında Tarhalaya tâbi olarak gösterilen köy 306 akça ile Divân-ı âli kâtipleri reisi *Abdurrahman Çelebi'nin* timarındadır. 1573 tarihinde *Defterdâr Mehmed Çelebi'nin* haslarına dâhil olan köyde 6'sı m. 15 nefer vergi nüfusu kayıtlıdır. Buğday, arpa, burçak, yulafdan elde edilen gelir toplamın yarısından fazlasını teşkil etmektedir. Ayrıca üzüm, bostan, meyve, pamuk ürünleri alınan ve hâriçten işlenen 3 çiftlik yeri bulunan köyün 1.668 akça geliri bulunmaktadır. 20 Cemâzie'l-evvel 1004 (21.I.1596) tarihli rûznâmçe kaydında *Eskisaraylı* olarak kaydedilen Bergama'ya tâbi köy aynı hâsılla Dergâh-ı âli çavuşu *Mehmed Çavuş'un* timarına verilmiştir.

İlbeği¹⁵⁵ : Köy ile aynı adı taşıyan Türkmân tâifesinden *İlbeği* veya *İlbeğlü* aşiretinin Osmanlı Devleti'nin değişik kazâlarında ve çok geniş bir coğrafyada yaşadığı tespit edilmektedir¹⁵⁶. II. Bâyezid devri timarlarının kaydedildiği mücmel defterde *İlbeğlü* olarak karşımıza çıkan köy 1.715 akça ile *Ahmed'in* timarında görünmektedir. 1530 tarihli icmâl defterinde *Elki* okunabilecek şekilde yazılmış köyün iskânı belirtilmeden yalnızca 1.929 akçalık yıllık geliri kaydedilmiştir. 1539-40 tarihli icmâl deftere göre köyün 1.929 akça olan hâsılı 1.719 akça hisse ile *Ahmed'in* timarına verilmiştir. 1573 tahrîrinde *İlbeği* yazımıyla karşımıza çıkan köyde 1 ç., 1 n., 2 e., 1 k. ve 12 m.'den oluşan 17 kişi barındırmaktadır. Bu tarihte *Numan'in* timarına dâhil köyde hububat ziraati yapılmakta üzüm yetiştirilmekte ve arılardan bal temin edilmektedir. Birer taşlı âsiyab ile dinkin bulunduğu köyde ayrıca bir de harap değirmen bulunmaktadır. Hâsılı 2.500 akça olarak kaydedilmiştir. 3 Receb 999 (27.IV.1591)'da Nevâhi-i Bergama'ya tâbi 2.500 akçalık köyün 1.720 akçalık hissesi *Mehmed'in* feragatinden *Hüseyin'e* tevcih edilmiştir. 2 Ramazan 1004 (30.IV.1596)'de köy *Hüseyin'in* ölümü ile *Mehmed b. Hüseyin'e* tevcih edilmiştir. 2 Safer 1006 (14.IX.1597) tarihinde köyün *Hüseyin'in* ölümü üzerine 1.720 akça hisse ile *Hızır'ın* timarına dâhil edilmiştir. Köyün 780 akçalık hissesi 13 Şevvâl 1007 (9.V.1599)'de babasının feragatinden *Beytullah b. Nu'man'ın* timarına kaydedilmiştir.

İliçlü¹⁵⁷ : II. Bâyezid dönemine âit olması muhtemel kürekçi defterine göre köyde 1 nefer kürekçi ile 6 nefer yamak kayıtlıdır. Ancak bu iskân yeri hakkında daha sonraki kayıtlardan bilgi temin etmek mümkün olmamıştır.

İlyaslar¹⁵⁸ : Köy ile aynı taşıyan aşiretin Hüdavendigâr eyâletinde, Aydın ve Niğbolu sancaklarında yaşadıkları görülmektedir. Aynı şekilde bu isimli bir cemâatte Anadolu'nun değişik sancaklarında yerleşmiştir¹⁵⁹. Fâtih dönemine tarihlenen piyâde

¹⁵⁵ BA., *MAD* 152, v. 40b; BA., *TD* 166, s. 190; BA., *TD* 198, s. 262; TK., KKA., *TD* 75, v. 328a; BA., *Rûznâmçe* 136, s. 577; BA., *Rûznâmçe* 184, s. 347; BA., *Rûznâmçe* 199, s. 34; BA., *Rûznâmçe* 215, s. 124.

¹⁵⁶ Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 92-93.

¹⁵⁷ BA., *MAD* 240, s. 162.

¹⁵⁸ BA., *MAD* 13, v. 33a; TK., KKA., *TD* 75, v. 344a.

¹⁵⁹ Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 93, 430.

defterinde köyde 1 yaya çiftliği bulunduğunu bu çiftlikte 3 yamak kayıtlı olduğu tespit edilmektedir. 1573'de Bergama'ya tâbi köyde 1 ç., 4 n., 1 e., 4 k., 17 m. ve 1 muafdan oluşan 28 neferlik nüfus bulunmaktadır. Hububat ziraati köy gelirinin % 57.5'ünü oluşturmaktadır. Köyde ayrıca üzüm, bostan, incir ürünleri de alınmakta, arılardan bal elde edilmektedir. Bu tarihte köy 1.799 akça yıllık geliri sahiptir.

İshaklu ¹⁶⁰ : Yörükân tâifesinden *İshaklu* veya *İshaklar* adını taşıyan bir cemâatin Anadolu ve Rumeli'nin değişik yerlerinde yerleştikleri tespit edilmektedir¹⁶¹. II. Bâyezid dönemine âit kürekçi defterinde 2 nefer kürekçi kaydedilmiş olmakla birlikte köyde yarar kürekçi bulunmadığından bunların bedel olduğu belirtilmiştir. Yamaklar ise isimleri belirtilmeden 10 nefer olarak kaydedilmişlerdir. 1521-22 yıllarına âit vakıf tahririnde köyde 36 akça bennâk resmi alınan 3 h. müteferrik nüfus bulunmaktadır. 1530 yılında 16 h., 6 m. ve 1 imamın kayıtlı olduğu köyün hâsılı *Bozcaalan* mezraası ile birlikte 3.058 olarak kaydedilmiştir. 1539-40 tarihli icmâl defterine göre köy *Yusuf*'un timarındadır. 17 Zî'l-hicce 978 (12.V.1571) tarihinde köy aynı hâsıla *Sefer*'e tevcih edilmiştir. 1573 tahririnde 4 ç., 1 n., 5 e., 10 k., 34 m. ve 8 muafdan oluşan 62 nefer nüfusu barındıran köyde buğday, arpa, burçak, yulaf, üzüm, bostan, pamuk ürünleri alınmaktadır. Korusu ve çay ayağında 10 kile tohum ekilen yeri bulunan köyde *Arslan b. Yusuf* ve *Hamza b. Ahmed*'e âit birer taşlı ve 2 harap değirmen bulunmaktadır. Hâriçten ziraat olunan 2 çiftlik yeriyle *Sefer*'in timarına dâhil olan köyün hâsılı 5.612 akçadır. 20 Zî'l-hicce 984 (10.III.1577)'de köy hâsılının 2.000 akçalık hissesi *Sefer*'in tahvilinden *Kaya*'ya verilmiştir. Defterdeki 28 Ramazan 990 (26.X.1582) tarihli kayıt köydeki mezraanın 1.800 akça hisse ile *Hüseyin v. Mustafa*'nın timarında olduğunu göstermektedir. 17 Zî'l-ka'de 990 (13.XII.1582)'de 5.612 akça hâsılı olan Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köy 1.800 akça hisse ile *Kaya Çerisürücü*'nün tasarrufundadır. Selh-i Receb 1001 (2.V.1593) tarihli timar tevcih kaydında *Sefer Kethüda*'nın sefere memur iken gitmemesi üzerine köyün gelirinin 2.000 akçalık kısmı *Dergâh-ı âli çavuşlarından Mahmud oğlu Ahmed Çavuş*'un adamı *Mehmed*'in timarına dâhil edilmiştir. 16 Receb 1004 (16.III.1596) tarihinde timar *Hüseyin*'in tahvilinden *Mehmed v. Müteferrika*'ya verilmiştir. 12 Şa'ban 1005 (31.III.1597)'de köy babası *Sefer*'in ölümüyle *Ali*'ye verilmiştir. 26 Ramazan 1005 (13.V.1597)'de 5.612 akça hâsılı olan köy 1.800 akça hisse ile *Ali*'nin tahvilinden *Bâlî*'nin timarına verilmiştir. 24 Receb 1006 (2.III.1598) tarihli kayıttan köyün *Hüsrev*'in ölümü üzerine *Hüseyin v. İskender*'in timarına verildiği görülmektedir. Ancak 17 Ramazan 1006 (23.IV.1598) tarihli kayıt köyün *Hüseyin*'in oğulları *Haydar* ve *Mehmed*'in timarında olduğu göstermektedir. 1.800 akçalık hisse 10 Şa'ban 1007 (8.III.1599)'de *Bâlî*'nin ölümüyle *Hacı Kalender b. Mustafa*'nın timarına dâhil edilmiştir.

¹⁶⁰ BA., *MAD* 240, s. 166; BA., *TD* 113, s. 37; BA., *TD* 166, s. 190; BA., *TD* 198, s. 255; BA., *Rûznâmçe* 31, s. 50; BA., *Rûznâmçe* 37, s. 162; TK., KKA., *TD* 75, v. 319a-b; BA., *Rûznâmçe* 46, s. 333; BA., *Rûznâmçe* 59, s. 688, 739; BA., *Rûznâmçe* 147, s. 241; BA., *Rûznâmçe* 184, s. 327; BA., *Rûznâmçe* 196, s. 78, 137; BA., *Rûznâmçe* 199, s. 102, 146; BA., *Rûznâmçe* 215, s. 76.

¹⁶¹ Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 440.

Kabağağaç(lu) ¹⁶² : 1521-22 yılına âit vakıf defterinde Bergama'ya tâbi köyde 48 akça bennâk resmi veren 4 h. müteferrik nüfus kaydedilmiştir. 1573 yılına âit tahrîrde 2 ç., 2 e. ve 7 m.'den ibaret 11 neferlik vergi nüfusu barındırmaktadır. Hububat ziraati köyün gelirinin % 43'ünü oluşturmaktadır. Üzüm, bostan, pamuk, susam ve bostan yetiştirilen köyde 5 kile de çeltik ekilmektedir. Mensuh hassa çiftlik ve hâriçten 1 çiftlik bulunan köy bu tarihte 2.300 akça geliri ile *Pîr Alî*'nin timarına dâhildir. 9 Rebi'ü'l-evvel 990 (3.IV.1582) tarihli timar tevcihinde köy aynı hâsilla *Mehmed*'in tahvilinden *Piyâle*'ye verilmiştir.

Kabaklar ¹⁶³ : 1573 tahrîrinde 3 ç., 6 n., 1 e., 1 k. 17 m. ve 2 muaftan oluşan 30 nefer bulunan köyde bu nüfus içerisinde 1 muaf, 1 hisareri ve 1 Sultan Murâd vakfına mensup kişi dikkati çekmektedir. Buğday, arpa, burçak, yulaf, bostan, pamuk ve meyve ürünlerinin alındığı köyün hayvanları için çayırıları da mevcuttur. Bu tarihte *Abdülgâni*'nin timarına dâhil olan köyün geliri 3.000 akçadır. Nevâhi-i Bergama'ya tâbi 3.000 akça hâsılı bulunan köyün 2.000 akça hissesi 21 Rebi'ü'l-ahir 998 (27.II.1590) tarihinde *Abdullah v. Kurd Ağa*'nın tahvilinden Dergâh-ı âli müteferrikalarından *Elvan*'ın zeâmetine dâhil edilmiştir. 2 Receb 1000 (14.IV.1592)'de 1.000 akçalık hisse *Anadolu çavuşu Ramazan*'ın timarındadır. 14 Cemâzie'l-evvel 1001 (16.II.1593) tarihli bir rûznâmçe kaydında köyün 2.000 akçalık hissesinin *Halil v. Emre*'nin ölümü üzerine *Mehmed*'e verildiği görülmektedir. Köyün 2.000 akçalık hissesi 10 Şa'ban 1007 (8.III.1599)'da babaları *Halil*'in şehâdetinden *Yusuf* ve *Hasan*'ın timarlarına verilmiştir. 8 Şa'ban 1009 (12.II.1601)'de timarın *Halil*'in ölümüyle *İbrahim v. Mehmed Beğ*'in zeâmetinde olduğu görülmektedir.

Kablucadere ¹⁶⁴ : 1530 icmâlinde 17 h. ve 13 m. oturan köyden yıllık 3.066 akça gelir elde edilmektedir. Bu köyle ilgili başka kayıt tespit edilemiştir.

Kalâgûre/Kalagra ¹⁶⁵ (Bergama'nın batısında Dikili yolu üzerinde Ovacık köyü karşısındaki büyük tepenin eteklerinde kurulmuş XIX. yüzyılda Bergama'ya bağlı Kalarga köyü, Cumhuriyet döneminde Ovacık köyünün diğer adının Kalarga olduğu tespit edilmektedir¹⁶⁶) : 1480'li yıllara tarihlenen kürekçi defterinde *Gelegr* şeklinde okumaya müsait biçimde kaydedilmiş köyde 1 nefer kürekçi bulunmaktadır. 1521 yılına âit mufassal defterinde *Pîr Mehmed Paşa*'nın hassına dâhil olan köy iki kısım olarak kaydedilmiştir. 1530 tarihli icmâl defterinde padişah hassına tâbi köylerden ilkinde 20 h. ve 11 m. ikincisinde 12 h., 9 m. kayıtlı görünmektedir. 1539-40 tahrîrde nüfusları tafsilâtli olarak çıkarılan iki köyün geliri 2.934 olarak beraber çıkarılmıştır. Buğday, arpa, burçak, nohut, susam, pamuk ziraati yapılan köylerde çeltik ekimi de yapılmakta ve bu tahrîrde köylerin birisinde 4 tane azat edilmiş köle

¹⁶² BA., TD 113, s. 40; TK., KKA., TD 75, v. 328b; BA., Rûznâmçe 59, s. 607.

¹⁶³ TK., KKA., TD 75, v. 321a; BA., MAD 22185, s. 30; BA., Rûznâmçe 138, s. 566; BA., Rûznâmçe 147, s. 201; BA., Rûznâmçe 215, s. 79; BA., Rûznâmçe 124, s. 194.

¹⁶⁴ BA., TD 166, s. 189.

¹⁶⁵ BA., MAD 240, s. 159; BA., TD 111, s. 687-688; BA., TD 166, s. 187; BA., TD 198, s. 13; TK., KKA., TD 208, v. 6a; BA., MAD 1289, s. 15; TK., KKA., TD 75, v. 301a-b; TK., KKA., TD 580, v. 161b; BA., Rûznâmçe 16, s. 98.

¹⁶⁶ Eyüp Eriş, a.g.e., s. 37; İzmir İl Yıllığı 1967, Haz. M. Sarıoğlu-T. Gönenç, Bornova 1969, s. 67.

bulunduğu göze çarpmaktadır. 1570 icmâllerinde iki köy 2.994 akça hâsıl ile birlikte kaydedilmiştir. 1573 yılında âit mufassalda da *nısf-ı Kalagure ma' nısf-ı aher* olarak birlikte kaydedilen köyde 7 ç., 6 n., 6 k., 24 m. ve 13 muafdan ibaret 56 neferin bulunduğu görülmektedir. Nüfus içerisinde 2 nefer ellicinin kayıtlı bulunduğu köyde azatlı köle sayısı 3'dür. Bu tarihte hububat geliri toplamın yarısından fazlasını teşkil etmektedir. Köy civarında bulunan *Kayadere çayırı* ise *Arslan b. Beğtimur* tarafından Bergama kadısının hücceti ile tasarruf edilmektedir. Hâriçten işlenen 10 akçalık yeri bulunan köyün hâsılı 2.934 olarak kaydedilmiştir. 1567 tarihli vakıf tahririnde köyde *Çavuşzâde Câmi'*nin bulunduğu kayıtlıdır. Câmi için 12.100 akçadan elde edilecek gelir vakfedilmiştir. 13 Cemâzie'l-ahir 980 (21.X.1572) tarihinde köyün 1.452 akça hâsıl ile *Şahkulu'nun* tahvilinden *İsa v. Şehsuvar'*ın timarına dâhil edildiği görülmektedir.

Kalemlü ¹⁶⁷ (Kımk'a bağlı Kalemköy) : Yörükân tâifesinden bu isimli bir cemâat Saruhan sancağında Timurcu kazâsında yerleşmiştir¹⁶⁸. 1573'de Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köyde 1 n., 2 e., 2 k., 6 m.'den müteşekkil 11 nefer kaydedilmiştir. Köyde az miktarda hububat ziraatinin yanısıra üzüm, bostan, susam ve meyve ürünleri alınmakta, çeltik ekimi yapılmakta ve arılardan bal temin edilmektedir. Bu tarihte köyün hâsılı 300 akçadır.

Kapucu/Kapurca ¹⁶⁹ : II. Bayezid döneminde köy 1.730 akça ile *Kaya'nın* timarındadır. 1539-40 tarihli icmâl defterinde *hâriç ez-defter* olan köy 1.452 akça ile *İdris'in* timarındadır. 1530 yılında hazırlanmış icmâl defterinde timar olarak tasarruf edilen köy iki defa kaydedilmiştir. İskânı bulunmayan köyün hâsılı 1.452, 3 h., 4 m. nüfusu bulunan ikincisinin ise 661 akçadır. 1573 mufassalında *sâbika karye* olduğu ancak mezraaya dönüştüğü belirtilmektedir. Bu tarihte 2.500 akça hâsıl ile *Sefer'in* timarına dâhil edilmiştir. Köy nezdinde bulunan *Uluklar* köyü 400 akça hâsıl ile *Ali v. Mustafa'nın* ölümünden *Mehmed v. İbrahim'in* timarına dâhil edilmiştir. 20 Zi'l-hicce 984 (10.III.1577) tarihinde aynı hâsılla mezraa olmuş köy olarak *Sefer'in* tahvilinden *Kaya'ya* tevcih edilmiştir. 17 Zi'l-ka'de 990 (13.XII.1582) tarihinde de *Kaya Çerisürücü* timarı tasarruf etmektedir. Selh-i Receb 1001 (2.V.1593) tarihli rûznâmçe kaydından köyün mezraa olduğu belirtilmektedir. Hâsılı 2.500 akça olan mezraa Dergâh-ı âli çavuşlarından *Mahmud oğlu Ahmed Çavuş'un adamı Mehmed'in* timarına dâhil edilmiştir. 16 Receb 1004 (16.III.1596) tarihinde timar *Hüseyin'in* tahvilinden *Mehmed v. Müteferrika'ya* verilmiştir. 24 Receb 1006 (2.III.1598) tarihli kayıttan mezraanın *Hüsrev'in* ölümü üzerine *Hüseyin v. İskender'in* timarına verildiği görülmektedir. Ancak 17 Ramazan 1006 (23.IV.1598) tarihli kayıt mezraanın Hüseyin'in oğulları *Haydar* ve *Mehmed'in* timarında olduğunu göstermektedir. 18 Rebi'ü'l-evvel 1007 (19.X.1598)'de köy *Süleyman'in* timarındadır.

¹⁶⁷ TK., KKA., TD 75, v. 345b.

¹⁶⁸ Cevdet Türkay, a.g.e., s. 452.

¹⁶⁹ BA., MAD 152, v. 41a; BA., TD 198, s. 268; BA., TD 166, s. 191; TK., KKA., TD 75, v. 319b; BA., Rûznâmçe 46, s. 333; BA., Rûznâmçe 59, s. 688; BA., Rûznâmçe 184, s. 327; BA., Rûznâmçe 196, s. 121; BA., Rûznâmçe 238, s. 241; BA., Rûznâmçe 199, s. 102, 146; BA., Rûznâmçe 215, s. 25.

Karaağaç¹⁷⁰ : 1890 yılına âit salnâmede Dikili'ye bağlı *Karaağaç-Nebiler* adlı bir köyün mevcudiyeti tespit edilmektedir¹⁷¹. Fâtih dönemine tarihlediğimiz yaya defterinde köyün piyâde teşkilâtına dâhil olduğunu ve köyde 9 yaya ile bu çiftliklere kayıtlı 30 yamağın bulunduğunu tespit etmekteyiz. Ayrıca köyde 7 tane de mevkuf çiftlik bulunmaktadır. II. Bâyezid dönemine âit mücmel timar defterine göre *Emirşah*'ın 2.176,5, *Hasan*'ın da 2.928 akçalık iltizâm ile elinde bulundurduğu timarları bulunmaktadır. Aynı döneme tarihlenebilecek olan kürekçi defterine göre köyde 2 nefer kürekçi ve 8 nefer yamak bulunmaktadır. 1521 ve 1530 defterlerinde kayıtlı 13 h., 4 m. nüfusu olan köyün hâriçten ziraat olunan 4 çiftlik yeri bulunmaktadır. Köyde buğday, arpa, yulaf, burçak, nohut, bağ, pamuk, susam, bostan ziraatinden 2.493 akçalık gelir hâsıl olmaktadır. 1539-40 tarihli icmâl defterinde köy aynı hâsıla *Temür ve Hasan*'ın müşterek timarındadır. 21 Zi'l-ka'de 977 (27.IV.1570) tarihinde köy 3.099 akça ile *Perviz'e* tevcih edilmiş, 9 Rebi'ül-evvel 980 (20.VII.1572) tarihinde de timar değişmemiştir. 1573 tarihli mufassal tahrîr defterinde 3 ç., 1 n., 5 k., 9 m. ile 7 muafdan oluşan 25 nefer nüfusun kayıtlı olduğu köyde bu tahrîrde ve 1539 yılına âit evkâf defterinde 4 h., 2 m. olmak üzere toplam 6 nefer Karacalar cemâati vardır. Hububat ziraati köyün gelirinin % 78'ini oluşturmaktadır. Hububatın yanısıra üzüm, pamuk ürünleri de alınan köyde arıcılık da yapılmaktadır. Köyde hâriçten 8 çiftlik yer işlenmektedir. Bu tarihte hâsılı 3.033 akçadır. 7 Rebi'ül-ahir 1004 (10.XII.1595) tarihli timar tecdidinde Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köy 3.099 akça ile *Ali v. Mehmed*'in timarında kayıtlıdır. 29 Zi'l-ka'de 1005 (14.VII.1597)'de timar babasının tahvilinden *Mehmed v. Ali*'ye tevcih edilmiştir.

Karabergoz (Karaburgas) /Sarucaoğlu/Veled-i Saruca¹⁷² (Bugün Turanlı bucağına bağlı Sarıcaoğlu köyü) : II. Bâyezid dönemine âit kürekçi defterinde *Veled-i Saruca* olarak kayıtlı köyde kayıtlı 2 nefer kürekçi ile 9 nefer yamak görünmektedir.1530 icmâlinde 11 h. ve 4 m'i bulunan köyün 2.200 akça hâsılı vardır. 1539 tarihli evkâf defterinde *Saruoğul nâm-ı diğer Karaburgas* olarak kaydedilmiş köyde 2 m. Karacalar hanesi bulunduğu görülmektedir ki bu durum 1573'de de değişmemiştir. 1539-40 tarihli icmâl defterinde köy 2.200 akça ile *Bâli, Hızır ve İlyas*'ın müşterek hisseli timarlarındadır. 1573 tahrîrinde *Karaburgaz* olarak kayıtlı köyün diğer adının *Sarucaoğlu* olduğu da belirtilmiştir. Bu tarihte köyde 4 ç., 6 n., 1 e., 5 k., 21 m. ve 9 muafdan oluşan 46 nefer nüfus bulunmaktadır. Hububat ziraati köy gelirlerinin % 48'ini oluşturmaktadır. Ayrıca üzüm, bostan, susam, pamuk, meyve ürünlerinin alındığı köyde bir mensuh çiftlik ve hâriçten işlenen 5.5 çiftlik yer mevcuttur. Bu tarihte *Mehmed ve Kubad*'ın timarında bulunan köyün hâsılı 2.700 akçadır. 12 Cemâzie'l-ahir 990 (4.VII.1582) tarihinde 2.700 akça hâsılı olan Nevâhi-i

¹⁷⁰ BA., *MAD 13*, v. 37b-39b; BA., *MAD 152*, v. 40b; BA., *MAD 240*, s. 159; BA., *TD 111*, s. 688-689; BA., *TD 166*, s. 188; BA., *TD 198*, s. 256; BA., *TD 531*, s. 289; BA., *Rûznâmçe 29*, s. 341; TK., KKA., *TD 75*, v. 327a-b; BA., *Rûznâmçe 184*, s. 231; BA., *Rûznâmçe 196*, s. 219.

¹⁷¹ Eyüp Eriş, *Çandarlı'nın Öyküsü*, Çandarlı Belediyesi Kültür yay., by. t.y., s. 72.

¹⁷² BA., *MAD 240*, s. 165; BA., *TD 166*, s. 189; BA., *TD 531*, s. 293; BA., *TD 198*, s. 261, 266; TK., KKA., *TD 75*, v. 3078a, 330b-331a; BA., *Rûznâmçe 59*, s. 660; BA., *Rûznâmçe 215*, s. 125.

bölgelerde yaşadıkları tespit edilmektedir¹⁷³. 1570 tarihlerinde hazırlanan icmâl defterlerinde Bergama'ya tâbi köy 8.500 akça hâsıl ile padişah hasları arasındadır. 1573'de diğer adının *Bozvıran* olduğu belirtilen Bergama tâbi köyde 1 n., 4 k., 10 m. ve 6 muafdan oluşan 21 nefer nüfus yaşamaktadır. Nüfus içerisinde 3 ehl-i berat, 1 muhassıl, 6 ellici, 5 haymâne bulunmaktadır. 1539 ve 1573 tahrîrlerinde köyde 13 h. ve 1 m. Karacalar hanesi kaydedilmiştir. Hububat ziraati köy gelirlerinin % 77.5'unu teşkil etmektedir. Ayrıca üzüm, bostan, pamuk mahsulleri de alınmaktadır. Köyün yıllık geliri 1.400 akçadır.

Karahızır(lu)¹⁷⁵ (Bergama'ya bağlı Karahızırlı köyü) : Yörükân tâifesinden olan köyle aynı ismi taşıyan cemâatin Nevâhi-i Bergama kazâsı dışında değişik kazâlarda yerleştikleri tespit olunmaktadır¹⁷⁶. II. Bâyezid döneminde timar icmâl kayıtlarında *Karahızır* olarak kayıtlı köy, 2.499 akça ile *Nesimî'nin* timarına dâhil edilmiştir. Bu döneme âit kürekçi defterinde köyün 1 kürekçisi, 4 yamağı kaydedilmiştir. 1521-22 tarihli vakıf defterinde Bergama'ya tâbi *Karahızır* köyünde 36 akça bennâk resmi veren 3 h. kayıtlıdır. 1530 tarihli icmâl defterinde *Karahızır* köyünün hâsılı belirtilmeden 1 h. ve 5 m.'inin bulunduğu görülmektedir. 1539-40 tarihli icmâl defterinde *Karahızır* köyünün *Hırsuzcalı* köyüyle birlikte 2.049 akça hâsıl ile *Şâdi'nin* timarında olduğunu tespit edilmektedir. 13 Zî'l-hicce 977 (19.V.1570) tarihli divân kaydında *Mehmed'in* ölümü ile 3.000 akçalık timarının *Ali'ye* verilmesi için tezkeresinin verilmesi istenmektedir. 20 Rebi'ül-evvel 978 (22.VIII.1570) tarihli bir hüküm 3.000 akçalık timarın *Mehmed'in* fevtinden 4.000 akça ile *Ali'ye* verildiğini göstermektedir. 1573 tahrîrinde nüfus olarak 1 ç., 4 n., 5 e., 5 k., 11 m. ve 37 muaf olmak üzere 63 kişi bulunan köy nüfusu içinde 14 ellici ile 3 azat edilmiş köle bulunmaktadır. Bu defterde de *Çerkes Hüseyin'in* timarına dâhil köyün hâsılı kaydedilmemiştir. 21 Cemâzi'e-levvel 990 (13.VI.1582) tarihinde köy 5.000 akça ile *Hüseyin'in* tahvilinden *Pervâne v. Ataullah'a* tevcih edilmiştir. 26 Receb 999 (20.V.1591)'da timar *Mahmud v. Ali'nin* ölümüyle *Hızır'a* tevcih edilmiştir.

Karaisa/Bahşayışlar¹⁷⁷ : 1539-40 tarihli icmâl defterinde köy *Karaisa* adıyla ve 300 akça hâsıl ile şehzâde hasları arasında kaydedilmiştir. 1567 tarihli

¹⁷³ TK., KKA., TD 208, v. 5b; BA., MAD 1289, s. 13; BA., TD 531, s. 294; TK., KKA., TD 75, v. 308b, 341a.

¹⁷⁴ Cevdet Türkay, a.g.e., s. 98, 463-464.

¹⁷⁵ BA., MAD 152, v. 41a; BA., MAD 240, s. 166; BA., TD 113, s. 40; BA., TD 166, s. 190; BA., TD 198, s. 265; BA., Kâmil Kepeci Divân-ı Hümâyün 64, s. 90; BA., MD VIII, s. 55/619; TK., KKA., TD 75, v. 324a-b; BA., Rûznâmçe 59, s. 646; BA., Rûznâmçe 136, s. 585.

¹⁷⁶ Cevdet Türkay, a.g.e., s. 474.

¹⁷⁷ BA., TD 198, s. 11; TK., KKA., TD 580, v. 162a; TK., KKA., TD 75, v. 302a.

vakıf defterinde Bergama'ya tâbi olarak gösterilen köyün avârızı için 1.500 akça vakfedilmiştir. 1573 tarihli mufassal defterde mezraa hâline geldiği tespit edilen köyün diğer adının *Bahşayışlar* olduğu kaydedilmiştir. Bahşayışlu, Bahşayışlar adını taşıyan Türkmân yörükânı tâifesinden bir cemâatin mevcudiyeti bilinmektedir¹⁷⁸.

Karalar ¹⁷⁹ (Bugün Turanlı nâhiyesinde Bergama'ya bağlı köy) : Köy, II. Bâyezid dönemi timarlarını gösteren mücmel defterde 1.152 akça ile *Abdurrahman*'ın timarına kaydedilmiştir. Bu tarihlerde köyde 2 nefer kürekçi ile 9 nefer yamak kayıtlıdır. XVI. asrın başlarında köyde 7 h. ile 8 m. oturmakta ve 1.452 akçalık gelir elde edilmektedir. 1539-40 tarihli icmâl defterinde 1.452 akça hâsılı olan köy 1.152 akça hisse ile *Tur Ali*'nin timarındadır. Evâsıt-ı Cemâzie'l-evvel 973 (4-13.XII.1565) tarihli bir kayıttan köy, 1.152 akça ile sefere giderken batan gemiden kurtulduğu ve sefere gidecek iktidarı olmadığı için ada muhafazasına bırakılan *Kurd b. Abdi*'nin timarında görülmektedir. 1573 tahrîrinde 2 ç., 2 n., 2 e., 2 k. ve 7 m. olmak üzere 15 nefer nüfusu bulunan köyde yoğun bir şekilde hububat ziraati yapılmaktadır ki bunlardan elde edilen gelirler toplam gelirin % 71'ini teşkil etmektedir. Ayrıca üzüm, bostan, pamuk, susam, meyve, ceviz ürünleri de alınmakta ve çeltik de ekilmektedir. Bu tarihte *Yusuf*'ün timarında bulunan köyün yıllık geliri 5.000 akça olarak kaydedilmiştir. 9 Receb 1001 (11.IV.1593) tarihli timar tevcih kaydından köyün hâsılının 2.000 akçalık hissesi *Veli*'nin ölümü üzerine oğlu *İsa*'ya verildiği görülmektedir. Köyün 2.000 akçalık hissesi 10 Şa'ban 1007 (8.III.1599)'de *İsa*'dan *Ali* v. *Veli*'nin timarına geçmiştir.

Karamahmud(lu) ¹⁸⁰ : II. Bâyezid dönemine âit kürekçi defterinde *Şebli* köyü ile birlikte kaydedilmiştir. Bir nefer kürekçisi ortak olan köylerin yamakları ayrı yazılmıştır. Buna göre *Şebli*'nin 1, *Kara Mahmudlu* köyünün ise 6 nefer yamağı bulunmaktadır. Yörükân tâifesinden *Karamahmudlu* ismi taşıyan bir cemâat Adana, Tarsus, Niğde sancaklarıyla Bor ve Irla kazâsında yerleşmiştir¹⁸¹. 1530 tarihli icmâl defterinde *Karamahmudlu* köyünün sadece 2.751 akça hâsılı kaydedilmiştir. 1539-40 tarihli timar icmâl defterinde *Karamahmud* köyü *Pir Mehmed Paşa*'nın hasları arasındadır. 1570 icmâllerinde köyün 5.965 akça hâsılı kayıtlıdır. 1573 tahrîrinde boş olarak kaydedilen köyde bir hassa çiftlik bulunmaktadır. Çeltik üretiminden 400 akça oşır alan ve hâriçten işlenen 4 çiftlik yeri bulunan köyün yıllık geliri 5.985 akçadır. Ancak defter kenarında yer alan kayıta havass-ı hümâyunda yer alan köyün padişah tarafından *Vezir-i azam Mehmed Paşa*'ya temlik ve hibe edildiği bunun üzerine "*mülkiyet üzre kayd ve tahrîr*" olduğu belirtilmektedir. *Mustafa Tevfik* tarafından evâsıt-ı Safer 59 (24.2-5.3.1649) tarihliyle düşülen bu kayıt IV. Mehmed dönemi

¹⁷⁸ Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 221.

¹⁷⁹ BA., *MAD 152*, v. 40b; BA., *MAD 240*, s. 165; BA., *TD 166*, s. 190; BA., *TD 198*, s. 258; BA., *MAD 7738*, s. 2; TK., KKA., *TD 75*, v. 332a; BA., *Rûznâmçe 147*, s. 232; BA., *Rûznâmçe 215*, s. 74.

¹⁸⁰ BA., *MAD 240*, s. 163; BA., *TD 166*, s. 188; BA., *TD 198*, s. 13; TK., KKA., *TD 208*, v. 6a; BA., *MAD 1289*, s. 15; TK., KKA., *TD 75*, v. 299b.

¹⁸¹ Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 480.

(1648-1687) sadrazamlarından *Koca, Sofu* veya 1539 icmâlinde kaydedildiği şekliyle *Pîr Mehmed Paşa*'ya verilen bir mülk hibesini göstermektedir¹⁸².

Karlıçiftlik ¹⁸³ : 1539-40 ve 1570 tarihlerinde hazırlanan icmâl defterlerinde 300 akça hâsıl ile kayıtlı köy padişah hasları arasındadır. 1573 tahrîrinde boş olan köyün hâsılı değişmemiştir.

Kaşıkcılar ¹⁸⁴ (Bergama'ya bağlı Kaşıkcı köyü) : Köy ile aynı adı taşıyan Dânişmendlü aşiretine mensup konar-göçer Türkmân yörükânı tâifesinden bir cemâatin çok geniş coğrafyaya yayıldığı tespit edilmektedir¹⁸⁵. Ancak bu cemâatle ilişkisi olması muhtemel köyün sâkinlerinin kaşık imâliyle uğraşması sebebiyle de bu şekilde isimlendirildiği düşünülebilir. Nefs-i Bergama'ya bağlı köyde buğday, arpa, burçak, yulaf, nohut, susam, pamuk ekimi yapılmaktadır. Bağ, bahçe, bostan, çayır, otlak bakımından zengin olan köyde koyun yetiştirilmekte ve mevcut kovanlardan bal alınmaktadır. 1539-40 ve 1570 tarihli icmâl defterlerinde köy, 2.000 akça hâsıl ile padişah hasları arasındadır. 1530 tarihinde 5 h. ve 2 m.'i bulunan köyün 1573 tahrîrinde 1 n., 5 k., 9 m. ve 1 muafdan ibaret 16 nefer nüfus bulunmaktadır. Köyde, Emir Sultan vakfına 8, Sultan Han vakfına 2 nefer kayıtlı olup bunlar öşürlerini, zemin ve dühan resimlerini vermektedirler. 1530 tahrîrinde 2.000 akça olan hâsılı 1573'de değişmemiştir. 17 Zi'l-hicce 978 (12.V.1571) tarihinde *Kaşıkcı* köyü 1.136 akça hâsıl ile *Sefer*'e tevcih edilmiştir.

Kavci ¹⁸⁶ : Daha önceki tahrîrlerde bulunmayan köy, 1573 tahrîrinde 4 n., 6 k., 9 m. ve 3 muafdan oluşan 22 nefer nüfus ile karşımıza çıkmaktadır. Köyde 2 tane Sultan Murâd hânesi bulunmaktadır. Hububat ziraati köy gelirlerinin % 44'ünü oluşturmaktadır. Ayrıca köyde üzüm, bostan, susam ve meyve ürünleri de alınmaktadır. Bu tarihte *Mehmed*'in timarında bulunan köyün geliri 800 akçadır.

Kayasalur ¹⁸⁷ : 1521-22 yılına âit evkâf defterinde Sultan Murâd evkâfına dâhil olan nefsi-i Bergama'ya tâbi köyde XVI. yüzyıl başlarında 65 h., 40 m. ve 1 imam oturmaktadır. 1539 tarihli vakıf ve 1573 tarihli mufassal defterler köyde 2 hane Karacalar cemâati bulunduğunu göstermektedir. Vakfa dâhil köyün gelirleri Arablu, Soğancalu, Ilgunlu, Bölücek ve Sarucular köyleri ile birlikte hesaplanmıştır. Bu köylerden vakfa toplam 14.851 akça verildiği görülmektedir. Aynı döneme âit vakıf defterinde 23 h., 5 k., 10 m. olmak üzere 38 nefer nüfusu kayıtlıdır. 726 akça çift resmi ve 114 akça bennâk ve mücerred resmi veren köyün diğer köylerle birlikte toplam hâsılı 24.850 akçadır. 1567 tarihli evkâf defterinde Bergama'ya tâbi *Kayasalur* köyü mescidinin imamı ve mescit ihtiyaçları için 740 akça vakfedilmiştir.

¹⁸² Sadrazam Sofu/Koca Mehmed Paşa için bkz. İsmail Hâmi Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 5 İstanbul 1971, s. 38.

¹⁸³ BA., TD 198, s. 9; TK., KKA., TD 208, v. 5b; BA., MAD 1289, s. 13; TK., KKA., TD 75, v. 292a.

¹⁸⁴ BA., TD 166, s. 188; BA., TD 198, s. 9; BA., TD 531, s. 288; TK., KKA., TD 208, v. 5b; BA., MAD 1289, s. 13; TK., KKA., TD 75, v. 290a-b; BA., Rûznâmçe 31, s. 50.

¹⁸⁵ Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 495-496.

¹⁸⁶ TK., KKA., TD 75, v. 345a-b.

¹⁸⁷ BA., TD 113, s. 21-22; BA., TD 166, s. 192; BA., TD 531, s. 288; TK., KKA., TD 75, v. 303a-b; TK., KKA., TD 570, v. 142b; TK., KKA., TD 580, v. 162a; BA., TD 1020, s. 1.

Tarihsiz evkâf defterinde 15 m., 1 imam, 3 ç., 3 n., 6 k.'dan müteşekkil 28 nefer nüfusu bulunan köyün 726 akça çift resmi, 162 akça bennâk ve mücerred resmi kaydedilmiştir.

Kebeağaç¹⁸⁸ : 1530 tarihli icmâl defterinde 7 h. ve 2 m.'i bulunan köyün 574 akça hâsılı bulunmaktadır. Bu isimde bir iskân merkezine daha sonraki tahrirlerde rastlanılamamaktadır.

Kebelü¹⁸⁹ : Yerli yörükân tâifesinden olan *Kebe*, *Kebeles*, *Kebelü* adlarını taşıyan cemâatin Karasi sancağının Edremid ve Kemer kazâları yanında Anadolu'da başka eyâletlerde de yerleştiği görülmektedir¹⁹⁰. Fâtih dönemine tarihlediğimiz piyâde defterinde yaya teşkilâtına dâhil olarak karşımıza çıkan köyde 4 adet yaya çiftliği bulunmaktadır. Bu çiftliklerde 10 adet yamak kaydedilmiştir. Ayrıca 2 tane de mevkuf çiftlik bulunduğu tespit edilmektedir. Sonraki tarihlerde bu köye tesâdüf olunamamıştır.

Kemer¹⁹¹ : 1573'de *Zağnos* köyü nezdinde bulunan köyde 3 ç., 3 n., 4 e., 9 k., 30 m. ve 2 muafın teşkil ettiği 51 neferlik nüfus yaşamaktadır. 1539 ve 1573 tahrirlerinde köyde 3 h., 6 m. ve 1 muaf olmak üzere 10 neferden müteşekkil Karacalar cemâatinin bulunduğu görülmektedir. Hububat ziraati köy gelirlerinin % 67.8'ini teşkil etmektedir. Üzüm, bostan, susam, pamuk ve çeltik ürünleri de alınan köy *Ali*'nin timarına dâhildir ve yıllık 3.000 akça geliri bulunmaktadır. 21 Muharrem 999 (19.XI.1590) tarihinde Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köy 3.001 akça ile *Mehmed b. Süleyman*'ın tahvilinden *Şa'ban*'ın timarına verilmiştir. 16 Şa'ban 1004 (15.IV.1596)'de *Müteferrika Süleyman*'ın ölümünden Dergâh-ı âli çavuşlarından *İbrahim Çavuş v. Mehmed Çavuş*'un timarına dâhil edilmiştir.

Keremeddinlü¹⁹² : Yörükân tâifesinden olup *Kerâmeddin*, *Keremeddin* veya *Keremeddinlü* adlarını taşıyan bir cemâat Anadolu ve Rumeli'nin değişik sancaklarında yerleşmiştir¹⁹³. Köy de muhtemelen bu topluluğun yerleşme sahalarından birisidir. II. Bâyezid devrine âit mücmel deftere göre köyde *Kalender*'in 2.453 akçalık timarı kayıtlıdır. Aynı döneme âit kürekçi defterine göre köyde 3 nefer kürekçi ile 7 nefer yamak bulunmaktadır. 1530 tarihli icmâl defterinde 15 h. ve 1 m. nüfusu kayıtlı köyün yıllık geliri 2.453 akça olarak gösterilmiştir. 1539-40 tarihli timar defterinde hâsılı değişmeyen köy *Ali*'nin timarındadır. 1539 tarihli evkâf defterinde köyde 5 nefer Karacalar cemâati vardır. 1573'de 2 ç., 1 n., 2 e., 9 k., 19 m. ve 1 muaf sipahiden oluşan 34 nefer nüfusu bulunmaktadır. Buğday, arpa, burçak,

¹⁸⁸ BA., TD 166, s. 189.

¹⁸⁹ BA., MAD 13, v. 38a-39b.

¹⁹⁰ Cevdet Türkay, a.g.e., s. 502.

¹⁹¹ BA., TD 531, s. 294; TK., KKA., TD 75, v. 309a, 342a-b; BA., Rûznâme 136, s. 526; BA., Rûznâme 184, s. 322.

¹⁹² BA., MAD 152, v. 40b; BA., MAD 240, s. 160; BA., TD 166, s. 190; BA., TD 198, s. 253; BA., TD 531, s. 289; TK., KKA., TD 75, v. 325b-326a; BA., Rûznâme 37, s. 107; BA., Rûznâme 46, s. 333; BA., MAD 22185, s. 5; BA., Rûznâme 59, s. 675; BA., Rûznâme 136, s. 568; BA., Rûznâme 138, s. 489, 522; BA., Rûznâme 147, s. 173; TK., KKA., TD 580, v. 160b.

¹⁹³ Cevdet Türkay, a.g.e., s. 507.

yulaf mahsulleri geliri toplamın % 62'sini teşkil etmektedir. Üzüm ve bostan ürünleri alınan, arılarından bal temin edilen köyde hâriçten 6,5 çiftlik yer işlenmektedir. Ayrıca otlakları bulunan köyde hayvancılık da yapılmaktadır. *Kalender*'in timarına dâhil olan köyün hâsılı 4.999 akçadır. 17 Receb 980 (23.XI.1572) tarihinde köy 4.999 akça hâsıl ile *Kalender*'in ölümü üzerine *Hasan b. Yusuf*a tevcih edilmiştir. 19 Zi'hicce 984 (9.III.1577) tarihinde köyün hâsılının 1.000 akçalı hissesi *İshak*'ın tahvilinden *Abdü'l-hıyyâr v. Abdü'l-hayy*'in timarına dâhildir. 27 Cemâzie'l-ahir 990 (19.VII.1582) tarihinde Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köy 4.999 akça hâsilla Dergâh-ı âli müteferrikası *İbrahim v. Kurd Ağa*'nın zeâmetindedir. 21 Cemâzie'l-evvel 998 (28.III.1590), 5 Cemâzie'l-ahir 999 (31.III.1591) ve 2 Muharrem 1000 (20.X.1591) tarihlerinde timar yenilenmiştir. 14 Rebi'ül-ahir 1000 (29.I.1592) tarihinde 999 akçalık hisse *Mahmud*'un timarındadır. 16 Safer 1001 (22.XI.1592) tarihli bir rûznâmçe kaydından köyün *Müteferrika İbrahim b. Mîr Ali Kurd Ağa*'nın beratını vererek feragati üzerine aynı hâsilla *Mehmed v. Mustafa*'ya verildiği anlaşılmaktadır. 1567 tarihli vakıf defterinde köyün mescidinde imam olan için 2.000 akça vakfedilmiştir.

Kesten ¹⁹⁴ : Köyün adıyla meşhur yörükân tâifesinden bir cemâatin Adana, Maraş, Alâiye, Karahisar-ı şarkî sancaklarıyla Adana sancağında Karaisalı kazâsında yerleştikleri tespit edilmektedir¹⁹⁵. 20 Şa'ban 925 (17.VIII.1519) tarihinde köy 1.295 akça hâsıl ile Tarhala nâhiyesi seraskeri *Emirullah*'ın timarına kayıtlıdır. İskânı bulunmayan köyün, 1530 tarihli muhâsebe icmâl defterinde sadece 1.259 akçalık hâsılı kaydedilmiştir. 1539-40 tarihli timar icmâlinde köyün 1.295 akça hâsıl ile *Çerisürücü Süfi İmirze*'nin ve *Ali*'nin hisseli timarlarına dâhil edildiği görülmektedir. 1573'de Nevâhi-i Bergama'ya bağlı bu köyde 1 k., 1 m. ve 6 muaf olmak üzere 8 nefer nüfus kaydedilmiştir. Buğday, arpa, burçak, yulaf hububat cinsinden ürünü alınan mahsuller arasındadır. Ayrıca üzüm, bostan ve pamuk da yetiştirilmektedir. Hâriçten 3 çiftlik yeri ve mensuh çiftliği bulunan köyde daha önceleri çeltik ziraati de yapılmakta iken sonradan çeltik ekimi yapılan yerlerde hububat ekimi yapılmaya başlanmıştır. Karacalar cemâatinin 19 akça resimli yeri bulunan köyün *Kadı yaylağı* isimli bir yaylağı ile birlikte 4 tane kışlağı vardır. Köyde içinde asma ağaçları bulunan bir kâfir virânesi de mevcuttur. Köyün bu tarihteki yıllık geliri 1.091 akçadır. 1539 tarihli evkâf ve 1573 tarihli mufassal defterlerinde köyde 5 h., 4 m. olmak üzere 9 nefer Karacalar cemâati bulunduğu yazılmıştır.

Kılıç/Kılınçlar ¹⁹⁶ : 1521-22 tarihli vakıf defterinde köyde 24 akça bennâk resmi alınan 2 h. müteferrik nüfus kaydedilmiştir. 1530 tarihli icmâl defterinde köyün 1.100 akçalık hâsılı kayıtlıdır. 1539 tarihli evkâf defterinde köyde 4 h. ve 2 m. Karacalar cemâati bulunduğu, bu sayının 1573'de de değişmediği görülmektedir.

¹⁹⁴ BA., TD 166, s. 191; BA., Rûznâmçe 1, s. 360; BA., TD 198, s. 251; BA., TD 531, s. 292; TK., KKA., TD 75, v. 307b, 344a-b.

¹⁹⁵ Cevdet Türkay, a.g.e., s. 509.

¹⁹⁶ BA., TD 113, s. 41; BA., TD 166, s. 190; BA., TD 531, s. 291; TK., KKA., TD 75, v. 307a, 329a; BA., Rûznâmçe 17, s. 257; BA., Rûznâmçe 59, s. 607.

Ancak *Kılınçlar* köyü 1573'de Nevâhi-i Bergama'ya tâbi bir mezraa haline gelmiştir. Burada mensuh çiftlik ve hâriçten işlenen 4 çiftlik yer bulunmaktadır. Ayrıca *Mehmed b. Küren Ali*'ye âit bir değirmen de kayıtlıdır. 2.624 akça yıllık geliri olan mezraa *Pîr Ali*'nin timarına dâhildir. 18 Şevvâl 981 (10.II.1574) tarihli tevcih kaydında köy 1.100 akça ile Kete nâhiyesinde 1.760 akça timara mutasarrıf *Mehmed v. Veli*'nin timarındadır. 9 Rebi'tü'l-evvel 990 (3.IV.1582) tarihinde 2.624 akça hâsılı bulunan *Kılıç* köyü 1.000 akça hisse ile *Mehmed* tahvilinden *Piyâle*'ye tevcih edilmiştir.

Kınık ¹⁹⁷ (11.VI.1947 tarih ve 5071 sayılı kanun ile ilçe merkezi¹⁹⁸) : Türkmân yörükânı tâifesinden *Kınık* veya *Kınıklı* adını taşıyan aşiretin Anadolu'nun değişik sancaklarında yerleştikleri tespit edilmektedir¹⁹⁹. 1480'lerde köyde 4 nefer kürekçi ile 16 nefer yamak kayıtlıdır. 13 Safer 903 (11.X.1497) tarihli bir timar kaydına göre köy 6.655 akça hâsıl ile *Mehmed Çelebi v. Saru Ahmed Paşa*'nın 30.328 akçalık timarına kayıtlıdır. 1521-22 tarihli vakıf tahririnde Bergama'ya bağlı köyde 24 akça bennâk vergisi veren 2 h. müteferrik nüfus kaydedilmiştir. 1530'da padişah hassına tâbi ve 50 h., 13 m.'i bulunan köyün, 1573 tahririnde *Mahalle-i Bâlâ* ve *Mahalle-i Zir* adlarıyla iki mahalle olarak kaydedildiği görülmektedir. 1539-40 tarihli icmâl defterinde şehzâde hasları arasında kayıtlı köyün *hassa toprak* ve *hâriç ez-defter* olduğu kaydı düşülmüştür. 1573 tahririne göre köyü oluşturan iki mahallede toplam 1 ç., 3 n., 4 e., 20 k., 63 m., ve 37 muafdan oluşan 128 nefer vergi nüfusu yaşamaktadır. Nüfus içerisinde 4 seyyid, 7 azatlı köle dikkâti çekmektedir. 1530 yılında hazırlanan muhasebe-icmâl defterinde ve 1570 tarihlerinde hazırlanan timar icmâl defterlerinde 7.755 akça olan geliri 1573'de de değişmemiştir. Buğday, arpa, burçak, mercimek, yulaf ve nohuttan elde edilen gelir toplamın yaklaşık yarısını teşkil etmektedir. Ayrıca soğan, susam, pamuk, meyve, üzüm mahsulü alınan köyde koyun da yetiştirilmektedir. Hâriçten 24,5 çiftlik yerinde ziraat yapılan köyün pınar ayağında 10 kile çeltik tohumu ekilen yeri vardır. 1539 tarihli evkâf defterinde ve 1573 mufassalında köyde 8 h. ve 6 m. Karacalar cemâatinin bulunduğunu görülmektedir. 1521 ve 1567 tarihli vakıf defterlerinde *Çoban v. Ebrî'nin Yusuf b. Devlethân*'dan satın aldığı yeri mescidine vakfettiği kayıtlıdır. Yer konusunda köyü tasarruf eden ile aralarında çıkan anlaşmazlıkta vakfiyeti kadı temessükü ile tescil edilmiştir.

Kınık'da bugün mevcut Yukarı mahallede bulunan *Tahtalı* veya *İbrahim Ağa Câmii* kitâbesinden anlaşıldığına göre 896 (1490) yılında *Ağazâde İbrahim Ağa* tarafından inşâ edilmiş ve 1292 senesinde *mütevellisi İsmail Ağa* tarafından tamir edilmiştir²⁰⁰.

¹⁹⁷ BA., MAD 240, s. 161; İAK., MC. 082, v. 35b; BA., TD 113, s. 39; BA., TD 166, s. 188; BA., TD 198, s. 11; BA., TD 531, s. 289; TK., KKA., TD 208, v. 5b; BA., MAD 1289, s. 14; TK., KKA., TD 75, v. 294a-b., 304b; BA., TD 453, v. 66b; TK., KKA., TD 580, v. 147a.

¹⁹⁸ İzmir İl Yılığ 1967, s. 100 tablo 9; Eyüp Eriş, *Tarihte Kınık*, s. 118.

¹⁹⁹ Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 106, 517.

²⁰⁰ Câmî ve kitâbesi ile ilgili olarak bkz. Eyüp Eriş, *a.g.e.*, s. 53-54.

Kıranlı (Bugün Kozak nâhiyesinde Bergama'ya bağlı Kıranlı köyü)²⁰¹ : Sivas, Aydın, Diyarbakir, Bozok, Kengiri, Rakka, Biga, Kırşehir, Canik, Çorum, Niğde, Karaman, Konya, Maraş ve Kilis sancaklarında dağınık olarak yerleştiği görülen ekrâd yörükâm tâifesinden bir cemâatin köy ile aynı adı taşıdığı görülmektedir²⁰². Köyün bu cemâatle ilişkisi tespit edilememekle birlikte bu cemâatin bir yerleşmesi olduğu da ihtimâlden uzak görünmemektedir. 17 Şevvâl 904 (28.V.1499) tarihli timar kaydından öğrendiğimize köy *Halilulusu mezraası* ile birlikte ve 703 akça hâsıl ile Bergama kale dizdarı *Sunkur*'un timarından alınarak *Nalband Yakub*'a 2.780 akçalık timara dâhil olmak üzere verilmiştir. Köy 19 Muharrem 927 (30.XII.1520) tarihli timar tevcihinde Bergama kalesi dizdarı *Mustafa*'nın tahvilinden yeni dizdar *Evremus*'un timarına verilmiştir. 1530 tarihli muhâsebe-icmâl defterinde 1.406 akçalık hâsılı kaydedilmiştir. 1539-40 tarihli icmâl defterinde de köyün *Halilulusu mezraası* ile birlikte aynı hâsılla *Bâyezîd*'in hisseli timarına dâhil edildiği görülmektedir. Bu defterde Bergama kalesi dizdarının timarına dâhil 703 akçalık gelir de belirtilmiştir. Bu yıllarda hazırlanmış olması muhtemel timar defterine göre köyde 1 bennâk nüfus kaydedilmiştir. Buğday, arpa, yulaf ekilen köyde meyve ve üzüm ürünleri de alınmaktadır. Hâsılı 1.406 akça olan köy 7 çiftlik yer olan ve hâriçten işlenen *Halilulusu mezraası* ile birlikte Bergama kale dizdarı ve *Veys*'in tasarrufundadır. 18 Rebi'ül-evvel 980 (29.VII.1572) tarihinde köy mezraa ile birlikte aynı hâsılla Bergama kale dizdarı *Receb*'in yerine Dizdar *Nasuh*'a tevcih edilmiştir. 10 Cemâzie'l-evvel 981 (7.IX.1573) tarihinde köy, eski dizdar *Mehmed*'den alınarak yeni dizdar olan *Mehmed Kethüda*'nın timarına dâhil edilmiştir. 19 Ramazan 981 (12.I.1574) tarihli timar tevcih kaydında aynı hâsılla *Nasuh*'un ölümü üzerine Bergama kadısının arzıyla dizdar olan kale kethüdâsı *Mehmed*'in timarına verildiği görülmektedir. 1573'de mezraa haline gelmiş olan Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köy *Halilulusu mezraası* ile birlikte kaydedilmiştir. Bergama kalesi dizdarının timarında bulunan mezraanın hâsılı 1.500 akçadır. Gurre-i Safer 984 (30.IV.1576)'de *Halilulusu mezraası* ile birlikte 1.500 akça hâsılı olan mezraa 800 akça hisse yeni kale dizdarı *Veli b. Abdullah*'a tevcih edilmiştir. 11 Rebi'ül-ahir 999 (6.II.1591) tarihinde köy, kale dizdarı *Mehmed*'in timarındadır. 21 Cemâzie'l-ahir 999 (16.IV.1591)'da timar tecdid edilmiştir. 17 Şa'ban 1004 (16.IV.1596)'da timar eski dizdar *Mehmed v. Hızır*'ın tahvilinden dizdar *Mehmed v. Hüseyin*'e verilmiştir. 25 Ramazan 1005 (12.V.1597)'de köy dizdar *Mehmed v. Hızır*'ın timarındadır. 24 Şevvâl 1006 (30.V.1598) tarihli rûznâmçe kaydında mezraa olduğu belirtilen köy *Halilulusu mezraası* ile birlikte 800 akça hisse ile Bergama kalesi dizdarı *Mehmed*'den alınarak yeni dizdar *Hasan*'ın timarına verilmiştir. 13 Şevvâl 1007 (9.V.1599)'de *Hasan*'ın feragatinden dizdar *Mehmed b. Hızır*'ın timarına kaydedilmiştir.

²⁰¹ İAK., MC. 082, v. 38a; BA., *Rûznâmçe 1*, s. 370; BA., TD 166, s. 191; BA., TD 44, s. 88; BA., TD 198, s. 256, 343; BA., *Rûznâmçe 16*, s. 117; BA., *Bâb-ı Asâfi Rûznâmçe 2112*, s. 35; BA., *Rûznâmçe 17*, s. 252; TK., KKA., TD 75, v. 339b; BA., *Rûznâmçe 46*, s. 248; BA., *Rûznâmçe 136*, s. 549, 568; BA., *Rûznâmçe 184*, s. 339; BA., *Rûznâmçe 196*, s. 129; BA., *Rûznâmçe 199*, s. 166; BA., *Rûznâmçe 215*, s. 126.

²⁰² Cevdet Türkay, a.g.e., s. 518.

Kitabçılar ²⁰³ : 1539-40 tarihli icmâl defterinde padişah hassına dâhil üç çiftlik mezraa olarak kayıtlıdır ve 400 akça hâsılı mevcuttur. 1573 yılına âit tahrîrde *İskender*'in timarına dâhil olan köyde 4 k. ve 5 m.'den oluşan 9 nefer kaydedilmiştir. Buğday, arpa, burçak, yulaf, bostan, üzüm, meyve ürünleri alınan köyde hububat gelirleri toplamın yaklaşık yarısını teşkil etmektedir. Köyün bu tarihteki hâsılı 1.000 akçadır. 21 Rebi'ül-ahir 998 (27.II.1590) tarihinde önceden mezraa olduğu belirtilen köy aynı hâsilla *Abdullah v. Kurd Ağa*'nın tahvilinden Dergâh-ı âli müteferrikalarından *Elvan*'ın zeâmetine dâhildir. 9 Safer 1000 (26.XI.1591) ve 9 Safer 1000 (26.XI.1591)'de köy *Mehmed v. Pir Ahmed*'in zeâmetine tevcih edilmiştir. 14 Cemâzie'l-evvel 1001 (16.II.1593) tarihli rûznâmçe kaydında *Halil v. Emre*'nin vefatı üzerine *Mehmed*'in timarına dâhil edilmiştir. Aynı defterdeki 8 Şevvâl 1004 (5.VI.1596) tarihli kayıta timar *Mustafa*'ya âittir. 19 Receb 1004 (19.III.1596) tarihinde köy 1.000 akça hâsilla Dergâh-ı âli çavuşlarından *Osman Çavuş*'un zeâmetindedir.

Kızıl/Kızıl Musa/Ahmedbeğlü ²⁰⁴ (Bergama'ya bağlı Ahmetbeyler köyü) : Türkmân yörükânı tâifesinden *Kızıl* adlı bir cemâat İçel sancağında Anamur ve Hüdavendigâr sancağında Kete kazâlarında yerleşmiştir²⁰⁵. 1480'lere âit kürekçi defterinde *Kızıl* olarak kayıtlı köyün 1 nefer kürekçisi bulunmaktadır. Defterde yamaklarının isimleri belirtilmeyerek 10 nefer oldukları yazılıdır. II. Bâyezid dönemi timarlarını gösteren mücmel defterde *Kızıl Musa* köyünde *Umur*'un 3.886 akçalık timarı kaydedilmiştir. Kanunî dönemi başlarında yapılan tahrîrde 70 h. ve 25 m. nüfus barındıran köyde 2 tane bağışlanmış köle bulunmaktadır. Has çiftlikten 100 akça geliri olan köyde buğday, arpa, yulaf, üzüm, bostan, meyve ve pamuk ekimi yapılmaktadır. Çeltik ziraati için yeterli suyu bulunan köyde 70 kile tohum ekilmektedir. Bütün vergi kalemlerinden 4.686 akça gelir kaydedilmiştir. 1539-40 tarihli icmâl deftere göre köy, bu hâsıl içerisinde 3.886 akça hisse ile *Hâcı Şehsuvar*'ın timarındadır. Aynı defterdeki diğer bir kayıttan *Şehsuvar*'ın tahvilinden timarın 800 akçalık kısmının *Ali*'ye verildiği tespit edilmektedir. 27 Receb 978 (25.XII.1570) tarihli bir hüküm bu köyde ve gayride 3.886 akça timarı olan *Osman*'ın ölümü üzerine Aydın sancağında 4.999 akça timardan mazûl *Ali*'ye tamamlanarak verilmesi hakkındadır. 1573 yılına âit mufassal defterde diğer adının *Ahmedbeğlü* olduğu belirtilen köy *İskender* adında birinin timarına dâhildir. Bu tarihte 6 ç., 3 n., 1 e., 1 k., 11 m. ve 1 sipahinin bulunduğu köyde toplam 21 nefer nüfus kaydedilmiştir. Ayrıca Karacalar cemâatine mensup *Tur Hoca b. Abdullah*'ın elindeki yer ile *Nasuh b. İlyas* ve *Emirza b. Yunus*'un elinde kışlak ve otlaklı bir *yurdluk* bulunmaktadır. Bu

²⁰³ BA., TD 198, s. 9; TK., KKA., TD 75, v. 317a-b; BA., MAD 22185, s. 30; BA., Rûznâmçe 138, s. 500; BA., Rûznâmçe 147, s. 201; BA., Rûznâmçe 184, s. 307, 384.

²⁰⁴ BA., MAD 240, s. 166; BA., MAD 152, v. 40b; BA., TD 111, s. 691-692; BA., TD 198, s. 257, 263; BA., TD 531, s. 288; TK., KKA., TD 75, v. 317a; TK., KKA., TD 580, v. 158b; BA., MD XLII, s. 381/1290; BA., MAD 22185, s. 30; BA., Rûznâmçe 59, s. 637; BA., Rûznâmçe 138, s. 500; BA., Rûznâmçe 147, s. 201; BA., Rûznâmçe 184, s. 307, 384, 388; BA., Rûznâmçe 196, s. 121, 205; BA., Rûznâmçe 215, s. 25, 79; BA., Rûznâmçe 238, s. 293.

²⁰⁵ Cevdet Türkay, a.g.e., s. 523.

tarihte köyün geliri 6.500 akçadır. 1567 tarihli vakıf defterinde köyde *Hacı Hızır* adıyla bir mescidin bulunduğu tespit edilmektedir. Mescidin imamına maaş olarak 400 akçanın geliri vakfedildiği gibi köyün avârızı içinde 1.000 akça vakfedilmiştir. 23 Rebi'ül-ahir 990 (17.V.1582) tarihinde 6.500 akça hâsılı olan Bergama'ya tâbi köy 1.614 akça ile *Kâsım*'in ölümü üzerine *Mehmed*'e tevcih edilmiştir. 21 Cemâzie'l-ahir 998 (27.II.1590) tarihinde 1.000 akça hisse *Abdullah v. Kurd Ağa* tahvilinden Dergâh-ı âli müteferrikası *Elvan*'ın zeâmetindedir. 9 Safer 1000 (26.XI.1591)'de köyün 1.000 akça hissesi *Mehmed v. Pir Ahmed*'in zeâmetindedir. 14 Cemâzie'l-evvel 1001 (16.II.1593) tarihli rûznâmçe kaydında köyün hâsılının 1.000 akçalık hissesi *Halil v. Emre*'nin vefatı üzerine *Mehmed*'in timarına dâhil edilmiştir. Köyün 19 Receb 1004 (19.III.1596) tarihinde 1.000 akçalık hissesi Dergâh-ı âli çavuşlarından *Osman Çavuş*'un zeâmetine verilmiştir. Aynı defterdeki 8 Şevvâl 1004 (5.VI.1596) tarihli kayıta köy *Mustafa*'nın timarındadır. 20 Şevvâl 1004 (17.VI.1596)'da köyün 1.614 akçalık hissesi Dergâh-ı âli çavuşu *Hasan*'ın ölümünden *Abdullah v. Mustafa Çavuş*'un timarına verilmiştir. 18 Ramazan 1005 (5.V.1597)'de *Karaahmetler* olarak kaydedilmiş köy 1.000 akça hisse ile *Ali v. Mustafa*'nın tahvilinden *Mehmed v. İbrahim*'in timarına verilmiştir. Aynı defterdeki 20 Zi'l-ka'de 1005 (5.VII.1597) tarihli kayda göre *Karaahmed* köyü *Abdullah v. Mehmed Çavuş*'un timarındadır. 18 Rebi'ül-evvel 1007 (19.X.1598)'de köy *Süleyman*'ın timarındadır. Aynı defterdeki 10 Şa'ban 1007 (8.III.1599) tarihli kayıta köyün 3.000 akçalık hissesi babaları *Halil*'in şehadetinden *Yusuf* ve *Hasan*'ın timarına geçmiştir. 16 Muharrem 1009 (28.VII.1600) tarihli bir rûznâmçe kaydında köyün 1.614 akça hâsılla *Mustafa*'nın tahvilinden *Mehmed*'in timarına dâhil edildiğini görmekteyiz.

Kızılcaşeyh(lü)²⁰⁶ : II. Bâyezid devri timarlarını gösteren mücmel defterde *Kızılcaşeyh* olarak kaydedilmiş köyde *Pir Ahmed*'in 1.801 akçalık timarı mevcuttur. 17 Şevvâl 904 (28.V.1499) tarihinde 1.098 akça hâsılı bulunan köy Bergama kale dizdarı *Sunkur*'un timarından alınarak *Nalband Yakub*'un 2.780 akçalık timara dâhil olarak verilmiştir. İlk numaralı rûznâmçe defterinde yer alan 16 Cemâzie'l-ahir 926 (3.VI.1520) tarihli kayıt köyün Bergama kalesi dizdarı *Mustafa*'nın timarında olduğunu, 19 Muharrem 927 (30.XII.1520) tarihli kayıt ise *Mustafa*'nın yerine dizdar olan *Evrenus*'un timarına 1.037,5 akça ile dâhil olduğunu göstermektedir. 1530 yılında hazırlanmış muhâsebe-icmâl defterinde köy 2.195 akça hâsılla sahip olarak kayıtlıdır. Bu tarihlerde hazırlanmış olması muhtemel timar defterinde köyde 5 ç., 3 k. olmak üzere 8 h. ve 2 m. nüfus kayıtlıdır. Buğday, arpa, yulaf, nohut, susam, soğan ürünleri ekilen bostanları ve bağları bulunan köyde arıcılık da yapılmaktadır. Köyde 2 tane değirmen bulunmaktadır. Hâsılı 2.195 akça olan köy Bergama dizdarı ve sipahi adamı *Veys*'in tasarrufundadır. 1539-40 tarihli icmâl köyün aynı hâsılla *Bâyezîd*'in hisseli timarında olduğunu göstermektedir. Aynı

²⁰⁶ BA., MAD 152, v. 40b; İAK., MC. O 82, v. 38a; BA., Rûznâmçe 1, s. 346, 370; BA., TD 166, s. 191; BA., TD 44, s. 87; BA., TD 198, s. 256, 343; BA., Rûznâmçe 16, s. 117; BA., Rûznâmçe 17, s. 252; TK., KKA., TD 75, v. 314b; BA., Rûznâmçe 46, s. 268; BA., Rûznâmçe 59, s. 604; BA., Rûznâmçe 196, s. 39.

defterde köyde Bergama kalesi dizdarının 1.097,5 akçalık timarı kaydedilmiştir. Köy, 18 Rebi'ül-evvel 980 (29.VII.1572) tarihinde 1.097 akça ile Bergama kale dizdarı *Receb*'in yerine Dizdar *Nasuh*'a timara verilmiştir. 19 Ramazan 981 (12.I.1574) tarihli timar tevcih kaydında *Nasuh*'un ölümü üzerine Bergama kadısının arzıyla 1.097,5 akça hâsıl ile dizdar olan *Mehmed*'e verilmiştir. 1573 tahririnde mezraa hâline gelmiştir. *Ahmed*'in timarı dâhilindeki mezraada *Abdurrahman*'ın çayırı, mensuh hassa çiftlik 2 harap değirmen bulunmaktadır. Daha önceki tahrirlerde hâriçten 3 çiftlik yeri 6 çiftliğe yükselmiştir. Sazlığı bulunan ve çeltik ekilen mezraanın 3.500 akçalık geliri kayıtlıdır. 25 Rebi'ül-evvel 984 (22.VI.1576) ve 3 Rebi'ül-evvel 990 (28.III.1582) tarihli kayıtlarda köy aynı hâsıla *Ahmed Çavuş*'un tasarrufundadır. 7 Receb 1005 (24.II.1597) tarihinde Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köy *Yusuf Çavuş*'un ölümüyle *İbrahim*'in timarına verilmiştir.

Korucu/Korucuşahin ²⁰⁷ : Fâtih dönemine âit piyâde defterinde *Korucu* olarak karşımıza çıkan köyde piyâde teşkilâtı dâhilinde 7 tane yaya çiftliği ile 1 mevkuf çiftlik bulunmaktadır. Yaya çiftliklerinde 26 adet yamak kaydedilmiştir. 1490 tarihli piyâde icmâl defterinde 7 çiftlik (Evderbeği oğlu, Yakubca o. Mehmed, Yayaoğlu, Demürcü Müstecib, Abdullah o. Sevindük, Selçuk, Numan) bulunmaktadır. Biri mevkuf olan çiftliklerde 19 yamak kayıtlıdır. 1530 tarihli icmâl defterinde köyün sadece 400 akçalık geliri kayıtlıdır. 1539-40 icmâlinde hâsılı değişmeyen köy *Hızır b. Şuca'* oğulları *Serasker Uğurlu Mehmed* ve *Arslan Mehmed*'in timarına dâhil edilmiştir. 17 Rebi'ül-evvel 980 (28.VII.1572) tarihli timar tevcihinde Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köyün 2.640 akça ile *Abdurrahman*'ın zeâmetinde kayıtlıdır. 1573 tahririnde boşalmış olan köy *Abdurrahman*'ın zeâmetine dâhildir. Hâriçten 3 çiftlik yeri ziraat olunan köyün hâsılı 2.640 akçadır. Mezraanın diğer isminin *Şuca'* olduğu Bergama'ya bağlı *Kalagura* köyü nezdinde *Sultantepeşi*'ne bağlı olduğunu da öğrenmekteyiz. 12 Zi'l-ka'de 975 (9.V.1568) tarihli kayıt köyün 400 akça ile *Kubad*'ın tahvilinden Bergama ve civar kazâlarda muhafızlık hizmetinde bulunan *Abdurrahman*'a terakki olarak verilen yer arasındadır. 2 Cemâzie'l-ahir 1000 (16.III.1592) *Korcu* köyü 800 akça hâsıl ile *İsa v. Musa*'nın timarına tevcih edilmiştir. 4 Ramazan 1000 (14.VI.1592) tarihinde köy 2.640 akça hisse ile *Müteferrika Arslan v. Kurd Ağa*'nın zeâmetindedir. Selh-i Zi'l-ka'de 1006 (4.VII.1598) tarihli rûznâmçe kaydında köy aynı hâsıla Dergâh-ı âli müteferrikalarından *Abdullah v. Kurd Paşa*'nın zeâmetine dâhildir. 27 Cemâzie'l-evvel 1004 (27.II.1596) tarihli timar tevcihinde *Korcu* olarak kayıtlı köy 800 akça ile Dergâh-ı âli çavuşlarından *Mustafa Çavuş*'a verilmiştir. 23 Zi'l-ka'de 1009 (26.V.1601)'da köy Dergâh-ı âli çavuşu *Ramazan Çavuş*'un zeâmetine dâhil edilmiştir.

²⁰⁷ BA., *MAD 13*, v. 60a-61b; BA., *MAD 3*, v. 50a-51a; BA., *TD 166*, s. 189; BA., *TD 198*, s. 251; BA., *Rûznâmçe 37*, s. 168; TK., KKA., *TD 75*, v. 314a, 324b-325a; BA., *Rûznâmçe 29*, s. 286; BA., *Rûznâmçe 138*, s. 556, 605; BA., *Rûznâmçe 199*, s. 209; BA., *Rûznâmçe 184*, s. 73; BA., *Rûznâmçe 124*, s. 219.

Kozluca²⁰⁸ (Bugün Turanlı nâhiyesinde Bergama'ya bağlı köy) : 1530 tarihli icmâl defterinde 4 h. ve 3 m. bulunan köyde 853 akçalık bir gelir görülmektedir. 1539-40 icmâlinde köy *Temürboğa mezraası*'ndan ayrı olarak aynı hâsıl ile *Hızır b. Şuca'* oğulları *Serasker Uğurlu Mehmed* ve *Arslan Mehmed*'in timarına dâhil edilmiştir. 17 Rebi'ül-evvel 980 (28.VII.1572) tarihli timar tevcihinde köy 1.965 akça ile *Abdurrahman*'ın zeâmetine kayıtlıdır. 1573 tahrîrinde de *Abdurrahman*'ın zeâmeti arasında yer alan köyde 1 e., 2 k., 6 m. ve 1 muaf olmak üzere 10 nefer kayıtlıdır. Buğday, arpa, burçak, yulaf, üzüm, bostan, pamuk, susam, meyve yetiştirilen köyde vergi alınan koz (ceviz) ağaçları da mevcuttur. Hâriçten işlenen yarım çiftlik yeri ve bir parça mensuh hassa çiftliği bulunan köyün hâsılı 1.965 akçadır. 7 Safer 984 (6.V.1576)'de köy 750 akça hâsıl ile *Abdurrahman*'ın vefatı üzerine sipâhioğulları zümresinden 28 akça ulûfeli tezkere rûsûmu emini *Rıdvan*'ın zeâmetine verilmiştir. 4 Ramazan 1000 (14.VI.1592) tarihinde köy *Müteferrika Arslan v. Kurd Ağa*'nın zeâmetindedir. Selh-i Zi'l-ka'de 1006 (4.VII.1598) tarihinde köy Dergâh-ı âli müteferrikalarından *Abdullah v. Kurd Paşa*'nın zeâmeti dâhilindedir. Köy 23 Zi'l-ka'de 1009 (26.V.1601)'da Dergâh-ı âli çavuşlarından *Ramazan Çavuş*'un zeâmetindedir.

Kömürcüler²⁰⁹ : Yörükân tâifesinden Kömürcüler veya Kömürcülü adlarını taşıyan bir cemâat İçel, Adana, Sis, Tarsus, Niğde ve Aydın sancaklarında yerleşmiştir²¹⁰. 1570 icmâlinde ve 1573 tahrîrinde *nâm-ı diğer Işk meşhedi* (?) olarak kayıtlı köy Şehzâde Murâd hasları arasındadır. Bu tarihte 9 k., 15 m. ve 3 muafdan oluşan 27 kişinin yaşadığı köyde buğday, arpa, burçak, yulaf ve üzüm yetiştirilmektedir. Köyün hâsılı 500 akçadır. Aynı hassın içinde köye bağlı *Suyaklu* mezraasının 40 akça geliri vardır.

Köseler²¹¹ (Bugün Kınık'a bağlı köy) : Köy ile aynı adı taşıyan konar-göçer Türkmân yörükânı tâifesinden bir cemâat Anadolu ve Rumeli'de çok geniş bir alana yayılmıştır²¹². 1521 tarihli vakıf tahrîrinde *Mezraa-i Kayser dutageldiği yer* olarak kaydedilmiş yerleşim yerinin önceden beri vakıf olduğu kayıtlıdır. Bu tarihte 8 h., 4 k., 1 ç., 5 m. ve vâkıfın neslinden 7 nefer olmak üzere toplam 26 nefer kaydedilmiştir. Bu defterde evlâd-ı vâkıfın isimleri kaydedilmektedir. Köyün 1.107 akça geliri bulunmaktadır. 1530 tarihli icmâl defterinde *Kayser dutageldiği yer* mezraa ve vakf-ı evlâd olarak kaydedilmiş ancak kime âit olduğu belirtilmemiş amme vakfidir. 8 h. ve 5 m. nüfusun kayıtlı bulunduğu mezraanın geliri 1.107 akçadır. 1539 yılına âit evkâf defterinde Köseler köyünün *Kayser duta geldiği yer* olarak bilindiği ve *kadîmden Kayser babasa tâbi' olduğu* belirtilmiştir. Pârekende

²⁰⁸ BA., TD 166, s. 189; BA., TD 198, s. 251; BA., Rûznâmçe 37, s. 168; TK., KKA., TD 75, v. 314a; BA., Rûznâmçe 46, s. 249; BA., Rûznâmçe 138, s. 605; BA., Rûznâmçe 199, s. 209, BA., Rûznâmçe 124, s. 219.

²⁰⁹ TK., KKA., TD 208, v. 9a; TK., KKA., TD 75, v. 310b.

²¹⁰ Cevdet Türkay, a.g.e., s. 540.

²¹¹ BA., TD 453, v. 60b; BA., TD 166, s. 194; BA., TD 531, s. 229, 231-232, 292; İAK., MC. 0117/1, v. 68a; TK., KKA., TD 75, v. 307b; TK., KKA., TD 580, v. 141b, 159b.

²¹² Cevdet Türkay, a.g.e., s. 544-545.

mahsul defterinde öşrü, vakfin diğer gelirleri hassa kayıtlı ise de hassa olduklarından vakfa nakledilmemişlerdir. Bu tarihte köyün 3 ç., 8 n., 12 k. ve 34 m.'den ibaret 57 nefer nüfusunun bulunduğu görülmektedir. Aynı defterde kadîm vakıf olan *Mezraa-i Kayser tuta geldiği yer* ayrıca kaydedilmiştir. 1454-55 tarihli evkâf defterinde bu mezraanın kadimden vakıf olduğu ve 4 h., 1 k. nüfusunun olduğu kaydedilmiştir. Mezraada 12 h. ve 21 m. bulunmaktadır ki bu nüfusun 7'si sipahi râiyyetidir. Ayrıca Emir Sultan reâyâsı tasarrufunda 7 akçalık yer de vardır. Bu tahrîrde ve 1573 mufassalında köyde 6 h. 5 m. olmak üzere 11 nefer Karacalar cemâati bulunduğu görülmektedir. 1567 tarihli evkâf defterinde 8 k., 17 m. olmak üzere 29 nefer nüfus kaydedilmiştir. Nüfus içerisinde 3 sipahi râiyeti ile 2 azadlı köle dikkati çekmektedir. Köyde Emir sultan reâyâsı elinde 7 akçalık yer de bulunmaktadır. Bu tarihe âit vakıf defterinde *Köseler* köyünün avârızı için 700 akça vakfedildiği tespit edilmektedir.

Köşkene/Şahinoğlu ²¹³ : II. Bâyezid döneminde köyde *Mustafa'nın* 3.759 akçalık timarı bulunmaktadır. 1521 tahrîrinde 17 h., 16 m. ve 1 pîr kaydedilen köyde 3 nefer bağışlanmış köle bulunmaktadır. İki has çiftlikten 200 akça hâsılı olan köyün hâriçten 3 çiftlik ziraat yapılan çiftliği vardır. Buğday, arpa, yulaf, susam, pamuk, bostan ürünleri alınan ve çeltik üretimi yapılan köyde 7 kile çeltik tohumu da ekilmektedir. Defter-i köhneye atıf yapılarak bir parça mülk bağın bulunduğu da kaydedilen köyün gelirinin 3.133 akça olduğu yazılmıştır. 1521-22 tarihli vakıf defterinde *Şahinoğlu* olarak kaydedilmiş köyde 1 h. müteferrik nüfus bulunmaktadır. 1539 tarihli evkâf ve 1573 tarihli mufassal defterlerde *Şahinoğlu* olarak kayıtlı köyün diğer adının *Köşkene* olduğu ve 2 h., 2 m. olmak üzere 4 nefer Karacalar cemâati nüfusunun bulunduğu kayıtlıdır. 1539-40 tarihli timar icmâl defterinde köy aynı hâsılla *Mustafa'nın* timarındadır. 1573 tahrîrinde diğer adının *Şahin* olduğu belirtilen köyün 2 ç., 2 m. ve 1 muaftan müteşekkil 5 nefer nüfusu bulunmaktadır. Bu tarihte hububat ziraati köyün gelirlerinin yaklaşık yarısını teşkil etmektedir. Ayrıca üzüm, susam, bostan ve meyve yetiştirilen köyde çeltik ziraati de yapılmaktadır. Kışlağı bulunan köyde mensuh çiftlik ve hâriçten ziraat olunan 7 çiftlik yer vardır. Bu tarihte *Hüseyin* ve *Hasan'ın* timarına dâhil olan köyün yıllık geliri 2.859 akçadır. 28 Ramazan 990 (26.X.1582) tarihli timar tevcih kaydı köyün aynı hâsılla *Hüseyin v. Mustafa'nın* timarında olduğunu göstermektedir. 11 Şa'ban 1004 (10.IV.1596)'da timar *Mehmed'e* âittir.

Kumluca ²¹⁴ : II. Bâyezid dönemine âit mücmel timar kayıtlarını gösteren deftere *Boyluca* olarak kayıtlı köy *İsmail* ve *Hasan'ın* timarına 2.676 akça ile dâhil edilmiştir. 1530 yılında hazırlanmış muhâsebe icmâl defterinde *Kumluca* köyünün sadece 250 akçalık hâsılı kaydedilmiştir.

²¹³ BA., *MAD 152*, v. 40b; BA., *TD 111*, s. 689-690; BA., *TD 166*, s. 188; BA., *TD 113*, s. 42; BA., *TD 531*, s. 288; BA., *TD 198*, s. 261; TK., KKA., *TD 75*, v. 329b-330a, 303a-b; BA., *Rûznâmçe 59*, s. 739; BA., *Rûznâmçe 184*, s. 320.

²¹⁴ BA., *MAD 152*, v. 41a; BA., *TD 166*, s. 190.

Kuryazlu ²¹⁵ : 1521 tahririnde *Kuryazlu* olarak kayıtlı köyün adı 1530 defterinde *Bozyazılı* olarak karşımıza çıkmaktadır. 1521 tahririnde 3 h. ve 3 m. kayıtlı olan köyde buğday, arpa, burçak, pamuk ekilmekte, yarım çiftlik yerde hâriçten ziraat yapılmaktadır. Köyün 809 akçalık vergi geliri bulunmaktadır. 1539-40 tarihinde hazırlanan icmâl defterinde köy aynı gelir ile şehzâde hasları arasında kaydedilmiştir. 1570 icmâlinde 3.5 çiftlik yer olan bir mezraa hâline gelmiştir.

Küçüketekmek(lü) ²¹⁶ : Köy, II. Bâyezid devrine âit timarları gösteren mücmel defterde *Etmekli-i küçük* olarak kayıtlıdır. Bu deftere göre köyde *Emirşah*'ın 1.131, *İskender*'in 1.121 akçalık nöbetleşe tasarruflarında olan timarlar mevcuttur. Aynı dönemde köyde 1 kürekçi ve 3 yamak kayıtlıdır. 1530 tarihli icmâl defterinde *Küçük etmek* adıyla kaydedilmiş iki timar köyü mevcuttur. Birincisinin 9 h. 2 m.'i ile 1.050 akça geliri görünmektedir. Aynı defterde 4 h. ve 4 m. olarak tekrar kaydedilen köyün hâsılı 2.242 akça olarak gösterilmiştir. 1539-40 tarihli icmâl defterinde 1.050 akçalık köy *Hızır b. Şuca'* oğulları *Serasker Uğurlu Mehmed* ve *Arslan Mehmed*'in timarına dâhildir. Ayrıca bu defterde köyün 1.131 akçası *Köprülü*, 1.121 akçası *Bâli*'nin timarında olmak üzere 2.448 akça hâsıla kaydedilmişlerdir. Evâsıt-ı Cemâzie'l-evvel 973 (4-13.XII.1565) tarihli bir kayıttan köyün 1.191 akça ile sefere giderken batan gemiden kurtulduğu ve sefere gidecek gücü olmadığı için ada muhafazasına bırakılan *Ali b. Mahmud*'un timarında bulunduğu görülmektedir. 1567 tarihinde köyde bulunan mescidin imamı, köyün kuyusu ve avârızı için 1.600 akçanın vakfedildiği tespit edilmektedir. Aynı defterde köyde bulunan *Mehmed Beğ Mescidi* için de 16.500 akça vakfedildiği görülmektedir. 1573 tarihli mufassal defterde iki defa kaydedilmiştir. Buna göre *Hızır*'ın timarında bulunan ve hâsılı 4.999 akça olan köyde 1 ç., 1 n., 7 e., 17 k., 29 m. ve 1 muafdan müteşekkil 56 kişi kayıtlıdır. Köyde 1539 tarihli evkâf ve 1573 tarihli mufassalda Karacalar cemâatine mensup 7 h ile 2 m. bulunmaktadır. Buğday, arpa, burçak, yulaf, üzüm, bostan, susam, soğan ürünleri alınmaktadır. Köyde bulunan *Kabağaçlı*, *Ahlatlı*, *Yaka*, *Eskiköy yerleri* denilen yerlerin herbirinden Nevâhi-i Bergama kadısı hücceti uyarınca senelik 50 akça olmak üzere toplam 200 akça alınmaktadır. *Ferhad* ve *Ali*'nin müşterek timarına dâhil olan köyde 4 n., 2 e., 1 k., 11 m. olmak üzere toplam 22 nefer nüfus edilmiştir. Hububat ziraati köy gelirinin yarısından fazlasını teşkil etmektedir. Üzüm, meyve, bostan ürünleri alınan köyde sazlıklar ve otlak da bulunmaktadır. Hâriçten ziraat olunan 4.5 çiftlik yer bulunan ve bir harap değirmeni olan köyün yıllık geliri 2.400 akçadır. Selh-i Cemâzie'l-ahir 981 (26.X.1573) tarihli tevcih kaydında 2.443 akça hâsılı olan köy 1.191 akça hisse ile babası *Mahmud*'un ölümü ile *İsa*'nın nöbetleşe timarındadır. 9 Safer 1000 (26.XI.1591) tarihinde Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köy 4.999 akça ile *Mehmed*'in tahvilinden Dergâh-ı âli çavuşlarından *Mustafa v. Mehmed Çavuş*'a tevcih

²¹⁵ BA., TD 111, s. 686; BA., TD 166, s. 187; BA., TD 198, s. 11; TK., KKA., TD 208, v. 9a.

²¹⁶ BA., MAD 152, v. 40b; BA., MAD 240, s. 162; BA., TD 166, s. 188 ve 190; BA., TD 198, s. 251, 258; BA., MAD 7738, s. 2; BA., TD 531, s. 289; TK., KKA., TD 580, v. 159b, 162b; TK., KKA., TD 75, v. 325a-b, 335a, 304a; BA., Rûznâmçe 17, s. 258; BA., Rûznâmçe 138, s. 500; BA., Rûznâmçe 184, s. 280; BA., Rûznâmçe 199, s. 86; BA., Rûznâmçe 215, s. 52; BA., Bâb-ı Asâfi Rûznâmçe 2164, s. 18.

edilmiştir. 24 Cemâzie'l-evvel 1004 (25.I.1596)'de timar tecdid edilmiştir. 10 Cemâzie'l-ahir 1006 (18.I.1598) tarihinde köy 1.200 akça hisse ile *Hasan*'ın timarına verilmiştir. 13 Cemâzie'l-ahir 1007 (11.I.1599)'de köy *Hasan*'ın tahvilinden *Mehmed*'in nöbetleşe timarına dâhil edilmiştir. 15 Ramazan 1018 (12.XII.1609) tarihinde köy *Müteferrika İbrahim*'in tahvilinden Dergâh-ı âli çavuşu *Yusuf Çavuş b. Mehmed Çavuş*'un timarına dâhil edilmiştir.

Küreciler²¹⁷ : 1521 tarihli tahrîr defterinde padişah hassı olan köyün 10 h. ve 1 m. nüfusu vardır. Buğday, arpa, yulaf, üzüm, bostan ziraati yapılan köyden 833 akça hâsıl temin edilmektedir. 1521 tahrîrinde ve 1530 icmâlinde *Dere*l demekle meşhur olduğu da belirtilmiştir. 1539-40 tarihli icmâl defterinde köy, *Yeri dağlı demekle meşhur nâm-ı diğer Toğancı* kaydıyla ve aynı gelire şehzâde hasları arasında kaydedilmiştir. 1570 ve 1572 tarihli icmâllerde köyün mezraa olduğu ve 833 akça hâsılının bulunduğu kaydedilmiştir. 1573'de boşalmış olduğu belirtilen köyün hâriçten ekilen 2 çiftlik yeri ve 833 akça geliri bulunmaktadır.

Lala²¹⁸ : 1539-40 tarihli icmâl defterinde yerleşim birimi, *Alibeğlü* köyü ile birlikte yazılmıştır. 1573 tahrîrinde 3 n., 3 k., 7 m. ve 6 muafdan oluşan 16 kişiyi barındıran köyde hububat ekimi yapılmakta ve bunlardan elde edilen gelir toplamın % 59.5'ünü oluşturmaktadır. Ayrıca bostan ve susam yetiştirilen köyde hayvancılık da yapılmaktadır. *Abdullah*'ın timarında yer alan köyün hâsılı 1.800 akçadır. Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köy 16 Rebi'ül-evvel 1004 (19.XI.1595)'de tarihinde aynı hâsılla *Kubad*'ın timarındadır. 25 Muharrem 1006 (7.IX.1597) tarihli kayda göre ise aynı hâsılla Dergâh-ı âli çavuşlarından *Ramazan Çavuş*'un zeâmetine dâhildir. 18 Muharrem 1008 (10.VIII.1599) tarihli rûznâmçe kaydında köyün Dergâh-ı âli çavuşlarından *Hamza Çavuş*'un Eğri kalesi fethinde gösterdiği yararlılıktan dolayı oğlu *Mehmed*'e *Ramazan Çavuş*'un tahvilinden aynı hâsıl ile verildiği kaydedilmiştir. 23 Zi'l-ka'de 1009 (26.V.1601)'da köy *Ramazan Çavuş*'un zeâmetinde görünmektedir.

Mandra²¹⁹ : 1539 tarihli evkâf defterinde karşımıza çıkan köyde 5 h. 13 m.'den oluşan Karacalar cemâatine mensup 18 nefer bulunmaktadır. Bu sayı 1573 tahrîrinde de değişmemiştir.

Manyeler²²⁰ : 1570 icmâllerinde *Dereköy* nezdinde bulunan köyün 822 akça hâsılı kayıtlıdır. 1573 tahrîrinde karşımıza çıkan köyde 4 n., 2 e., 3 k., 10 m. ve 2 muafdan oluşan toplam 21 nefer yaşamaktadır. Buğday, arpa, burçak, yulaf ürünleri toplamın % 70'ini oluşturduğu köyde üzüm ve meyve de yetiştirilen ürünler arasındadır. Köyde koyun da yetiştirilmektedir. Bu tarihte yıllık gelirinin 722 akça olduğu görülmektedir.

²¹⁷ BA., TD 111, s. 694-695; BA., TD 166, s. 187; BA., TD 198, s. 11; TK., KKA., TD 208, v. 5b; BA., MAD 1289, s. 14; TK., KKA., TD 75, v. 301b.

²¹⁸ BA., TD 198, s. 257; TK., KKA., TD 75, v. 324a; BA., Rûznâmçe 184, s. 225; BA., Rûznâmçe 199, s. 32; BA., Rûznâmçe 224, s. 342; BA., Rûznâmçe 124, s. 219.

²¹⁹ BA., TD 531, s. 293; TK., KKA., TD 75, v. 307b.

²²⁰ TK., KKA., TD 208, v. 6a; BA., MAD 1289, s. 15; TK., KKA., TD 75, v. 300b.

sancağında yerleşmiş oldukları tespit edilmektedir²²⁵. 1539 ve 1573 tarihli defterlerde köyde 6 h. ve 5 m. olmak üzere 11 nefer Karacalar cemâatine mensup nüfus yaşamaktadır. 1573 tahririnde *der nezd-i İlbeği* olarak kaydedilmiş köyde 2 ç., 1 n., 1 k. ve 6 m.'den müteşekkil 10 nefer bulunmaktadır. Hububat ziraati yapılan köyün bunlardan elde edilen geliri mevcut gelirin % 61'ini teşkil etmektedir. Üzüm, pamuk, susam ürünleri alınan, arıcılık ve hayvancılık yapılan köyden palamuttan da gelir elde edilmektedir. Köyde *İmam Hasan yeri* denilen *Küçük Fakih b. Hacı Hasan'a* ve *Yusuf b. Abdullah'a* âit *Şirmerd* ile *Rüveyde Hatun bint-i Bayram* ile *Nasuh Piyade'nin* oğulları *Yusuf, Mustafa, Hasan* ve *Seferşah'ın* tasarrufunda olmak üzere üç çiftlik bulunmaktadır. Ayrıca çeltik ziraati de yapılan ve *Çerkes Hasan'ın* timarına dâhil köyde 5.000 akça hâsıl kayıtlıdır. 11 Ramazan 1005 (28.IV.1597)'de 600 akça hâsılı olan köyün 300 akçalık kısmı *Sefer b. Mustafa'nın* timarındadır.

Müselmanobası/Kâfirobası²²⁶ : II. Bâyezid dönemine âit kürekçi defterine *Kâfirobası* olarak kaydedilen köyde 1 nefer kürekçi ile 5 nefer yamağı bulunmaktadır. 20 Şa'ban 925 (17.VIII.1519) tarihli rûznâmçe kaydına *Kâfirobası* köyü 1.950 akça hâsıl ile *Kâtib Dede'nin* 5.700 akçalık timarına dâhilindedir. 1530

²²¹ BA., *MAD 152*, v. 40b; BA., *TD 113*, s. 37; BA., *TD 166*, s. 189; BA., *TD 198*, s. 260.

²²² TK., KKA., *TD 75*, v. 343a-b.

²²³ TK., KKA., *TD 75*, v. 345b-346a.

²²⁴ BA., *TD 531*, s. 292; TK., KKA., *TD 75*, v. 307a-b, 324b-325a; BA., *Rûznâmçe 196*, s. 113.

²²⁵ Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 127, 599.

²²⁶ BA., *MAD 240*, s. 163; BA., *Rûznâmçe 1*, s. 365; BA., *TD 166*, s. 190; BA., *TD 531*, s. 291; BA., *TD 198*, s. 260; BA., *TD 166*, s. 194; BA., *Rûznâmçe 31*, s. 45; TK., KKA., *TD 75*, v. 307a, 316b; BA., *TD 453*, v. 62b; TK., KKA., *TD 580*, v. 144a, 159a, 163a; BA., *Bâb-ı Asâfi Rûznâmçe 2112*, s. 9; BA., *Rûznâmçe 46*, s. 325; BA., *MAD 22185*, s. 30; BA., *Rûznâmçe 138*, s. 500, 565; BA., *Rûznâmçe 147*, s. 201; BA., *Rûznâmçe 184*, s. 307, 384; BA., *Rûznâmçe 196*, s. 98, 172; BA., *Rûznâmçe 215*, s. 79, 108; BA., *Rûznâmçe 238*, s. 293.

icmâl defterinde *Kâfirovası* olarak yazılan köyün 2 h., 4 m. nüfusuyla 1.950 akçalık hâsılı kayıtlıdır. 1539 ve 1573 tarihli defterlere göre köyde 3 h., 2 m. Karacalar cemâati kayıtlıdır. 1539-40 tarihli icmâl defterinde *Kâfirobası* köyünün 1.950 akça ile *Kâtib Dede Bâlî'nin* timarında bulunduğu görülmektedir. 13 Şevvâl 978 (10.III.1571) tarihinde köy 1.950 akça ile Lefkoşa kalesi muhasarasında hizmeti görülen *Mehmed'e* tevcih edilmiştir. 1573 tahririnde de diğer adı *Kâfirobası* olarak kayıtlı köy *İskender'in* timarına dâhildir. 1 n., 3 k., 6 m. ve 9 muafdan müteşekkil 19 nefer nüfusun kayıtlı olduğu köyde üçer nefer sipahi-zâde ve müsellemler oturmaktadır. Buğday, arpa, burçak, yulaf gelirleri toplamın % 87'sini oluşturmaktadır. Susam, pamuk ve meyve yetiştirilen ürünler arasındadır. Etrafında sazlıkları bulunan köyde hayvancılık da yapılmakta arılardan bal temin edilmektedir. Hassa mensuh çiftliği bulunan köyün hâsılı 3.400 akçadır. 1567 tarihli vakıf defterinde köy yakınlarındaki *İcek câmii* için 3.300 akça vakfedilmiştir. 1521 ve 1567 vakıf tahrirlerinde *Şeyh Paşa'ya* vakfedilmiş Bergama'ya tâbi *İmanöreni mezraası'nın* 300 akça hâsıla câmide hatib olan *Ahmed Fakih'e* verildiği kaydedilmiştir. Aynı defterde köyde bulunan mescid için de 400 akça vakfedildiği görülmektedir. 12 Receb 981 (7.XI.1573)'de 3.400 akça hâsılı olan köy 1.200 akça hisse ile *Mehmed Çavuş'a* tevcih edilmiştir. 22 Zi'l-ka'de 984 (10.II.1577) tarihinde *Mehmed Çavuş* 1.400 akça hisse ile timarı tasarruf etmektedir. 21 Rebi'ü'l-ahir 998 (27.II.1590) tarihinde köy *Abdullah v. Kurd Ağa'nın* tahvilinden Dergâh-ı âli müteferrikalarından *Elvan'ın* zeâmetine dâhildir. Köyün 2.000 akçalık hissesi 9 Safer 1000 (26.XI.1591)'de *Mehmed v. Pir Ahmed'in* zeâmetindedir. 1.400 akçalık hisse 2 Receb 1000 (14.IV.1592) tarihinde *Ali v. Abdullah'ın* timarına tevcih edilmiştir. 14 Cemâzie'l-evvel 1001 (16.II.1593) tarihli rûznâmçe kaydında köyün hâsılının 2.000 akçalık hissenin *Halil v. Emre'nin* ölümü ile *Mehmed'e* verildiği anlaşılmaktadır. Aynı defterdeki 8 Şevvâl 1004 (5.VI.1596) tarihli kayıta köy *Mustafa'nın* timarındadır. 19 Receb 1004 (19.III.1596)'da Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köy 2.000 akça hisse ile dergâh-ı âli çavuşlarından *Osman Çavuş'un* zeâmetine dâhildir. 16 Ramazan 1005 (3.V.1597)'de timar yenilenmiştir. Aynı defterdeki 25 Şevvâl 1005 (11.VI.1597)'de timarın 1.400 akçalık hissesi *Alemşah'ın* tahvilinden *Ali v. Hüseyin'e* verilmiştir. Ancak aynı defterdeki 14 Ramazan 1007 (10.IV.1599) tarihli kayıt, hissenin *Alemşah'ın* tahvilinden *Zülfikâr b. Abdullah'ın* timarında göstermektedir. Köyün 2.000 akça hissesi 10 Şa'ban 1007 (8.III.1007)'de babaları *Halil'in* şehâdetinden *Yusuf ve Hasan'ın* timarına verilmiştir. 16 Muharrem 1009 (28.VII.1600) tarihli kayıta timarın 3.400 akça hâsıla *Mustafa'nın* tahvilinden *Mehmed'in* timarına dâhil edildiğini görmekteyiz.

Nâibler ²²⁷ : Anadolu ve Rumeli'de geniş bir alanda yaşayan *Nâib, Nâiblü, Nâibler, Nâibobası* adlarını taşıyan yörükân tâifesinden bir cemâatin Hüdavendigâr sancağı'nda da yerleştikleri bilinmektedir²²⁸. 1567 tarihli vakıf defterinde Nevâhi-i Bergama'ya tâbi kaydedilen köyde bulunan mescid için 400 akça vakfedilmiştir. 1573

²²⁷ TK., KKA., TD 580, v. 160b; TK., KKA., TD 75, v. 309a-b.

²²⁸ Cevdet Türkay, a.g.e., s. 600.

tahririnde Şehzâde Murâd haslarına dâhil olan ve Bergama'ya bağlı gösterilen köyde 2 e., 9 k., 18 m. ve 1 muafdan oluşan 30 nefer nüfus kayıtlıdır. Buğday, arpa, burçak, yulaf, pamuk, bostan, soğan, sebze ve üzüm yetiştirilen köyün hububat gelirleri toplamın yarısından fazlasını teşkil etmektedir. Köyden yıllık 1.800 akça hâsil elde edilmektedir.

Narluca ²²⁹ (Günümüzde Bergama'ya bağlı Narlıca köyü) : Köyün adını taşıyan yörükân tâifesinden bir cemâatin Siverek, İçel ve Ayıntab sancağı kazâlarında yerleştikleri dikkati çekmektedir²³⁰. Köyün ismini sâkinlerini mensup oldukları cemâatten almış olmaları muhtemel olduğu gibi izâfeten de verilmiş olması ihtimâlden uzak değildir. II. Bâyezid döneminde köyün 1.564 akça ile *İnayetsâh*'ın timarında olduğu tespit edilmektedir. 1521-22 yıllarına âit vakıf tahririnde köyde 2 h. müteferrik nüfus bulunmakta ve 24 akça bennâk resmi vermektedirler. 1530 tarihli muhâsebe-icmâl defterinde 10 h. ve 11 m. nüfusu kayıtlı köyün 1.565 akçalık hâsılı vardır. Ayrıca köyde *veled-i Han evlâdi*'nin mutasarrıf olduğu 100 akça hâsılı olan bir çiftlik bulunmaktadır. 1539-40 tarihli icmâlde *hâriç ez-defter* olan köy 1.564 akça ile *Cafer*'in timarındadır. 2 Zi'l-ka'de 984 (21.I.1577) tarihinde 3.000 akça hâsılı olan köy 1.400 akça hisse ile *İslâm*'ın tahvilinden *Yunus v. Mahmud*'a tevcih edilmiştir. 29 Rebi'ül-ahir 990 (23.V.1582) tarihinde köy *Cafer*'in feragatinden *Bayramiç v. İvâz*'a 1.600 akça hisse ile tevcih edilmiştir. 16 Şevvâl 1005 (2.VI.1597)'de köyün 1.400 akça hissesi *Ya'kub v. Abdî*'nin timarındadır. 1.600 akçalık hisse ise selh-i Şevvâl 1005 (15.VI.1597)'de *İlyas v. Bâlî*'nin timarına verilmiştir. 6 Cemâzie'l-ahir 1009 (13.XII.1600) tarihli bir rûznâmçe kaydında 3.000 akça hâsılı olan köyün *İlyas*'ın tahvilinden 1.600 akça hisse ile *Receb v. Halil*'in timarına dâhil edildiği görülmektedir.

Ortaca ²³¹ : *Ortacı* veya *Ortaca* adlarını taşıyan Türkmân yörükânı tâifesine mensup bir cemâat Çirmen sancağı'nda Tekfurdağı kazâsı'nda yerleşmişlerdir²³². Köyün bu cemâat ile alâkalı olduğu tahmin olunabilir. 1521 tahririnde ve 1530 icmâlinde timar köyü olan köyde 7 h. ve 2 m. oturmaktadır. Çeltik ziraati yapılan köyün 3.661 akçalık vergi geliri kayıtlıdır. Köy, 1539-40 tarihli icmâl defterinde aynı hâsulla şehzâde hasları arasında sayılmıştır. 1570 icmâlinde ve 1573 tahririnde de Şehzâde Murâd hasları arasında yer alan ancak boşalarak mezraa haline gelmiş olan köyün gelirinin 3.660 akça olduğu kaydedilmiştir.

Öçeri/Göçeri ²³³ : Yörükân tâifesinden *Göçeri*, *Göçeriler* adını taşıyan cemâatin değişik sancaklara yayıldıkları görülmektedir²³⁴. 1570 icmâllerinde padişah

²²⁹ BA., *MAD 152*, v. 40b; BA., *TD 113*, s. 37; BA., *TD 166*, s. 191, 194; BA., *TD 198*, s. 263; BA., *Rûznâmçe 46*, s. 320; BA., *Rûznâmçe 59*, s. 641; BA., *Rûznâmçe 196*, s. 167, 179; BA., *Rûznâmçe 238*, s. 316.

²³⁰ Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 602.

²³¹ BA., *TD 111*, s. 687; BA., *TD 166*, s. 188; BA., *TD 198*, s. 11; TK., KKA., *TD 208*, v. 9a; TK., KKA., *TD 75*, v. 310b.

²³² Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 614.

²³³ TK., KKA., *TD 75*, v. 298b.

²³⁴ Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 375.

hassına dâhil köyün hâsılı 3.242 akça olarak kayıtlıdır. 1573 tahrîrinde *Öçeri nâm-ı diğer Göçeri* olarak kaydedilen köy, 2 ç., 3 n. ve 6 m. olmak üzere 11 kişiden ibarettir. Buğday, arpa, burçak, yulaf gelirlerin % 66'sını oluşturmaktadır. Üzüm, pamuk ve susam, ürünlerinin de alındığı köyde koyun da yetiştirilmektedir. Yıllık geliri 3.242 akçadır.

Örtülüce ²³⁵ (Bugün Kınık'a bağlı Örtülü köyü) : 1521 yılında *Dündarilî*'ne tâbi olarak kayıtlı köy 7 h., 2 m. nüfusa sahipti. 1530 icmâlinde ise aynı nüfusla padişah hasları içerisinde ayrı bir köy olarak kaydedilmiştir. Bu yıllarda hazırlanan vakıf defterinde köyde 24 akça bennâk resmi alınan 2 h. ve 1 m. müteferrik nüfus bulunmaktadır. 1539-40, 1570 ve 1572 tarihlerinde hazırlanan icmâl defterlerinde köyün hâsılı 1.882 akçadır. Köy nüfusu 1573'de 11 neferdir. Bu tahrîrde 3 nefer ellici de kaydedilmişti. Buğday, arpa, burçak, yulaf, ekilen köyde çeltik ziraatinin de yapıldığını görmekteyiz. Pınar ayağında 15 kile çeltik tohumu ekilen yeri bulunan köyde bağ, bostan, pamuk ve arıcılıktan da gelir temin edilmektedir. Ayrıca köyde 2 tane boş çiftlik bulunmaktadır. XVI. yüzyıl tahrîrlerinde köyün 1.885 akçalık vergi geliri değişmemiştir.

Olukbeleni/Öyükbeleni ²³⁶ : 1567 tarihli vakıf defterinde karşılaştığımız köyün mescidi için para vakfı kurulmuştur. 1573 tahrîrinde köy 1 ç., 6 n., 1 e., 1 k. ve 20 m.'den oluşan 29 nefer nüfusu barındırmaktadır. Hububat ziraati yapılan köyde üzüm, bostan ve susam yetiştirilen ürünler arasındadır. Bu tarihte köyün hâsılı 2.010 akçadır. 14 Rebi'ü'l-ahir 990 (8.V.1582) tarihli rûznâmçe kaydında *Öyükbelen* olarak kaydedilmiş 2.000 akça hâsılı olan Bergama'ya tâbi köy 1.000 akça hisse ile *Bekir v. Hacı Ali*'ye tevcih edilmiştir. Tarihsiz evkâf defterinde Sultan Murâd evkâfına tâbi köyde 60 akça bennâk resmi veren 5 hane kaydedilmiştir.

Paşaköy/Ömer Paşa ²³⁷ (Bugün Bergama'ya bağlı Paşaköy) : 1454-55 tarihli evkâf defterine göre kadimden vakıf olan köy, Sultan I. Murâd ve Sultan I. Bâyezid'den fermanı olan *Ömer Paşa evlâdından Şeyh Mehmed oğlu Ahmed*'in tasarrufundadır. Bu defterde 18 hane gösterilen köyün hâsılı 1.000 akçadır. II. Bâyezid dönemine tarihlenen kürekçi defterinde *Paşaköy* olarak kayıtlı köyde 2 nefer kürekçi ile isimleri yazılmadan 5 nefer yamak bulunduğu belirtilmiştir. 1521 tarihli evkâf defterinde kadimden vakıf olduğu belirtilen köy, *Ömer Paşa*'nın evlâdından *Şeyh Mehmed*'in oğlu *Ahmed*'in ve sonra onun oğlu *Muslihiddin*'in tasarrufunda olduğu kaydedilmiştir. Bu tarihte *Seferşah b. Ömer*'in tasarrufunda görünmektedir. 1521 tahrîrinde ve 1530 icmâlinde köyde 19 h., 11 m., 10 muaf olmak üzere 40 nefer nüfus kaydedilmiştir. Muafların içinde 8 nefer *gılman-ı vakf* bulunmaktadır. Buğday, arpa, yulaf, burçak, nohut ve pamuk ziraati yapılan köyde bağlar ve sazlıklar da

²³⁵ BA., TD 111, s. 686; BA., TD 166, s. 187; BA., TD 198, s. 11; BA., TD 113, s. 42; TK., KKA., TD 208, v. 5b; BA., MAD 1289, s. 14; TK., KKA., TD 75, v. 293a.

²³⁶ TK., KKA., TD 580, v. 162a; TK., KKA., TD 75, v. 329a-b; BA., Rûznâmçe 59, s. 632; BA., TD 1020, s. 4.

²³⁷ İAK., MC. 0117/1, v. 68a; BA., MAD 240, s. 166; BA., TD 453, v. 53a; BA., TD 113, s. 37; BA., TD 166, s. 193; BA., TD 531, s. 233-234; TK., KKA., TD 580, v. 134b; BA., Kâmil Kepeci Divân-ı Hümayun 81, s. 263.

mevcuttur. Köyde Tarhala'ya bağlı *Kozanlubınar* altında bulunan senelik 40 akça hâsılı olan bir dink değirmeni vardır. Bu tarihte köyün 2.000 akça geliri kaydedilmiştir. 1521-22 yıllarına âit vakıf defterinde köyün adı sadece *Paşa* olarak kaydedilmiştir. Bu tarihte köyde 4 h. müteferrik nüfus bulunmaktadır ki bunlar hane başına 12 olmak üzere toplam 48 akça bennâk resmi vermektedirler. 1530'da Bergama'da *Evlâd-ı Ömer Paşa* vakfına dâhil olan köyde 19 h. ve 11 m. kayıtlı nüfustur. Ayrıca 8 nefer vâkıfa âit nüfus bulunan köyün yıllık gelirinin 2.000 akça olduğu tespit edilmektedir. 1539 tarihli evkâf defterinde *Başa Ömer* olarak kayıtlı köyde 23 h., 34 m. toplam 57 nefer bulunmaktadır ki bunlardan 18'i Sultan Murâd Hân reâyâsıdır. Bunlara âit 27 akçalık resimli yer vardır. 1567 tarihli defterde ise köyde 32'si m. olmak üzere 56 nefer nüfus kayıtlıdır. Bu tarihte de hâsılı 2.000 akçadır. 7 Receb 988 (18.VIII.1580) tarihli bir rûznâmçe kaydı Nevâhi-i Bergama'ya tâbi *Ömerlü* köyü ve gayride 2.000 akça timarı olan *Mehmed*'in sefere gitmemesi sebebiyle *Osman*'a verilmesi hakkındadır.

Pirce²³⁸ : Fâtih dönemine âit piyâde defterine göre yaya teşkilâtına dâhil bir köy olarak karşımıza çıkan iskân merkezinde bir yaya çiftliği bulunmaktadır ki çiftliklere kayıtlı 4 yamak bulunmaktadır.

Pürnar/Buryaz²³⁹ : Konar-göçer Türkmân yörükânı tâifesinden *Pürnar* isimli bir cemâatin Anadolu'nun değişik sancaklarında yerleştikleri görülmektedir²⁴⁰. 1573 tahrîrinde 3 ç., 4 n., 3 e., 1 k., 34 m. ve 4 muaf olmak üzere 49 nüfusun kayıtlı olduğu köy *Mahmud*'un timarına dâhildir. Buğday, arpa, burçak, yulaf gelirlerin % 59'unu oluşturmaktadır. Üzüm, susam ve pamuk köyde mahsul alınan ürünler arasındadır. Bu yılda köyün geliri 2.132 akçadır. 6 Ramazan 984 (27.XI.1576) tarihinde Bergama'ya tâbi köy 2.132 akça hâsıl ile *Mahmud b. Mehmed*'in 5.744 akçalık timarındadır. 10 Cemâzie'l-evvel 1006 (19.XII.1597) tarihli kayıt köyün aynı hâsıla *Fethi*'nin tahvilinden *Ali*'nin timarına verildiğini göstermektedir. 16 Muharrem 1009 (28.VII.1600) tarihli rûznâmçe kaydından köyün aynı hâsıla Dergâh-ı âli çavuşlarından *Halil Çavuş*'un zeâmeti dâhilinde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Rahmanlu²⁴¹ : Köyle aynı adı taşıyan aşiretin Rumeli'de ve Anadolu'da Tire kazâsında yerleştikleri tespit edilmektedir²⁴². 1570 icmâllerinde köyün 9.291 akça hâsılı kayıtlıdır. 1573 tahrîrinde köyün 5 ç., 10 n., 1 e., 5 k., 26 m. ve 5 muafdan müteşekkil 52 nefer nüfusu bulunmaktadır. Buğday, arpa, burçak, yulaf, üzüm, pamuk, susam, soğan ve meyve ürünleri alınan köyde koyun da yetiştirilmektedir. Köyde mensuh hassa çiftlik de bulunmaktadır. Bu tarihte yıllık gelirinin 1.480 akça olduğu görülmektedir.

²³⁸ BA., *MAD 13*, v. 32b.

²³⁹ TK., KKA., *TD 75*, v. 321b-322a; BA., *Rûznâmçe 46*, s. 294; BA., *Rûznâmçe 199*, s. 69; BA., *Rûznâmçe 238*, s. 289.

²⁴⁰ Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 629.

²⁴¹ TK., KKA., *TD 208*, v. 6a; BA., *MAD 1289*, s. 15; TK., KKA., *TD 75*, v. 298a-b.

²⁴² Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 138.

Reis Yakub/Savcı ²⁴³ : II. Bâyezid devri timarlarını gösteren mücmel defterde 795 akça ile *Mustafa'nın* timarında mezraa olduğu görülmektedir. 1521-22 tarihli vakıf defterinde Bergama'ya bağlı mezraada 3 h., 2 m. nüfus bulunmakta ve 36 akça bennâk vergisi vermektedirler. 1530 tarihli icmâl defterinde 4 h. ve 13 m. nüfusu bulunan mezraanın hâsılı 795 akça olarak kayıtlıdır. 1539-40 tarihli timar icmâlinde mezraa 795 akça hâsıl ile *Ahmed'in* timarındadır. 1573 tahririnde köy haline gelen mezraanın diğer adının *Savcı* olduğu belirtilmiştir. Bu tarihte birer ç., e., k., m.'den müteşekkil 4 nefer nüfusu bulunan köyün hububat gelirleri yaklaşık % 82 civarındadır. Üzüm, susam, bostan meyve mahsulleri alınan köyde otlak ve iki tane kışlak bulunmaktadır. Hâriçten 1 çiftlik yeri olan köy 2.000 akça hâsıl ile *Mehmed Ebu'l-hayr'ın* timarına dâhil edilmiştir. 17 Safer 984 (16.V.1576)'da timarın sahibi değişmemekle birlikte hissesi 700 akça olarak gösterilmiştir. 26 Cemâzie'l-evvel 990 (18.VI.1582) tarihinde 2.000 akça hâsılı olan Nevâhi-i Bergama'ta tâbi köy 400 akça hisse ile *Abdi'nin* timarında kayıtlıdır. 15 Cemâzie'l-evvel 1004 (16.I.1596)'da köy *Mehmed'in* tahvilinden Dergâh-ı âli çavuşlarından *Mustafa Çavuş'un* timarındadır. 6 Şa'ban 1005 (25.III.1597)'de 700 akçalık hisse *Çerkes Mehmed'in* timarındadır.

Sağırlar ²⁴⁴ : 1573 tahririnde Şehzâde Sultan Murâd hasları içinde yer alan köy boş olarak kaydedilmiştir. Hâriçten bir çiftlik yerinde ziraat yapılan köyün hububattan alınan 534 akça geliri bulunmaktadır.

Sakarlu ²⁴⁵ : Köy, II. Bâyezid dönemi timarlarını gösteren mücmel defterde 1.880 akça ile *Mustafa'nın* iltizâmında kayıtlıdır. 1521 yılında 7 h. ve 6 m.'i bulunan köyün 100 akça has çiftlik geliri vardır. Buğday, arpa, nohut, pamuk, bostan, susam ziraati yapılan ceviz ve kestane ağaçları bulunan köyde 3 tane değirmen mevcuttur. 1.744 akçalık geliri olan köyde 4 çiftlik yer *Mevlâna Sadreddin Çelebi'nin* tasarrufundadır. 1539-40 icmâlinde köyün 1.544 akça ile *Mahmud'un* timarında olduğu görülmektedir. Ancak daha sonra aynı defterde yer alan bir kayıttan *Mahmud'un* tahvilinden 200 akçalık kısmının *Yunus* ve *Mahmud'un* hisseli timarlarına dâhil edildiği tespit edilmektedir. 1573'de 1 ç., 2 n., 1 k., 12 m. ve 4 muafdan ibaret 20 nefer nüfusu bulunan köyde gerçekleştirilen hububat ziraati toplam gelirin yarısından fazlasını teşkil etmektedir. Ayrıca üzüm, bostan, susam, pamuk, meyve ürünleri alınan ve keten ekilen köyün civarında ceviz ağaçlarının bulunduğu bunlardan vergi alınmasından anlaşılmaktadır. Mensuh çiftliği bulunan köydeki *Mevlâna Sadreddin Çelebi'nin* 4 çiftlik yeri bu tahrirde de kaydedilmiştir. Köyde hâriçten 1 çiftlik yer tasarruf olunmaktadır. Bu tarihte *Vel'i'nin* timarında bulunan köyün yıllık geliri 3.012 akçadır. 1567 tarihli vakıf defterinde Bergama'ya tâbi köyün mescidi için 450 akça vakfedilmiştir. Bu defterde köyde bulunan *Baraklar*

²⁴³ BA., *MAD 152*, v. 40b; BA., *TD 113*, s. 40; BA., *TD 166*, s. 190; BA., *TD 198*, s. 254; TK., KKA., *TD 75*, v. 338b; BA., *Rûznâmçe 46*, s. 256; BA., *Rûznâmçe 59*, s. 665; BA., *Rûznâmçe 184*, s. 248; BA., *Rûznâmçe 196*, s. 62.

²⁴⁴ TK., KKA., *TD 208*, v. 9a; TK., KKA., *TD 75*, v. 310b.

²⁴⁵ BA., *MAD 152*, v. 40b; BA., *TD 111*, s. 690; BA., *TD 166*, s. 188; BA., *TD 198*, s. 258; BA., *TD 198*, s. 262; TK., KKA., *TD 75*, v. 330a-b; TK., KKA., *TD 580*, v. 147a, 162a; BA., *Rûznâmçe 46*, s. 328; BA., *Rûznâmçe 215*, s. 68.

Çiftliği'nin Mevlâna Sadreddin Çelebi tarafından Paşamülk bint-i Baraklar Nasuh ve oğlu Celebvirmiş b. Kâsım ile diğerlerinden satın alındığı kaydedilmiştir. Mülkiyet üzere tasarruf olunan çiftlik için Nevâhi-i Bergama kadısı Veli b. Aydoğmuş'un hücceti ile Sultan Mehmed ve Sultan Selim Han'dan mukarrernâmeleri olduğu belirtilmiştir. Selh-i Zi'l-ka'de 984 (18.II.1577) tarihinde Bergama'ya tâbi köy 3.012 akça ile İlyas'ın tahvilinden Mehmed Kethüda'nın tımarına dâhil edilmiştir. 23 Receb 1007 (19.II.1599)'de köy Hüseyin'in ölümü üzerine Memi b. Eynehan'ın tımarındadır.

Sakı ²⁴⁶ : 1539-40 tarihli icmâl defterinde Bergama'ya bağlı köy olarak karşımıza çıkan yerleşim birimi 117 akça hâsıl ile *Mustafa'nın* tımarındadır. 1573 tahririnde köyün mezraa hâline geldiği görülmektedir.

Sarbınar ²⁴⁷ : 1539 tarihli evkâf ve 1573 tarihli mufassal defterlerde köyde 3 hane Karacalar cemâati kayıtlıdır. 1573'de köyde 4'ü m. 7 nefer vergi nüfusu yaşamaktadır. Hububat ziraati toplam gelirin yaklaşık % 75'ini oluşturmaktadır. Köyde ayrıca üzüm, pamuk ve susam ekilmektedir. Bu tarihte *Mehmed'in* tımarında bulunan köyün hâsılı 4.500 akçadır. 19 Zi'l-hicce 984 (9.III.1577) tarihinde Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köy nezdinde 2.023 akça hâsılı bulunan *Sınurdere* mezraası 1.210 akça hisse ile *Ca'fer'e* tevcih edilmiştir. 21 Muharrem 1001 (28.X.1592) tarihli bir rûznâmçe kaydında köyün Gence seferine katılmayan *Sefer'in* yerine Gori kalesi hizmetinde bulunan *Mustafa v. Nebi'ye* 1.000, köy nezdinde bulunan *Sınurdere mezraası* da 809 akça hisse ile timara verildiğini anlaşılmaktadır. 24 Şa'ban 1006 (1.IV.1598) tarihinde de tımarın sâhibi değişmemiştir. 8 Ramazan 1007 (4.IV.1599)'de 4.500 akça hâsılı olan köyün 1.000 akça hissesi babasının ölümüyle *Yusuf v. Mustafa'nın* tımarına geçmiştir.

Sarucanlar ²⁴⁸ : 8 Cemâzie'l-evvel 999 (4.III.1591) tarihinde Nevâhi-i Bergama'ya tâbi 2.800 akça hâsılı bulunan köyün 1.810 akça hissesi *Sindel'in* tımarındadır. 20 Cemâzie'l-evvel 1001 (22.II.1593) tarihli rûznâmçe kaydında köyün 1.810 akça ile *Rıdvan'ın* ölümü üzerine *Yusuf b. Abdullah'ın* tımarına verilmiştir. 7 Ramazan 1004 (5.V.1596)'da Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köy aynı hâsilla babasının tahvilinden *Abdi b. Sindel'e* tevcih edilmiştir.

Sarucular/Sarucalar ²⁴⁹ (Turanlı nâhiyesine bağlı köy) : 1521-22 yılına âit vakıf defterinde köy, Sultan Murâd evkâfına dâhil olarak kaydedilmiştir. Bu tarihte köyde 75 h. ve 38 m. vergi nüfusu bulunmaktadır. Köyün hâsılı vakfa dâhil diğer köyler ile birlikte çıkarılmıştır. 1530 icmâlinde de aynı bilgiler tekrarlanmaktadır. 1539 tarihli evkâf ve 1573 tarihli mufassal defterde köyde 7 nefer Karacalar cemâati olduğu kayıtlıdır. 1573'e tarihlenen evkâf defterinde 94 nefer nüfusu kaydedilmiştir.

²⁴⁶ BA., TD 198, s. 257.

²⁴⁷ BA., TD 531, s. 294; TK., KKA., TD 75, v. 333b-334a; BA., Rûznâmçe 46, s. 324; BA., Rûznâmçe 147, s. 165; BA., Rûznâmçe 199, s. 104, BA., Rûznâmçe 215, s. 108.

²⁴⁸ BA., Rûznâmçe 136, s. 555; BA., Rûznâmçe 147, s. 204; BA., Rûznâmçe 184, s. 360.

²⁴⁹ BA., TD 113, s. 24-25; BA., TD 166, s. 192; BA., TD 531, s. 289; TK., KKA., TD 75, v. 303a-b; TK., KKA., TD 570, v. 144a; TK., KKA., TD 580, v. 164a; BA., Rûznâmçe 196, s. 137; BA., TD 1020, s. 2-3.

1567 tarihli vakıf defterinde Bergama'ya tâbi köydeki mescidin imamı ve mescidin ihtiyaçları için 4.600, köyün avârızı için 1.000, yol için 300, köyde bulunan 7 adet kuyu ve pınar için de toplam 2.000 akça vakfedilmiştir. 26 Ramazan 1005 (13.V.1597)'de 2.810 akça hâsılı olan köyün 1.000 akça hissesi *Kâsım v. Abdullah*'ın timarına kayıtlıdır. Tarihsiz evkâf defterinde köyde 11 ç., 9 n., 32 k., 1 imam ve 41 mücerreden müteşekkil 94 nefer kayıtlıdır. Defter-i atıkde 12 ç. ve 19 n. kayıtlı olduğu belirtilmektedir.

Sekkakçı²⁵⁰ : Köyün ismini bıçak veya çakı imâliyle uğraşan bir meslek grubundan almış olması muhtemeldir. 1573 tahririnde karşımıza çıkan köyde 4 ç., 7 m. ve 2 muafdan müteşekkil 13 nefer kaydedilmiştir. Buğday, arpa, burçak, yulaf, üzüm, pamuk, susam, bostan ve soğan köyde üzerinde vergi alınan ürünler arasındadır. Bu tarihte *Nasuh*'un timarına dâhil olan köyün geliri 1.000 akçadır.

Sekülü²⁵¹ (Yunddağ'da Bergama'ya bağlı Sekili köyü) : 1020 numaralı tarihsiz tapu defterinde ismine rastladığımız köy Sultan Murâd Evkâfi köylerindedir. Göçbeğlü ve Aydın köyleriyle birlikte *sonradan vakfın toprağında mutavattın ve mütemekkin olmağın deftere kayd* olunduğu belirtilen köyde 10 k., 9 m. ve 1 imamdan müteşekkil 26 nefer nüfus kayıtlıdır.

Seydiler/Osmanlar²⁵² : 1570 ve 1572 icmâllerinde diğer adının *Osmanlar* olduğu belirtilen köy 824 akça hâsıla sahiptir. 1573 yılında 1 ç., 2 n., 1 m. ve 1 muaf olmak üzere 5 neferin kayıtlı olduğu köyde buğday, arpa, burçak, yulaf, üzüm, susam, pamuk, meyve ürünleri alınmakta koyun yetiştirilmektedir. Bütün vergi kalemlerinden elde edilen gelir miktarı değişmemiştir.

Seylüce²⁵³ : 1454-55 yılına âit vakıf defterinde köyün *Menteşe oğlu Mahmud Beğ*'in mülkü olduğunu onun vârislerinden de *Hamza Beğ* tarafından Bursa'daki imâretine vakfedildiği önceden *Seylüce Hacı*'nın tasarrufunda olduğu kayıtlıdır. Defterde 6 ç., 9 k. nüfus kaydedilmiş olan köyün hububât ve çeltik geliri 2.000 akçadır. 1521 tarihli vakıf defterinde köyün vakfiyetiyle ilgili bilgiler tekrarlanmaktadır. Bu tarihte köyde 3 ç., 4 k., 1 m. olmak üzere 8 nefer kaydedilmiştir. Köyde buğday, arpa, yulaf, burçak, pamuk ekiminin yapıldığını, bağ ve bahçelerinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Hububat ziraati köy gelirinin % 70'ini oluşturmaktadır. Hâriçten işlenen 1,5 çiflik ile bir hassa çiftlik bulunan köyün hâsılı 1.604 akçadır. 1530 tarihli icmâl defterinden nüfusunun 3 h. ve 1 m.'den müteşekkil olduğu ve 1.604 akça hâsılının değişmediği görülmektedir. Köyün 1.604 akça olan hâsılı 1567 tahririnde de değişmemekle birlikte bu tarihte oturanların olmadığı ve hâriçten işlendiği kaydı düşülmüştür. 1573 tahririnde daha önce köy olduğu belirtilen Nevâhi-i Bergama'ya tâbi bir mezraa hâline gelen timara alınarak *Hüsrev*'in tasarrufuna verilen mezraanın 1.800 akça geliri kaydedilmiştir.

²⁵⁰ TK., KKA., TD 75, v. 336b. BA., *Rûznâmçe* 136, s. 556

²⁵¹ BA., TD 1020, s. 3.

²⁵² TK., KKA., TD 208, v. 6a; BA., MAD 1289, s. 14; TK., KKA., TD 75, v. 295b-296a.

²⁵³ İAK., MC. 0117/1, v. 67b; BA., TD 453, v. 60a; TK., KKA., TD 580, v. 141a-b; BA., TD 166, s. 194; TK., KKA., TD 75, v. 347a.

Sınurdere²⁵⁴ : 1521-22 tarihli vakıf defterinde Bergama'ya tâbi köyde 48 akça bennâk resmi veren 4 h. müteferrik nüfus kayıtlıdır. 1530 tarihli muhasebe-icmâl defterinde hane ve mücerred sayıları okunamayan Bergama'ya bağlı köyün hâsılı *Göceklü* köyü ile birlikte 1.759 akça olarak kaydedilmiştir. 1539-40 tarihli icmâl defterinde mezraa hâline geldiği görülen yerleşim birimi *Dutluca* köyü ile birlikte kaydedilmiştir. 1573 tahrîrinde *Sarbinar* köyü nezdinde bulunan mezraa, *Mehmed*'in timarındadır ve 2.033 akça geliri vardır (bkz. Mezraalar kısmı).

Soğançalı²⁵⁵ : 1521-22 tarihli vakıf defterinde *İlgunlu* ve *Bölücek* köyleri ile birlikte kaydedilen Sultan Murad evkâfına dâhil köylerin 45 h., 44 m., 1 imam olduğu belirtilmiştir. 1530 yılında hazırlanan icmâl defterinde de bu bilgiler tekrarlanmaktadır. 1573 yılına âit evkâf defterinde sadece bu köyde 17 nefer nüfus kayıtlıdır. Deftere düşülen notta bu üç köyün atik deftere 12 ç., 7 nç., 7 e. olmak üzere kaydoldukları belirtilmiştir. 27 Rebi'ül-evvel 987 (24.V.1579) tarihli bir divân kaydında, köyde 1.400 akçalık hisar gediği timarına mutasarrıf olan *Hamza*, sebepsiz olarak timarının başkasına verildiğini bildirerek, beğlerbeği seferde olduğundan berat alamadığını o gelene kadar timarı kendisinin tasarruf etmesini istemektedir.

Sovucak/Sucak/Kadı²⁵⁶ (Bugün Bergama'ya bağlı Kadıköy) : 20 Şa'ban 925 (17.VIII.1519) tarihli rûznâmçe kaydına *Sovucak nâm-ı diğer Kadıköyü* olarak geçirilmiş köy 3.200 akça hâsıl ile *Kâtib Dede*'nin 5.700 akçalık timarına dâhildir. 1521-22 tarihli vakıf tahrîrinde Bergama'ya tâbi köyde 3 h. 1 m. müteferrik nüfus bulunduğu görülmektedir. Bunlardan 36 akça bennâk resmi alınmaktadır. 1530 tarihli icmâl defterinde *Sucak* olarak kayıtlı köyün 19 h. ve 8 m. nüfusu ile 3.200 akça hâsılı vardır. 1539-40 tarihli icmâl defterinde köy *Sovucak nâm-ı diğer Kadıköy* olarak kaydedilmiştir. Bu tarihte köyün *Kâtib Dede Bâlî*'nin timarında bulunduğunu görmekteyiz. 13 Şevvâl 978 (10.III.1571) tarihli rûznâmçe kaydında *Sovucak* olarak kayıtlı köy 3.200 akça ile Lefkoşa kalesi muhasarasında hizmeti görülen *Mehmed*'e tevcih edilmiştir. 1573 tahrîrinde *Kadı* adıyla kaydedilmiş köy 2 ç., 4 n., 9 k., 11 m. ve 17 muafdan oluşan 43 nefer vergi nüfusu barındırmaktadır. Nüfus içerisinde 7 haymâne ve 3 azat edilmiş köle göze çarpmaktadır. Buğday, arpa, yulaf ziraatinin yoğun olarak yapıldığı köyde bunlardan elde edilen gelir toplam gelirin % 72,5'ünü teşkil etmektedir. Ayrıca üzüm ve bostandan ürün alınmaktadır. Hâriçten 3 çiftlik yeri, mensuh hassa çiftliği bulunan *Mehmed Çavuş*'un timarına dâhil olan Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köyün geliri 4.300 akçadır. 12 Receb 981 (7.XI.1573) tarihinde köy *Mehmed Çavuş*'un uhdesinde görünmektedir. 2 Şevvâl 981 (25.I.1574) tarihli timar tevcihinde köy, 3.200 akça ile *Akçavuş*'un ölümünden *Mehmed*'in timarına

²⁵⁴ BA., TD 113, s. 41; BA., TD 166, s. 189; BA., TD 198, s. 265; TK., KKA., TD 75, v. 334a;

²⁵⁵ BA., TD 113, s. 23-24; BA., TD 166, s. 192; TK., KKA., TD 570, v. 142b; BA., *Kâmil Kepeci Divân-ı Hümayun Divân Kalemî* 90, s. 284.

²⁵⁶ BA., *Rûznâmçe 1*, s. 365; BA., TD 113, s. 38; BA., TD 166, s. 189; BA., TD 198, s. 260; BA., *Rûznâmçe 31*, s. 45; TK., KKA., TD 75, v. 323b-324a; BA., *Bâb-ı Asâfi Rûznâmçe 2112*, s. 9; BA., *Rûznâmçe 17*, s. 252; BA., *Rûznâmçe 46*, s. 324; BA., *Rûznâmçe 138*, s. 565; BA., *Rûznâmçe 196*, s. 120, 172; BA., *MAD 866*, v. 110b.

verilmiştir. 22 Zi'l-ka'de 984 (10.II.1577) tarihinde timarın sâhibi ve hâsılı değişmemiştir. 2 Receb 1000 (14.IV.1592) tarihinde köy 4.300 akça ile *Ali v. Abdullah*'ın timarına dâhildir. 19 Ramazan 1005 (6.V.1597)'de Bergama'ya tâbi kaydedilen köy *Aleşah*'ın ölümüyle *Yusuf v. Ca'fer*'in timarına geçmiştir. Aynı defterdeki 25 Şevvâl 105 (11.VI.1597) tarihli bir diğer kayda göre ise 2.300 akçalık timar *Ali v. Hüseyin*'in timarındadır. XVII. yüzyılın sonlarında ise köyde yetiştirilen ürünlerin arasına tütünün de girdiği tespit edilmektedir. Zi'l-ka'de 1102 (27.VII-25.VIII.1691) tarihli bir kayıttan Kadı köyünün Bergama köyleri arasında en fazla tütünün elde edildiği köy olduğu görülmektedir.

Yunddağ karşısında Bergama'dan güneydoğuya 2 saat uzaklıktaki köyün câmi kapısı üzerinde 994 (1585-86) tarihli inşâ kitâbesinden *El-hacı Abdurrahman b. Ahmed* tarafından inşa edildiği tespit edilmektedir²⁵⁷.

Söğüd ²⁵⁸ : 1539 yılına âit evkâf defterinde 30 h. ve 1 m. Karacalar cemâati bulunan köy, *çiflik-i tam karye* olarak kaydedilmiştir. Aynı nüfus durumu 1573 mufassalında da mevcuttur. *Çiftlik* köyü nezdinde gösterilen köy *Abdurrahman* adında birinin zeâmetine *hâriç ez defter* olarak kaydedilmiştir. Hâsılı 650 akçadır. 1567 tarihli vakıf tahririnde köyün mescidine mum alınması şartıyla 140 akçanın faizinin vakfedildiği tespit edilmektedir. 17 Rebi'ü'l-evvel 980 (28.VII.1572) tarihli timar tevcihinde *Çiftlik* köyü nezdinde 650 akça hâsılı olan köyün *Abdurrahman*'ın zeâmetinde olduğu tespit edilmektedir. Köy, 4 Ramazan 1000 (14.VI.1592) tarihli kayda göre *Müteferrika Arslan v. Kurd Ağa*'nın zeâmetindedir. Selh-i Zi'l-ka'de 1006 (4.VII.1598) tarihli rûznâmçe defterine *nâm-ı diğer Çiftlik* olarak kaydedilmiş köy 650 akça ile Dergâh-ı âli müteferrikalarından *Abdullah v. Kurd Paşa*'nın zeâmetine dâhildir. Köy 23 Zi'l-ka'de 1009 (26.V.1601)'de Dergâh-ı âli çavuşlarından *Ramazan Çavuş*'un zeâmetindedir.

Sülemiş(ler) ²⁵⁹ : *Sülemişlü* adını taşıyan yörükân tâifesinden bir cemâatin Karaman eyâletinde yerleştikleri tespit edilmektedir²⁶⁰. 1567 tarihli vakıf defterinde Nevâhi-i Bergama'ya bağlı *Sülemiş* köyünde avârız için 300 akça vakfedilmiştir. 1573 yılına âit tahrirde *Sülemişler* olarak karşımıza çıkan köyde 1 n., 2 e., 1 k. ve 8 m.'den ibaret 12 nüfus kayıtlıdır. Hububat ziraatinin yapıldığı köyde bunlardan elde edilen gelir toplam gelirin % 65'ini teşkil etmektedir. Köyde ayrıca üzüm ve bostan yetiştirilmektedir. Bu tarihte *Abdi*'nin timarında bulunan köyün hâsılı 500 akçadır. 10 Cemâzie'l-evvel 1005 (30.XII.1596) tarihli rûznâmçe kaydında Bergama'ya tâbi *Sülemiş* köyü, *Bayad*'ın nezdinde 500 akça ile *Hasan*'ın tahvilinden *Mehmed v. Kudab*'ın timarındadır. 11 Ramazan 1006 (17.IV.1598)'da köy *Mehmed*'in tahvilinden *Hasan*'ın timarına geçmiştir.

²⁵⁷ Max van Berchem, *a.g.e.*, s. 11-12.

²⁵⁸ BA., *TD 531*, s. 289-290; TK., KKA., *TD 75*, v. 304a, 314a; TK., KKA., *TD 580*, v. 159a; BA., *Rûznâmçe 37*, s. 168; BA., *Rûznâmçe 138*, s. 605; BA., *Rûznâmçe 199*, s. 209; BA., *Rûznâmçe 124*, s. 219.

²⁵⁹ TK., KKA., *TD 580*, v. 162a; TK., KKA., *TD 75*, v. 326b-327a; BA., *Rûznâmçe 196*, s. 10; BA., *Rûznâmçe 199*, s. 111.

²⁶⁰ Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 686.

Şarabdâr²⁶¹ : Köy, piyâde teşkilâtına tâbi çiftlikleri barındırmaktadır. Fâtih dönemine âit erken tarihli bir yaya defterinde köyde 14 yayanın tasarrufunda bulunan çiftliklerde 46 yamak kaydedilmiştir. 1480'lerde köyde 1 nefer kürekçi ile 3 nefer yamak bulunmaktadır. 1530 tarihli muhasebe-icmâl defterine göre padişah hassı içerisindeki köyde 25 h., 11 m. ve 1 imam mevcuttur. 1551-52 yılına âit piyâde defterinde Bergama piyâdeleri yayabaşısının hassına tâbi 5 çiftlik (Budaklu Musa, Aydınkulu, Yakub v. Beğendik, Sarayludan, Oruç v. Hızır) bulunmakta ve bu çiftliklerde 21 yamağın kaydedildiği görülmektedir. 1561-62 tarihli piyâde tahririnde köyde 2 çiftlik (*Budaklu Musa, Yakub v. Beğendik*) kayıtlıdır ve bu çiftliklerde 9 yamak bulunmaktadır. 1570 icmâllerinde hâsılı 3.495 akçadır. Köyün nüfusu 1573 tahririnde nisbî bir azalma göstererek 1 ç., 5 n., 2 k., 7 m. ve 8 muaf olmak üzere 23 kişiye düşmüştür. Bu nüfus içerisinde 3 sipahi-zâde ve 4 piyâde göze çarpmaktadır. Buğday, arpa, burçak, yulaf, üzüm, pamuk ve susam ürünleri alınan köyde koyun yetiştirilmektedir. Köyde *Hasan Hoca*'nın 2 taşlı bir değirmenin yanı sıra biri vakıf olmak üzere 2 tane dink değirmeni mevcuttur. 1521 ve 1567 tarihli vakıf defterlerinde 1.400 akça geliri olan bir oda 2 değirmenin Bergama'da *Mevlâna Kadı Hayreddin Zâviyesi*'nin vakfı olduğu tespit edilmektedir. Hâriçten 11,5 ve resimli 5 çiftlik yeri bulunan köyün hâsılı 1530 ve 1573 tahrirlerinde 3.495 akçadır. 1539-40 tarihli icmâl defteri köyü 3.495 akça hâsıl ile *Pir Mehmed Mehmed Paşa*'nın hasları arasında göstermektedir. Aynı defterde köy, 844 akça ile *Hızır*'in timarı da bulunmaktadır. 1576-77 tarihli piyâde defterinde Bergama yayabaşısının tasarrufundaki *Budaklu Musa* ve *Yakub v. Beğendik* çiftliklerinde 10 yamak kaydedilmiştir.

Şeyhler/Sarubeğler/Hisarbeğler²⁶² : Köy ile aynı adı taşıyan *Şeyh* veya *Şeyhler* aşiretinin Anadolu'nun değişik sancaklarında yerleştikleri tespit edilmektedir. Aynı zamanda *Sarubeğler* adlı yörükân tâifesinden bir cemâatte Anadolu'da dağılmıştır²⁶³. II. Bâyezid dönemine âit kürekçi defterinde *Küçük* ve *Büyük Şeyhler* olarak birlikte kaydedilen bu köylerden birisi 1573 tahririnde Yanakodu'ya tâbi *Bekirlü* köyü ile birlikte, diğeri ise *nâm-ı diğerk Işıklı* olarak ayrıca kaydedilmiştir. Kürekçi defterinde kürekçileri belirtilmeden sadece yamaklarının 8 nefer olduğu yazılmıştır. 1570 ve 1572 icmâllerinde Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köyün 1.067 akça hâsılı görünmektedir. 1573'de köyde 4 e., 4 k., 14 m. ve 4 muafdan müteşekkil 26 vergi nüfusu kayıtlıdır. Nüfus içerisinde 3 ellici göze çarpmaktadır. Buğday, arpa, burçak, yulaf, üzüm, soğan, pamuk ürünleri üzerinden vergi alınmaktadır. Hububat üretimi gelirlerin yaklaşık % 59'unu oluşturmaktadır. Köyün hâsılı 1.067 akçadır.

²⁶¹ BA., MAD 13, v. 27b-29b, 33b; BA., MAD 240, s. 162; BA., TD 166, s. 188; BA., TD 198, s. 13, 260; BA., TD 453, v. 57b; BA., TD 278, s. 78-79, 42-43; BA., TD 334, s. 63; TK., KKA., TD 208, v. 6a; BA., MAD 1289, s. 15; TK., KKA., TD 580, v. 139b; TK., KKA., TD 75, v. 299a; BA., TD 569, s. 53.

²⁶² BA., MAD 240, s. 167; BA., TD 531, s. 290; BA., TD 198, s. 9; TK., KKA., TD 208, v. 6a; BA., MAD 1289, s. 14; TK., KKA., TD 75, v. 295a, 304b.

²⁶³ Cevdet Türkay, a.g.e., s. 155, 648.

1539 yılına âit evkâf defterinde diğer adının *Sarubeğler* olduğu belirtilen köyde Karacalar cemâatine mensup 3 hane bulunmaktadır.

1573 tahririnde köyün diğer adı *Hisarbeğler* okunuşuna imkân tanıyacak biçimde yazılmıştır. *Ömer* adında birinin timarına dâhil olan köyün tam nüfusu belirtilmemiştir. Buğday, arpa, burçak, yulaf, darı, üzüm, meyve ürünleri alınan köyde hayvancılık yapılmakta ve bunlar için çayırlar bulunmaktadır. *Bektaş çiftliği* adlı bir parça çiftlik, Nevâhi-i Bergama kadısının hüccetiyle *Bâyezid* ve *Mahmud*'un elindedir.

Tahtacılar ²⁶⁴ (Bergama'ya bağlı Yerli Tahtacılar köyü) : *Tahtacı* adı taşıyan Yörükân tâifesinden bir aşiretin Teke, Menteşe ve Hüdavendigâr sancaklarında yerleştikleri tespit edilmektedir²⁶⁵. 1573'de köyde 1 n., 11 k., 20 m.'den müteşekkil 32 nefer nüfus bulunmaktadır. Buğday, arpa, burçak, yulaf ekimi yapılan köyde üzüm ve bostan da yetiştirilmektedir. Köy gelirlerinin öşürleri vakfa, divâniyesi ise timara verilmektedir. Bu tarihte *Yusuf*'un timarında bulunan köyün 500 akçalık yıllık geliri bulunmaktadır. 3 Safer 990 (27.II.1582) tarihli rûznâmçe kaydında Nevâhi-i bergama'ya tâbi köy 500 akça hâsıl ile *Budak*'ın timarına kayıtlıdır.

Taşluca/Taşçı ²⁶⁶ : 1530 tarihli icmâl defterinde *Taşluca* köyünün sadece 1.134 akçalık geliri kayıtlıdır. 1539-40 icmâlinde *Taşçı* olarak kaydedilen köy aynı hâsılla *Yusuf*'un timarındadır. 1573 tahririnde adı *Taşça nâm-ı diğer Taşluca* olarak kaydedilmiş olan köyde 1 ç., 2 n., 2 e., 6 k., 25 m. ve 1 muafdan müteşekkil 37 nüfus bulunmaktadır. Buğday, arpa, yulaf, burçak, üzüm, bostan, susam ve pamuk ürünleri alınan köyde hâriçten 2 çiftlik yer ekilmektedir. *Sefer* adında birinin timarına dâhil Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köyün hâsılı 2.000 akçadır. 20 Zi'l-hicce 984 (10.III.1577) tarihinde köy aynı hâsılla *Sefer*'in tahvilinden *Kaya*'nın 6.500 akçalık timarına dâhil edilmiştir. 8 Rebi'ül-evvel 987 (5.V.1579) tarihli bir divan kaydından *Kaya*'nın timarının berat ettirmeyerek tezkere ile tasarruf etmesi ve sefere gitmemesi sebebiyle alındığı ve *Sefer*'e verildiği *Kaya*'dan bu zamana kadar aldığı timar mahsulünün alınması ve müdahale ettirilmemesi istenmektedir. 17 Zi'l-ka'de 990 (13.XII.1582) tarihli kayıt *Kaya Çerisürücü*'nün timarı tasarruf etmekte olduğunu göstermektedir. Selh-i Receb 1001 (2.V.1593) tarihli timar tevcih kaydında köyün diğer adı *Taği* olarak kayıtlıdır. Köy, *Sefer Kethüda*'nın sefere memur iken gitmemesi üzerine *Dergâh-ı âli çavuşlarından Mahmud oğlu Ahmed Çavuş*'un adamı *Mehmed*'e verilmiştir. 16 Receb 1004 (16.III.1596)'da timar *Hüseyn*'in tahvilinden *Mehmed v. Müteferrika* üzerine kayıtlıdır. 24 Receb 1006 (2.III.1598) tarihli kayıttan köyün *Hüsrev*'in ölümü üzerine *Hüseyn v. İskender*'in timarına verildiği görülmektedir. Ancak 17 Ramazan 1006 (23.IV.1598) tarihli kayıt köyün *Hüseyn*'in oğulları *Haydar* ve *Mehmed*'in timarında olduğunu göstermektedir.

²⁶⁴ TK., KKA., TD 75, v. 340b; BA., Rûznâmçe 59, s. 597.

²⁶⁵ Cevdet Türkay, a.g.e., s. 157, 708.

²⁶⁶ BA., TD 166, s. 190; BA., TD 198, s. 255; TK., KKA., TD 75, v. 318b; BA., Rûznâmçe 46, s. 333; BA., Rûznâmçe 59, s. 688; BA., Kâmil Kepeci Divân-ı Hümâyun Divân Kalemî 90, s. 230; BA., Rûznâmçe 147, s. 241; BA., Rûznâmçe 184, s. 327; BA., Rûznâmçe 199, s. 102, 146.

Tirbah/Pirtah/Tırman ? ²⁶⁷ : 1530 tarihli muhâsebe-icmâl defterinde bu köyün sadece 2.355 akçalık hâsılı kaydedilmiştir. 1539-40 tarihli icmâl defterinde *Tırman* okunuşuna imkân verecek biçimde yazılan köy aynı hâsılla *Kâtib Hızır Bâli*'nin timarındadır.

Tirkeşlü/Türkeşlü/Ulgaz ²⁶⁸ : Köy, II. Bâyezid dönemine âit timar icmâl defterinde *Dâvud*'un 1.191 akça ile timarındadır. Aynı döneme âit kürekçi defterinde köyün 2 nefer kürekçisi ve 10 nefer yamağının bulunduğu görülmektedir. 1521-22 tarihli vakıf defterinde Bergama'ya tâbi *Türkeşlü* köyünde 36 akça bennâk resmi veren 3 h. müteferrik nüfus kaydedilmiştir. 1539-40 tarihli icmâl defterinde köy 1.191 akça ile timara verilmiştir. 1573 tahririnde köyde 1 ç., 2 n., 5 e., 4 k., 10 m. ve 4 muafdan oluşan 26 kişi bulunmaktadır. Buğday, arpa, burçak, yulaf mahsullerinden elde edilen gelir toplamın % 56'sını teşkil etmektedir. Üzüm, bostan, soğan ve sebze yetiştirilen köyün etrafında sazlıkları bulunmaktadır. Ayrıca otlak ve kışlakları olan köyde hayvancılık da yapılmaktadır. Bu tarihte *Mehmed* ve *Abdullah*'in nöbetleşe timarı dâhilinde bulunan köyün hâsılı 3.577 akçadır. 1567 tarihli vakıf defterinde köyde *Ahmed Fakih*'in bir zâviye inşâ ettiği görülmektedir. Âyende ve revendeye hizmet veren zâviye için bir bahçe ve değirmen vakfedilmiştir. Evlâdiyet üzere tesis edilen ve 1.000 akça hâsılı bulunan vakıf için Sultan Bâyezid'den nişân-ı şerif verildiği de kaydedilmiştir. 6 Zi'l-ka'de 983 (6.II.1576) tarihli rûznâmçe kaydında Nevâhi-i Bergama'ya tâbi 3.577 akça hâsılı olan köy 1.500 akça hisse ile *İlyas*'ın feragati üzerine hassa sekbanlardan 2,5 akça ulûfeli *Hüseyin v. Hasan*'ın 6.000 akçalık timarına dâhil edilmiştir. 15 Ramazan 1004 (13.V.1596) tarihinde köy aynı hâsılla *Hüseyin v. Hasan*'ın oğulları *Arslan* ve *Veli*'nin müşterek timarına tevcih edilmiştir.

Tobcu ²⁶⁹ : 1480'li yıllara âit kürekçi defterine göre köyde 3 nefer kürekçi ile 10 nefer yamak bulunmaktadır. Köy ile ilgili bu kayıttan başka bilgi temin edilememiştir.

Toğancı ²⁷⁰ (Turanlı nâhiyesinde Bergama'ya bağlı Doğancı köyü) : Köy ile aynı adı taşıyan konar-göçer Türkmân yörükânı tâifesine tâbi cemâatin Anadolu ve Rumeli'de değişik kazâlarda bulunduğu görülmektedir²⁷¹. Köyün adını bu cemâatten mi veya bu meslek ile uğraştıklarından mı aldığı ise tespit edilememektedir. 1480'lerde köyde 1 kürekçi ile 4 yamağı bulunmaktadır. 1567 tarihli vakıf defterinde köyde bulunan mescidin ihtiyacı için 200; köy halkının avârızı için de 300 akçanın vakfedildiği görülmektedir. 1570 icmâllerinde köyün 4.176 akça hâsılı kayıtlıdır. 1573 yılında köyün nüfusunun 6 ç., 3 n., 2 e., 17 k., 33 m. ve 8 muaf olmak üzere 69

²⁶⁷ BA., TD 166, s. 189; BA., TD 198, s. 252.

²⁶⁸ BA., MAD 152, v. 41a; BA., MAD 240, s. 162; BA., TD 113, s. 41; BA., TD 198, s. 265; TK., KKA., TD 75, v. 319b-320a; TK., KKA., TD 580, v. 146b; BA., Rûznâmçe 46, s. 258; BA., Rûznâmçe 184, s. 365.

²⁶⁹ BA., MAD 240, s. 160.

²⁷⁰ BA., MAD 240, s. 163; TK., KKA., TD 580, v. 160b; BA., TD 531, s. 291; TK., KKA., TD 208, v. 6a; BA., MAD 1289, s. 15; TK., KKA., TD 75, v. 297a-b, 307a.

²⁷¹ Cevdet Türkay, a.g.e., s. 333, 725.

neferden ibaret olduğu görülmektedir. Buğday, arpa, burçak, yulaf gelirin % 69'unu teşkil etmektedir. Susam, üzüm, meyve ve pamuk mahsullerinin de alındığı köyde koyun da yetiştirilmektedir. Bu tarihte köyün hâsılı değişmemiştir. 1539 tarihli evkâf ve 1573 mufassal tahrîrinde köyde Karacalar cemâatine mensup 4 h. ve 5 m. nüfus bulunmaktadır.

Tomaniçlü ²⁷² : II. Bâyezid devri timarlarını gösteren Anadolu vilâyeti mücmel defterine göre köyde *Ali* ve *Ahmed*'in 5.015 akçalık timarının bulunduğu görülmektedir. Aynı döneme tarihlenebilecek kürekçi defterinde köyde 2 kürekçi ve 8 yamak kayıtlıdır. 1530 yılında 20 h. ve 2 m. nüfus kayıtlı köyün 3.817 akça geliri mevcuttur. 1539-40 tarihli icmâl defterinde köy 3.817 akça hâsıl ile *Ali* ve *Ahmed*'in müşterek timarında görülmektedir. *Ali*'nin hissesi 800 akçadır. 1573 tahrîrinde *Ömer*'in timarı içerisinde yer alan köyde 2 ç., 1 e., 2 k., 7 m. ve 9 muaf olmak üzere toplam 21 nefer kayıtlıdır. Nüfus içerisinde ikişer ellici ve sipahi-zâde ile birer hassa, mazul sipahi ve haymâne vardır. Buğday, arpa, burçak, yulaf, pamuk, susam, bostan, meyve ve kestane mahsul alınan ürünler arasındadır. Hububat üretimi toplamın % 62'sini oluşturmaktadır. Çayır, otlak ve yaylakları bulunan köyde hâriçten 8 çiftlik yerin işlendiğini görmekteyiz. Değirmen bakımından zengin olan köyde bulunan değirmenlerin sahipleri ve taş sayıları şöyledir: *Ahmed b. Turgud* 2; *Oruç b. Zâti* 2; *Ali b. Turhan* 1; *Helvacı Hacı* 1; *Turmuş Abdal* halen *Mehmed Yusufun* elinde 1; *Mehmed Bâli* 2; *Ali b. Turmuş* 1; *Ahmed b. Ali* 1; *Mehmed* ve *Şaban* 2; *Mahmud b. Hızır* 2; *Ali b. Ahmed* 1; *İlyas b. Hızır* 1; *Evdel b. Bâli* 1; *Hacı Yusuf oğlu Kerim* 2; *Pirce b. Ali* 1; *Hacı Mustafa b. Sarı* 1 olmak üzere 16 çalışan ve 4 tane harap değirmen mevcuttur ki toplam 20 taş etmektedir. Herbir taştan 30 akça resim alınan köyün toplam geliri 7.530 akça olarak kaydedilmiştir.

Toprak/Turak/Turmuşbeğlü/Çamurılıcası ²⁷³ : II. Bâyezid devri timarlarını gösteren Anadolu vilâyeti mücmel defterine göre köyde *İbrahim*'in 4.999 akçalık timarı bulunmaktadır. 20 Şa'ban 925 (17.VIII.1519) tarihinde köy 1.536 akça ile Tarhala nâhiyesi seraskeri *Emirullah*'ın timarına kayıtlıdır. 1521-22 tarihli vakıf defterinde *Toprak* olarak kaydedilmiş köyde 2 h. müteferrik nüfus bulunmaktadır. 1530 tarihli icmâl defterinde 3 h. ve 1 m. kayıtlı olan köyden yıllık 1.535 akça gelir temin edilmektedir. 1539-40 tarihli timar icmâlinde köyün aynı hâsıl ile *Çerisürücü Sûfi İmirze*'nin ve sonraki bir kayıтта *Ali*'nin hisseli timarında olduğunu görmekteyiz. Gurre-i Rebi'ü'l-evvel 977 (14.VIII.1569) tarihinde köy aynı hâsılla *Çerisürücü Hüsvrev*'e tevcih edilmiş, 11 Rebi'ü'l-evvel (22.VIII.1572)'de de durum değişmemiştir. 1573 tahrîrinde *Turmuşbeğlü* olarak kaydedilen köyün diğer adının *Turak* ve *Çamurılıcası* olduğu yazılmıştır. Bu tarihte köy 2 n., 1 k., 4 m., ve 4 muafdan oluşan 11 nefer nüfusu barındırmaktadır. Nüfus içerisinde 5 nefer ellici görünmektedir ki

²⁷² BA., *MAD 152*, v. 40a; BA., *MAD 240*, s. 160; BA., *TD 166*, s. 190; BA., *TD 198*, s. 253, 263; TK., KKA., *TD 75*, v. 315a-b.

²⁷³ BA., *MAD 152*, v. 40a; BA., *Rûznâmçe 1*, s. 360; BA., *TD 113*, s. 38; BA., *TD 166*, s. 189; BA., *TD 198*, s. 251, 264; BA., *Rûznâmçe 29*, s. 293; BA., *Rûznâmçe 37*, s. 86; TK., KKA., *TD 75*, v. 346b; BA., *Rûznâmçe 59*, s. 637; BA., *Rûznâmçe 184*, s. 388; BA., *Rûznâmçe 215*, s. 66.

deftere ilk olarak kaydedilen *Turak b. Bâli* de ellicidir. Köy gelirinin % 67'sini hububat ziraati oluşturmakta, hububat dışında köyde sadece arılardan temin edilen baldan vergi alınmaktadır. Bunun dışında *Çandarlı hisarı* ve *Müselmanobası* nezdinde bulunan bir çiftlikten de 500 akçalık gelir temin edilmektedir. 23 Rebi'ü'l-ahir 990 (17.V.1582) tarihinde köy aynı hâsıla *Kâsım*'in ölümüyle *Mehmed*'e tevcih edilmiştir. 20 Şevvâl 1004 (17.VI.1596) tarihinde Dergâh-ı âli çavuşu *Hasan*'in timarında olan köy onun ölümüyle yine çavuş olan *Abdullah v. Mustafa Çavuş*'un timarına dâhil edilmiştir. 13 Receb 1007 (9.II.1599)'de köy *Pirî b. Mustafa*'nın timarındadır.

Turaliler ²⁷⁴ : Konar-göçer Türkmân tâifesinden köy ile aynı adı taşıyan bir cemâatin Anadolu'nun değişik sancaklarında buldukları tespit edilmektedir²⁷⁵. Köy, II. Bayezid devri timarları gösteren mücmel defterde 1.927 akça ile *Pirî*'nin timarına kaydedilmiştir. Bu dönemde köyde 1 kürekçi ile 4 nefer yamak kaydedilmiştir. 20 Şa'ban 925 (17.VIII.1519) tarihinde köy 205 akça hâsıl ile Tarhala nâhiyesi seraskeri *Emirullah*'ın timarına kayıtlıdır. 1521-22 yıllarına âit vakıf defterinde köyde 4 h. müteferrik nüfus kayıtlıdır. Bunlardan 48 akça bennâk vergisi alınmaktadır. 1530 yılına âit tahrîrde ise köyde 9 h. ile 6 m. yaşamakta ve 2.809 akça gelir elde edilmektedir. 1539-40 tarihli icmâl defterinde köyün 831 akça hâsıl ile *Pirî*'nin ve 1.036 akça ile *Eymir*'in timarlarında olduğu görülmektedir. 1573'de 1 ç., 6 n., 13 e., 6 k., 33 m. ve 3 muaf 62 nüfusu barındıran köyde 2 sipahi-zâde ve 1 sipahi oturmaktadır. Köyde gerçekleştirilen hububat ziraatinden elde edilen gelir toplamın % 72'sini oluşturmaktadır. Ayrıca üzüm, pamuk, bostan, susam, meyve ürünleri alınan köyün yaylak, kışlak ve ağlları bulunmaktadır. Etrafında ceviz ve kestane ağaçları bulunan köyde çeltik de ekilmektedir. Köyde *Hacı Bayram b. Musa, Yusuf Sipahi, Derzi Yusuf* ve *Hızır b. Pirî*'ye âit birer taşlı dört değirmen vardır. Köy hududunda bâcını ve rüsumunu timar sahibinin aldığı bir pazar da kurulmaktadır. *Mustafa*'nın timarında bulunan köyün geliri 5.000 akçadır. 2 Receb 1000 (14.IV.1592) tarihinde köy 3.399 akça hisse ile Dergâh-ı âli çavuşu *Ramazan Çavuş*'un zeâmetindedir. 10 Cemâzie'l-ahir 1006 (18.I.1598)'de durum değişmemiştir. 11 N 1008 (26.III.1600) tarihinde köyün *Ramazan Çavuş*'un feragatinden *Hasan*'in timarına geçtiği kayıtlıdır.

Turbak/Torpak ²⁷⁶ : 1567 tarihli vakıf defterinde karşımıza çıkan Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köyde bulunan mescide her kim imam olursa 700 akçanın faizinin vakfedildiği tespit edilmektedir. 6 Zi'l-hicce 978 (1.V.1571)'de köy 3.680 akça ile *Mahmud Çelebi*'nin zeâmetine dâhil edilmiştir. 1573 tahrîrde *Nişancı-zâde Mahmud Çelebi*'nin zeâmetine dâhil olan köyde 2 n., 6 e., 4 k., 11 m. ve 4 muafdan müteşekkil 27 nefer nüfus bulunmaktadır. Buğday, arpa, burçak, yulaf, üzüm, bostan,

²⁷⁴ BA., MAD 152, v. 40b; BA., MAD 240, s. 165; BA., Rûznâmçe 1, s. 360; BA., TD 113, s. 37; BA., TD 166, s. 190; BA., TD 198, s. 258, 263; TK., KKA., TD 75, v. 326a-b; BA., Rûznâmçe 138, s. 566; BA., Rûznâmçe 199, s. 83; BA., Rûznâmçe 215, s. 66; BA., MAD 15288, s. 28.

²⁷⁵ Cevdet Türkay, a.g.e., s. 736.

²⁷⁶ TK., KKA., TD 580, v. 159b; BA., Rûznâmçe 31, s. 62; TK., KKA., TD 75, v. 317b; BA., MAD 22185, s. 30.

susam, meyve ürünü alınmaktadır. Köyde *Uzunoluklu, Mustafa Çelebi ve Aydın'a* âit birer taşlı değirmenin yanısıra 1 vakıf, 3 harap değirmen bulunmaktadır. Atik defterde *bir korusu olduğu sanılır* kaydı var ise de halen ziraat olduğu kaydedilen köyün toplam geliri 3.680 akçadır. Zeâmete dâhil köyün ismini taşıyan korusu da vardır. Kuru, 21 Rebi'ül-ahir 998 (27.II.1590)'da 600 akça hisse ile *Abdullah v. Kurd Ağa'nın* tahvilinden Dergâh-ı âli müteferrikalarından *Elvan'ın* zeâmetine dâhil edilmiştir.

Türk Âişe ²⁷⁷ : Sadece 1567 tarihli vakıf defterinde karşılaştığımız Nevâhi-i Bergama'ya tâbi bu köyün mescidi için 3.050 akça vakfedildiği tespit edilmektedir.

Türkistan ²⁷⁸ : 1521-22 tarihli vakıf defterinde Fesleke'ye tâbi olarak kaydedilen köyde 4 h. müteferrik nüfus bulunduğu görülmektedir. 1530 icmâlinde ise iskâmı bulunmayan köyün sadece 831 akçalık hâsılı kayıtlıdır.

Ururlar ²⁷⁹ **Ordular ?** : 1573 tahririnde 1 n., 1 e., 1 k., 5 m. ve 3 muafthan müteşekkil 11 nefer nüfus kayıtlıdır. Köyde buğday, arpa, yuluf, üzüm ve bostan ürünleri alınmaktadır. Hububat ürünleri gelirin yaklaşık yarısını teşkil etmektedir. *Nişancı-zâde Mahmud Çelebi'nin* zeâmetine dâhil olan köyün hâsılı 400 akçadır. Köy 21 Rebi'ül-ahir 998 (27.II.1590)'da *Abdullah v. Kurd Ağa'nın* tahvilinden Dergâh-ı âli müteferrikalarından *Elvan'ın* zeâmetine verilmiştir. Köy 9 Safer 1000 (26.XI.1591) tarihinde *Mehmed v. Pir Ahmed'in* zeâmetine dâhil edilmiştir. 19 Receb 1004 (19.III.1596)'da köy Dergâh-ı âli çavuşlarından *Osman Çavuş'un* zeâmetindedir. Aynı defterdeki 6 Ramazan 1004 (4.V.1596) tarihli tecdid kaydında da durum değişmemiştir.

Uzunevhadlu/Uzunahadlu ²⁸⁰ : 1530 yılında hazırlanan muhâsebe-icmâl defterinde köyün sadece 1.330 akçalık hâsılı kaydedilmiştir. 1539-40 tarihli timar icmâl defterinde köy *Uzunahadlu* olarak kaydedilmiştir. Köyün hâsılı ikiye bölünerek 737,5 akçalık kısmı *Nasuh'un* timarında, 592,5 akçalık hâsıl ise *Hızır'ın* timarındadır. 25 Rebi'ül-evvel 964 (26.I.1557) tarihli rûznâmçe kaydında köy 737.5 akça ile *Mehmed Zâim'in* tahvilinden *İbrahim v. Mehmed'in* timarına dâhil edilmiştir. Evâsıt-ı Cemâzie'l-evvel 973 (4-13.XII.1565) tarihli bir kayıttan köyün 1.094 akça ile sefere giderken batan gemiden kurtulduğu ve sefere gidecek iktidarı olmadığı için ada muhafazasına bırakılan *Yeribasdı Ali'nin* timarında olduğu görülmektedir. 12 Zi'l-ka'de 975 (9.V.1568) tarihinde köy 737 akça ile *İsa'nın* tahvilinden *Ahmed v. Pirî'ye* tevcih edilmiştir. 15 Muharrem 980 (28.V.1572) tarihinde köy 1.956 akça ile *Hasan v. Mustafa'nın* timarındadır. 1573'de köyde 2 ç., 5 m. ve 2 muafdan oluşan 9 nefer nüfus yaşamaktadır. Hububat ziraati yapılan köyde üzüm, bostan, susam, soğan ve

²⁷⁷ TK., KKA., TD 580, v. 159a.

²⁷⁸ BA., TD 113, s. 36; BA., TD 166, s. 191.

²⁷⁹ TK., KKA., TD 75, v. 318a; BA., MAD 22185, s. 30; BA., Rûznâmçe 138, s. 500; BA., Rûznâmçe 184, s. 307, 347.

²⁸⁰ BA., TD 166, s. 189; BA., TD 198, s. 261, 264; BA., Rûznâmçe 8, s. 158; BA., MAD 7738, s. 2; BA., Rûznâmçe 29, s. 287; BA., Rûznâmçe 37, s. 75; TK., KKA., TD 75, v. 341b-342a; TK., KKA., TD 580, v. 164a; BA., MAD 22185, s. 30; BA., Rûznâmçe 138, s. 556; BA., Rûznâmçe 184, s. 73, 468; BA., Rûznâmçe 196, s. 201, 217; BA., Rûznâmçe 215, s. 8.

meyve ürünleri de alınmaktadır. Köyde bulunan otlak *Çakırlar* cemâati yörükleri tarafından Bergama kadısı hücceti ile kışlak olarak kullanılmaktadır. Bu tarihte *Ali Beğ Acem*'in zeâmetine dâhil olan köyün yıllık geliri 1.956 akçadır. 1567 tarihli vakıf defterinde Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köy *Ahadlu* olarak kaydedilmiştir. Bu kayıta köyde bulunan mekteb için 10.000 akça vakfedildiği anlaşılmaktadır. 21 Rebi'ü'l-ahir 998 (27.II.1590)'da köy *Abdullah v. Kurd Ağa*'nın tahvilinden Dergâh-ı âli müteferrikası *Elvan*'ın zeâmetindedir. 2 Cemâzie'l-ahir 1000 (16.III.1592)'de köy *İsa v. Musa*'nın tımarındadır. Köy, 20 Cemâzie'l-evvel 1004 (21.I.1596)'de Dergâh-ı âli çavuşu *Mehmed Çavuş*'un zeâmetine dâhildir. 27 Cemâzie'l-ahir 1004 (27.II.1596)'da köy dergâh-ı âli çavuşlarından *Mustafa Çavuş*'un tımarına tevcih edilmiştir. 14 Zi'l-ka'de 1005 (29.VI.1597) ve 28 Zi'l-kade 1005 (13.VII.1597)'de köy 1.956 akça ile *Mustafa Çavuş*'un tahvilinden *Mehmed*'in tımarına kaydedilmiştir. 13 Muharrem 1007 (16.VIII.1598)'de köy, divân kâtibi *Hüdavirdî*'nin tımarındadır.

Ürgüdlü²⁸¹ (Turanlı nâhiyesinde Bergama'ya bağlı Ürkütler köyü) : 1573'de Bergama'ya bağlı köyde 5 k., 11 m. ve 2 muafdan oluşan 18 nefer nüfus bulunmaktadır. Hububat ziraati köy gelirlerinin % 65'ini oluşturmaktadır. Ayrıca üzüm, bostan, susam, mahsulleri alınan köyde arılardan temin edilen bal da vergi kalemlerine dâhil ürünler arasındadır. Bu tarihte *Ali*'nin tımarında bulunan köyün yıllık geliri 1.301 akça olarak belirtilmiştir.

Üzre ?²⁸² : 1530 tarihli icmâl defterinde *Üzre* şeklinde okunabilecek bir yazım ile karşımıza çıkan köyün sadece 1.010 akçalık hâsılı kaydedilmiştir. Daha sonraki kayıtlarda bu isimde bir yerleşim merkezine tesâdüf edilememiştir.

Veled-i Uğurlu²⁸³ : II. Bâyezid döneminde yazıldığı düşünülen kürekçi defterine göre köyde 1 kürekçi ve 5 yamak bulunmaktadır. Bu köye âit bilgiye daha sonraki kayıtlarda rastlanamamıştır.

Viran/Viranlu²⁸⁴ : Fâtih döneminde piyâde teşkilâtına dâhil çiftlikleri gösteren defterde karşılaştığımız köyde bulunan *Çandarlu* çiftliği yayabaşının tasarrufundadır. 1567 tarihli vakıf defterinde karşımıza çıkan Nevâhi-i Bergama'ya tâbi *Viranlu* köyü ile aynı köy olması muhtemel yerleşim merkezinin avârızı için 1.500 akça vakfedildiği tespit edilmektedir.

Yağdartañlar/Yağdurtan²⁸⁵ : 1480'li yıllara âit kürekçi defterinde *Yağdartañlar* adıyla kaydedilmiş köyün 1 kürekçi ve 5 yamağı bulunmaktadır. 1539 tarihli evkâf defterinde *Yağdurtan* olarak karşılaştığımız köyde bu tahrîrde ve 1573 tahrîrinde 8 h., 4 m.'den müteşekkil 12 nefer Karacalar hanesi kaydedilmiştir.

Yağmurca(lar)²⁸⁶ : *Yağmurca* adlı yörükân tâifesinden bir cemâatin Trabzon sancağı'nda Giresun kazâsı'na yerleşmiştir²⁸⁷. Köyün de bu cemaatin bir yerleşmesi

²⁸¹ TK., KKA., TD 75, v. 337b.

²⁸² BA., TD 166, s. 191.

²⁸³ BA., MAD 240, s. 159.

²⁸⁴ BA., MAD 13, v. 61a; TK., KKA., TD 580, v. 160b.

²⁸⁵ BA., MAD 240, s. 167; BA., TD 531, s. 294; TK., KKA., TD 75, v. 308b.

²⁸⁶ BA., MAD 240, s. 166; BA., TD 166, s. 190; BA., TD 198, s. 261.

olması muhtemeldir. 1480'li yıllarda hazırlanan kürekçi defterinde köye kayıtlı 1 kürekçi ile 4 yamak bulunmaktadır. 1530 tarihli muhâsebe-icmâl defterinde *Yağmurca* olarak kayıtlı köyün sadece 1.900 akça hâsılı verilmiştir. 1539-40 icmâline göre ise köy, aynı hâsılla *Mehmed veled-i Dizdar*'ın hisseli timarı dâhilindedir.

Yahşiler ²⁸⁸ : *Yahşi, Yahşiler, Yahşilü* adlı yörükân tâifesinden bir cemâatin Anadolu ve Rumeli'de çok geniş bir alana yayıldıkları görülmektedir²⁸⁹. 1573 tahririnde karşımıza çıkan Bergama'ya tâbi bu köyde 1 n., 4 k., 8 m. ve 1 muaftan ibaret 14 nefer vergi nüfusu bulunmaktadır. Hububat ziraatinin gelirin yarısını teşkil ettiği köyde, üzüm, bostan, susam ve arılardan elde edilen bal da gelire dâhil olan ürünler arasındadır. Bu tarihte *Ahmed*'in timarına dâhil köyün geliri 710 akçadır. 19 Cemâzie'l-ahir 990 (11.VI.1582) tarihinde köy aynı hâsılla *Yahya*'nın tahvilinden *Pirî b. Beytullah*'a tevcih edilmiştir. 23 Receb 1004 (23.III.1596)'da timar *Pirî*'nin 15 Cemâzie'l-evvel 1003 (26.I.1595)'de *Temeşvar*'da ölümü üzerine *Ahmed v. Abdullah*'a tevcih edilmiştir. 13 Şevval 1004 (10.VI.1596)'da timar tecdid edilmiştir. 3 Muharrem 1006 (16.VIII.1597) tarihli rûznâmçe defterinde köy mezraa olarak aynı hâsılla *Divân-ı âli* ve *Vezir Halil Paşa kâtiplerinden Alâaddin*'in zeâmetine dâhildir.

Yanakodu/Yanabodu ²⁹⁰ : Bergama'ya bağlı diğer adıyla *Yanabodu* köyü 1530 tarihli icmâlde 25 h. ve 18 m. nüfusu barındırmaktadır. 1539-40 ve 1570 tarihlerinde hazırlanan icmâl defterlerinde köy 5.373 akça ile padişah haslarına dâhil edilmiştir. 1573 tahririnde köyün nüfusunda artış meydana gelmiş ve nüfus 1 ç., 2 n., 1 e., 11 k., 40 m. ve 8 muafdan oluşan 63 nefere yükselmiştir. Bu nüfus içerisinde 5 nefer ellici bulunmaktadır. Buğday, arpa, burçak, yulaf, üzüm, pamuk, soğan, meyve, bostan ürünlerinin alındığı köyde koyunculuk yapılmaktadır. Köyün 1530'da 5.273 akça olan geliri 1573'de muhtemelen sehven 5.372 akça olarak gösterilmiştir. *Kızılcaşeyh Çiftliğinin* bağlı olduğu köyün hâriçten ziraat olunan 13 çiftlik yeri ve kendi ismiyle anılan bir de korusu bulunmaktadır.

Yarıлмаç ²⁹¹ : 1530 icmâlinde *Yarıлмаç* şeklinde okunabilecek bu tarihte iskânı bulunmayan köyün sadece 2.186 akça hâsılı kayıtlıdır. 1573'de *Seyyid Alî*'nin timarına dâhil yerleşim birimi mezraa hâline gelmiştir (bkz. Mezraalar kısmı). Hâriçten 5 çiftlik yeri bulunan mezraanın hâsılı 2.500 akçadır. 11 Ramazan 1005 (28.IV.1597) tarihli timar tevcih kaydında daha önce köy olduğu belirtilen Nevâhi-i Bergama'ya tâbi mezraa 2.500 akça ile *Mehmed*'in 6.200 akçalık timarına verilmiştir.

²⁸⁷ Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 759.

²⁸⁸ TK., KKA., TD 75, v. 334a-b; BA., *Rûznâmçe* 59, s. 644; BA., *Rûznâmçe* 184, s. 329, 386; BA., *Rûznâmçe* 199, s. 4.

²⁸⁹ Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 760-761.

²⁹⁰ BA., TD 166, s. 188; BA., TD 198, s. 9; TK., KKA., TD 208, v. 5b; BA., MAD 1289, s. 13; TK., KKA., TD 75, v. 291a-b.

²⁹¹ BA., TD 166, s. 189; TK., KKA., TD 75, v. 319b; BA., *Rûznâmçe* 196, s. 96.

Yaya/Öri/Üregir ²⁹² (Bugün Kınık'a bağlı Yayakent) : Fâtih dönemine âit yaya defterinde karşımıza çıkan köyde 9 yaya çiftliği bulunduğu ve bu çiftliklerde 35 yamağın kayıtlı olduğu tespit edilmektedir. 1490 tarihli piyâde icmâlinde serpiyâde *Pir Mehmed* ve *Pir Ahmed* tasarrufunda 3 çiftlik (Göçeri o. Bahşi, Oruçbeği o. Seğid, Şekerci) kayıtlıdır. Bu çiftliklerde 5 yamak oturmaktadır. Köyde ayrıca 4 mevkuf çiftlik mevcuttur. 1551-52 tarihli piyâde defterinde köyün diğer isminin *Yaya* olduğu belirtilmektedir. Bu tarihte köydeki Göçeri o. Bahşi, Yakubca o. Mehmed, Selçuk, Kabak Ali, Abdullah o. Sevindik, Oruçbeği o. Bazarlu çiftliklerinde toplam 31 yamak ile 800 dönüm yer kaydedilmiştir. 1561-62 tarihli defterde çiftliklerde kayıtlı yamak sayısı 27'ye düşmüştür. 1576-77 senesine âit piyâde defterinde köyün diğer isminin *Üregir* olduğu kaydedilmiştir. II. Bâyezid dönemine âit kürekçi defterinde adı *Yayalar* olarak kayıtlı köyde 1 nefer kürekçi ile 7 nefer yamak kaydedilmiştir. 1573'de Bergama'ya bağlı köyde 1 ç., 1 k., 9 m. ve 24 muafin teşkil ettiği 33 nefer nüfus bulunmaktadır. Nüfus içerisinde 9 müselleme-i Aydın, 7 piyâde ve 3 bağışlanmış köle dikkati çekmektedir. Hububat ziraati yapılan köyde bostan, susam, pamuk yetiştirilen ürünler arasındadır. Arı kovanlarının bulunduğu köyde baldan da gelir temin edilmektedir. Bu tarihte köyün geliri 1.600 akçadır. Köy ile birlikte daha önce köy olan 467 akçalık gelire sahip bir mezraa kaydedilmiştir. Nüfus olarak 4 k., 7 m. ve 2 muafitan müteşekkil 14 nefer kayıtlıdır. Nüfus içerisinde 1 tane Sultan Murâd hânesi bulunmaktadır. 1539 ve 1573 tahrîrlerinde 17 h. ve 16 m.'den oluşan 33 nefer nüfus Karacalar defterine yazılmıştır. Bunlar öşür, resm-i zemin ve dühânlarını *sâhib-i arza* vermektedirler. Selh-i Zi'l-ka'de 1006 (4.VII.1598) tarihli rûznâme kaydında Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köyde herbirinin 600 akça hâsılı olan 4 piyâde çiftliği (? *Oğlu Mehmed*, *Samed* halâ *Hüsevince yeri*, *Kayacık*, *Haydar Çiftliği* denilen *Abdullah oğlu Sevindik Çiftliği*) Dergâh-ı âli müteferrikalarından *Abdullah v. Kurd Paşa'nın* zeâmetine dâhil edilmiştir.

Yaylaca/Yaylalar ²⁹³ (Bugün Kınık'a bağlı Yaylalar köyü) : 1530 tarihli icmâl defterinde 8 h. ve 6 m. olarak kaydedilen *Yaylaca* köyünün 400 akçalık geliri bulunmaktadır. 1539-40 ve 1570 tarihli icmâl defterlerinde *Gödelü*'ye tâbi olarak kaydedilen *Yaylalar* köyü 400 akça hâsıl ile padişah hassına dâhildir. 1573 tahrîrinde karşımıza çıkan bu köy *Gödelü* köyüne tâbidir. 1 ç., 4 n., 2 k., 1 e., 10 m. ve 4 muafdan oluşan 22 nefer nüfusu barındıran köyde buğday, arpa, burçak, susam, pamuk, üzüm mahsulü alınmakta ve koyun yetiştirilmektedir. Köyde *Hızır b. Hamza*'ya âit bir değirmen bulunmaktadır. Köyün 400 akçalık hâsılı değişmemiştir.

Yegenler ²⁹⁴ : 1530 tarihli icmâl defterinde *Yegenler ma' Şeyhler* olarak birlikte kaydedilen köyde 7 h., 2 m. nüfus barınmaktadır. Bu tarihte 500 akça hâsılı

²⁹² BA., *MAD 13*, v. 59a-60a; BA., *MAD 3*, v. 49b; BA., *TD 278*, s. 48-51; BA., *TD 278*, s. 6; BA., *TD 334*, s. 68, 70-72; BA., *MAD 240*, s. 166; BA., *TD 531*, s. 292-293; TK., *KKA.*, *TD 75*, v. 307b, 341b; BA., *Rûznâme 199*, s. 209.

²⁹³ BA., *TD 166*, s. 188; BA., *TD 198*, s. 9; TK., *KKA.*, *TD 208*, v. 5b; BA., *MAD 1289*, s. 13; TK., *KKA.*, *TD 75*, v. 290b-291a.

²⁹⁴ BA., *TD 166*, s. 188.

bulunan ve padişah hassına tâbi *Yegenler* köyüne sonraki tahrirlerde rastlanılmamaktadır.

Yengibazarı²⁹⁵ : 1539 tarihli evkâf defterinde ilk defa karşılaştığımız köyün ismi *Yengibazarı* şeklinde okumaya fırsat verecek biçimde kaydedilmiştir. Bu tahrirde ve 1573 tahririnde 4 h. ve 1 m.'den müteşekkil 5 nefer Karacalar hanesi kaydedilmiştir. Tarihsiz evkâf defterinde Sultan Murâd evkâfına tâbi olarak 12 akça bennâk resmi veren bir hane kaydedilmiştir.

Yeni²⁹⁶ : Köy, 1573'de 1 ç., 1 e., 4 m. 1 muafdan müteşekkil 7 nefer nüfusu barındırmaktadır. Hububat ziraati yapılan köyde bundan elde edilen gelirler toplam gelirin % 52'sini oluşturmaktadır. Ayrıca köyde üzüm ve bostandan elde edilmektedir. Bu tarihte *Hüseyin* ve *Hasan*'ın timarına dâhil olan köyün hâsılı 524 akçadır. 28 Ramazan 990 (26.X.1582) tarihli rûznâmçe kaydı köyün aynı hâsılla *Hüseyin* v. *Mustafa*'nın timarında olduğunu göstermektedir. 11 Şa'ban 1004 (10.IV.1596)'da timar *Mehmed*'e âittir.

Yeregiren²⁹⁷ : II. Bâyezid döneminde köy 1.400 akça hâsıl ile *Mustafa* ve *Bâlî*'nin nöbetleşe timarında bulunmaktadır. Bu tarihlerde köyde 2 nefer kürekçi ile 3 nefer yamak kayıtlıdır. Defterde kürekçisi bulunmayan 3 nefer yamağı olan *Yağlıhan* köyü de *Yeregiren* köyü ile birlikte yazılmıştır. 1530 tarihli icmâlde adı *Yüregire* şeklinde okunabilecek köyde 4 h. vergi nüfusu kayıtlıdır. Köyden 1.400 akça hâsıl temin edilmektedir. 1539-40 tarihli icmâlde köy değişmeyen hâsılı ile *Mustafa* ve *Hızırşah*'ın müşterek timarındadır. 1539 vakıf ve 1573 mufassalında köyde Karacalar cemâatine mensup 3 nefer bulunmaktadır. Evâsıt-ı Cemâzie'l-evvel 973 (4-13.XII.1565) tarihli bir kayıttan köyün 700 akça ile sefere giderken batan gemiden kurtulduğu ve sefere gidecek iktidarı olmadığı için ada muhafazasına bırakılan *Mehmed b. Bâlî*'nin timarında bulunduğu görülmektedir. 29 Şevvâl 976 (16.IV.1569) tarihinde köy 226 akça hâsıl ile *Çerisürücü Hüsvrev*'e tevcih edilmiş, durum 11 Rebi'ül-evvel 980 (22.VIII.1572)'de de değişmemiştir. Gurre-i Ramazan 980 (5.I.1573)'de hâsılı 3.300 akça olan köy 700 akça hisse ile kardeşi *Yakub*'un ölümü üzerine *Mustafa* v. *Hızır*'a tevcih edilmiştir. 25 Şevvâl 980 (28.II.1573) tarihinde köyün hâsılının yarısı *Müderris*'in ölümü ile *Mehmed* v. *Bâlî*'nin nöbetleşe timarına dâhil edilmiştir. Köyün 1573'de 1 ç., 5 n., 1 e., 2 k., 7 m. ve 2 muaf olmak üzere 18 nefer nüfusu bulunmaktadır. Nüfus içerisinde 4 haymâne, 3 mukataa, 2 sipahi dikkati çekmektedir. Hububat ziraatinin yoğun olarak yapıldığı köyde hububat geliri toplam gelirin % 56'sını oluşturmaktadır. Ayrıca üzüm, bostan ve susam da mahsulü alınan ürünler arasındadır. Bu tarihte *Mustafa* ve *Yakub*'un timarında bulunan köyün hâsılı 3.300 akçadır. Nevâhi-i Bergama'ya tâbi köy 3 Zi'l-ka'de 990 (29.XI.1582) tarihinde

²⁹⁵ BA., TD 531, s. 293; TK., KKA., TD 75, v. 307b; BA., TD 1020, s. 6.

²⁹⁶ TK., KKA., TD 75, v. 330a; BA., Rûznâmçe 59, s. 739; BA., Rûznâmçe 184, s. 320.

²⁹⁷ BA., MAD 152, v. 41a; BA., MAD 240, s. 167; BA., TD 166, s. 189; BA., TD 198, s. 266; BA., MAD 7738, s. 2; BA., Rûznâmçe 29, s. 290; BA., Rûznâmçe 37, s. 86, 107; BA., Rûznâmçe 16, s. 120; TK., KKA., TD 75, v. 303a, 331b; BA., Rûznâmçe 59, s. 706; BA., Rûznâmçe 184, s. 317; BA., Rûznâmçe 199, s. 63.

hâsılının 700 akça hissesi ile *Bâki*'nin tahvilinden *Musa v. Bâli*'ye tevcih edilmiştir. 2 Şa'ban 1004 (1.IV.1596)'da timar *Ramazan b. Mustafa*'nın tahvilinden *Arslanşah*'a verilmiştir. 18 Rebi'ül-evvel 1006 (29.X.1597) tarihli rûznâmçe kaydından ise köyün hâsılının 700 akça hissesinin *Arslan*'ın tahvilinden *Ramazan v. Mustafa*'nın timarına dâhil edildiğini tespit edebilmekteyiz.

Yerlü ²⁹⁸ : 1530 tarihli icmâl defterinde 5 h. ve 6 m. nüfusu bulunan köyün 1.138 akçalık geliri vardır. Sonraki tahrîrlerde bu isimli bir yerleşim merkezine rastlanamamıştır.

Yoğun Musa ²⁹⁹ : II. Bâyezid dönemine âit timarları gösterir mücmel defterde köyün 1.697 akça ile *Hüseyin*'in ve 1.287 akça ile *Selâme*'in iltizâmında tuttuğu timarları mevcuttur. 1521 yılına âit tahrîrde 10 h. ve 4 m. kayıtlı olan köyde buğday, arpa, yulaf, burçak, nohut, pamuk, susam ekilmektedir. Köyün geliri 1.695 akça olarak kaydedilmiştir. 1539-40 tarihli icmâl defterde köy, *Ömer* ve *Hamza*'nın timarındadır. 15 Rebi'ül-evvel 977 (28.VIII.1569) tarihinde hâsılı 1.693 akça olan köy *Ferhad*'ın ölümü ile *Pir Mehmed*'in zeâmetine kaydedilmiştir. 1573 yılı tahrîrinde mezraa haline gelmiş olan köy, *Abdurrahman*'ın timarına dâhil edilmiştir. Hâriçten 9 çiftlik yeri bulunan mezraanın geliri 4.429 akçadır. 14 Rebi'ül-ahir 998 (20.II.1590)'da timar *Abdullah v. Kurd*'un tahvilinden *Ahmed v. Hasan Çavuş*'a verilmiştir. 24 Zi'l-ka'de 1000 (1.IX.1592) tarihinde mezraa, *Ali*'nin feragatinden *Gâzi v. Begtimur*'un timarındadır. 11 Ramazan 1005 (28.IV.1596)'de timar *Sefer b. Mustafa* adına kayıtlıdır.

Yortanlı ³⁰⁰ (Turanlı nâhiyesine bağlı köy) : 1539 ve 1573 tahrîrlerinde köyde 4 h. ve 1 m.'den müteşekkil Karacalar cemâatine mensup 5 nefer kaydedilmiştir. Tarihini tespit edemediğimiz evkâf defterinde Sultan Murâd evkâfına tâbi olarak 3 h. 1 m. müteferrik reâyâ kaydedilmiştir ki vakfa 36 akça vermektedir.

Yörükşalar/Yörükşalu ³⁰¹ : Adına sadece 1530 tarihli icmâl defterinde rastladığımız köyde 8 h. ve 6 m. kayıtlıdır. Köyün bu tarihte 1.191 akça yıllık geliri bulunmaktadır.

Yukarıova ³⁰² : II. Bâyezid devri timarlarını gösterir Anadolu mücmel defterinde karşımıza çıkan köyde dergâh-ı âli çavuşlarından *Çavuş Hızır*'ın 5.050 akçalık timarının bulunduğu görülmektedir. Sonraki tarihlerde bu köye rastlanamamıştır.

²⁹⁸ BA., TD 166, s. 188.

²⁹⁹ BA., MAD 152, v. 40b; BA., TD 111, s. 692; BA., TD 166, s. 188; BA., TD 198, s. 255; BA., Rûznâmçe 29, s. 297; TK., KKA., TD 75, v. 315a; BA., MAD 22185, s. 26; BA., Rûznâmçe 138, s. 645; BA., Rûznâmçe 196, s. 113.

³⁰⁰ BA., TD 531, s. 294; TK., KKA., TD 75, v. 308b; BA., TD 1020, s. 8.

³⁰¹ BA., TD 166, s. 189.

³⁰² BA., MAD 152, v. 40a.

Zağnos³⁰³ (Turanlı nâhiyesi merkezliği yapmış, halen Bergama'ya bağlı köy)
 : Köy, II. Bâyezid devri timarlarını gösteren mücmel deftere göre *Bâli* ve *Hızır*'in 6.539 akça ile nöbetleşe tasarruf ettikleri timara dâhildir. 1530 tarihli icmâl defterine göre köyde 6 h. ve 11 m.'in yaşamakta olduğu görülmektedir. Bu tarihte köyün hâsılı 2.139 akça olarak kayıtlıdır. 1539-40 tarihli timar icmâl defterinde köyün aynı hâsıla *Bâli*, *Hızır* ve *İlyas*'in müşterek timarında olduğu görülmektedir. Evâsıt-ı Cemâzie'l-evvel 973 (4-13.XII.1565) tarihli bir kayıttan 1.300 akça ile köyün, sefere giderken batan gemiden kurtulduğu ve sefere gidecek iktidarı olmadığı için ada muhafazasına bırakılan *Ali b. Mustafa* timarında görülmektedir. 1573 tahririnde nüfusunun 5 ç., 6 n., 2 e., 11 k., 18 m.'den müteşekkil 40 nefer olarak kaydedildiği görülmektedir. Köyde ikişer tane sipahi ve Sultan Murâd Hân evi bulunmaktadır. Buğday, arpa, burçak, yulaf ziraati yapılan köyün bu ürünlerden elde ettiği gelir toplamın % 71'ini oluşturmaktadır. Hububat dışında üzüm, susam ve pamuk mahsulleri alınan köyün kışlası bulunmakta ayrıca köyde sazlıklarında yer aldığı dikkati çekmektedir. Köyde bulunan kovanlardan elde edilen gelir de vergilendirmede esas alınan kalemler arasındadır. İki taşlı *Alemşah*'a âit değirmeni bulunan köyde 1 kile çeltik ekilmektedir. *Mehmed*'in timarı olan köyün hâsılı 5.000 akça olarak kaydedilmiştir. 2 Cemâzie'l-ahir 990 (24.VI.1582) tarihli kayıt Nevâhi-i Bergama'ya tâbi 5.000 akça hâsılı olan köyün 4.300 akça hisse ile *Mehmed*'in feragatinden *Timur v. Hızır*'a tevcih edildiğini göstermektedir. Aynı defterde yer alan 19 Cemâzie'l-ahir 990 (11.VII.1582) tarihli kayıta köy *Mustafa v. Mehmed v. Timur*'a tevcih edilmiştir. 4 Zi'l-ka'de 990 (30.XI.1582) tarihinde timarın sâhibi değişmemiştir. 22 Ramazan 1004 (20.V.1596) tarihinde timar sâhibi olarak *Mustafa b. Timur* kaydedilmiştir. 15 Rebi'ül-ahir 1009 (24.X.1600)'da timar tecdid edilmiştir. Köyün 700 akçalı hissesi 13 Şevvâl 1007 (9.V.1599)'de *Mehmed*'in tahvilinden *Ahmed v. Arslan*'ın timarına kaydedilmiştir. XVII. yüzyılın sonlarında köyde tütün yetiştirilmeye başlanmıştır. Zi'l-ka'de 1102 (27.VII-25.VIII.1691) tarihli bir mâliye kaydında *Kara Zağnos* olarak geçen köy Bergama kazâsının tütün yetiştirilen köyleri arasında yer almaktadır.

³⁰³ BA., *MAD* 152, v. 40b; BA., *TD* 166, s. 189; BA., *MAD* 7738, s. 2; BA., *TD* 198, s. 261, 266; TK., KKA., *TD* 75, v. 323a-b; BA., *Rûznâmçe* 59, s. 651, 671, 707; BA., *Rûznâmçe* 184, s. 374; BA., *Rûznâmçe* 124, s. 171; BA., *Rûznâmçe* 215, s. 125; BA., *MAD* 866, v. 110b.

TABLO IX : MAD 240'A GÖRE BERGAMA KÖYLERİ KÜREKÇİLERİ

Köy	Kürekçi	Yamak	Parûkeşân
Acimlü	2	-	-
Gelegre	1	-	-
Karaağaç	2	8	-
İğdecük	1	4	-
Ahmedbeğ	2	7	-
Veled-i Uğurlu	1	5	-
Buduklu	1	4	-
Tobcu	3	10	-
Keremeddinlü	3	7	-
Tomaniçlü	2	8	-
Ayasili	3	11	-
Kınk	4	16	-
Çitköy	1	5	-
Buruncuk	-	7	23
Şarabdar	1	3	-
Hatunili	1	5	-
Küçük etmeklü	1	3	-
Tirkeşlü nd. Ulgaz	2	10	-
Bayad	1	3	-
Değirmenci ili	1	4	-
Kerdlü	2	7	-
İliçlü	1	6	-
Hatunhavlusu	2	7	-
Toğancı	1	4	-
Şebli ve Kara Mahmudlu	1	7	-
Hırsuzcalu	2	8	-
Derelü	2	11	-
Gökceler	2	5	-
Kâfirobası	1	5	-
Dündarlu	8	36	-
Gödelü	3	10	-
Alibeglü	3	10	-
Veled-i Saruca	2	9	-
Karalar	2	9	-
Akçenek	1	4	-
İkisaraylu	1	6	-
Turaliler	1	4	-
Dündar Ece	1	5	-
Çeltikci	3	11	-
Paşaköy	2	5	-
Kızıl	1	10	-

Hamzakocalu	1	7	-
Karahızırlu	1	5	-
Hamzalu	1	8	-
Yayalar	1	7	-
Yağmurcalar	1	4	-
Bölücek	1	4	-
İshaklar	2	10	-
Küçük ve Büyük Şeyhler	-	8	-
Yağdartañlar	1	5	-
Yiregiren	2	3	-
Yağlıhan	-	3	-
Toplam	86	363	23

TABLO X : 1530'DA KÖY VE KÖYALTI İSKÂN MERKEZLERİ

Yerleşim Yeri	Hane	Müc.	İmam	Neferen	Tasarruf Türü
Nısf-1 Kalagure	20	11	-	31	PH.
Nıfs-1 Kalagure	12	9	-	21	"
İğdecik ma' Deşdeğinler	15	11	1	27	"
Ada	-	-	-	-	"
Dereköy	29	38	1	68	"
Tündarlı	42	23	-	65	"
Örtülüce	7	2	-	9	"
Bozyazılı	3	3	-	6	"
Tur Sinan	5	11	-	16	"
Acımlü	10	3	-	13	"
Çeltükçü	5	4	-	9	"
Küreciler	10	1	-	11	"
Ilıca	9	10	-	19	"
Aksunkur	-	-	-	-	"
Şarabdar	25	11	1	37	"
Kınık	50	13	-	63	"
Me. Çamluca	16	11	-	27	"
Geredelü	-	-	-	-	"
Nısf-1 Çay	-	-	-	-	"
Yanakodu	25	18	-	43	"
Karamahmudlu	-	-	-	-	"
Yegenler ma' Şeyhler	7	2	-	9	"
Kaşıkçılar	5	2	-	7	"
Yaylıca	8	6	-	14	"
Yerlü	5	6	-	11	"
Çavuşvıran	3	4	-	7	"
Ortaca	7	2	-	9	T.
Eyerci	3	-	-	3	"
Karaağaç	13	4	-	17	"
Gök Ali	9	7	-	16	"
Köşkene	17	16	-	33	"
Sakarlı	7	6	-	13	"
Kızıl Musa	70	25	-	95	"
Yoğun Musa	10	4	-	14	"
Nısf-1 İkisaraylı	7	-	-	7	"
Dikilütaş	13	5	-	18	"
Çiftlik	7	4	-	11	"
Küçükötek	9	2	-	11	"
Bağlıca	-	-	-	-	"
Korucuşahin	-	-	-	-	"
Kozluca	4	3	-	7	"

Kebeağaç	7	2	-	9	"
Gökçeler	2	-	-	2	"
Uzunahadlu	-	-	-	-	"
Göçbeğlü	3	1	-	4	"
Sınırdere	-	-	-	-	"
Ağır Yusuf	5	2	-	7	"
Meneveşler	9	8	-	17	"
Me. Armudluviranı	7	6	-	13	"
Yörükşalu	8	6	-	14	"
Beşirlü	-	-	-	-	"
Tirbah ?	-	-	-	-	"
Nısf-1 Esri	-	-	-	-	"
Bağili	-	-	-	-	"
Çay nısf	-	-	-	-	"
Nısf-1 İkisaraylu	1	1	-	2	"
Zağnoz	6	11	-	17	"
Karaburgoz	11	4	-	15	"
Akçengerlü	2	-	-	2	"
Geredeli	12	8	-	20	"
Hatunulusu	9	9	-	18	"
Turak	3	1	-	4	"
Ulgarlu	-	-	-	-	"
Sucak	19	8	-	27	"
Bayad	25	10	-	35	"
Yarıлмаç	-	-	-	-	"
Yüregire	4	-	-	4	"
Kablucadere	17	13	-	30	"
Dündar	19	12	-	31	"
Küçüketmek	4	4	-	8	"
Keremeddinlü	15	1	-	16	"
Derecik	-	-	-	-	"
Turaliler	9	6	-	15	"
Alibeğlü	4	1	-	5	"
Ayas	4	4	-	8	"
Boryacık nısfı	10	7	-	17	"
Nısf-1 Esri	-	-	-	-	"
Boryacık	16	9	-	25	"
Çavuşlu	-	-	-	-	"
Karayusuflu	4	2	-	6	"
Karahızır	1	5	-	6	"
Hırsızcalu	-	-	-	-	"
Elki	-	-	-	-	"
Kâfirovası	2	4	-	6	"

Me. Reis Yakub	4	13	-	17	"
Tomaniclı	20	2	-	22	"
Banbukcular	4	2	-	6	"
Balabanlu	-	-	-	-	"
İshaklu	16	6	1	23	"
Taşluca	-	-	-	-	"
Kumluca	-	-	-	-	"
Kılıçlar	-	-	-	-	"
Akçaburgaz	-	-	-	-	"
Yağmurca	-	-	-	-	"
Karalar	7	8	-	15	"
Kesten	-	-	-	-	"
Celebli	-	-	-	-	"
Çengi	4	7	-	11	"
Behram	16	18	-	34	"
Kızılcaşeyhli	-	-	-	-	"
Kıranlu	-	-	-	-	"
Üzre	-	-	-	-	"
Hamzahocalu	4	4	-	8	"
Narluca	10	11	-	21	"
Kapurca	-	-	-	-	"
Akkeçeli	39	20	-	59	"
Çanakçılar	22	12	-	34	"
Türkistan	-	-	-	-	"
Dutluca	-	-	-	-	"
Atmacalar	-	-	-	-	"
Kapurca	3	4	-	7	"
Kayasalur	65	40	1	106	SV.
Arablu	41	37	-	78	"
Soğancalı, Ilgunlu, Bölücek	45	44	1	90	"
Sarucular	75	38	-	113	"
Bedenli	13	1	-	14	AV.
Hatib Paşa	5	1	-	6	"
Ömer Paşa	19+8	11	-	38	"
Değirmenciler	17	9	-	26	"
Çökiköy	4	-	-	4	"
Barakçalı	27	8	-	35	"
Armudluk	19	20	-	39	"
Seylüce	3	1	-	4	"
Me. Kayser tutageldiği yer	8	5	-	13	"
Mezraa-i Kutlu Beğ	10	-	-	10	M.
Hatunili	25	15	-	40	"
Toplam	1.258	759	6	2.015	-

TABLO XI : 1573'DE BERGAMA KAZÂSİ KÖY VE KÖY-ALTI YERLEŞİM MERKEZLERİ

Yerleşim Yeri	Nefer	Ç.	N.	E.	K.	M.	Mu.	Tasarruf Türü
Abdüssamedler	28	-	3	1	6	16	2	PH.
Armudluviran	5	-	-	-	2	3	-	T.
Aydın	1	-	-	-	-	-	-	T.
Balabanlu	10	-	1	-	3	3	3	T.
Bekirlü	9	-	1	-	2	6	-	PH.
Çam	14	-	2	-	-	8	4	T.
Dünder ece (Dünderlice)	13	-	-	5	2	6	-	T.
Gediklü	4	-	-	-	-	2	-	PH.
Göçbeğlü	11	-	2	-	-	2	7	T.
İlyaslar	28	1	4	1	4	17	1	Z.
İshaklar	62	4	1	5	10	34	8	T.
Karaağaç	25	3	1	-	5	9	7	T.
Karacalar (Bozviran)	21	-	1	-	4	10	6	T.
Kaşıkçılar	16	-	1	-	5	9	1	PH.
Kemer	51	3	3	4	9	30	2	Z.
Köşkene	5	2	-	-	-	2	1	T.
Nâibler	30	-	-	2	9	18	1	ŞH.
Sakarlu	20	1	2	-	1	12	4	T.
Sarıbınarı	7	-	-	-	-	4	-	T.
Urgudlar	18	-	-	-	5	11	2	T.
Yahşiler	14	-	1	-	4	8	1	T.
Yanakodu	63	1	2	1	11	40	8	PH.
Yaya	33	1	-	-	1	9	22	T.
Yaylalar	22	1	4	1	2	10	4	PH.
Toplam	592	15	27	17	104	317	102	

Kısaltmalar: Ç=çift, N=nimçift, E=ekinklü, K=bennâk, M=mücerred, Mu=muaf
 PH=Padîşah hassı, ŞH=Şehzâde Hassı, DH=Defterdâr Hassı, Z=Zeâmet, T=Timar

TABLO XII : 1573'DE NEVÂHİ-İ BERGAMA KAZÂSİ KÖY VE KÖY-ALTI YERLEŞİM MERKEZLERİ

Yerleşim Yeri	Nefer	Ç.	N.	E.	K.	M.	Mu.	Tasarruf Türü
Ahmed	24	1	5	-	4	14	-	PH.
Akçengerlü	15	1	-	2	2	10	-	T.
Alibeğlü	9	-	3	-	1	5	-	T.
Avdan	5	1	1	-	1	2	-	T.
Ayas	27	5	-	1	3	12	6	T.
Ayazluca	62	1	1	1	14	39	6	T.
Bağluca	36	5	-	1	3	20	7	PH.
Basad	9	-	-	1	-	5	3	Z.
Bayad	34	1	3	1	2	25	2	T.
Boryacık	115	-	1	2	25	66	21	DH.
Boryacık-1 sagir	1	-	-	-	-	-	-	DH.
Budak	8	1	-	-	-	7	-	T.
Büyükoba	19	-	-	-	-	13	-	PH.
Canbazlar	18	-	1	-	2	10	5	T.
Çal	15	-	-	-	-	13	-	PH.
Çavuşlu	26	1	3	1	4	15	2	PH.
Çavuşviranı	2	-	-	1	1	-	-	T.
Çay (nisf)	28	6	3	-	3	15	1	T.
Çiftlik	61	-	5	3	8	14	31	Z.
Çeltükçü	24	1	2	2	2	15	2	Z.
Çitköy (Ağır Yusuf)	25	5	3	-	3	14	-	T.
Demürcüler	7	-	-	-	2	4	1	PH.
Depecik	15	2	1	2	3	6	1	T.
Derecik	18	9	-	-	2	9	-	T.
Dereköy	49	3	1	1	5	22	17	PH.
Dutluca (Dutlucadere)	9	-	-	1	3	4	1	T.
Dündarlı (Tündarili)	80	2	7	6	15	40	10	ŞH.
Esenlü	15	-	-	-	6	14	-	T.
Evpanlu	46	1	-	-	14	22	4	T.
Eyerci	19	-	-	-	-	1	-	T.
Geredelü	32	4	7	1	6	14	-	Z.
Göcekler	6	-	1	-	-	1	4	T.
Gök Ali	19	1	-	3	-	-	11	T.
Gölcük	20	-	1	-	2	15	5	PH.
Hamzakocalu (Hamzahocalar)	15	-	1	-	4	6	4	PH.
Hamzalu (Behram)	70	3	9	-	10	35	13	T.
Horzinan	31	2	5	1	2	8	13	PH.
Hassaköy (Hasköy)	14	-	-	-	4	10	-	T.

Hatunhavlusu	42	2	6	2	3	23	6	Z.
Hoca Ali	11	1	-	1	2	6	1	PH.
Hisarbeğler (Şeyhler)	20	7	3	17	4	34	42	T.
Ilca	6	-	-	-	-	2	-	ŞH.
Işıkvıramı (Eşekviranı)	13	1	1	-	-	9	2	PH.
İkisaraylı	15	-	-	-	-	6	-	DH.
İlbeği	17	1	1	2	-	12	-	T.
Kabağaçlı	11	2	-	2	-	7	-	T.
Kabaklar	30	3	6	1	1	17	2	T.
Kadı	43	2	4	-	9	11	17	T.
Kalagure	56	7	6	-	6	24	13	PH.
Kalemler	11	-	1	2	2	6	-	T.
Karabergoz (Sarucaoğlu)	46	4	6	1	5	21	9	T.
Karahızırlu	63	1	4	5	5	11	37	T.
Karalar	15	2	2	2	2	7	-	T.
Kavcı	22	-	4	-	6	9	3	T.
Keremeddinlü	34	2	1	2	9	19	1	T.
Kesten	8	-	-	-	1	1	6	Z.
Kınık	128	1	3	4	20	63	37	PH.
Kızıl Musa (Ahmedbeğlü)	21	6	3	1	1	11	1	T.
Kitabcılar	9	-	-	-	4	5	-	T.
Kozluca	10	-	-	1	2	6	1	Z.
Kömürcüler	27	-	-	-	9	15	3	ŞH.
Küçükmetklü	56	1	1	7	17	29	1	T.
Küçükmetklü	22	-	4	1	2	11	4	T.
Lala	16	-	3	-	3	7	6	T.
Manyeler	21	-	4	2	3	10	2	PH.
Menteşeli	26	1	-	-	6	15	4	Z.
Mesfudlar	13	-	2	-	3	8	-	T.
Mürsellers	10	2	1	-	1	6	-	T.
Müselmanoba (Kâfirobası)	19	-	1	-	3	6	9	T.
Öçeri (Göçeri)	11	2	3	-	-	6	-	PH.
Örtülüce	11	-	-	-	-	-	-	PH.
Olukbeleni	29	1	6	1	1	20	-	T.
Pürnar	49	3	4	3	1	34	44	T.
Rahmanlı	52	5	10	1	5	26	5	PH.
Reis Yakub	4	1	-	1	1	1	-	T.
Sekkakçı	13	4	-	-	-	7	2	T.
Seydiler	5	1	2	-	-	1	1	PH.
Sülemişler	12	-	1	2	1	8	-	T.
Şarabdar	23	1	5	-	2	7	8	PH.
Şeyhler (Işıklı)	26	-	-	4	4	14	4	PH.

Tahtacılar	32	-	1	-	11	20	-	T.
Taşca (Taşluca)	37	1	2	2	6	25	1	T.
Tirkeşlü (Ulgaz)	26	1	2	5	4	10	4	T.
Toğancı	69	6	3	2	17	33	8	PH.
Turak (Turmuşbeğlü)	11	-	2	-	1	4	4	T.
Tur Aliler	62	1	6	13	6	33	3	T.
Turbak	27	-	6	6	4	11	4	Z.
Tomaniçlü	21	2	-	1	2	7	9	T.
Ururlar	11	-	1	1	1	5	3	Z.
Uzunevhadlu	9	2	-	-	-	5	2	Z.
Yeni	7	1	-	1	-	4	1	T.
Yeregiren	18	1	5	1	2	7	2	T.
Yusuflar (Ahmedbeğlü)	22	7	2	1	1	7	4	T.
Zağnos	40	5	6	2	11	18	-	T.
Toplam	2.496	147	198	131	366	1.255	486	-

TABLO XIII : 1539'DA AMME EVKÂFI KÖYLERİ³⁰⁴

Köy	Hane	Müc.	Nefer
Köseler	20	34	54
Hatunili	37	40	77
Budunlu	7	13	20
Me. Kayser tuta geldiği yer	12	21	33
Barakçalı	14	8	22
Paşa Ömer	23	34	57
Bakacalu (Akçakilise)	7	7	14
Toplam	120	157	277

TABLO XIV :1573'DE SULTAN MURÂD EVKÂFI KÖYLERİ³⁰⁵

Köy	Nefer	Hane	Müc.	Bennâk
Kayasalur	38	23	10	5
Arablu	76	45	31	-
Soğancalu	17	17	-	-
İlgunlu	33	33	-	-
Bölücek	33	33	-	-
Sarucular	94	76	14	4
Toplam	291	227	55	9

³⁰⁴ BA., TD 531, s. 229-235.³⁰⁵ TK., KKA., TD 570, v. 142b-144a.

TABLO XV : TARİHSİZ EVKÂF DEFTERİNE GÖRE SULTAN MURÂD EVKÂFI KÖYLERİ³⁰⁶

Köy	Nefer	Müc.	İmam	Çift	Nim	Bennâk
Kayasalur	28	15	1	3	3	6
Arablu	49	27	1	-	-	21
Soğancalu	11	2	-	1	1	7
İlgunlu	36	21	-	-	-	15
Bölücek	44	22	-	2	8	12
Sarucular	94	41	1	11	9	32
Sekülü	20	9	1	-	-	10
Göçbeğlü	26	15	1	-	-	10
Aydın	4	1	-	-	-	3
Toplam	312	153	5	17	21	116

³⁰⁶ BA., TD 1020, s. 1-3.

2- Köy-Altı İskân Merkezleri

a- Mezraalar

Abdal Musa³⁰⁷ : 1530 icmâlinde 200 akça hâsılı kayıtlıdır. 1539-40 tarihli icmâl de mezraa 300 akça hâsıl ile *Mustafa'nın* timarındadır. 1573 tahrîrinde Nevâhi-i Bergama'ya tâbi mezraa 300 akçalık hâsılı ile *Abdullah'ın* timarına dâhil edilmiştir. 16 Rebi'ü'l-evvel 1004 (19.XI.1595) tarihinde *Kubad'ın* timarında olan mezraa 25 Muharrem 1006 (7.IX.1597) tarihli kayda göre aynı hâsilla Dergâh-ı âli çavuşlarından *Ramazan Çavuş'un* zeâmetine dâhil edilmiştir. 18 Muharrem 1008 (10.VIII.1599) tarihli rûznâmçe kaydında köyün Dergâh-ı âli çavuşlarından *Hamza Çavuş'un* Eğri kalesi fethinde gösterdiği yararlılıktan dolayı oğlu *Mehmed'e Ramazan Çavuş'un* tahvilinden aynı hâsıl ile verildiği kayıtlıdır. 23 Zi'l-ka'de 1009 (26.V.1601)'da mezraa *Ramazan Çavuş'un* uhdesinde kayıtlı görünmektedir.

Acimliü³⁰⁸ : 1573'de mezraa 1.000 akça hâsıl ile Şehzâde Murâd hassına dâhildir. Ancak mezraa daha önceki tahrîrlerde köy olarak kayıtlıdır (bkz. Köyler kısmı).

Ahi Mustafa³⁰⁹ : Mezraa, 1530 tarihli muhâsebe-icmâl defterinde 168 akça hâsıl ile timar olarak kayıtlıdır. 1539-40 icmâl defterinde 168 akça hâsıl ile *Hızır b. Şuca'* oğulları *Serasker Uğurlu Mehmed ve Arslan Mehmed'in* timarında köy olarak kaydedilmiştir. 1573'de mezraa, *Eyerci köyü* nezdinde bulunan mezraa gureba-i yesârdan *Mehmed'in* tasarrufundadır.

Akçaburgaz³¹⁰ : 1573 yılına âit tahrîrde *sâbika karye* olduğu belirtilen yerleşim birimi mezraa hâline gelmiştir. *Fethi'nin* timarına dâhil olan köyün geliri 2.701 akçadır (bkz. Köyler kısmı).

Akçakilise³¹¹ : 1530 icmâlinde amme evkâfına tâbi mezraanın 100 akça hâsılı kayıtlıdır. Vakfiyetinin devam ettiği görülen köyün iskân edildiği görülmektedir. 1539 tarihli vakıf defterinde Bakacalu köyü *nâm-ı diğer Akçakilise* olarak kayıtlıdır. Bu tarihte 7 h. 7 m. nüfus bulunan köyde Karacalar cemaatinin bir miktar resimli yeri bulunmaktadır. 1567 tarihli evkâf defterinde *Akçakilise mezraası* olarak kayıtlı yerin köy olduğu belirtilerek 7'si m. 17 nefer nüfusu kaydedilmiştir (bkz. Köyler kısmı).

Armudluviran³¹² : 1530'da mezraa 750 akça hâsıl ile timarlara dâhildir. 1539-40 tarihinde aynı hâsilla *İlyas ve Ali'nin* timarındadır. 1573 tahrîrinde 4.019

³⁰⁷ BA., TD 166, s. 190; BA., TD 198, s. 257; TK., KKA., TD 75, v. 324a; BA., Rûznâmçe 184, s. 225; BA., Rûznâmçe 199, s. 32; BA., Rûznâmçe 224, s. 342; BA., Rûznâmçe 124, s. 219.

³⁰⁸ TK., KKA., TD 75, v. 311a.

³⁰⁹ BA., TD 166, s. 189; BA., TD 198, s. 251; TK., KKA., TD 75, v. 329a.

³¹⁰ TK., KKA., TD 75, v. 322b.

³¹¹ BA., TD 166, s. 194; BA., TD 531, s. 234-235; TK., KKA., TD 580, v. 146b.

³¹² BA., TD 113, s. 38; BA., TD 166, s. 189; BA., TD 198, s. 260; TK., KKA., TD 75, v. 334b; BA., Rûznâmçe 184, s. 300.

akça geliri ile *Ahmed*'in timarına verilmiş ve iskânın mevcut olduğu köy hâline gelmiştir (bkz. Köyler kısmı). 6 Receb 1004 (6.III.1596) tarihli rûznâmçe kaydında köyün tekrar mezraa olarak kaydedildiği görülmektedir.

Eyercü³¹³ : 1573 tahririnde *sabika karye* olduğu belirtilen yerleşim birimi mezraa hâline gelmiştir (bkz. Köyler kısmı). Bu tarihte *Mehmed* ve *Abdullah*'ın nöbetleşe timarına dâhil, hâriçten işlenen 3 çiftlik yeri bulunan mezraanın yıllık geliri 2.800 akçadır. 14 Rebi'ü'l-ahir 990 (8.V.1582) tarihinde mezraa aynı hâsılla *Bekir v. Hacı Ali*'ye tevcih edilmiştir.

Bağili³¹⁴ : Daha önce Nevâhi'ye tâbi köy olan yerleşim merkezi 1573'de mezraa hâline gelmiştir (bkz. Köyler kısmı). *Abdurrahman*'ın zeâmetindeki mezraada 100 akça hâsılı bulunan mensuh bir çiftlik mevcuttur. Bu tarihte toplam 750 akça geliri bulunmaktadır.

Bahşayışlar/Karayahşi³¹⁵ : 1573'de mezraanın diğer adı *Karayahşi* olarak kaydedilmiştir. Padişah hassına tâbi mezraanın galle hâsılı 300 akçadır.

Beşirlü³¹⁶ : 6 Zî'l-hicce 978 (1.V.1571) tarihli rûznâmçe kaydında önceden köy olduğu belirtilen mezraa 3.389 akça ile *Mahmud Çelebi*'nin zeâmetine dâhil edilmiş, 1573 tahririnde mezraanın 3.389 akçalık hâsılı değişmemiştir. 13 Cemâzie'l-ahir 1007 (11.I.1599)'de mezraa aynı hâsılla Dergâh-ı âli çavuşu *Osman Çavuş*'un zeâmetindedir (bkz. Köyler kısmı).

Bodurca³¹⁷ : 1573'de bir çiftlik yer olan mezraa padişah hassına öşür vermektedir. Hâsılı 100 akçadır.

Boryacık-ı sagir³¹⁸ : 1573'de mezraa hâline gelmiş olan Nevâhi'ye tâbi köy Kodukburnu köyüyle birlikte 2.809 akça hâsıla sâhiptir (bkz. Köyler kısmı). Bu tarihte *Defterdâr Mehmed Çelebi*'nin hassına dâhil ve hâriçten 7 çiftlik yeri işlenen köyde *Mustafa b. Hasan* adıyla kayıtlı bir nefer nüfus bulunmaktadır.

Bozburun³¹⁹ : 1573'de Nevâhi'ye tâbi mezraa 746 akça gelire *Mesih*'in timarındadır. 25 Rebi'ü'l-ahir 1007 (25.XI.1598)'de Bergama'ya tâbi köy olarak kaydedilen yerleşim birimi aynı hâsılla *Hüseyin*'in tahvilinden *Kurd v. Ali*'nin 3.500 akçalık timarına dâhildir.

Bozcaalan³²⁰ : 1530 icmâlinde timara dâhil mezraanın geliri, hâsılı 3.058 akça olan *İshaklu* köyü ile birlikte kaydedilmiştir. 1573 tahririnde *Seydi Ali*'nin timarına dâhil Bergama'ya tâbi 5 çiftlik yer olan mezraanın hâsılı 1.593 akça olarak yazılmıştır.

³¹³ TK., KKA., TD 75, v. 319b; BA., Rûznâmçe 59, s. 632.

³¹⁴ TK., KKA., TD 75, v. 314b.

³¹⁵ TK., KKA., TD 75, v. 302a.

³¹⁶ BA., Rûznâmçe 31, s. 62; TK., KKA., TD 75, v. 347b; BA., Rûznâmçe 215, s. 48.

³¹⁷ TK., KKA., TD 208, v. 5b; BA., MAD 1289, s. 14; TK., KKA., TD 75, v. 302a.

³¹⁸ TK., KKA., TD 75, v. 312a.

³¹⁹ TK., KKA., TD 75, v. 329b; BA., Rûznâmçe 215, s. 34.

³²⁰ BA., TD 166, s. 190; TK., KKA., TD 75, v. 348a.

Bozviran ³²¹ : 1539-40 tahririnde mezraa *Balabanlu* köyü ile birlikte yazılmıştır. Bu tarihte köy *Hızır* ve *Süleyman*'ın müşterek timarındadır. 1573 tahririnde de *Balabanlu* köyü ile birlikte kaydedilen mezraa, *Yahşi* tarafından vakfiyet üzere tasarruf edilir iken timara alınarak *Osman*'ın timarına dâhil edilmiştir. Bu tarihte hâsılı köy ile birlikte yazılmıştır. Bu tarihten sonraki kayıtlarda da mezraa, *Balabanlu* köyü ile birlikte geçmektedir (bkz. Köyler kısmı).

Budaklu köyü ³²² : 1530'da 100 akça hâsılı bulunan *Budaklu* köyündeki mezraa *Arab mescidi*'ne vakfedilmiştir. Bu mezraaya daha sonraki kayıtlarda tesadüf edilememiştir.

Çamluca ³²³ : 13 Safer 903 (11.X.1497) tarihli timar kaydına göre Bergama'ya tâbi mezraa 100 akça hâsıl ile *Mehmed Çelebi v. Saru Ahmed Paşa*'nın 30.328 akçalık zeametına kayıtlıdır. 1530 tarihli icmâl defterinde padişah hassına tâbi mezraa olarak kaydedilmiştir. Ancak nüfus iskânı bulunan yerleşim yerinde 16 h. ve 11 m. oturmaktadır (Bkz. Köyler kısmı). 500 akça hâsılı kayıtlı mezraa, 1539-40 tarihli icmâlde şehzâde hasları arasında kayıtlıdır. 1570 ve 1572 tarihlerinde hazırlanan icmâl defterlerinde önceden mezraa olduğu belirtilen Nevâhi-i Bergama'ya bağlı köy olarak 500 akça hâsıla kaydedilmiştir.

Çay/Karayusuflu ³²⁴ : Tahrirlerde ikiye bölünerek köy olarak kaydedilen yerleşim birimleri 1573 tahririnde mezraa hâline gelmiştir. Diğer adı *Karayusuflu* olan mezraa 3.113 akça ile *Ahmed*'in timarına dâhildir. İkinci kısım da 2.000 akça ile *Ahmed*'in timarındadır (bkz. Köyler kısmı).

Çeltükçü ³²⁵ : 1570 tarihli padişah haslarını gösteren icmâl defterde hâsılı 2.867 akça olarak kayıtlıdır. 1573'de mezraanın galle ve diğer gelirleri değişmemiştir.

Demürboğa ³²⁶ : 1539-40 tarihli icmâl defterinde bir çiftlik yer olduğu belirtilen mezraa 300 akça hâsıl ile *Hızır* ve *Süleyman*'ın müşterek timarındadır. 1573'de Bergama'ya bağlı mezraa 350 akça ile *Osman*'ın timarına dâhildir. 25 Rebi'ül-ahir 1007 (25.XI.1598)'de köy olarak kaydedilen mezraa 350 akça ile *Mahmud b. İbrahim*'in nöbetleşe timarındadır.

Demürküre ³²⁷ : 1570 yıllarına âit defterlerde *Soğankorusu* nezdinde bulunan padişah hassına tâbi mezraanın 486 akça geliri bulunmaktadır.

Esri ³²⁸ : *Hizâne-i âmire defterdârı Mehmed Çelebi*'nin hassında 5 çiftlik yer olan ve 500 akça geliri bulunan Nevâhi-i Bergama'ya tâbi mezraa daha önceden bir

³²¹ BA., TD 198, s. 259; TK., KKA., TD 75, v. 332b-333a.

³²² BA., TD 166, s. 194.

³²³ İAK., MC. O 82, v. 35b; BA., TD 166, s. 188; BA., TD 198, s. 11; BA., MAD 1289, s. 14; TK., KKA., TD 208, v. 5b.

³²⁴ TK., KKA., TD 75, v. 314b.

³²⁵ TK., KKA., TD 208, v. 5b; BA., MAD 1289, s. 14; TK., KKA., TD 75, v. 302a.

³²⁶ BA., TD 198, s. 259; TK., KKA., TD 75, v. 333a; BA., Rûznâmçe 215, s. 35.

³²⁷ TK., KKA., TD 208, v. 6a; BA., MAD 1289, s. 15; TK., KKA., TD 75, v. 302b.

³²⁸ TK., KKA., TD 75, v. 312a-b.

iskân merkezidir. Köyün Bergama'ya tâbi *Çeltükçü* nezdinde bulunan diğer kısmı da 700 akça ile aynı hassa dâhildir (bkz. Köyler kısmı).

Fakih Toğancı³²⁹ : 13 Cemâzie'l-ahir 1007 (11.I.1599)'de Nevâhi-i Bergama'ya tâbi mezraa, 252 akça ile Dergâh-ı âli çavuşlarından *Osman Çavuş*'un zeâmetine dâhil edilmiştir.

Göde Bahadır³³⁰ : Sazlık deresinde bulunan bu mezraa 1539-40 icmâlinde 150 akça hâsıl ile *Mustafa*'nın timarındadır.

Hacı Mustafa³³¹ : 12 Zi'l-ka'de 975 (9.V.1568) tarihinde mezraa aynı hâsıla *Kuba*'nın tahvilinden *Abdurrahman*'ın timarına dâhil edilmiştir.

Hacı Şemseddin³³² : 1530'da 120 akça ile timar olarak tasarruf edilen bir çiftlik olan mezraa 1539-40 ve 1570 tarihli icmâl defterlerinde padişah hasları arasında kaydedilmiştir. Bu tarihlerde Bergama'ya bağlı mezraanın geliri 120 akça olarak gösterilmiştir. Mezraa 1573 tahririnde de aynı hâsıl ile kayıtlıdır.

Halillü³³³ : Daha önce köy olduğu kaydedilen yerleşim birimi 1573 tahririnde mezraa hâline gelmiştir. Bu tarihte *Mesih*'in timarına dâhil mezraanın yıllık geliri 800 akçadır.

Hatib Muslihiddin³³⁴ : 1530 tarihli icmâl defterinde 188 akça hâsılı kaydedilmiştir. 1539-40 tarihli icmâl defterinde Bergama'ya tâbi mezraanın 188 akça hâsıl ile *Fenâr*'ın timarında olduğu tespit edilmektedir. 24 Cemâzie'l-evvel 980 (2.X.1572) tarihli rûznâmçe kaydına göre Bergama'ya tâbi *Çifilik-i Muslihiddin Mezraası*, *Pir Ahmed v. Süleyman*'ın timarına kayıtlıdır. 1573'de mezraa 500 akça hâsıl ile *Seydi Ali*'nin timarındadır.

Hızır Çiftliği³³⁵ : 1570 icmâllerinde ve 1573 mufassalında *Değirmenderesi*'nde bulunan mezraa *Hızır Çiftliği* olarak bilinmektedir. 50 akça hâsılı olan mezraada bir pâre bağçe bulunmaktadır. 20 Ramazan 1005 (7.V.1597) tarihinde mezraa 600 akça hâsıl ile *Ramazar*'ın tahvilinden *Yusuf v. Abdullah*'ın timarına dâhil edilmiştir.

Hurişa Çiftliği/Umurşeyh³³⁶ : 1530'da amme evkâfına tâbi mezraa 90 akça hâsıl ile *Umur Şeyh*'in evlâdına bırakılmıştır. Bu isme daha sonra tesadüf edilememekle birlikte 1573'de *Nişancızâde Mahmud Çelebi*'nin zeâmetinde 100 akça hâsıl ile *Umurşeyh* olarak kayıtlı bir mezraa bulunmaktadır ki bunların aynı mezraa oldukları tahmin edilmektedir.

³²⁹ BA., *Rûznâmçe* 215, s. 48.

³³⁰ BA., *TD* 198, s. 257.

³³¹ BA., *Rûznâmçe* 29, s. 286.

³³² BA., *TD* 166, s. 190; BA., *TD* 198, s. 9; TK., KKA., *TD* 208, v. 5b; BA., *MAD* 1289, s. 13; TK., KKA., *TD* 75, v. 292a.

³³³ TK., KKA., *TD* 75, v. 329b.

³³⁴ BA., *TD* 166, s. 190; BA., *TD* 198, s. 262; BA., *Rûznâmçe* 16, s. 114; TK., KKA., *TD* 75, v. 348a.

³³⁵ TK., KKA., *TD* 208, v. 6a; BA., *MAD* 1289, s. 14; BA., *Rûznâmçe* 196, s. 126; TK., KKA., *TD* 75, v. 302b.

³³⁶ BA., *TD* 166, s. 194; TK., KKA., *TD* 75, v. 318a.

İcek/Ecek ³³⁷ (Göçbeği yakınlarında kalıntıları ve Ecik Dede Türbesi'nin ayakta olduğu yer ³³⁸) : 20 Şa'ban 925 (17.VIII.1519) tarihinde mezraa 334 akça ile *Mustafa'nın* timarına kaydedilmiştir. 1530'da timar mezraanın hâsılı, muhtemelen sehven 644 akça olarak yazılmıştır. 1539-40 tarihli timar icmâl defterinde mezraa 334 akça ile *Mustafa'nın* timarında kayıtlıdır. 18 Zi'l-hicce 964 (12.X.1557) tarihinde mezraa Divân-ı âli kâtipleri reisi *Abdurrahman Çelebi'nin* zeâmetindedir. Mezraanın 1573 tahrîrinde 5.290 akça hâsıla *Hızane-i âmire defterdârı Mehmed Çelebi'nin* hassına dâhil edildiği görülmektedir. 20 Cemâzie'l-evvel 1004 (21.I.1596)'da mezraa aynı hâsıla *Dergâh-ı âli çavuşu Mehmed Çavuş'un* timarındadır. Nevâhi-i Bergama'da *İcek* (Ecik, Ecek) *mezraası*, Ecik şeyhe *Karasi oğlu Mülk (Melik ?) Beğ* tarafından vakfedildiği 6 çiftlik yer olduğu kaydedilmiştir ³³⁹.

İdris ³⁴⁰ : 1530 tarihli icmâl defterinde mezraanın 300 akça hâsılı kaydedilmiştir. 1573'de *Mehmed'in* timarında bulunan mezraanın hâsılı yazılmamıştır. 2 Cemâzie'l-ahir 990 (24.VI.1582) tarihinde Nevâhi-i Bergama'ya tâbi mezraa 300 akça ile *Mehmed'in* yerine *Timur v. Hızır'a* tevcih edilmiştir. Aynı defterde yer alan 19 Cemâzie'l-ahir 990 (11.VII.1582) tarihli kayıt mezraanın *Mustafa v. Mehmed v. Timur'a* verildiğini göstermektedir. Timarın sahibi 4 Zi'l-ka'de 990 (30.XI.1582) tarihinde de değişmemiştir. 22 Ramazan 1004 (20.V.1596)'de mezraa *Mustafa b. Timur'un* tasarrufundadır.

İmanöreni/İmanvirani ³⁴¹ : 1521-22 tarihli vakıf defterinde Bergama'ya tâbi mezraada 3 h., 1 m. müteferrik nüfus kaydedilmiştir. Bunlardan 36 akça bennâk vergisi alınmaktadır. 1530'da amme evkâfına dâhil olan mezraanın 300 akça hâsılı mevcuttur. 1539-40 tarihli icmâl defterinde Bergama tevâbiinde olan mezraanın mensuh vakıf olduğu belirtilmiştir. *Hibetullah Şeyh Paşa'nın* vakfı olan mezraa 11 Cemâzie'l-ahir 892 (4.VI.1487) tarihinde vâkıfın neslinden *Ali'ye* verilmiştir. 1521 ve 1567 vakıf tahrîrlerinde *Şeyh Paşa'ya* vakfedilmiş Bergama'ya tâbi *İmanöreni mezraası* 300 akça hâsıla *İcek Câmii'ne* câmide hatib olan *Ahmed Fakih'e* verildiği kaydedilmiştir.

Kadı Hayreddin ³⁴² : 1530 icmâlinde *Kanlıcı* mezraası ile birlikte *Kadı Hayreddin Zâviyesi'ne* vakfedilen mezraanın geliri 400 akçadır. Daha sonraki kayıtlarda mezraanın ismine rastlanamamıştır.

Kanlıcıoğlu Tur Ali ³⁴³ : 1530'da timar mezraanın 100 akça hâsılı bulunmaktadır. 1573'de bir çiftlik olan bu yeri *Süleyman ve Veys Uluşehirliler*

³³⁷ BA., *Rûznâmçe 1*, s. 339; BA., *TD 166*, s. 191; BA., *TD 198*, s. 253; BA., *Rûznâmçe 8*, s. 299; TK., KKA., *TD 75*, v. 312b; BA., *Rûznâmçe 184*, s. 468.

³³⁸ Eyüp Eriş, *Madra'dan Bergama'ya Bakmak Öteki Bergama İlica-ı Bergama Turanlı Tarihi Göçbeyli Kültürü*, İzmir 1997, s. 18.

³³⁹ TK., KKA., *TD 580*, v. 150a.

³⁴⁰ BA., *TD 166*, s. 190; BA., *Rûznâmçe 59*, s. 651, 671, 707; BA., *Rûznâmçe 184*, s. 374; TK., KKA., *TD 75*, v. 316b.

³⁴¹ BA., *TD 113*, s. 42; BA., *TD 166*, s. 194; BA., *TD 198*, s. 262. BA., *TD 453*, v. 62b; TK., KKA., *TD 580*, v. 144a.

³⁴² BA., *TD 166*, s. 193.

öşürünü vererek tasarruf ederler iken timara kaydedilerek 200 akça ile *Musa*'ya verilmiştir. Aynı tahrirde 100 akça hâsıl bulunan *Kanlıcıoğlu* mezraasının çiftlik olarak bilindiği kayıtlı ve *Mehmed*'in timarına dâhil olduğu görülmektedir. 2 Receb 1000 (14.IV.1592) tarihli rûznâmçe kaydında *Kanlıoğlu* olarak yazılan mezraa Dergâh-ı âli çavuşlarından *Ramazan Çavuş*'un zeâmetine dâhil edilmiştir. 10 Cemâzie'l-ahir 1006 (18.I.1598)'da da timar değişmemiştir.

Kapucu³⁴⁴ : 1573 mufassalında *sâbika karye* olduğu ancak mezraaya dönüştüğü belirtilmektedir. Bu tarihte 2.500 akça hâsıl ile *Sefer*'in timarına dâhil edilmiştir. Köy nezdinde bulunan *Uluklar* köyü 400 akça hâsıl ile *Ali v. Mustafa*'nın ölümünden *Mehmed v. İbrahim*'in timarına dâhil edilmiştir (bkz. Köyler kısmı).

Kara Mihal Yeri³⁴⁵ : 1567 tarihli vakıf defterinde Kirmasti defterine atıfla *Ada* olarak bilinen yerde bulunan mezraanın *Kan oğlu Beğlerbeği*'den 40 filoriye satın alınmış olduğu, irsle *Satı oğlu Hatun*'ndan göygüsü *Yakub*'a geçtiği kayıtlıdır. Köhne defterde oğlu *Hızır Beğ*'in mülkiyetine geçtiği kaydedilmektedir. Atik defterde ise *Hızır oğlu Mehmedşah* ve *Ali Bâli*'nin Sultan Mehmed ve Sultan Bâyezid'den mülknâme ile tasarruf ettikleri belirtilmektedir. Bu tarihte mezraanın 500 akça hâsılı bulunmaktadır. 1573'de bir parça mülk yer iken timara alınarak *Musa*'nın timarına 100 akça ile dâhil edilmiştir. 2 Receb 1000 (14.IV.1592) tarihli rûznâmçe kaydında mensuh mülk olduğu belirtilen mezraa 100 akça ile Anadolu çavuşu *Ramazan*'ın timarına dâhildir. Mezraa, 11 Ramazan 1008 (26.III.1600) tarihinde Dergâh-ı mualla çavuşlarından *Ramazan Çavuş*'un feragatinden *Hasan*'ın timarına kaydedilmiştir.

Kara Musa³⁴⁶ : 1539-40 tarihli icmâl defterinde köy olarak kaydedilen kır birimi 200 akça hâsıl ile *Ömer* ve *Hamza*'nın timarındadır. Daha sonraki kayıtlarda bu isme rastlanamamaktadır.

Kara Şahin³⁴⁷ : 1530'da 66 akça hâsıl ile timara dâhildir. Bu kayıt dışında mezraanın ismine rastlanamamıştır.

Kaşukçu Çiftliği³⁴⁸ : 1570 icmâllerinde ve 1573 mufassalında *Kaşukçu Çiftliği* olarak bilinen padişah hassına dâhil mezraa 200 akça öşür vermektedir.

Kayacık³⁴⁹ : 1539-40 tarihli icmâl defterinde iki çiftlik olduğu belirtilen yer, *Hızır b. Şuca*' oğulları *Serasker Uğurlu Mehmed* ve *Arslan Mehmed*'in timarına dâhil edilmiştir.

Kayaluşeyh³⁵⁰ : 1530 tarihli icmâl defterinde timar olan mezraanın 300 akça hâsılı kayıtlıdır. 1539-40 tarihli icmâl defterinde mezraanın 110 akça hâsıl ile *İdris*'in

³⁴³ BA., TD 166, s. 191; TK., KKA., TD 75, v. 326b, 348a; BA., Rûznâmçe 138, s. 566; BA., Rûznâmçe 199, s. 83.

³⁴⁴ TK., KKA., TD 75, v. 319b.

³⁴⁵ TK., KKA., TD 580, v. 1380b; TK., KKA., TD 75, v. 326b; BA., Rûznâmçe 138, s. 566; BA., MAD 15288, s. 28.

³⁴⁶ BA., TD 198, s. 255.

³⁴⁷ BA., TD 166, s. 191.

³⁴⁸ TK., KKA., TD 208, v. 6a; BA., MAD 1289, s. 14; TK., KKA., TD 75, v. 302b.

³⁴⁹ BA., TD 198, s. 251.

timarına dâhil edildiği tesbit edilmektedir. 13 Cemâzie'l-ahir 980 (21.X.1572) tarihinde mezraanın 110 akça ile *Şahkulu'nun* tahvilinden *İsa v. Şehsuvar*'ın timarında olduğu tespit edilmektedir. 1573 tahririnde *İskender*'in timarına dâhil olan Nevâhi-i Bergama'ya bağlı mezraanın geliri 300 akçadır. 21 Rebi'ü'l-ahir 998 (27.II.1590)'da mezraa 300 akça ile *Abdullah v. Kurd Ağa'nın* tahvilinden Dergâh-ı âli müteferriklarından *Elvan*'ın zeâmetindedir. 9 Safer 1000 (26.XI.1591)'de *Mehmed v. Pir Ahmed*'in zeâmetinde olan mezraa 19 Receb 1004 (19.III.1596) tarihinde Dergâh-ı âli çavuşlarından *Osman Çavuş*'un zeâmetine dâhildir. Aynı defterdeki 8 Şevvâl 1004 (5.VI.1596) tarihli kayıttta mezraa *Mustafa'nın* timarında görünmektedir. 10 Şa'ban 1007 (8.III.1599)'de babaları *Halil*'in şehâdetinden *Yusuf* ve *Hasan*'ın timarına geçmiştir. 16 Muharrem 1009 (28.VII.1600) tarihli bir rûznâmçe kaydında timarın 110 akça hâsıl ile *Mustafa'nın* tahvilinden *Mehmed*'e verildiği görülmektedir.

Kaysar tutageldiği yer³⁵¹: Vakıf olan bu mezraa iskânın mevcut bulunduğu mahallerden birisidir. İsminden anlaşıldığına göre mezraa daha önceki iskânın izlerini taşımaktadır. 1454-55 tarihli evkâf defterinde bu mezraanın kadimden vakıf olduğu ve 4h., 1 k. nüfusunun bulunduğu kaydedilmiştir. Mezraada 12 h. ve 21 m. bulunmaktadır ki bu nüfusun 7'si sipahi râiyyetidir. Ayrıca Emir Sultan reayası tasarrufda 7 akçalık yer de vardır. 1521 tahririnde toplam 26 nefer nüfusu ve 1.107 akça geliri bulunan mezraa, 1530 tarihli icmâl defterinde *Kaysar dutageldiği yer* mezraa ve vakf-ı evlâd olarak kaydedilmiş ancak kime âit olduğu belirtilmemiştir. 8 h. ve 5 m. nüfusun kayıtlı bulunduğu mezraanın geliri 1.107 akçadır. 1539 yılına âit evkâf defterinde Kösel köyünün *Kaysar dutageldiği yer* olarak bilindiği ve kadimden Kaysar babasa tâbi' olduğu belirtilmiştir. 1567 tarihli vakıf defterinde, Kirmasti defterine atıfla *Hatib Paşa medresesi evkâfına* tahsis edilen mezraanın evlâdından *Ali'nin* tasarrufunda olduğu kayıtlıdır. Daha sonra Ali'nin ölümü ile oğlu *Musa*'ya, ondan *Hızır*'a ve ondan da oğlu *Mehmed*'in tasarrufuna geçtiği elinde berât bulunduğu kaydedilmiştir. Bu tarihte mezraanın hâsılı 1.110 akça olarak yazılmıştır (bkz. Köyler kısmı).

Kelan³⁵²: 1570 icmâllerinde 1573 mufassalında iki çiftlik yer olan mezraa hassa öşür vermektedir ve 50 akça hâsılı kayıtlıdır.

Kılınçlar³⁵³: Daha önce köy olduğu tespit edilen yerleşim birimi 1573'de Nevâhi-i Bergama'ya tâbi bir mezraa haline gelmiştir. Burada 100 akça gelir kaydedilen mensuh çiftlik ve 132 akçalık hâriçten işlenen 4 çiftlik yer bulunmaktadır. Ayrıca *Mehmed b. Küren Ali*'ye âit 60 akçalık bir değirmen de kayıtlıdır. 2.624 akça yıllık geliri olan mezraa *Pîr Ali'nin* timarına dâhildir (bkz. Köyler kısmı).

³⁵⁰ BA., TD 166, s. 190; BA., TD 198, s. 268; BA., Rûznâmçe 16, s. 98; TK., KKA., TD 75, v. 316b; BA., MAD 22185, s. 30; BA., Rûznâmçe 138, s. 500; BA., Rûznâmçe 184, s. 307, 384; BA., Rûznâmçe 215, s. 79; BA., Rûznâmçe 238, s. 293.

³⁵¹ İAK., MC. O 117/1, v. 68a; BA., TD 453, v. 60b; BA., TD 166, s. 194; BA., TD 531, s. 229, 231-232, 292; TK., KKA., TD 75, v. 307b; TK., KKA., TD 580, v. 141b.

³⁵² TK., KKA., TD 208, v. 5b; BA., MAD 1289, s. 14; TK., KKA., TD 75, v. 302a.

³⁵³ TK., KKA., TD 75, v. 307a, 329a.

Kırağı Köy ³⁵⁴ : 1570 icmâlinde ve 1573 mufassalında padişah hassına tâbi mezraanın 80 akça hâsılı bulunmaktadır.

Kıranlu ve Halilulusu ³⁵⁵ : XVI. yüzyıla âit kayıtlarda *Kıranlu* köyünün *Halilulusu* mezraası ile birlikte kaydedildiği görülmektedir (bkz. Köyler kısmı). 1539-40 tarihli icmâl defterinde *Halilulusu mezraası*, Kıranlu köyü ile birlikte aynı hâsılla *Bâyezîd*'in hisseli timarına dâhil edilmiştir. Bu yıllarda hazırlanmış olması muhtemel timar defterinde hâsılı 1.406 akça olan Kıranlu, 7 çiftlik yer olan ve hâriçten işlenen *Halilulusu mezraası* ile birlikte Bergama kale dizdarı ve *Veys*'in tasarrufundadır. Bu tarihten sonraki kayıtlar bize Kıranlu ve Halilulusu'nun kale dizdarlarının tasarrufunda olduğunu göstermektedir. 18 Rebi'ül-evvel 980 (29.VII.1572) tarihinde köy, mezraa ile birlikte aynı hâsılla Bergama kale dizdarı *Receb*'in yerine Dizdar *Nasuh*'a tevcih edilmiştir. 10 Cemâzie'l-evvel 981 (7.IX.1573) tarihinde köy eski dizdar *Mehmed*'den alınarak yeni dizdar olan *Mehmed Kethüda*'nın timarına dâhil edilmiştir. 19 Ramazan 981 (12.I.1574) tarihli timar tevcih kaydında *Nasuh*'un ölümü üzerine Bergama kadısının arzıyla dizdar olan kale kethüdâsı *Mehmed*'in timarına aynı hâsılla verildiği görülmektedir. 1573'de mezraa haline gelmiş olan Kıranlu da *Halilulusu mezraası* ile birlikte kaydedilmiştir. Bergama kalesi dizdarının timarında bulunan mezraanın hâsılı 1.500 akçadır.

Kızılcaşeyhlü ³⁵⁶ : Daha önce nüfus iskânı bulunan köy 1573 tahrîrinde mezraa hâline gelmiştir. *Ahmed*'in timarı dâhilindeki mezraada *Abdurrahman*'ın çayırı, mensuh hassa çiftlik 2 harap değirmen bulunmaktadır. Daha önceki tahrîrlerde hâriçten 3 çiftlik olan yeri 6 çiftliğe yükselmiştir. Sazlığı bulunan ve çeltik ekilen mezraanın 3.500 akçalık geliri kayıtlıdır (bkz. Köyler kısmı).

Kitabcılar ³⁵⁷ : 1530'da *Yanakodu*'ya tâbi olarak kaydedilen ve padişah hassında bulunan mezraanın 400 akça hâsılı bulunmaktadır. 1539-40 tarihli icmâl defterinde padişah hassında üç çiftlik yer olarak kaydedilen mezraanın hâsılı değişmemiştir. 1573 yılına âit tahrîrde ise köy hâline gelmiştir (bkz. Köyler kısmı).

Köse Veli ³⁵⁸ : 1573'de *Şâdi timarı* olarak anılan *Karahızırlı* köyü nezdinde bulunan mezraanın 372 akçalık geliri vardır. 5 Cemâzie'l-evvel 984 (31.VII.1576) tarihinde mezraa aynı hâsılla *Ali*'nin ölümü ile *Ali*'nin zeâmetine dâhil edilmiştir.

Kösterelik/Kocukburnu ³⁵⁹ : Kapukaya çayı yakınında bulunan mezraanın adı *Kocukburnu* veya *Kokuk Yorgi* olarak okunabilecek şekilde kaydedilmiştir. 1570 icmâlinde ve 1573 mufassalında Şehzâde Murâd hassına tâbi mezraanın 100 akçalık geliri mevcuttur. Defterde aynı isim ve hâsıl ile kayıtlı bir mezraa daha

³⁵⁴ TK., KKA., TD 75, v. 302a.

³⁵⁵ BA., TD 198, s. 256, 343; TK., KKA., TD 75, v. 339b; BA., *Rûznâmçe* 46, s. 248; BA., *Rûznâmçe* 136, s. 549, 568; BA., *Rûznâmçe* 184, s. 339; BA., *Rûznâmçe* 196, s. 129; BA., *Rûznâmçe* 199, s. 166; BA., *Rûznâmçe* 215, s. 126.

³⁵⁶ TK., KKA., TD 75, v. 314b.

³⁵⁷ BA., TD 198, s. 9; BA., TD 166, s. 188; TK., KKA., TD 75, v. 317a-b.

³⁵⁸ TK., KKA., TD 75, v. 342b; BA., *Rûznâmçe* 46, s. 274.

³⁵⁹ TK., KKA., TD 208, v. 9a; TK., KKA., TD 75, v. 310b-311a; BA., *Kâmil Kepeci Mevkufât* 2617, v. 5b.

bulunmaktadır. 1059/1649 tarihli avâriz tahrîrinde *Masdaklu* olarak kaydedilen köyün diğer adının *Kösterelik* olduğu belirtilmiştir.

Kutlu Beğ³⁶⁰ : 1530'da Bergama'da *Kutlubeğ* evlâdının mülk olarak tasarrufunda bulunan ve 10 nefer kayıtlı olan mezraanın hâsılı 300 akçadır. 1567 tarihli vakıf defterinde Çakır defterine atıfla *Han oğlu Beğlerbeği*'den satın alınmış mezraanın Kutlubeğ neslinden *Kâsım v. İlyas*'ın mutasarrıf oldukları, köhne defterde mezraanın timara verildiğini bu tarihte ise Abdullah oğulları Kâsım, Yakub, Mahmud, Osman ve Hasan oğulları Seydi Ali ile İvaz'ın mülknâme ile tasarruf ettikleri atik defterde de bunların oğulları Hamza, Ali ve İlyas'ın berâtila mutasarrıf oldukları kaydedilmektedir. Bu tarihte mezraanın hâsılı değişmemiştir.

Kuryazlar³⁶¹ : Daha önce yerleşim merkezi olan yer 1570 icmâlinde ve 1573 mufassalında 3.5 çiftlik yeri olan bir mezraa hâline gelmiştir. Bu tarihlerde 809 akça ile Şehzâde Murâd hassına dâhildir.

Merd-i Kale³⁶² : 1573'de Bergama'ya bağlı mezraa 1.269 akça hâsıl ile *Seydi Ali*'nin timarındadır.

Mevlâna Muhyiddin³⁶³ : 1530 icmâlinde mezraa 100 akça hâsıl ile timara kayıtlıdır. 1573 tahrîrinde mülk olarak görünen mezraanın mülkiyeti bozularak 200 akça hâsıl ile timara verilmiş ve *Musa*'nın timarına dâhil edilmiştir. 2 Receb 1000 (14.IV.1592)'de mezraa Dergâh-ı âli çavuşu *Ramazan Çavuş*'un zeâmetindedir. 10 Cemâzie'l-ahir 1006 (18.I.1598) tarihinde durum değişmemiştir. 11 N 1008 (26.III.1600)'de mezraa *Ramazan Çavuş*'un feragatinden *Hasan*'ın timarına kaydedilmiştir.

Mevlâna Şemseddin³⁶⁴ : Balıkesri Kadısı Mevlâna Şemseddin'in Bergama yöresindeki emlâkinin mülkiyeti bozularak 1539-40 tarihli icmâl defterinde 100 akça hâsıl ile şehzâde hasları arasına alınmış ise de 1573'de timara alınarak 100 akça ile *Musa*'nın timarına dâhil edilmiştir. Mezraa, 2 Receb 1000 (14.IV.1592)'de *Ramazan Çavuş* 'un timarına verilmiştir. 11 Ramazan 1008 (26.III.1600) tarihinde onun feragatinden *Hasan*'ın timarına kaydedilmiştir.

Oruç Gazi³⁶⁵ : 1530 icmâlinde amme evkâfına dâhil mezraanın 100 akça hâsılı Kadı Hayreddin zâviyesine vakfedilmiştir. 1567 tarihli vakıf defterinde mezraanın durumu tekrar edilmektedir.

Ortaca³⁶⁶ : 1573'de Şehzâde Murâd hassına tâbi mezraanın daha önceden köy olduğu belirtilmiştir (bkz. Köyler kısmı). Bu tarihte 3.660 akça hâsılı bulunmaktadır.

³⁶⁰ BA., TD 166, s. 195; TK., KKA., TD 580, v. 142b.

³⁶¹ TK., KKA., TD 208, v. 9a; TK., KKA., TD 75, v. 311a.

³⁶² TK., KKA., TD 75, v. 347b.

³⁶³ BA., TD 166, s. 191; TK., KKA., TD 75, v. 326b; BA., Rûznâmçe 138, s. 566; BA., Rûznâmçe 199, s. 83; BA., MAD 15288, s. 28.

³⁶⁴ BA., TD 198, s. 11; TK., KKA., TD 75, v. 326b; BA., Rûznâmçe 138, s. 566; BA., MAD 15288, s. 28.

³⁶⁵ BA., TD 166, s. 193; TK., KKA., TD 580, v. 138b.

Ortapare³⁶⁷ : 1570 icmâllerinde ve 1573 mufassalında *Çeltükçü* köyü ve dizdar timarı nezdinde bulunan mezraa padişah hassına dâhildir. *Hâric ez-defter* iki bin dönüm olduğu belirtilen yer piyâde yerleri iken daha sonra mevkufa alınmıştır. Bu tarihlerde 8.300 akça geliri kaydedilmiştir.

Ören³⁶⁸ : 1573'de Nevâhi-i Bergama'ya tâbi 10 çiftlik yer olan mezraa hâriçten işlenmektedir. *Abdî*'nin timarında bulunan köyün geliri 4.600 akçadır. 10 Cemâzie'l-evvel 1005 (30.XII.1596) tarihinde 4.700 akça hâsılı olan mezraa 1.499 akça ile *Hasan*'ın tahvilinden *Mehmed v. Kubad*'ın timarına kaydedilmiştir.

Paşacıköğlü³⁶⁹ : 1570 tahrirlerinde Adada bulunan *Paşacık oğlu Mahmud*'a âit bir çiftlik yer olan mezraanın hâsılı 100 akçadır.

Porsuk Toğan³⁷⁰ : 1539-40 ve 1570 tarihli icmâl defterlerinde Bergama'ya bağlı bu mezraa padişah hasları arasındadır. Bu tarihte hâsılı 120 akça olan mezraanın geliri 1573 tahririnde 129 akça olarak gösterilmiştir.

Reis Yakub³⁷¹: II. Bâyezid devrinde 795 akça ile *Mustafa*'nın timarında bulunan mezraa, 1521-22 tarihli vakıf defterinde 3 h., 2 m. nüfus barındıran ve 36 akça bennâk vergisi veren nüfusa sahiptir. 1530 tarihli icmâl defterinde 4 h. ve 13 m.'den ibaret nüfus bulunan mezraanın hâsılı 795 akça olarak kayıtlıdır. 1539-40 tarihli timar icmâlinde mezraa 795 akça hâsıl ile *Ahmed*'in timarındadır. 1573 tahririnde köy haline gelen mezraanın diğer adının *Savcı* olduğu belirtilmiştir (bkz. Köyler kısmı)

Reislü³⁷² : *Reislü* adını taşıyan bir aşiretin Manisa kazâsında da yerleştiği görülmektedir³⁷³. Yerleşim biriminin bu cemaatle ilişkisi tespit edilememekle birlikte bu aşiretin yayılma alanına dâhil olması da muhtemeldir. 1573'de Dutluca ve Köseler köyleri nezdinde mezraa olarak anılan iskân mahallinin köy olduğu ve *halkı parekende olmağla hâricden ziraat* olunduğu kaydedilmektedir. Bu tarihte mezraa *Ali*'nin timarında ve 391 akça hâsılı bulunmaktadır. 16 Zi'l-hicce 980 (19.IV.1573) tarihinde önceden köy olduğu belirtilen *Reislü* mezraası *Ali Acem*'in ölümü üzerine Dergâh-ı âli çavuşlarından *Ömer Çavuş*'a 391 akçalık geliri ile tevcih edilmiştir. 1573'de *Tekye* de denilen köyün halkının dağılarak mezraa haline geldiği kaydedilmiştir. *Dutluca* ve *Köseler* köyleri nezdinde bulunan mezraa hâriçten ziraat olunmaktadır.

Sak³⁷⁴ : 1530'da *Ahi Rükneddin zâviyesi*'ne vakfedilen mezraanın 200 akça hâsılı kayıtlıdır.

³⁶⁶ TK., KKA., TD 75, v. 310b.

³⁶⁷ TK., KKA., TD 208, v. 6a; BA., MAD 1289, s. 15; TK., KKA., TD 75, v. 303a.

³⁶⁸ TK., KKA., TD 75, v. 327a; BA., Rûznâmeçe 196, s. 10.

³⁶⁹ TK., KKA., TD 208, v. 6a; BA., MAD 1289, s. 14; TK., KKA., TD 75, v. 302b.

³⁷⁰ BA., TD 198, s. 9; TK., KKA., TD 208, v. 5b; BA., MAD 1289, s. 13; TK., KKA., TD 75, v. 292a.

³⁷¹ BA., MAD 152, v. 40b; BA., TD 113, s. 40; BA., TD 166, s. 190; BA., TD 198, s. 254; TK., KKA., TD 75, v. 338b.

³⁷² BA., Rûznâmeçe 37, s. 135; TK., KKA., TD 75, v. 342b.

³⁷³ Cevdet Türkay, a.g.e., s. 139.

³⁷⁴ BA., TD 166, s. 194.

Saki³⁷⁵ : 1573 tahrîrinde Nevâhi-i Bergama'ya bağlı bu mezraanın önceden köy olduğu belirtilmiştir (bkz. Köyler kısmı). Bu tarihte hâriçten işlenen 4 çiftlik yeri bulunan mezraa *Arslan* timarına dâhildir ve 2.400 akça yıllık geliri bulunmaktadır.

Salu³⁷⁶ : 5 Cemâzie'l-evvel 984 (31.VII.1576) tarihli rûznâmçe kaydında mezraa 1.250 akça ile *Alî'nin* ölümü üzerine *Alî'nin* zeâmetine dâhil edilmiştir.

Sarlık³⁷⁷ : 1530 tahrîrinde timarlar içerisinde bulunan mezraanın 150 akça hâsılı bulunmaktadır. Daha sonraki kayıtlarda mezraanın ismine rastlanamamıştır.

Seylüce³⁷⁸ : 1573'de önceden köy olduğu belirtilen Nevâhi'ye tâbi mezraa 1.800 akça ile *Hüsrev'in* timarındadır (bkz. Köyler kısmı).

Sınurdere³⁷⁹ : Daha önceki tahrîrlerde köy olduğu tespit edilen yerleşim birimi 1573 tahrîrinde *Sarbinar* köyü nezdinde bir mezraa hâline gelmiştir. Bu tarihte *Mehmed'in* timarında bulunan mezraanın 2.033 akça geliri kayıtlıdır. 9 Muharrem 981 (11.V.1573) tarihinde hâsılın 1.210 akça hissesi *Alemşah Çerisürücü'nün* timarına kayıtlıdır. 28 Safer 981 (29.VI.1573)'de *Alemşah'ın* ölümü ile mezraa *Ca'fer Kethüda'nın* timarına dâhil edilmiştir. 21 Rebi'ü'l-ahir 998 (27.II.1590) tarihinde timarın 1.210 akçalık hissesi *Abdullah v. Kurd Ağa'nın* tahvilinden Dergâh-ı âli müteferrikası *Elvan'ın* zeâmetindedir. 3 Ramazan 999 (25.VI.1591)'da mezraa *Yusuf'un* timarındadır. 2 Receb 1000 (14.VI.1592)'de mezraa *Ali v. Abdullah'ın* timarına kayıtlıdır. 21 Muharrem 1001 (28.X.1592) tarihli bir rûznâmçe kaydında da mezraanın Sarbinar köyü nezdinde bulunduğu kayıtlıdır. Mezraa, Gence seferine katılmayan *Sefer'in* yerine Gori kalesi hizmetinde bulunan *Mustafa v. Nebî'ye* 2.023 akçalık hâsılın 809 akçasının hisse ile timara verilmiştir. 14 Zi'l-ka'de 1005 (29.VI.1597)'de köyün hâsılının 1.210 akçalık hissesi *Mehmed'in* timarındadır. 24 Şa'ban 1006 (1.IV.1598) tarihinde *Mustafa* timarın sâhibi olarak kayıtlıdır. 13 Muharrem 1007 (16.VIII.1598)'de timar, Divân-ı hümâyun kâtibi *Hüdavirdî'nin* timarındadır. 2.023 akça hâsılı olan mezraanın 809 akçalık hissesi 8 Ramazan 1007 (4.IV.1599)'de babasının ölümünden *Yusuf v. Mustafa'nın* timarına geçmiştir.

Sovucak³⁸⁰ : 1573 tahrîrinde önceden köy olduğu belirtilen ve *Ömer'in* timarında 7 çiftlik yer olan mezraanın geliri *Hisarbegler (Şeyhler)* köyüne mahsup edilmiştir.

Söğüd³⁸¹ : 1573'de *Çiftlik* köyü nezdinde bulunan *hâric ez-defter* mezraa 650 akça ile *Abdurrahman'ın* zematinde kayıtlıdır.

³⁷⁵ TK., KKA., TD 75, v. 338a.

³⁷⁶ BA., Rûznâmçe 46, s. 274.

³⁷⁷ BA., TD 166, s. 190.

³⁷⁸ TK., KKA., TD 75, v. 347a.

³⁷⁹ BA., TD 113, s. 41; BA., TD 166, s. 189; TK., KKA., TD 75, v. 334a; BA., Bâb-ı Asâfi Rûznâmçe 2112, s. 3, 20; BA., MAD 22185, s. 30; BA., Rûznâmçe 136, s. 606; BA., Rûznâmçe 138, s. 565; BA., Rûznâmçe 147, s. 165; BA., Rûznâmçe 196, s. 210; BA., Rûznâmçe 199, s. 104; BA., Rûznâmçe 215, s. 108; BA., Rûznâmçe 215, s. 8.

³⁸⁰ TK., KKA., TD 75, v. 316a.

³⁸¹ TK., KKA., TD 75, v. 314a.

Subaklu ³⁸² : 1573'de *Kömürcüler köyü* nezdinde bulunan mezraa 40 akça hâsıl ile Şehzâde Murâd hassına dâhildir.

Süleymanşah Çiftliği ³⁸³ : 1573'de *Süleymanşah'ın karındaşı Kâsım'ın tarik-i irsle mülkü* olan mezraanın atik deftere atıfla kadı mektubu ile timara emrolunduğu kaydedilmiş ancak hâsılı yazılmamıştır.

Şahin Çiftliği ³⁸⁴ : 1570 tahrirlerinde *Şahin Çiftliği* olarak bilinen ve bir çiftlik yer olan mezraanın 300 akça hâsılı bulunmaktadır.

Şeyh Hisarbeği ³⁸⁵ : 1530 icmâlinde timara dâhil mezraanın 230 akça hâsılı kayıtlıdır. 1539-40 tarihli icmâl defterinde mezraa, *Mustafa'nın* tahvilinden 230 akça ile *Hızır b. Şuca'* oğulları *Serasker Uğurlu Mehmed ve Arslan Mehmed'in* timarına dâhil edilmiştir. 12 Zi'l-ka'de 975 (9.V.1568) tarihinde mezraa aynı hâsıla *Kubad'ın* tahvilinden *Abdurrahman'ın* timarına dâhil edilmiştir. 1573'de Bergama'ya tâbi ve 330 akçalık hâsılı bulunan *Şeyh Hisarbeği* mezraası *İbrahim'in* timarındadır. 8 Cemâzie'l-evvel 999 (4.III.1591) tarihinde mezraa *Musa'nın* timarındadır. 10 Şevvâl 1000 (20.VII.1592)'de timar tecdid edilmiştir. 21 Rebi'ül-evvel 1001 (26.XII.1592) tarihli bir rûznâmçe kaydında mezraanın babaları *Musa'nın* ölümü üzerine oğulları *Mustafa* ve *Şaban'a* 330 akça hisse ile verildiğini görmekteyiz. 18 Zi'l-hicce 1005 (2.VIII.1597)'de timar *Hüseyin'in* ölümüyle *Mustafa v. Müteferrika İbrahim'* tevcih edilmiştir.

Şeyh İbrahim ³⁸⁶ : 1530 tahririnde vakıf olup timara emrolunduğu belirtilen mezraanın hâsılı 200 akçadır. 1539-40 tarihli icmâl defterinde mezraa 200 akça hâsıl ile *Mustafa'nın* timarındadır. 1573 yılına âit defterde Bergama'ya bağlı bu mezraanın atik deftere atfen önceden vakıf olduğu belirtilmektedir. Mezraanın değişmeyen hâsılı *Abdullah'ın* timarına dâhil edilmiştir. Mezraa, 16 Rebi'ül-evvel 1004 (19.XI.1595)'de *Kubad'ın* timarındadır. 25 Muharrem 1006 (7.IX.1597) tarihli kayda göre ise aynı hâsıla Dergâh-ı âli çavuşlarından *Ramazan Çavuş'un* zeâmetine dâhildir. 18 Muharrem 1008 (10.VIII.1599) tarihli rûznâmçe kaydında köyün Dergâh-ı âli çavuşlarından *Hamza Çavuş'un* Eğri kalesi fethinde gösterdiği yararlıktan dolayı oğlu *Mehmed'e* *Ramazan Çavuş'un* tahvilinden aynı hâsıl ile verildiği kayıtlıdır.

Taranlu ³⁸⁷ : 1530 tahririnde timara dâhil mezraanın 300 akça hâsılı bulunmaktadır. Daha sonraki kayıtlarda mezraanın ismine tesadüf olunamamıştır.

³⁸² TK., KKA., TD 75, v. 311a.

³⁸³ TK., KKA., TD 75, v. 348a.

³⁸⁴ TK., KKA., TD 208, v. 6a; BA., MAD 1289, s. 14; TK., KKA., TD 75, v. 302b.

³⁸⁵ BA., TD 166, s. 190; BA., TD 198, s. 251; BA., Rûznâmçe 29, s. 286; TK., KKA., TD 75, v. 332b; BA., Rûznâmçe 136, s. 554; BA., Rûznâmçe 138, s. 609; BA., Rûznâmçe 147, s. 191; BA., Rûznâmçe 196, s. 236.

³⁸⁶ BA., TD 166, s. 190; BA., TD 198, s. 257; TK., KKA., TD 75, v. 324a; BA., Rûznâmçe 184, s. 225; BA., Rûznâmçe 199, s. 32; BA., Rûznâmçe 224, s. 342.

³⁸⁷ BA., TD 166, s. 190.

Timürcüler³⁸⁸ : 10 Cemâzie'l-evvel 1005 (30.XII.1596) tarihinde 4.700 akça hâsılı olan mezraa 1.499 akça ile *Hasan*'ın tahvilinden *Mehmed v. Kubad*'ın timarına kaydedilmiştir. Aynı defterdeki 14 Zi'l-ka'de 1005 (29.VI.1597) tarihli kayıta *Temürcü* köyü 800 akça ile *Mehmed*'in timarındadır.

Toğancalu³⁸⁹ : 1530 tarihinde mezraa 170 akça hâsıl ile timarlara dâhildir. Mezraanın ismine sonraki tarihlere âit kayıtlarda rastlanamamıştır.

Toğancı³⁹⁰ : 1573'de *Torbak* mezraası nezdinde bulunan mezraa 500 akça ile *Hüsrev*'in timarına dâhil edilmiştir.

Torbak³⁹¹ : 1573'de hariçten 7 çiftlik yerinde ziraat olunan ve bir çayırı bulunan Nevâhi-i Bergama'ya tâbi mezraaa 841 akça ile *Hüsrev*'in timarına dâhildir.

Turaklu Hasan³⁹² : 1530 tarihinde timara dâhil mezraanın 100 akça hâsılı mevcuttur. Daha sonraki kayıtlarda mezraanın isminde tesadüf edilememiştir.

Ulgarlu/Urmuş³⁹³ : *Ulgarlu* ve *Urmuş* mezraalarının isimleri kayıtlarda birlikte geçmektedir. *Ulgarlu* adını taşıyan bir oymağın Gelibolu sancağında Eceâbâd kazâsında yerleşmiş olduğu tespit edilmektedir³⁹⁴. *Ulgarlu*, II. Bâyezid döneminde *Yunus* ve *Şahbâli*'nin 2.037 akça ile nöbetleşe tasarruf ettikleri timarına dâhil köy olarak kayıtlıdır. 1530 tarihli icmâl defterinde *Urmuş* mezraası ile birlikte kaydedilen köyün hâsılının 1.889 akça olduğu kayıtlıdır. 1539-40 tarihli icmâl defterinde 1.189.5 akça hâsılı olan *Ulgarlar* köyü *Bâli* ve *Mesih*'in müşterek hisseli timarındadır. 1573'de Bergama'ya bağlı *Ulgarlar* mezraası 3.300 akça hâsıl ile *Mehmed* ve *Hüseyn*'in timarına dâhildir. Ayrıca buraya *Mehmed*'in timarında bulunan *Urmuş* mezraasının geliri de eklenmiştir. *Ulgarlar*'ın 29 Receb 1000 (11.V.1592) tarihinde 3.300 akça hâsılının 1.200 akça hissesi *Alemşah*'in ölümüyle *Ca'fer v. Abdullah*'in timarındadır. 13 Receb 1004 (13.III.1596) tarihinde 3.300 akça hâsılının 1.200 akça hissesi *Abdullah*'in feragatinden *Mehmed v. Memi*'nin nöbetleşe timarına dâhil edilmiştir. 20 Ramazan 1005 (7.V.1597) tarihli timar tevcih kaydında Nevâhi-i Bergama'ya tâbi 3.300 akça hâsılı olan *Ulgarlu* mezraası 900 akça hisse ile *Ramazan*'ın tahvilinden *Yusuf v. Abdullah*'in timarına dâhil edilmiştir. 12 Zi'l-ka'de 1009 (15.V.1601)'da Nevâhi-i Bergama'ya tâbi *Ulgarlu* mezraası 1.200 akça hisse ile *Mehmed*'in ölümüyle *Abdullah oğlu İbrahim*'in nöbetleşe timarına verilmiştir.

Umurşeyh³⁹⁵ : 1573'de Nevâhi'ye tâbi mezraa 100 akça ile *Nişancı-zâde Mahmud Çelebi*'nin zeâmetine dâhildir.

³⁸⁸ BA., *Rûznâme* 196, s. 10, 201.

³⁸⁹ BA., *TD 166*, s. 191.

³⁹⁰ TK., KKA., *TD 75*, v. 346b.

³⁹¹ TK., KKA., *TD 75*, v. 346b.

³⁹² BA., *TD 166*, s. 191.

³⁹³ BA., *MAD 152*, v. 41a; BA., *TD 166*, s. 189; BA., *TD 198*, s. 267; TK., KKA., *TD 75*, v. 333a; BA., *Rûznâme* 124, s. 247; BA., *Rûznâme* 138, s. 582; BA., *Rûznâme* 184, s. 303; BA., *Rûznâme* 196, s. 126.

³⁹⁴ Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 40.

³⁹⁵ TK., KKA., *TD 75*, v. 318a.

Usluoğlu³⁹⁶ : 21 Ramazan 980 (25.I.1573) tarihli rûznâmçe kaydında Bergama'ya tâbi mezraa 200 akça ile *Sarrac Mustafa'nın* timarına dâhil edilmiştir. 1573 tahririnde *Ömer'in* timarına kaydedilen, defter-i atikte çiftlik olduğu belirtilen köyün hâsılı değişmemiştir.

Yağmurca³⁹⁷ : 1573'de *Abdi Mehmed ve Çerisürücü Mehmed'in* timarında bulunan mezraanın geliri 4.700 akçadır. 20 Ramazan 1005 (7.V.1597) tarihli rûznâmçe kaydında daha önce köy olduğu belirtilen Nevâhi-i Bergama'ya tâbi 4.700 akça hâsılı bulunan *Yağmurcalu mezraası* 1.319 akça hisse ile *Ramazan'ın* tahvilinden *Yusuf v. Abdullah'ın* timarına dâhil edilmiştir.

Yakacık³⁹⁸ : 12 Zi'lka'de 975 (9.V.1568) tarihinde mezraa 300 akça ile *Kubad'ın* tahvilinden *Abdurrahman'a* tevcih edilmiştir.

Yarıлмаç³⁹⁹ : Daha önce köy olduğu tespit edilen yerleşim birimi 1573'de *Seyyid Ali'nin* timarına dâhil mezraa hâline gelmiştir (bkz. Köyler kısmı). Hâriçten 5 çiftlik yeri bulunan mezraanın hâsılı 2.500 akçadır. 11 Ramazan 1005 (28.IV.1597) tarihli timar tevcih kaydında daha önce köy olduğu belirtilen Nevâhi-i Bergama'ya tâbi mezraa 2.500 akça ile *Mehmed'in* 6.200 akçalık timarına verilmiştir.

Yassıçaltı/Nısf-ı çaltı⁴⁰⁰ : 1539-40 tarihli icmâl defterinde mezraanın 200 akça hâsıl ile *Fenâr'ın* timarında olduğu tespit edilmektedir. 15 Cemâzie'l-evvel 980 (23.IX.1572) tarihinde mezraa aynı hâsıl ile *Abdî'nin* ölümü ile *Mehmed'in* timarına verilmiştir. 24 Cemâzie'l-evvel 980 (2.X.1572) tarihinde mezraa *Pir Ahmed v. Süleyman'ın* timarında görülmektedir.

Yatukağılı⁴⁰¹ : 1570 icmâllerinde ve 1573 mufassalında *Sarucaoğlu köyü* nezdinde bulunan padişah hassına tâbi mezraanın 470 akça geliri mevcuttur.

Yoğun Musa⁴⁰² : Daha önce köy olan mezraa 1573'de 4.429 akça ile *Abdurrahman'ın* timarındadır. Hâsıla hâriçten işlenen 9 çiftlik yerin 297 akçalık geliri de eklenmiştir (bkz. Köyler kısmı).

Bunların dışında isimleri ve bazen da hâsılları kaydedilmeyen mülk olarak tasarruf edilen mezralar da mevcuttur. 1570'li yıllara âit defterlerde Adada *Mevlâna Alâaddin oğullarının* mülkü olan mezraa hassa 80 akçalık öşür vermektedir⁴⁰³. Bergama'da bağlar üstünde bir parça bağ mezraa olarak kaydedilmiştir. *Tarik-i irisle Hacı Nasuh'un* 50 akça hâsıl ile mülküdür⁴⁰⁴. *İlyas Beğ* elinde bir parça yer olan ve irs yoluyla mülk olarak kaydedilen mezraa, hassa olarak kaydedildiği için hassa öşür

³⁹⁶ BA., *Rûznâmçe* 37, s. 177; TK., KKA., TD 75, v. 316a.

³⁹⁷ TK., KKA., TD 75, v. 327a; BA., *Rûznâmçe* 196, s. 126.

³⁹⁸ BA., *Rûznâmçe* 29, s. 286.

³⁹⁹ TK., KKA., TD 75, v. 319b; BA., *Rûznâmçe* 196, s. 96.

⁴⁰⁰ BA., TD 198, s. 262; BA., *Rûznâmçe* 16, s. 99, 114.

⁴⁰¹ TK., KKA., TD 208, v. 6a; BA., MAD 1289, s. 14; TK., KKA., TD 75, v. 302b.

⁴⁰² TK., KKA., TD 75, v. 315a.

⁴⁰³ BA., MAD 1289, s. 14; TK., KKA., TD 75, v. 302a.

⁴⁰⁴ TK., KKA., TD 208, v. 5b; BA., MAD 1289, s. 14; TK., KKA., TD 75, v. 302a.

vermektedir. Bu tarihte hâsılı 50 akçadır⁴⁰⁵. Karaağaç kurbünde bulunan bir mezraa *Tayyibe Hatun*'un mülkü olarak kaydedilmiş, 1573'de malum olmaması üzerine hâsılı *Hisarbeğler* köyü ile birlikte tutulmuştur⁴⁰⁶. Hamzalı köyünde bulunan *Karaağaç* mezraası da *tarik-i hibe* ile *Ahmed*'in mülkü olarak kayıtlı iken *Tayyibe Hatun* tarafından satın alınarak tasarrufuna geçmiştir. Hâsılı yazılı değildir⁴⁰⁷. Bedenlü köyünde bulunan mezraa *Kâsım*, *Halil* ve *Hadice*'nin mülkleri olduğu belirtilmiş ancak hâsıl kaydedilmemiştir⁴⁰⁸.

TABLO XVI : 1530'DA BERGAMA MEZRAALARI⁴⁰⁹

Mezraa	Tasarruf Türü	Hâsıl	İzahât
Çamluca	Padişah hassı	500	meskûn
Kitabcılar	"	400	meskûn
Armutluduranı	Timar	740	meskûn
Ahi Mustafa	"	168	-
Urmuş	"	-	hâsılı Ulgarlı köyüyle
Reis Yakub	"	795	meskûn
Taranlı	"	300	-
Sarlık	"	150	-
Hatib Muslihiddin	"	188	-
Abdal Musa	"	200	-
Şeyh Hisarbeği	"	230	-
Kayaluşeyh	"	300	-
İdris	"	300	-
Bozcaalan	"	-	hâsılı İshaklı köyüyle
İcek	"	644	-
Toğancalı	"	170	-
Turaklı Hasan	"	100	-
Mevlânâ Muhyiddin	"	100	-
Kara Şahin	"	66	-
Kanlıcıoğlu	"	100	-
Kadı Hayreddin ve Kanlıcı	Amme evkâfi	400	Zâviye-i Kadı Hayreddin
Oruç Gazi	"	100	"
Şehre muttasıl	"	230	Zâviye-i Aktekye
Kayser tutageldiği yer	"	1.107	meskûn, vakf-ı evlâd
İmanöreni	"	300	-

⁴⁰⁵ TK., KKA., TD 208, v. 5b; BA., MAD 1289, s. 14; TK., KKA., TD 75, v. 302a-b.

⁴⁰⁶ TK., KKA., TD 75, v. 316a.

⁴⁰⁷ TK., KKA., TD 75, v. 348a.

⁴⁰⁸ TK., KKA., TD 75, v. 348a.

⁴⁰⁹ BA., TD 166, s. 188-191, 193-194.

Hurişa çiftliği	"	90	Ebnâ-i Umur Şeyh
Sak	"	200	Zâviye-i Ahi Rükneddin
Budaklu köyü	"	100	Vakf-ı Mescid-i Arab
Akçakilise	"	100	Vakf-ı amme
Kutlu Beğ	Mülk	300	meskûn, Kutlubeg evladı
Toplam (30)	-	8.378	

TABLO XVII : 1573'DE HAS-TİMAR-MÜLK MEZRAALAR⁴¹⁰

Mezraa	Tasarruf Türü	Hâsıl
Hacı Şemseddin	Padişah Hassı	120
Porsuk Togan	"	120
Çeltükçü	"	2867
Bahşayışlar nd. Karayahşi	"	300
Bergama bağlar üstünde	Mülk	50
Bodurca	"	100
Kelan	"	50
Adada	"	80
Kırağı köy	"	80
İlyas Beğ	"	50
Değirmenderesinde Hızır Çiftliği	"	50
Kaşukçu Çiftlik	"	200
Paşacık oğlu Mahmud	"	100
Şahin Çiftliği	"	300
Yatuk ağılı dn. K. Sarucaoğlu	"	470
Demürküre dn. Soğan korusu	"	486
Ortapare dn. K. Çeltükçü	"	8600
Ortaca sabıka karye	Şehzâde Hassı	3660
Kösterelik nd. Kokuk Yorgi	"	100
Kuryazlar	"	809
Subaklu dn. K. Kömürcüler	"	40
Acimlü	"	1000
Kösterelik	"	100
Esri mezraa olmuş	Defterdâr Hassı	500
Boryacık-ı sagir M. olmuş	"	2809
Ecek	"	5290
Nısf-ı Esri dn. K. Çeltükçü	"	700
Sögüd dn. Çiftlik	Zeâmet	65
Bağili sabıka karye	"	750
Nısf-ı Çay nd. Karayusuflu M. olmuş	Timar	3113
Yoğun Musa sabıka K.	"	4429

⁴¹⁰ TK., KKA., TD 75, v. 292a-348a.

Sovucak sabıka K.	"	-
Kayaluşeyh	"	300
Kitabcılar sabıka K. imiş	"	1000
Umurşeyh	Zeâmet	100
Kapucu sabıka K. imiş	Timar	2500
Yarıлмаç	"	2500
Eyercü sabıka K. imiş	"	2800
Akçaburgas sabıka K. imiş	"	2701
Şeyh İbrahim	"	200
Abdal Musa	"	300
Mevlâna Muhyiddin	"	200
Kanlıcıoğlu Tur Ali	"	200
Balıkesri kadısı Mevlâna Şemseddin	"	100
Kara Mihal yeri	"	100
Ören	"	4600
Yağmurca	"	4700
Kılınçlar	"	2624
Halillü M. olmuş	"	800
Bozburun	"	746
Şeyh Hisarbeği	"	330
Bozviran (Balabanlu köyüyle birlikte)	"	-
Demürboğa	"	350
Ulgarlu	"	3300
Urmuş	"	-
Sınurdere sabıka K. imiş	"	2023
Nısf-ı Çay sabıka K. imiş	"	2000
Armudlu viran	"	4019
Sakı K. imiş	"	2400
Kıranlu M. olmuş ma' Halil ulusu	"	1500
Reislü sabıka K. imiş	Zeâmet	391
M. sabıka K. imiş	"	467
Köse Veli nd. Şâdi Timarı	"	372
Torbak	Timar	841
Toğancı	"	500
Seylüce sabıka K. imiş	"	1800
Merd-i Kale	"	1269
Beşirlü sabıka K. imiş	"	3389
Hatib Muslihiddin	"	500
Bozcaalan	"	1593
İdris	"	-
Balıkesri Kadısı Mevlâna Şemseddin	"	100
Süleymanşah Çiftliği	Mülk	-
der K. Bedenlü	"	-

Karaağaç kurbünde	"	-
Karaağaç der K. Hamzalar	"	-
Kanlıcı oğlu	"	100
Toplam (77)		91.103

b- Çiftlikler

Abtal Halil ⁴¹¹ : *Kavakbükü* yakınlarındaki çiftliğin 1573'de 200 akça hâsıl ile Bergama kale erlerinin timar çiftlikleri arasında olduğu tespit edilmektedir.

Ahmed ⁴¹² : Çiftlik, 1573'de 300 akça ile Bergama kale erlerinin timarları arasında bulunmaktadır.

Âlemşah ⁴¹³ : 20 Şevvâl 1004 (17.VI.1596) tarihli timar tevcih kaydında Bergama civarında olan çiftlik, Dergâh-ı âli çavuşlarından *Hasan*'ın ölümü üzerine *Abdullah v. Mustafa Çavuş*'un timarına 350 akça hâsıl ile ilâve edilmiştir.

Ali ⁴¹⁴ : *Evpanlu* köyü nezdinde bulunan çiftlik 1573'de 250 akça hâsıl ile Bergama kale erlerinin timarları arasındadır.

Ali Aydınlu/Ayıld Çiftliği ⁴¹⁵ : 1573'de piyâde yeri olduğu belirtilen ve diğer adının *Ayıld Çiftliği* olduğu kaydedilen çiftliğin mevkufa alındığı yazılarak hâsılı gösterilmemiştir.

Ali Çelebi ⁴¹⁶ : 1573'de Dünderlu köyü yakınlarında, *Mevlâna Kadı Mahmud Çelebi*'nin elinde bulunan çiftlik 120 akça hâsıl ile şehzâde hassına dâhil edilmiştir.

Atcalus/Köydepesi ⁴¹⁷ : 1573'de diğer adının *Köydepesi* olduğu belirtilen *Hacı Hızır Çiftliği* nezdindeki *Atcalus* çiftliği, 200 akça ile Bergama kale erlerinin tasarrufundadır

Ayrıkcı ⁴¹⁸ : 1573'de *Hamzalu* köyü yakınında bulunan çiftlik 300 akça hâsıl ile Bergama kale kethüdası *Mehmed*'in timarına veilmiştir.

Bahadır ⁴¹⁹ : 1573'de *Evpan* köyü nezdinde bulunan çiftlik 200 akça hâsıl ile Bergama hisar erlerinin timar çiftlikleri arasındadır.

Balaban-Hızır-Yusuf ⁴²⁰ : 1573'de *Hamzalu* köyü civarında bulunan 3 çiftlik yer 300 akça ile Bergama kale erlerinin timarlarına dâhil edilmiştir.

⁴¹¹ TK., KKA., TD 75, v. 340a.

⁴¹² TK., KKA., TD 75, v. 339b.

⁴¹³ BA., *Rûznâme* 184, s. 388.

⁴¹⁴ TK., KKA., TD 75, v. 340a.

⁴¹⁵ TK., KKA., TD 75, v. 347b.

⁴¹⁶ TK., KKA., TD 75, v. 311a.

⁴¹⁷ TK., KKA., TD 75, v. 339b.

⁴¹⁸ TK., KKA., TD 75, v. 339b.

⁴¹⁹ TK., KKA., TD 75, v. 339b.

⁴²⁰ TK., KKA., TD 75, v. 339b.

Bâyezid ⁴²¹ : 1539-40 ve 1570 tarihli icmâl defterlerinde ve 1573 mufassalında padişah hassı olan Bergama'ya tâbi çiftliğin geliri 150 akça olarak gösterilmiştir.

Bazarlu ⁴²² : 1530'da çiftlik 110 akça hâsıla timar olarak tasarruf edilmektedir. 1539-40, 1570, 1573 tarihli tahrirlerde padişah hasları arasında yer alan çiftliğin hâsılı değişmemiştir.

Bektaş ⁴²³ : 1530'da 60 akça hâsılı bulunan çiftlik timar olarak tasarruf edilmektedir. 1573'de Bergama'ya tâbi çiftliğin aynı hâsıla mensuh olduğu belirtilerek *Nişancı-zâde Mahmud Çelebi*'nin zeâmetine dâhil edilmiştir.

Beldar Mustafa ⁴²⁴ : *Yaya Ilıcası* köyü civarında olduğu kaydedilen çiftlik bir piyâde çiftliğidir. Fazlası mevkufâta alınan çiftlik, 1573'de 165 akça hâsıl ile *Çerisürücü Mehmed*'in timarına dâhildir.

Boklucaağzı ⁴²⁵ : 1573'de şehir nezdinde bulunan çiftlik 100 akça hâsıl ile padişah hassında kayıtlıdır.

Boyluca ⁴²⁶ : *Tengrivirmiş* çiftliği nezdinde bulunan çiftlik 1573'de 300 akça ile Bergama hisar erlerinin timarları arasında kayıtlıdır.

Bozyurdruk ⁴²⁷ : 1530'da çiftlik 580 akça hâsıla timar olarak tasarruf olunan çiftlikler arasına dâhil edilmiştir.

Bulgur Ağa ⁴²⁸ : 1530'da 55 akça hâsıla timar olarak tasarruf olunan çiftliğin 1539-40, 1570 tarihli icmâl ve 1573 tarihli mufassal defterlerde padişah hasları arasında kaydedildiği görülmektedir. Ancak bu tahrirlerde hâsılın 150 akçaya yükseldiği görülmektedir.

Celâli ⁴²⁹ : *Dündarlu* köyü nezdinde bulunan çiftlik 100 dönüm olarak *Emirşah*'ın elinde gösterilmiştir. Ancak bu tarihte 300 akça hâsıl ile *Çerisürücü Mehmed*'in timarına kayıtlıdır.

Çit ⁴³⁰ : 1573'de *Evpanlu* köyü ve *Solak* çiftliği civarında bulunan çiftlik 300 akça hâsıl ile Bergama kale erlerinin timarlarına dâhil edilmiştir.

Çukurçit ⁴³¹ : 1573'de *Hamzalı* köyü nezdinde bulunan çiftlik 300 akça ile Bergama hisar erlerinin timar çiftlikleri arasına girmiştir.

⁴²¹ BA., TD 198, s. 9; TK., KKA., TD 208, v. 5b; BA., MAD 1289, s. 13; TK., KKA., TD 75, v. 292a.

⁴²² BA., TD 166, s. 190; TD 198, s. 9; TK., KKA., TD 208, v. 5b; BA., MAD 1289, s. 13; TK., KKA., TD 75, v. 292a.

⁴²³ BA., TD 166, s. 189; TK., KKA., TD 75, v. 318a.

⁴²⁴ TK., KKA., TD 75, v. 347b.

⁴²⁵ TK., KKA., TD 75, v. 303a.

⁴²⁶ TK., KKA., TD 75, v. 340a.

⁴²⁷ BA., TD 166, s. 191.

⁴²⁸ BA., TD 166, s. 190; BA., TD 198, s. 9; TK., KKA., TD 208, v. 5b; BA., MAD 1289, s. 13; TK., KKA., TD 75, v. 292a.

⁴²⁹ TK., KKA., TD 75, v. 347b.

⁴³⁰ TK., KKA., TD 75, v. 339b.

⁴³¹ TK., KKA., TD 75, v. 339b.

Dâvud⁴³² : *Evpanlu* köyü yakınlarında bulunan çiftlik 1573'de 250 akça hâsıl ile Bergama kale erlerinin timarları arasındadır. Defterde bulunan diğer bir kayıttan bu isimde bir çiftliğin daha bulunduğunu görmekteyiz. Bu çiftliğin ziyâdesi mevkufâtçı tarafından zabtedilmektedir. *Çerisürücü Mehmed*'in timarındaki çiftliğin hâsılı 360 akçadır.

Dehri⁴³³ : 1573'de *Hacı Hüseyin Pınarı* nezdinde bulunan çiftlik 300 akça ile Bergama kale erlerinin timarındadır.

Delü Ali⁴³⁴ : *Yaya Ilcası* köyü nezdinde bulunan çiftliğin fazlası mevkufa alınmaktadır. 1573'de 150 akça gelir ile *Çerisürücü Mehmed*'in timarında kayıtlıdır.

Derecik⁴³⁵ : 1530'da çiftlik 300 akça hâsıla timar olarak tasarruf olunmaktadır.

Derzi Ali⁴³⁶ : 1573'de 300 akça hâsılı bulunan çiftlik Bergama hisar erlerinin timarları arasındadır.

Esenlü⁴³⁷ : 1530'da timar olarak tasarruf edilen çiftliğin 80 akça hâsılı kaydedilmiştir.

Esid⁴³⁸ : *Hamzalı* köyü yakınlarında bulunan çiftlik 1573'de 466 akça ile Bergama kale erlerinin timarları arasındadır.

Estar⁴³⁹ : 1573'de Bergama kale erlerinin timarlarına dâhil olan çiftliğin hâsılı kaydedilmemiştir.

Eyne⁴⁴⁰ : 1573'de Bergama'ya bağlı *Gedikli* köyünde bulunan çiftlik 325 akça ile *Osman*'ın timarındadır.

Gökman⁴⁴¹ : 1530'da 125 akça hâsılı bulunan çiftlik timar olarak tasarruf edilmektedir. 1573'de *mensuh mülk* olduğu belirtilen çiftlik *Arslan* çiftliği ile birlikte 135 akça ile *Serasker Mustafa*'nın timarına dâhil edilmiştir.

Hacı Şemseddin⁴⁴² : 1530'da timarlar arasında 120 akça ile kayıtlı olan çiftliğin bu tarihten sonraki tahrirlerde mezraa olarak kaydedildiği görülmektedir (bkz. Mezraalar kısmı).

Hızır⁴⁴³ : 1573'de 599 akça hâsılı bulunan çiftlik *Çerisürücü Mehmed*'in timarındadır.

⁴³² TK., KKA., TD 75, v. 339b, 347b.

⁴³³ TK., KKA., TD 75, v. 339b.

⁴³⁴ TK., KKA., TD 75, v. 347b.

⁴³⁵ BA., TD 166, s. 190.

⁴³⁶ TK., KKA., TD 75, v. 339b.

⁴³⁷ BA., TD 166, s. 189.

⁴³⁸ TK., KKA., TD 75, v. 340a.

⁴³⁹ TK., KKA., TD 75, v. 340a.

⁴⁴⁰ TK., KKA., TD 75, v. 333a.

⁴⁴¹ BA., TD 166, s. 189; TK., KKA., TD 75, v. 347b.

⁴⁴² BA., TD 166, s. 190.

⁴⁴³ TK., KKA., TD 75, v. 347b.

Hüseyinlü ⁴⁴⁴ : 1573'de *Hatun* köyü civarında bulunan çiftlik 300 akça ile Bergama kale erlerinin timar çiftlikleri arasındadır.

İlca ⁴⁴⁵ : 1573'de 140 akça hâsılı bulunan çiftlik *Nişancı-zâde Mahmud Çelebi*'nin zeâmetine kayıtlıdır.

İne ⁴⁴⁶ : 1573'de çiftliğin 200 akça ile Bergama kale erlerinin timar çiftliklerinden olduğu tespit edilmektedir.

İnce Yunus ⁴⁴⁷ : 1573'de *Hamzalu* köyü civarında bulunan ve bu tarihte *Sarioğlu*'nun tasarrufundaki çiftlik 300 akça hâsıl ile Bergama kale erlerinin timar çiftlikleri arasında kaydedilmiştir.

İmam ⁴⁴⁸ : *Demürcü* köyü civarında bulunan çiftlik, 1573'de 200 akça hâsıl ile Bergama kale erlerinin timar çiftlikleri arasındadır.

Karacasubaşı ⁴⁴⁹ : 1573'de çiftliğin 200 akça ile Bergama kale dizdarı *Mehmed*'in timarına verildiği tespit edilmektedir.

Kavakbükü ⁴⁵⁰ : Bergama kalesi yakınlarında 3 kıta yerden ibâret olan çiftlik 1573'de 250 akça hâsıl ile Bergama hisar erlerinin timar çiftlikleri arasındadır.

Kethüda-i Hisar ⁴⁵¹ : 1573'de *Çit* köyü civarındaki çiftliğin 200 akça ile Bergama kalesi dizdarı *Mehmed*'in timarında olduğu görülmektedir.

Kızıl ⁴⁵² : 1573'de *Hamzalu* köyü yakınlarında bulunan çiftliğin 200 akça ile Bergama kalesi dizdarı *Mehmed*'in timar çiftlikleri arasında olduğu görülmektedir.

Kosta ⁴⁵³ : *Üçbınar* köyü civarında bulunan çiftlik 1573'de 250 akça hâsılıyla Bergama kale erlerinin timar çiftlikleri arasında kayıtlıdır.

Kozalanı ⁴⁵⁴ : 1573'de *Gediklü* ve *Yanakodu* köyleri yakınlarında bulunan çiftlik, 300 akçalık gelir ile Bergama hisar erlerinin timarlarına dâhil edilmiştir.

Kuru ⁴⁵⁵ : 3 Safer 990 (27.II.1582) tarihli timar tevcih kaydında *Evpanlu* köyü sınırında bulunan çiftlik 400 akça hâsıla *Budak*'in timarındadır.

Küçük Kara Ayıd ⁴⁵⁶ : *Yaya* köyü nezdinde bulunan çiftliğin 1573'de *hâli* olduğu kaydedilmiştir. Bu tarihte 130 akça hâsılı bulunmaktadır.

Maverdi ⁴⁵⁷ : 1573'de *Hacı Hızır Çeşmesi* nezdinde bulunan çiftliğin 300 akça ile Bergama kalesi dizdarı *Mehmed*'in timarında olduğu tespit edilmektedir.

⁴⁴⁴ TK., KKA., TD 75, v. 339b.

⁴⁴⁵ TK., KKA., TD 75, v. 318a.

⁴⁴⁶ TK., KKA., TD 75, v. 340a.

⁴⁴⁷ TK., KKA., TD 75, v. 339b.

⁴⁴⁸ TK., KKA., TD 75, v. 340a.

⁴⁴⁹ TK., KKA., TD 75, v. 339b.

⁴⁵⁰ TK., KKA., TD 75, v. 340a.

⁴⁵¹ TK., KKA., TD 75, v. 339b.

⁴⁵² TK., KKA., TD 75, v. 339b.

⁴⁵³ TK., KKA., TD 75, v. 340a.

⁴⁵⁴ TK., KKA., TD 75, v. 339b.

⁴⁵⁵ BA., *Rûznâmçe* 59, s. 597.

⁴⁵⁶ TK., KKA., TD 75, v. 347b.

Mevlâna Kadı Mahmud Çelebi ⁴⁵⁸ : 1573'de Şehzâde hasları arasında Mevlâna Kadı Mahmud Çelebi adıyla kayıtlı iki çiftlik bulunmaktadır. Bunlardan Dündarlı mezraası zemininde olanın hâsılı 50, Dündar köyü yakınındaki çiftliğin hâsılı ise 200 akçadır.

Mezid ⁴⁵⁹ : 1530'da 150 akça hâsılı bulunan çiftlik timarlar arasındadır.

Mustafa v. Aydın ⁴⁶⁰ : 1573'de çiftlik 300 akça hâsıl ile Bergama kale erlerinin timarlarına dâhildir.

Mustafa ve Âlemsah ⁴⁶¹ : Şehzâde hassı olduğu kaydedilen ve *Ilıca* köyü nezdinde bulunan çiftliğin Nevâhi-i Bergama kadısının hüccetine göre bir kıt'a yer olduğu belirtilmiştir. Bu tarihte *Hasan*'ın timarındaki çiftliğin 30 akça hâsılı kayıtlıdır.

Müselleman ve Rumbegi ⁴⁶² : Çiftlik 1573'de 350 akça hâsıl ile *Hasan*'ın timarına kayıtlıdır.

Nesimî ⁴⁶³ : 1573'de *Çay* köyü nezdinde ve padişah hasları arasında bulunan çiftlik, 1.050 akça hâsıl ile *Mehmed v. Nesimî* tarafından tasarruf olunmaktadır. 5 Şa'ban 999 (29.V.1591) tarihli rûznâmçe kaydına göre *Hatunili* köyü nezdinde gösterilen *Nesimî b. Ahmed* çiftliği 2500 akça hâsıl ile *Macar Ahmed*'in zeâmetine kayıtlıdır.

Pirî ⁴⁶⁴ : *Üçbınar* köyü yakınlarında bulunan çiftlik 1573'de 250 akça hâsıl ile Bergama kale erlerinin timar çiftlikleri arasında kaydedilmiştir.

Piyâde Karaca Ali ⁴⁶⁵ : *Arablu* köyü nezdinde bulunan çiftliğin fazlası mevkufa alınmıştır. 1573'de 500 akça ile *Çerisürücü Mehmed*'in timarındadır.

Rahman ⁴⁶⁶ : 1573'de *Hamzalu* köyü yakınında bulunan çiftlik 200 akça hâsıl ile Bergama kalesi dizdarı *Mehmed*'in timarındadır.

Receb ⁴⁶⁷ : 1530'da timarlar arasındaki çiftliğin 200 akça hâsılı bulunmaktadır. 1539-40 ve 1570 tarihli icmâl defterlerinde padişah hasları arasında yer alan Bergama'ya tâbi çiftliğin hâsılı 200 akçadır. 1573'de de durumda değişiklik yoktur.

⁴⁵⁷ TK., KKA., TD 75, v. 339b.

⁴⁵⁸ TK., KKA., TD 75, v. 311a.

⁴⁵⁹ BA., TD 166, s. 190.

⁴⁶⁰ TK., KKA., TD 75, v. 339b.

⁴⁶¹ TK., KKA., TD 75, v. 347b.

⁴⁶² TK., KKA., TD 75, v. 347b.

⁴⁶³ TK., KKA., TD 75, v. 303a; BA., Rûznâmçe 136, s. 592.

⁴⁶⁴ TK., KKA., TD 75, v. 340a.

⁴⁶⁵ TK., KKA., TD 75, v. 347b.

⁴⁶⁶ TK., KKA., TD 75, v. 339b.

⁴⁶⁷ BA., TD 166, s. 190; TD 198, s. 9; TK., KKA., TD 208, v. 5b; BA., MAD 1289, s. 13; TK., KKA., TD 75, v. 292a.

Sarı⁴⁶⁸ : 1573'de Bergama'ya bağlı *Evpanlu* köyü nezdinde bulunan çiftlik 325 akça ile *Osman*'ın timarına dâhildir. 25 Rebi'ü'l-ahir 1007 (25.XI.1598)'de *Yayla* köyü nezdinde kaydedilen mezraa aynı hâsıla *Mahmud b. İbrahim*'in nöbetleşe timarına dâhil edilmiştir.

Saruca⁴⁶⁹ : *Evpanlu* köyü nezdinde bulunan çiftlik 1573'de 466 akça ile Bergama hisar erlerinin timarlarına dâhil edilmiştir.

Sarucaulusu⁴⁷⁰ : *Hamzalu* köyü nezdinde bulunan çiftlik 1573'de 468 akça hâsıl ile Bergama kale erlerinin timarlarına dâhil edilmiştir.

Selimşah⁴⁷¹ : 1530 tarihinde 300 akça hâsılı olan çiftlik timar olarak tasarruf edilmektedir.

Seydi⁴⁷² : 1530'da 50 akça hâsılı bulunan çiftlik timar olarak tasarruf edilmektedir.

Seydi Ahmed⁴⁷³ : 1573'de *Yaya Ilcası* köyü nezdinde bulunduğu belirtilen piyâde çiftliğinin fazlası mevkufa alınmaktadır. Bu tarihte 165 akça hâsılı *Çerisürücü Mehmed*'in timarına kaydedilmiştir.

Seydi Bakkal⁴⁷⁴ : 1573 mufassalında *mensuh mülk* olduğu belirtilen çiftlik 90 akça hâsıl ile *Serasker Mustafa*'nın timarındadır.

Soğancalu⁴⁷⁵ : Bir çiftlik yer olduğu belirtilen Nevâhi'ye tâbi çiftlik 468 akça ile Bergama kale erlerinin timarındadır.

Solak⁴⁷⁶ : 1573'de Bergama hisar erlerinin timarına dâhil *Evpanlu Çeşmesi* civarındaki çiftliğin hâsılı 250 akçadır.

Sovuk Kabağağaç⁴⁷⁷ : 1573'de *Hamzalu* köyü nezdinde bulunan çiftlik 100 akça hâsıl ile Bergama hisar erlerinin timar çiftlikleri arasındadır.

Süleyman⁴⁷⁸ : *Üçbınar* köyü civarında bulunan çiftliğin 1573'de 200 akça hâsılı ile Bergama hisar erlerinin timar çiftlikleri arasında olduğu görülmektedir.

Tengrivirmiş⁴⁷⁹ : 1573'de *Evpanlu ve Hamzalu* köyleri nezdinde bulunan çiftliğin 300 akça hâsıl ile Bergama kale erlerinin timarına dâhil edildiği tespit edilmektedir.

⁴⁶⁸ TK., KKA., TD 75, v. 333a; BA., *Rûznâme* 215, s. 35.

⁴⁶⁹ TK., KKA., TD 75, v. 340a.

⁴⁷⁰ TK., KKA., TD 75, v. 340a.

⁴⁷¹ BA., TD 166, s. 189.

⁴⁷² BA., TD 166, s. 189.

⁴⁷³ TK., KKA., TD 75, v. 347b.

⁴⁷⁴ TK., KKA., TD 75, v. 347b.

⁴⁷⁵ TK., KKA., TD 75, v. 339b.

⁴⁷⁶ TK., KKA., TD 75, v. 339b.

⁴⁷⁷ TK., KKA., TD 75, v. 339b.

⁴⁷⁸ TK., KKA., TD 75, v. 340a.

⁴⁷⁹ TK., KKA., TD 75, v. 339b.

Tirci İbrahim⁴⁸⁰ : 1530'da timar olarak tasarruf olunan çiftliğin hâsılı 150 akçadır. 1539-40 ve 1570 tarihli icmâl ve 1573 tarihli mufassal defterlerde padişah hassına dâhil Bergama'ya tâbi çiftliğin hâsılı değişmemiştir.

Toğuş⁴⁸¹ : *Bölücek* ve *Rahmanlu* köyleri nezdinde bulunan çiftlik daha önce Tarhala hisareri tarafından tasarruf edilmiştir. 1570 icmâllerinde hâsılı 582 akçadır.

Tokuzçit⁴⁸² : 1530'da çiftlik 50 akça hâsılla timarlar arasına dâhil edilmiştir. 1573'de beş çiftlik yer olduğu belirtilen çiftliğe hâriçten ziraat olunan *Mahmudca* çiftliği de ilâve edilerek 466 akça hâsıl ile Bergama kale erlerinin timarlarına dâhil edilmiştir.

Toymuş⁴⁸³ : 1573'de *Bölücek* ve *Rahmanlu* köyleri nezdinde bulunan ve önceden Tarhala hisar eri tarafından tasarruf olunan çiftlik 582 akça hâsıl ile padişah hassına dâhil edilmiştir.

Usta Halil⁴⁸⁴ : 1530'da çiftliğin 100 akça hâsılla timar olarak tasarruf edildiği görülmektedir. 1539-40 ve 1570 tarihli icmâl ve 1573 mufassalında padişah hassına dâhil olan Bergama'ya tâbi çiftliğin hâsılı değişmemiştir.

Uzgur⁴⁸⁵ : *Hamzalu* köyü yakınlarında bulunan çiftlik 1573'de 466 akça ile Bergama hisar erlerinin timarları arasındadır.

Üçbınar⁴⁸⁶ : 1573'de *Hamzalu* köyü nezdinde bulunan çiftliğin 100 akça hâsıl ile Bergama kale erlerinin timarları arasında olduğu görülmektedir.

Veled-i Murâd⁴⁸⁷ : 1530'da çiftliğin 50 akça hâsılla timar olarak verildiği görülmektedir. 1573'de *mensuh mülk* olduğu kaydedilen çiftlik 90 akça hâsıl ile *Serasker Mustafa'nın* timarındadır.

Yakubca⁴⁸⁸ : *Hamzalu* köyü civarında bulunan çiftliğin 1573'de 466 akça hâsıl ile Bergama kale erlerinin timarlarına dâhil olduğu tespit edilmektedir.

Yenice⁴⁸⁹ : 1530'da 126 akça hâsılı bulunan çiftliğin timar olarak tasarruf edildiği görülmektedir.

Yorgi⁴⁹⁰ : *Karacaahmed korusu* nezdinde bulunan çiftlik 1573'de 100 akça ile Bergama kale erlerinin timarlarına dâhil edilmiştir.

Yoros Toğan⁴⁹¹ : 1530'da 120 akça hâsıllı çiftlik timar olarak tasarruf olunmaktadır

⁴⁸⁰ BA., TD 198, s. 9; TK., KKA., TD 208, v. 5b; BA., MAD 1289, s. 13; TK., KKA., TD 75, v. 292a.

⁴⁸¹ TK., KKA., TD 208, v. 6a; BA., MAD 1289, s. 14.

⁴⁸² BA., TD 166, s. 191; TK., KKA., TD 75, v. 340a.

⁴⁸³ TK., KKA., TD 75, v. 303a.

⁴⁸⁴ BA., TD 166, s. 190; BA., TD 198, s. 9; TK., KKA., TD 208, v. 5b; BA., MAD 1289, s. 13; TK., KKA., TD 75, v. 292a.

⁴⁸⁵ TK., KKA., TD 75, v. 340a.

⁴⁸⁶ TK., KKA., TD 75, v. 339b.

⁴⁸⁷ BA., TD 166, s. 189; TK., KKA., TD 75, v. 347b.

⁴⁸⁸ TK., KKA., TD 75, v. 340a.

⁴⁸⁹ BA., TD 166, s. 189.

⁴⁹⁰ TK., KKA., TD 75, v. 339b.

Yusuf ⁴⁹² : *Hamzalı* köyü yakınlarındaki çiftliğin 1573'de 200 akça ile Bergama kale erlerinin timar çiftlikleri arasında bulunduğu tespit edilmektedir.

TABLO XVIII : 1530'DA ÇİFTLİKLER⁴⁹³

Çiftlik Adı	Tasarruf Türü	Hâsıl
Selimşah	Timar	300
Umurşeyh	"	80
Yenice	"	126
Bektaş	"	60
Esenlü	"	80
Seydi	"	50
Veled-i Murad	"	50
Gökman	"	125
Derecik	"	300
Hacı Şemseddin	"	120
Yoros Toğan	"	120
Receb	"	200
Bazarlu	"	110
Mezid	"	150
Usta Halil	"	100
Tirci İbrahim	"	150
Bulgur Ağa	"	55
Çiftlikhâ	"	960
Bozyurdruk	"	580
Tokuzçit	"	50
Çiftlikhâ	"	1200
Çiftlik	Amme evkâfi	100
Çiftlik	"	130
Narluca köyünde	"	100
Toplam (38)		5.296

TABLO XIX : 1573'DE HAS, ZEÂMET VE TİMAR ÇİFTLİKLER⁴⁹⁴

Çiftlik Adı	Tasarruf Türü	Hâsıl
Receb	Padişah Hassı	200
Bazarlu	"	120
Bâyezid	"	150
Usta Halil	"	100
Tirci İbrahim	"	150

⁴⁹¹ BA., TD 166, s. 190.

⁴⁹² TK., KKA., TD 75, v. 340a.

⁴⁹³ BA., TD 166, s. 189-191, 193-194.

⁴⁹⁴ TK., KKA., TD 75, v. 292a-348b.

Bulgur Ağa	"	150
Toymuş dn. K. Bölücek ve Rahmanlu	"	582
Nesimi dn. K. Çay	"	1050
Boklucaağzı	"	100
Mevlâna Kadı Mahmud Çelebi	Şehzâde Hassı	50
Ali Çelebi	"	120
Mevlâna Mahmud Çelebi Kadı	"	200
Ilıca	Zeâmet	140
Bektaş	"	60
Eyne	Timar	325
Sarı	"	325
Ayrıkçı	"	300
Karacasubaşı	"	200
Maverdi	"	300
Rahman	"	200
Kızıl	"	200
Kethüda-i hisar	"	200
Balaban ve Hızır ve Yusuf	"	300
Bahadır	"	200
Sovuk Kabağağaç	"	100
Hüseyinlü	"	300
Çukurçit	"	300
Solak	"	250
Dehri	"	300
Çit	"	300
Kozalanı	"	300
Tengrivirmiş	"	300
Atcalus nd. Köydepe	"	200
İnce Yunus	"	300
Derzi Ali	"	300
Ahmed	"	300
Mustafa v. Aydın	"	300
Davud	"	250
Yorgi	"	100
Üçbınar	"	100
Soğancalu	"	468
Tokuzçit ma' Mahmudça	"	466
Uzgur	"	466
Yakubca	"	466
Saruca	"	466
Esid	"	466
Sarucaulusu	"	468

Estar	"	-
Kavakbükü	"	250
Ali	"	250
Boyluca	"	300
İmam	"	200
Piri	"	250
Kosta	"	250
Eyne	"	200
Süleyman	"	200
Abtal Halil	"	200
Yusuf	"	200
Seydi Bakkal	"	90
Veled-i Murâd	"	90
Gökman ve Arslan	"	135
Müsellemân ve Rumbegi	"	350
Ali Aydınlu nd. Ayıd Çiftliği	"	-
Mustafa ve Alemşah	"	30
Hisarbeği	"	-
Bâli Piri	"	-
Yorgi Mastavri	"	-
Manol	"	-
Yanica	"	-
Yorgi ma' Ç. Asar	"	-
Hızır	"	-
Yorgi-i diğer	"	-
Sofaluca	"	-
der tasarruf-ı Savcı	"	-
Kurd merd-i kale	"	-
Eymir merd-i kale	"	-
İshak merd-i kale	"	-
Yunus merd-i kale	"	-
Mustafa b. Eynebeği merd-i kale	"	-
Hızır Çiftliği	"	599
Celâli	"	300
Piyâde Karaca Ali	"	500
Davud	"	360
Bıldır Mustafa Piyâde	"	135
Seydi Ahmed Piyâde	"	165
Delü Ali Piyâde	"	150
Küçük Karaayd	"	130
Toplam (87)		18.322

C. BERGAMA KAZÂSI PİYÂDE TEŞKİLÂTI

Köken itibarıyla gerilere gitmekle beraber, Osmanlı Devleti ordusunun maaşlı merkezî gücü olan piyâde ve müsellemler teşkilâtı Orhan Bey zamanında tesis edilmiştir⁴⁹⁵. Bu dönemde padişahın hassa ordusu sayılan yaya ve müsellemler tasarruflarında olan çiftliklerin yanısıra savaş sırasında günde bir akça ulûfe almaktadırlar. Başlangıçta gönüllülerden oluşan bir teşkilât iken yine Orhan Bey devrinde oluşturulan sipah zümresi ve azaplar, taşrada bulunan yaya ve müsellemlerin yerini aldı. I. Murâd zamanında ise Yeniçeri ordusunun teşkili ile savaşçı karakterini kaybederek geri hizmete çekilmiş, vergi muafiyeti tanınarak askerî sınıfa dâhil edilmişlerdir⁴⁹⁶. Hizmetleri karşılığında tasarruf ettikleri çiftlikler kendilerinde kalmak üzere yol açmak, yol yapmak ve onarmak, savaşta yük taşımak, su yolu ve köprüler yapmak, madende çalışmak, tersâne görevlerinde bulunmak gibi vazifeler almışlardır⁴⁹⁷. Yayalarla aynı kökenden gelen başlangıçta sefere atıyla katılan müsellemlerin yayalarla aynı vazife statüsüne sâhip olmaları dolayısıyla bu iki terim birbirinin yerine kullanılmıştır⁴⁹⁸.

Ocak esasına göre teşkilâtlanan piyâdeler, hizmetleri karşılığında tasarruf ettikleri çiftlik ile avâız-ı divâniye ve tekâlif-i örfiyeden muaf olan yaya ve onun yanında bulunan belirli sayıda yamaklardan oluşan askerî bir ünedir. Devlete karşı doğrudan sorumlu bulunan yayanın üzerine kaydedilen çiftliklerde bulunan yayalar kanûnnâmelerde belirtilen mükellefiyetleri yanında yamaklarıyla nöbetleşe yerine getirdikleri hizmetleri dolayısıyla yayalık hem piyâde hem de yamaklar için kullanılan bir tâbir olmuştur⁴⁹⁹.

Ocağın nizâmı kanûnnâmelerde dile getirilmiştir⁵⁰⁰:

⁴⁹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları I Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*, 2. Baskı Ankara 1984, s. 1-3; Halime Doğru, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaya-Müsellemler-Taycı Teşkilatı (XV. ve XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağı)*, İstanbul 1990, s. 1-8.

⁴⁹⁶ Bu konuda yapılmış geniş bir araştırma için bkz. Muzaffer Arıkan, *XV. Asırda Yaya ve Müsellemler Ocakları (Toprak Tasarrufu, Vergi Muafiyetleri ve Hizmet)*, A.Ü. D.T.C.F. Basılmamış Doçentlik Tezi, Ankara 1966; Muzaffer Arıkan, "Yaya ve Müsellemlerde Toprak Tasarrufu", *Atatürk Konferansları VIII (1975-1976)*, Ankara 1983, s. 175-201.

⁴⁹⁷ Ayn-ı Ali Efendi, *Kavânin-i Âl-i Osman der Hülâsa-i Mezâmin-i Defter-i Divân*, Önsöz M. Tayyib Gökbilgin, İstanbul 1979, s. 45'de teşkilâtla ilgili olarak şunları yazmaktadır: "Anadoluda piyâde ve müsellemler tâifesi var idi ki cümle sefer eşer be-nevbetlüsü altıbin dokuzyüz nefer olub yamaklarıyla yigirmi altıbin beşyüz nefer idi. Bigleri nevbetlülerin sefere ihrâc edüb top çekmeğe ve yol ayırtlamağa ve zahire getürmekde hizmet ederlerdi. Rumelinde olduğu üzere bunların dahi müsellemler ocağının çiftliklerinde hâsıl olan terekenin 'öşr resmin ol ocakda nevbetlü olan yaya ve müsellemler alub sefer hizmetin edâ ederlerdi. Şimdiki halde yaya ve müsellemler tâifesi ref olunub cümlesi re'aya kayd olunmuşdur ve çiftlikleri ze'amet ve timar bağlanub halâ zü'emâ ve timarı Kapudan Paşa ile derya seferine memurlardır."

⁴⁹⁸ Feridun M. Emecen, *Manisa*, s. 142-143.

⁴⁹⁹ Muzaffer Arıkan, *a.g.m.*, s. 175-177.

⁵⁰⁰ Selami Pulaha-Yaşar Yücel, *I. Selim Kânûnnâmesi (1512-1520) ve XVI. Yüzyılın İkinci Yarısının Kimi Kanunları*, Ankara 1988, s. 31-32. II. Bâyezid devrinde yaya ve müsellemler kanûnnâmesi için bkz. Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri 2. Kitap II. Bâyezid Devri Kanunnâmeleri*, İstanbul 1990, s. 62-65.

"Her ocakda altı ve yedi kimesne kayd olunub ve növbet ile asker-i mansure hizmet iderler ve yamakları yazılan yayanın bir ve iki hizmete kâbil oğlanları olsa anlar dahi yamak yazılıb növbetlerinde ve hizmetlerinde olalar ve yaya çiftliği bağından ve bahçesinden ve resm-i asiyâbdan her ne hâsıl olursa kimesne dahl itmeye kendüler tasarruf ideler ol yerin satılması ve tapuya verilmesi memnu'dur itmeyeler ve sipahi tîmarında piyâdenin ve müsellemin ağnamları olsa resm-i ağnamdan ve resm-i otlakdan nesne talep itmeyler ve yaya ve müsellemin sipahi yerinde zira'at itseler 'öşrlerini virüb iki dönüme bir akça resm vire ve sipahi raiyyetleri sizde neyler ol yeri alurın râiyyete virürin deyi dahl itmeye veya sancağibeği kendiye müteallik olan piyâde tâifesinden her ocakdan buğday ve arpa akçesi deyi ve hizmete varmayub yerine bedel tutan kimesnelerden bedel akçesi deyu otuz akçelerin olmak kanundur ve piyâde tâifesinin cürm ve cinâyet ve gerdek değeri ve sayd itdikleri vaşak ve kaplan postu sancağibeğlerininindir ve yaya başlarına müte'allik olan yayalarından yayabaşları her ocakdan buğday ve arpa akçesi deyu kırk akça alalar ve yayanın bâd-ı hevâsı yine yayabaşları dahl itmeye ve yayanın dahi sancağibeği kendü adamlarına yaya akçesi alıvirüb bedel etmek câiz değildir..."

Elimizde bulunan Fâtih devrine âit piyâde defterinde yer alan çiftliklerin ve piyâdelerin isimlerine dikkat edildiğinde Türkçe isimlerin sıkça kullanılmış olması bu teşkilâtın Türkmen-Yörük menşeli bir teşkilât olduğunu göstermektedir. Ancak XVI. yüzyılda boşalan ocakların nüfuslandırılması sırasında ocak nüfusunda zamanla meydana gelen artış, hür kul veya cariyeye oğullarının, başıboş kimselerin (haymana), hatta gayr-i müslimlerin ocağa dâhil edilmesi, toprak tasarrufu ve muâfiyet şartlarında meydana gelen değişiklikler dolayısıyla değişime uğrayan teşkilâtın yol açtığı problemler, lağvedilmesiyle ortadan kaldırılmak istenmiştir⁵⁰¹.

Bergama piyâdeleri, Anadolu'da bulunan 12 yaya sancağından birisi olan Biga sancağına dâhildir. 1527 tarihli bir deftere göre Biga livâsı piyâdeleri beyi *Kâsım*'ın 35.000 akçalık hasılı bulunmaktadır⁵⁰². XVI. yüzyılda Biga sancakbeği (mirlivâ) hassında yer alan nâhiyeler arasında Bergama, Çayhisar, Eskemenderos (Ezine), Çan, Biga, Müselmân Sâdıklar (tâbi-i Mihaliç) vardır. Tarhala, Bergama, Çan, Çayhisar, Labseki, Biga, Balıkesri, Balya (Söğüd köyü), Burusa, Kayaili, Kirmasti, Söğüd (tâbi-i Mihaliç) Turgudili, İnegöl ve Sındırgı kazâlarında serpiyâde tasarrufunda olan çiftlikler bulunmaktadır⁵⁰³. 1576-77 tarihli piyâde defterinde mirlivâ hassına tâbi 73 'alâ çiftlik ile 370 yamak kaydedilmiştir. Serpiyâde hasları içinde 176 'alâ çiftlik ile 923 yaya ve yamak kaydedilmiştir⁵⁰⁴.

⁵⁰¹ Feridun M. Emecen, *Manisa*, s. 143; Muzaffer Arıkan, *a.g.m.*, s. 175-176.

⁵⁰² İ. Metin Kunt, *a.g.e.*, s. 132.

⁵⁰³ BA., TD 278, s. 1.

⁵⁰⁴ BA., TD 569, s. 2. Ancak fihristte verilenlerin yekûn ile tutmadığı görülmektedir.

Mirlivâ Hassına Tâbi Çiftlikler

Nâhiye	Tasarruf Eden	Ocak	Yamak
Bergama	Mirlivâ	10	54
Çayhisar	"	6	29
Eskemenderos	"	37	176
Çan	"	8	38
Biga	"	9	51
Müselmân Sâdıklar	"	3	22
Toplam	-	73	370

Serpiyâde hasları

Nâhiye	Tasarruf Eden	Ocak	Yamak
Tarhala	Ahmed	24	120
Bergama	Mustafa	20	100
Çan	Mehmed	21	107
Çayhisar ve Labseki	Solak Bekir	30	142
Biga Sögüd köyü	Mehmed	20	108
Biga	Cihan	6	38
Balıkesri ma' Balya	Süleyman	9	48
Bursa ve Kayıili	Emirza	16	85
Turgudili	Hasan	19	105
İnegöl	Cihan	8	45
Sındırgı	-	9	18
Toplam	-	182	916

Bergama piyâdeleri tahrîrini içeren 6 defter tespit edilmiştir. En erken tarihli defter Fâtih dönemine âit Bursa, Bergama, Biga ve Balıkesir yayalarının tahrîridir. Deftere daha sonraki defterlerde görüldüğü üzere mürde ve gâibler kaydedilmemiş yaya ve yamaklarla ilgili bilgiler verilmiş, mücerred, resîde, nâresîde belirtilerek mevkuf çiftlikler yazılmıştır. Yaya ve yamakların yekûnlarının çıkarıldığı defterde hâsıl kaydedilmemiştir. Diğer defter 1490 yılına âittir. Bu defterde mürde ve gâiblerin köhne ve cedidleri kaydedilmiş, çiftliklerin hâsılları kaydedilmiştir. II. Bâyezid devrine tarihlendirdiğimiz bu yüzyıla âit defterde mirlivâ hassına yer verilmemesi ve sonunun eksik oluşu dolayısıyla defter değerlendirmelerimiz için doğrudan kaynak olma özelliğini kaybetmiştir. XVI. yüzyıla âit bulunan ilk defter 1551-52 tarihlidir. Bu defter ile ardından hazırlanan 1561-62 ve 1576-77 yıllarına âit tahrîrler aynı düzen üzere tutulmuşlardır. Defterlerde yaya ve yamaklar ile ilgili ayrıntılı bilgilere yer verilmiş, çiftliklere kayıtlı zeminlerin dönümleri ile çiftliklerin hâsılları kaydedilmiştir. Yaya ve yamakların geldikleri ve hâlen oturdukları yerler belirtilmiştir. Dışardan gelen yamakların nereden geldiklerine de yer verilmiştir. Elimizdeki son defter ise teşkilâtın lağvedilmesinin ardından tımara kaydedilen

çiftliklerin tahririne âittir. Çiftlikler tîmarına verildikleri kişilerin üzerlerine kaydedilmiş, hâsılları belirtilmiştir.

Fâtih devrinde Bergama piyâdeleri, sancakbeği hassı ve iki yayabaşılık olmak üzere üçe taksim edilmiştir. Defterde Bergama yayalarının *Mustafa ve kardeşi oğlu Bahşayış*'in tasarrufunda olduğu, sonra *Mahmud Gulâm-ı Mir*'in tasarrufuna geçtiği ve bu tarihte ise *Hakkı'nın* tasarruf ettiği belirtilmektedir⁵⁰⁵. Aynı defterde Bergama piyâdelerinin *Sancak beği Sofi İbrahim*'in tasarrufunda olduğunu ancak bu tarihte *Karaca Beğ*'in tasarruf ettiği kaydedilmektedir⁵⁰⁶. Bergama yayalarının önceden *Balaban Yayabaşı*'nin tasarrufunda olduğu bu tarihte ise oğulları *Yusuf* ve *Turahan*'ın tasarruf ettikleri kaydedilmiştir⁵⁰⁷. II. Bâyezid devrine (1481-1512) tarihlenen piyâde defterine göre serpiyâde *Pîr Mehmed* ve *Pîr Ahmed* beylerbeği berâtıyla Biga livâsına bağlı Tarhala ve Bergama kazâsı piyâdelerine mutasarrıflardır. Sefere müşterek ve nöbetleşe eşmektedirler. Deftere sonradan *Pir Mehmed*'in ölümünden sonra kardeşi *Hamza*'ya verildiğine dâir 15 RA 898 (5.I.1493) kayıt eklenmiş, onun gayr-i tîmar olmasından dolayı da *Safâ oğlu Mahmud*'a 6 Z 902 (5.VIII.1497) verildiği kaydedilmiştir. Bu değişiklikten sonra serpiyâde olan *Ali*'nin üç yayasını eksik getirmesi sebebiyle sefernâme verilmediği kaydı 19 CA 907 (30.XI.1501) tarihiyle düşülmüştür⁵⁰⁸. 1490 tarihli defterde de durumun değişmediği görülmektedir. XVI. asırda Bergama yayaları mirlivâ hassı ve serpiyâde hassı olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bergama piyâdeleri beğlerinin 1561-62'de *Kâtib Bekir*, 1576-77'de *Mustafa* olduğunu görmekteyiz.

Yayabaşı tasarrufunda olan çiftliklerin bazıları, müstakil yayabaşılık bulunan Tarhala ve Başgelembek kazâsına tâbi köylerdeki çiftliklerde oturmaktadırlar. Mevcut defterlere göre eklerde verilen listeler ve bu listelere göre hazırlanan tablolarda görüleceği üzere Fâtih devrinde Bergama'da bulunan piyâde çiftliklerinin sayısı 95 iken bu sayı 1490'da 41'e, 1551-52'de 34'e, 1561-62'de 31'e düşmüştür. Teşkilâtın lağvedilmesinden önce yapılmış olması muhtemel tahrirde ise 31 çiftliğin bulunduğu görülmektedir. XV. yüzyılda sonraki yüzyıla göre oldukça fazla sayılabilecek mevcudu bulunan çiftlik sayılarında ve dolayısıyla yaya ve yamak mevcutlarında meydana gelen bu azalma teşkilâtın önemini kaybetmesi ve bozulmasının göstergelerindedir.

TABLO XX : FÂTİH DEVRİNE ÂİT DEFTERE GÖRE (MAD 13) BERGAMA KAZÂSİ PİYÂDELERİ

Tasarruf Eden	Çiftlik	Yaya	Yamak	Resid	Müc.	Nâ-reside	Mevkuf Çiftlik
Hakkı	40	39	130	62	28	35	11
Karaca Beğ	36	36	115	52	29	28	9

⁵⁰⁵ BA., MAD 13, v. 27b-34a.

⁵⁰⁶ BA., MAD 13, v. 34b-39b.

⁵⁰⁷ BA., MAD 13, v. 59a-62a.

⁵⁰⁸ İAK., MC.O 116/6, v. 44b.

Yusuf ve Turahan	19	18	68	31	18	15	3
Toplam	95	93	313	145	75	78	23

TABLO XXI :1490 TARİHLİ DEFTERE GÖRE (MAD 3) BERGAMA KAZÂSI PİYÂDELERİ⁵⁰⁹

Tasarruf Eden	Piyâde	Yamak	Müc.	Gudek	Pir	Gâib-i Cedid	Mürde-i Cedid	Mevkuf-ı Cedid	Mevkuf-ı Köhne
Mirlivâ	13	28	3	9	1	38	9	8	27
Serpiyâde	14	34	1	11	1	14	13	8	22
"	14	45	-	6	1	-	6	4	4
Toplam	41	107	4	26	3	52	28	23	53

TABLO XXII : II. BÂYEZİD DEVRİNE ÂİT DEFTERE GÖRE (M.C. O 116/6) SERPİYÂDE HASSINA TÂBİ BERGAMA PİYÂDELERİ

Tasarruf Eden	Yaya	Ya.	MK.	MC.	GK.	GC.	Nre.	Fertut	Mev. Cedid	Mev. Köhne
Pir Mehmed ve Pir Ahmed	14	34	-	13	-	14	11	1	8	22
"	15	42	58	6	19	-	6	-	-	-
Toplam	29	76	58	19	19	14	17	1	8	22

TABLO XXIII : 1551-52 TARİHİNDE BERGAMA KAZÂSI PİYÂDELERİ

Tasarruf Eden	Çiftlik	Yaya	Yam.	MA.	MC.	GA.	GC.	Nare.	Pir-Mariz	Zemin-bağ Dönüm
Mirlivâ ⁵¹⁰	10	10	44	25	29	5	2	4	2	929
Serpiyâde ⁵¹¹	24	23	116	64	61	7	19	7	1	2.053
Toplam	34	33	160	89	90	12	21	11	3	2.982

TABLO XXIV : 1561-62 TARİHİNDE BERGAMA KAZÂSI PİYÂDELERİ

Tasarruf Eden	Çiftlik	Yaya	Yam.	MA.	MC.	GA.	GC.	Nares	Pir-mariz	Zemin-Bağ Dönüm	Hâsıl
Mirlivâ ⁵¹²	10	10	41	30	26	2	1	13	1	991	1.370
Serpiyâde ⁵¹³	21	21	94	60	41	12	5	16	2	390	-
Toplam	31	31	135	90	67	14	6	27	3	1.381	-

⁵⁰⁹ BA., MAD 3, v. 2b-8b, 43b-52b. Serpiyâde hassına tâbi çiftlikler ile ilgili veriler bu döneme âit İAK, MC.O. 116/6, v. 44a-52b ile uyumaktadır. Ancak defter tamamlanmadığı veya eksik ciltlendiği için tam bir bilgi elde etmek mümkün değildir.

⁵¹⁰ BA., TD 278, s. 3-8.

⁵¹¹ BA., TD 278, s. 78-79, 42-51.

⁵¹² BA., TD 334, s. 4-8.

⁵¹³ BA., TD 334, s. 62-72.

TABLO XXV : 1576-77 TARİHİNDE BERGAMA KAZÂSİ PİYÂDELERİ⁵¹⁴

Tasarruf Eden	Çiftlik	Yaya	Yam.	Mürde		Gâib		Nares.	Pir-mariz	Zemin-Bağ	Hâsıl
				A.	C.	A.	C.				
Mirlivâ ⁵¹⁵	10	10	54	26	18	4	13	6	-	989	3.290
Serpiyâde ⁵¹⁶	21	20	101	44	40	5	30	16	10	390	-
Toplam	31	30	155	70	58	9	43	22	10	1.379	-

TABLO XXVI : YILLARA GÖRE BERGAMA KAZÂSİ PİYÂDE TEŞKİLÂTI

Dönem-Yıl	Çiftlik	Yaya	Yamak	Resid	Müc.	Nares.	Pir-mariz	MA	MC.	GA.	GC.	MeK.	MeC.
Fâtiş	95	93	313	145	75	78	-	-	-	-	-	23	
1490	41	41	107	-	4	26	3	-	-	28	52	53	20
1551-52	34	33	160	-	-	11	3	89	90	12	21	33	22
1561-62	31	31	135	-	-	27	3	90	67	14	6	61	38
1576-77	31	30	155	-	-	22	10	70	58	9	43	103	-

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere Bergama kazâsında bulunan piyâdelerin sayılarında ve dolayısıyla bunların tasarruflarındaki çiftlik sayılarında yıllara göre düşüş gözlenmektedir. Fâtiş döneminde 93 yaya kayıtlı iken bu sayı 1490'da 41'e, 1551-52'de 33'e, 1561-62'de 31'e düşmüş ve sonunda 1576-77 yılına gelindiğinde kazâdaki yaya sayısı 30'a kadar inmiştir. Ocaklarda kayıtlı yamak sayıları da buna uygun olarak düşüş eğilimi göstermekle birlikte yıllara nazaran farklılaşma arz etmektedir. Fâtiş döneminde 313 olan yamak sayısı 1490'da 107'ye düşmüş ise de 1551-52'de 160 yamağın kayıtlı olduğu görülmektedir. 1561-62'de 135 olan yamakların 1576-77'de 155 olduğu tespit edilmektedir. Fâtiş döneminde 1-4 yamak barındıran ocak sayısı % 89.25 iken sayı takip eden yıllarda sırasıyla 1490'da % 92.31, 1551-52'de 44.12, 1561-62'de % 67.74 ve 1576-77'de ise % 23.34'ü teşkil etmektedir. 5-8 yamağın kayıtlı bulunduğu ocaklar Fâtiş döneminde % 10.75 iken 1490'da % 7.69'dur. XVI. yüzyılın ilk tahririnde % 55.88 olan oran takip eden yıllarda % 32.26 ve % 76.33 olarak tespit edilmektedir.

⁵¹⁴ BA., TD 569, s. 4-9, 52-61 .

⁵¹⁵ BA., TD 569, s. 4-9.

⁵¹⁶ BA., TD 569, s. 52-61.

TABLO XXVII : YILLARA GÖRE OCAKLARDA KAYITLI YAMAK SAYILARININ DAĞILIMI

Yamak	Fâtih		1490		1551-52		1561-62		1576-77	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
1	-	-	4	7.69	-	-	-	-	-	-
2	17	18.28	15	28.85	-	-	-	-	-	-
3	39	41.94	23	44.23	1	2.94	3	9.68	-	-
4	27	29.03	6	11.54	14	41.18	18	58.06	7	23.34
5	7	7.53	3	5.77	11	32.35	7	22.58	15	50
6	2	2.15	-	-	5	14.71	2	6.45	4	13.33
7	-	-	1	1.92	3	8.82	1	3.23	4	13.33
8	1	1.07	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	93	100	52	100	34	100	31	100	30	100

Sefere eşemeyecek yaşta olan nâresîdelerin yaş grupları incelendiğinde XV. yüzyılda 2-16 sayılar arasında değişen yaş gruplarının yoğunluğu sözkonusu iken bunun XVI. asırda bilhassa 2-10 yaşları arasında yoğunlaştığı görülmektedir. Ancak yaş gruplarına dayanarak sefere katılma yaşının tam olarak kaç olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir.

TABLO XXVIII : DEĞİŞİK DÖNEMLERE ÂİT NÂRESİDE YAŞ GRUPLARI

Yaş Grubu	Fâtih		1490		II. Bâyezid		1551-52		1561-62		1576-77	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	3.45	-	-
2	2	2.90	3	7.89	1	5.88	-	-	4	13.79	-	-
3	4	5.80	8	21.05	2	11.76	-	-	4	13.79	2	9.09
4	8	11.60	-	-	-	-	1	8.33	1	3.45	2	9.09
5	9	13.04	2	5.27	1	5.88	5	41.67	5	17.24	7	31.82
6	4	5.78	3	7.89	2	11.76	-	-	7	24.14	2	9.09
7	2	2.90	3	7.89	2	11.76	-	-	-	-	5	22.72
8	8	11.60	3	7.89	1	5.88	2	16.67	2	6.90	1	4.55
9	-	-	1	2.64	-	-	3	25	-	-	2	9.09
10	21	30.43	3	7.89	3	17.66	-	-	5	17.24	1	4.55
11	-	-	-	-	-	-	1	8.33	-	-	-	-
12	5	7.25	6	15.79	3	17.66	-	-	-	-	-	-
14	-	-	1	2.64	-	-	-	-	-	-	-	-
15	-	-	2	5.27	1	5.88	-	-	-	-	-	-
16	3	4.35	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Masum	1	1.45	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yetim	1	1.45	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Pir	1	1.45	3	7.89	1	5.88	-	-	-	-	-	-
Toplam	69	100	38	100	17	100	12	100	29	100	22	100

Yayaların başka işler ile uğraştıkları ve değişik hususiyetlerinin bulunduğu da görülmektedir. Nitekim 1490 tarihli piyâde defterinde Aydınkulu Ali çiftliğinde bulunan yaya Hamza v. Halil ve yamak olan oğlu Ahmed hakkında deftere düşülen

kayıtta dergâh-ı muallâ hekimlerinden Mevlâna Hacı Beğ'in tâlibi olduklarını ancak Hekim Hacı Beğ'in bunların yayalık yamaklıklarınının düşmesini istediği için ihraç olundukları belirtilmiştir⁵¹⁷. Aynı defterde mevkuf çiftlikler arasında yer alan Seydi v. Burhan çiftliğinin kayıplarından birinin takyeci olduğu ve Rumeli'nde Üsküb'de bulunduğu belirtilmiştir. II. Bâyezid devrine (1481-1512) tarihlenen yaya defterine göre Oruç v. Hızır çiftliğinde gâib-i köhne olarak kaydedilen Süleyman ve oğlu Umur için *muhasıl-ı ehl-i ilm imiş* kaydı konulmuştur⁵¹⁸. 1561-62 tahrîrinde bir nefer yamağın İstanbul'da Bezzâzistan'da dellâl olduğu kaydedilmiştir⁵¹⁹.

XV. yüzyılda nâdir olsa da yayaların başka yerlerde -özellikle- Rumeli'de buldukları kaydedilmiştir⁵²⁰. Ancak ayrıntılı olarak tutulan XVI. asır defterleri teşkilât içerisindeki bozulmayı göstermesi bakımından dikkat çekicidir. 1551-52 yılına âit piyâde defterinde mirlivâ hassına tâbi yaya çiftliklerinde yayaların çiftliklerinin tâbi olduğu köylerde oturmadıkları görülmektedir. Yayalardan bazıları Bergama'da Çukurbağ, Solak Halil mahallelerinde oturduğu gibi Bergama dışında Edremid'e bağlı Çoruk köyünde oturan yayalar da mevcuttur. Defterde yamakların hâriçten gelenlerinin geldikleri yerler de yazılmıştır. Bunların arasında Bursa, Saruhan, Menteşe (Çine), Karasi (İvrindi), Hamid (Yalvaç-ı Karaağaç), Aydın, Menteşe, Alâiye, Karaman vilâyetlerinden gelenler vardır. Yamakların halen oturdukları yerler incelendiğinde yamakların Bergama ve Tarhala mahallerinde oturdukları görülmektedir⁵²¹. Aynı şekilde serpiyâde hassına tâbi yayaların da çiftliklerinin dışında köy ve mahallelerde oturduğu dikkati çekmektedir. Serpiyâde hassına hâriçten gelen yaya ve yamakların Kütahya (Kula, Gedus, Lazıkiyye), Aydın (Birgi, Nazlı, Tire, Kestel) Mihaliç, Karasi (Balıkesri), Saruhan (Akhisar), Menteşe (Bozöyük, Tavas), Hamid (Denizli-i Karaağaç, Gölhisar), Teke, Karaman sancaklarından geldikleri kaydedilmiştir. Yamakların hâlen oturdukları yer arasında Bergama mahalleleri ve değişik köyler görülmektedir⁵²². XVI. asırda teşkilâtın bozulma sebepleri arasında sayılabilecek etkenlerden olan yaya ve yamakların kendi çiftliklerinin buldukları yerleri terkederek başka yerlerde ikâmet etmeleri sıkça rastlanılan bir durumdur. 1561-62 tarihli defterde yayaların bulunduğu yerler arasında Kozak t.Edremid, İvrindi, Evsembeğlü t. Ezine, Kebeler t. Başkelemiye, Yirce t. Tarhala, nefsi-i Menemen, Simavlı t. İvrindi dikkati çekmektedir. Yamakların Edremid, İvrindi, Ezine, Labseki, Çan, Nif ve Tarhala kazâlarına bağlı yerlerde oturdukları görülmektedir. 1576-77 yılına âit tahrîrde mirlivâ ve serpiyâde haslarına dâhil yayaların Bergama ve mahalle köyleri dışında başka kazâlara tâbi köylerde (Çoruk t. Edremid, Şab Ahmed t. Ezine, Sığircı t. Edincik, Kebeler t. Başkelemiye, Dekiş t. Tarhala, Pirce t. Tarhala, Şeyler t. Ayazmend, Gübek t. Ayazmend, Çandarlı t. Ayazmend, Germencilü t. Biga, Simavlı t. İvrindi, Karacahisar t. Tarhala) dahi

⁵¹⁷ BA., MAD 3, v. 44b.

⁵¹⁸ İAK, MC.O 116/6, v. 47b.

⁵¹⁹ BA., TD 334, s. 68.

⁵²⁰ BA., MAD 3, v. 7a.

⁵²¹ BA., TD 278, s. 3-8.

⁵²² BA., TD 278, s. 42-51, 78-79.

oturduğu görülmektedir. Hâriçten gelen yayaların içinde Aydın (Tire, Nazlı), Menteşe, Karaman, Saruhan (Manisa Seydi köyü,), Kütahya, Alâiye, Teke sancaklarından gelenler olduğu gibi Rumeli'den Selânik'den dahi gelenler kaydedilmiştir.

XVI. yüzyılda yayaların sipahilerle aralarında anlaşmazlıklar çıktığını da vâkidir. Yayalara yapılan müdahaleler belki de teşkilâtın kaldırılması sürecinde dikkati çeken bir noktadır. 1551-52 tahririnde Sazluca köyüne tâbi Sevindik oğlu Resul çiftliği yayalarının köyün sipahisi ile 150 dönüm yer ile ilgili olarak aralarında çıkan anlaşmazlıkta yayalık yere bitişik 30 dönüm yer yayalık yere ilâve olunmuştur⁵²³. Aynı şekilde Samed çiftliğine erbâb-ı tîmardan Ferhad'ın haksız yere müdahale ettiği kaydedilmiştir⁵²⁴. 1551-52 tahririnde Şehzâde hassına dâhil Şarabdâr köyünde bulunan Aydınkulu, Sarayludan ve Oruç v. Hızır çiftliklerine eminlerin müdahale ettikleri kaydedilmektedir⁵²⁵. Nevâhi-i Bergama kadısına yazılan 16 Zi'l-kade 987 (4.I.1580) tarihli bir hükümde Firuzlar köyünde bulunan piyâdelerden Yakub, çiftlikleri hâsılsız ve yerleri az olduğundan mevkuf yerlerden çiftliklerine ilâveler yapıldığını ancak mevkufât emininin o yerleri tekrar geri almak istediğinden şikâyet etmektedir. Aynı tarihli bir diğer hükümde de Elekli Mehmed Çiftliği piyâdelerinden Divâne Hacı sefere gitmemesinden dolayı ocağının hâsılı mirîye alındığı halde mevkuf eminlerinin daha para istediklerini bildirerek şikâyetini dile getirmektedir⁵²⁶.

1576-77 yılına âit tahrirde serpiyâde hassına tâbi çiftliklerde 14 tane azat edilmiş köle bulunmaktadır ki bunlardan üçü (Yuvan at. Hacı Nebi, Petre at. Pirî, Yuvan at. Seydi Mahmud) müslüman değildir⁵²⁷. Ayrıca 4 tane de zimmîye (Düka v. Yani, Yorgi v. Makri, Borci v. Yorgi, Dimo v. Kostantin) rastlanmaktadır ki bunlar için *hâric-i vilâyet amed* kaydı düşülmüştür⁵²⁸.

XVI. yüzyılda çiftliklerde tasarruf olunan zemin ve bağ dönümlerinin eksik de olsa kaydedildiği görülmektedir. 1551-52 tahririnde sancakbeği hassında olan çiftliklerde tasarruf edilen ve miktarı belirtilmiş olanların içinde 80-100 dönüm olan 3 çiftlik, 102-150 dönüm yeri bulunan çiftlikler ise 5 tanedir. Aynı tarihte yayabaşı tasarrufunda olan miktarı belirtilmiş 17 çiftlikte 65-100 dönüm yeri bulunan 5, 108-150 dönüm arası yeri bulunan 12 adettir. Bu tarihte Bergama'da mirlivâ tasarrufunda 929 serpiyâde tasarrufunda 2.053 dönüm olmak üzere toplam 2.982 dönüm yer bulunmaktadır. 1561-62 tarihli tahrirde sadece sancakbeği hassında bulunan çiftliklerin dönümleri belirtilmiştir ki toplam 991 dönüm yer tasarruf edilen hassın içinde 80-100 dönüm yeri bulunan 3, 128-158 dönüm yeri bulunan 5 çiftlik kayıtlıdır. Aynı durum 1576-77 tahriri için de söz konusudur.

⁵²³ BA., TD 278, s. 78.

⁵²⁴ BA., TD 278, s. 46.

⁵²⁵ BA., TD 278, s. 79, 42, 43.

⁵²⁶ BA., MD XLI, s. 342, 344/734.

⁵²⁷ BA., TD 569, s. 53-54.

⁵²⁸ BA., TD 569, s. 59.

XV ve XVI. yüzyıla âit tahrirlerde Bergama'nın bağı olduğu Biga piyâdeleri sancakbeğinin tasarrufunda bulunan çiftliklerin hâsıllarının kaydedildiği görülmektedir. Buna göre 1490 yılında hâsılı 30-100 akça arasında olan 6, 140-200 arasında 5, 250-500 arasında 3 olmak üzere toplam 14 çiftlik kayıtlıdır. Bu tarihte daha sonrakilerde görülmemekle birlikte yayabaşı tasarrufunda bulunan çiftliklerin hâsılları da kaydedilmiştir. Buna göre yayabaşı tasarrufunda geliri 50-100 akça arasında olan 24 çiftlik bulunurken geliri 140-500 arasında değişen 9 çiftlik vardır. 1561-62'de geliri 70-80 akça arasında değişen 4, 140-300 arasında ise 5 çiftlik mevcuttur. 1576-77'de durumda fazla bir değişiklik olmamakla birlikte 70-80 akça geliri olan 3, 140-300 arasında geliri bulunan 6 çiftlik kaydedilmiştir.

Ocak nizâmına göre piyâde beğlerinin alması gereken gelirlerin başında "*her ma'mul çiftlikden be-müd-i Burusa buçuk müd kendum ve buçuk müd arpa*"nın mukataa yoluyla elde edilen hâsılı bulunmaktadır. Ayrıca buna bâd-ı hevâ ve resm-i arûs gelirleri de dâhil edilmiştir. XVI. yüzyılda da gelirlerin neveleri değişmemiştir. Tablolarda görüleceği üzere buğday ve arpa üzerinden alınan gelirlerde yıllara göre bir farklılaşma söz konusudur. Ancak âit oldukları dönemin ekonomik şartları ve ocaklara kayıtlı yamakların sayılarındaki değişme gözönünde bulundurulduğunda bunun genel bir azalmayı gösterdiği dikkati çekmektedir. Yayabaşılıkların gelirleri 1490'da 3.024 akça iken yüzyıl ortalarında 4.030'a yükselmiş ancak 1576-77'de 2.400 akçaya kadar düşmüştür.

TABLO XXIX : 1490'DA SERPİYÂDE HASSİ GELİRLERİ

Tasarruf	Kendum-Arpa Müd	Kıymet	Bâd-i heva, resm-i arus	Yayabaşı çiftliği	Toplam
Serpiyâde ⁵²⁹	14	840	96	440	1.376
"	14	840	108	700	1.648
Toplam	28	1.680	204	1.140	3.024

TABLO XXX : 1551-52 VE 1561-62 YILLARINDA PİYÂDE ÇİFTLİKLERİ GELİRLERİ

Tasarruf	Buğday		Arpa		Bâd-i hevâ cürm-i cinayet resm-i arushâne	Hassa çiftlikler	Toplam
	Müd	Kıymet	Müd	Kıymet			
Mirlivâ ⁵³⁰	5	700	5	300	300	-	1.300
Serpiyâde ⁵³¹	11.5	1.840	11.5	690	-	1.500	4.030
Toplam	61.5	2.540	61.5	990	300	1.500	5.330

⁵²⁹ BA., MAD 3, v. 49a, 52b. Bu gelirler aynı döneme âit bir diğer defter olan İAK, MC.O 116/6, v. 50a'da tekrarlanmıştır.

⁵³⁰ BA., TD 278, s. 8; BA., TD 334, s. 11.

⁵³¹ BA., TD 278, s. 52; BA., TD 334, s. 74.

TABLO XXXI : 1576-77'DE PİYÂDE ÇİFTLİKLERİ GELİRİ

Tasarruf	Buğday		Arpa		Bâd-i hevâ cürm-i cinayet resm-i arushâne	Hassa çiftlikler	Toplam
	Müd	Kıymet	Müd	Kıymet			
Mirlivâ ⁵³²	5	800	5	400	300	-	1.500
Serpiyâde ⁵³³	10	1.600	10	800	-	-	2.400
Toplam	15	2.400	15	1.200	300	-	3.900

Piyâde ve müselleme teşkilâtının 990/1582'de lağvedilerek⁵³⁴ mensublarının reâyâ yazılmalarının ardından tasarruflarında olan çiftlikler tîmar ve zeâmete verilmiştir. Ancak teşkilâtının kaldırılmasının ardından tîmara verilen çiftliklerin hâsıllarının gerçek durumu yansıtmaması ve çiftliklerin Anadolu'da meydana gelen Celâfî karışıklıkları sebebiyle çiftliklerin *harab ve mahsûllerinin nâyâb* olmasından dolayı istenilen gerçekleştirilememiştir.

TABLO XXXII : PİYÂDE TEŞKİLÂTININ LAĞVININ ARDINDAN TÎMARA VERİLEN ÇİFTLİKLER VE GELİRLERİ

Timar Sahibi	Hâsıl	İndirilmiş Hâsıl
Z. Macar Ahmed ⁵³⁵	14.383	9.050
Z. Arslan v. Miralem Fuad Ağa ⁵³⁶	3.000	1.000
T. Hüseyin ⁵³⁷	10.000	3.333
Z. Kâtib Numan ⁵³⁸	4.800	2.100
Z. Hamza Çavuş v. Pir Ahmed ⁵³⁹	6.300	-
T. Manisalu Mehmed v. Hüseyin ⁵⁴⁰	8.994	-
Toplam	47.477	-

TABLO XXIII : RUZNÂMÇE KAYITLARINA GÖRE TÎMARA VERİLEN PİYÂDE ÇİFTLİKLERİ

5 Şa'ban 999 (29.V.1591)'da Macar Ahmed'in zeâmetinde bulunan çiftlikler ⁵⁴¹			
Çiftlik	Diğer Adı	Yeri	Hâsıl
Ortapare ve Taşluğecid	-	sınur-ı Kınık	1.542
Nesimî b. Ahmed	-	Hatunili	2.500
Hac Mustafa b. Sinan Fakih	-	Küçükemeklü	1.500

⁵³² BA., TD 569, s. 9.

⁵³³ BA., TD 569, s. 61.

⁵³⁴ Feridun M. Emecen, *a.g.e.*, s. 152.

⁵³⁵ TK., KKA., TD 140, v. 230b-232a; BA., TD 683, s. 15.

⁵³⁶ TK., KKA., TD 140, v. 232a-233b; BA., TD 683, s. 29.

⁵³⁷ TK., KKA., TD 140, v. 234b; BA., TD 683, s. 38.

⁵³⁸ TK., KKA., TD 140, v. 229b-230b; BA., TD 683, s. 39.

⁵³⁹ TK., KKA., TD 140, v. 235a; BA., TD 683, s. 40.

⁵⁴⁰ TK., KKA., TD 140, v. 233a-234b; BA., TD 683, s. 44.

⁵⁴¹ BA., Rûznâmçe 136, s. 592-3.

Ömer v. Memi	-	Hamzakocalu	200
Süleyman v. Hamzakocalu ve Şa'ban b. Seydi Ahmed	-	"	820
Kurd v. Ya'kub	-	Arablu	3.500
... Ramazan	-	Köseler	2.000
İlyasca	Halife oğlu Dâvud	Çavdar tâbi-i Tarhala	2.890
Ömer	-	Kınık, sınır-ı Bölücek	150
-	-	-	1.500
Toplam	-	-	16.602
21 Cemâzie'l-evvel 999 (13.III.1591) tarihli timar tevcihinde Manisalu Mehmed v. Hüseyin'in timarında olan çiftlikler⁵⁴²			
Murâd b. Kara Hüseyin	Hacı yeri	K. Evpanlu	1.200
Bâli oğlu	Dündaroğlu	"	1.300
Karatimur	Yusuf Fakih	Ayasili	800
Büyükoğlu Resul	Salaroğlanların- dan Dâvud	t. Tarhala	1.200
Oğulbeği Kara	Emirza	Bölücek	1.200
Tomaloğlu	Kuru Musa	"	1.200
Ya'kub v. Güyük	Kara İlyas	Şarabdar	1.200
Alişan Çelebi b. Satık	-	Toğancı	350
Nasuh v. Ali	-	Toğancı, sınır-ı Ayasili	350
Abdurrahman v. Ahmed Çelebi	-	Sucahlu, sınır-ı Kınık	600
Toplam	-	-	9.000
11 Şa'ban 1004 (10.IV.1596) tarihli timar tevcihine göre Manisalu Mehmed v. Hüseyin'in timarında bulunan Biga piyâde çiftlikleri⁵⁴³			
Murâd b. Kara Hüseyin	Hacı Ali	K. Evpanlu	1.150
Babaoğlu	Dündaroğlu	"	1.200
Karatimur	Yusuf Fakih	K. Ayasili	632
Oğulbeği Kara	Mukaddem Emirza	Bölücek	800
Tomal	Korcu Musa	"	800
Yakub ve Karabeğeldik	Karailyas	Şarabdâr	800
Budaklu Musa	Mezidoğlu	"	2.462
Abdurrahman b. Ahmed Çelebi	-	Şeyhlü sınır-ı Kınık	400
İlyas v. Döğer ve Ramazan b. İbrahim	-	Yaya	600
Ömer	-	Kınık sınır-ı Bölücek	150
Toplam	-	-	9.000
15 Ramazan 1004 (13.V.1596)'de Hamza'nın tahvilinden Bergama kale muhafızı Mehmed'in timarında olan çiftlikler⁵⁴⁴			

⁵⁴² BA., *Rûznâmçe* 136, s. 557.

⁵⁴³ BA., *Rûznâmçe* 184, s. 337.

⁵⁴⁴ BA., *Rûznâmçe* 184, s. 367.

Hüseyinlü	-	Hatunköyü	300
Kokurcuk ?	-	nezd-i Hamzalu	300
Solak	-	Evpanlu	250
-	-	Evpanlu nezd-i Hacı Hüseyin pınarı	300
Çök ?	-	Evpanlu ve Solak çiftliği	300
Toplam	-	-	1.450
18 Cemâzie'l-ahir 1005 (6.II.1597)'de Ahmed v. Mehmed'in 15.599 akçalık timarına dâhil Biga piyâde çiftlikleri⁵⁴⁵			
Dilekçioğlu Süleyman	-	Firuzlar	2.250
Bayramıçkulu ve Firuz ve Dâvud oğlu Yakub	-	"	2.750
Karaca	Turbeği	Yusufbeği t. Tarhala	1.100
Toplam	-	-	6.100
16 Ramazan 1005 (3.V.1597)'de Dergâh-ı âli çavuşu Osman Çavuş'un zeâmetine dâhil çiftlikler⁵⁴⁶			
Umurşeyh	-	-	100
İplikçi	-	-	140
Bektaş	-	-	60
Toplam	-	-	300

Hüdâvendigâr, Saruhan, Karasi, Biga ve Kocaili sancaklarında tîmara verilen yaya çiftliklerinin 1595 yılına âit tahririnde evâhir-i Safer 1004 (26.X-3.XI.1595)'de zeâmet ve tîmar çiftliklerinin bazılarının Celâlî istilâsında harap bazısının dahi geçen zamanla bulunmadıkları ve zeâmet sâhiplerinin sefere eşmeğe kâdir olmadıklarından bırakıp gittikleri kaydedilmektedir. Defterde yer alan kayıtlar üzerinde yapılan düzeltmelerde hâsılların üzerlerinin çizildiği ve "nısf" veya "sülüs olmuşdur" kaydının düşüldüğü görülmektedir. Anlaşıldığı üzere bu dönemde çiftliklerin gelirlerinin yarıya veya üçte bire kadar düşmüştür. Durumun düzeltilmesi için defterlerde yer alan hâsıllarda tenzil yapılması uygun görülmüştür. Buna göre çiftliklerde yazılan mikdarın sülüsünün yani 1/3'inin "fûrû-nihâde" edilmesi usûlü esas alınmıştır⁵⁴⁷. Yeni durumun tespiti için Sâbık Kaptan Paşa olan Vezir Cafer Paşa⁵⁴⁸ görevlendirilmiştir. Netice olarak ortaya çıkardığı problemlerin çözümü için ocakların lağvı beraberinde başka meseleleri de beraberinde getirmiştir⁵⁴⁹.

⁵⁴⁵ BA., *Rûznâmçe* 196, s. 27.

⁵⁴⁶ BA., *Rûznâmçe* 196, s. 98;

⁵⁴⁷ Feridun M. Emecen, *Manisa*, s. 153; BA., *TD* 683, s. 4'de yer alan hükümde bu durum "yazuları nısf ve sülüs ve bi-hâsıl olanların tahammüllerine göre fûrû-nihâde ve bi-hâsıl olmağla" sözleriyle açıklanmaktadır.

⁵⁴⁸ İ. Hâmi Danişmend, *Osmanlı Devlet Erkâmı Sadr-ı A'zamlar (Vezir-i A'zamlar), Şeyh-ül-İslâmlar, Kapdan-ı Deryalar, Baş-Defterdarlar, Reis-ül-Kütâblar*, İstanbul 1971, s. 185.

⁵⁴⁹ Receb 1000 (13.IV-12.V.1592)-Şevvâl 1001 (1-29.VII.1593) tarihlerine âit mühimme defterinde Aydın ve Hüdâvendigâr kadılarına yazılan hükümde daha önce piyâde ve müselleme tâifesinin piyâdelik ve müsellemliklerinin kaldırılarak kendileri reayaya bağlandıkları ve çiftliklerinin

D. KONAR-GÖÇER ZÜMRELER: YÖRÜKLER

Anadolu'da Selçuklu Devleti'nin Moğollar karşısında hâkimiyetini devam ettirememesi ve Moğolların önünden Anadolu'nun batısına bir sel gibi dağılan Türkmen boyları Bizans Devleti sınırına kadar dayanmışlardır. Yeni gelen bu gruplar nisbeten boş buldukları bu arazide eski ve yeni iskân mahallerinde yerleşmişler, XIII ve XIV. yüzyıllarda bu coğrafyayı hâkimiyetleri altına aldıkları gibi Türkleştirmişlerdir. Anadolu'ya gelişlerinden itibaren geçen zaman dilimi içerisinde göçer-evli, göçer-evliler, göçerler, göçer yörük veya konar-göçer yörük denilen hayat tarzlarını ifâde eden kelimelerle anılmışlardır. Osmanlı döneminde genellikle *Türkmen* veyâ *Yörük* adıyla tanınan gruplar göçebe hayatı terk ederek, yarı-göçebe bir tarzda yaşamaya başlamışlardır⁵⁵⁰. Anadolu'da Kızılırmak'ın batısında ve Rumeli'de geçiş bir bir coğrafyada yaşayan ve aşiret olarak anılan bu topluluklara *Yörük* adı verilmiştir. Sâhip oldukları hayvan sürüleriyle yaylak-güzlek-kışlak arasında göçen, meydana getirdikleri iskân mahallerinde geçici olarak yerleşen bu insanlar tam manasıyla göçebe hayatın şartlarını yaşamadıkları, yerleşik hayat ile göçebelik arasında ara bir yaşam tarzı sürdürdükleri için konar-göçer olarak nitelenmektedir.

Bergama'da da yerleşik nüfus ile aralarında içtimaî, iktisadî ve hukukî açıdan farklılıklar bulunan cemâat olarak kaydedilmiş önemli miktarda konar-göçer bulunmaktadır.

Hüdavendigâr livâsı kanunnâmesinde de belirtildiği üzere yerli olan *râiyyetin müteferrik* olsa bile yerine getirilmesi kanûn-ı kadîm olarak değerlendirilmektedir. Bir yerde 15 yıl oturan kimsenin ise göçürülmesi yasaklanmaktadır. Şehirde 15 yıl oturan kimse de *râiyyet* statüsünden *şehirlü* sınıfına geçmektedir⁵⁵¹.

Toprağı olmayan konar-göçer yörüklerin evli olanlarından *bennâk resmi* alınmaktadır⁵⁵². Hüdavendigâr kanunnâmesinde belirtildiği üzere bu vergi 12 akçadır. Yörüklerden vergi koyun kırkımında alınırken kanunnâme *Abril* ayında toplanacağını, resm-i ganemin iki koyuna bir akça olduğu, ağıl resminin ise sürüden üç akça alınacağını kaydetmektedir.

Bergama kazasında bulunan cemâatlarla ilgili olarak 1521-22 tarihli evkâf, 1530 tarihli muhâsebe-icmâl defterinde sayılarını içeren bilginin dışında 1573 yılına âit mufassal vakıf ve tarihsiz bir vakıf tahrîr defterinde bilgi bulunmaktadır. Özellikle

iltizama verildiği kaydedilmektedir. 1 Rebi'ü'l-ahir 999 (27.I.1591) tarihinde iltizama verilen çiftlikleri alanların çiftlikleri satmaları ve defterlerini getirmemelerinden dolayı çiftliklerin tekrar satıldığı için konunun incelenmesi istenmektedir. Bkz. BA., *Mühimme Zeyli VI*, s. 82/223 ve 233.

⁵⁵⁰ İlhan Şahin, "XVI. Yüzyıl Osmanlı Anadolu Göçebelerinin İdarî ve Sosyal Yapısı", *Tarih Enstitüsü Dergisi Prof. Dr. M. Münir Aktepe'ye Armağan*, S. 15, Sene 1995-1997, s. 254-255.

⁵⁵¹ BA., *TD 23 (Eski nu. 808)'den naklen Ömer Lütfi Barkan, Kanunlar*, s. 2-3; Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri 2. Kitap II. Bâyezid Devri Kanunnâmeleri*, İstanbul 1990, s. 179-187; aynı yazar, *a.g.e.*, C. 7, I. Kitap Kanunî Sultân Süleyman Devri Kanunnâmeleri (IV), II. Kitap II. Selim Devri Kanunnâmeleri, İstanbul 1994, s. 431-434.

⁵⁵² Feridun Emecen, "Bennâk", *D. İ. A.*, C. 5, İstanbul 1992, s. 458-459.

1573 yılına âit evkâf defterinde karşılaştığımız vakfa mensup cemâatlerin isimleri ve bu tarihteki nüfus, yerleşme mahalleri hakkında bilgi temin etmek mümkündür.

1530 tarihli defterin icmâl olması dolayısıyla konar-göçer grupların nitelikleri hakkında fazla bilgi sâhibi olamamaktayız. Bu tarihte toplam 8 cemâatin mevcudiyeti görülmekle birlikte bunlardan birisi nefse dâhil cemâat olarak kaydedilen zimmîlerdir. Defterde mahalle teşkil etmemeleri bakımından cemâat olarak yazılmış gayr-i müslimler şehrin nüfusu içerisinde kabul edilmişlerdir. Diğer cemâatlerden ikisi padişah hasları arasında bulunan yörükân-ı Bergama ve Yörükân-ı Karacalar'dır. Zeâmet ve timarlar arasında kayıtlı 3 cemâat ise Canbazân, Yaycılar ve Yörükân-ı Şehzade adlarını taşımaktadır. Selâtin evkâfı içerisinde ise Kürekçiyân-ı Nehr-i Giresun ve Cemâat-i müteferrika kaydedilmiştir.

TABLO XXXIV : 1530'DA BERGAMA'DA CEMÂATLER⁵⁵³

Cemâat	Hâne	Müc.	İmam	Hâsıl	Tasarruf Türü
Yörükân-ı Bergama	356	6	-	8.500	PH.
Yörükân-ı Karacalar	333	120	-	-	"
Canbazân	7	3	-	-	T.
Yaycılar	19	10	-	527	"
Yörükân-ı Şehzâde	30	4	-	961	"
Kürekçiyân-ı Nehr-i Giresun	43	7	-	966	SV.
Reâyâ-yı müteferrika	449	58	4	5.286	"
Toplam	1.237	208	4	16.240	-

Tahrîrlerde cemâat isimlerinin bazılarının yörük olarak bazılarının ise sadece adları ile yazılmış oldukları dikkati çekmektedir. Cemâatlerin içerisinde müstakil olarak isimleriyle kaydedilen cemaatler arasında şunlar dikkati çekmektedir :

Arpaçlar ve Esirciyân⁵⁵⁴ : 1573 yılına âit evkâf defterinde padişah evkâfına dâhil Bergama'ya tâbi ve birlikte kaydedilen bu iki cemâatin toplam 9 h. ve 4 m.'den müteşekkil nüfusu kaydedilmiştir. Esirciyân cemâatinin *Ali b. Resul* neslinden gelen 2 h. 4 m.'den oluştuğu görülmektedir. Bu tarihte cemâatlerin 108 akça geliri kayıtlıdır. Aynı defterde şehzâde hasları içerisinde cemâat-i müteferrika arasında da kaydedilen cemâatin 17 h. 10 m. nüfusu ve 204 akça gelirin bulduğu kaydedilmiştir.

Asar⁵⁵⁵ : 1573 tahrîrinde 2 h. 2 m. nüfusu ile kayıtlı cemâatin 24 akçalık geliri kayıtlıdır.

⁵⁵³ BA., TD 166, s. 188, 192-192.

⁵⁵⁴ TK., KKA., TD 570, v. 34b, 145a.

⁵⁵⁵ TK., KKA., TD 570, v. 180b.

Çânâzân ⁵⁵⁶ : 1530 tarihli icmâl defterinde 7 h. ve 2 m. olarak kayıtlı cemâatin hâsılı belirtilmemiştir. Daha sonraki tahrirlerde bu cemaate rastlanılamamıştır.

Çakırlar ⁵⁵⁷ : 1573 mufassalında *Uzunevhadlu* köyünde bulunan otlığın Bergama kadısı hücceti ile Çakırlar cemâati yörükleri tarafından *kışla* olarak tasarruf edildiği kaydedilmektedir. Bu cemâatin cümlesinin *Hamza, Pir Ali, Ömer ve gayri* olduğu belirtilmiştir. *Ali Beğ Acem*'in zeâmetinde bulunan köye kayıtlı otlığın geliri 120 akçadır. Ayrıca konar-göçer ekrâd yörükânı tâifesine mensup Çakırlar cemâatinin Anadolu ve Rumeli'de çok geniş bir coğrafyaya yayıldığı tespit edilmektedir⁵⁵⁸.

Çalcılar ⁵⁵⁹ : 1521-22 tarihli vakıf defterine göre cemmatin 84 akça bennâk resmi alınan 7 h. müteferrik nüfusu bulunmaktadır. Sonraki tahrirlerde bu cemaat mevcut değildir.

Dereköylü ⁵⁶⁰ : 1539-40 tarihli defterde şehzâde hassına dâhil olan cemâatin 17 h., 13 m. nüfusu bulunmaktadır. 1570 icmâllerinde hassa olan cemâatin hâsılı kaydedilmemiştir. 1573 yılına âit mufassal tahrirde de atik deftere atıfla cemâatin *hali* olduğu kaydedilmiştir.

Esedler ⁵⁶¹ : 1521-22 tarihli vakıf defterinde 9 h. nüfus ile kayıtlı cemâatten 108 akça bennâk resmi alınmaktadır. Daha sonra yapılan tahrirlerde bu cemaatin ismine tesadüf olunamamıştır.

Evrencelü ⁵⁶² : 1573 tarihli evkâf tahririnde Bergama'ya tâbi ve *Ilıca* köyünde bulunan cemâat 14 h. ve 8 m. nüfusdan müteşekkildir. Bu tarihteki geliri 168 akça olarak kayıtlıdır.

Fesleke ⁵⁶³ : 1521-22 yıllarına âit vakıf defterinde 5 h. nüfusu bulunan cemâatin 60 akça bennâk resmi bulunmaktadır.

Hoca Ömerlü ⁵⁶⁴ : 1521-22 tarihli vakıf defterinde 99 h. ve 27 m.'den müteşekkil müteferrik cemâat olarak kayıtlı bu cemâat en fazla nüfusu teşkil etmektedir. Bu cemâatten 1.188 akça bennâk resmi alınmaktadır. 1573'de cemâatin nüfusunun 79 h. 55 m.'e gelirinin ise 848 akçaya yükseldiği tespit edilmektedir.

İsaoglu ⁵⁶⁵ : 1521-22 tarihli evkâf tahririnde *yaylak-ı merât*'da kaydedilen bu yörük cemâatinin 84 akça bennâk resmi veren 7 h. müteferrik nüfusu kaydedilmiştir.

⁵⁵⁶ BA., TD 166, s. 191.

⁵⁵⁷ TK., KKA., TD 75, v. 341b-342a.

⁵⁵⁸ Cevdet Türkay, a.g.e., s. 286-287.

⁵⁵⁹ BA., TD 113, s. 43.

⁵⁶⁰ BA., TD 198, s. 11; TK., KKA., TD 208, v. 6a; BA., MAD 1289, s. 14; TK., KKA., TD 75, v. 303a.

⁵⁶¹ BA., TD 113, s. 36.

⁵⁶² TK., KKA., TD 570, v. 34b.

⁵⁶³ BA., TD 113, s. 36.

⁵⁶⁴ BA., TD 113, s. 34-35; TK., KKA., TD 570, v. 145a.

⁵⁶⁵ BA., TD 113, s. 43;

Kanlıcıyan⁵⁶⁶ : 1573 tarihli evkâf defterinde karşılaştığımız Bergama'ya tâbi cemâat 39 h., 22 m.'den müteşekkil nüfus ile kaydedilmiştir. Cemâatin 468 akça vergi verdiği görülmektedir.

Karaisalar⁵⁶⁷ : 1573'de müteferrik reâyâ arasında ve Bergama'ya tâbi olarak kaydedilen cemâatin 9 h. 3 m. nüfusu ile 108 akça geliri kayıtlıdır.

Kürekçilü⁵⁶⁸ : 1573 yılına âit evkâf defterinde padişah hassına dâhil 6 h. 3 m.'den müteşekkil nüfusu bulunan Bergama'ya tâbi cemâatin 72 akça geliri bulunmaktadır.

Menteşelü⁵⁶⁹ : 1573'de Nevâhi-i Bergama'ya tâbi cemâatin 14 h., 8 m. nüfusunun bulunduğu kayıtlıdır. 168 akça vergi alınmaktadır. Nüfus içerisinde *Şirmerd atik-i Hacı Ali* adlı bir azadlı köle dikkati çekmektedir. Aynı defterde reâyâyı müteferrika arasında Bergama'ya tâbi olarak kayıtlı bulunan cemâatin 4 h. 2 m. ve 48 akça geliri bulunmaktadır.

Musa Çaltusu/Cafer⁵⁷⁰ : 1521-22 tarihli vakıf tahririnde 50 h., 3 m. nüfusu bulunan *Musa Çaltusu* cemâatinin 600 akça bennâk vergisi kayıtlıdır. 1573 yılına âit evkâf defterinde Bergama'ya tâbi cemâatin *Çukurağıl* köyünde bulunduğu ve defter-i atikte *Yörükân-ı Musacalusu* olarak anıldıkları kaydı düşülmüştür. Bu devirde 10 h., 2 m. nüfusu kayıtlı cemâatin 120 akça geliri bulunmaktadır.

Müteferrika-i Söğüd⁵⁷¹ : 1573 tarihli evkâf tahririnde Sultan Murâd evkâfına dâhil ve Bergama'ya tâbi olarak kaydedilen cemâat, 10 h., 7 m. nüfustan müteşekkildir. Bu tarihte gelirleri 120 akça olarak kaydedilmiştir.

Okçular⁵⁷² : 1521-22 tarihli vakıf defterinde 17 h. 1 m. nüfusu bulunan cemâat 204 akça bennâk resmi vermektedir. Türkmân ekrâdı tâifesinden *Okcu*, *Okcular*, *Okcuoğulları*, *Okcuoğlu* adlarını taşıyan aşiretin Anadolu ve Rumeli'nin değişik sancaklarında ve geniş bir coğrafyada yayılma alanı bulunduğu görülmektedir⁵⁷³.

Otcular⁵⁷⁴ : 1521-22 tarihine âit evkâf tahririnde Bergama'ya tâbi bu yörük cemâatinin 39 h. ve 13 m.'den ibaret 468 akça bennâk resmi alınan nüfusunun bulunduğu kaydedilmiştir.

Temürcüler⁵⁷⁵ : 1521-22 tarihli mufassal evkâf defterinde *cemâat-i yörükân ki Temürcüler dirler* kaydı ile Bergama'ya tâbi olarak kaydedilmişlerdir. 35 h. ve 1 m.'den ibaret bu cemâat vakfa 420 akça bennâk resmi vermektedir. 1573 yılına âit

⁵⁶⁶ TK., KKA., TD 570, v. 33b.

⁵⁶⁷ TK., KKA., TD 570, v. 145a.

⁵⁶⁸ TK., KKA., TD 570, v. 145a.

⁵⁶⁹ TK., KKA., TD 570, v. 33b, 145a.

⁵⁷⁰ BA., TD 113, s. 35; TK., KKA., TD 570, v. 34b.

⁵⁷¹ TK., KKA., TD 570, v. 176b.

⁵⁷² BA., TD 113, s. 36.

⁵⁷³ Cevdet Türkay, a.g.e., s. 130, 610.

⁵⁷⁴ BA., TD 113, s. 43.

⁵⁷⁵ BA., TD 113, s. 33; TK., KKA., TD 570, v. 145a.

evkâf defterinde şehzâde hassı içerisinde bulunan cemâatin 55 h. nüfusu ve 660 akça geliri kaydedilmiştir.

Yaycılar ⁵⁷⁶ : Türkmân yörükânı tâifesinden olan bu cemâatin çok geniş bir alanda yerleştikleri görülmektedir⁵⁷⁷. 1530 yılında hazırlanmış icmâl defterinde timarlar arasında yer alan cemâatin 19 h. ve 10 m. nüfusu ve 527 akça yıllık geliri kaydedilmiştir.

Yörükân-ı Bayramlı ⁵⁷⁸ : 1573 tarihli evkâf defterinde Bergama'ya tâbi cemâat 8 h. 3 m. nüfusu ve 96 akça geliri ile kaydedilmiştir.

Yörükân-ı Candar ve Sülemişler : 1573 tarihli evkâf defterinde Bergama'ya tâbi ve *Turbak yöresinde* bulunduğu kaydedilen cemâatin 9 h., 7 m. nüfusu bulunduğu yazılıdır. Cemâatin 108 akça geliri mevcuttur.

Yörükân-ı Karadânişmendli ⁵⁷⁹ : 1573 tarihli evkâf defterinde karşımıza çıkan cemâat 3 h. nüfusu ve 36 akça vergisi ile kayıtlıdır.

Yörükân-ı Timurtaş ⁵⁸⁰ : 1573 yılına âit mufassal vakıf defterinde *Ürgüder* köyünde bulunan cemâatin 2 h. 1 m. nüfusu ve 24 akça geliri kaydedilmiştir.

Yörükân-ı Türk Göçe Sıgmaz ⁵⁸¹ : 1573 tahririnde müteferrik reâyâ arasında bulunan, *Yörükân-ı Türk Göçe Sıgmaz* isimiyle anıldığı kaydedilen cemâat 57 h. 42 m. nüfusu ve 684 akça geliri ile kayıtlıdır.

Yörükân-ı Şehzâde ⁵⁸² : 1530 tarihli muhâsebe-icmâl defterinde 30 h. ve 4 m. olarak kayıtlı nüfusu bulunan ve timarlar arasında yer alan cemâatin 961 akça hâsılı kayıtlıdır.

Yörükân-ı Bergama ⁵⁸³ : 1530 icmâlinde padişah hasları içinde 356 h., 6 m. nüfus olarak 8.500 akça hâsıl ile kaydedilmişlerdir. Defterde kaydedilen Bergama yörüklerinin hangileri olduğu hakkında tafsilât bulunmamaktadır. 1539-40 tarihli icmâl defterinde şehzâde hasları dâhilinde bulunan cemâatin 30 h. ve 22 m.'den müteşekkil nüfusu kaydedilmiştir. 1570 icmâllerinde Nevâhi-i Bergama'ya tâbi cemâatin hâsılı kaydedilmemiştir. 1573 tarihli mufassal tahrirde ise atik deftere atıfla cemâatin *hâli* olduğu kaydı düşülmüştür.

Bergama bölgesine mahsus olarak defterde *Cemâat-i Kürekciyân-ı Nehr-i Giresun* adıyla konar-göçer bir cemâat kaydedilmektedir. Geçimlerini Giresun nehrinde çeltik üretimi ile temin ettiği anlaşılın cemâatin faaliyetleri ile ilgili ayrıntılı bilgi temin edilememiştir. 1521-22 tarihli evkâf defterinde Sultan Murâd evkâfına dâhil olan cemâatin nüfusu 43 h. ve 1 m. olarak kayıtlıdır. Vakfa onikişer akçadan

⁵⁷⁶ BA., TD 166, s. 191.

⁵⁷⁷ Cevdet Türkay, a.g.e., s. 767.

⁵⁷⁸ TK., KKA., TD 570, v. 34a.

⁵⁷⁹ TK., KKA., TD 570, v. 34a.

⁵⁸⁰ TK., KKA., TD 570, v. 180b.

⁵⁸¹ TK., KKA., TD 570, v. 145a.

⁵⁸² BA., TD 166, s. 191.

⁵⁸³ BA., TD 166, s. 188; BA., TD 198, s. 11; TK., KKA., TD 208, v. 6a; BA., MAD 1289, s. 14; TK., KKA., TD 75, v. 303a.

516 akça resim veren cemâatin hâsılı 966 akçadır. 1530 icmâline göre Bergama kazasında bulunan selâtin evkâfı arasındaki cemâatte 43 nefer ve 7 m. kaydedilmiştir. Bunların vakfa onikişer akça verdikleri ve cürm-i cinayet, resm-i 'arushâne ve resm-i ganeminin 966 akça olduğu belirtilmiştir. 1573 yılına âit evkâf defterinde, defter-i atikde 43 nefer kaydedilen cemâatin *Yaycılı, Yusufbeğlü, Palamudlu, Gökbaşlar* adlı köylerde ve diğer yerlerde buldukları yazılmıştır. Cemâat 516 akça resm, 150 akça kovan resmi ve 300 akça diğer vergiler olmak üzere 966 akça vergi vermektedirler. Ancak senelik mahsulünün gâh 12.000 gâh 11.000 akça olduğu da belirtilmiştir. Evâil-i Zî'l-hicce 1015 (30.III-9.IV.1607) tarihli evkâf defterinde vakfa tâbi cemâat vakfa 12'şer akça verdikleri ve yekûnunun 966 akça olduğu kayıtlıdır⁵⁸⁴.

Tahrîrlerde Bergama'da ayrı bir hususiyet arzemesi bakımından *Karacalar* cemâatinin de ayrı bir yer tuttuğu görülmektedir. Karasi sancağında teşkilâtlanmış bulunan Karaca yörükleri idarî ve hukukî bakımdan aynı yörük topluluğuna tâbi idiler. Padişah hassına tâbi olan Karacalar aynı adla anılan bir kadî'nun idaresi altında bulunuyorlardı. Bennâkleri 12, mücerredleri 6'şar akça vergi vermekteydiler. Bu vergilerin yanı sıra ağnam ve bâd-i hevâ vergileri de mukataa yoluyla toplanmaktaydı⁵⁸⁵. *Karaca, Karacalar, Karacalu* adlarını taşıyan Türkmân tâifesinden olan ve Anadolu ile Rumeli'de değişik bölgelerde yaşadıkları tespit edilen bu yörük topluluğu hakkında tafsilâtlı malumât elde edilememiştir⁵⁸⁶.

1530 tarihli muhasebe icmâl defterinde padişah hasları arasında yer alan cemâatin kayıtlı oldukları iskân mahalleri belirtilmeden 333 h. ve 120 m.'den ibâret nüfusları kaydedilmiştir. Bu tarihte cemâatin hâsılı belirtilmemiştir. 1539-40 tarihli icmâl defterinde cemâat 8.500 akça hâsıl ile padişah hasları arasındadır⁵⁸⁷.

Karacalar, 1539'da nefis, 48 köy, 1 cemâat; 1573'de nefis, 59 köy, 1 cemâat olarak kaydedilmiştir. 1539'da Karacalar cemâati olarak 482 nefer kayıtlı iken bu sayı 1573'de yeni köylerin ilâvesiyle % 19.29'lük artışla 575 nefere yükselmiştir. Saruhan sancağı'nda da teşkilâtlanmış Karaca-hânelerin Manisa kazası'ndaki durumuna bakıldığında 1531'de 400 nefer civarında olan nüfusun artarak 1575'de 664 nefere yükseldiği görülmektedir⁵⁸⁸. 1567 tarihli vakıf defterinde Bölücek köyünde bulunan Karacaların avârızhâneleri için 1.600 akçanın gelirinin tahsis edilmiştir⁵⁸⁹.

1573 tahrîrinde bazı yörük cemâatlerinin isimlerinin kaydedilmediği, civarında buldukları köyün ismiyle yazıldıkları dikkati çekmektedir. 1573 yılına âit evkâf defterinde Bergama'ya tâbi *Yaylalu* köyü civarında bulunan cemâatin 14 h. nüfusu ile 168 akça geliri kayıtlıdır⁵⁹⁰. Bu defterde Bergama'ya tâbi ve *Candarlu* köyünde bulunan cemâatin nüfusu 16 h., 6 m.'den oluşmaktadır. Bu tarihteki geliri

⁵⁸⁴ BA., TD 113, s. 26; BA., TD 166, s. 192; TK., KKA., TD 570, v. 145a; BA., MAD 617, s. 245.

⁵⁸⁵ Feridun M. Emecen, *Manisa*, s. 138-139.

⁵⁸⁶ Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 98.

⁵⁸⁷ BA., TD 166, s. 188; BA., TD 198, s. 9.

⁵⁸⁸ Feridun M. Emecen, *Manisa*, s. 139.

⁵⁸⁹ TK., KKA., TD 580, v. 163b.

⁵⁹⁰ TK., KKA., TD 570, v. 34a.

192 akçadır⁵⁹¹. Bu tarihte isimleri belirtilmeden kışladıkları köy ile kaydedilen iki cemâat mevcuttur. Bunlardan *İlbeği* köyünde kışlayan cemâat 19 h. 9 m. ile 228 akça; *Buryacık* köyünde kışlayan cemâat ise 9 h. ve 7 m. 108 akça gelire sâhiptir⁵⁹².

1530'da Sultan Murâd evkâfi içerisinde yer alan *reâyâ-yı müteferrikanın* 449 h., 58 m., 4 imamdandan müteşekkil nüfusu ile toplam konar-göçer nüfusunun % 36.5'unu teşkil ettiği görülmektedir. Cemâatin bazılarının yörük cemâati olduğu bazılarının ise köylerde mütemekkin bulunduğu kaydedilmiştir. Bu tarihte hâsıllarının 5.286 akça olduğu tespit edilmektedir. 1573'de 449 nefer 4 imamın nüfusunu oluşturduğu bu cemâatin resm-i bennâk ile birlikte vakfa verecekleri hâsılları 5.286 akça olarak gösterilmiştir. Evâil-i Zi'l-hicce 1015 (30.III-9.IV.1607) tarihli evkâf defterinde vakfa tâbi cemâatin buldukları köyler yazılmış ancak nüfusları belirtilmemiştir⁵⁹³.

TABLO XXXV : SULTAN MURÂD EVKÂFINA TÂBİ MÜTEFERRİK REÂYÂ

Bulunduğu yer/Cemâat	1521-22 ⁵⁹⁴			1573 ⁵⁹⁵			Tarihsiz ⁵⁹⁶		
	Hâne	Müc.	R. Bennâk	Hâne	Müc.	R. Bennâk	Hâne	Müc.	R. Bennâk
Nefs ve köyler	181	13	2.172	315	189	3.832	325	116	2.474
Cemâatler	268	45	3.216	292	149	3.368	266	88	2.316
Toplam	449+4	58	5.388	607	328	7.200	591	204	4.790

Padişah evkâfına tâbi müteferrik reâyâ arasında Bergama nefsinde bulunan konar-göçer oldukları için bir bakıma şehirli kabul edilmeyen nüfus mevcuttur. 1521-22'de bu nüfusun 28 h. 2 m.'den müteşekkil olduğu 1573'de ise nüfusun azalarak 17 h. ve 4 m.'e indiği görülmektedir.

1521-22'de Bergama'ya tâbi müteferrik nüfus dışında 42 köy ve 9 cemâat, 1573'de 54 köy, 14 cemâat, tarihsiz evkâf defterine göre de muhtemelen bu tarihten sonra 59 köy ve 12 cemâate tâbi konar-göçer nüfus kaydedilmiştir.

Bu tahrîrlerde vergilendirmeye esas hâne sayısının 1521-22'de 449 iken 1573'de 607 h.'ye yükseldiği bu tarihten sonra ise 591 h.'ye indiği gözlenmektedir. Kayıtlı mücerred mevcudunda ise dikkati çeken bir artış gözlenmektedir. 1521-22'de 58 olan mücerredler 1573'de 328'e yükselmiştir. Tarihsiz defterde ise 204 mücerred kayıtlıdır. Tahminî bir hesaplama ile bu tarihlerdeki nüfusun 1521-22 itibarıyla 2.303, 1573'de 3.363 bu tarihten sonra da 3.159 kişiden müteşekkil olduğu söylenebilir. Bu nüfusun vergilendirilmesinde 1521-22'de 5.388 olan rakamın 7.200

⁵⁹¹ TK., KKA., TD 570, v. 34b.

⁵⁹² TK., KKA., TD 570, v. 145a.

⁵⁹³ BA., TD 166, s. 192; TK., KKA., TD 75, v. 293b; BA., MAD 617, s. 245.

⁵⁹⁴ BA., TD 113, s. 33-43.

⁵⁹⁵ TK., KKA., TD 570, v. 142b-145a, 176a, 180b.

⁵⁹⁶ BA., TD 1020, s. 4-13.

akçaya yükseldiği bu tarihlerden sonra ise 7.092 olarak tespit edilen verginin 4.790 akça olarak kaydedildiği görülmektedir.

1573'de padişah evkâfına dâhil olarak kaydedilen Bergama merkezi ve 36 köyde bulunan müteferrik cemâat 143 h. 56 m. olarak gösterilmiştir. Bunlardan hânedan 12 akça alınmaktadır ki toplam 1.716 akça bennâk resmi etmektedir. Müstakil olarak kaydedilen 12 cemâatte ise 163 h. 66 m. nüfus kaydedilmiştir. Buradan vakfa dâhil cemâatin toplam nüfusunun 291 h. 121 m.'den müteşekkil ve tahminî bir hesaplama ile yaklaşık 1.614 kişi olduğu tespit edilmektedir. Buna göre şehre tâbi ve köylerde bulunan müteferrik hâneler toplamın % 47'sini teşkil etmektedir.

Bergama kazâsında diğer batı Anadolu kazâlarında olduğu gibi *Ellici yörüklerinin* de bulunduğu görülmektedir. Daha önceki tahrirlerde tesâdüf edilmemekle birlikte 1573 tahririnde nüfus içerisinde ellici olarak kayıtlı nüfus bulunmaktadır. Şehirde 44, kır kesiminde 43 olmak üzere toplam 87 nefer kaydedildiği tespit edilmektedir. Kazâ toplam nüfusu içerisinde yaklaşık % 1'lik bir nisbette mevcut ellici yörükler hakkında defterden fazla bilgi temin etmek mümkün olmamaktadır. Bu tahrirde nüfus içerisinde *haymâne* adıyla kayıtlı neferler de bulunmaktadır. Haymâneler şehirde 33, kır kesiminde 89 olmak üzere toplam 122 nefer olarak tespit edilmiştir. Bunlardan 4'ünün *çeltükçü haymâne* olduğu ayrıca belirtilmiştir. *Sultan Murâd evi* adı altında kır kesiminde 14 nefer kaydedilmiştir. *Buğurcu* adıyla kayıtlı 2 neferin Evpanlu (Manoli Çiftlik) köyünde kayıtlı bulunduğu dikkati çekmektedir⁵⁹⁷. Ayrıca Yaya köyünde 9 nefer *müsellem-i Aydın* olarak kaydedilmiş nüfus bulunmaktadır⁵⁹⁸. Müteferrik olarak kaydedilen bu zümreler köy nüfus ile birlikte kaydedilmiştir.

Aşağıdaki icmâl tabloda da görüleceği üzere Bergama kazâsında mevcut konar-göçer yörük nüfusu 1530 tahririnde 1.241 h. 208 m.; 1573'de 1.225 h. 335 m. olarak tespit edilmektedir. Hâne sayısında meydana gelen % 1.29'lük düşüş mücerred sayısındaki artışa göre değerlendirildiğinde nefer olarak 1530'da 1.449 olan nüfusun % 7.66'lık artış ile 1573'de 1.560 nefere yükseldiği görülmektedir.

TABLO XXXVI : XVI. YÜZYILDA BERGAMA'DA KONAR-GÖÇER NÜFUSU

Cemâat	1530				1573			
	Hâne	%	Müc.	%	Hâne	%	Müc.	%
Padişah hassı	689	55.51	126	60.57	575	46.93	-	-
Timar	56	4.51	17	8.17	-	-	-	-
Selâtin evkâfi	492+4	39.96	65	31.25	650	53.06	335	100
Toplam	1.241	100	208	100	1.225	100	335	100

⁵⁹⁷ TK., KKA., TD 75, v. 340a-b.

⁵⁹⁸ TK., KKA., TD 75, v. 341b.

TABLO XXXVII : BERGAMA KAZÂSİ KARACALAR CEMÂATİ NÜFUSU

Köy	1539 ⁵⁹⁹		1573 ⁶⁰⁰
	Hâne	Müc.	Nefer
Nefs-i Bergama t. B.	50	14	64
Ahmedbeğlü t. B.	1	-	1
Kayasalu t. B.	2	-	2
Közyapan t. B.	5	-	4
Yeni t. B.	3	-	3
Şahinoğlu nd. Köşkene t. B.	2	2	4
Abdüssamedler t. B.	2	-	2
Keremeddinlü t. B.	5	-	-
Arablu t. B.	2	-	2
Dindarelli nd. DüNDARLU t. B.	6	6	12
Bölücek t. B.	19	-	19
Sarucalar t. B.	7	-	7
Karaağaç t. B.	4	2	6
Hatunili t. NB.	11	7	18
Müselmanoba nd. Kâfirobası t. NB.	3	2	5
Mürseller t. NB.	6	5	11
Ayas t. NB.	5	2	7
Köseler t. NB.	5	6	11
Işıkviran t. NB.	3	3	6
Göstere t. NB.	5	4	9
Budakburnu t. NB.	4	3	7
Yaya t. NB.	17	16	33
Mandıra t. NB.	5	13	18
Yengebazarı t. NB.	4	1	5
Evpanlu nd. Manol Çiftliği t. NB.	2	-	2
Saruoğlu nd. Karaburgas t. NB.	-	2	2
Küçükmetmeklü t. NB.	2	1	3
Boryacık t. NB.	4	6	10
Yağdurtan t. NB.	8	4	12
Karacalar t. NB.	13	1	14
Yortanlı t. NB.	4	1	5
Hatun havlusı t. NB.	6	6	10
Cüllâh Hasan t. NB.	3	1	4
Sarıbınar t. NB.	3	-	3
Kemer t. NB.	3	6	10
Hamzahocalu t. NB.	4	4	8
Rahmanlu t. NB.	-	2	2

⁵⁹⁹ BA., TD 531, s. 287-302.⁶⁰⁰ TK., KKA., TD 75, v. 303a-309a.

Yörükân-ı Karacalar t. NB.	-	2	2
Canbazlar t. NB.	7	1	8
Karahızırlu t. NB.	13	8	21
Hoca Ali t. NB.	5	1	6
Kaşıkçı t. NB.	22	20	39
Yeregiren t. NB.	9	3	12
Örtülüce t. NB.	2	-	2
Ürgüdlü t. NB.	1	3	4
Kabağaçlı t. NB.	1	2	3
Bakacalu nd. Akçakilise t. NB.	4	7	11
Gökçeler t. NB.	4	3	7
Ahlatlı t. NB.	3	6	9
Balabanlı t. NB.	5	2	7
Küçükmetmülü	-	-	9
Söğüt	-	-	31
Sarubeğler	-	-	3
Hamzahocalu nd. Behram	-	-	5
Hassaköy	-	-	2
Kınık	-	-	14
Gediklü	-	-	9
Seydiler	-	-	7
Toğancı	-	-	9
Avdan	-	-	4
Kılınclar	-	-	6
Merdeli	-	-	4
Toplam	304	178	575

TABLO XXXVIII : 1573'DE PADİŞAH EVKÂFINA DÂHİL MÜTEFERRİK CEMÂAT⁶⁰¹

Bulunduğu Yer/Cemâat	Hâne	Müc.	Resm-i Bennâk
Nefs-i Bergama	4	-	-
Gök Ali	3	-	-
Olukbeleni	3	-	-
Göçbeğlü	2	-	-
Kalagure	2	-	-
Pürnar	2	-	-
Sarucalar	5	-	-
Sekkacı	6	-	-
Bayad	6	-	-
Küçükmetmülü	3	-	-

⁶⁰¹ TK., KKA., TD 570, v. 32a-34b.

Ayazluca	2	-	-
Yüregir	2	-	-
Ağaçlu	3	-	-
Kesür nd. Balcılı	17	-	-
Mişeler	4	-	-
Toğancı	4	-	-
Bacılar	9	-	-
Ayas	4	-	-
Kitâbcı	7	-	-
Firuzlar	2	-	-
Yeniler	2	-	-
Küçükemeklü	3	-	-
Yağdurtan	14	-	-
Viranlu	8	-	-
Gedüklü	3	-	-
Yaycılar	18	-	-
Karahızırlu	8	-	-
Hoca Ali	2	-	-
Kaşıkcı	8	-	-
Çaltı	15	-	-
Yeregiren	2	-	-
Kabaağaçlu	3	-	-
Demürcüler	2	-	-
Gökceler	2	-	-
Kozluca	4	-	-
Çavuşviranı	12	-	-
Turaliler	3	-	-
Toplam	143	56	1.716
Ce. Yörükân-ı Kanlıcıyân	39	22	468
Ce. Menteşeli	14	8	168
Ce. Yörükân-ı Candar ve Sülemişler	12	5	144
Ce. Turbak yöresinde mütemekkin yörükler	9	7	108
Ce. Yaylalar köyü civarındaki yörükler	14	-	168
Ce. Yörükân-ı Bayramlı	8	3	96
Ce. Yörükân-ı Karadanişmendli	3	-	36
Ce. Cafer (Musacalusu) Çukurağul köyünde	10	2	120
Ce. Arpaçlar ve Ce. Esirciyân	9	4	108
Ce. Candarlı köyü yörükleri	16	2	192
Ce. Evrenceli	14	8	168
Ce. Sarucalar köyünde	8	2	108
Toplam	299	119	3.600

TABLO XXXIX : SULTAN MURÂD EVKÂFINA TÂBÎ MÜTEFERRİK REÂYÂ

Bulunduğu yer/Cemâat	1521-22 ⁶⁰²			1573 ⁶⁰³			Tarihsiz ⁶⁰⁴		
	Hâne	Müc.	R. Bennâk	Hâne	Müc.	R. Bennâk	Hâne	Müc.	R. Bennâk
Nefs-i Bergama	28	2	336	17	4	204	17	1	-
Olukbeleni	-	-	-	5	-	60	5	-	60
Türkistan	4	-	48	-	-	-	-	-	-
Atmacalar	7	-	84	-	-	-	-	-	-
Kalagura	-	-	-	3	4	36	3	4	36
Közyapan/Düzyatan	4	1	48	12	-	144	-	-	-
Karaağaç	-	-	-	3	3	36	-	-	-
Sekülü	-	-	-	16	9	196	-	-	-
Göçbeğlü	-	-	-	18	10	216	-	-	-
Dündarili nd. Dündarlu	2	1	24	6	5	72	6	5	72
Aydın	-	-	-	7	6	84	-	-	-
Küçüketmeklü	-	-	-	6	1	72	6	1	72
Çiftlik	-	-	-	1	1	12	1	-	12
Söğüd	-	-	-	4	-	48	4	-	48
Çiftlik	3	-	36	1	1	12	1	1	12
Ayazluca	-	-	-	9	1	108	4	3	66
Esenlü	-	-	-	6	4	72	7	8	124
Yüregir	-	-	-	5	-	60	4	3	124
Ağaçlu	-	-	-	1	2	12	1	2	12
Hamzalu nd. Behram	1	-	12	2	1	24	2	1	24
Tutlucadere	-	-	-	3	3	36	4	3	66
Kadı	-	-	-	5	6	72	5	3	78
Toğancı	-	-	-	5	6	60	4	5	48
Göçeri	-	-	-	1	1	12	1	-	12
Avdan	-	-	-	1	1	12	1	-	12
Sarucanlar	-	-	-	4	4	48	4	4	48
Müselmanoba	-	-	-	4	4	48	4	4	48
Şarabdar	-	-	-	4	3	48	4	2	48
Yengibazarı	-	-	-	1	2	12	1	-	12
Bağluca	-	-	-	3	-	36	1	-	-
İshaklar	3	-	36	4	2	48	6	1	72
Turbak	2	-	24	2	1	24	2	-	24
Sarucaoğlu nd. Burgas	-	-	-	1	1	12	1	-	12
Kitabcı	-	-	-	4	5	48	4	5	48
Çitköy nd. Ağır Yusuf	-	-	-	3	1	36	3	1	36
Evpanlu nd. Manolçiftliği	-	-	-	4	-	48	4	-	48
Savcı nd. Reis Yakub	3	2	36	4	4	48	4	4	48
Boryacık	13	-	156	11	10	132	11	-	132
Yağdurtan	-	-	-	3	2	36	3	2	36
Yortanlı	-	-	-	3	1	36	3	1	36
Saribınar	-	-	-	3	5	60	5	3	60
Paşa (Ömer)	4	-	48	3	4	48	4	4	48

⁶⁰² BA., TD 113, s. 33-43.

⁶⁰³ TK., KKA., TD 570, v. 142b-145a, 176a, 180b.

⁶⁰⁴ BA., TD 1020, s. 4-13.

Narluca	2	-	24	-	-	-	-	-	-
Nısf-ı Esri	8	-	96	-	-	-	-	-	-
Meneveşler	6	-	72	-	-	-	-	-	-
Armutluviran	2	-	24	-	-	-	-	-	-
İkisaraylı	1	-	12	-	-	-	-	-	-
Dereköy	4	-	48	-	-	-	-	-	-
Hamzahocalı	18	1	216	30	28	360	50	-	-
Akçengerli	1	-	12	-	-	-	-	-	-
Sucak	3	1	36	-	-	-	-	-	-
Çavuşlu	2	-	24	-	-	-	-	-	-
Karayusuflu	3	-	36	-	-	-	-	-	-
Gödeli	3	-	36	-	-	-	-	-	-
Kabağaçlı	4	-	48	-	-	-	-	-	-
Pamukcular	2	-	24	-	-	-	-	-	-
Barakçalı	1	-	12	-	-	-	-	-	-
İlica	2	-	24	-	-	-	-	-	-
Türkeşli	3	-	36	-	-	-	-	-	-
Sınırdere	4	-	48	-	-	-	-	-	-
Kılıçlar	2	-	24	-	-	-	-	-	-
Me. İmanviranı	3	1	36	-	-	-	-	-	-
Dikiüttaş	1	-	12	-	-	-	-	-	-
Şahinoğlu	1	-	12	-	-	-	-	-	-
Gök Ali	1	-	12	-	-	-	-	-	-
Tündarca	1	-	12	-	-	-	-	-	-
Karahızır(lu)	3	-	36	4	4	48	4	4	48
Lala	-	-	-	1	1	12	1	-	12
Kaşıkçı	-	-	-	1	1	12	1	-	12
Turaliler	4	-	48	7	2	84	3	1	36
Alibeğli	16	3	192	11	5	132	11	11	132
Avcılar	-	-	-	5	-	60	2	2	24
Yeregiren	-	-	-	7	3	84	3	2	36
Örtülüce	2	1	24	3	1	36	3	1	36
Çay	2	-	24	10	7	120	10	7	120
Gökceler	-	-	-	4	3	48	4	3	48
Kozluca ve Ahlatlı	-	-	-	6	3	72	6	3	72
Çavuşviranı	-	-	-	15	7	180	15	7	180
Kınık	2	-	24	4	1	48	7	4	84
Örcüler ?	-	-	-	-	-	-	2	-	-
Pürnar (Pinar)	-	-	-	9	5	108	2	-	-
Kalagra	-	-	-	-	-	-	3	-	-
Hamzalı	-	-	-	-	-	-	1	-	-
Çit	-	-	-	-	-	-	4	-	-
Cumalı	-	-	-	-	-	-	3	-	-
Değirmenciili	-	-	-	-	-	-	8	-	-
Eynaz ?	-	-	-	-	-	-	3	-	-
Ürkübler	-	-	-	-	-	-	3	-	-
Köse İlyaslar	-	-	-	-	-	-	28	-	-
Han Paşalı	-	-	-	-	-	-	8	-	-
Ce. Kürekçili	-	-	-	6	3	72	6	3	72
Ce. Yörükân-ı Toğanlar	-	-	-	-	-	-	11	-	-
Ce. Yörükân-ı Esirciyân	-	-	-	17	10	204	12	14	144

Ce. Kütreciler	-	-	-	-	-	-	17	5	204
Ce. Yörükân-ı Temürcüler	35	1	420	55	-	660	55	-	660
Ce. Yörükân-ı Türk Göce Sığmaz	-	-	-	57	42	648	57	42	648
Ce. Yörükân-ı Menteshelü	-	-	-	4	2	48	4	2	48
Ce. Yörükân-ı Hocaömerlü	99	27	1188	79	55	848	65	-	-
Ce. Yörükân-ı Musaçaltusu	50	3	600	-	-	-	-	-	-
Ce. Okcular	17	1	204	-	-	-	-	-	-
Ce. Esedler	9	-	108	-	-	-	-	-	-
Ce. Yörükân-ı Fesleke	5	-	60	-	-	-	-	-	-
Ce. Yörükân-ı Otular	39	13	468	-	-	-	-	-	-
Ce. Çalcılar	7	-	84	-	-	-	-	-	-
Ce. Yörükân-ı İsaoglu	7	-	84	-	-	-	-	-	-
Ce. Yörükân	-	-	-	4	3	48	4	3	48
Ce. Toğanlar	-	-	-	19	5	228	-	-	-
Ce. Karaisalar	-	-	-	9	3	108	7	3	156
Ce. İlbeği nâm karyede kışlarlar	-	-	-	19	9	228	19	9	228
Ce. Boryacak nâm karyede kışlarlar	-	-	-	9	7	108	9	7	108
Ce. Mütferrika-i Söğüd	-	-	-	10	7	120	-	-	-
Ce. Asar	-	-	-	2	2	24	-	-	-
Ce. Timurtaş (Ürküdlar köyünde)	-	-	-	2	1	24	-	-	-
Toplam	449	58	5.388	607	328	7.200	591	204	4.790

E. KAZÂNIN GENEL NÜFUS DURUMU

Bergama kazâsının nüfus durumunu şekillendirmesi bakımından kazânın XVI. yüzyıl başlarındaki duruma bakmak faydalı olacaktır. Zirâ sahip olduğu nüfus yoğunluğunun anlaşılması aynı zamanda bu nüfusun kazânın mevcut durumu ile alâkalıdır. Aşağıda 1530 icmâline göre hazırlanan tablo incelendiğinde kazânın geneli hakkında bir fikir elde edebilmek mümkün olmaktadır.

TABLO XL : XVI. YÜZYILIN İLK YARISINDA BERGAMA KAZÂSI⁶⁰⁵

	Hashâ-yı padişâhî	Timarhâ Züemâ ve Sipahiyân	Evkâf-ı Selâtin	Evkâf-ı Âmme	Emlâk	Cem'an
Kasaba	1	-	-	-	-	1
Mahallât	34	-	-	-	-	34
Karye	25	83	4	7	1	120
Mezraa	2	18	-	9	1	30
Çiftlik	-	36	-	2	-	38
Zemin	-	-	-	10	6	16
Âsiyâb	6	-	-	28	2	36
Dink	-	-	-	1	-	1
Dekâkin	-	-	-	205+18	31	254
Hamam	-	-	-	4	-	4
Karbansaray	-	-	-	1	-	1
Bodrum	-	-	-	-	2	2
Bağ	1	-	-	17	-	18
Cemâat	3	3	2	-	-	8
Nehr	10	1	6	-	-	17
Hınta müd	-	-	-	2	-	2
Tohm-ı çeltik müd	-	-	95	-	-	95
Dalyan	-	1	-	-	-	1
Yaylak	-	1	-	-	-	1
Başhâne	1	-	-	-	-	1
Bozahâne	1	-	-	1	-	2
Şem'hâne	1	-	-	-	-	1
Koru	8	-	-	-	-	8
Pirinç müd	54	-	-	-	-	54
Nakdiye	-	-	-	40.500	-	40.500
Hâsıl	894.110	166.945	132.436	95.517	10.014	1.299.020

1530 yılında hazırlanan icmâl defterine göre Hüdavendigâr livâsı kazâları içerisinde Bergama kazâ gelirlerini incelediğimizde kazâların gerçek hâsılı olan

⁶⁰⁵ BA., TD 166, s. 188-195, 210.

13.759.801 ile mukayese ettiğimizde livâ merkezi olan Bursa'dan sonra en yüksek gelirin % 24.10 ile Tuzla'ya âit olduğunu görmekteyiz. Bunların ardından en yüksek gelir Bergama ve Mihaliç'indir. 1.229.020 akça hâsılı ile Bergama gelirlerinin toplamı 1.337.011 akça olan Biga livâsı ve hâsılı 2.658.873 akça olan Karasi livâsına yaklaştığı görülmektedir. Bu tarihte hâsılı 3.136.388 akça olan Saruhan sancağı merkezi Manisa'nın ise neredeyse yarısıdır. Bu veriler Bergama kazâsının büyüklüğünü ve zenginliğini göstermektedir.

TABLO XLI : 1530 İCMÂLINE GÖRE HÜDAVENDİGÂR LİVÂSİ KAZÂLARI GELİRLERİ⁶⁰⁶

Kazâ	Gelir	%	Kazâ	Gelir	%
Bursa	3.003.996	21.83	Beybazarı	752.434	5.47
İnegöl	327.995	2.38	Sifrihisar	648.346	4.71
Yarhisar	67.192	0.49	Kite	548.453	3.99
Ermenibazarı	17.497	0.13	Mihaliçlik	119.573	0.87
Domaniç	70.050	0.51	Mihaliç	1.167.263	8.48
Yenişehir	460.142	3.34	Aydıncık	345.329	2.51
Söğüt	79.756	0.58	Gönen	132.815	0.97
Göl	177.749	1.29	Tuzla	3.315.837	24.10
Yenice-i Taraklu	87.606	0.64	Adranos	152.241	1.11
Geyve	205.034	1.49	Kebsud	123.556	0.90
Akyazı	119.173	0.87	Tarhala	223.311	1.62
Akhisar	214.978	1.56	Bergama	1.229.020	8.93
Göynük	170.455	1.24	Toplam	13.797.327	100

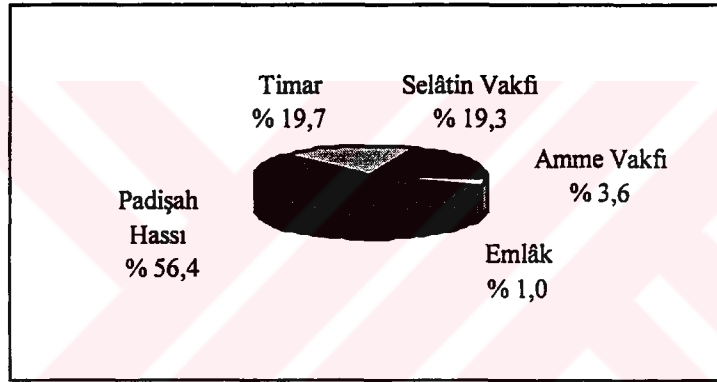
Bergama'nın kazâ dairesi içerisinde yer alan şehir, kır iskân merkezleri, konar-göçer teşekküller ve piyâde teşkilâtına âit elde edilen bilgiler ayrıntılı olarak değerlendirildikten sonra bu verilerden hareketle kazânın genel nüfus durumu incelenerek tahminî rakamlarla konunun daha iyi anlaşılması sağlanmaya çalışılacaktır. Ancak burada nüfus hakkında değerlendirme ve genellemeler yapmamıza yardımcı olacak ilk tahrîrin yâni 1530 tarihli *166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri*'nin icmâl olması ve daha önce de değinildiği üzere muaf zümreleri tam olarak kaydetmemesi dolayısıyla bu dönem gerçek nüfusunu yansıtamamaktadır. Çalışmamızda kullandığımız diğer önemli tahrîr ise 1573 tarihli mufassal tapu defteridir. Nefer esasına göre tanzim edilmiş defter ise nüfus hesaplamalarında bir takım eksikliklere yol açmıştır. Bunun yanısıra bu tarihlere âit olmayan ancak yakın tarihlere âit *evkâf* ve *piyâde* defterlerinde yer alan nüfus neticeleri de kullanılmıştır.

⁶⁰⁶ BA., TD 166, s. 197-210.

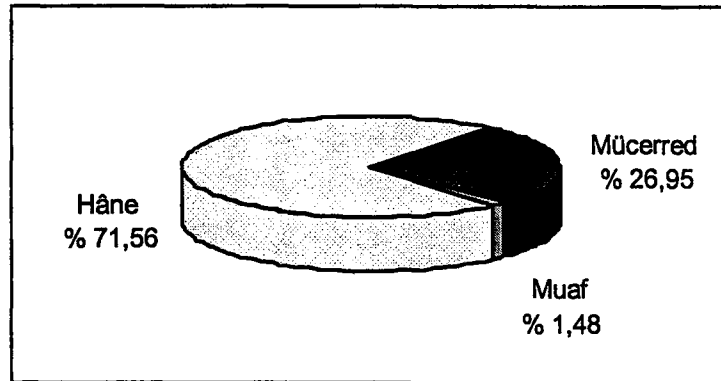
TABLO XLII : 1530'DA BERGAMA KAZÂSİ NÜFUS DAĞILIMI⁶⁰⁷

	Hâne		Müc.		Muaf		
	Müslim	Gebran	Müslim	Gebran	İmam	Kürekçi	Gilman-ı vakf
Hassa-i padişah	2.052	22	678	5	15	-	-
Timar	619		347		1	-	-
Evkâf-ı Selâtin	675	-	224	-	6	43	-
Evkâf-ı âmme	115		56		-	-	8
Emlâk	35		15		-	-	-
Toplam	3.518		1.325		22	43	8

GRAFİK II : 1530'DA BERGAMA NÜFUSUNUN TASARRUF TÜRLERİNE GÖRE DAĞILIMI

GRAFİK III : 1530'DA NÜFUS İÇERİSİNDE HÂNE-MÜCERRED-MUAF DAĞILIMI

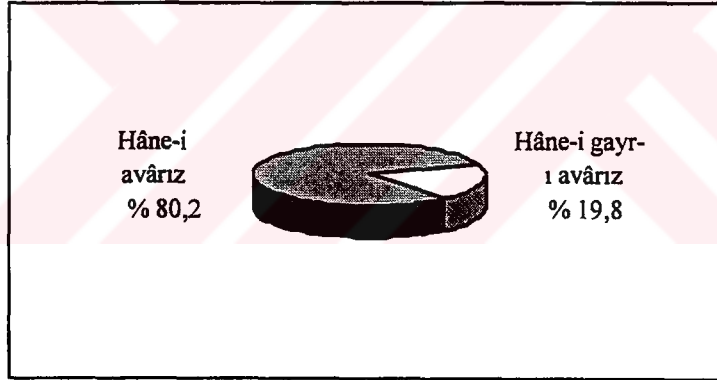
⁶⁰⁷ BA., TD 166, s. 188-195, 210.

1530 icmâlinde nüfusa âit verilerin avâriz hânesi ve avârıza dâhil olmayan hâneler olmak üzere iki şekilde verildiği görülmektedir. Aşağıda hazırlanan tablo ve grafiğe dikkat edildiğinde nefer olarak hesaplanan nüfus içerisinde avâriz hânelerinin % 80.2'lik bir oran teşkil ettiği avârıza dâhil olmayan nüfusun ise % 19.8'lik yekûna ulaştığı görülmektedir.

TABLO XLIII : 1530 İCMÂLİNDE BERGAMA KAZÂ NÜFUSU⁶⁰⁸

	Hâne		Müc.		İmam	Kürekçi	Gılman-ı vakf
	Müslim	Gebran	Müslim	Gebran			
Hâne-i avâriz	2.821	22	1.096	5			
	2.843		1.101				
Hâne-i gayr-i avâriz	675		224		22	43	8
Toplam	3.518		1.325		22	43	8

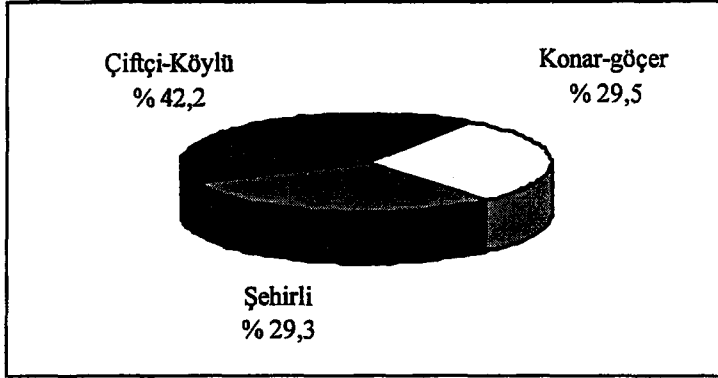
GRAFİK IV : 1530'DA BERGAMA KAZÂ NÜFUSU

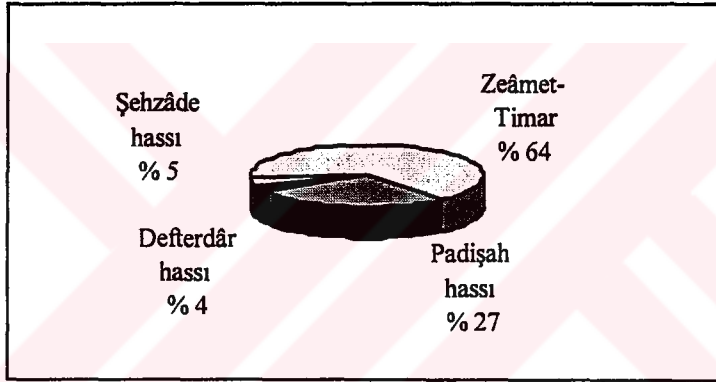
1530 tahrîrinin icmâl olması konar-göçerler ve piyâde teşkilâtına âit verilerin başka defterler ile tamamlanması gereğini ortaya çıkarmakta dolayısıyla yukarıda verilen tabloların eksik kalmasına yol açmaktadır.

⁶⁰⁸ BA., TD 166, s. 195, 210.

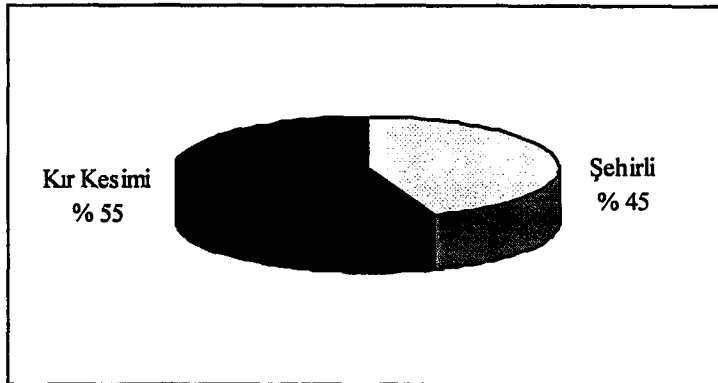
GRAFİK V : 1530'DA NÜFUSUN STATÜ BAKIMINDAN DAĞILIMI

GRAFİK VI : 1573'DE NÜFUSUN TASARRUF TÜRLERİNE GÖRE DAĞILIMI

GRAFİK VII : 1573 MUFASSALINA GÖRE NÜFUS DAĞILIMI

TABLO XLIV : XVI. YÜZYILDA BERGAMA'NIN TOPLAM NÜFUSU

Zümreler		Hâne		Müc.		Nefer	
		1530	1573	1530	1573	1530	1573
Şehirli*	Müslim	1.051	1.531	351	906	1.402	2.437
	Gayr-ı Müslim	22	31	5	8	27	39
	Muaf	88	-	-	-	88	-
	Toplam	1.161	1.562	356	914	1.517	2.476
Çiftçi=Köylü Reâyâ	Müslim	1.258	1.872	759	1.784	2.017	3.656
	Muaf	14	-	-	-	14	-
	Toplam	1.272	1.872	759	1.784	2.031	3.656
Konar-Göçer Teşekküller		1.241	1.225	208	335	1.449	1.560
Piyâde-Yamak**		87	82	106	103	193	185
Kazâ Genel Toplamı		3.761	4.741	1.429	3.136	5.190	7.877

Tabloda verilen toplu sonuçlara göre nefer itibarıyla kazânın toplam nüfusunda 1573 yılında 1530 tahririne göre % 51.77'lik bir artış meydana gelmiştir. Kazâda bulunan zümrelerin oranında ise farklılaşma kendisini göstermektedir. Şehir ve kır kesiminde dikkati çeken nüfus artışı yanında konar-göçer nüfus ile piyâde teşekküllerinde yaşayan nüfusun bir azalma gösterdiği dikkati çekmektedir.

Nüfus içerisinde şehrin dışında gayr-i müslim unsura rastlanmaması Batı Anadolu'nun geneli için geçerli olan Türk karakteri teyit etmektedir.

Âileyi gösterdiği için genellikle "5" katsayısı ile çarpılarak elde edilen sonuca mücerredlerin eklenmesiyle kazânın yüzyıl içerisindeki nüfus durumu mevcut tahrirlere nazaran tahminî olarak tespit edilmiştir. Buna göre yüzyıl başlarında ve 1573 yılında şehirli nüfusta yaklaşık % 2'lik bir artış meydana geldiği gözlenmektedir. Aynı artış yaklaşık % 8'lik bir oranda kır iskân merkezlerinde meydana gelmiştir. Bu artışın konar-göçer kaynaklı olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü yüzyılın sonlarında kazâda bulunan yörük nüfusunda öncesine kıyas ile yaklaşık % 9'luk azalma bu nüfusun yerleşerek ziraat ile meşgul olmaya başlamalarının da göstergelerinden birisini teşkil etmektedir. Kır yerleşimlerinde nüfus artışının piyâde teşkilâtı dâhilinde bulunan nüfusunda bu yöne kayması ile de ilgili olmalıdır. Hâne ölçeğinde görülen bu farklılaşma kendisini nefer bazında da göstermektedir.

* Şehir nüfusu hesaplanırken şehir bahsinde sözü edildiği üzere TD 166'nın kaynakları arasında bulunan, 1521 yılına ait tahrir neticelerini içeren TD 113 numaralı mufassal defterden alınarak hesaplamalara dâhil edilmiştir. Ayrıca şehirli nüfusa şehre tâbi yörük teşekküller dâhil edilmemiş, konar-göçer zümreler ile birlikte hesaplanmıştır.

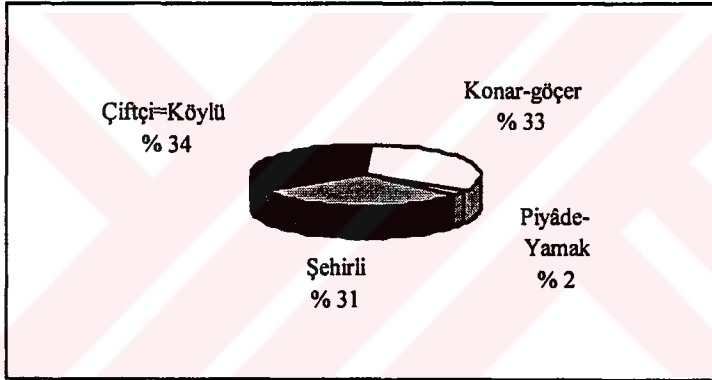
** Piyâde ocaklarında bulunan yamakların çoğunluğunu "mücerred" denilebilecek bekâr nüfus oluşturduğundan yamaklara âit toplamların 1/3'ü hâne, 2/3'ü ise mücerred kabul edilerek tahminî bir rakam elde edilmiştir. Ayrıca 1530 ve 1573 yıllarına âit değerler bu yıllara âit tahrir mevcut olmaması dolayısıyla sırasıyla 1551-52 ve 1576-77 yılına âit tahrir neticeleri hesaplamalar için esas alınmıştır.

Bergama kazâ nüfusunda 1530-1573 arasında yaklaşık 43 yıllık bir dönem içerisinde yaklaşık % 65-70'lik bir nüfus artışı görülmektedir. Bu durum Anadolu ve içinde bulunduğu Akdeniz havzasındaki müreffeh ve düzenli hayatın tesiri ile olmuş olmalıdır⁶⁰⁹.

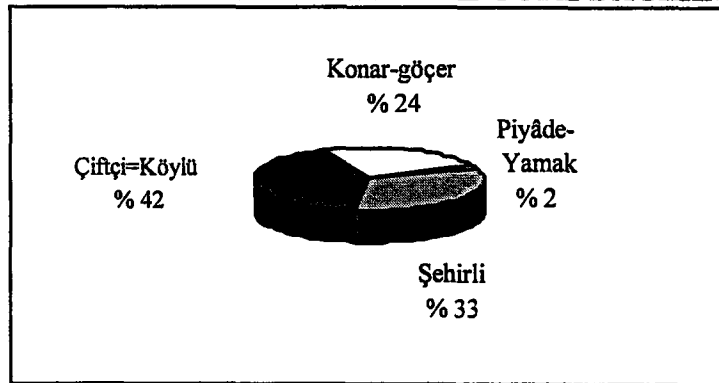
TABLO XLV : ZÜMRELERİN TAHMİNİ NÜFUSU VE DAĞILIMI

Zümreler	1530				1573			
	Tahminî Hânex5	%	Tahminî Neferx3	%	Tahminî Hânex5	%	Tahminî Neferx3	%
Şehirli	5.805	30.87	4.551	29.23	8.724	32.50	7.428	31.43
Çiftçi=Köylü	6.360	33.82	6.093	39.13	11.144	41.52	10.968	46.41
Konar-göçer	6.205	33	4.347	27.92	6.460	24.07	4.680	19.80
Piyâde-Yamak	435	2.31	579	3.72	513	1.91	555	2.35
Kazâ Toplamı	18.805	100	15.570	100	26.841	100	23.631	100

GRAFİK VII : 1530'DA NÜFUSUN ZÜMRELERE GÖRE DAĞILIMI

GRAFİK IX : 1573'DE NÜFUSUN ZÜMRELERE GÖRE DAĞILIMI

⁶⁰⁹ Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, Çev. M. Ali Kılıçbay, C.1 İstanbul 1989, s. 273-276'da bu dönem için örnek aldığı Avrupa ve Osmanlı şehirlerinde % 90 civarında bir nüfus artışından bahsetmektedir ki Bergama ölçeğinde gördüğümüz artış da bunu doğrulamaktadır.

Tahrirlerin ardından devletin *avâriz* adı altında toplamaya başladığı vergi tahsillerine esas olan nüfus sayımları ile XVII. yüzyıl nüfusu hakkında tespitler yapmak mümkün olmaktadır. Ancak burada avâriz hânesinin gerçekte kaç hâneye veyâ nüfusa tekabül ettiği meselesi karışıklık yaratmaktadır. XV ve XVI. yüzyılda bir gerçek hâneye tekabül eden avâriz-hânesi XVII. yüzyılda birden fazla gerçek hâneyi ifade eden bir terim hâline gelmiştir. Barkan, avâriz-hânesinin 3-15 evden müteşekkil bir vergi ünitesini anlattığını kaydederken Sahillioğlu vergi terimi olan avârizin yerine ve vergisine göre 4-50 hâne arası hâneyi ifade ettiğini belirtmektedir⁶¹⁰. Avâriz-hânenin gerçek hâne olarak tesbitinin güçlüğü gözönünde bulundurularak bir fikir vermesi düşüncesiyle Bergama'nın XVI. yüzyıldaki nüfus durumunu yansıtan avâriz vergi hâneleri aşağıya çıkarılmıştır. Ayrıca Bergama'nın takip eden yüzyıllara âit nüfus verileri de tespit edilmiştir. Ancak idarî değişiklikler dolayısıyla ortaya çıkan durumun ayrıntılı değerlendirmeler yapılmasını sınırladığı da unutulmamalıdır.

TABLO XLVI : XVII. YÜZYILDA BERGAMA AVÂRİZ-HÂNELERİ

Kazâ	1024/1615 ⁶¹¹		1059/1649 ⁶¹²		1109/1697-98 ⁶¹³	
	Hane	Rub'	Hane	Rub'	Hane	Rub'
Bergama	294.5	-	308	-	198	-
Nevâhi-i Bergama	237.5	-	235.5	4	239	1.5
Ilıca-i Bergama	185	1	192	1	198	-
Toplam	717	1	735.5	5	635	1.5

⁶¹⁰ Ömer Lûtfi Barkan, "Avâriz", *İ. A.*, C. 2 İstanbul 1979, s. 15; Halil Sahillioğlu, "Avâriz", *D. İ. A.*, C. 4 İstanbul 1991, s. 108-109.

⁶¹¹ İAK., *MC. B.21*, s. 11.

⁶¹² 3 Rebi'ü'l-evvel 1059 (17.III.1649) tarihli Osman Paşa tarafından yapılan Hüdavendigâr livâsı avâriz hâneleri tahriri için bkz. BA., *Kâmil Kepeci Mevkufât 2617*, v. 2b-7a.

⁶¹³ BA., *MAD 3274*, v. 52; 4 Şa'ban 1110 (5.II.1699) tarihinde de aynı rakamlar tekrarlanmaktadır. BA., *MAD 22395*, s. 6.

TABLO XLVII : XIX. YÜZYILDA BERGAMA NÜFUSU

Yıl	Kazâ Merkezi				Kazâ Geneli			
	Erkek	Kadın	Toplam	%	Erkek	Kadın	Toplam	%
1816 ⁶¹⁴	-	-	15.000	-	-	-	-	-
1828 ⁶¹⁵	-	-	14-15.000	-	-	-	-	-
1831 ⁶¹⁶	3.452	-	17.000	-	12.666	-	63.000	
1878-79 ⁶¹⁷	-	-	-	-	-	-	22.000	-
1882-83 ⁶¹⁸	-	-	-	-	-	-	32.000	-
1881-82/93 ⁶¹⁹	-	-	-	-	34.651	31.041	65.692	-
1890-91 ⁶²⁰	-	-	21.197	32.2	-	-	65.711	-
1892 ⁶²¹	-	-	17.000	-	-	-	-	-
1894 ⁶²²	-	-	14.502	41.1	-	-	35.237	58.8
1893-94 ⁶²³	11.482	9.715	21.198	32.2	34.651	30.960	65.811	67.7
1893-94 ⁶²⁴	11.330	8.764	20.094	30.5	34.568	31.261	65.829	69.4
1894-95 ⁶²⁵	13.352	9.687	23.039	32.3	37.949	33.181	71.130	67.6
1896-97 ⁶²⁶	13.352	9.687	23.039	31.2	39.330	34.356	73.686	68.7
1897-98 ⁶²⁷	11.533	7.628	19.161	25.8	39.614	34.637	74.251	74.1

⁶¹⁴ 1816 sonbaharında Bergama'ya uğrayan W. Turner şehirde 2.500'ü Türklere, 500'ü Rumlara, 20'si Ermenilere, 20'si Yahudilere âit olmak üzere toplam 3.050 civarında ev bulunduğunu kaydetmektedir ki buradan tahminî 15.000 nüfusun yaşadığı tespit olunabilir. William Turner, *Journal of a Tour in the Levant*, Vol. III, 1820, s. 271-281'den naklen Feridun Emecen, "Bergama", s. 494.

⁶¹⁵ 1828'de Bergama'ya gelen Mac Farlane Yunan ayaklanması dolayısıyla azalarak 14-15.000 civarına inen nüfusunun 3.000'ini Rum, 300 kadarının Ermenilerin oluşturduğunu yazmaktadır. Charles Mac Farlane, *Constantinople in 1828 a Residence of Sixteen Months in the Turkish Capital and Provinces*, London 1829, s. 330-331'den naklen Feridun Emecen, "Bergama", s. 494.

⁶¹⁶ 1831 tarihinde yapılan nüfus sayımında 3.452 verilen merkez nüfusu tahminî olarak hesaplanmış ise de bu nüfusa gayr-ı müslim nüfus eklenmemiştir. Hüdavendigâr sancağına tâbi Bergama kazâsına tâbi Nevâhi-i Bergama, Ilıca-i Bergama, Kozak ve Ayazmend nüfusları alınmıştır. Karasi sancağına tâbi olan Kozak nahiyesinin nüfusu hesaplama dâhil edilmemiştir. Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara 1943, s. 201. Ayrıca bkz. Kemal H. Karpat, *Ottoman Population 1830-1914 Demographic and Social Characteristics*, Univ. of Wisconsin press., 1985, s. 110.

⁶¹⁷ H. 1296 *Salnâme-i Vilâyet-i Aydın*, s. 128'de müslim ve gayr-ı müslim 8.500 hanede 22.000 nüfus bulunduğunu yazmaktadır.

⁶¹⁸ H. 1300 *Salnâme-i Vilâyet-i Aydın*, s. 150-151'de tahminî 32.000 olarak verilen nüfusun 25.000 müslim, 6.000 gayr-ı müslim ve 100'ü müslim 30 kadarı gayr-ı müslim kıbtiden oluştuğu kaydedilmektedir.

⁶¹⁹ Kemal H. Karpat, *a.g.e.*, s. 122-123.

⁶²⁰ H. 1307 *Salnâme-i Vilâyet-i Aydın C. I*, s. 404.

⁶²¹ F. Rougon, *Smyrne*, Paris 1892, s. 136'dan naklen Metin Tuncel, *a.g.t.*, s. 106.

⁶²² Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie Géographie administrative, statistique descriptive et raisonnée de l'Asie*, III, Paris 1894, s. 472'de 14.502 olarak verdiği nüfusun 8.000 müslüman, 3.416 rum, 1.500 ermeni, 1.000 yahudi ve 586 yabancından oluştuğunu kaydetmektedir.

⁶²³ Ali Cevad, *a.g.e.*, s. 145.

⁶²⁴ H. 1311 *Salnâme-i Vilâyet-i Aydın*, s. 166-167.

⁶²⁵ H. 1312 *Salnâme-i Vilâyet-i Aydın*, s. 243. Aynı veriler H. 1313 *Salnâme-i Vilâyet-i Aydın*, s. 220-221'de tekrarlanmaktadır.

⁶²⁶ H. 1314 *Salnâme-i Vilâyet-i Aydın*, s. 211-212.

⁶²⁷ H. 1315 *Salnâme-i Vilâyet-i Aydın*, s. 191-192.

1898-99 ⁶²⁸	-	-	-	-	-	-	66.088	-
1898-99 ⁶²⁹	13.093	10.689	23.784	31.6	39.409	35.755	75.164	68.3
1899-1900 ⁶³⁰	13.840	9.750	23.590	31.0	40.541	35.446	75.987	68.9
1908 ⁶³¹	10.165	9.487	19.487	27.7	35.994	34.336	70.330	72.2

TABLO XLVIII : CUMHURİYET DÖNEMİNDE BERGAMA NÜFUSU⁶³²

Yıl	Merkez	Toplam Nüfusa Oranı %	Köyler	Toplam Nüfusa Oranı %	Toplam
1925 ⁶³³	-	-	-	-	72.455
1926 ⁶³⁴	-	-	-	-	79.081
1927 ⁶³⁵	13.868	21.6	50.261	78.4	64.129
1928 ⁶³⁶	13.868	19.8	55.931	80.1	69.799
1935	14.837	25.8	42.505	74.2	57.342
1940	14.569	24.2	45.723	75.8	60.292
1943 ⁶³⁷	17.770	-	-	-	-
1945	16.351	24.7	49.722	75.3	66.073
1950	16.419	35.0	30.432	65.0	46.851
1955	18.032	27.3	30.616	72.7	48.648
1960	21.689	29.6	51.430	70.4	73.119
1965	24.121	29.2	58.252	70.8	82.373
1970	27.044	31.4	59.125	68.9	86.169
1975	29.700	32.8	60.842	67.2	90.591
1980	34.716	35.8	62.130	64.2	96.846
1985	38.849	40.8	56.451	59.2	95.300
1990	42.554	41.9	58.867	58.1	101.421
1997	46.880	49.8	47.142	50.1	94.022

⁶²⁸ Şemseddin Sâmî, *Kâmusü'l-'Alâm Tarih ve Coğrafya Lügati*, C. II, İstanbul 1316, s. 1281.

⁶²⁹ H. 1316 *Salnâme-i Vilâyet-i Aydın*, s. 178, 180.

⁶³⁰ H. 1317 *Salnâme-i Vilâyet-i Aydın*, s. 178, 180. Aynı nüfus verileri H. 1319 *Salnâme-i Vilâyet-i Aydın*, s. 132, 134; H. 1320 *Salnâme-i Vilâyet-i Aydın*, s. 133, 135 ve H. 1323 *Salnâme-i Vilâyet-i Aydın*, s. 128-129'da tekrarlanmaktadır.

⁶³¹ H. 1326 *Salnâme-i Vilâyet-i Aydın*, s. 312.

⁶³² Cumhuriyet dönemi nüfus verileri için bkz. *İzmir İl Yıllığı 1967*, Haz. M. Sarıoğlu-T. Gönenç, Bornova 1969, s. 100 tablo 9; *İzmir İl Yıllığı 1973*, İzmir 1973, s. 78-79; Gözde Emekli, *Bergama'da Turizm ve Sosyo-Ekonomik Etkileri*, E. Ü. Sos. Bil. Ens. Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 1998, s. 100 vd.

⁶³³ 1926 *İzmir Vilâyet İstatistiği*, İzmir 1927'den naklen Müzeyyen Gazez, *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyetine Bergama, 1831-1927*, D. E. Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1993, s. 12.

⁶³⁴ Aynı yer.

⁶³⁵ Hausoulier ve Pontremoli, *a.g.e.*, s. 55-56.

⁶³⁶ *İzmir Vilâyeti Salnamesi 1927-1928*, İzmir 1929, s. 62.

⁶³⁷ 13 Temmuz 1943 tarihli arazi tahdidinde Bergama'nın 7.145 hektarlık arazi üzerinde 3.878 evde oturan 17.770 nüfusdan ibaret olduğu kaydedilmektedir. Bkz. *T.C. Resmî Gazete* nr. 5506'dan naklen Besim Darkot, *a.g.m.*, s. 538.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BERGAMA KAZÂSINDA ZİRAÎ HAYAT VE TOPRAK İDÂRESİ

A- ZİRAÎ HAYAT

1. Kazânın Genel Ziraî Özellikleri

Osmanlı Devleti ekonomisinin temelini teşkil eden ve halkın büyük kısmının meşgul olduğu ziraat, Bergama kazâsının da dâhil olduğu Batı Anadolu'nun genel ekonomik bünyesini oluşturmaktadır. Sanayi dışı faaliyetlerin bütünü kapsayan ziraî hayat Bergama bölgesinde yoğun olarak gerçekleşmektedir. Bu açıdan bakıldığında kazânın genel ziraî hususiyetlerinin anlaşılabilmesi için ziraat hayatını şekillendiren şartların incelenmesi daha doğru olacaktır.

Batı Anadolu'nun ve dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin önemli ziraî üretim alanlarından birisi olan Bergama, içerisinde ayrı bir idarî birim barındıracak kadar geniş bir arâziye sahiptir. Bu nedenle böylesine geniş bir arâzide rastlanan iklim ve topoğrafik yapının da farklılıklar göstereceği aşîkârdır.

Bölgenin denizden yüksekliğinin fazla olmayışı, iklimi ve dolayısıyla ziraî hayatı etkileyen faktörlerin başında gelmektedir. İklim açısından bakıldığında Bergama'nın Akdeniz ikliminin tesiri altında olduğu görülür. Yazların oldukça sıcak ve kurak geçmesine rağmen kışlar ılık ve yağışlıdır. Ancak kazânın genel iklim özelliklerini, içerisinden akan ve vâdiye kendi ismini veren *Bakırçay* ile çevresinde bulunan yüksek dağ kütleleri etkilemektedir¹.

Soma ve Kırkağaç ovalarından Bergama'yı da içine alarak batıya uzanan Bakırçay, kendisine karşıdan *Gelembel, Aksu, Yağçılı, Menteşe, Ilıca, Karadere, Kırkgeçit, Gümüş, Kestel, Bergama, Sınır* ve *Boğazasar-Sarıazmak* gibi derelerle çok geniş bir arâzinin sulanabilirliğini sağlayarak iklimi ve ziraî hayatı etkileyen temel faktörlerin başında gelmektedir. Bakırçay'ın taşıdığı alüvyonlarla zenginleşen havza çeşitli bitki türlerinin yetiştirilmesine ve bunlardan iyi ürün alınmasına imkân tanımaktadır².

Bakırçay vadi oluşundan itibaren kuzeye, kuzeybatıya ve güneye doğru yükselmelerin olduğu arâzide, kuzeyde bulunan Madra dağı, kuzeybatıda yer alan Geyikli dağı ve güneyinde Sultandağı'nın devamını teşkil eden Yunddağ kütlelerinde yaşanan ziraî hayatın ise daha başka hususiyetleri mevcuttur.

¹ Günümüzde Bergama'nın bağlı bulunduğu İzmir ilinin iklim özellikleri için bkz. *İzmir İl Yıllığı 1967*, s. 119-134.

² Besim Darkot-Metin Tuncel, *Ege Bölgesi Coğrafyası*, İstanbul 1978, s. 83-84; Berrin Eken, *a.g.t.*, s. 3 vd.

XIX. yüzyılın sonunda (1893-94) yılında Nevâhi-i Bergama Ilıca-i Bergama, Dikili, Ayazmend, Çandarlı ve Kozak nâhiyelerinden oluşan Bergama kazâsının yüzölçümü 2.856 km². olarak verilmektedir³. Günümüzde Bergama 1.688, Dikili 541, Kınık 436 olmak üzere bu kazâların toplam yüzölçümü 2.665 km²'dir.

Günümüze âit verilere göre 1.688 km². alanda ve Bakırçay havzasında kurulmuş olan Bergama'nın 45.396 hektar alanında tarımla uğraşmaktadır. Bu alanın 32.319 hektarı tarla bitkilerine ayrılmıştır. Toplam tarım alanı içerisinde tarla alanı % 71, zeytin % 15, sebze % 6, bağ % 3, meyve % 0.4'dür⁴. Dikili'nin yüzölçümü 541 km².dir. Tarıma ayrılan alanın % 60 tarla alanı, % 29 zeytin, % 6 meyve alanı olarak ayrılmıştır⁵. Yüzölçümü 436 km². olan Kınık'ın arâzinin % 65'i orman ve fundalık, % 30'u tarım alanıdır⁶.

Mevcut durumu hakkında bilgi sâhibi olduğumuz Bergama'nın incelediğimiz dönem itibâriyle ziraat hayatı ile ilgili bilgilere tahrîr defterleri sâyesinde ulaşabilmekteyiz. Tahrîr defterlerinde ziraat sahaları, tasarruf şekilleri, bunların miktar ve ölçülerine âit bilgilerin bir takım terimlerle anlatılmaktadır. Defterlerde ziraat ile meşgul olan ahalinin elinde bulunan sahalar *Çift*, *Nim-çift* ve *zemin* olarak adlandırılarak defterlere kaydedilmektedir. Çiftlik, genellikle köylünün çifti ve öküzü için ve harman yeri olmak üzere boş bırakmağa izni bulunan bir kaç dönümlük mer'a kısmıyla, nadasa terk ettiği ve ektiği kısımlarla bir çiftçi âilenin işleyebileceği ve geçimine yetecek büyüklükte bir arâziyi anlatmak için kullanılan bir terimdir⁷. Bu arâzinin büyüklüğü ise çiftliğin bulunduğu bölgenin özellikleri ile *âlâ*, *evsât* ve *ednâ* olarak adlandırılan toprağının verim durumuna göre farklılaşmaktadır. Genellikle âlâ yerden 60-80, evsât yerde 80-100, orta halli yerde 80-100 ednâ veya kıraç yerde 100-150 dönüm olmak üzere 60-150 dönüm arasında değişen çiftliğin ölçüsü sancak kanunnâmelerinde belirtilmektedir⁸. Batı Anadolu' da bu ölçünün 60-150 dönüm arasında değiştiği görülmektedir⁹.

Bergama'nın tâbi olduğu Hüdavendigâr livâsı kanunnâmesinde bir çiftliğin, has yerden 70-80, orta halli yerden 100, ednâ yerden 130-150 dönüm yere denildiği

³ Ali Cevâd, *aynı yer.*

⁴ *İzmir İlçelerinin Ekonomik Profili ve Alternatif Yatırım Olanakları*, İzmir Ticaret Odası yay. No: 54 by., t.y., s. 99-100.

⁵ *a.g.e.*, s. 252-253.

⁶ *a.g.e.*, s. 419.

⁷ Lütü Güçer, *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul 1964, s. 45.

⁸ Ö. Lütü Barkan, "Çiftlik", *İ. A.*, C. III, İstanbul 1988, s. 392; Halil İnalçık "Çiftlik", *E. İ.*, C. II, 32-33; aynı yazar, "Çiftlik", *D. İ. A.*, C. 8, İstanbul 1993, s. 313-314; aynı yazar, "The Emergence of Big Farms, Çiftliks: State, Landlords and Tenants", *Contributions a l'histoire Economique et Sociale de l'Empire Ottoman, Turcica*, III (Paris 1983), s. 105-106; aynı yazar, "Köy, Köylü, İmparatorluk", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler*, Ankara 1990, s. 1-1; aynı yazar, "Osmanlılarda Raiyyet Rûsûmu", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları, İncelemeler*, İstanbul 1993, s. 32 vd.

⁹ Saruhan sancağı için bkz. Feridum M. Emecen, *Manisa*, s. 223; Kütahya sancağı için bkz. Turan Gökçe, *a.g.t.*, s. 390-391.

kaydedilmektedir. Kanunnâmede dönümün ölçüsü enine boyuna orta adımla kırk adım yer olduğu belirtilmiştir¹⁰.

Tahrîr defterlerinde toprağa bağlı çiftçi-köylü reâyânın isimleri altında elinde bulundurduğu toprağın büyüklüğüne göre bütün bir çiftlik tasarruf edenler *çift*, bundan az veya yarısı kadar yere mutasarrıf olanlar *nîm-çift* olarak kaydedilmiştir. Ancak Bergama'da bulunmamakla birlikte iki çift veya üç çift şeklinde bir çiftten fazla yer tasarruf edenlere de rastlanılmamaktadır. Nîm-çiftten az olan topraklar ise *zemin* olarak kaydedilmişlerdir. Zemin şeklinde kaydedilen topraklar, sipahinin tasarrufunda bulunan yerlerden resm-i zemin ödemek şartıyla *hariç reâyâ* veya yeri az olan reâyâ tarafından işlenen alanlardır. Hüdavendigâr kanunnâmesinde *resm-i zemin* olarak nisfden az olan yerlerden şâyet sulanabilir veya has yer ise iki dönüme bir akça, orta halli ise üç dönüme bir akça, ednâ yer ise dört-beş dönüme bir akça alınacağı belirtilmiştir¹¹. Defterlerde *hariçden ziraat olunur* şeklinde kaydedilen bu çiftliklerin vergileri de bağlı buldukları köy veya mezraanın hâsılına dâhil edilmiştir.

1530 yılına âit tahrîrin mufassalının bulunmaması ne yazık ki icmâl-muhâsebe defterinden kazânın bütününün özelliklerinin tam olarak anlaşılması için yeterli bilginin elde edilememesi neticesini doğurmaktadır. Bu defterde nüfusun *hâne-mücerred* şeklinde kaydedilmesi ve vergi kalemlerinin gösterilmemesi dolayısıyla XVI. yüzyılın başlarında Bergama kazâsının özellikle ziraî niteliklerinin belirlenmesi ve sonraki dönemler ile karşılaştırmalar yapabilecek verilerin teminini güçleştirmektedir.

1530 icmâlinde timar olarak tasarruf edilen 36, amme evkâfına dâhil 2 tane olmak üzere toplam 38 reâyâ çiftliği kayıtlıdır. Bu tahrîrde zemin olarak kaydedilen yerler amme vakfı ve emlak olarak tasarruf edilmektedir. Defterde çıkarılan icmâlde amme vakfı içerisinde 10, şahsî tasarrufda 6 zemin görünmekte ise de emlak olarak tasarruf olunan zeminin 4 tane olduğu tespit edilmektedir¹². Zeminlerden bâzılarının başka gelir kalemleriyle birlikte yazılmış olmaları dolayısıyla gelirlerin bütünü hakkında da bilgi edinilememektedir.

¹⁰ " ... has yerden yetmiş seksen dönüm ve mutavassütü'l-hâl yerden yüz dönüm ve ednâ yerden yüz otuz ve yüz elli dönüm yer bir çiftlik i'tibâr olunur. Dönüm dahi hatevât-ı müte'arefe ile kırk hatve yerdir tûlen ve arzen"

¹¹ "Sipahiden çiftlik dutan hariç reâyâdan resm-i zemin tamam çiftlikden tamam çift resmi ve nîm çiftlikden nisf resm alınub nisfden ekall olan yerlerde eğer arâzi-i sakiyyeden olub ve yahud eyü has yerler olsa ki her yıl ziraat olunub hâsıl virse iki dönüme bir akça resm alınur ve eğer mutavassütü'l-hâl olsa üç dönüme bir akça ve eğer ednâ olsa dört beş dönüme bir akça resm alınmak kanûn-ı resme mutabıkdır".

¹² BA., TD 166, s. 192-195.

TABLO I : 1530'DA ZEMİNLER

Zemin Adı	Tasarruf Türü	Hâsıl
İki Çay arası	Akhisar'da Ahmed Paşa İmâreti vakfi	1.861
Arslan oğullarından satın alınmış	"	
Zemin-i müteferrika	"	
Yusuf v. Saklı	"	4.212
Kara ayd	"	3.422
Zemin dekâkin ve bozahâne	Umur Beğ Medresesi vakfi	1194
Ahi Muhyiddin	Ahi Hamza Zâviyesi vakfi	600
Tatar	Balım Zâviyesi vakfi	120
Zemin ve bağ	Ahi Atlu Sinan Zâviyesi vakfi	-
Bir çiftlik	Ahmed Han mescidi vakfi	100
Zemin-i bağ ve berberhâne	Haydar Çelebi mülkü	-
Ada	Kara Mihâl evlâdı mülkü	500
Ada'da	Yakub Çelebi evlâdı mülkü	200
Zemin, bağçe ve çiftlik	Mehmedşah evlâdı mülkü	-
Toplam	-	12.209

XVI. yüzyıl başlarına âit piyâde tahrîri bulunmamakla birlikte 1551-52 yılına âit piyâde defterinde (TD 278) 34 adet çiftlik görünmektedir. Bu çiftliklerin hepsinin dönümleri kayıtlı değildir. Ancak dönümleri kaydedilen çiftliklerde işlenen toplam arâzi miktarının 2.982 olduğu tespit edilmektedir. 1561-62 dönemine âit defterde (TD 334) ve 1576-77 yılına âit tahrîrde (TD 569) 31 adet piyâde çiftliği kaydedilmektedir. Bu çiftliklerde sırasıyla 1.381 ve 1.379 dönüm arâzinin kayıtlı bulunduğu hesaplanmaktadır. Ancak burada toplam arâzi hesaplamalarında bu çiftliklere âit verilerin kullanım zorluğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü Bergama piyâde teşkilâtı içerisinde Tarhala ve Ayazmend kazâlarına âit çiftliklerde de yer almaktadır. XVI. yüzyıl başlarında kazâda ziraate ayrılan toprak miktarını tespit için yapılacak denemeler bu döneme âit mufassal tahrîrin bulunmaması ve yukarıda belirtilen diğer sebebler dolayısıyla eksik kalmaktadır. Ancak bu dönemde 34 reâyâ, 34 piyâde ve zemin olarak kaydedilen 14 adet yerin mevcudiyeti tespit olunmaktadır.

Bergama kazâ dâiresinde ziraate elverişli toprak miktarını tespit etmemizi sağlayacak en önemli tahrîr grubu 1573 yılına âittir. Bu dönem için mevcut mufassal, evkâf ve piyâde tahrîrlerinde daha öncesi ile mukayese etme imkânı bulunmasa bile kazânın genel durumunun ortaya konulması açısından önemli veriler elde edilmektedir.

1573 yılına âit mufassal tahrîr defterinde kayıtlı çift resmi miktarından fiilen çiftçi-köylü reâyâ tarafından tasarruf edilen arâzi miktarı tespit olunabilir. 1487

tarhli kanunnâmede Hüdavendigâr livâsında resm-i çiftin 33 akça olduğu kayıtlıdır¹³. Ancak, I. Selim (1512-1520) dönemine âit kanun mecmualarında 32 akça¹⁴ veya 30 akça¹⁵ olarak kaydedildiği de görölmektedir. Hesaplama ise çift resmi 33 akça olarak kullanılmıştır.

Defterde hâsılı belirtilen zeminlerin orta halli olanlarının 3 dönüme bir akça verdiği gözönünde bulundurulmak suretiyle hesaplamalara dâhil edilmiştir. Hassa veya hususî olarak tasarruf edilen çiftlikler ise herbiri birer çiftlik kabul edilmiştir. Bunların yanısıra vergi ödeyerek tasarruf olunan yerler de çiftlik itibâr olunmuştur. Dönüm olarak sâdece hâriçten işlenen yerlerin miktarı yazılmıştır. Piyâde teşkilâtı içerisinde yer alan çiftliklerin durumu tespit edilirken ise yaklaşık bir tarih olması bakımından 1576-77 tarihli piyâde tahrîri (TD 569) verileri kullanılmıştır.

Yukarıda belirtilen bilgiler ışığında kazânın ziraate elverişli, işlenebilir arâzisinin tahminî bir hesaplaması yapılmaya çalışılmıştır. Bu işlem yapılırken Bergama kazâsının topraklarının verimliliği ve ziraate elverişliliği gözönünde bulundurulmuş, yaklaşık bir rakam elde edebilmek maksadıyla Hüdavendigâr livâsı'nda orta halli yerler için geçerli olan 1 çiftliğin 100 dönüme tekâbül ettiği birim ölçü olarak kabul edilmiştir. İşlenebilir arâzinin yüzölçümü tespit edilir iken ise 1 dönüm yaklaşık 1.000 m² olarak hesaplanmıştır.

TABLO II : 1573 YILI TAHRİR DEFTERLERİNE GÖRE BERGAMA KAZÂSINDAKİ ZİRAATE ELVERİŞLİ TOPRAKLARIN DURUMU

	Adet	Dönüm	%	Hektar
Reâyâ çiftliği	877	87.700	80.50	8.770
Hassa çiftlik	41	4.100	3.76	410
Hususî çiftlik	6	600	0.55	60
Piyâde çiftliği	31	3.100	2.85	310
Zemin	126	12.600	11.56	1.260
Resmli	5	500	0.46	50
Hâriçten işlenen yer	-	350	0.32	35
Tahminî dönüm miktarı		108.950	100	10.895

Yukarıda hazırlanan tablo incelendiğinde reâyâ çiftliği olarak tasarruf edilen çiftliklerin büyük bir çoğunluğu teşkil ettiği görölmektedir. Ancak burada çıkarılan

¹³ "... Resm-i çift tamam çiftlik üzere çift kaydolunan râiyetden otuz üç akçadır Nîm çiftten resm nısf-ı zâlik nîm çiftlikden ekall yer tasarruf iden bennâkden ki ekinlü kaydolunmuşdur resim oniki akçadır caba bennâkden dokuz akçadır ..." Bkz. Ömer Lûtfi Barkan, *Kanunlar*, s. 2.

¹⁴ "... ve Livâ-i Hüdavendigâr resm-i çift otuziki akça ve nîm-çift onaltı akça alınur ve dahi nîm-çiftten yer tasarruf iden bennâkden oniki ve caba bennâkden tokuz akça ve eğer cabanın ekinlü olsa yere tasarruf itse ekinlü bennâk resmin vire ki onikidir ve ez'afü'r-reâyâ ki kara deyü tesmiye olunur resmi altı akçadır ..." bkz. Selami Pulaha- Yaşar Yücel, *a.g.e.*, s. 21.

¹⁵ "Livâ-i Hüdavendigârda resm-i çift otuz akça ve nîm çift nısf-ı zalikdür" Bkz. Anna Tveritina, *Kniga Zakanov Sultana Selima I*, Moskova 1969'da yayınlanan metnin çevirisi ve üzerinde yapılmış bir çalışma Hüseyin Özdeğer, "I. Sultan Selim Kanunnâmesi ve Tahlili", *Türk İktisat Tarihi Yıllığı*, S. 1 Y. 1987, s. 148.

mikram tahminî olduğu ve en düşük rakamları yansıttığını unutmamak lâzım gelmektedir. Zirâ defterlere zemin olarak kaydedilen vergilerin başka vergi kalemleri ile birlikte yazılmış olması, kazâda timar gelirlerinin % 3.72'sini teşkîl edecek yoğunlukta ve hemen hemen köylerin çoğunda bağların bulunması, çeltik ekimi için ayrılan ve dolayısıyla su altında bırakılan arâzinin ziraat sahasına ilâve alanların eklenmesini lüzumlu kılmaktadır. Bahçeler ve yaylaların ziraate elverişli yerleri de tarım alanı olarak kullanılmaktadır¹⁶. Şehrin ayrılmaz bir parçası kabul edilen, yazın Bergamalıların göç ettikleri, muntazam sokakları hatta sokak isimleri bulunan *Bergama Bağları* da ziraat sahasına dâhil edilmelidir ki bu alan, şehrin güney kenarında ve ve 1967 yılı itibarıyla 2 km. genişliğinde ve 6 km. uzunluğundadır¹⁷.

Ziraî hayatı etkileyen en önemli faktör olan suyun yeterli olması ise toprakların verimini ve niteliğini de etkilemektedir. Bazı köylerde çeltik ekilen yerler için düşülen su azlığından hububat ekiminin yapıldığı, yeterli su bulunursa tekrar çeltik ekileceğine âit kayıt¹⁸ yağışların düzenli yağmaması ve yazların uzun ve kurak geçmesi dolayısıyla üretimin etkilendiğini göstermektedir. Aynı durum yağışların fazlalığı dolayısıyla Bakırçay ve ona bağlı su yataklarında meydana gelen taşkınlardan ziraat yapılacak alanların doğrudan etkilenmesi için de söz konusudur. Bakırçay nehrinin suladığı vadi oluğunda, ekiminde büyük ölçüde su gereken çeltik tarlaları için özellikle açılmış çeltik nehir ve arklarının mevcudiyeti de tespit olunmaktadır. Ayrıca pınar ayaklarında da çeltik ekimi yapılmaktadır. İleride çeltik üretiminde bahsedileceği üzere vakıf olarak da tahsis edilmiş çeltik alanları mevcuttur. Mevzi olarak kaydedilmiş yerlerde de çeltik ziraatinin yapıldığı tespit edilmektedir.

TABLO III : XVI. YÜZYILDA KÖY VE KÖY-ALTI KIR MERKEZLERİNİN GELİRLERİNE GÖRE DAĞILIMI

Hâsıl	1530	%	1573	%
130-500	11	9.48	19	12.42
501-1000	18	15.52	20	13.07
1001-1500	25	21.55	13	8.50
1501-2000	27	23.28	23	15.03
2001-2500	14	12.07	13	8.50
2501-3000	7	6.03	17	11.11
3001-3500	5	4.31	9	5.88
3501-4000	1	0.86	8	5.23
4001-4500	1	0.86	7	4.58
4501-5000	1	0.86	9	5.88
5001-5500	1	0.86	4	2.61

¹⁶ 1573 tahririnde Çavuşviranı köyüne tâbi Yelkidam yaylasının ziraate kâbil yerlerinde köyde *mütemekkin olan Türkler*'in ziraat yaptıkları kayıtlıdır. Bkz. TK., KKA., TD 75, v. 314b.

¹⁷ Bergama Bağları ile ilgili olarak bkz. Metin Tuncel, "Bakırçay Yöresinde Köy Tipleri", s. 138-139.

¹⁸ Çavuşlu köyünde iki müd çeltik ekilir iken su olmamasından *galle* ekildiği ancak *çeltik ziraatine kâbil olursa yine çeltik ziraat oluna* kaydı düşülmüştür. Bkz. TK., KKA., TD 75, v. 293b.

5501-6000	1	0.86	2	1.31
6001-6500	-	-	2	1.31
6501 ve üzeri	4	3.45	7	4.58
Toplam	116	100	153	100

2- Alınan Vergilere Göre Ziraî Ürünler

a- Hububat ve Bakliyat

Osmanlı tarım ekonomisinin temelini, üretim ve bunun içerisinde de özellikle hububat ürünleri teşkil etmektedir. Hububat mahsûlleri arasında ise buğday ve arpa başta gelen ürünlerdendir. Daha önce de belirtildiği üzere Bergama kazâ dâiresi içerisinde bulunan bölgenin iklim, toprak ve topografik özellikleri değişik ziraî ürünlerin alınmasına elverişlidir.

Cumhuriyet devri başlarında 1927 yılında kazada 89.731 dönüm buğday ekilmiş 12.007.734 kilo ürün alınmıştır. Bu tarihte 34.732 dönüme ekilen arpadan ise 4.760.155 kilo ürün elde edilmiştir¹⁹. Günümüze yakın tarihlere âit aşağıya çıkarılan tabloda Bergama'daki hububat üretiminin durumu hakkında daha tafsilâtli bilgi elde edebilmekteyiz. Buradan anlaşılmaktadır ki, Bergama'da her dönemde ziraati yapılan ürünler arasında hububat üretimi gelmektedir. Hububat üretimi içerisinde en önemli pay ise buğdaya âittir.

TABLO IV : GÜNÜMÜZDE BERGAMA'DA HUBUBAT ÜRETİM DEĞERLERİ²⁰

Ürün	1995		1996		1997	
	Hektar	Ton	Hektar	Ton	Hektar	Ton
Buğday	7.500	3.000	7.500	30.00	7.500	32.500
Arpa	200	500	200	500	200	500
Çavdar	10	15	10	15	10	15
Yulaf	15	30	15	30	10	20
Mısır	450	11.250	450	11.250	500	12.500
Bakla	250	625	250	625	250	625
Fasulye	300	613	350	613	400	700
Nohut	200	260	200	260	200	260

Osmanlı vergi düzeninde topraya bağlı reâyâdan alınan vergiler çeşitli şekillerde tasnif edilmektedir. *Harâc-ı muvazzafa* ve *harâc-ı mukaseme* olarak iki

¹⁹ İzmir Vilâyeti Salnâmesi 1927-1928, s. 55.

²⁰ İzmir İlçelerinin Ekonomik Profili ve Alternatif Yatırım Olanakları, s. 102.

grupta toplanan vergiler, *rûsûm-ı örfiyye*, *rûsûm-ı şer'iyye* ve *tekâlif-i örfiyye* başlıklarıyla da gruplandırılmaktadır. Ancak genel bir sınıflandırma ile vergiler öşür, şahsî vergiler, hayvancılıkla ilgili vergiler, maktû vergiler ve mukataalar, bâd-i hevâ ve niyâbetin önemli kısmını teşkîl ettiği arızî vergiler ile *bâc*'ın temelini oluşturduğu ticârî vergiler olarak tasnif olunabilir²¹.

Ziraî üretimden alınan vergilerin başında gelen ve reâyânın elde ettiği her türlü üründen devlete ödemekle yükümlü olduğu *öşür*, Osmanlı uygulamasında şer'i bir vergi olma özelliğini yitirmiş, reâyânın mahsulü karşılığında devlete ödeyeceği bir nevi kirâ bedeli hâline gelmiştir²².

Kanunnâmelerde öşür ile birlikte anılan diğer bir vergi ise *salâriye*'dir. *Salârî* ve *Salârlık* olarak da kaydedilen vergi, öşür masraflarını karşılamak üzere öşüre miktarına göre ve öşürle birlikte dirlik sâhibi tarafından toplanan bir vergi idi²³.

1487 tarihli Hüdavendigâr livâsı kanunnâmesinde yer alan "*hububatdan ki hinta ve şa'îr ve 'alef ve gâvers ola 'öşr ve salârlık alınur cümlesi sekiz müd galledede bir müd olub her bir müdde iki buçuk kile olur ve bâki hububatdan ki nohud ve mercimek ve bakla gibi ve penbe ve keten gibi hemân 'öşr alınub salârlık alınılmemiştir*" kaydından anlaşıldığına göre öşür ile birlikte salârlık birlikte alınmaktadır. verginin miktarı sekiz müdde 1 müd (1/8) veyâ 1 müdde 2,5 kile olarak târif edilmektedir²⁴.

Hububat ve bakliyattan alınan öşür ve salâriye'nin dışında bağ ve bahçe gelirinden de *öşr-i hâsıl* alınmaktadır²⁵. Bal da öşür alınan kalemler arasındadır²⁶.

Bergama'da hububat üretiminin tespiti açısından XVI. yüzyılın başlarına âit mufassal tahrîrin mevcut olmaması maalesef bu dönem üretiminin ortaya konulamaması ve mukayeseli sonuçlara ulaşmamıza engel olmuştur. Burada 1573 mufassal ve evkâf defterindeki verilere göre aynî olarak toplanan hububât ve bakliyat cinsinden ürünlerin üretim miktarının tespiti yapılmaya çalışılmıştır

²¹ Turan Gökçe, *a.g.t.*, s. 422.

²² Öşürün, yıllık üretime göre nisbetinin toprağın verim kabiliyetine, sulama şartlarına, ziraat çeşitleriyle mahallî örf ve âdetlere göre farklılık göstereceği ve bunun hukukî dayanakları ile ilgili olarak bkz. M. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 2. Baskı İstanbul 1983, s. 167 vd.; *Osmanlı Kanunnâmeleri*, M. T. M., I/I (Mart-Nisan 1331), s. 102; Ömer Lütfi Barkan, "Öşür", *İ. A.*, C. 9 İstanbul 1988, s. 485; Lütfi Güçer, *a.g.e.*, s. 51 vd.

²³ Lütfi Güçer, *a.g.e.*, s. 52-53.

²⁴ BA., TD 23, s. 2; Ömer Lütfi Barkan, *Kanunlar*, s. 3; Ancak Aydın livâsı kanunnâmesinde olduğu gibi öşür ve salâriye alınacak ürünler hakkında tafsilât kaydedilmediği görülmektedir. Bkz. Ömer Lütfi Barkan, *a.g.e.*, s. 10-11.

²⁵ "... bağ dönümile her bir dönümden ba'zı vilâyetde on akça ve ba'zı vilâyetde beş akça ve ba'zı vilâyetde üç akça alınılmemiştir hadâyıktan ve harîmlerden 'öşrlerine göre kesim alınur ..." . Bkz. BA., TD 23, s. 2; Ömer Lütfi Barkan, *Kanunlar*, s. 4.

²⁶ "Râiyetden 'öşr-i 'asel bu sancakda sâhib-i râiyyet üzerine kayd olunmuşdur amma 'öşr-i 'aselden bedel her bir kovandan bi-hasebi'l-hâsıl ba'zı vilâyetde iki akça ve ba'zı vilâyetde bir akça alınur imiş şimdi gine ol muceb üzre kaydolunmuşdur". Bkz. BA., TD 23, s. 2; Ömer Lütfi Barkan, *Kanunlar*, s. 4.

1573 tarihli mufassal ve evkâf defterlerinden Bergama kazâsında üretilen ve vergi kalemleri arasında kaydedilen hububat ve bakliyat cinsinden ürünleri tespit edebilmemiz mümkündür. 1573 mufassalında buğday, arpa, burçak, yulaf, nohut, darı ve mahlut kaydedilmiştir. Bu ürünler arasına vakıf defterlerinde börülce, bakla ve mercimek de eklenmiştir.

Buradan Bergama kazâsında hububat ve bakliyat cinsinden kaydedilen tahrîr kıymetleri şu şekilde tespit edilebilir :

Buğday, Nohud	15
Arpa, Burçak, Darı, Mahlut	7
Yulaf	3

Değişik yıllara âit evkâf tahrîrlerinden gelirleri Sultan Murâd Evkâfına tahsis edilen *Kayasalur*, *Arablu*, *Soğancalu*, *İlgunlu*, *Bölücek*, *Sarucular* köylerindeki hububat ve bakliyattan alınan öşrün dağılımı tespit edilmiştir. Ancak bu kayıtların belirli bir düzende tutulmamış olması dolayısıyla mukayeseli neticeler elde edilememiştir.

TABLO V : YILLARA GÖRE SULTAN MURÂD EVKÂFI KÖYLERİNDE HUBUBAT ÜRETİMİ

Ürün	1521-22 ²⁷			1573 ²⁸			Tarihsiz ²⁹			
	Müd	Hâsıl	%	Müd	Hâsıl	%	Müd	Kile	Hâsıl	%
Buğday	80	-	-	28	3.545	14.27	16	9.5	13.180	52.55
Arpa	40	-	-	14	1.960	7.89	3	6.5	1.330	5.30
Burçak	3	-	-	3	320	1.29	-	5	100	0.40
Yulaf	10	-	-	7.5	450	1.81	-	10	200	0.80
Nohud*	2	200	1.35	1	300	1.21	-	10	200	0.80
Darı	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Börülce	4	40	0.27	-	-	-	-	-	-	-
Bakla	10	50	0.34	-	-	-	-	-	-	-
Mercimek	2	200	1.35	1	300	1.21	-	-	-	-
Soğan	-	150	1.01	-	150	0.60	-	-	-	-

*TK., KKA., TD 570'de nohud ve bakla birlikte kaydedilmiştir.

1567 tarihli mufassal evkâf defterine göre amme evkâfına dâhil *Bedenlü*, *Ömer Paşa*, *Değirmencik*, *Çökiköy*, *Barakçalı*, *Şeblüce*, *Hatunili* köylerindeki hububat ve bakliyat üretimi de tespit edilmiş 1573 yılına âit veriler ile birleştirilerek yekûna dâhil edilmiştir.

²⁷ BA., TD 113, s. 25.

²⁸ TK., KKA., TD 570, v. 142b-144a.

²⁹ BA., TD 1020, s. 4.

Selâtin, amme evkâfi ve timar olarak tasarruf edilen köylerdeki hububat üretimi teferruatlı olarak tespit edildikten sonra bir fikir edinebilmek maksadıyla kazâdaki toplam hububat ve bakliyat üretimi çıkarılmıştır. Tahrîr kayıtlarında ölçü birimi belirtilmemiştir. Bergama'ya izâfe edilen kilenin gerçekte ne kadar olduğu veya kaç İstanbul kilesi ettiği tespit edilememiştir³⁰. Dolayısıyla hesaplamalarda yaklaşık 25 kg.'a (25.656 kg.) isâbet eden İstanbul kilesi kullanılmıştır.

TABLO VI : AMME EVKÂFI KÖYLERİ HUBUBAT ÜRETİMİ³¹

Ürün	Köy sayısı	Gelir		
		Müd	Hâsıl	%
Buğday	7	22	6.600	35.37
Arpa	7	14.5	2.030	10.88
Burçak	6	7	980	4.13
Yulaf	7	25.5	1.340	6.48
Nohud	4	-	275	1.47
Soğan	3	-	86	0.46

TABLO VII : 1573 MUFASSALINA GÖRE BERGAMA KAZÂSINDA HUBUBAT ÜRETİMİ

Ürün	Ürün Alınan İskân Yeri	Kile	Hâsıl	Yekûna Nisbeti %
Buğday	112	7.254	107.977	33.54
Arpa	112	5.596	37.574	11.67
Burçak	107	3.868,5	26.644	8.28
Yulaf	108	3.066	9.196	2.86
Nohud	5	107	1.605	0.50
Darı	1	80	500	0.16
Mahlut	1	10	70	0.02

³⁰ Sultan Murâd evkâfına tâbi nehirlerde çeltik üretiminden bahsedilirken de görüleceği üzere İstanbul, Bergama, Tarhala müdleri üzerinden hâsıl kaydedilmiştir. Saruhan sancağının bir kısım kazâlarında Bergama kilesinin de kullanıldığı tespit edilmiştir. Bkz. Feridun M. Emecen, *Manisa*, s. 240 n.70.

³¹ TK., KKA., TD 580, v. 131b-143b.

TABLO VIII : 1573'DE BERGAMA'DA HUBUBAT VE BAKLIYAT ÜRETİMİ

Ürün	Öşr yekûnu kile	Üretim yekûnu kile	Kg. olarak karşılığı	%	Kıymet	%
Buğday	7.304	58.432	1.460.800	36.27	118.122	52.41
Arpa	5.624.5	44.996	1.124.900	27.93	41.564	18.44
Burçak	3.878.5	31.028	775.700	19.26	27.864	12.36
Yulaf	3.099	24.792	619.800	15.39	35.078	15.56
Nohud	109.5	1.095	27.375	0.68	2.180	0.97
Darı	80	640	16.000	0.40	500	0.22
Mercimek	2.5	25	625	0.02	-	-
Mahlut	10	80	2.000	0.05	70	0.03
Toplam	65.102	231.680	4.027.200	100	225.378	100

Yukarıda icmâlen hazırlanan tabloda da görüleceği üzere ekilebilir arâzinin büyük kısmı hububat ziraatine ayrılmıştır. Toplam hububat ve bakliyat üretiminin yarısından fazlasıyla gelirinin büyük bir kısmını buğday ve arpa teşkil etmektedir. Yaklaşık 125 kır iskân merkezinin hepsinde buğday ve arpa ekimi yapılmaktadır. Aynı olarak öşür alınan diğer ürünlerden olan burçak ve yulaf da köylerin hemen hepsinde vergi alınan kalemler arasındadır. Darı ve mahlut ise yaygın olarak üretilen veyâ vergi alınan ürünler arasında değildir. Darı sadece Hisarbeğler (Şeyhler) köyünde, mahlut ise Küçükmetmeklü köyünde vergi alınan kalemler arasında yer aldığı görülmektedir.

Geniş ve münbit arâzisi, müsait iklimi dolayısıyla her çeşit ziraî üretimin gerçekleştirildiği bir coğrafyaya sahip Bergama kazâsı, kendisine yeten ziraî ürünleri dışarıya da gönderilmektedir. Bergama ve dâhil olduğu Batı Anadolu'nun diğer kazâları, İstanbul ve Adalar denizinde bulunan adaların da erzak deposu olarak görülmekte, üretilen hububat dışarıya da ihraç edilmektedir. Bergama'dan tereke ve diğer ürünleri temin edenlerin başında hemen yakınında bulunan Midilli ve diğer adalar gelmektedir. Dağlık ve taşlık bir coğrafyaya sahip olan ada, her türlü ihtiyacını Ayazmend ve Bergama kazâlarından temin etmektedir³². Çandarlı iskelesi bu

³² 12 Cemâzie'l-evvel 960 (26.IV.1553) tarihli Midilli kadısının arzı üzerine Ayazmend ve Bergama kadılarına yazılan bir divân hükmünde, "Midilli ahali bu fakire gelüb Midillü ceziresi dağ ve taş yer olmağla ziraat ve hurâset kalil olub feth-i hakâniden ilâ yevmina maaşımız Ayazmend ve Bergama kadılıklarından göregelüb buğday ve arpa ve sâir hububât ve koyun ve keçi her kim olursa ol cânibden göregelmişik ve zâhire lâzım olduğda boğaz sefineleri varub buğday ve arpa tahmil edüb getürüb erbâb-ı hacete bey' etmekle halka vüs'at gelür idi hâliya kendü maişeti için zahire alanlara ve kal'a-i mezbure halkına bey' için boğaz sefineleriyle rencberlik edenlere ümenâ ve ümmâl tâtfesi celb-i mâl için mani' olub ve vilâyet kadıları dahi emr-i şerif taleb ederler..." demektedir. Bkz. BA., *Kâmil Kepeci Divân-ı Hümayun* 63, s. 372-373. Aynı hüküm defterde 24 Cemâzie'l-evvel 960 (8.V.1553) tarihinde de tekrarlanmaktadır bkz. s. 521-522. Bergama'dan Manisa'da et sıkıntısı için kasap tayin edildiği dahi görülmektedir. Manisa'da bulunan Şehzâde Murâd'ın Lalasının mektubu uyarınca 28 Rebi'ül-ahir 976 (20.X.1568) tarihinde yazılan hükümle

ihracâta kullanılan iskeledir. Bu iskeleden, civardan gelen rencber gemilerine buğday ve diğer terekenin satılması I. Selim zamanında yasaklanmış ise de 21 Cemâzie'l-evvel 960 (5.V.1553) tarihinde Biga ve Karasi sancakları mukataatı nâzırı Karacalar kadısı *Mevlâna Kemâl'e* yazılan hükümde bunun kaldırıldığı ve Bergama, Nevâhi-i Bergama ve Tarhala kadılıkları mevkufâtından ve Tarhala kalesi haslarından elde edilen terekenin *narh-ı rûzî üzre* satılması istenmektedir³³. Ancak 11 Şevvâl 966 (17.VII.1559) tarihinde Bergama, Nevâhi-i Bergama ve Güzelhisar kadılarına yazılan hükümden küffâr-ı haksâra ve deryâya tereke verilmesinin tekrar yasaklandığını öğrenmekteyiz. Hüküm, yasak yürürlükte olmasına rağmen Güzelhisar kazâsına tâbi Denizdeğirmeni isimli *mevzi'a-i Karaburundan, Ahmed, Nasuh ve Maden* isimli reisler dâima gemi ile gelerek Güzelcehisar, Bergama, Nevâhi-i Bergama ve Tarhala kazâlarından zahire toplayarak *dârü'l-harbe* götürdüklerini yazmaktadır. Bu tarihte dahi sözü edilen yerde zahire toplamak üzere pek çok gemiler bulunmaktadır. Konunun incelenmesi için gönderilen görevli ise gemideki levend tâifesi tarafından katledilmek istenmiştir. Bu durumda "*her ne tarikle olursa zikr olunan reisleri ele götürüb kayd ü bend ile südde-i saadetüme gönderüb ânun gibi fesâd idenleri il eri ile ele götürüb ve gemilerinin dahi dümenlerin alub ve dârü'l-harbe tereke virdükleri yanında sâbit olduğu üzre sûret-i sicillerin bile gönderüb min ba'd emr-i şerifime mugayir deryâya ve küffâr-ı haksâra tereke virdürmeyesiz ânun gibi deve ile ve sâir tavar ile deryâya bey' için tereke getürenlerin terekelerin anda narh-ı rûzî üzre bey' idüb küffâr-ı haksâra ve deryâya virdürmeyesiz*" diye hüküm gönderilmiştir³⁴.

Edremid, Ayazmend, Bergama, Güzelhisar ve Tarhaniyât kadılarına 4 Safer 967 (3.XI.1559) tarihinde yazılan hükümde, mahruse-i İstanbul'da tereke müzayakası olduğu bildirilerek bazı reislerin tereke almak üzere gönderildiği ancak bazı sancak âmilleri ve subaşların tereke satmak isteyenlere "*siz deryaya tereke virmek memnu' iken tereke virürsüz*" diye tutarak cerîme aldıkları hatta bazılarının reislerden *ağırlık* adı ile akça talep ettiklerinin bildirildiğini yazmaktadır. İstanbul zahiresi için fermanla gelen reisler narh-ı rûzî üzre arpa ve buğday verilmesi, deryada küffâra tereke verme ihtimâli olan reislerin gemilerine yarar adamlar konularak, gemilere ne kadar tereke konulduğunun bildirilmesini emretmektedir³⁵.

Merkezden gelen emirler, mühimmâtın görülen *mahmiye-i İstanbul* zahiresi hususunun düzenli bir şekilde sağlanmasını istemektedir.

Antalya kazâsından *Ahmed*, Manisa şehir kethüdası ve Bergama'dan *Mehmed oğlu Üveys* Manisa'ya kasap olarak tayin edilmişlerdir. Bunlardan yaz ve kış yeterli miktarda koyun tedarik etmeleri istenmektedir. Bkz. BA., MD VII, s. 845/2311.

³³ BA., *Kâmil Kepeci Divân-ı Hümâyün* 63, s. 465-466.

³⁴ BA., MD III, s. 54/128.

³⁵ BA., MD III, s. 175/482. 13 Şevvâl 966 (19.VII.1559) tarihli bir hüküm için ayrıca bkz. Zeki Arıkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İhracı Yasak Mallar (Memnu Meta)", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, s. 286. Bu konuda bir değerlendirme için bkz. Lütfi Güçer, "XVI-XVIII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun Ticaret Politikası", *Türk İktisat Tarihi Yıllığı*, S. 1 (1987), s. 87 vd.

Çeşme kadısına yazılan ile bir sureti de Edremid, Tarhanyât, Bergama ve Güzelcehisar kadılarına gönderilen 7 Şa'ban 978 (4.I.1571) tarihli hükümde Sakız muhafazasında bulunan askerlerin ihtiyacını karşılamak üzere gönderilen rencber gemilerine narh-ı câri üzere akça ile satılarak Sakız'a gönderilmesi gerektiği bildirilmektedir³⁶.

26 Rebi'ü'levvel 983 (5.VII.1575) tarihli bir hüküm Edremid, Bursa, Ayazmend, Bergama ve Seferihisar kazâlarından 110 müd terekenin 'Midilli'den Hasan'a verilmesi için yazılmıştır³⁷.

Adalar denizinde bulunan adalardan bazı reislerin devletin izni ile kıyılarda bulunan kadılıklardan navlun ile tereke aldıkları ve bunların kefilleriyle birlikte kaydedildikleri görülmektedir. Bu defterde 18.XI.1576-4.X.1578 tarihleri arasında Bergama'nın da dâhil bulunduğu çeşitli kadılıklardan toplam 1.765 müd buğday alındığı tespit edilmektedir. Ancak bu kayıtlardan Bergama'dan tam olarak ne kadar buğday alındığını gösterecek verileri elde etmek mümkün değildir³⁸.

TABLO IX : 1578'DE BERGAMA'NIN DA DÂHİL OLDUĞU KADILIKLARDAN HUBUBAT İHRACI

Tarih	Kazâ	Alan	Kefil	Vâde/ Ay	Miktar/ müd
26 Şa'ban 984 (18.XI.1576) ³⁹	Çandarlı, Bergama, Manisa, Menemen, İzmir, Tire	Ekilik adasından İstirati	28 bölükde 14 akça ulûfesi olan Sâlih Macar	2	200
"	"	Ekilik adasından Aleksi	22 Bölükde 13 akça ulûfeli Muharrem	2	180
4 Ramazan 984 (25.XI.1576) ⁴⁰	Bergama, Tarhala, Akhisar, Güzelhisar	Midilli adasından Ahmed Reis	Galata'da Arab kuyusunda sâkin Ali Reis	-	35
14 Ramazan 984 (5.XII.1576) ⁴¹	Çandarlı, Bergama, Akhisar, Tuzla, Ayazmend, Edremid	Midilli adasından Hasan Reis	Balıkbazarı'nda dükkânı olan Yani	-	50
26 Safer 985 (15.V.1577) ⁴²	Çandarlı, Bergama, Güzelhisar, Akhisar	İznikmid'den Hasan Reis	Hazret-i Eyüb'de sâkin Himmet Reis	3	80
5 Rebi'ü'l-ahir	Edremid,	Midilli adasından	Balıkbazarı'nda	2	100

³⁶ BA., *MD XIV/II*, s. 858/1251; Sakız adasının terekesinin Çandarlı, Karaburun ve İzmir iskelelerine gelen sandallara akçasıyla verilmesi hususunda 8 Zi'l-hicce 983 (9.III.1576) tarihli emir için bkz. BA., *MD XXVII*, s. 343/823.

³⁷ BA., *Kâmil Kepeci Divân-ı Hümâyün* 85, v. 79a.

³⁸ Fikret Yılmaz, *a.g.t.*, s. 62'de bu defterdeki kayıtlara dayanarak Nisan 1577-Kasım 1578 tarihleri arasında Bergama, Edremid, Tuzla, Ayazmend, Kemer, Menemen ve Ezine Pazarı'ndan 16 seferde yaklaşık 665 ton buğday istendiğini kaydetmektedir.

³⁹ BA., *Bâb-ı Defteri Başmuhasebe Kalemi 2282*, s. 2.

⁴⁰ BA., *Bâb-ı Defteri Başmuhasebe Kalemi 2282*, s. 4.

⁴¹ BA., *Bâb-ı Defteri Başmuhasebe Kalemi 2282*, s. 6.

⁴² BA., *Bâb-ı Defteri Başmuhasebe Kalemi 2282*, s. 21 (mükerrer).

985 (22.VI.1577) ⁴³	Ayazmend, Bergama, Menemen, Güzelhisar	Yazıcı Reis	dükkânı olan Manol		
11 Rebi'ül-ahir 985 (28.VI.1577) ⁴⁴	Bergama ile birlikte Anadolu ve Rumeli'de birçok kazâ kadısına	Sofular mahallesi sâkinlerinden Abdullah oğlu Ca'fer	İhtisab hizmetinde bulunan Abdullah oğlu Mahmud	2	90
29 Rebi'ül-ahir 985 (16.VII.1577) ⁴⁵	Çandarlı, Ayazmend, Tarhala, Bergama, Güzelhisar, Menemen	Galata'da Arabkuyusu'dan İskender oğlu Hamza Reis	Tahtakale'de dükkânı olan Hakkak Süleyman	2	100
18 Cemâzie'l- evvel 985 (3.VIII.1577) ⁴⁶	İzmir, Manisa, Edremid, Ayazmend, Güzelhisar, Bergama, Menemen, Soma, Kelemiye, Akhisar	Ünye sâkinlerinden Kaya Reis	Tahtakale'de dükkânı olan Hakkak Receb	2	40
"	"	Himmat Reis	Hakkak Cafer	-	30
26 Cemâzie'l- evvel 985 (11.VIII.1577) ⁴⁷	Çandarlı, Bergama, Akhisar, Gördük	Manol Reis	Manol zımmî	2	200
22 Cemâzie'l- ahir 986 (26.VIII.1578) ⁴⁸	Ayazmend, Çandarlı, Güzelhisar, Bergama, Tarhala	Hamza Reis	Hakkak Süleyman	-	50
"	Ayazmend, Çandarlı, Bergama	Mustafa Reis	Manol	-	120
"	"	Hamza Reis	Musa	-	50
"	Çandarlı, Bergama, Sart, Tarhala, Manisa, Akhisar, Güzelhisar	Mehmed Reis	Abdullah	-	100
"	Edremid, Ayazmend, Bergama	Kostantin	Manol	-	50
"	Çandarlı, Ayazmend, Güzelhisar, Bergama, Tarhala, Menemen, Güzelhisar, Kırkağaç	Şa'ban Reis	Mahmud	-	100

⁴³ BA., *Bâb-ı Defteri Başmuhasebe Kalemi 2282*, s. 22.

⁴⁴ BA., *Bâb-ı Defteri Başmuhasebe Kalemi 2282*, s. 23.

⁴⁵ BA., *Bâb-ı Defteri Başmuhasebe Kalemi 2282*, s. 25.

⁴⁶ BA., *Bâb-ı Defteri Başmuhasebe Kalemi 2282*, s. 27.

⁴⁷ BA., *Bâb-ı Defteri Başmuhasebe Kalemi 2282*, s. 29.

⁴⁸ BA., *Bâb-ı Defteri Başmuhasebe Kalemi 2282*, s. 121, 123, 125, 128, 133, 134, 135.

"	Çandarlı, Ayazmend, Edremid, Bergama, Tarhala, Güzelhisar, Karacakoyunlu	Veli Reis	Ahmed	-	30
2 Şa'ban 986 (4.X.1578) ⁴⁹	Çandarlı, Ayazmend, Güzelhisar, Bergama, Nevâhi-i Bergama, Karacakoyunlu, Tarhala	Ahmed Reis	Hüsam Reis	-	100
"	Edremid, Ayazmend, Çandarlı, Bergama, Seferihisar	Yorgi Reis	Manol	-	60
Toplam	-	-	-	-	1.765

Bergama ahalisinin mahkemeye yaptıkları bir başvuruda vilâyetlerinin deryâya karib olması dolayısıyla İstanbul'a zahire aldıkları bahanesiyle tereke alan gemilerin buraya değil de başka vilâyete ve *deryâya* götürdüklerinden vilâyette zahire sıkıntısı yaşanmaktadır. Ayrıca elinde tereke olanlar bunu pazara getirmemeleri sebebiyle bâc-ı bazar ve mâl-ı mirîye zarar geldiği bildirilmektedir. 8 Şevvâl 986 (8.XII.1578) tarihinde Bergama kadısına ve muhafaza hizmetine tayin edilen *Zâim Abdurrahman*'a yazılan hükümde bu konunun önüne geçilerek deryaya tereke verilmemesi, ellerinde hüküm bulunmayanlara İstanbul zahiresi bahânesiyle tereke aldırılmaması emredilmektedir⁵⁰.

27 Şevvâl 987 (19.X.1579) tarihinde Ayazmend ve Nevâhi-i Bergama kadılarına yazılan hükümde daha önce hassa-i hümâyun için lâzım olan buğdayın temini için hassa etmekçilerden *Nesimî* ve kilercilerden *Hüseyyin* adlı kimseler gönderilmiş ve bunlar bazı mukataadan para alarak reayâya dağıtmışlar ise de bu bölgede buğday sıkıntısı çekildiğinden ve buğday temin edilemediğinden reayâya dağıtılan paranın geri toplanarak gönderilmesi istenmektedir. Ayrıca bu kişilerin ne kadar para dağıttıklarının ve geriye ne kadar para topladıklarının yazılıp bildirilmesi istenmektedir⁵¹.

17 Zi'l-hicce 987 (4.II.1580) tarihinde Bergama, Karacalar, Nevâhi-i Bergama, Tarhala, Güzelhisar, Edremid ve İvrindi kadılarına yazılan hükümde bu kazâlardan küffâra tereke verildiği haber alındığından kadılıklardan küffâra tereke verilmemesi hususunda Yasakçı Yusuf sipahi mârifetiyle *muhkem tenbih ve yasağ*

⁴⁹ BA., *Bâb-ı Defteri Başmuhasebe Kalemî* 2282, s. 135, 142.

⁵⁰ BA., *MD XXXV*, s. 386/982.

⁵¹ BA., *MD XL*, s. 208/467.

olunması ve emr-i şerif ile gelenlerden başka küffâra tereke verilmemesi emredilmektedir⁵².

Ancak Karasi beği ve Ayazmend kadısına yazılan 14 Safer 991 (9.III.1583) tarihli bir hükümden tereke kaçakçılığının çeşitli yollarla gerçekleştiğini öğrenmekteyiz. Çandarlı kalesi dizdarı yazdığı mektubunda kalenin etrafında iskele olduğundan bazı gemilerin İstanbul zahiresi için olmadığı halde tereke almak istediklerini engel olduğunda ise mirlivadan veya kadı canibinden bir tarikle adam getirerek terekeye izin verildiğini bildirmektedir. Hükümde İstanbul zahiresi için gelenler dışında kimseye tereke verilmemesi emredilmektedir⁵³.

13 Ramazan 994 (28.VIII.1586) tarihli bir hükümde İstanbul'un fazlasıyla ihtiyaç duyduğu zahire ve kuru meyvenin toplanarak Ayazmend, Çandarlı ve Karacafoça iskelerinden gönderilmesi için dergâh-ı âli çavuşlarından *Sinan*'ın görevlendirildiğini öğreniyoruz. Çavuşun nerede var ise sahileri ve defterleri ile gemiye koyup göndermesi ve bu maddeleri yüklemiş hazır gemiler bulunursa sipahi ve hisarerleri muhafazasında İstanbul'a ulaştırması istenmektedir⁵⁴.

XVI. yüzyıl tahrirlerinde hububat ve bakliyatın yanı sıra *çeltik* üretiminin de önemli bir gıda maddesi olarak kaydedildiği görülmektedir. Esasen buğdaygiller familyasından bir hububat ürünü olan *pirinç*, kendisine mahsus üretim şartları dâhilinde yetiştirilmesi dolayısıyla bunlardan ayrı olarak değerlendirilmektedir⁵⁵. Suda yetişirilen tek tahıl bitkisi olması ve gelişimini su içinde tamamlaması nedeniyle ekiminde çok ve devamlı surette suya ihtiyaç bulunan pirinç, genellikle nehir kenarlarında veya bunlardan hususî olarak açılan kanallarda (*ark*) yetiştirilmektedir. Çeltik kanalların açılması ve bakımı *cemaat-i kürekçiyân* olarak adlandırılan *kürekçilerin* görevi idi⁵⁶.

Gelirleri has, timar, vakıf veyâ mülk olarak tahsis edilmiş bulunan çeltik alanları mukataa yoluyla kiraya verilerek ortakçılık statüsünde işletilirdi. Özel vergi muafiyeti tanınmış olan çeltik ziraatiyle uğraşan *çeltükçü reâyâ* ve kanalların bakımından sorumlu *çeltük kürekçileri*, mukataanın başında bulunan *eminin* sorumluluğundaydı. Bergama'da Bakırçay ve bağlı küçük nehirler ile çeltik ekimi için açılan arklar çevresinde cereyân eden çeltik üretimi mevcuttur. Bergama'da çeltik

⁵² BA., MD XXXVI, s. 65/197; Ancak kıyılarda bulunan kadılıklardan İstanbulda sıkıntı varken aher diyâra tereke verilmeye devam edildiğini 28 Şevvâl 991 (15.X.1583) tarihinde İzmir, Midilli, Kuşadası, Karafoça ve Ayazmend kadılarına yazılan hükümde görmekteyiz. Bkz. BA., MD LII, s. 121.

⁵³ BA., MD XLVIII, s. 366.

⁵⁴ BA., MD LXI, s. 81.

⁵⁵ Bu konuda yapılmış detaylı bir çalışma için bkz. Halil İnalçık, "Rice Cultivation and the Çeltükçü Re'âyâ System in the Ottoman Empire", *Studies in Ottoman Social and Economic History*, London 1985, s. 69-141.

⁵⁶ Feridun Emecen, "Çeltik", *D. İ. A., C. 8*, İstanbul 1993, s. 265; Zeki Arıkan, "XV-XVI. Yüzyıllarda Anadolu'da Çeltik Üretimi", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler*, Ankara 1990, s. 478.

ekimi için ayrılan alanların *müd* veyâ *kile* cinsinden belirtilen çeltik tohum miktarlarıyla belirlendiği görülmektedir.

Kazâda bulunan nehirlerdeki çeltik üretiminin has, timar ve vakıflara tâbi olarak gerçekleştirildiği görülmektedir. 1530 icmâlinde hassa tâbi nehirlerin tafsilâtı kaydedilmeden sadece 9 kıt'a oldukları ve *ki şimdi hassadır* kaydıyla bu tarihte hassa oldukları belirtilmiştir. *Kalagra* nehrinin iki ark olduğu, *Ayaklık* nehrinin ise *Yanalmaç* olarak da bilindiği kaydedilmektedir. *Beküşova argı*, *Yaycı*, *Karalar* nehirlerinde pınar ayağına ekim yapıldığı belirtilmiştir. 1521'de köhne deftere atıfla nehirlere ekilen çeltik miktarları kaydedilmiştir. Buna göre 63.5 müd 14 kile olan ekim, tahrîrin yapıldığı yıl 43 müd 90 kileye yükselmiştir. Toplam kile üzerinden hesaplandığında 1.284 kile olan üretim 1521'de 950 kileye inmiştir. Çeltik tohumunda meydana gelen bu azalmanın yüzyıla âit tahrîrlerde pirinç üretimine yansımadağı veyâ üretim miktarlarının sâbit tutulduğu görülmektedir. 1521'de 109 müd olan pirinç hâsılı 1573'de de aynen tekrarlanmaktadır. Ancak 1530 icmâlinde tafsilâtı kaydedilmeyen nehirlerin pirinç üretim miktarı 54 müd *hâlis pirinç* olarak kaydedilmiştir. Hasa tâbi çeltik üretiminin çoğunluğu *Kalagra* ve *Koçak* nehirlerinde meydana gelmektedir.

TABLO X : BERGAMA'DA PADİŞAH HASSINA TÂBİ NEHİRLERDE ÇELTİK ÜRETİMİ

Nehir	Önceden		1521 ⁵⁷			1573 ⁵⁸	
	Müd	Kile	Müd	Kile	Pirinç /müd	Pirinç /müd	%
Kalagra	50	-	36	12	60.5	60.5	55.50
Beküşova arkı	-	-	-	30	5	5	4.59
İlbeği argı	10	-	1	-	16	16	14.68
Gökçeoğlu deresi argı	2	-	1	-	6	6	5.50
Koçak	-	4	5		12.5	12.5	11.47
Yaycı	0.5	-	-	10	2	2	1.83
Karacakaya	0.5	-	-	18	1	1	0.92
Karalar	0.5	-	-	10	3	3	2.75
Ayaklık	-	10	-	10	3	3	2.75
Toplam	63.5	14	43	90	109	109	100

XVI. yüzyıla âit evkâf defterlerinde ve 1530 icmâlinde Sultan Murâd evkâfına tâbi altı adet nehir çevresinde cereyan eden çeltik üretimi kayıtlıdır. Ekilen çeltik tohumunun *İstanbul*, *Bergama* ve *Tarhala* olmak üzere farklı müd cinsleriyle kaydedildiği görülmektedir. 1530 icmâlinde *Kayasalur* nehrinin hâsılı 32.000 akça yazılmış ancak diğer tahrîrlerde 33.000 akça olarak gösterilmiştir. Nehir isimlerinin de farklı şekillerde yazıldıkları dikkâti çekmektedir.

⁵⁷ BA., TD 111, s. 695-696'de köhne defterdeki veriler kayıtlıdır.

⁵⁸ TK., KKA., TD 75, v. 348b'de TD 111'de verilen bilgiler tekrar edilmiştir.

TABLO XI : EVKÂF DEFTERLERİNE GÖRE SULTAN MURÂD EVKÂFINA MERBUT NEHİRLER VE GELİRLERİ ⁵⁹

Nehir	Birim/Müd	Tohm-ı çeltik		Hâsıl
		Müd	Kile	
Kayasalur	İstanbul	22	-	33.000
Mahu/Macur ?	Bergama	30	-	31.333
Giresun	Tarhala	26	-	12.000
Karakiren	Tarhala	12	-	16.000
Kurucasulu	-	1	-	1.000
Bınar-ı Gider/Bınâr-ı Gerdime ?	-	-	4	300
Toplam (6)	-	91	4	93.633

TABLO XII : 1530'DA BERGAMA'DA ÇELTİK ÜRETİMİ

Tasarruf Türü	Nehir sayısı	Çeltik		Pirinç	Hâsıl	%
		Müd	Kile	Müd		
Padişah hası ⁶⁰	9	-	-	54	140.000	59.82
Selâtin evkâfi ⁶¹	6	91	4	-	92.633	39.58
Timar ⁶²	1	3.5	-	-	1.400	0.60
Toplam	16	94.5	4	54	234.033	100

TABLO XIII : 1573'DE BERGAMA'DA ÇELTİK ÜRETİMİ

Tasarruf Türü	Nehir sayısı	Çeltik		Pirinç	Hâsıl	%
		Müd	Kile	Müd		
Padişah hası ⁶³	9	-	-	54	140.000	58.08
Selâtin evkâfi ⁶⁴	6	91	4	-	92.633	38.43
Timar ⁶⁵	-	61	10	-	8.424	3.49
Toplam	16	152	14	54	241.057	100

1530 tarihli defterde padişah haslarına dâhil çeltik mahsulü ve diğer gelirleri 140.000 akça olarak kayıtlıdır⁶⁶. Bu rakam tafsilâtı kaydedilmeyen nehirlerin gelirleri olarak kabul edildiğinde toplam gelirin yarısından fazlasının bu dokuz nehirden elde

⁵⁹ BA., TD 113, s. 25; BA., TD 166, s. 192; TK., KKA., TD 570, v. 144a-b; BA., MAD 617, s. 244; BA., TD 1020, s. 3-4.

⁶⁰ BA., TD 166, s. 186-187.

⁶¹ BA., TD 166, s. 192.

⁶² BA., TD 166, s. 191.

⁶³ TK., KKA., TD 75, v. 290a, 348b.

⁶⁴ BA., TD 113, s. 25; BA., TD 166, s. 192; TK., KKA., TD 570, v. 144a-b; BA., MAD 617, s. 244; BA., TD 1020, s. 3-4.

⁶⁵ TK., KKA., TD 75, v. 291a-345b.

⁶⁶ BA., TD 166, s. 186.

edildiği ortaya çıkmaktadır. Hassa tâbi nehirlerden 54 kile hâlis pirinç hâsıl olmaktadır⁶⁷. Selâtin evkâfına dâhil altı çeltik nehrinin geliri ise 92.633 akçadır.

Aynı defterde timarlar arasında bulunan ve üçbuçuk müd tohum ekilen *Medan* ? nehrinin 1.400 akça hâsılı mevcuttur⁶⁸.

Nehirlerde çeltik işleyen kürekçiler mevcuttur. Bunlardan *Giresun* nehrinde çeltik işleyen konar-göçer reâyâ hakkında bilgi verilmiş idi. 1521 tarihli evkâf defterinde arklardan birisi için *mezkur arkın yazılı kürekçisi yokdur hâriçden ekerler* kaydı düşülmüştür.

1521 tarihli evkâf tahririnde diğer defterlerde de tekrar edilmek üzere *Kurucasulu ve Bınar-ı Gerdime* nehirlerinin tohumunu vakıf cânibinden verilmediği âmilin *kendi yanından* ektiği belirtilmiştir.

1573 tarihli mufassal tahrirde 28 adet köyün hâsılı içerisinde çeltik geliri kayıtlıdır. Bu gelirler, vakfa âit yerlere ekilen çeltikten alınan öşürler veyâ değişik mevzilere ekilen çeltikten sipahiye ödenen resimler olarak kaydedilmiştir. Bergama köylerinde değişik mevzilerde çeltik ekiminin gerçekleştiği görülmektedir⁶⁹. Has, zeâmet ve timarlara dâhil olan bu gelirlerin toplam gelirin % 2. 61'inin oluşturduğu tespit edilmektedir.

TABLO XIV : 1573'DE KIR KESİMİNDE ÇELTİK ÜRETİMİ

İşkân Merkezi	Müd	Kile	Gelir	İzahât
İğdecik	5	-	200	bınar ayağında
Örtülüce	15	-	250	"
Kınık	10	-	1.000	"
Ahmed	12	-	190	mevzide
Karamahmudlar	-	-	400	öşür
Çiftlik	-	-	100	battal
Deliklüttaş	0.5	-	3.200	ark
Çavuşviranı	-	5	400	-
Me.	-	-	60	resm
Kızılcaşeyli	-	-	-	-
Kızıl Musa	-	-	100	nısf
İshaklu	10	-	-	pınar ayağında
Canbazlar	0.5	-	380	yararlık tohum
Zağnos	1	-	50	-
Mürseller	-	-	100	pınar ayağı
Tur Aliler	-	-	50	vakıf yerine
Kabaağaçlu	-	5	100	-
Eyerci	-	-	60	vakıf yerine

⁶⁷ BA., TD 166, s. 187; TK., KKA., TD 75, v. 348b.

⁶⁸ BA., TD 166, s. 191.

⁶⁹ Ahmed köyünde *Ilman pınarı*, *Çal pınarı* ve *Kışla deresi* olarak bilinen mevzilerde toplam 12 müd çeltik ekildiği kaydedilmiştir. Bkz. TK., KKA., TD 75, v. 295b.

Köşkene	7	-	200	pınar ayağında
"	-	-	300	öşür
Akçengerlü	-	-	150	vakıf yerine
Karalar	-	-	350	"
Balabanlu	-	-	340	"
Küçükemeklü	-	-	150	"
Gök Ali	-	-	20	"
Alibeğlü	-	-	72	"
Uzunevhadlu	-	-	60	"
Kemer	-	-	130	"
Kalemlü	-	-	12	"
Toplam	61	10	8.424	-

1573 tahririnde çeltik üretiminde düşüş görüldüğü çeltik için ayrılan alanlara hububat ekiminin yapıldığı dikkati çekmektedir⁷⁰.

Görüldüğü üzere XVI. yüzyılda Bergama'da hububat ziraatinin yanısıra pirinç üretimi mevcuttur. Bu üretim gelirleri has, timar ve vakfa tahsis edilmiş alanlarda gerçekleştirilmektedir. Ancak fazla bilgi sâhibi olamamakla birlikte yüzyılın sonlarına doğru bu üretimde düşüşün gözlemlendiğini belirtmek gerekmektedir. XVII. yüzyılın başlarında ise Bergama'da çeltik üretimi 133.633 akça ile Anadolu'daki yaklaşık üretim değerlerinin % 4.3'ünü oluşturmaktadır⁷¹.

Bergama'da üretilen çeltik dinkçiler tarafından işlenmektedir. Zaman zaman bunların sayısında azalma meydana geldiği ve telâfisi yoluna gidildiği de görülmektedir⁷².

Bergama'da çeltik üretimi yapılan nehirlerin gelirleri iltizam yoluyla toplanmaktadır. 1579 tarihli bir kayıta mültezim olarak *Mustafa'nın* adı geçmektedir. Bu tarihte onun şikâyetiyle keyyâl olarak görev yapan *Yusuf* ihmâli dolayısıyla görevinden alınarak yerine *Hüseyin* getirilmiştir⁷³. Kazâda Sultan Murâd'ın Bursa'da

⁷⁰ Zağnos köyünde pınar ayağında 1 kile çeltik ekildiği bu tarihte ise ziraat olunduğu *battal hâliya ziraat olunur* kaydıyla belirtilmiştir. Bkz. TK., KKA., TD 75, v. 323a-b; Aynı şekilde Kestel köyünde pınar ayağında buçuk müd çeltik ekilen yerin battal olduğu *yerine galle ziraat* olunduğu kaydedilmiştir. Bkz. TK., KKA., TD 75, v. 344a-b.

⁷¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Mâliyeden Müdevver Defterler tasnifinde 7075 numaralı defterde yer alan, 1046/1636-37 yılına âit kayıtlarla ilgili bir değerlendirme için bkz. Halil İnalçık, *a.g.m.*, s. 135-136.

⁷² 16 Cemâzie'-evvel 960 (30.IV.1553) tarihli Biga ve Karasi sancakları mukataasına nâzır Karacalar kadısı Mevlâna Kemâl'e yazılan bir divân kaydında Bergama çeltiğinin eskiden beri dinkçilere işletildiği mevcut dinkçilerin yerine kifâyet kadarı yarar dinkçi yazılması istenmektedir. Bkz. BA., *Kâmil Kepeci Divân-ı Hümayun* 63, s. 436-437. Aynı hüküm defterde 5 Cemâzie'-ahir 960 (19.V.1553) tarihinde de tekrarlanmaktadır s. 551-552.

⁷³ Karasi mukataat müfettişi ve nâzırına 4 Şevvâl 987 (24.XI.1579)'de yazılan hükümde *Bergama enhârî çeltiği mültezimi Mustafa'nın* talebi üzerine görevinde ihmâl ve kusuru olan keyyâl *Yusufun* alınarak yerine 27 Ramazan 987 (18.XI.1579) tarihi itibarıyla *Hüseyin'in* kâtip olarak atandığını bildirmektedir. Ayrıca bu kişi hâne-i avârizdan ise avârizının geri verilmesi de istenmektedir. Bkz. BA., MD XLI, s. 178/392.

bulunan imâretine vakfedilen ve *Bergama Pâresi* denilen mukataa dâhilinde çeltik üretimi de bulunmaktadır. Yüzyılın sonlarına doğru bu mukataayı iltizama alan mültezimler ile bir takım problemlerin meydana geldiği tespit edilmiştir. 5 Şa'ban 987 (27.IX.1579) tarihli Nevâhi-i Bergama ve Tarhala kadılarına yazılan mühimme kaydında *Pir Ali* adında birinin Sultan Murâd evkâfi mütevellisi *Seydi Gazi*'den Bergama Pâresi mukataasını üç yılı 525.000 akçaya aldığı yazılmaktadır. Pir Ali, 986 (1578) yılında kendi hesabına *Bakır nehrine* 25.000 akçalık çeltik tohumu ektirmiş ve küllî mahsul elde etmiş olmasına rağmen müteveli bu meblağı borcuna mahsup etmediği gibi tohum da vermemektedir⁷⁴. Aynı durumun mukataaya dâhil Tarhala kazası için de geçerli olduğu görülmektedir⁷⁵. Ancak mesele mültezim ile müteveli arasındaki bir anlaşmazlıktan kaynaklanmaktadır. Mültezim merkeze yazdığı bir şikâyette mukataayı iltizam olarak değil mütevelliden emânet olarak aldığı bildirerek, mütevellinin kendisinden istediği fazla parayı ödememek istemektedir⁷⁶.

Karasi mukataat müfettişi ve nâzırına 4 Şevvâl 987 (24.XI.1579)'de yazılan hükümde *Bergama enhârı çeltiği mültezimi Mustafa*'nın talebi üzerine görevinde ihmâl ve kusuru olan keyyâl *Yusuf*'un alınarak yerine 27 Ramazan 987 (18.XI.1579) tarihi itibarıyla *Hüseyn*'in kâtip olarak atandığını bildirmektedir. Ayrıca bu kişi hâne-i avârizdan ise avârizının geri verilmesi de istenmektedir⁷⁷.

b- Pamuk ve Diğer Sınaî Bitkiler

Batı Anadolu'da Büyük ve Küçük Menderes, Gediz ve Bergama'nın da dâhil olduğu Bakırçay nehirlerinin alüvyal ovalarında pamuk ekimi yapılmaktadır. Bu bölgelerdeki üretim hâlen ülkemizin toplam pamuk üretiminin önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

Pamuk üretimi için elverişli iklim ve arâzi özelliklerini bünyesinde barındıran Bergama'da sulanabilir ovalarda üretim gerçekleştirilmektedir. Cumhuriyet döneminde ziraî üretimin içerisinde pamuk üretiminin önemli bir paya sâhip olduğu

⁷⁴ BA., MD XLI, s. 19/37.

⁷⁵ 19 Şa'ban 987 (11.X.1579) tarihinde Tarhala kadısına yazılan hükümden anlaşıldığına göre kazâdan *Ali*, Bursa'daki Sultan Murâd Han imâreti evkâfına dâhil *Bergama Pâresi* mukataasını üç yılı 18.000 akçaya iltizama almış, ondan sonra mukataa 2.000 akça fazla ile *Osman*'a geçmiştir. Ancak emin Pir Ali, Ali'nin zabtettiği zamana âit bâd-i hevâdan fazla para aldığı gibi bir nefer yâve kulunu da almış ancak borcundan düşmemiştir. Hükümde durumun incelenmesi ve tekrar şikâyet olunmamasını istemektedir. Bkz. BA., MD XLI, s. 59/125.

⁷⁶ 17 Zi'l-ka'de 987 (5.I.1580) tarihinde Bergama ve Tarhala kadılarında yazılmış hükümde Pir Ali'nin Bursa'daki Sultan Murâd imâretinin evkâfından olan Bergama pâresi mukataasını iltizam üzere değil mütevellisi marifetiyle *ber vech-i emânet* iki yıldan fazla zamandır elinde bulundurduğunu, elinde mühürlü emânet teemessükü dahi olduğunu bildirmiştir. Buna göre makbuzâtından fazla istenmemesi gerekirken mütevellinin kendisinden fazla para istediğinden şikâyet etmektedir. Bkz. BA., MD XLI, s. 368/788.

⁷⁷ BA., MD XLI, s. 178/392.

görülmektedir. 1927 yılı verilerine göre Bergama kazasında 7.114 dönüm yere pamuk ekilmiş ve 819.972 kilo ürün alınmıştır⁷⁸. 1973 yılına geldiğimizde ise 9.000 hektar alanda gerçekleşen üretimden 5.800 ton pamuk elde edilmiştir⁷⁹.

Tahrîr defterlerinde kır iskân mahallerinin hâsılların içerisinde miktarı belirtilmeden *öşr-i penbe* olarak pamuk gelirlerinden alınan öşür kaydedilmiştir. Gelirleri Sultan Murâd Evkâfına tahsis edilen *Kayasalur, Arablu, Soğancalu, Ilgunlu, Bölücek, Sarucular* köylerindeki pamuk üretiminden alınan öşür tespit edilmiştir. Amme evkâfi içerisinde yer alan *Bedenlü, Ömer Paşa, Değirmencik, Çökiköy, Barakçalı, Şeblüce, Hatunili* köylerindeki pamuk üretimi 1573 tarihine âit tahrîr bulunmadığından 1567 yılına âit mufassal vakıf defterinden alınarak kullanılmıştır.

Hüdavendigâr livâsı kanunnâmesinde pamuktan salarlık alınmadığı sadece öşür alındığı kaydedilmiştir. Ancak bunun miktarı belirtilmemesinden dolayı Aydın kanunnâmesinde belirtilen Manisa ve Denizli kazaları pamuk üretimi için de esas kabul edilen 1/10 oranı hesaplamalarda kullanılmıştır. Tespit edilen miktarın bugünkü ölçüleri hakkında bir fikir verebilmek maksadıyla 1 kıyye (vukıyye, okka) = 1.282945 kg. olarak kabul edilmiştir.

TABLO XV : 1573'DE BERGAMA'DA PAMUK ÜRETİMİ

Tasarruf Türü	Üretim yeri adedi	Gelir	Tasarruf İçerisindeki Payı %	Üretim İçerisindeki Payı %	Öşür Miktarı (Kıyye)	Kg. olarak karşılığı
Sultan Murâd Evkâfi ⁸⁰	6	2.000	8.05	29.84	20.000	25.658
Amme Evkâfi ⁸¹	6	1.358	7.28	20.26	13.580	17.422
Has, Zeâmet, Timar ⁸²	69	3.344	1.04	49.90	33.440	42.901
Toplam	81	6.702	-	100	67.020	85.981

Hiç şüphesiz üretilen pamuğun iplik hâline getirilmesi ve dokuma için hammadde olarak kullanılması pamuk üretimiyle ilgili bir faaliyet olarak ortaya çıkmaktadır. Bergama'da bu iş kolu ve yan dalları ile ilgilenen önemli miktarda esnaf bulunmaktadır. Osmanlı iç pazarının ihtiyaçlarını karşılayan Anadolu pamuğu, Avrupa ve özellikle İtalya şehirlerinde dokuma endüstrisinin gelişmesiyle birlikte ihraç malları arasına girmiştir. İç pazarın ihtiyaçlarının karşılanamaması neticesinde pamuk ve pamuk ipliği özellikle XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ihracı yasak mallar (memnu meta) arasına dâhil edilmiştir⁸³.

⁷⁸ *İzmir Vilâyeti Salnâmesi 1927-1928*, s. 55.

⁷⁹ *İzmir İl Yıllığı 1973*, s. 569-571.

⁸⁰ TK., KKA., TD 570, v. 142b-144a.

⁸¹ TK., KKA., TD 580, v. 131b-143b.

⁸² TK., KKA., TD 75, v. 290b-346a.

⁸³ Zeki Arıkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İhracı Yasak Mallar (Memnu Meta)", Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan, İstanbul 1991, s. 290.

Ayazmend, Tarhala ve Nevâhi-i Bergama kazâları pamuk ipliği üretiminde Bergama'nın örtüsüne⁸⁴ dâhil edilmiştir. Dolayısıyla bu kadılıklarda üretilen pamuk ve pamuk ipliği de Bergama'da işlenmektedir. Bu tarihte Bergama'nın devlete âit dokuma ihtiyaçlarının karşılandığı Batı Anadolu'nun önemli merkezleri arasında gelmektedir. 20.XI.1564 tarihinde Bergama hallâclarının başvurusu üzerine yazılan bir hükümden bu kazâlarda üretilen pamuk ipliğinin *der mahzen* edilerek *küffâr-ı haksârdan gelen* gemilere satıldığı, başka yerden iplik gelmemesi dolayısıyla mîrî astarın hazırlanmasında sıkıntı çekildiği, kasaba halkının ihtiyacı tamamlanmadan dışarıya iplik satılmaması istenmektedir⁸⁵. Tekstil sanayii ile ilgili esnaf gruplarının pamuk ipliği sıkıntılarının sonraki tarihlerde de devam ettiği görülmektedir. 20 Safer 987 (18.IV.1579) tarihinde nefis-i Bergama'da bulunan cüllâh tâifesinin meclis-i şer'e gelerek *Ayazmend ve Tarhala ve Nevâhi-i Bergama kadılıkları Bergamanın örüsü olmağla hâsıl olan penbe ve penbe iplik de bizim mîrî astar işlemeğe 'acimiz var iken ba'z kimesne der mahzen edüb küffâr gemilerine ve hâric-i vilâyete vermekle bize küllî müzayaka olur* diyerek şikâyetlerini dile getirmişlerdir. Bu şekilde davrananların ellerinden mallarının alınması ve kendilerinin İstanbul'a gönderilmesi istenmektedir⁸⁶.

23 Şevvâl 987 (13.XII.1579) tarihinde Bergama kadısına yazılan hükümden nefis-i Bergama'daki cüllâh taifesine bununla ilgili olarak ferman verildiği anlaşılmaktadır. Emir uyarınca yoklama yapıldığında Tarhala'ya bağlı Kırkağaç köyünden *Hacı Mehmed ve Hacı Mustafa* adlı kişilerin mahzenlerinde kendilerinin işlemediği iplik bulunduğu tespit edilmiştir. Bunların hârice iplik sattıkları *mudemedünaleyh müslümanlar* tarafından haber verildiğinde mahkemeye çağırılmışlar ancak kefilleriyle beraber kaçmışlardır. Mühimme kaydından, bunların yasakçı *Yusuf* tarafından yakalanmaları, yakalanmazlar ise mahzenlerinde tuttıkları ipliklerin geçerli fiyattan tâlip olanlara satılarak parasının güvenilir birisine verilerek sahipleri gelinceye kadar muhafaza edilmesi istenmektedir. Bu emirde de *küffâr-ı haksâra ve hârice iplik ve penbe* verilmemesi tenbih edilmekte, kulak asmayanların resimleriyle birlikte yazılması gerektiği bildirilmektedir⁸⁷.

XVII. yüzyılda da Bergama dokumacılık çevresinde gelişen meselelerin devam ettiği görülmektedir. Hüdavendigâr, Karasi ve Saruhan sancaklarına tâbi Bergama, Ayazmend ve Güzelhisar kazaları pamuklu dokuma ve özellikle devletin yeniçeri astarlarının temini için alım yaptığı başlıca merkezler arasındadır. Bu kazalar

⁸⁴ *Örü*, devletin doğrudan doğruya methaldâr bulunduğu bir iktisadî işletmede ve malî faaliyette bu faaliyetin devamı için lüzumlu hammaddeyi temin eden veya fiskal muâmelelerin cerayan ettiği coğrafi bölgeyi ifade ettiği gibi, bilhassa iktisadî işletmenin mahsullerinin satıldığı coğrafi bölgeyi de ifade etmektedir. Bkz. Lütfi Güçer, "XV-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Tuz İnhisarı ve Tuzlaların İşletme Nizamı", *İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, Nu. 1-2, Ekim 1962-Şubat 1963, s. 119 n.49; Lütfi Güçer, *a.g.m.*, s. 108 n. 114.

⁸⁵ Bergama Tarhala, Ayazmend ve Nevâhi-i Bergama kadılarına yazılan 15 Rebi'tü'l-ahir (20.XI.1564) tarihli hüküm için bkz. BA., *MD VI*, s. 184/395.

⁸⁶ BA., *MD XXXVI*, s. 195/524; Suraiya Faroqhi, *Osmanlıda Kentler ve Kentliler*, s. 159.

⁸⁷ BA., *MD XXXIX*, s. 28/68.

ve tevâbiinde bulunan mukataa padişah haslarına dâhil edilmiştir. 1032 (5.XI.1622-24.X.1623) senesine âit bir mâliye kaydından *Yeniçeri ağası Mustafa Çavuş'un talebi üzerine bu bölgeden 22.000 top astar alınması istendiği ancak Bergama cânibinde rişte-i penbe ziyâde baha olmağla* ancak topu 160 akçadan 10.845 top astar alındığı görülmektedir⁸⁸. Aynı yıla âit Dergâh-ı âli Yeniçerileri astarı emânetini gösteren bir kayda göre Bergama ve tevâbiinin 1.800.000 akça olan astar bahalarından 700.000 akçası Bergama ve Ayazmend'den temin edilmektedir. Ancak defterde *Bergama cânibinde işlenügelene astarları iltizam ile verilmek ile kula yarar astar* işlenmediği gerekçesiyle bu senenin ihtiyacının görülmesi için Yeniçeri çavuşlarından Mustafa Çavuş'un bu işle görevlendirilerek kendisine adı geçen miktarın verildiği verilmektedir⁸⁹. Muharrem 1033 (25.X-23.XI.1623) tarihli çeşitli kayıtlardan da yeniçeri astarları için verilen numuneden kötü bir örnek gönderildiği ve fiyatın ise öngörülen 18 akça yerine 21,5 akça olduğu görülmektedir. Devlet, astarın 18 akçadan ve alâsından ne kadar bulunursa alınmasını istemektedir⁹⁰.

Tahrîr kayıtlarından anlaşıldığına göre Bergama kazâsında üretilen bir diğer sînâî bitki de susamdır. Özellikle yağı için ekilen susam, tahin ve tahin helvası yapımında da kullanılmaktadır⁹¹. Sıcak yaz iklimi isteyen ve bu özelliğiyle daha çok Batı Anadolu ve Akdeniz bölgelerinde yetiştirilen susam, şartları bu ziraate uygun Bergama kazâsının da üretim kalemleri arasındadır. Cumhuriyet devrinde de susamın Bergama kazâsı tarım ürünleri arasında bulunduğunu görmekteyiz. 1927 yılına âit verilere göre Bergama'da 2.998 dönüm yerde susam ekilmekte ve 106.636 kilo ürün alınmaktadır⁹². 1973'de ise ekimin 200 hektar alanda ve 150 ton ürün ile gerçekleştiği tespit edilmektedir⁹³. 1995, 1996, 1997 yıllarında da 200 hektarda yapılan ziraatten 140 ton ürün alınmıştır⁹⁴.

XVI. yüzyılın başlarına âit mufassal defterlerin bulunmaması dolayısıyla üretimi hakkında genellemeler yapamadığımız susam üretimini 1567 ve 1573 yıllarına âit mufassal defterlerden takip edebilmekteyiz. Köylerin hâsıllarına *öşr-i sisam* olarak kaydedilen susamın üretim miktarları belirtilmediği için hesaplamalarda 1/10 oranı gözönünde bulundurularak tahminî neticeler elde edilmeye çalışılmıştır. 1573 yılına âit tahrîrde Sultan Murâd evkâfı köylerinde susam üretiminin bulunmadığı görülmektedir. 1567 tarihli tahrîre göre gelirleri amme evkâfına tahsis edilmiş 4 köyde öşür olarak 138 akça kaydedilmiştir. 1573 mufassalında has-zeâmet ve timar olarak tasarruf olunan 67 köyde 3.262 akça öşür kaydolunmuştur.

⁸⁸ Yeniçeri astarlarının yanı sıra 23.868 akça ile keçe, çul, gazil ve urgan alınmış 52.868 akça da deve kirası, navlun ve hammaliye için ödenmiştir. Bkz. BA., *MAD 7414*, s. 5.

⁸⁹ BA., *MAD 3295*, s. 89.

⁹⁰ BA., *MAD 7414*, s. 8 vd.

⁹¹ Turan Gökçe, *a.g.t.*, s. 452-453.

⁹² *İzmir Vilâyeti Salnâmesi 1927-1928*, s. 55.

⁹³ *İzmir İl Yıllığı 1973*, s. 569-571.

⁹⁴ *İzmir İlçelerinin Ekonomik Profili ve Alternatif Yatırım Olanakları*, s. 102.

TABLO XVI : 1573'DE BERGAMA'DA SUSAM ÜRETİMİ

Tasarruf Türü	Üretim yeri adedi	Gelir	Tasarruf İçerisindeki Payı %	Toplam Üretime Nisbeti %	Öşür Miktarı (Kıyye)	Kg. olarak karşılığı
Amme Evkâfi ⁹⁵	4	138	0.73	4.06	1.380	1.770
Has-Zeâmet- Timar ⁹⁶	67	3.262	1.01	95.94	32.620	41.849
Toplam	71	3.400	-	100	34.000	43.620

XVI. yüzyıla âit kayıtlarda Bergama kazâ dâiresi içerisinde hâsıl olan sazlardan *resm-i saz veya sazlık* olarak vergi alındığı görülmektedir. Hasır imâlinde kullanılan bu ürünün de toplam kazâ üretimini içerisinde payı olduğu tespit edilmiştir.

TABLO XVII : 1573'DE BERGAMA'DA SAZ ÜRETİMİ

Tasarruf Türü	Üretim yeri adedi	Gelir	Tasarruf İçerisindeki Payı %	Toplam Üretime Nisbeti %
Sultan Murâd evkâfi ⁹⁷	6	200	0.80	16.67
Amme Evkâfi ⁹⁸	2	302	1.62	25.17
Has-Zeâmet-Timar	9	698	0.22	58.17
Toplam	17	1.200	-	100

1573 yılına âit tahrîrden Bergama'da sadece Sakarlu köyünde keten üretimi bulunduğu görülmektedir. Öşür alınan ürün ceviz ile birlikte 15 akça hâsıl ile kaydedilmiştir. Diğer köylerde ise keten, kendir gibi ürünlerin vergi alınan kalemler arasında bulunmadığı görülmektedir. Bu dönemde Mürseller köyünde palamut üretiminden resim alındığı da görülmektedir. 40 akça hâsıl kaydedilen bu ürün, kazânın toplam üretimi içerisinde % 0.01'lik bir paya sâhiptir.

c- Bağ, Bahçe ve Bostan Ürünleri

Bergama'da sulanabilir ve ziraate elverişli köylerde bağcılık yapıldığı ve hemen hemen köylerin çoğunda üzüm hâsıl olduğu görülmektedir. Bağcılığın yanısıra köylerde mevcut bahçelerde de sebze yetiştirilmektedir. Tahrîr defterinde yer alan kayıtlardan bu ürünlerin yetiştirildiği alanlar hakkında bilgi temin etmek mümkün olmamaktadır. Zira öşür olarak kaydedilen bu vergi kalemleri nakdî olarak vergilendirilmiştir. Hüdavendigâr livâsı kanunnâmesinde bağdan ve bahçeden öşür

⁹⁵ TK., KKA., TD 580, v. 131b-143b.

⁹⁶ TK., KKA., TD 75, v. 290b-345b.

⁹⁷ Evkâfa dâhil köylerin hâsılları birlikte kaydedildiği için köylerin hangilerinde ne kadar üretim olduğu tespit edilememiştir. Bkz. TK., KKA., TD 570, v. 142b-144a.

⁹⁸ TK., KKA., TD 580, v. 131b-143b.

alınacağı kaydedilmektedir. Ancak kanunnâmede öşür miktarının tahminî ve harac olarak da tahsil edileceği de "*ammâ reâyâyâ tahlîs-i öşrde müzâyaka olub ref'-i müzzâyaka için öşür mîkdârına bedel tahmîn olunub harac itibar olmuşdur*" şeklinde belirtilmiştir. Yine kanunnâmede *hadâyık* ve *harîmler*den öşürlerine göre kesim alınacağı da belirtilmiştir.

Batı Anadolu'da Bakırçay, Gediz ve Menderes nehirlerinin suladığı alanlarda yoğun olarak gerçekleştirilen bağcılık ziraati, Bakırçay havzasının önemli bir kazâsı olan Bergama'da da önemli miktarda üzüm mahsulünün alınmasını sağlamaktadır. XVI. yüzyılda kazâdaki bağcılığın nasıl bir seyir geçirdiği tespit edilememekle birlikte, yüzyıl sonlarındaki durum ortaya çıkarılmıştır. Padişah hassına tâbi olarak kaydedilen şehir gelirleri içerisinde bağât ve bahçelerden alınan gelirlerin 1487 tahrîrine nazaran 17.000 akça olduğu, XVI. yüzyıl boyunca 20.370 akçaya yükseldiği görülmektedir.

1530 icmâlinde padişah haslarına tâbi olarak kaydedilen bağât ve bağçe gelirinin 20.370 akça olduğu görülmektedir. Amme evkâfı arasında da icmalde gösterildiği üzere 17 adet bahçe kaydedilmiştir. Bağ ve bahçelerden vakıflara temin edilen gelir, daha başka vergi kalemleri birlikte yazılmış olmaları dolayısıyla çıkarılamamaktadır. 1573'de gelirleri timar olarak tasarruf olunan 109 köyde bağlardan 13.152 akça gelir kaydedildiği görülmektedir. Bu gelir toplam gelirin içerisinde yaklaşık % 5'lik bir oran teşkil etmektedir ki köylerdeki üzüm üretimini göstermesi bakımından kayda değerdir. Sultan Murâd evkâfı köylerinden vakfa dâhil köylerdeki bağların 700 akçalık geliri bulunmaktadır. Bu tutar toplam gelir içerisinde % 2.82'lik bir oran teşkil etmektedir. 1567 tarihli evkâf defterinde gelirleri amme evkâfına dâhil altı köyde bağ bulunduğu ve bunlardan 1.345 akça gelir temin edildiği ve bunun köylerin vakıf gelirlerinin % 7.21'ini teşkil ettiği tespit edilmektedir.

Bağcılığın yanısıra bahçelerde gerçekleşen ziraat ve ürünler hakkında da tespitlerimiz sadece XVI. yüzyıl sonu için geçerlidir. 1573 tahrîrinde bahçelerden alınan tahminî gelirden ürünlerin cinsi hakkında bilgi temin edilememektedir. Bu durum bahçelerde veya değişik yerde bulunan meyve ağaçları için de söz konusu olmaktadır.

1573 mufassalına göre has-zeamet ve timar olarak tasarruf edilen köylerden 54 köyde meyveden öşür olarak 1.434 akça gelir temin edilmektedir. Ayrıca kaydedilen ceviz-koz, 4 köyde mevcuttur ve toplam 75 akça vergi alınmaktadır. 2 köyde kestane geliri bulunmaktadır ki bunlardan da 65 akça vergi alınmaktadır. Bir köyde (İlyaslar) incir, 20 akça alınan vergi kalemi olarak ayrıca belirtilmiştir. Ancak ceviz, kestane ve incir olarak cinsi belirtilen meyve gelirlerinin büyük miktarda olması ve vakıf köylerdeki meyve gelirlerinin teferruat gösterilmemiş olması nedeniyle bu gelirler meyve gelirlerine dâhil edilmiştir. 1573'de Sultan Murâd evkâfına dâhil köylerin bostan gelirleri ise 200 akça ile toplam gelir içerisinde % 0.80'lik paya sahiptir. 1567 tarihli evkâf defterinde amme evkâfına tâbi 2 köydeki meyve üretiminde vergi alındığı 30 akça tutan bu hâsılın da toplam içinde % 0.16'lık pay teşkil ettiği görülmektedir.

TABLO XVIII : 1573'DE BERGAMA'DA BAĞ, BAHÇE VE BOSTAN GELİRLERİ

Tasarruf	Bağ		Bostan		Meyve		Soğan	
	Gelir	%	Gelir	%	Gelir	%	Gelir	%
Timar	13.152	86.54	4.462	92.13	1.594	98.15	831	81.71
Evkâf	2.045	13.46	381	7.87	30	1.84	186	18.28
Toplam	15.197	100	4.843	100	1.624	100	1.017	100

Ziraat için ayrılan alanların dışında Bergama'da geliri has olarak tasarruf olunan koruların bulunduğu dikkâti çekmektedir. Bunların dışında köyler civarında bulunan köylerden de resm-i kuru adıyla timar sahibine gelir kaydedilmiştir. 1573 tahririnde timar olarak tasarruf olunan *Deliklutaş* köyünde resm-i kuru olarak 400 akça kaydedildiği gibi *Dede korusu* olarak bilinen *Dişbudak korusu* için de 200 akça kaydedilmiştir⁹⁹. İshaklar köyünde 150, Küçükmetklü'de 20, Yanakodu'da ise 100 akça kuru resmi alınmaktadır. Turbak köyünde bulunan korunun ise ziraat olunduğu kayıtlıdır¹⁰⁰.

Tahrir kayıtlarında vakıf olarak tasarruf edilen korun da bulunduğu görülmektedir. Evâsit- Rebi'ü'l-ahir 895 (4-13.III.1490) tarihli bir kayıttan Ahmed Paşa'nın satın alınmış ve imâretine vakfettiği Karaayd korusunun Sultan II. Mehmed zamanında vakıfların neshedilmesinden sonra elinden alındığını öğrenmekteyiz. II. Bâyezid zamanında kuru tekrar vakfa iade edilmiştir¹⁰¹. 13 Safer 903 (11.X.1497) tarihli timar kaydına göre ise Bergama'ya tâbi Hatunulusu korusu 600, Soğanlı korusu 1.500, Karacadağ 18.000 akça ile *Mehmed Çelebi v. Saru Ahmed Paşa'nın* 30.328 akçalık zeametına dâhildir¹⁰². Ancak daha sonra bu koruların haslara dâhil edildiği görülmelidir.

⁹⁹ TK., KKA., TD 75, v. 313b.

¹⁰⁰ TK., KKA., TD 75, v. 317b.

¹⁰¹ *Karaayd korusu Ahmed Paşa'nın Ahi Sinan'dan ve oğlu Mustafa'dan hüccet-i şer'iyeye ile satın alınmış mülkü olup imâretine vakf olunmuş imiş merhum Sultan Mehmed zamanında evkâfa ve emlâka nesh-târî olucak bu dahi mensuh olup mezkurun elinden gitmiş sonra pâdişah-ı 'alempenâh azze nasruhu serîr-i saltanata cülûs edüb evkafa ve emlâka mukarrernâme verilicek mezkurun evkafına ve emlâkine dahi mukarrernâme verilüb cümleden birisi ki Karaayd korusudur bile mukarrer kılınub beratında bile mestur olup sonra evkafına vakfiye yazılıub Karaayd korusu içinde bile sebt olundukda kadıaskerler imza edüb nişân-ı şerif-i hümayun yazılmış hâliya mezbur korunun vakfiyeti mukarrer olduğu deftere sebt olunmayub hassa kayd olunmuş bulunmağla münazaa olup Ahmed Paşa'nın hakkı anun değil idi ba'z idi ekser-i kazâ idi deyü arz olunub emr-i âli mucebince mukarrernâmesi ve vakfnâmesi dergâh-ı mu'allaya gelüb görölüb mukarrernâmesinde Karaayd korusu deyü mestur bulunucak avâtıf-ı hüsrevâniden ânı tebfi etmek vech görölmeyüb cümlesi tamamen ve kemâlen müşarünileyh vakfına mukarrer kılınub mukarrernâme-i cedîde sadaka olundu ve deftere sebt olunub mühr-i şerifle mühürlendi Tahrîren fi evâsit-ı rebi'ü'l-ahir sene hamse ve tis'in ve semanmie deyü kayd olunmuş der defter-i köhne.*

Bkz. BA., TD 111, s. 696; BA., TD 166, s. 187.

¹⁰² İAK., MC. O 82, v. 35b.

Tahrîr defterlerinde önceki tahrîrlere atıfla hâsılları kaydedilen korulara aşağıdaki tabloda görüleceği üzere yeni koruların da ilâve edildiği dikkâti çekmektedir.

TABLO XIX : BERGAMA'DA KORULAR¹⁰³

Adı	Önceden	1521 ¹⁰⁴	1530 ve 1539-40 ¹⁰⁵	1570 ¹⁰⁶	1573 ¹⁰⁷	İzahât
Üçdepe/Üç koruderesi	600	800	800	800	800	-
Köprübaşı	1.250	4.000	4.000	4.000	4.000	-
Çaltu	1.000	2.000	2.000	2.000	2.000	-
Karaayd ¹⁰⁸	6.000	-	6.000	-	-	Ahmed Paşa vakfi
Nâib Ali	200	200	200	200	200	-
Hatunulusu	-	-	1.000	1.000	1.000	Yund yazlasıdır
Soğanlu	-	-	1.500	1.500	5.100	"
Karacadağ	-	-	35.000	35.000	35.000	-
Alkucardağı	-	-	-	170	170	Hatunulusu köyünde
Yatukağıl	-	-	-	472	-	Sarucanoğlu köyünde
Toplam	9.050	7.000	37.500	45.142	48.270	-

3- Hayvancılık, Arıcılık

Kır hayatının değişmez unsurlarından birisini de hayvancılık teşkil etmektedir. Kır kesimindeki nüfus yoğunluğuna bakılarak Bergama'da et, süt ve yününden istifâde edilen hayvancılığın önemli gelir ve geçim kaynaklarından birisi olduğu söylenebilir. Tahrîr kayıtlarında *resm-i ganem* veya *âdet-i ağnam* şeklinde kaydedilen vergi kalemlerinden hareketle kazâda mevcut küçük baş hayvancılıktan bahsetmek mümkündür.

¹⁰³ BA., TD 111, s. 696; BA., TD 198, s. 11.

¹⁰⁴ BA., TD 111, s. 696; BA., TD 198, s. 11.

¹⁰⁵ BA., TD 166, s. 187, 188;

¹⁰⁶ BA., TD 198, s. 11; TK., KKA., TD 208, v. 5b; BA., MAD 1289, s. 14; TK., KKA., TD 75, v. 301b. 1539-40 tarihli icmâl defterinde Soğanlu korusunun hâsılı 1.500 akça olarak kayıtlıdır.

¹⁰⁷ TK., KKA., TD 75, v. 301b'de TD 111'de verilen bilgiler tekrar edilmiş, ilâveler yapılmıştır.

¹⁰⁸ BA., TD 111, s. 696'da Ahmed Paşa'nın vakfına dâhil olan ancak II. Mehmed zamanında vakıfların nesh olunmasında alınan korunun atik deftere atıfla ve Rebi'ü'l-ahir 895 (4-13.III.1490) tarihli kayıt ile tekrar vakfa dahil edildiği kaydedilerek yekûnu yazılmamış iken bu defterin icmâli olan BA., TD 166, s. 187'de bu not tarihsiz olarak tekrar edilmekle birlikte yekûn kaydedilmiştir.

Bergama'da Sultan Murâd evkâfına dâhil köylerden XVI. yüzyıl tahrîrlerinde koyundan (ganem) elde edilen gelirin 1.700 akça alınmaktadır. Amme evkâfına tâbi 2 köyden ise bu vergi kalemine 320 akça alınmaktadır. Gelirleri has-zeamet-timar olarak tasarruf olunan 109 köyden 17.552 akça gelir temin edilmektedir. Yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla değerlendirdiğimizde, kır kesiminde toplam 19.572 akça hâsıl elde edildiği görülmektedir. Buradan resm-i ağnamın 2 koyuna 1 akça takdir edildiği gözönünde bulundurularak bu dönemde köylerde 39.144 koyunun bulunduğu tespit olunabilir.

Ancak sayısını tespit ettiğimiz bu koyunların konar-göçer müteferrik reâyâyâ âit olmayıp sadece kır iskân merkezlerinde bulunan reâyânın elindeki hayvan miktarını yansıttığını da belirtmek gereklidir.

Ayrıca kazâdaki hayvan potansiyelini yansıtması bakımından vergi kalemleri arasında kaydedilen ağıl, çayır ve otlak resimlerine dikkât edilmelidir. Bunların yanısıra yaylak ve kışlak vergileri de hayvancılık ile alâkalı olmalıdır. Zirâ kanunnâmede yer alan "*Ve bu sancakda resm-i otlak kaydolunan yerlerden koyun sürüsünden resm-i otlak alınub kaydolunmayan yerlerde resim alınmaz ve bir vilâyetden varub bir yerde kışlağı olan koyun sürüsünden mikdârlu mikdârınca resm-i kışlak alınur*" kaydı bunu göstermektedir. 1573 yılı verilerine göre Bergama'da evkâf ve timar köylerinden 19 köyden 1.726 akça otlak resmi, 21 köyden 882 akça çayır ve 13 timar köyünden de 495 akça ağıl resminin alındığı tespit edilmektedir. Yaylak resmi olarak 6 timar köyünden 530 akça, kışlak resmi olarak da 11 köyden 770 akça resim alındığı görülmektedir.

Büyük baş hayvancığın Bergama'da mevcudiyetine dâir kayda rastlanmamakla birlikte 1573 mufasallında Geredelü köyünde su sığırlarının yürüdüğü bir parça yer kaydedilmiştir¹⁰⁹. Aynı defterde Ecik mezraasında *buğur develerin yürüdüğü* Karacadağa tâbi *Çaltak* olarak isimlendirilen yerin timara verildiğine dâir bir kayıt bulunmaktadır¹¹⁰.

Tahrîrlerde hayvancılıkla ilgili olması bakımdan çok miktarda arıcılık yapıldığı ve kovanların bulunduğu görülmektedir. Defterlere *resm-i küvvâre*, *resm-i kovan* ve *öşr-i 'asel* olarak kaydedilen bu gelir kaleminden arılardan elde edilen balın takdirî kıymetlerini tespit edebilmekteyiz. 1573 yılına âit verilere dayanarak gelirleri timar ve evkâf olarak tasarruf olunan 88 köyden toplam 3.048 akça hâsıl elde edildiği tespit edilmiştir. Kanunnâmede arılardan ve dolayısıyla üretilen baldan alınan verginin sâhib-i râiyyete âit olduğu belirtilerek, kovan başına 2 akça olarak kaydedilmiştir¹¹¹. Bu dönemde Bergama'da 6.096 adet kovanın bulunduğu hesaplanmaktadır.

¹⁰⁹ TK., KKA., TD 75, v. 344a.

¹¹⁰ TK., KKA., TD 75, v. 312b.

¹¹¹ "*râiyyetden öşr-i 'asel bu sancakda sâhib-i râiyyet üzerine kayd olunmuşdur ammâ öşr-i 'aselden bedel her bir kovandan be-hasebi'l-hâsıl ba'zı vilâyetde iki akça ve ba'zı vilâyetde bir akça alınur imiş şimdi gine ol müceb üzre kayd olunmuşdur*".

1530 icmâlinde timar olarak tasarruf olunan bir dalyanın varlığı tespit edilmektedir. 5.050 akça hâsıl ile kaydedilen dalyan, "*tâbi-i Karadağ ma' Yukaru ovacık ve aşğa ovacık*" olarak belirtilmektedir¹¹². Daha sonraki tahrirlerde bu dalyanın varlığına dâir bir kayda tesâdüf olunmamaktadır.

4- Değirmenler

Osmanlı zirâî hayatının değışmez unsurlarından birisi olan değirmenler aslı görevleri olan tahılın öğütülerek un elde edilmesinin yanısıra tarım alanlarının sulanmasında da önemli bir yere sahiptir. Aynı zamanda küçük çaplı bir işletme olarak da kabul edilebilecek olan değirmenler, Osmanlı tahrir kayıtlarında *asiyâb* veyâ *dink* adıyla ayrı bir vergi ünitesi olarak kaydedilmişlerdir. Defterlere *bâb* veyâ *hacer* olarak yazılan değirmenler has, timar, vakıf veyâ mülk olarak tasarruf edilmektedir. Tahrir defterlerinde çalışma şekillerine ve faaliyet çeşitlerine göre değışik ad ve özelliklerle kaydedilen değirmenlerin Bergama'da bu niteliklerini değerlendirmemize yarayacak kayıtlara tesadüf edilmemiştir. Kanun mecmualarında değirmenlerden alınan verginin, bütün yıl çalışandan 60, 6 ay çalışandan 30, üç ay çalışandan ve su gelince yürüyen sel değirmenlerinden 15 akça olduğu kaydedilmektedir¹¹³. Değirmenlerden aynî olarak da resim alınmaktadır. Bergama'da çok fazla tesadüf edilmese de örnekleri mevcuttur. 1567 tarihli vakıf defterinde geliri Ahmed Paşa evkâfına tahsis edilen 4 değirmenin hâsılı ile birlikte 4 müd tereke kaydı düşünülmüştür. Aynı defterde Aktekye zâviyesinin vakfi olan 2 değirmenin battal olmasının ardından Hacı Mustafa b. Orhan tarafından zâviyeye senede 8 keyl buğday ve suyu icâresinden 37 akça verilmesi şartıyla yenilenmiştir. Bu tarihte hâsıl olarak 8 keyl buğday kayıtlıdır¹¹⁴. Aynı zâviyeye âit şehre bitişik işe yaramaz durumda bulunan 2 değirmen de Dizdâr Mehmed'in babası Hacı Hızır'ye vakfa 6 aylık 60 akça ve Bergama kilesi ile 3 keyl buğday vermesi şartıyla tamir ettirilmişir¹¹⁵.

Bergama'ya âit kayıtların hepsinde değirmenlerin vergilendirilmesine esas olan çalışma zamanları belirtilmemekle birlikte tek taşlı değirmenlerden genellikle 30 akça vergi alındığı tespit edilmektedir. İstisna teşkil etse de bir değirmene 45 akça hâsıl kaydedildiği görülmektedir.

1567 tahririnde *haraçlı mülk* olarak 3 değirmen ve 2 değirmen ocağı kaydedilmiştir. Hoca Sinan'dan oğlu Mehmedşah'a ve ondan da oğlu Muhyiddin'e intikâl eden değirmenler senelik 800 akça haraç ile mülk olarak tasarruf olunmaktadır¹¹⁶.

¹¹² BA., TD 166, s. 189.

¹¹³ Kanûnnâme-i Âl-i Osman, *Millî Tetebbular Mecmuası*, I, s. 104-105.

¹¹⁴ TK., KKA., TD 580, v. 140a.

¹¹⁵ TK., KKA., TD 580, v. 140a.

¹¹⁶ TK., KKA., TD 580, v. 142a.

1530 icmâlinde padişah hassına dâhil olarak kaydedilen 6 değirmenin 6 aylık geliri 1.400 akça olarak kayıtlıdır. Amme evkâfi arasında 28 değirmen ve 1 dink bulunmaktadır. Mülk olarak ise 2 değirmen kaydedilmiştir. Değirmenlerin isimleri yazılmadığı gibi gelirlerinin başka vergi kalemleriyle birlikte yazılmış olması dolayısıyla bunlardan alınan vergilerin bütününe çıkarmak mümkün olmamaktadır. Ancak bu tarihte değirmenlerin çoğunun gelirlerinin vakfedildiği anlaşılmaktadır.

TABLO XX : 1530'DA BERGAMA'DA BULUNAN DEĞİRMENLER

Bâb	Tasarruf Türü	Gelir Ay/Yıl	İzahât
6	Padişah hassı	1.400 (6 ay)	-
2	Bursa'da Umur Beğ Medresesi vakfi	1.500	-
1	Döşeme vakfi	-	12 kıt'a bağ ve 1 dükkân ile
7+7 Harab	Kadı Hayreddin Zâviye ve mescidi vakfi	4.700	-
2	Balıkesir'de Eyne Beğ Subaşı imâreti vakfi	2.000	-
1	Bursa'da Hamza Beğ imâreti vakfi	2.880	-
5	İsmail Fakih vakfi	-	14 dükkân ile
2	Evlâd-ı Ali Çelebi vakfi	600	Bir dink ile
2	HekimMuslihiddin vakfi	-	-
1	Ahmed Fakih zâviyesi vakfi	-	Bahçe ile
1	Aslan Mehmed ve Kerim tasarrufunda	-	geliri mezraa ile
2	Hoca Sinan evlâdı mülkü	800	-
36	-	-	-

1567 tarihli evkâf mufassalında aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere Bergama'da şehir ve kır kesiminde 6'sı kullanılamaz durumda 53 değirmen ile 3 dink ile 2 değirmen ocağının varlığı tespit edilmiştir. Vakıf ve mülk olarak tasarruf olunan bu değirmenlerin kaydedilen hâsıllarına nazaran bunlardan 11.861 akça gelir elde edildiği görülmektedir.

TABLO XXI : 1567 TARİHLİ EVKÂF TAHRİRİNE GÖRE BERGAMA'DA DEĞİRMENLER

Tasarruf Türü	Yeri-Adı	Hacer	Ay	Hâsıl	Müd
Ahmed Paşa İmâreti vakfi	-	4	6	1.861	4
"	Debbağlar içinde	1	12	400	-
Umur Beğ Medresesi vakfi	Bekoşova'da	2	12	1.500	-
Döşeme vakfi	Şehirde	1	12	140	-
Hatib Paşa vakfi	Me. Kıranlu pınar altında	Dink	12	40	-
İlaldı Hatun vakfi	-	1	-	timar	-
Kadı Hayreddin	Vâdi-i Bergama'da	3	12	1.000	-
"	"	1	-	harab	-
"	Şarabdarlu'da	2	12	1.400	-
"	Boğazdeğirmeni	2	-	harab	-
Eyne Beğ Sübaşı vakfi	Şehirde	3	12	2.000	-

Aktekye zâviyesi vakfi	Şehirde Bahçeler içinde	2	12	-	8
"	Şehre bitişik	2	12	-	3
"	Sınırdere'de	2	-	battal	-
Hoca Sinan'ın haraçlı mülkü	Bekuşova'da	3 +2 değirmen ocağı	12	800	-
Ahi Rükneddin zâviyesi vakfi	şehirde	1	-	harab	
İsmail Fakih'in haraçlı mülkü	Bergama deresinde	5+1 dink	-	2 harab	-
Hatib Paşa oğlu Ali Beğ'in haraçlı mülkü	Lalabeğ	2+1 dink	-	600	-
Musa Bâli'nin öşürlü mülk	Bergama tevâbiinde	4	-	120	-
Hekim Muslihiddin	Kuryacık köyünde	2	-	-	-
Ahmed Fakih	Türkeşli köyünde	1	-	-	-
Tur Ali b. Salur vakfi	Şehir civarında üç kemer altında	3	-	-	-
Hatib Paşa Medresesi vakfi	Bergama çayı üzerinde	2	12	2.000	-
Hacı Mehmed b. İsmail Fakih vakfi	Sarucalar köyünde	2	-	-	-
İsmail b. Seğid vakfi	Zağnos köyünde	2	-	-	-

1573 tahrîrinde padişah gelirleri arasında bulunan şehre tâbi olarak 21 değirmen, 5 harap değirmen ve 2 dink kaydedilmiştir. Bunların hâsılı ise 660 akça olarak tespit edilmektedir. Timar olarak tassaruf edilen 22 yerleşim merkezlerinde bulunan 56 adet değirmenden elde edilen toplam 2.085 akçalık gelir ise hâsıllar toplamının % 0.59'unu oluşturmaktadır. Tahrîrden tespit edildiğine göre kazâda has ve timar olarak tasarruf edilen 77 adet değirmen bulunmaktadır. Bunun yanı sıra defterde 24 tane de harap değirmen mevcuttur. Sultan Murâd evkâfına dâhil köyler arasında bulunan Kayasalur, Arablu, Soğanlu, Ilgunlu, Bölücek ve Sarucular köyleri gelirleri arasında 7 taşlı değirmen kaydedilmiştir. Vakfa senelik 210 akça gelir getirmektedir¹¹⁷.

Su ya da hayvan gücüyle çalışan genellikle çeltiğin kabuğundan ayrılması, susam veya zeytin yağı çıkarılması gibi işlerde kullanılan değirmenlere *dink* adı verilmektedir¹¹⁸. Bergama'da da bu çeşit değirmenler mevcuttur. 1530 icmâlinde amme vakfi olarak bir dink kaydedilmiştir. 1573 tahrîrinde Şarabdar köyünde biri vakıf olmak üzere 2, İlbeği köyünde de 1 tane olmak üzere toplam 3 dink kayıtlıdır. Bunlardan alınan vergi miktarı ise 15 akçadır.

¹¹⁷ TK., KKA., TD 570, v. 144a.

¹¹⁸ Feridun M. Emecen, *Manisa*, s. 260.

TABLO XXII : 1573'DE BERGAMA'DA DEĞİRMENLER VE GELİRLERİ
a- Şehre Tâbi Değirmenler¹¹⁹

Adı	Hacer/Bâb	Resm	İzahât
Ali b. Mustafa	2	60	-
Hacı Mustafa b. Ali	2	60	-
Hacı Mustafa b. Hacı Ali	3	90	-
Hacı Mehmed	1	30	Vakıf
Hacı Pir Ahmed	3	90	-
Hacı	2	60	-
Mehmed b. Hasan	1	30	-
Hacı Mustafa b. Sarı Balı	2	60	-
Ahmed b. İsabalı ve Nebi	4	120	Müşterek
Hacı Veli b. Hacı Ahmed	1	30	-
Harab	5	-	-
Dink	2	30	-
Toplam	-	660	-

b- Kır Kesiminde Bulunan Değirmenler¹²⁰

Adı	Bulduğu Yer	Bâb/Hacer	Gelir
Hızır b. Hamza	Yaylalar	1	60
Muhyiddin Halife	Gedeklü	1	30
Ahmed b. Osman	Bekirlü	1	30
Yakub b. İlyas	Dereköy	1	60
-	Çavuşlu	Harab	-
Hasan Hoca	Şarabdar	2	120
Göstere	Çiftlik	1	30
-	Çavuşviranı	4	120
-	Me. Kızılcasayhler	Harab 2	-
Ahmed b. Turgud	Tomaniçlü	1	30
Oruç b. Zati	"	2	60
Ali b. Turhan	"	1	30
Helvacı Hacı	"	1	30
Turmuş Abdal	"	1	30
Mehmed b. Bâli	"	2	30
Ali b. Turmuş	"	1	30
Ahmed b. Ali	"	1	30
Mehmed ve Şaban	"	2	60
Mahmud b. Hızır	"	1	30
Ali b. Ahmed	"	1	30
İlyas b. Hızır	"	1	30

¹¹⁹ TK., KKA., TD 75, v. 290a.

¹²⁰ TK., KKA., TD 75, v. 290b-344b.

Evdel b. Bâli	"	1	30
Hacı Yusuf oğlu	"	2	60
-	"	Harab 4	-
Pirce b. Ali	"	1	30
Hacı Mustafa b. Sarı	"	1	30
Vakf	Turbak	1	60
Uzunoluklu	"	1	60
Mustafa Çelebi	"	1	60
Aydın	"	1	60
-	"	Harab 3	-
Arslan b. Yusuf	İshaklu	1	45
Hamza b. Ahmed	"	1	30
-	"	Harab 2	-
Âlemşah ma' şerika	Zağnos	2	60
-	"	Harab 1	-
Hacı Bayram b. Musa	Tur Aliler	1	60
Yusuf Sipahi	"	1	60
Derzi Yusuf	"	1	60
Hızır b. Piri	"	1	30
-	Dündarca	1	30
-	İlbeği	1	30
-	"	harab 1	-
Ömer v. Ali	Dutlucadere	1	30
Turhanoglu	"	1	30
Dâvudoğlu	"	1	30
-	"	Harab 1	-
Mehmed b. Küren Ali	Me. Kılınçlar	1	60
Sefer Fakih	Eyerci	1	60
Kalender Çelebi	Akçengerlü	1	30
Uzunoluklu	"	1	30
Cafer Fakih	Balabanlu	1	30
-	"	Harab 3	-
Şuca'	Göçbeğlü	1	30
-	Küçüketmeklü	Harab 1	-
Ramazan b. Hacı İsa	Çeltükçü	1	30

B. TOPRAK İDÂRESİ

İslâm arâzi rejimine göre fetih sırasında müslümanlara temlik olunan *öşrî*, fetih sırasında gayr-i müslimler elinde bırakılan ve mülk olarak verilen *haracî* ve rakabesi devlete veya devlet adına şahıslara âit *arz-ı memleket* olmak üzere üç kısma ayrılmıştır¹²¹. Kendisinden önceki devletlerin uygulamaları ile Osmanlı Devleti'ne intikâl eden toprak sistemini içerisinde topraklar, mirî, vakıf ve mülk olarak üç bölümde değerlendirilmiştir. Sahipliği (rakabesi) devlete âit olan mirî arazinin yanısıra rakabe ve tasarrufu şahıslara âit vakıf ve mülk topraklar, Osmanlı toprak mülkiyetinin esasını teşkil etmektedir. Mirî arâzi askerî hizmetler, muayyen vazife ve mükellefiyetler karşılığında gelirinin büyüklüğüne göre *has*, *zeâmet* ve *timar* olarak verilmekteydi. Dirlik olarak isimlendirilen bu gelirlerden, yıllık geliri 19.999 akçaya kadar olanlar timar, yıllık geliri 20.000 akça ile 99.999 akça arasında olanlar zeâmet, yıllık geliri 100.000 akça ve üzerinde olanlar ise has olarak anılmaktaydı¹²².

Mirî arâzinin dışında tasarruf hakkı ve rakabesi şahıslara âit olan vakıf ve mülk arâzi tasarrufları da bulunmakta idi ki bu arâziler genellikle gösterdikleri yararlılıktan dolayı padişahlar tarafından temlik edilen topraklardı. Devlet askerî ihtiyaçlar dolayısıyla, II. Mehmed'in uygulamasında görüldüğü gibi zaman zaman bu çeşit tasarrufları kontrol altına alarak mirî arazinin fazlalaşmasına çalışmıştır.

1527-28 yılına âit bir hesaplama göre Anadolu, Rum, Zulkadriye ve Karaman eyâletlerindeki vergi gelirlerinin % 82'lik kısmı has, zeâmet ve timar olarak tasarruf olunan mirî arâziye âit olmasına karşılık % 17'lik bir kısım vakıf ve mülk arâziye âittir¹²³. XVI. yüzyılın ilk yarsındaki durumu yansıtmaması bakımından 1530 tarihli icmâl defterinde kayıtlı gelirlerden Bergama'daki durum tespit edilebilmektedir. Buna göre bu tarihte kazânın 1.299.020 olan toplam gelirinin % 81.68'i has, zeâmet ve timar olarak tasarruf olunmaktadır. Vakıf ve mülk olarak tasarruf olunan arâzinin geliri ise % 18.32'lik bir pay teşkil etmektedir.

¹²¹ Halil İnalçık, "İslâm Arazi ve Vergi Sisteminin Teşekküllü ve Osmanlı Devrindeki Şekillerle Mukayesesi", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul 1993, s. 23-24; Ömer Lütfi Barkan, "Türkiye'de Toprak Meselesinin Tarihi Esasları", *Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler 1*, İstanbul 1980, s. 125-149; Halil Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, İstanbul 1985, s. 13 vd.

¹²² Ömer Lütfi Barkan, "Timar", *İ. A.*, C. 12/1, İstanbul 1979, s. 286 vd. Ayrıca bkz. Ayn-ı Ali Efendi, *Kavânin-i Âl-i Osman der Hülâsa-i Mezâmin-i Defter-i Divan*, Neşr. Tayyib Gökbilgin, İstanbul 1979, s. 61-63. Müellif hakkında bkz. Feridun M. Emecen, "Ali'nin 'Ayn'ı : XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Bürokrasisinde Kâtib Rumuzları", *İ. Ü. Ed. Fak. Tarih Dergisi Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı*, S. 35 (1984-94), s. 131-149.

¹²³ Ömer Lütfi Barkan, *a.g.m.*, s. 288; Aynı yazar, "H. 933-934 (M. 1527-28 Malî Yılına Âit Bir Bütçe Örneği)", *İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, XV/1-4 (İstanbul 1955), s. 251-329.

1- Vakıf ve Mülkler

Bir kimsenin kendi isteği ile elindeki bir mülkü veya bir meblağı toplumun ihtiyaçları için tahsis etmesi ile meydana getirilen vakıf müessesesi dinî, hayrî veya ictimai bir gayeye hizmet etmektedir. Toplumun ihtiyaçlarını karşılaması yanında vakıflar iktisadî olarak da bir mana ifade etmektedir. Bergama'da şehir ve kır kesiminde tesis edilen pek çok vakıf ile kazânın sosyo-ekonomik yapısına tesirleri üzerinde daha önce durulmuş, vakıf müessesesinin toplum hayatındaki yerine işaret edilmişti. XVI. yüzyılın ilk yarısı itibarıyla değerlendirdiğimizde kazânın 1.299.020 olan toplam gelirlerinin % 17.55'inin vakıflar yoluyla temin edildiği görülmektedir. Buna tafsilatlı olarak baktığımızda ise evkâf köylerinin sayısının 1530'da 11, 1573'de 13 olduğu tespit edilmektedir. 1530'da aşağıda gösterilen üzere mevcut gelir kalemlerinden 227.953 akça temin edilmektedir. Bu tarihte kaydedilen 32 adet vakıf kaydından gelirleri Bergama dışındaki yerlerde bulunan (Balıkesir, Akhisar, Bursa) hayrâta tahsis edilen vakıfların sayısının üç olduğu görülmektedir.

TABLO XXIII : XVI. YÜZYILIN BAŞLARINDA BERGAMA'DA VAKIFLARIN DURUMU

Köy	11	Kervansaray	1
Mezraa	9	Bağ	17
Çiftlik	2	Cemâat	2
Zemin	10	Nehir	6
Değirmen	28	Hınta müd	2
Dink	1	Tohm-ı çeltik müd	95
Dükkân	223	Bozahâne	1
Hamam	4	Nakid	40.500

XVI. yüzyılın başlarında kazâdaki 120 köyün 11'i, 30 mezraanın 9'u, 38 çiftliğin 2'si, 16 zeminin 10'u, 36 değirmenin 28'i vakıflara tahsis edilmiştir. Bergama'daki kervansaray, dink ve hamamların gelirleri ise vakıflara âittir. Bu durum vakıfların Bergama'daki durumunu göstermesi bakımından oldukça dikkât çekicidir.

Kazâdaki vakıfların % 58.1'i selâtin evkâfı, % 41.9'u ise amme vakıfları oluşturmaktadır. Sultan II. Murâd'ın Bursa'daki hayrâtının vakıf yerlerinin 17 Şubat 1528'de iltizama verilmesinden bir yılda 1.335.000 akça ertesi yıl ise 1.440.000 akça temin edilmişti. Bergama, Nevâhi-i Bergama ve Tarhala kadılıklarında bulunan vakıf köy ve çiftliklerden üç yılda (1.XI.1540-29.IX.1543) 480.000 akça gelir elde edilmiştir¹²⁴. Amme evkâfı arasında bulunan vakıflar ve gelirleri aşağıda çıkarılmıştır.

¹²⁴ Bursa Şer'îye Sicilleri'ndeki hesap sonuçlarından naklen Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimai Tarihi C. 2 1453-1559*, 2. Baskı İstanbul 1979, s. 325.

TABLO XXIV : 1530'DA BERGAMA'DA AMME EVKÂFI

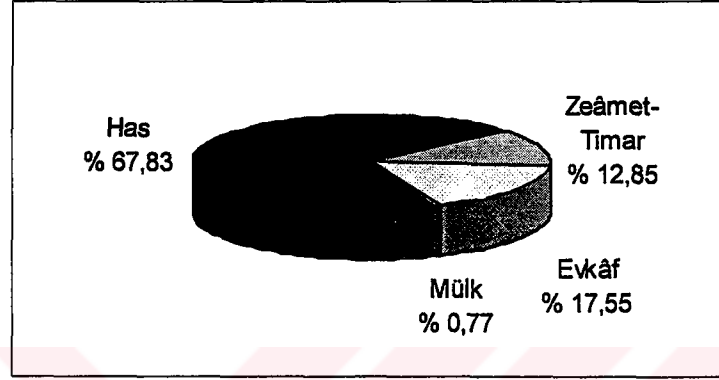
Vakıf	Gelir
İmâret-i Merhum Ahmed Paşa der nefsi-i Akhisar	13.370
Medrese-i Umur Beg b. Timurtaş der şehir-i Bergama	12.580
Berâ-yı Döşeme	140
Hatib Paşa	7.708
Evlâd-ı Ömer Paşa	2.000
Vakf-ı Verese-i İlyas Beğ ve Verese-i Fatma Hatun	4.779
Zâviye-i İlaldı Hatunu bint-i İsa	4.519
Zâviye-i Oğul Paşa	1.000
Evlâd (boş)	130
Zâviye-i Kadı Hayreddin ve Mescid-i mezkûr	13.223
İmâret-i İnebeğ Subaşı der nefsi-i Balıkesri	13.520
Zâviye-i Aktekye	330
Mescid-i Dinyar Hatun	693
Medrese-i Hatib Paşa der nefsi	4.000
İmâret-i Hamza Beğ der Burusa	4.484
Evlâd (boş)	1.107
Zâviye-i Ahi Hamza	600
Evlâd-ı Şeyh Paşa	300
Ebna-i Umur Şeyh	80
Zâviye-i Ahi Rükneddin	200
Zâviye-i Balım	120
İsmail Fakih evlâdı	1.360
Mescid-i Arab	100
Evlâd-ı Ali Çelebi	1.120
Zâviye-i Ahi Atlu Sinan	722
Veled-i Han evlâdı	100
Mescid-i Ahmed Han	100
Amme	100
Muallimhâne-i Hekim Muslihiddin der K. Kuryacık	2.670
Câmi ve Muallimhâne-i Hacı Halife	56
Zâviye-i Ahmed Fakih	1.000
Mescid-i Hüseyin b. Abdullah	1.000
Toplam	95.517

Bu dönemde mülk olarak tahsis olunan yerler de mevcuttur. Osmanlı öncesi dönemin izlerini de hatırlatan bu yerlerle ilgili daha önce de belirtildiği üzere bir takım problemler de yaşanmıştır. Özellikle Fâtih'in vakıf ve mülkleri nesh etmesinin ardından mülklerin ortadan kaldırılması sonraki dönemde telâfi edilmiştir. 1530'da 10.014 akça geliri bulunan mülk yerler, kazâ gelirlerinin % 0.77'sini teşkil etmektedir.

TABLO XXV : 1530'DA BERGAMA'DA MÜLKLER

Köy	1	Değirmen	2
Mezraa	1	Dükkân	31
Zemin	6	Bodrum	2

GRAFİK I : XVI. YÜZYILIN İLK YARISINDA BERGAMA GELİRLERİ

2- Mirî Arâzi: Has, Zeâmet ve Timarlar

Bergama kazâsındaki toprakların büyük kısmı mirî arâzidir. Mirî arâzide geçimlerini veya hizmetlerine âit masrafları karşılamak üzere bir kısım asker ve memura, belirli bölgelerden kendi nâm ve hesaplarına tahsili selâhiyetiyle tahsis edilmiş muayyen vergi kaynakları demek olan *timar sistemi* uygulanmaktadır¹²⁵. Tahrîrler neticesinde tespit edilen gelir kaynakları padişah, şehzâde, vezir ve sancakbeği gibi devlet adamlarına *has* olarak tahsis edildikten sonra kalan dirliklerden yıllık geliri 20.000-100.000 akça arasında olanlar *zeâmete*, 20.000 akçadan az olanlara ise *timar* hisselerine ayrılmaktadır. Devlet timarlı sipahilerden tahsis edilen bu gelirler karşılığında bazı hizmetleri beklemektedir. 1530 tarihli icmâl defterinde bu yükümlülükler şu şekilde belirtilmektedir¹²⁶:

Bin akçalık timar yere kendü cebelü ikibin akçalık tasarruf iden kendü cebelü bir gulâm üçbin akçalık yere kendü bürüme bir cebelü dörtbin ve dörtbin beşyüz akçalık yere kendü bürüme bir cebelü bir gulâm ve beşbin akçalık tasarruf iden tenketür ve beşbin beşyüz ve altıbin akçalık timar yiyene kendü bürüme iki cebelü bir tenketür ve yedibin ve yedibin beşyüz sekizbin akça kendü bürüme iki cebelü bir gulâm bir tenketür ve dokuzbin akçalığa kendü bürüme üç cebelü ve bir çadır onbin ve onbin beşyüz ve onbirbin akça tasarruf iden kendü

¹²⁵ Ömer Lûtfi Barkan, "Timar", *İ. A.*, C. 12/1, İstanbul 1979, s. 286.

¹²⁶ BA., TD 166, s. 211. Bu konuda geniş bir değerlendirme için bkz. Nicoara Beldiceanu, *a.g.e.*, s. 87-98.

bürüme üç cebelü bir gulâm bir çadır ve onikibin akça yiyene kendü bürüme dört cebelü bir çadır ve onbeşbin akça tasarruf idene kendü bürüme beş cebelü bir çadır ve bundan yukarı olan hâsılın üçbinliğine bir cebelü ve binbeşyüz ve ikibin olana gulâm sancakbeğlerinin her beşbin akçaya bir cebelü ve her ellibin akçaya bir geçim a'lâsına iki günlük ve kendü otuduğu çadır-ı sokaklı ve bir çadır-ı hazîne ve bir çadır-ı kilâr ve bir mutbah ve bir saraçhâne ve subaşılardan her dörtbin akçaya bir cebelü ve her otuzbin akça bir geçim a'lâsına iki çadır ve bir tenketür ve ednâsına bir çadır ve bir tenketür.

XVI. yüzyılın ilk yarısında has, zeâmet ve timar olarak tasarruf olunan köy sayısı 108 iken vakıf ve mülk köylerin sayısı 12'dir. 1573'de vakıf köylerin sayısı ise 13'dür.

Bergama kazâsındaki padişah haslarının külliyyetli meblağlara ulaştığı tespit edilmiştir. Ancak mevcut tahrirler hasların tarihî seyrini tam olarak takip etmemizi sağlayacak bilgileri vermemektedir. 1530 tarihli deftere göre evkâf ve mülk gelirleri düşüldükten sonra kalan 1.061.055 akçanın içerisinde padişah hassı % 84.27, zeâmet ve timarlar ise % 15.73'lük bir oran teşkil etmektedir. Görüldüğü üzere XVI. yüzyılın ilk yarısı itibarıyla kazâdaki dirliklerin epeyce büyük bir kısmı hassa tahsis edilmiştir. Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere hassa âit gelirlerin önemli bölümünü de şehir gelirleri oluşturmaktadır. Şehir gelirlerinde XVI. yüzyıl ile XVI yüzyılın sonu itibarıyla değerlendirdiğimizde yaklaşık % 50'nin üzerinde bir artış olduğu görülür. Ancak bu artış hassın kazâdaki bütün gelirleri dikkate alınarak incelendiğinde düşüş kaydettiği de tespit edilmektedir. XVI. yüzyılının başlarında hassın 388.253 akça olan şehir geliri, 1572 tarihinde hazırlanan icmâl defterine göre 442.484 akçaya yükselmiştir. Ancak kır kesiminden elde edilen gelirden % 26'luk düşüş görülmektedir. Kazâ toplamına baktığımızda da toplam gelirlerde düşüş gözden kaçmayacak bir oran teşkil etmektedir.

Kanunî döneminin başlarında padişah haslarında bulunan gelir gruplarının daha sonra Şehzâde Murâd'ın sancak beyliğinde bulunuyor olması dolayısıyla, ona tahsis edildiği görülmektedir. 1539-40 tarihinde hazırlanan icmâl defterinde, şehir gelirleri de dâhil olmak üzere mühim miktarda gelir şehzâde hassına ayrılmıştır. Bu tarihte toplam 651.322 akçalık gelir içerisinde hesaplamalarımıza göre şehir gelirleri 287.103 akçadır¹²⁷. Bu dönemde Şehzâde hassına ayrılan gelirler toplam has miktarından fazladır. Bu tarihten sonraki tahrirlerde gelirler tekrar padişah hassına alınmıştır.

¹²⁷ Şehir gelirleri şunlardan oluşmaktadır: niyâbet-i şehir ve il, yörükân-ı hassa, çeltik, niyâbet-i şehre yave ve beytü'l-mal ve mal-ı mefkud, tahunhâne, başhâne, ihtisab ve yave ve beytü'l-mal ve mal-ı mefkud, bozahâne ve şem'hâne ve asesbaşılığı, bağât ve bahçe, asiyâb, resm-i gön. Şehzâde hassına kaydedilen bu gelirleri için Bkz. BA., TD 198, s. 10.

TABLO XXVI :BERGAMA KAZÂSINDAKİ PADİŞAH HASLARI

Yıl	Bergama Şehri		Kır Kesimi		Toplam
	Gelir Çeşidi	Gelir	Gelir Çeşidi	Gelir	
1487	Şehir gelirleri	263.650	-	-	-
1521	Şehir gelirleri	388.253	-	-	-
1530	Şehir gelirleri ¹²⁸	388.253	24 tk., 1 hk., 3 c., 1 m., 8 K.,	505.857 ¹²⁹	894.110
1539-40	-	-	8 tk., 3 m., 6 ç., 1 c.	24.239	-
1572	Şehir gelirleri	442.484	36 tk., 16 m., 9 ç., 9 K., 1 z.	133.140	575.624
1573	Şehir gelirleri ¹³⁰	382.784	32 tk., 18 m., 9 ç., 8 K., 1 z.	132.425	515.209

Kısaltmalar: tk.=tam köy hâsılı, hk.=hisseli köy hâsılı;c=cemaat; m.=mezraa; hm=hisseli mezraa hâsılı; ç=çiftlik; K=koru; z.=zemin

1539-40 tarihli icmâl defterinde kazâdan Sultan II. Selim'in son, Kanunî'nin ilk sadrazamı olan Pir (veyâ Pirî) Mehmed Paşa'nın hassına 26.304 akçalık gelir tahsis edildiği görülmektedir¹³¹. 1573 tahririnde ise Hazine Defterdârı Mehmed Çelebi'ye has olmak üzere 14.658 akçalık gelir ayrılmıştır¹³². 1573 yılı itibarıyla kazâda has olarak tahsis edilen gelirleri içerisinde şehzâde hasları % 56.88, defter hassı ise % 43.11 bir oran teşkil etmektedir. Bunların dışında kazâda has olarak tahsis olunan gelir bulunmamaktadır.

TABLO XXVII : ŞEHZÂDE HASSI VE DİĞER HASLAR

	1539-40		1573	
	Gelir nevî	Toplam Gelir	Gelir nevî	Toplam Gelir
Şehzâde Murâd Hassı ¹³³	Şehir gelirleri, 15 tk., 11 m., 6 K., 2 z.	651.322	5 tk., 6 m., 3 ç.	19.339
Pir Mehmed Paşa Hassı ¹³⁴	9 tk.	26.304	-	-

¹²⁸ Şehir gelirleri şunlardan oluşmaktadır: hâsıl-ı galle, asiyâb, tahunhâne, başhâne, bozahâne, sem'hâne, serasisân, bağât ve bahçe, çeltik, niyâbet-i şehir ve il, yörükân-ı hassa, beytül-mal, yave, mâl-ı mefkud, ihtisab.

¹²⁹ 1521 tahririnde ve 1530 icmâlinde kaydedilmemiş yekûn toplamdan çıkarılmak suretiyle elde edilmiştir.

¹³⁰ Şehir gelirleri şunlardan oluşmaktadır: hâsıl-ı galle, asiyâb, tahunhâne, başhâne, bozahâne, sem'hâne, serasisân, bağât ve bahçe, çeltik, niyâbet-i şehir ve il, yörükân-ı hassa, beytül-mal, yave, mâl-ı mefkud, ihtisab.

¹³¹ Pir (Pirî) Mehmed Paşa için bkz. İsmâil Hâmi Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 5, İstanbul 1971, s. 15-16. Yusuf Küçükdağ, *Vezir-i Âzam Pirî Mehmed Paşa*, Konya 1994.

¹³² Defterdâr Mehmed Çelebi ile ilgili olarak bkz. İsmâil Hâmi Danişmend, *a.g.e.*, s. 273.

¹³³ TK., KKA., TD 75, v. 309a-311a.

Defterdâr Mehmed Çelebi Hassı ¹³⁵	-	-	3 tk., 3 m., 2 K.	14.658
Toplam			8 tk., 9 m., 3 ç., 2 K.	33.997

Osmanlı timar sisteminde yıllık geliri 20.00 ile 100.000 akça arasında olan gelir grupları *zeâmet* olarak tahsis edilmektedir. *Zâim* adı verilen yüksek dereceli devlet memurlarına verilen bu dirlikler, idarî ve malî bakımdan önemli muhtariyetlere sahip olması bakımında *serbest timar* olarak da anılmaktadır. 1530 tarihli defterde zeâmetlerin timarlarla birlikte kaydedilmiş olması dolayısıyla sayısı tayin edilememektedir. 1539 tahrîrinde ise Bergama'da zeâmet olarak kayıtlı dirlik mevcut değildir. 1573 tahrîrinde ise üç tane zeâmet bulunduğu görülmektedir. Bu defterde kazâda mevcut bu dirliklerin toplam hâsıllarının ne kadar olduğu ve zeâmete mutasarrıf olanların görevlerinin ne olduğu kaydedilmemiştir. Aşağıdaki tabloda görüleceği üzere zeâmetler içerisinde geliri en yüksek meblağı teşkil eden grup *Abdurrahman*'a âittir. 1570 icmâllerinde Abdurrahman'ın timarında 11.500 akçalık *Mehmed Arif*'in hissesi bulunmakla birlikte vassalede bu hisselerin 25 ZA 21 (17.I.1613) tarihiyle padişah hasıllarına dâhil edilmiştir. Diğer zeâmetlerin ise ne kadarlık olduğu belirtilmeden sadece kazâ içerisindeki toplamları belirtilmektedir. Bu tahrîre nazaran kazâda zeâmet için 8k., 1 m., 3 ç. ve 1 K. gelirin ayrıldığı görülmektedir.

TABLO XXVIII : 1573'DE BERGAMA KAZÂSINDA ZEÂMETLER

Zeâmet Sâhibi	Gelir nevi	Toplam Gelir
Abdurrahman	5 tk., 1 m.	23.000
Mahmud Çelebi Nişancı-zâde	2 tk., 3 ç., 1 K.	4.980
Ali Beğ Acem	1 tk.	1.956
Toplam	8 tk., 1 m., 3 ç., 1 K.	29.936

Mirî arâziye dâhil olan ve geliri 20.000 akçaya kadar olan dirlikleri ifâde timar, belirli bir hizmet veya vazîfe karşılığında genellikle askerî görevlilere verilmektedir. Timarlar mülk olarak verilir verilmediğine göre *mülk* ve *mülk olmayan timarlar*, tevcih şekillerine göre *tezkiireli* ve *tezkiiresiz timarlar*, malî bakımdan *serbest* ve *serbest olmayan timarlar* olarak tasnif edildiği gibi sipahilerinin vazifelerine göre *eşkinci*, *muhafız* ve *hademe timarları* adlarıyla da değişik şekillerde ayrılmaktadır.

¹³⁴ BA., TD 198, s. 13. Pir Mehmed Paşa'nın Bergama'da hassını oluşturan köylerden üçü dışındakiler Tarhala'ya tâbidir.

¹³⁵ TK., KKA., TD 75, v. 311a-312b.

1530 tarihli icmâl defterinde timarlar zeâmetlerle birlikte kaydedilmiştir. Buna göre kazâda mirî âit olarak ayrılan ve % 81.68'lik bir oran teşkil eden toplam 1.061.055 akçalık gelirin içerisinde padişah hasları % 84,26, zeâmet ve sipahi timarlarına ayrılanların ise % 15,73'lük bir nisbette bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Elimizde mevcut mufassal ve icmâl defterlere nazaran bu timarların sayılarını ile mikatarlarını tespit edebilmekteyiz. II. Bâyezid döneminde kazâda 61 adet timar kaydı mevcuttur. 47 tk., 1 m. ve 13 c.'in gelirlerinden oluşan bu dirliklerin bu tarihteki gelirleri 167.776,5 akça olarak tespit edilmektedir. 1530'da ise tam olarak timar sayısı tespit edilememekle birlikte zeâmet ve timar olarak ayrılan 166.945 akçalık bir gelir grubu bulunmaktadır. 1539-40 tarihli icmâl defterde 62 adet timar kaydı ile karşılaşmaktayız. 172.012 akçalık bu timarlardan 15'i kale timarıdır. 1570 tarihli defterlere nazaran mevcut 70 timardan 15'i kale görevlileri için ayrılmıştır. 1573 tarihli mufassal defterde timar sayısının 59 olduğu görülmektedir. Ancak burada kale erlerinin timarlarının birlikte kaydedildiği gözönünde bulundurulursa aynı sayıya ulaştığı tespit olunabilir. 25.VIII.1575 tarihinde hazırlanan ve mühimme defterinde yer alan Vilâyet-i Anadolu timarlarını gösteren listede Bergama ve Nevâhi-i Bergama'da 42 adet timar kaydedilmiştir. Sipahi ve Silâhdâr Kalemî'nde Kıbrıs seferi sonrasında hazırlanan 9.III.1577 tarihli bir yoklama defterine göre ise timarların sayısının 44 adet olduğu görülmektedir. Sefere katılan ve müşterek kaydedilmeyen bu timar kayıtları timarların nöbetlisini göstermektedir.

TABLO XXIX : YILLARA GÖRE BERGAMA KAZÂSINDA TİMARLARIN DURUMU

Dönem/Tarih	Timar Mevcudu	Gelir neveleri	Toplam
II. Bâyezid	61	47 tk., 1 m., 13 c.	167.776.5
1530	-	76 tk., 6 hk., 3 c., 18 m., 36 ç.	166.945
1539-40	62	-	172.012
1570	70	-	215.498
1573	59	85 tk., 1 hk., 27 m., 48 ç.	276.909
1575	42	44 tk.	187.762
1577	44	42 tk.	117.294

TABLO XXX : YILLARA GÖRE BERGAMA TİMARLARININ DAĞILIMI

Dönem/Tarih	Tam	Müşterek	Mahlûl	Toplam
II. Bâyezid	50	10	1	61
1539-40	37	25	-	62
1570	47	12	-	59
1573	50	9	-	59

Bergama'da bulunan timarların gelirlerine göre dağılımına baktığımızda ise Timar olarak ayrılan dirliklerin gelirlerinin düzenli olarak arttığını söylemek mümkündür. Aşağıdaki tabloda görüleceği üzere II. Bâyezid devrinde 1.000-2.000 akça arasında yoğunlaşan timar sayısının artan gelire oranla XVI. yüzyıl başlarında gelirleri yüksek timarlara doğru kaymıştır. Yüzyılın sonunda ise gelirleri artan timarların sayısındaki fazlalık kendisini açık bir şekilde göstermektedir. Dikkat edileceği üzere geliri 10.000 akçanın üzerinde olan timar sayısı önceki dönemde 2 iken 7'ye yükselmiştir. Bu durum bize timarların büyük parçalar olarak dağıtılmaya başlandığını göstermektedir.

TABLO XXXI : HÂSILLARINA GÖRE BERGAMA TİMARLARININ DAĞILIMI

Gelir	II. Bâyezid	%	1539	%	1573	%
1.000'den az	4	6.56	11	17.74	3	5.08
1.000-2.000	23	37.70	18	29.03	11	18.64
2001-3.000	15	24.59	11	17.74	9	15.25
3.001-4.000	7	11.48	7	11.29	7	11.86
4.001-5.000	5	8.20	4	6.45	15	25.42
5.001-6.000	5	8.20	5	8.06	2	3.39
6.000-7.000	2	3.28	3	4.84	2	3.39
7.001-8.000	-	-	-	-	1	1.69
8.001-9.000	-	-	1	1.61	1	1.69
9.001-10.000	-	-	-	-	1	1.69
10.000'den fazla	-	-	2	3.23	7	11.86
Toplam	61	100	62	100	59	100

Bergama kazâsında dirlik sahiplerine baktığımızda II. Bâyezid devrindeki timarları gösteren defterde *Hızır* isimli bir dergâh-ı âli çavuşunun 5.050 akçalık timarının bulunduğu görülmektedir. 1539-40 tarihinde Seraskerin (*Uğurlu Mehmed*) 8.562 akça hisseli timarı, bir çerisürücünün (Sûfi İmirze) 6.700 akça hisseli timarı, bir kâtibin (*Dede Bâli*) 5.700 akçalık timarı bulunmaktadır. Bu tarihte Bergama kale dizdarı ile 14 kale görevlisinin de 9.160 akçalık timarı mevcuttur. Kale görevlilerinin timarları kazâda mevcut timarların % 5.32'sini teşkil etmektedir. 1570 tahririnde, bu defterde kayıtlı timar sâhipleri arasında bulunan iki mirmiran çavuşundan *Ahmed*'in 9.013, *Mehmed*'in 5.900 akça timarı bulunmaktadır. Sol ulûfecilerden *İskender*'in 7.000 akçalık timarı mevcuttur. Sol gariplerden *Mehmed*'in 6.178, *Fethi*'nin ise 6.000 akçalık timarı vardır. Çerisürücü olarak kaydedilen *Abdi v. Mehmed* 4.999 akçalık timar tasarruf etmektedir. Kale görevlileri için ayrılan timarların ise toplam 15.750 akçalık bir yekûn teşkil etmektedir. 1573 mufassalına göre timarlar arasında *Kâtib Ahmed*'in 5.303 akçalık timarı kayıtlıdır. Üç çavuşa âit timardan *Mehmed*'in 4.300, diğer *Mehmed*'in 3.000 ve *Ahmed*'in 3.113 akçalık timarları bulunmaktadır. Çerisürücü *Mehmed*'in 7.733 akçalık hisseli timarı mevcuttur. Serasker olarak kayıtlı

Mustafa'nın timarı ise 1.544 akçalıktır. Gureba-i yesârdan *Hasan*'ın timarı 586 akçadır. Kale görevlilerinden dizdarın 3.500, kale kethüdasının 1.400 ve erlerinin 11.466 akçalık timarları mevcuttur. Yeniçeri olarak kaydedilen *Pervâne* ise 1.750 akçalık timara mutasarrıftır. Timar sahiplerine dikkât edildiğinde timar sahiplerinin bazılarının değişmediği görülmektedir.

XVI. yüzyılda Bergama kazâsı gelirlerine âit veriler dikkat edildiğinde yüzyılın başlarında kazâdaki gelirlerin büyük kısmını padişah haslarının teşkil ettiği görülmektedir. Yüzyıl sonlarında ise padişah, şehzâde ve diğer haslara âit gelirlerde bir düşüş meydana gelmiştir. Bu durum diğer gelir kalemlerinde artış meydana gelmesine rağmen kazâ gelirlerinin toplamını etkilemektedir. Devletin genel durumunu ile alâkalı olmak üzere XVI. yüzyılın sonlarında karşılaşılan ictimâî ve iktisadî dalganmaların, Bergama'yı da etkilemiş olması muhtemeldir. Bilhassa evkâf ve emlâke âit gelirlerde tahminî rakamlar olduğunu ve bunun gerçek durumu da yansıtmadığı da unutulmamalıdır. Zeâmet ve timarların gelir kalemlerinde ile evkâf ve emlâk gelirlerindeki artış, kazânın toplam gelir durumunu da etkilememiştir.

TABLO XXXII : XVI. YÜZYILDA BERGAMA KAZÂ GELİRLERİ

Gelir	1530		1573	
	Yekûn	%	Yekûn	%
Padişah Hassı	894.110	68.83	515.209	41.29
Şehzâde ve diğer haslar	-	-	33.997	2.72
Zeâmet-Timar	166.945	12.85	306.845	24.59
Evkâf-Emlâk	237.967	18.32	391.648	31.39
Toplam	1.299.022	100	1.247.699	100

TABLO XXXIII : II. BÂYEZİD DEVRİ BERGAMA TİMARLARI¹³⁶

Timar Sâhibi	Köy	Hâsıl	İzahât
Mehmedşah ve Âlemşah	Çiftlik	5.225	-
Hızır	Çiftlik	5.934	-
Mustafa	Çiftlik	2.526	-
Çavuş Hızır	Yukaruova	5.050	Dergâh-ı âli Çavuşu
İbrahim	Turak	4.999	-
-	Geredelü	5.090	-
Ali ve Ahmed	Tomaniclü	5.015	-
Mansur	Boryacak	7.000	-
Kalender	Keremeddinlü	2.453	-
Bahşayış	Göçbeğlü	2.338	-
Mustafa	Me. Reis Yakub	795	-
Hüseyin	Yoğun Musa	1.697	-
Selâmet	Yoğun Musa	1.287	İltizam
Hacı	Akçaburgas	777	-
Hamza	Çay	3.892	İltizam
Pir Ahmed	Kızılcaşeyh	1.801	-
Emirşah	Karaağaç	2.176.5	-
Hasan	Karaağaç	2.928	İltizam
Umur	Kızıl Musa	3.886	-
Ahmed	Alibeğlü	4.999	-
Emirşah	Etmekli-i küçük	1.131	be-nevbet
İskender	Etmekli-i küçük	1.121	be-nevbet
Mehmed ve Yahşi	3.798	be-nevbet
Mustafa	Sakarlu	1.880	İltizam
Pirî	Turaliler	1.927	İltizam
Abdurrahman	Karalar	1.152	-
Mustafa	Köşkene	3.759	-
Kâsım ve Ali	Meneveşler	2.260	be-nevbet
Bâli ve Hızır	Zağnoz	6.539	"
Ahmed	Derecik	2.960	-
Yusuf ve Şehsuvar ve Safa	Ayas	1.950	müşterek be-nevbet
Ahmed	İlbeğlü	1.715	-
Alemşah	Dünderca	2.154	-
Pir Ahmed	Dünderca	2.154	-
İnayetşah	Narluca	1.564	-
Mustafa ve Alemşah	Göçbeğlü	4.331	be-nevbet
Kâsım	1.094	-
Ali	Çoruklu	4.434	-
Dâvud	Türkeşlü	1.191	-

¹³⁶ BA., MAD 152, v. 40a-41a.

Nesimi	Karahızır	2.499	İltizam
İsmail ve Hasan	Mumluca ?	2.676	be-nevbet
Hızır	Gök Ali	1.500	İltizam
Mustafa ve Bâli	Yeregiren	1.400	be-nevbet
Ahmed	İkisaraylı	1.800	-
Veli Delibaş	Pınar	4.491	-
Yunus ve Şah Bâli	Ulğarlı	2.037	be-nevbet
Kaya	Kapucu	1.730	İltizam
Kemâl	Çavuşlu	2.861	-
Sinan	Müsellemân ve reâyâ	2.000	-
Budak	"	2.000	-
Pirî	"	814	-
.....	"	4.000	İltizam
Bâyezid	"	2.800	-
Sefer	"	2.000	-
Timur	"	2.640	-
Ali	"	4.000	-
Ali	"	2.000	-
Yusuf	"	4.000	-
-	"	599	-
Pirce	"	1.946	-
Mahlûl	"	1.001	-
Toplam	47 tk., 1 m., 13 c.	167.776.5	-

TABLO XXXIV : 1539-40'DA BERGAMA TİMARLARI¹³⁷

Timar Sahibi	Hâsıl	İzahât
Uğurlu Mehmed ve Arslan Mehmed v. Hızır b. Şuca'	13.625	Uğurlu Mehmed seraskerdir, H. Uğurlu Mehmed 8562, H. Arslan Mehmed 263
Sûfi İmirze	8.835	Çerisürücüdür H. mezkûr 6700, H. aher nakd 2195
Kâtib Hızır Bâli	5.444	Bu timar icmâlde yok mufassaldan nakl
Ali ve Ahmed	5.014	müşterek be-nevbet
Mustafa	7.000	-
Ali	2.453	-
Üveys	3.735	H. mezkûr 2338
Ahmed	795	-
Hurşid	1.714	-
Ömer ve Hamza	2.518.5	Ömer yer yıl, Hamza bir yıl oturur bir yıl eşer H. Ömer 1696, H. Hamza 822.5

¹³⁷ BA., TD 198, s. 251-350.

Yusuf	5.850	-
Hamza	3.204	-
Hacı	677	-
Bâyezid	3.601	H. mezkûr 1801
Temür ve Hasan	4.353	müşterek be-nevbet
Hacı Şehsuvar	4.686	H. mezkûr 3886
Mustafa	5.646	hiş-i Koçi Beğ
Köprülü ve Bâli	2.448	müşterek be-nevbet, H. Köprülü 1131, H. Bâli 1121
Mahmud	1.544	-
Piri	1.601	-
Tur Ali	1.452	H. mezkûr 1152
Hızır ve Süleyman	2.704	müşterek be-nevbet
Mahmud ve İmirze	3.798	müşterek be-nevbet
Dede Bâli el-kâtib	5.700	-
İlyas ve Ali	2.265	müşterek be-nevbet ale's-seviyye
Hızır	1.244	-
Mustafa	3.133	-
Bâli ve Hızır	6.539	müşterek be-nevbet, H. Bâli 2120, H. Hızır 1300
Mehmed v. Dizdar	4.020	H. mezkûr 2980
Yunus ve Pir Ahmed ve Mahmud	1.950	müşterek be-nevbet, H. Yunus 553.5, H. Pir Ahmed 843, H. Mahmud 553.5
Ahmed	1.929	H. mezkûr 1719
Fenar	3.590	-
Cafer	1.564	-
Ali	2.100	-
Veli ve Eymir	4.331	müşterek be-nevbet, H. Veli 1397.5, H. Eymir 1036
Nasuh	1.094.5	-
Ali	10.334	H. mezkûr 3696
.....	1.191	-
Şâdi	2.049	-
İsmail ve Mehmed	3.067	Müşterek be-nevbet, ale's-seviyye H. mezkûrân 2676
Mustafa ve Hızırşah	1.400	Müşterek be-nevbet, ale's-seviyye
Ahmed	1.590	H. mezkûr 1390
İlyas	6.323	H. mezkûr 4203
Hacı Ali	2.000	H. mezkûr 1800
Bâli ve	2.189.5	müşterek be-nevbet H. Bâli 1171, H. ... 1018.5
Yusuf	2.772	-
İdris	1.562	-

Dizdar-ı Kale	2.779.5	-
Hacı Hızır kethüdâ-i Kale	2.400	-
Turbâli kethüdâ-yı köhne	1.400	-
Yusuf imam-ı kale	1.000	-
Bâli merd-i kale	1.000	-
Memi merd-i kale	500	-
Hızır merd-i kale	150	-
Yusuf merd-i kale	230	-
Ahmed merd-i kale	500	-
İsa merd-i kale	200	-
Umur merd-i kale	200	-
Dimitri nd. Kâsım merd-i kale	140	-
Kosta merd-i kale	120	-
Andriye merd-i kale	120	-
Yosef Yuvan merd-i kale	1.200	be-muceb-i emr-i padişâhî
Toplam	172.012	-

TABLO XXXV : 1570'DE BERGAMA'DA TİMARLAR¹³⁸

Dirlik Sahibi	Kazâdaki Gelir Nevîleri	Kazâ toplamı	Sancak toplamı
Ahmed çavuşân-ı mirmirân	2 tk., 1 m.	9.013	18.519
Abdurrahman b. Bekir Çavuş	1 m.	4.429	10.500
Ömer ve Veli	1 tk.	7.530	7.530
Saraç Mustafa	1 tk., 1 m.	3.200	7.200
İskender ulûfe-i tâbi-i yesâr	3 tk., 2 hk., 1 m., 3 ç., 1 K.	7.000	7.000
Sefer	2 tk., 1 hk.	6.500	6.500
Seydi Ali	3 m., 1 hm.	5.400	6.200
Mehmed gureba-i yesâr	4 hk., 1 hm.,	6.178	6.199
Abdülğani v. Yunus	1 tk., 1 hk.	6.000	6.000
Fethi gureba-i yesar	1 tk., 1 hk., 1 m.	6.000	6.000
Mahmud	1 tk.	2.132	5.744
Mehmed Çavuş-ı mirmirân	1 tk., 1 hk.	5.900	5.900
Mehmed	1 hk., 1 m.	4.600	5.500
Kâtib Mehmed	1 hk.	3.330	5.354
Abdullah	2 tk., 2 m.	5.300	5.300
Purûter	1 tk.	3.099	5.098
Hüseyin Çerkes	1 tk.	5.000	5.000
Hızır	1 tk.	4.999	4.999
Musa	2 hk., 4 m.	4.999	4.999

¹³⁸ TK., KKA., TD 208, v. 126b-133b; BA., TD 232, v. 98b-105a.

Kalender	1 tk.	4.999	4.999
Abdi b. Mehmed Çerisürücü	1 tk., 2 hm.	4.999	4.999
Mehmed ve Hızır	1 tk.	4.500	4.500
Numan	2 hk.	4.000	4.000
Osman ve Ali	1 hk., 1 m., 2 ç.	4.000	4.000
Pir Ali	1 tk., 1 m.	3.900	3.900
Ali	1 hk.	3.886	3.886
Hacı Ali ve Bostan	2 hk., 1 hm.	3.800	3.800
Veli	2 tk.	3.512	3.512
Mesih	1 tk., 1hk.	3.500	3.500
Mehmed ve Kubad	2 tk., 1 hk.	3.420	3.420
Mustafa ve Yakub	1 tk.	3.300	3.300
Mehmed ve Hüseyin	1 m.	3.300	3.300
İbrahim b. Fazlı	1 hk., 1 m.	3.212	3.212
Ahmed	2 tk., 1 m.	3.210	3.210
Mehmed	2 hk., 1 hm.	3.000	3.000
Mehmed	1 hk., 1 hm.	3.000	3.000
Memi ve Bâli	2 hk.	1.781	2.800
Ahmed ve Ali ve Kemâl	1 tk.	2.700	2.700
Mehmed	1 hk.	2.510	7.530
Ferhad ve Ali	1 tk.	2.400	2.400
Osman ve Şah Veli	1 tk.	2.280	2.280
Hasan	2 hk.	2.210	2.210
Veli	1 tk.	2.000	5.330
İslâm	1 hk.	1.400	2.000
Ali	1 hk.	2.000	2.000
Mehmed	1 hk.	2.000	2.000
Nasuh	2 tk.	2.000	2.000
Haydar	1 hk.	1.920	1.920
Abdullah	1 tk.	1.900	1.900
Mustafa	1 hk.	1.300	1.300
Cafer	1 hk.	1.300	1.300
İlyas	1 hk.	1.500	1.500
Kurd	1 hk.	1.200	1.200
Eymir	1 hk.	1.200	1.200
Ali	1 tk., 1 hk.	2.000	2.000
Mehmed Dizdar	1 tk., 1 hk.	2.800	-
Mehmed Kethüda	6 ç.	1.400	-
Yakub Merd-i kale	3 ç.	600	-
Yusuf Merd-i kale	5 ç.	1.450	-
Mehmed Merd-i kale	3 ç.	800	-
Mehmed Merd-i kale	4 ç.	1.200	-
Hacı Veli Merd-i kale	1 hk., 1 hç.	800	-
Arslan Merd-i kale	2 ç.	200	-
Merd-i kale	1 tk.	1.400	-
"	1 tk.3 ç., 1 m.	1.400	-

"	4 ç.	1.400	-
"	2 ç.	500	-
"	2 ç.	500	-
"	2 ç.	500	-
Bevvâb-ı kale	4 ç.	800	-
Toplam	-	215.498	238.650

Kısaltmalar : tk.=tam köy hâsılı; hk.=hisseli köy hâsılı; ç.=çiftlik hâsılı; hç.= hisseli çiftlik hâsılı; m.=mezraa hâsılı

TABLO XXXVI : 1573'DE BERGAMA KAZÂSÎ'NDA TÎMARLAR

Dirlik Sâhibi	Gelir nevî	Toplam Gelir
Ahmed	1 hk., 1 tk., 1 m.	8.613
Abdurrahman	1 m.	4.429
Ömer	3 tk., 1 m.	10.730
Memi Mustafa	1 tk.	1.400
İskender	3 tk., 1 m.	11.200
Sefer	3 tk.	10.112
Seyyid Ali	1 m.	2.500
Mehmed ve Abdullah	3 tk., 1 m.	12.687
Abdülğani	2 tk.	7.000
Mahmud	1 tk.	2.132
Fethi	1 tk., 1 m.	4.190
Kâtib Ahmed	1 tk.	5.303
Mehmed	1 tk.	5.000
Mehmed Çavuş	1 tk.	4.300
Abdullah	1 tk., 1 m.	2.800
Çerkes Hüseyin	2 tk.	5.000
Hızır	1 tk.	4.999
Kalender	1 tk.	4.999
Mustafa	1 tk.	5.000
Musa	4 m.	600
Abdi	1 tk., 1 m.	5.100
Abdi Mehmed ve Mehmed Çerisürücü	1 tk., 1 m.	7.733
Numan	2 tk.	9.520
Mehmed v. Hızır	1 tk.	4.500
Pir Ali	1 tk., 1 m.	4.924
Hacı Ali	2 tk.	4.810
Mesih	1 tk., 1 m.	1.546
Hüseyin ve Hasan	2 tk.	3.383
Veli	2 tk.	3.512

Mehmed ve Kubad	2 tk.	4.730
Mustafa ve Yakub	1 tk.	3.300
Yusuf	1 tk.	5.000
İbrahim	1 tk., 1 m.	4330
Osman	1 tk., 1 m., 2 ç.	4.600
Mehmed ve Hüseyin	1 tk.	3.300
Mehmed	2 tk., 1 m.	10.523
Ahmed	2 tk., 1 m.	6.729
Ahmed ve Ali ve Kemâl	1 tk.	2.700
Ferhâd ve Ali	1 tk.	2.400
Osman	1 tk.	2.280
Arslan	1 tk.	3.000
Nasuh	2 tk.	2.000
Abdullah	1 tk.	1.700
Ali	1 tk.	1.301
Arslan	1 m.	2.400
Mehmed Çavuş	1 tk.	3.000
Hasan Gureba-i yesâr	1 tk.	586
Mehmed Ebu'l-hayr	1 tk.	2.000
Dizdâr-ı kale	2 tk.	3.500
Mehmed kethüdâ-i kale	6 ç.	1.400
Merdân-ı kale	1 tk., 36 ç.	11.466
Yusuf	2 tk.	1.900
Pervâne Yeniçeri	2 tk.	1.750
Ali	8 tk., 3 m.	22.444
Mehmed	3 tk.	1.900
Ahmed Çavuş	1 tk.	3.113
Hüsrev	1 tk., 3 m.	3.641
Mustafa Serasker	3 tk., 3 ç.	1.544
Hasan	1 ç.	350
Toplam	85 tk., 1 hk., 27 m., 48 ç.	276.909

TABLO XXXVII : 1575 YILINDA BERGAMA TİMARLARI¹³⁹

Timar Sahibi	Köy	Hâsıl
Osman	Çiftlik	23.000
Sarrac Mustafa	-	7.200
Hızır	İshaklar	1.800
Sefer	-	6.500
Mehmed	Gökçe	2.176
Abdülğani	Kapaklar	6.000

¹³⁹ 25.VIII.1575 tarihli Vilâyet-i Anadolu timarlarını gösteren defterde Nâhiye-i Bergama ve Nevâhi-i Bergama timarları için bkz. BA., MD XXXV, s. 41-42. .

Mahmud	Pürnar	5.744
Memi	Saruhanlu	6.000
Kâtib Mehmed b. Musa	-	5.314
Mehmed	-	5.500
Abdullah	Alibeğlü	5.300
Hüseyin	Karahızırlu	5.000
Hızır	Küçükemeklü	4.999
Ali	Keremeddinlü	4.999
Musa	-	4.999
Hüseyin	Selçuk	3.000
Perver	Karaağaç	5.098
Numan	Dündarca	4.000
Ahmed	Kabağaçlu	4.900
Ali	İleri ?	3.886
Süleyman	Dündarca	3.500
Hüseyin	Köşkene	3.383
Veli	Sakarlu	3.512
Bâli	Karalar	3.800
İbrahim	-	3.212
Mehmed	Göceklü	3.000
Ahmed	Ahlatlu	3.210
Mehmed	Derecik	3.000
Abdurrahman	Çiftlik	23.000
Hüseyin	Göceklü	2.210
Veli	Bınar ?	2.000
Osman	Ağır/Emir Yusuf	2.000
Mehmed	Karabergos	2.000
Hoca	Sekaklu	2.000
Yusuf	İlbeği	1.720
Abdullah	Gök Ali	1.700
Mustafa	Turaliler	1.600
Cafer	Yazuluca	1.600
İlyas	Türkeşlü	1.500
Yurd	Karalar	1.200
Emrullah	Türkeşlü	1.200
Bâli	Emir Yusuf	2.000
Toplam	44 tk.	187.762

TABLO XXXVIII : 1577'DE BERGAMA TİMARLARI¹⁴⁰

Timar	Köy	Hâsıl	İzahât
Mehmed Serasker	Çiftlik	4.999	Beratı görüldü
Sefer	İshaklar	5.850	Beratı görüldü
Mehmed	Solhak	5.200	Beratı görüldü
Kademerî	Domaniç	2.507	-
Mustafa	Domaniç	499	Beratı görüldü
Memî	Göçbeği	1.392	Be-nevbet
Mustafa	Çitköy	2.000	-
Bâli	(silik)	-	Beratı görüldü
Mehmed	Zağnos	4.203	Beratı görüldü
Ali	Yarıлмаç	4.000	-
Ahmed	Yağmurca	2.966	-
Ahmed	961	-
Mehmed Seraskerçukur	4.999	Beratı görüldü
Mustafa	Köşkene	3.759	-
Kalender	2.453	Beratı görüldü
Muharrem	Türkeşlü	1.091	-
Kurd	Karalar	1.150	Beratı görüldü
Ahmed	Nısf-ı Çay	3.338	Beratı görüldü
(silik)	(silik)	1.322	-
Umur	Kızıl Musa	3.886	-
(silik)	Ayas	843	Be-nevbet
Hızır	Dutluca	1.338	Be-nevbet
Mustafa	Turaliler	1.999	-
Osman	1.132	Be-nevbet
Abdullah	Alibeğlü	5.000	Beratı görüldü
Kubad	Çiftlik	5.500	-
Mehmed	Bulgar	1.171	Be-nevbet
Mehmed	Akkeçelü	1.965	Be-nevbet
Ferhad	Küçük etmeklü	1.131	-
-	Narluca	1.564	Beratı görüldü
Mustafa	İkisaraylu	1.800	-
Veli	Sakarlu ve gayri	3.390	Beratı görüldü
Süleyman Hamza oğlu	Göçbeği	2.000	Beratı görüldü
Musa	Akçabergoz	677	-
Bekir	Karaağaç	2.176	-

¹⁴⁰ Kıbrıs Seferi sonrasında hazırlanmış, 19 Zilhicce 984 (9.III.1577) tarihli bir yoklama defterine göre Bergama timarları BA., *Kâmil Kepeci Sipahi ve Silâhdâr Kalemi* 4624, v. 44b-45a.

.....	Değistan	3.167	-
Hacı	Çiftlik ve gayri	3.412	-
Hacı Ali	Bölcek	1.888	-
Hüseyin	(silik)	1.362	-
Muslih	Dünder	3.500	-
Yusuf	1.500	-
Veli	3.000	-
-	Reis Yakub	4.999	Berati görüldü
Arslan	1.715	Berati görüldü
Toplam	42 tk.	117.294	

SONUÇ

M.Ö. VIII. yüzyıldan itibaren iskân sahası olan Bergama, tarih boyunca çeşitli kültür ve medeniyetlerin yaşadığı yerlerdendir. Kendi adı ile kurulan bir devlete adını veren şehir, Anadolu'nun batısında önemini daima muhafaza etmiş, adını verdiği yazı malzemesi ve kütüphânesi ile eskiçağın vazgeçilmez kültür merkezlerinden birisi olmuştur. Roma ve Bizans İmparatorluğu devirlerinde de önemli kültür ve üretim merkezlerinden birisi olma özelliğini korumuştur. Ancak burada Roma devrinin parlak şehrinin Bizans döneminde önemini azaldığını, Türk idâresinde ise eski canlılığını kazandığını da kaydetmek gerekmektedir. Yer isimleri ve sadece şehirde yaşayan toplam nüfusa oranla az bir yekûn teşkil eden gayr-i müslim nüfus bunun en güzel delilini teşkil etmektedir. 1071 sonrasında Anadolu'ya gelmeye başlayan Türkler için de Bergama, fetih ve iskân sahalarından birisi olmuştur. XIV. yüzyılın başlarından itibaren kesin olarak Türk hâkimiyetine girmiş olan şehir, Balıkesir merkezli kurulan Karasi Beyliği'nin idâresi altındadır. Beyliğin ikiye ayrılmasından sonra Bergama bu parçalardan birinin başşehri olmuş ve yöneticisinin adıyla Yahşi ili olarak anılmıştır. Osmanlı Beyliği'nin bu toprakları ilhak etmelerinin ardından şehrin önemine binaen sancak statüsüyle yeni hâkimlerinin idâresine geçmiş ve 1402 sonrasında da başka bir beylik idâresi altında girmemiştir.

Tahrîr defterlerinden elde ettiğimiz bilgilere nazaran XV. yüzyılın sonlarında Bergama'da 34 mahalle ve 1 zımmî cemâatin oluşturduğu 1.339 neferlik bir vergi mükellefi nüfusu mevcuttur. XVI. yüzyılın ilk yarısında şehir nüfusu 1.517, 1573'de ise 2.476 nefer olarak tespit edilmektedir. XV. yüzyılda kale eteklerinden ovaya doğru bir yayılma söz konusu olmuş, şehir inşâ edilen câmi, mescid, medrese, zâviye, han ve hamamlarıyla klasik bir Türk şehri havasına bürünmüştür. İncelediğimiz yüzyıllarda bir iskân sahası olan kale, Osmanlı Devleti için önemini XVIII. yüzyıla kadar muhafaza etmiştir.

XV ve XVI. yüzyılda padişah hasları arasında bulunan şehir ve kazâ gelirlerine baktığımızda Bergama'nın Batı Anadolu'da iktisadî bakımdan orta ölçekli sayılabilecek şehirler arasında önemli bir yeri bulunduğu ortaya çıkmaktadır.

Bergama çarşı, pazar, han ve kervansarayları ile şehir canlı bir kaza merkezidir. Şehirde, idârî merkezi olduğu kazânın ihtiyaçlarına da cevap verebilecek iş kolları ve meslek zümreleri de faaliyet göstermektedir. Ekonomik faaliyetler vakıflar yoluyla da desteklenmektedir. XVI. yüzyılın başlarında vakıf olarak tasarruf edilen dükkânların sayısı 254 iken bu rakam yüzyılın ikinci yarısının başlarında 387'ye yükselmiştir. Kazâ merkezi ve kır kesiminde mescid ve mahalle ihtiyaçları için tahsis edilen nakit para vakıflarındaki meblağların fazlalılığı da vakıfların sosyo-ekonomik hayattaki yeri ve önemini göstermektedir.

XVI. yüzyılda Hüdavendigâr Livâsına bağlı Bergama Kazâsı, içerisinde Nevâhi-i Bergama adı verilen ayrı bir idarî bölüm daha çıkarılmıştır. Çok geniş bir arâziye yayılan Bergama'nın kır yerleşim birimlerini içerisinde alan bu bölümde yer alan iskân mahallerinin yıllara göre değişiklik arzettiği görülmektedir. Kır hayatının yoğun olarak yaşandığı Bergama'da köy ve köyaltı yani mezraa ve çiftliklerde şekillenen ziraî hayat, kazânın iktisadî yapısının genel niteliğini belirlemektedir. XVI. yüzyıl boyunca çiftçi-köylü reâyâ toplam kazâ nüfusunun en önemli kısmını teşkil etmektedir. Yüzyılın başlarında 5.190 nefer olarak tespit edilen kazâ nüfusu 1573'de 7.877'ye yükselmiştir. Bergama'da nüfus içerisinde şehir ve köy civarlarıyla yaylalardaki hayatın değişmez unsurlarından olan konar-göçer zümreler de önemli bir yer tutmaktadır.

Akdeniz iklimi ve kazânın bulunduğu Bakırçay havzası üretim kalitesini de etkilemiştir. Kazâda hububat üretiminin yanısıra pamuk, çeltik, susam ürünleri de yetiştirilmekte, bağlardan üzüm elde edilmekte, bahçelerde de çeşitli ürünlerden mahsul alınmaktadır. Bergama'da hayvancılık ve bunların içinde arıcılık da hatırı sayılır uğraşlardan birisidir.

1530'da padişah hasları kazâ gelirlerinin % 68.83'ünü, zeâmet ve timarlar % 12.85'ini, evkâf ve emlak ise % 18.32'sini oluşturmaktadır. 1573'de padişah hasları % 41.29, şehzâde ve diğer haslar % 2.72, zeâmet ve timarlar 24.59, evkâf ve emlak ise % 31.39'luk bir paya sâhiptir.

Kısacası XV-XVI. yüzyıllarda Bergama, Batı Anadolu'da nüfus ve ekonomik kapasitesi itibarıyla bağlı bulunduğu sancak içerisinde olduğu kadar Osmanlı taşra teşkilâtının da önemli merkezleri arasındadır.

BİBLİYOGRAFYA

I. ARŞİV VESİKALARI

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BA)

a) Tahrîr Defterleri (TD)

Nr. 23, 44, 111, 113, 166, 198, 278, 334, 473, 531, 683, 1020, 1050.

b) Mühimme Defterleri (MD)

Nr. III, VI, VII, XIV/I, XIV/II, XVIII, XXI, XXII, XXV, XXVII, XXVIII, XXXI, XXXIV, XXXV, XXXVI, XXXVII, XXXIX, XL, XLI, XLII, XLIII, XLVIII, XLIX, LII, LV, LXI, LXII, LXVII, LXXII, LXXIII, LXXV, LXXVIII, LXXXI.

c) Mühimme Zeyli

VI.

d) Mâliyeden Müdevver Defterler (MAD)

Nr. 152, 153, 233, 240, 617, 866, 1289, 3274, 3295, 5945, 7414, 7738, 15288, 22185, 22395.

e) Kâmil Kepeci Tasnifi (K.K.)

Divân-ı Hümâyun: Nr. 63, 64.

Divân-ı Hümâyun Divân Kalemi: Nr. 79, 81, 85, 88, 89, 90.

Divân-ı Hümâyun Tahvil Kalemi: Nr. 312.

Mevkufât: Nr. 2617, 2784.

Sipahi ve Silâhdâr Kalemi: Nr. 4624.

f) Timar ve Zeâmet Tevcih Defterleri (Rûznâmçe)

Nr. 1, 8, 16, 17, 29, 31, 37, 46, 59, 124, 136, 138, 147, 184, 196, 199, 215, 224, 238.

g) Bâb-ı Âsâfi Divân-ı Hümâyun Kalemleri (A.)

Divân (Beylikçi) Kalemi (A.DVN.)

Nr. 790.

Mühimme (A.DVN.MHM.)

Nr. 932 .

Rûznâmçe (A.DVN.ARZ.)

Nr. 2112, 2164.

h) Bâb-ı Defteri Başmuhasebe Kalemi (D.BŞM.)

Nr. 2282.

1) Ali Emîrî Tasnifi (A.E.)

Kanunî Devri; Nr. 264, 290.

Selim II. Devri; Nr. 53.

i) Cevdet Tasnifi

Zaptiye ; 1362.

2. Ankara Tapu-Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyûd-ı Kadîme Arşivi (TK., KKA.)

Tahrîr Defterleri (TD)

Nr. 67, 75, 140, 208, 213, 232, 544, 570, 580.

3. İstanbul Atatürk Kitaplığı (Taksim, Belediye), (İAK.)

Muallim Cevdet Yazmaları (M.C.)

Nr. B21, O82, O116/6, O117/1.

II. YAYIMLANMIŞ VESİKALAR

AKGÜNDÜZ, AHMED, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri 2. Kitap II. Bâyezid Devri Kanunnâmeleri*, İstanbul 1990.

_____, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri I. Kitap Kanunî Sultân Süleyman Devri Kanunnâmeleri (IV), II. Kitap II. Selim Devri Kanunnâmeleri, C. 7*, İstanbul 1994.

AYKUT, N., BOSTAN, İ., EMECEN, F., HALAÇOĞLU, Y., İPŞİRLİ, M., MİROĞLU, İ., ÖZCAN, A., ŞAHİN, İ., *Mühimme Defteri 90*, İstanbul 1993.

BARKAN, ÖMER LÜTFİ, *XV ve XVI inci Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraat Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları C. I Kanunlar*, İstanbul 1943.

BARKAN, ÖMER LUTFÎ- AYVERDİ, EKREM HAKKI, *İstanbul Vakıfları Tahrîr Defteri 953 (1546) Târîhli*, İstanbul 1970.

DÜZDAĞ, M. ERTUĞRUL, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı, 2. Baskı* İstanbul 1983.

GÖKÇE, TURAN, "Anadolu Vilâyeti'ne Dâir 919 (1513) Tarihli Bir Kadı Defteri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IX, İzmir 1994, s. 215-259.

_____, "934 (1528) Tarihli Bir Deftere Göre Anadolu Vilayeti Kadılıkları ve Kadıları", *3 Mayıs 1944 50. Yıl Türkcülük Armağanı*, İzmir 1994, s. 77-94.

İNALCIK, HALİL, *Hicrî 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, 2. Baskı Ankara 1987.

- _____, "Osmanlı İdare, Sosyal ve Ekonomik Tarihiyle İlgili Belgeler: Bursa Kadı Sicillerinden Seçmeler", *Belgeler Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, C. X, S. 14, 1980-1981, s. 1-91.
- KARAL, ENVER ZİYA, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara 1943.
- Osmanlı Kanunnâmeleri*, M. T. M., I/1 (Mart-Nisan 1331), s. 102.
- ÖZDEĞER, HÜSEYİN, "I. Sultan Selim Kanûnnâmesi ve Tahlili", *Türk İktisat Tarihi Yıllığı*, S. 1 Y. 1987, s. 129-175.
- PULAHA, SELAMİ - YÜCEL, YAŞAR, *I. Selim Kânûnnâmesi (1512-1520) ve XVI. Yüzyılın İkinci Yarısının Kimi Kanunları*, Ankara 1988.
- ŞAHİN, İLHAN-EMECEN, FERİDUN, *Osmanlılarda Divân-Bürokrasi-Ahkâm II. Bâyezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihli Ahkâm Defteri*, İstanbul 1994.
- YÜCEL, YAŞAR, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar-Kitâb-ı Müstetâb-Kitabu Mesâlihi'l Müslimîn ve Menâfi'l-Mü'minîn-Hırzû'l-Mülûk*, Ankara 1988.

III. KAYNAK ESERLER

- ALİ CEVAD, *Memâlik-i Osmaniye'nin Musavver Tarih ve Coğrafya Lügati Kısım-ı evvel Lügat-i Coğrafiye*, Dersaadet 1311.
- ÂŞIK MEHMED B. ÖMER BÂYEZİD, *Menâzirü'l-avâlim*, Süleymaniye Kütübhânesi Ayasofya ktb. Nu. 3466, Esâd Efendi ktb. Nu. 2421, Halet Efendi ktb. Nu. 616.
- ÂŞIKPAŞAOĞLU, *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*, Haz. A. Nihal Atsız, Ankara 1985.
- Aşıkpaşazâde Tarihi*, Friedrich Giese neşri, Osnabrück 1972.
- Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman*, Friedrich Giese neşri, Haz. Nihat Azamat, İstanbul 1992.
- ATSIZ, "Hicri 858 Yılına Ait Takvim", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi IV*, Ankara 1975, s. 223-283.
- AYN-I ALİ EFENDİ, *Kavânin-i Âl-i Osman der Hülâsa-i Mezâmin-i Defter-i Divan*, Neşr. Tayyib Gökbilgin, İstanbul 1979.
- CUÏNET, VİTAL, *La Turquie d'Asie Géographie administrative, statistique descriptive et raisonnée de l'Asie*, III, Paris 1894.
- DUKAS, *Bizans Tarihi*, Çev. VI. Mirmiroğlu, İstanbul 1956.
- EDİRNELİ ORUÇ BEĞ, *Oruç Beğ Tarihi*, Haz. Atsız, Tercüman 1001 Temel Eser serisi by.ty.
- ENVERİ, *Düstûrnâme*, İstanbul 1928.

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, C. IX, İstanbul 1935.

GIESE, FRIEDRICH, *Die Altosmanische Chronik Des Âşıkpaşazâde*, Osnabrück 1972.

H. 1296 *Salnâme-i Vilâyet-i Aydın*.

H. 1300 *Salnâme-i Vilâyet-i Aydın*.

H. 1307 *Salnâme-i Vilâyet-i Aydın*.

H. 1311 *Salnâme-i Vilâyet-i Aydın*.

H. 1312 *Salnâme-i Vilâyet-i Aydın*.

H. 1313 *Salnâme-i Vilâyet-i Aydın*.

H. 1314 *Salnâme-i Vilâyet-i Aydın*.

H. 1315 *Salnâme-i Vilâyet-i Aydın*.

H. 1316 *Salnâme-i Vilâyet-i Aydın*.

H. 1317 *Salnâme-i Vilâyet-i Aydın*.

H. 1319 *Salnâme-i Vilâyet-i Aydın*.

H. 1320 *Salnâme-i Vilâyet-i Aydın*.

H. 1323 *Salnâme-i Vilâyet-i Aydın*.

H. 1326 *Salnâme-i Vilâyet-i Aydın*.

HADÎDÎ, *Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)*, Haz. Necdet Öztürk, İstanbul 1991.

HAYRULLAH, *Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Tarihi*, C. III, İstanbul 1288.

HOCA SADEDDİN EFENDÎ, *Tacü't-Tevârih*, C. I, Sadeleştiren İ. Parmaksızoğlu, İstanbul 1974.

İBN BATTUTA, *Tuhfetü'n-nüzzar fî Garaibü'l-emsar ve Acaibü'l-esfar Seyahatname-i İbn-i Battuta*, Mütercimi Mehmed Şerif, C. II, İstanbul 1333-1335.

İBN-İ KEMAL, *Tevârih-i Âl-i Osman*, I. Defter, Haz. Ş. Turan, Ankara 1970.

İncil (Sevindirici Haber), İncil'in Yunanca Aslından Çağdaş Türkçe'ye Çevirisi, İstanbul 1996.

İzmir Vilâyeti Salnamesi 1927-1928, İzmir 1929.

KARAMANLI NİŞANCI MEHMED PAŞA, *Tevârihü's-Selâtini'l-Osmâniyye (Osmanlı Sultanları Tarihi)*, Çev. Konyalı İbrahim Hakkı, *Osmanlı Tarihleri I*, İstanbul 1949.

KÂTİB ÇELEBİ, *Cihannümâ*, İbrahim Müteferrika tab'ı 1145.

KEMÂL PAŞA-OĞLU ŞEMSÜDDİN AHMED, *Tevârih-i Âl-i Osman*, II. Defter, yayıma hazırlayan Şerafettin Turan, Ankara 1983.

KHONİATES, NİKETAS, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, Çev. Fikret Işıltan, Ankara 1995.

- KOMMENA, ANNA, *Alexiad Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi Malazgirt'in Sonrası*, Çev. Bilge Umar, İstanbul 1996.
- KSENOPHON, *Anabasis*, Çev. Hayrullah Örs, 3. Baskı İstanbul 1975.
- LÂTÎFÎ, *Lâtîfî Tezkiresi*, Haz. Mustafa İsen, Ankara 1990.
- MEHMED NEŞRÎ, *Kitâb-ı Cihan-nümâ Neşri Tarihi*, Yay. F. Reşit Unat- M. Altay Köymen, C.I, 2. Baskı Ankara 1987.
- MEHMED SÜREYYA, *Sicill-i Osmanî Yahut Tezkire-i Meşâhir-i Osmaniye*, 3. Cilt Matbaa-i Âmire, 1311.
- MÜLLER, ANGELİCO MARİA, *İzmir 1726 (Seyahatname)*, Çev. A. Sevim Uhri, İzmir 1998.
- MÜNECCİMBAŞI AHMED B. LÜTFULLAH, *Camiü'd-Düvel Osmanlı Tarihi (1299-1481)*, Yayına hazırlayan Ahmet Ağırakça, İstanbul 1995.
- MÜNECCİMBAŞI DERVİŞ AHMED, *Sahâifü'l-Ahbar*, Nedim tercemesi C. 3, Matbaa-i âmire 1285.
- NİZAMÜDDİN ŞÂMÎ, *Zafernâme*, Çev. Necati Lugal, Ankara 1949.
- SELÂNİKÎ MUSTAFA EFENDÎ, *Tarih-i Selânikî*, C. II, (1003-1008/1595-1600), Haz. Mehmet İpşirli, İstanbul 1989.
- SOLAK-ZÂDE MEHMED HEMDEMÎ ÇELEBÎ, *Solak-zâde Tarihi*, C.I, Haz. Vahid Çabuk, Ankara 1989.
- STRABON, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographik: XII-XIII,XIV)*, Çev. Adnan Pekman, 3. Baskı İstanbul 1993.
- ŞEMSEDDİN SÂMÎ, *Kâmusü'l-'Alâm Tarih ve Coğrafya Lügati*, C. II, İstanbul 1316.
- TAVERNIER, J. B., *XVII. Asır Ortalarında Türkiye Üzerinden İran'a Seyâhat*, Çev. Ertuğrul Gültekin, İstanbul 1980.
- TEKSİYE, ŞARL, *Küçük Asya*, Mütercimi Ali Suad, C. I İstanbul 1339.

IV. ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

- ACAR, ÖZGEN, "Bergama Zeus Sunağı'nın Gizemleri ve 60 Yıldır Görülmeyen Telephos Kabartmaları", *Arkeoloji ve Sanat*, Y. 18, S. 72 (Mayıs-Haziran 1996), s. 14-23.
- AHMED TEVHİD, "Rum Selçukî Devleti'nin İnkırazıyla Teşekkül Eden Tevâif-i Mülûk Balıkesri'de Karasi Oğulları", *T.O.E.M.*, Cüz. 9, 1 Ağustos 1327, İstanbul 1329, s. 564-568.
- AKA, İSMAİL, *Timur ve Devleti*, Ankara 1991.

- AKARCA, AŞKIDİL, *Yunan Arkeolojisinin Ana Çizgileri I Şehir ve Savunması*, 2. Baskı Ankara 1987.
- AKDAĞ, MUSTAFA, "Celâlî Fetreti", *A.Ü. D.T.C.F.D.*, C. XVI, S. 1-2 (1958), s. 53-107.
- _____, *Celâlî İsyancıları 1550-1603*, Ankara 1963.
- _____, "Celâlî İsyancılarından Büyük Kaçgunluk 1603-1606", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. II S. 2-3 (1964), s. 1-50.
- _____, "Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. IV, S. 6-7 (1966), s. 201-247.
- _____, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi C. I 1243-1453*, 3. Baskı İstanbul 1979.
- _____, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi C. II 1453-1559*, 2. Baskı İstanbul 1979.
- AKIN, HİMMET, *Aydınöğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, 2. Baskı, Ankara 1968.
- AKTEPE, M. MÜNİR, "XIV. ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair", *Türkiyat Mecmuası*, C.X, 1951-1953, s. 299-312.
- AKTÜRK, İSKENDER, *Bergama Tarihi ve Dini Kültürü*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fak. İslam Felsefesi Anabilim Dalı Basılmamış Lisans Tezi, Ankara 1991.
- ALANYALI, SERHAT, *Research About The Historical Site of Bergama Proposals Concerning Restoration and Conservation*, Dokuz Eylül Univ. Institute of Science Department of Architecture, Unpubl. M. Sc. Thesis, İzmir 1991.
- AKURGAL, EKREM, *Ancient Civilizations and Ruins of Turkey From Prehistoric Times Until the End of the Roman Empire*, İstanbul 1983.
- ALPTEKİN, COŞKUN, "Türkiye Selçukluları", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Haz. H. Dursun Yıldız, C. 8, İstanbul 1989, s. 209-383.
- ALTAY, HÂMİT, "Tarihte Bergama", *Kaynak Balıkesir Halkevi Dergisi*, Y. 1, S. 3, Temmuz 1948, s. 6. S. 4 (Ağustos 1948) s. 6; S. 5 (Eylül 1948) s. 6; S. 6 (Ekim 1948) s. 5; S. 8 (Aralık 1948) s. 7; S.9 (Ocak 1949) s. 6.
- ALTINIŞIK, NECİP, *Bergama'da Eski Türk Yapıları*, İzmir 1982.
- ARIKAN, MUZAFFER, *XV. Asırda Yaya ve Müsellem Ocakları (Toprak Tasarrufu, Vergi Muafiyetleri ve Hizmet)*, A.Ü. D.T.C.F. Basılmamış Doçentlik Tezi, Ankara 1966.
- _____, "Yaya ve Müsellemelerde Toprak Tasarrufu", *Atatürk Konferansları VIII (1975-1976)*, Ankara 1983, s. 175-201.

- ARIKAN, ZEKİ, "XV-XVI. Yüzyıllarda Anadolu'da Çeltik Üretimi", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler*, Ankara 1990, s.477-481.
- _____, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İhracı Yasak Mallar (Memnu Meta)", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, s. 280-306.
- ARTUK, İBRAHİM, "Karesi-Oğulları Adına Basılmış Olan İki Sikke", *İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Dergisi Fâtih Sultan Mehmed'e Hatıra Sayısı S. 33*, Mart 1980/81, İstanbul 1982 s. 283-290.
- ATLAN, SABAHAT, *Roma Tarihi'nin Ana Hatları I. Kısım Cumhuriyet Devri*, İstanbul 1970.
- AYHAN, AYDIN, "İslam Devletlerinde Para Basımı ve Karasi Beyliği Paraları", *Yeni Haber*, 1, 2, 3 Haziran 1996, s. 2.
- AYKUT, NEZİHİ, "Osmanlı Para Tarihi Üzerine Bir Deneme", *İlim ve Sanat*, S. 44-45 (1997), s. 52-55.
- AYVERDİ, EKREM HAKKI, *İstanbul Mi'mârî Çağının Menşe'i Osmanlı Mi'mârîsinin İlk Devri Ertuğrul, Osman, Orhan Gaaziler Hüdavendigâr ve Yıldırım Bâyezîd 630-805 (1230-1402) I, II*, Baskı, İstanbul 1989.
- _____, *Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad devri 806-855 (1403-1451) II*, II. Baskı, İstanbul 1989.
- _____, *Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri 855-886 (1451-1481) III*, II. Baskı, İstanbul 1989.
- _____, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri Bulgaristan, Yunanistan, Arnavudluk*, C. IV 4.,5., 6. Kitap, İstanbul 1982.
- BALTACI, CÂHİD, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976.
- BARKAN, ÖMER LÜTFİ, "Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", *İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. XIII/1-4 (1951-1952).
- _____, "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hâkana Mahsus İstatistik Defterleri I", *İ. F. M.*, II/1 (1941), s. 20-59; II, *İ. F. M.*, II/2 (1941), s. 214-247.
- _____, "Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, C. X (1951-53), s. 1-26.
- _____, "H. 933-934 (M. 1527-28 Malî Yılına Âit Bir Bütçe Örneği", *İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, XV/1-4 (İstanbul 1955), s. 251-329.
- _____, "Türkiye'de Din ve Devlet İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi", *Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri Seminare Sunulan Bildiriler*, Ankara 1975, s. 49-97.
- _____, "Avârız", *İ. A.*, C. 2, İstanbul 1979, s. 13-19.
- _____, "Timar", *İ. A.*, C. 12/1, İstanbul 1979, s. 286-333.

- _____, "Türkiye'de Toprak Meselesinin Tarihi Esasları", *Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler I*, İstanbul 1980, s. 125-149
- _____, "Öşür", *İ. A.*, C. 9, İstanbul 1988, s. 485-488.
- BARKAN, ÖMER LUTFİ-MERİÇLİ, ENVER *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I*, Ankara 1988.
- BAŞTAV, ŞERİF, *Bizans İmparatorluğu Tarihi Son Devir (1261-1461) Osmanlı Türk- Bizans Münasebetleri*, Ankara 1989.
- BAYATLI, OSMAN, *Bergama Tarihi'nde İlkçağ ve Bakırçay Havzası, Arkhaik-Klâsik Kültürler*, İstanbul 1949.
- _____, *Bergama Tarihinde Türk-İslâm Eserleri*, İstanbul 1956.
- _____, "Bergama'da Türk-İslâm Eserleri", *V. Türk Tarih Kongresi Ankara 12-17 Nisan 1956 Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara 1960, s. 279-282.
- _____, *Bergama'da Efsaneler Adetler*, Haz. Yavuz Özmakas, İstanbul 1941.
- _____, *Bergama Tarihinde Sanat Eserleri ve Abideler (Bergama Tarihinde Sanat Yapıları ve Anıtlar)*, 2. Baskı Bergama Belediyesi Kültür yay. nu. 25, by.y. 1996.
- _____, *Bergama'da Yakın Tarih Olayları -XVIII.-XIX. Yüzyıl*, II. Baskı İzmir 1957.
- _____, *Bergama'da Fikir Adamları*, II. Baskı Bergama Belediyesi kültür yay. nu. 36, İzmir 1997.
- _____, *Bergama'da Küplü Hamam*, II. Baskı İzmir 1995.
- BAYKARA, TUNCER, *Denizli Tarihi İkinci Kısım 1070-1429*, İstanbul 1969.
- _____, *İzmir Şehri ve Tarihi*, İzmir 1974.
- _____, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985.
- _____, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdarî Taksimatı*, Ankara 1988.
- _____, *Aydınolu Gazi Umur Paşa (1309-1348)*, Ankara 1990.
- _____, *Osmanlı Taşra Teşkilâtında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)*, Ankara 1990.
- _____, "Ulucami -Selçuklu Şehirlerinde İskânı Belirleyen Bir Kaynak Olarak-", *Bellekten*, C. LX S. 227 (Nisan 1996), s. 33-57.
- BAYSUN, M. CAVİD, "Evliya Çelebi", *İ.A.*, C.IV, İstanbul 1988, s. 400-412.
- BEAN, GEORGE E., *Eskiçağda Ege Bölgesi*, Çev. İnci Delemen, İstanbul 1995.
- BEKTAŞ, EKREM, "Bergamalı Kadri", *D. İ. A.*, C. 5, İstanbul 1992, s. 496.
- BELDİCEANU, İRÉNE, "Başlangıçlar: Osman ve Orhan", *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I*, Yayın yönetmeni R. Mantran, Çev. S. Taninli, İstanbul 1992.
- BELLİ, OKTAY, *Attolos I (Bergama Kralı)*, İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Böl. Basılmamış Lisans Tezi, İstanbul 1970.

- "Bergama", *Türk Ansiklopedisi*, C. VI Ankara 1953, s. 160-167.
- BERCHEM, MAX VAN, *Die Müslimischen Inschriften von Pergamon*, Berlin 1912.
- BİLEN, AYTEKİN, *Bergama Tarihi*, İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Böl. Basılmamış Lisans Tezi, İstanbul 1973.
- BİLGE, MUSTAFA, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1984.
- BİRİM, ÖZKAN, *Bergama Ulucamii ve Şadırvan Kitabeleri*, D.E.Ü., G.S.F., Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü, Hat Anasanat Dalı Basılmamış Bitirme Tezi, İzmir 1995.
- BOSCH, CLEMENS, "Bergama Kral Hanedanının Şeceresi", Çev. Afif Erzen, *Türkiyat Mecmuası*, C.VII-VIII/1, (1940-1942), İstanbul 1942, s.105-124.
- BOZKURT, BETÜL, *Bergama Arkeoloji Müzesinde Bulunan XVIII. Yüzyıla Ait Lahid Mezar (Abdulfettah kızı Hafsa Hatun)*, D.E.Ü., G.S.F., Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü, Hat Anasanat Dalı Basılmamış Bitirme Tezi, İzmir 1996.
- BOZKURT, GÜLNIHÂL, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1939-1914)*, Ankara 1989.
- BOZKUŞ, NESİBE, *Attolos I (Bergama Kralı-M.Ö. 241-197)*, İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Böl. Basılmamış Lisans Tezi, İstanbul 1978.
- BRAUDEL, FERNAND, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, Çev. M. Ali Kılıçbay, C.1 İstanbul 1989.
- BROCKELMANN, CARL, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, Çev. Neşet Çağatay, Ankara 1992.
- BURSALI MEHMED TAHİR BİN RİFAT, *Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli*, Haz. M. Akif Erdoğan, İzmir 1994.
- CAN, MİNE, *Attolos I (Bergama Kralı-M.Ö. 241-197)*, İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Böl. Basılmamış Lisans Tezi, İstanbul 1979.
- CANARD, MARIUS, "Tarih ve Efsâneye Göre Arapların İstanbul Seferleri", Çev. İ. Hâmi Danişmend, *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, S. II, İstanbul 1956, s. 213-259.
- CEZAR, MUSTAFA, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İstanbul 1977.
- _____, *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, İstanbul 1985.
- CİN, HALİL, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, İstanbul 1985.
- ÇULPAN, CEVDET, *Türk Taş Köprüleri (Ortaçağdan Osmanlı Devri Sonuna Kadar)*, Ankara 1975.

- DÂNİŞMEND, İSMAİL HÂMÎ, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.1, İstanbul 1971.
- _____, *Osmanlı Devlet Erkânı Sadr-ı A'zamlar (Vezir-i A'zamlar), Şeyh-ül-İslâmlar, Kapdan-ı Deryalar, Baş-Defterdarlar, Reis-ül-Küttablar*, İstanbul 1971.
- DARKOT, BESİM- TUNCEL, METİN, *Ege Bölgesi Coğrafyası*, İstanbul 1978.
- DEMİRKENT, İŞİN, "Haçlılar", *D.İ.A.*, C.14 İstanbul 1996, s.525-546.
- _____, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, Ankara 1996.
- DİVİTÇİOĞLU, SENCER, *Osmanlı Beyliğinin Kuruluşu*, İstanbul 1996.
- DOĞER, ERSİN, *İlk İskânlardan Yunan İşgaline Kadar Menemen (ya da Tarhaniyat) Tarihi*, İzmir 1998.
- DOĞRU, HALİME, *XVIII. Yüzyıla Kadar Osmanlı Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Görüntüsü*, Eskişehir 1995.
- _____, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaya-Müsellem-Taycı Teşkilatı (XV. ve XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağı)*, İstanbul 1990.
- Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Haz. H. Dursun Yıldız, C. II, İstanbul 1989.
- EKEN, BERRİN, *Bergama Kazası Monografyası*, İ. Ü. Coğrafya Enstitüsü Basılmamış Lisans Tezi, İstanbul 1960.
- EKREM KÂMİL, "Hicrî Onuncu-Milâdî On Altıncı- Asırda Yurdumuzu Dolaşan Arab Seyyahlarından Gazzi-Mekki Seyahatnamesi", *Tarih Semineri Dergisi*, 1/2 (1937), s. 3-90.
- EMEKLİ, GÖZDE, *Bergama'da Turizm ve Sosyo-Ekonomik Etkileri*, E. Ü. Sos. Bil. Ens. Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 1998.
- EMECEN, FERİDUN M., *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, Ankara 1989.
- _____, "Bergama", *D. İ. A.*, C. 5, İstanbul 1992, s. 492-495. .
- _____, "Bennâk", *D. İ. A.*, C. 5, İstanbul 1992, s. 458-459.
- _____, "Çeltik", *D. İ. A.*, C. 8, İstanbul 1993, s. 265-266.
- _____, "Ali'nin 'Ayn'ı : XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Bürokrasisinde Kâtib Rumuzları", *İ. Ü. Ed. Fak. Tarih Dergisi Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı*, S. 35 (1984-94), s. 131-149.
- _____, "Beylikten Sancağa. Batı Anadolu'da İlk Osmanlı Sancaklarının Kuruluşuna Dâir Bazı Mülâhazalar", *Belleten*, C. LX/227 (Nisan 1996), Ankara 1996, s. 81-91.
- ERCAN, YAVUZ, "Türkiye'de XV ve XVI. Yüzyıllarda Gayrimüslimlerin Hukukî, İçtimaî ve İktisadî Durumu", *Belleten*, C. XLVII, S. 188 (1983), s. 1119-1149.

- _____, "Osmanlı İmparatorluğunda Gayrimüslimlerin Giyim, Mesken ve Davranış Hukuku", *OTAM*, S. 2 (Haziran 1990), s. 117-125.
- EREN, MUHARREM, *Balıkesir İl Müftüleri ve Tarihi Kitabeler*, Balıkesir 1990.
- ERDOĞAN, AYTEKİN, *Batı Anadolu Şehir Surlarının Gelişimi*, E. Ü. Sos. Bil. Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1991.
- ERDOĞRU, M. AKİF, "Onaltıncı Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir ve Çevresi", *Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Sempozyum Tebliğleri*, İzmir 1993, s. 223-230.
- _____, *Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522-1584)*, İzmir 1988.
- ERGENÇ, ÖZER, *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara 1995.
- _____, "Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fizik Yapıya Etkileri", *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, Ankara 1980, s. 103-109.
- _____, "Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler ", *VIII. Türk Tarih Kongresi Ankara 11-15 Ekim 1976 Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. II, Ankara 1981, s. 1265-1274.
- ERİŞ, EYÜP, *Bergama Söylenceleri*, Bergama Belediyesi kültür yay no:3 by.y, 1990.
- _____, *Bergama Uygarlık Tarihi*, 2. Baskı İzmir 1990.
- _____, *Madra'dan Bergama'ya Bakmak Öteki Bergama Ilıca-ı Bergama Turanlı Tarihi Göçbeyli Kültürü*, İzmir 1997.
- _____, *Çandarlı'nın Öyküsü*, Çandarlı Belediyesi Kültür yay., by. T.y.
- _____, *Tarihte Kınık*, İzmir bt.y.
- ERSOY, BOZKURT, "Bergama'da Parmaklı ve Lonca Mescitleri", *E.Ü. Ed. Fak. Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, S. II, İzmir 1983, s. 38-49.
- _____, "Bergama Ulu Camii", *E. Ü. Ed. Fak. Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, S. IV, İzmir 1988, s. 57-66.
- _____, *Bergama Camii ve Mescitleri*, Ankara 1989.
- ERSOY, OSMAN, "Şer'iyye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1979-1980, C. XIII, S. 24, s. 1-20.
- ERYILMAZ, BİLÂL *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi*, İzmir 1988.
- FAROQHI, SURAIYA, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler, Kent Mekanında Ticaret, Zanaat ve Gıda Üretimi 1550-1650*, Çev. N. Kalaycıoğlu, İstanbul 1993.
- _____, "Taxation and Urban Activities in Sixteenth Century", *Journal of Turkish Studies*, I (1979-80), s. 19-53.

- _____, "A Map of Anatolian Friday Mosques" *Osmanlı Araştırmaları*, IV, İstanbul 1984, s. 161-174.
- FİNKE, DETLEV, "Towards a Classification of the Ottoman Fiscal Surveys (Tapu Tahrir Defterleri, Defatir-i Hakaniye), 15th and 16th Centuries", *Proceedings of the XIIth Congress of CIEPO Praha 1996, Essays on Ottoman Civilization*, Praha 1988, s. 129-136.
- GAZEZ, MÜZEYYEN, *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyetine Bergama, 1831-1927*, D. E. Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1993.
- _____, "Hicri 1260-1261 (1844-1845) Tarihli Bergama Temettuat Defterlerine Göre 'Bergama'nın 19. Y.Y Ortalarında' Durumu", *Bergama Yakan Tarihi (Bildiriler-Tartışmalar)*, İzmir bt.y. (1995), s. 63-82.
- GELZER, HEINRICH, *Pergamum unter Byzantinen und Osmanen*, Berlin 1903.
- GERKAN, ARMIN VON, "Die Ursprüngliche Mündung des Kaikos", *Der Akademie der Wissenschaften in Göttingen*, S. 8 (1956), s. 283-299.
- GOFFMAN, DANIEL, *İzmir ve Levanten Dünya (1550-1650)*, Çev. A. Anadol-N. Kalaycıoğlu, İstanbul 1995.
- GÖKBİLGİN, TAYYİB, "Edirne Şehrinin Kurucuları", *Edirne Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, 2. Baskı Ankara 1993.
- GÖKÇE, TURAN, *XVI ve XVII. Yüzyıllarda Lâzıkıyye (Denizli) Kazâsı*, E.Ü. Sos. Bil. Ens. Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 1994.
- GÖNEY, SÜHA, *Şehir Coğrafyası I*, 2. Baskı İstanbul 1984.
- GÖYNÜMER, SABAHAT, *Bergama Devleti Tarihi*, İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Böl. Basılmamış Lisans Tezi, İstanbul 1944.
- GÜÇER, LÜTFİ, "XV-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Tuz İnhisarı ve Tuzlaların İşletme Nizamı", *İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, Nu. 1-2, Ekim 1962-Şubat 1963, s. 97-143.
- _____, *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul 1964.
- _____, "XVI-XVIII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun Ticaret Politikası", *Türk İktisat Tarihi Yıllığı*, S. 1 (1987), s. 1-128.
- GÜL, AHMET, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru'l-Hadîslerin Yeri*, Ankara 1997.
- GÜLER, ALİ, *XX. Yüzyıl Başlarının Askerî ve Stratejik Dengeleri İçinde Türkiye'deki Gayri Müslimler (Sosyo-Ekonomik Durum Analizi)*, Ankara 1996.
- GÜNAL, F. ZERRİN, *Karası Beyliği*, İ.Ü. Sos. Bil. Ens. Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1991.

- GÜNAY, VEHBİ, "Bergama Yeşil (Yeni) Medrese ve II Numaralı Şer'îye Sicilinde Yer Alan Kitaplar", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIII, İzmir 1998, s. 209-230.
- GÜNDÜZ, TUFAN, "Kayseri'de Mezraaların Köye Dönüşmesinde Konar-Göçer Aşiretlerin Rolü", *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (16-17 Nisan 1998)*, Kayseri 1998, s. 183-192.
- HALAÇOĞLU, YUSUF, "Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Bazı Anadolu Şehirlerinde Demografik Yapı", *Yakın Tarihimize Van Uluslararası Sempozyumu Van 2-5 Nisan 1990*, Ankara 1990, s. 217-222.
- _____, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, Ankara 1991.
- _____, "Batı Trakya Türkleri", *Türk Kültürü*, Yıl: XXXI, Sayı: 367, Kasım 1993, s. 673-682.
- HAMMER, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, Mütercim Mehmed Âta, C. 2, İstanbul 1329.
- HAUSOULIER-PONTREMOLİ, *Bergama Tarihi ve Rehberi*, Çev. M. Rahmi-A. Aziz, İzmir 1929.
- HEYD, W., *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, Çev. Enver Ziya Karal, Ankara 1975.
- İLGAR, YUSUF, *Tarih İçinde Afyonkarahisar'da Kaybolan Eserlerimiz*, C. 1, Afyon 1991.
- İLGÜREL, MÜCTEBA, "Osmanlı İmparatorluğunda Ateşli Silâhların Yayılışı", *İ. Ü. Tarih Dergisi Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı Hâtıra Sayısı*, S. 32 (Mart 1979), s. 301-318.
- _____, "Balıkesir", *D. İ. A.*, C. 5, İstanbul 1992, s. 12-14.
- _____, "Çaka Bey", *D. İ. A.*, C. 8, İstanbul 1993, s. 186-188.
- İNALCIK, HALİL, "Ottoman Methods of Conquest", *Studia Islamica*, II (1954), s. 103-129.
- _____, "Introduction to Ottoman Metrology", *Turcica XX*, (1983), s. 311-348; çevrîsi için bkz. "Osmanlı Metrolojisine Giriş", Çev. E. Bengi Özbilen, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 73 (Ağustos 1991), s. 21-50.
- _____, "The Emergence of Big Farms, Çiftlik: State, Landlords and Tenants", *Contributions a l'histoire Economique et Sociale de l'Empire Ottoman, Turcica*, III (Paris 1983), s. 105-126.
- _____, "The Rise of the Turcoman Maritime Principalities in Anatolia, Byzantium and Crusades", *Byzantinische Forschungen*, IX, Amsterdam 1985, s.179-217.
- _____, *The Ottoman Empire The Classical Age 1300-1600*, Trans. N. Itzkowitz-C. Imber, London 1973.

- _____, "Rice Cultivation and the *Çeltükçü Re'âyâ* System in the Ottoman Empire", *Studies in Ottoman Social and Economic History*, London 1985, s. 69-141.
- _____, "Köy, Köylü ve İmparatorluk", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler*, Ankara 1990, s. 1-11.
- _____, "Çiftlik", *E. İ.*, C. II, 32-33.
- _____, "Çiftlik", *D. İ. A.*, C. 8, İstanbul 1993, s. 313-314.
- _____, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsûmu", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları, İncelemeler*, İstanbul 1993, s. 31-65.
- _____, "İslâm Arazi ve Vergi Sisteminin Teşekkülü ve Osmanlı Devrindeki Şekillerle Mukayesesi", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul 1993, s. 15-30.
- İPŞİRLİ, MEHMET, "Avârız Vakfı", *D. İ. A.*, C. 4 İstanbul 1991, s. 109.
- İRİS, ULVİYE, *Bergama Tarihi*, İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Böl. Basılmamış Lisans Tezi, İstanbul 1941.
- İSMAİL, ORCHAN, *Gümülcine Yeni-Eski Câmî Mezar Kitâbeleri*, E.Ü. Ed. Fak. Tarih Böl. Basılmamış Lisans Tezi, İzmir 1998.
- İzmir İl Yıllığı 1967*, Haz. M. Sarıoğlu-T. Gönenç, Bornova 1969.
- İzmir İl Yıllığı 1973*, İzmir 1973.
- İzmir İlçelerinin Ekonomik Profili ve Alternatif Yatırım Olanakları*, İzmir Ticaret Odası yay. No: 54, by., ty.
- İzmir Vakıflar Bölge Müdürlüğü, *Mazbut Hayrat Kütük Defteri*, C. 1 (Yayınlanmamış).
- KAFALI, MUSTAFA, "Timur", *İ. A.*, C.12/1, İstanbul 1974, s. 345.
- KAFESOĞLU, İBRAHİM, "İstanbul (Şehrin Muhâsaraları)", *İ. A.*, C. 5/2, İstanbul 1988, s.1173-1180.
- _____, *Selçuklu Tarihi*, İstanbul 1972.
- _____, "Selçuklular", *İ. A.*, C. 10, İstanbul 1988, s. 353-416.
- KARAMAĞRALI, BEYHAN, "Sivas ve Tokat'taki Figürlü Mezar Taşlarının Mahiyeti Hakkında", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi II*, 1970, Ankara 1971, s.75-103.
- KARAZEYBEK, MUSTAFA, *Târîh-i Âl-i Osman*, İ. Ü. Sos. Bil. Ens. Tarih Bölümü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994.
- KARPAT, KEMAL H., *Ottoman Population 1830-1914 Demographic and Social Characteristics*, Univ. of Wisconsin press., 1985.
- KAYA, ORHAN, *Bergama Devletinin İktisadî Vaziyeti*, İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Böl. Basılmamış Lisans Tezi, İstanbul 1943.

- KEKEÇ, TEVHİT, *Bergama*, İstanbul 1993.
- KOÇMAN, ASAF, *İnsan Faaliyetleri ve Çevre Üzerine Etkileri Açısından Ege Ovalarının İklimi*, İzmir 1993.
- KÖPRÜLÜ, FUAD, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, 6. Baskı Ankara ty. Diyanet İşleri Bşk. Yay.,
 _____, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, 2. Basım İstanbul 1986.
 _____, "Anadolu Beglikleri Tarihine Ait Notlar", *Türkiyat Mecmuası*, C. 2, Sene 1926, İstanbul 1928, s. 1-32.
- Köylerimiz (1 Mart 1968 durumu)*, İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müd. Yay. Ankara 1968.
- KUNT, İ. METİN, *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul 1978.
 _____, *The Sultan's Servants The Transformation of Ottoman Provincial Government 1550-1650*, New York 1983.
- KURAT, AKDES NİMET, *Çaka Bey İzmir ve Civarlarındaki Adaların İlk Türk Beyi M.S. 1081-1096*, 4. Baskı Ankara 1987.
- KÜTÜKOĞLU, MÜBAHAT S., *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İstanbul 1994.
- LEHMAN, BRUNO, "Theodor I. Laskaris 1204-22 ve I. Gıyaseddin Keyhusrev", Çev. Mihin Eren, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, III (1971), Ankara 1971.
- LEVTCHENKO, M.V., *Bizans*, Çev. E. Berktaş, İstanbul 1979.
- LLOYD, SETON, *Türkiye'nin Tarihi Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları*, Çev. E. Varinlioğlu, 8. Baskı Ankara 1998.
- LOWRY, HEATH W. JR., *Studies in Deftology Ottoman Society in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, İstanbul 1992.
- MALAY, HASAN, "Batı Anadolu'da Aristonikos Ayaklanması (İ.Ö. 133-129)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, III, İzmir 1987, s. 13-48.
 _____, "Batı Anadolu'nun Antik Çağdaki Ekonomik Durumu", *E.Ü. Ed. Fak. Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi II*, İzmir 1983, s. 50-61.
 _____, *Hellenistik Devirde Pergamon ve Aristonikos Ayaklanması*, İzmir 1992.
- MANSEL, ARİF MÜFİT, *Ege ve Yunan Tarihi*, 4. Baskı Ankara 1984.
- MORDTMANN, J. H., "Die Osmanische Zeit von Pergamon", *Monographie in Altertümer von Pergamon*, Berlin 1911, s. 82-92.
 _____, "Über das Türkische Fürstengeschlecht der Karasi in Mysien", *Akademie der Wissenschaften*, I, Berlin 1911, s. 2-7.

- NAGATA, YUZO, *Tarihte Âyânlar Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme*, Ankara 1997.
- OCAK, AHMET YAŞAR, "Bektaşılık", *D. İ. A.*, C. 5, İstanbul 1992, s. 373-379.
- _____, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Süfilik: Kalenderîler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, Ankara 1992.
- ORHONLU, CENGİZ, *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar*, Derleyen S. Özbaran, İzmir 1984.
- OSTROGORSKY, GEORG, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, Ankara 1981.
- ÖDEN, ZERRİN GÜNAL, "Bizans İmparatorluğu'nun Türkler'e Karşı Alan ve Katalanlar İle İttifâkı", *İ.Ü. Ed.Fak. Tarih Dergisi*, Prof.Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı, S. 35, 1984-94, İstanbul 1994, s. 123-129.
- ÖNEY, GÖNÜL, *Beylikler Devri Sanatı XIV.-XV. Yüzyıl (1300-1453)*, Ankara 1989.
- ÖZAYDIN, ABDÜLKERİM, "Dânişmendliler", *D. İ. A.*, C. 8, İstanbul 1993, s. 469-474.
- ÖZCAN, ESİN, *Bergama'nın Kuruluş ve Gelişmesi*, A. Ü. Sos. Bil. Ens. Coğrafya Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1990.
- ÖZERGİN, M. KEMAL, *Anadolu Selçukluları Çağında Anadolu Yolları*, İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Bölümü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1959.
- ÖZİŞ, ÜNAL, *Su Mühendisliği Açısından Anadolu'daki Eski Su Yapıları*, 2. Baskı İzmir 1987.
- ÖZÜNAL, ALİ, *Bergama Tarihinde Su Yolları ve Çeşmeler Bergama'da Su Mimarisi ve Çeşmeler*, İzmir 1997.
- PARRY, V. J., "Bergama", *E. I.*, New Edition, Vol. I, Leiden-London 1960, s. 1187.
- PEKER, FİLİZ *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bergama Kazasının Sosyal ve Kültürel Durumu*, Bergama Belediyesi kültür yay. nu. 8, by. bt. y.
- PEKMAN, ADNAN, "Yazılı Kaynaklara Göre Pergamon Şehrinin Kurucusu ve Kuruluşu Hakkında", *İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Dergisi*, S. 24 (Mart 1970), İstanbul 1970, s. 33-34.
- PURGSTALL, JOSEFH VON HAMMER, *Osmanlı Devleti Tarihi*, C.1, Çev. Mehmed Atâ Bey, Yay. Haz. M. Çevik-E. Kılıç, İstanbul 1983.
- RAMSAY, W. M., *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Çev. M. Pektaş, İstanbul 1961.
- RUNCIMAN, STEVEN, *Haçlı Seferleri Tarihi II. Cild Kudüs Krallığı ve Frank Doğu 1100-1187*, Çev. Fikret Işıltan, 2. Baskı Ankara 1992.
- SAHİLLİOĞLU, HALİL, "Osmanlı Para Tarihinde Dünya Para ve Maden Hareketinin Yeri (1300-1750)", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 1978 Özel Sayısı Ankara 1978, s.1-18.
- _____, "Avârız", *D. İ. A.*, C. 4 İstanbul 1991, s. 108-109.

- SEVİM, SEZAI, *XVI. Yüzyılda Karasi Sancağı (Tahrir Defterlerine Göre)*, A.Ü. Sos. Bil. Ens. Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1993.
- SEZGİN, İBRAHİM, *XV. ve XVI. Asırlarda Gelibolu Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Marmara Üniv. Sos. Bil. Ens. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1988.
- SÜMER, FARUK, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi I*, 1969, Ankara 1970, s. 1-147.
- _____, "Bayat", *D. İ. A., C. 5*, İstanbul 1992, s. 218-219.
- STEWIG, REINHARD, *Batı Anadolu'nun Kültürel Gelişmesi: Kartografik Bilgiler*, Çev. Ruhi Turfan, by., t.y.
- ŞAHİN, İLHAN, "XVI. Yüzyıl Osmanlı Anadolu'su Göçebelerinin İdarî ve Sosyal Yapısı", *Tarih Enstitüsü Dergisi Prof. Dr. M. Münir Aktepe'ye Armağan*, S. 15, Sene 1995-1997, s. 253-264.
- ŞEŞEN, RAMAZAN, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998.
- TABAKOĞLU, AHMET, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul 1986.
- TOGAN, A. ZEKİ VELİDİ, *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, 3. Baskı İstanbul 1981.
- TOSUN, YILMAZ, *17.-19. Yüzyıllarda Batı Anadolu'da Osmanlı-Türk Şehir Dokuları Bu Dokuları Oluşturan Evler ve Korunmaları*, İzmir 1983.
- TUNCEL, METİN, *Bakırçay Vadisi Monografyası*, İ.Ü. Coğrafya Ens., Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1964.
- _____, "Bakırçay Yöresinde Köy Tipleri", *İ. Ü. Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, C. 8, S. 16 (1967) s. 133-139.
- _____, "Türkiye'de Kent Yerleşmelerinin Tarihçesine Toplu Bir Bakış", *İ. Ü. Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, S. 23 (1980), s. 123-160.
- _____, "Türkiye'de Yer Değiştiren Şehirler Hakkında Bir İlk Not", *İ. Ü. Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, S. 20-21 (1974-1977), s. 119-128.
- _____, "Türkiye'de Yer Değiştiren Şehirler ve Selçuk Örneği", *Birinci Uluslararası Geçmişten Günümüze Selçuk Sempozyumu 4-6 Eylül 1997*, İzmir 1998, s. 19-21.
- TURAN, OSMAN, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, 2. Baskı İstanbul 1984.
- TURAN, ŞERAFETTİN, *Türkiye-İtalya İlişkileri I Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine*, İstanbul 1990.
- TÜRKAY, CEVDET, *Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak Aşîret ve Cemaatlar*, İstanbul 1979.
- UÇAR, ŞAHİN, *Anadolu'da İslâm Bizans Mücadelesi*, İstanbul 1990.
- ULUÇAY, ÇAĞATAY, "Saruhan-Oğulları", *İ.A., C. 10*, İstanbul 1988, s. 239-244.

- ULUÇAY, ALEV, *Osmanlı Devleti Döneminde Bergama ve Efesteki Kazılar*, İ. Ü., Sos. Bil. Ens., Yeniçağ Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1997.
- UMAR, BİLGE, *Türkiye Halkının İlkçağ Tarihi 1*, İzmir 1982.
- _____, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İstanbul 1993.
- UZ, NECLA, *Bergama Türk-İslâm Eserleri*, İ. Ü. Ed. Fak. Tarih Böl. Basılmamış Lisans Tezi, İstanbul 1964.
- UZUNÇARŞILI, İ. HAKKI, "Karasi-Oğulları", *İ. A.*, C. 6, İstanbul ty., s. 331-335.
- _____, "Menteşe-oğulları", *İ. A.*, C. VII, M.E.B. yayını by., ty., s. 724-731.
- _____, "Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri", *Bellekten*, C. XXXIX/156 (Ekim1975), Ankara 1975, s. 659-696.
- _____, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, 3. Baskı Ankara 1984.
- _____, *Kitabeler I*, İstanbul 1927.
- _____, *Osmanlı Tarihi*, C. I, 5. Baskı Ankara 1988.
- _____, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları I Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*, 2. Baskı Ankara 1984.
- _____, *Karasi Vilâyeti Tarihçesi*, İstanbul 1925.
- ÜNVER, İSA KEMALİ, *Attaloslar (Bergama Tarihinde)*, İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Böl. Basılmamış Lisans Tezi, İstanbul 1978.
- VARLIK, M. ÇETİN, "XVI. Yüzyıl Osmanlı İdâri Teşkilâtında Kütahya", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 2, Y. 1986, İstanbul 1987, s. 201-239.
- VRYONIS, SPEROS, JR., *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, University of California Press 1971.
- WITTEK, PAUL, *Menteşe Beyliği 13-15 inci Asırda Garbî Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik*, Çev. O.Ş. Gökyay, 2. Baskı Ankara 1986.
- WYCHERLEY, R. E., *Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu ?*, Çev. N. Nirven-N. Başgelen, İstanbul 1986.
- YEDİYILDIZ, BAHAEDDİN "Türkiye'de Yer Adı Verme Usûlleri", *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri 11-13 Eylül 1984*, Ankara 1984, s. 25-41.
- YILDIZ, NURAY, "Eskiçağda Yazı Malzemesi Olarak Kullanılan Parşömen", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 5 (1989), İstanbul 1990, s. 325-364.
- YILMAZ, FİKRET, *XVI. Yüzyılda Edremit Kazası*, E.Ü. Sos. Bil. Ens. Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 1995.
- YINANÇ, MÜKRİMİN HALİL, "Dânişmendliler", *İ.A.*, C.3, İstanbul 1988, s. 468-479.
- _____, *Düsturname-i Enverî-Medhal*, İstanbul 1929.

- YURDAGÜR, METİN, "Bergamalı İbrâhim", *D. İ. A.*, C. 5, İstanbul 1992, s. 495-496.
- YÜCEL, YAŞAR, *XIII-XV. Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi Çoban-Oğulları Candar-Oğulları Beylikleri*, Ankara 1980.
- ZACHARIADOU, ELIZABETH A., *Trade and Crusade Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydın (1300-1415)*, Venetia 1983.
- _____, "Karesi ve Osmanlı Beylikleri: İki Rakip Devlet", *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, Editör Elizabeth A. Zachariadou, Çev. G. Ç. Güven-İ. Yerguz- T. Akovalı, İstanbul 1997, s. 243-255.
- ZAİM, ZERRİN, *Bergama'daki Bizans Devri Eserleri*, İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Böl. Basılmamış Lisans Tezi, İstanbul 1970.
- ZHUKOV, KONSTANTIN, "Osmanlı, Karesi ve Saruhan Sikkeleri ve Türk Batı Anadolu'sunda Ortak Para Sorunu (1340-1390)", *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, Editör Elizabeth A. Zachariadou, Çev. G.Ç. Güven-İ. Yerguz- T. Akovalı, İstanbul 1997, s. 256-262.

ANSİKLOPEDİ, SÖZLÜK, LÛGÂT, KILAVUZ VE KATALOGLAR

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Katalogları Rehberi*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Gn. Müd. Yay. Nu. 26, Ankara 1995.
- DAĞLI, YÜCEL-ÜÇER, CUMHURE, *Tarih Çevirme Kılavuzu IV. Cilt 01 M. 901-29 Z. 1200 (21 Eylül 1495-23 Ekim 1786)*, Ankara 1997.
- DEVELLİOĞLU, FERİT, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat Eski ve Yeni Harflerle*, 6. Baskı, Ankara 1984.
- ELKER, SALÂHADDİN, *Divan Rakamları*, 2. Baskı Ankara 1989.
- GÜNDAY, Dündar, *Arşiv Belgelerinde Siyakat Yazısı Özellikleri ve Divan Rakamları*, 2. Baskı Ankara 1989.
- REDHOUSE, JAMES W., *A Turkish and English Lexicon*, İstanbul 1978.
- SERTOĞLU, MİDHAT, *Muhteva Bakımından Başvekâlet Arşivi*, Ankara 1955.
- ŞEMSEDDİN SÂMİ, *Kâmûs-ı Türkî*, 6. Baskı İstanbul 1987.
- UNAT, FAİK REŞİT, *Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu*, 5. Baskı Ankara 1984.

HARİTALAR

- KIEPERT, H., *Westlisches Klein Asien*, Ölçek 1: 250.000, Verlag von Dietrich Reimer, Berlin 1890.
- Türkiye Haritası*, J 18, J 19, K 18, K 19 Paftaları, Ölçek 1/100.000, Harita Genel Müdürlüğü, 2. Baskı Ankara 1982.

EKLER

Liste : I

Fâtih Dönemine Âit Deftere Göre (MAD 13) Bergama Kazâsı Piyâdeleri A. Serpiyade Hakkı'nın Tasarrufunda Olan Piyade Çiftlikleri¹

Köy	Çiftlik	Yaya	Yamak	Resid	Müc.	Na-resid	Yayanın Oturduğu Yer
Şarabdâr	Savcı oğlu	Hızır	3	2	1	-	K. Keremeddin
"	Turud v. Aziz	Bâli v. Mürsel	3	2	1	-	K. Çay
"	Mesud v. Yahyaca	Azadlu Karaca	3	2	-	1	Şarabdar haymanasından
"	Süleyman v. İnâyet	Yahya	4	1	3	-	-
"	Oruç v. Hızır	Süleyman	3	2	1	-	-
"	Toylaklu Hasan	İbrahim v. Abdal	2	1	1	-	-
"	Musa v. Bardaklu	Hamza v. Mehmed	3	3	-	-	K. Gödelü
"	Aydinkulu Ali	Hamza v. Halil	3	1	1	1	K. Keremeddin
"	Yakub v. Beğendik	Hamza v. O	4	3	-	1	K. Ahrlu t. Tarhala
"	Bayram v. Hamzaca	Nâci v. Kılavuz	3	2	-	1	K. Naldöğen t. Tarhala
"	Hamza v. Ömer	Umur v. O	3	2	-	1	-
"	Şarabdârludan	Yusuf v. Tündar	5	1	2	2	K. Kızılcaanbar t. Tarhala
"	Süleyman v. Demrez	Saltuk	4	1	1	2	K. Kozanlı t. Tarhala
"	Zekeriya	Bâyezid v. Oruç	3	1	1	1	K. Kızılmusa
Çeltükçü	Tağeri v. Musa	Kulfal v. O	6	2	2	2	-
"	Resul v. Sevindik	Nasuh v. Durbeği	4	-	1	2	-
"	Hızır v. Mihmad	Turud v. Mahmud	4	1	2	1	Tomaniçluden
"	Veled-i Tomalı	Yunus	2	2	-	-	-
"	Basîret kulu Şahin	Seğid	3	1	1	1	-
"	Seğid v. Hızırca	Bahşı v. Sevindik	2	2	-	-	piyâde-i köhne
"	Resul v. Küçük Halil	İskender v. Yahşi	2	2	-	-	"
"	İbrahim v. Yunus	Hamza v. Örüçü	4	2	-	2	K. Dikilütaş
"	Bahaeddin	Derdhan v. Bekir	4	-	3	1	-
"	Bayramlı	Yakub v. O	3	2	-	1	-
"	Turası	Nu'man v. Ahmed	4	1	-	3	Hozanlı t. Tarhala
"	Ahmed	Kıyılı v. Elif	2	2	-	-	K. İshaklar
"	Durkud	Mustafa v. Adil	4	2	2	-	K. Kızılcaşeyhli
"	Paşa Ali v. Aziz	Oruçbeği v. Balaban	4	2	-	2	K. Bazlamca
Hamzahoca	Hamzahoca v. Süleyman	Yusuf	2	1	1	-	K. Uzun Ahmedli
Şarabdârlu	Helvacı Aslıhan	Muhammedî v. Mercan	2	1	-	1	-
Bozevlü	Oğulbeği kara	Ahmed v. Kara	6	2	-	4	-

¹ BA., MAD 13, v. 27b-34a.

"	Emre Eynebeği	Eynebeği	4	2	-	2	İlbeği oğlancıkları
Bakırovası	Umur v. İsrâil	Yusuf v. Bazârlu	2	2	-	-	-
"	Kara v. Yürme	Devlethan v. O	3	1	2	-	-
Pirce	Eynebeği v. Kancı	Bayramlı v. Mukbil	4	1	-	3	-
Saruçam	Karaca	Basîret v. Temîr	3	3	-	-	-
"	Karyağdı	Mustafa v. Kayacı	2	1	1	-	K. Naldögen t. Tarhala
"	Karaca Uruz	Turhan v. Oğulpaşa	5	2	-	3	"
İlyaslar	Umur-ı Cüllâh	Ali v. Yayla	3	1	1	1	K. Kızılmusa
	Virancuk	-	-	-	-	-	Yayabaşı tasarrufunda
Toplam	40	39	130	62	28	35	
Mevkufât							
Şarabdârlu	Musa v. Ahmed						
"	Kerasdanoğlu						
"	Göçbeği oğlu Mahmud						
"	Ali v. Umurhan						
"	Kaman						
"	Bâli v. Kulfal						
Bozevli	Veled-i Koç Musa						
"	Ya'kub v. Ömer						
"	Halil v. Şeyh						
"	Paşayiğid v. Buryan						
"	Yahya						
Toplam	11						

B. Sancakbeği Karaca Beğ'in Tasarrufundaki Yayalar²

Köy	Ciftlik	Yaya	Yamak	Resid	Müc.	Na-resid	
-	Hızır v. Asılhan	Receb	3	1	2	-	K. Boryacık
-	Canpaşa v. Umur	Oğulpaşa	3	1	1	1	K. Boryacık
-	Sâdik v. Yusuf	Eynesi v. İvaz	2	1	1	-	-
-	Yakub v. İsa	Mahmud v. Tanacı	3	1	1	1	K. Boryacık
-	Yusuf v. Aliçe	Musa	3	1	1	1	"
-	Eynebeği oğlu Kızıl Hamza göygüsü	Timurtaş v. Hamza	3	2	1	-	K. İlbeği
-	Eynebeği Ali	Veled-i Savcı	2	2	-	-	K. Taşçı
-	Savcı v. Tağeri	Solak Muhammedî v. Oruç	4	1	-	3	-
-	Eynebeği v. Sülemiş	Oğulpaşa	4	2	1	1	K. Dündarlıca
-	İlyas v. Yegan	Yitilmiş v. Eynehan	4	1	-	-	piyâde-i köhne
-	Çakır v. Cüllâh Ali	Mehmed v. O	3	2	-	1	-
-	Süleyman v. Dilekçi	Evpan v. O	4	2	1	1	-
-	İsrâil v. Esenli	Yahşi v. O	3	1	2	-	-
-	Mustafa v. Hasan	Oğulpaşa v. Helvacı	3	1	-	1	K. Türkşa
-	Bayramcakulu Firuz	Mustafa v. O	5	2	3	-	mukaddem yaya

² BA., MAD 13, v. 34b-39b.

-	Hamza v. Yusufçu	Halil v. Takul	2	1	1	-	-
-	Bahşı v. Ahmedçe	Umur v. Halil	3	-	1	2	-
-	Murad v. Kara Hüseyin	Nasuh v. Oruçbeği	3	3	-	-	-
-	Ahi Bâyezid	Hesytünbeği v. Hamza	3	2	-	1	-
-	Seydi v. Burhan	Bınârî v. Elifli İsa	5	2	2	-	-
-	Artıkçı	Hamza v. Eynebeği	4	3	-	1	-
-	Hoca Ahmed oğlu İbrahim	Eynebeği	3	1	1	1	Birgama yörüklerinden
-	Bayrambeği	Ahmed v. Yusuf	3	2	-	-	-
Karaağaç	Beğdeş v. Numan	Mustafa v. Orsanuz	3	2	-	1	Birgama yörüklerinden
"	Diyirdinbeği	Şeyh v. Ali	4	1	-	3	Yağmurcaludanın
"	Karatemür	Umur v. İbrahim	2	2	-	-	Birgama yörüklerinden
"	Hasan v. Şemrî	Yusuf v. Ali	4	1	-	3	Yağmurcaludanın
"	Musa v. Oğulbeği	Hasan Demürctü	3	1	1	1	-
"	Aslıhan v. Ahmedçe	Paşacan	4	1	2	1	K. Yacılar t. Tarhala
"	Mesud v. Hızır	Ali v. Beğtimur	4	2	1	1	-
"	Emir v. Devlethan	Yusufcan	2	-	2	-	"
"	Hızır v. Bayramca	Kızılca Muhammedî v. Umurca	4	2	1	1	hassa-i sübaşı
Kebelü	Osman	Süleyman v. O	3	1	1	1	-
"	Süleyman	Eynebeği v. Erür	2	1	1	-	Birgama yörüklerinden
"	Yenibeğ v. Mustafa	Hamza v. Ali	2	2	-	-	-
"	İsrâil v. Dündükçü	Ahmed v. Osman	3	1	1	1	K. Boryacık
Toplam	36	36	115	52	29	28	
Mevkufât							
-	Hızır v. Kığılu						
-	Yusuf v. Süleyman						
-	Verek Hüseyin						
-	Turud v. İnal						
-	Basad						
-	Eynehan v. Yakub						
-	Yunus						
Kebelü	Eynebeği oğlu Mustafa						
"	Esed						
Toplam	9						

C. Yayabaşioğulları Yusuf ve Turahan'ın Tasarruf Ettikleri Çiftlikler³

Köy	Çiftlik	Yaya	Yamak	Resid	Müc.	Na-resid	
Öri	Yahşi v. Göçeri	Hamza v. Yahya	4	2	1	1	-
"	Oruç Gazi	Mezîd v. Numan	5	1	2	1	Turalılardan
"	Muradan v. Yakub	Mesud	8	2	2	2	Yaya ziyâdesi
"	Seğid v. Oruçbeği	Adilhan v. O	5	2	2	-	-
"	Ali v. Aydınlu	Bahşı v. Saru Hızır	3	1	2	-	-
"	Bâzârlu v. Oruçbeği	İsrâil v. Çörtü	2	2	-	-	piyâde-i

³ BA., MAD 13, v. 59a-62a.

							köhne
"	Bekirce	Ahmed v. Esed	3	2	-	1	K. Barakçalı
"	Hızır v. Günce	Tursun v. Beder	2	2	-	-	K. Bayad t. Tarhala
"	Osman v. Aydoğdu	Kara v. Oruçbeği	3	3	-	-	piyâde-i köhne
Korucu	Bâyezid v. Uruzbeğ	Ahmed v. Halil	3	2	-	1	K. Çiftlik
"	Mehmed v. Yakubça	Ömer v. Osman	5	1	2	2	K. Kelugra
"	Yayaoğlu	Yurdbeği	4	1	2	1	Bağözüden
"	Müstecib v. Demürcü	Nasuf v. Umur	3	2	1	-	-
"	Sevindik v. Abdullah	Beği v. Mahmud	4	1	2	1	-
"	Selçuk	İlyapan v. Umur	4	1	-	3	K. Tomaniçlü
"	Numan	Turgud v. Mehmed	3	2	1	-	K. Karahızrlı
Bozburun	Müstecib	Ali v. İbrahim	4	2	1	1	-
"	Kabak Ali	Hasan v. Hızır	3	2	-	1	-
Viran	Çandarlu	-	-	-	-	-	Yayabaşı tasarrufunda
Toplam	19	18	68	31	18	15	
Mevkufât							
	Osman v. Halil						
	Beder v. Sevindik						
Korucu	Abdullah Türkeri						
Toplam	3						

Liste : II

1490 Tarihli MAD 3'e Göre Bergama Kazası Piyâdeleri
Mirliva Hassına Tâbi Piyâdegân⁴

Çiftlik	Eski Yaya	YeniYaya	Ya.	Mürde		Gaib		Müc.	Nr.	Hâsıl
				K.	C.	K.	C.			
Aliçe o. Yusuf	Yusuf o. Sâdık	Hasan o. Sâdık	2	-	2	-	1	-	-	150
Tağeri o. Savcı	-	Yusuf v. Köse Nebi	2	3	1	-	2	-	-	60
Dilekçi o. Süleyman	-	Divâne bi. İbrahim b. Yusuf	3	5	2	1	-	1	1	300
Esenlü o. İsrâil	-	Turgud bi. Hüsnü	3	4	2	3	-	-	-	150
Bayramca kulu Firuz	oğlu Mustafa	Seydi Ali v. O	4	4	-	-	-	-	1	500
Bayrambeği	-	Ahmed v. Yusuf	2	4	-	1	-	-	1	80
Artukçı Ayıd	-	Hacı v. Yahşi	4	5	-	4	-	-	1	80
.... v. Kara Hüseyin	-	Süle v. Bektaş	3	5	-	6	-	-	2	30
Karatemür	Umur v. İbrahim	Yusuf v. O	1	6	1	-	-	-	-	200
Devlethan oğlu Emir	-	Hamza v. Mahmud	2	2	-	4	-	-	1	100
Osman	-	Hamza v. Uruz	3	4	-	1	2	1	-	140
Mustafa oğlu Yenibeğ	-	Derzi Mustafa	4	2	1	2	1	1	1	170
Süleyman	-	Eynebeği o. TurBâli	2	3	-	-	-	-	1	250
Yusuf o. Sâdık	-	-		2	-	4	8	-	-	80
		13	35	49	9	26	14	3	9	2.290
Mevkufât										
Ali o. İlbeği	-	Hızır kardeşi İlyas		3	-	-	3	-	-	50
İsa o. Yakub	-	Mehmed v. Mustafa		3	-	2	-	-	-	50
Hasan	-	-		4	-	3	5	-	-	60
Ahmed o. Asılhan	-	-		2	1	2	3	-	-	30
Hızır v. Bayramıç	-	-		3	-	5	-	-	-	70
Seydi v. Burhan	-	-		5	-	2	2	-	-	50
Ahmed	-	-		3	-	-	2	-	-	50
Toplam 7				23	1	14	15	-	-	360
Mevkufât-ı mezraaha										
Eynebeği o. Kul	-	-		4	-	-	-	-	-	-

⁴ BA., MAD 3, s. 2b-8b.

Hamza göygüslü Turasi											
Ahi Bâyezid	-			3	-	5	-	-	-	-	-
Yusuŕça Hamza	o.	-		4	-	3	-	-	-	-	-
Oğulbeği Musa	o.	-		4	-	3	-	-	-	-	-
Düdükcü İsmail	-			2	-	9	-	-	-	-	-
Hızır v. Aslhan	-			3	-	-	-	-	-	-	-
Umur Hanpaŕa	o.	-		2	-	2	-	-	-	-	-
Sevilmiŕ Eynebeği	o.	-		4	-	2	-	-	-	-	-
Mesud v. Hızır	-			3	-	1	-	-	-	-	-
Giresi tevabiinden Homak köyünden	-			2	-	3	-	-	-	-	-
Yegân Eynebeği	o.	-		7	-	-	-	-	-	-	-
Süleyman	-			3	-	-	-	-	-	-	-
Sevindik Baŕayıđid	o.	-		-	-	5	-	-	-	-	-
Hoca Ahmed İbrahim	o.	-		4	-	5	-	-	-	-	-
Hızır v. Kapağlu	-			-	-	-	-	-	-	-	-
Derke Hüseyyin	-			-	-	-	-	-	-	-	-
Turud v. Abtal	-			-	-	-	-	-	-	-	-
Basad	-			-	-	-	-	-	-	-	-
Eynehan Yakub	v.	-		-	-	-	-	-	-	-	-
Yunus	-			-	-	-	-	-	-	-	-
Eynebeği Mustafa	o.	-		-	-	-	-	-	-	-	-
Ahmed	-			-	-	-	-	-	-	-	-
Yusuf Süleyman	v.	-		-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam 23	-	-	-	45	-	38	-	-	-	-	-

B. Serpiyâde Pir Mehmed ve Pir Ahmed'in Müŕterek Tasarrufunda Olan Bergama Piyâdeleri ⁵

Köy	Çiftlik	Yaya	Ya.	Müc	Mürde		Gaib		Nre.	Pir	Hâsil
					K.	C.	K.	C.			
Ŗarabdar	Savcı oğlu	Hâbil v. Murad	3	-	6	1	-	-	2	-	100
Sazluca	Sevindik Resul o.	Naldögen Bâli v. Mustafa	1	-	3	-	-	2	-	1	150
Ŗarabdar	Aziz o. Turud	Yusuf v. Mürsel	4	1	-	-	1	-	1	-	100

⁵ BA., MAD 3, s. 43b-52b.

"	Baraklu Musa	Kulfal v. Mezid b. Satı	2	-	3	-	-	-	-	-	100
"	Aydın kulu Ali	Hamza v. Halil	7	-	-	-	-	-	2	-	100
"	Yakub v. Beğendik	Yusuf v. İlyas b. Seğid	2	-	2	-	1	1	1	-	150
"	Şarabdarludan	-	3	-	3	1	2	1	1	-	100
İlyaslar	Cüllâh Umur	Salık o. İshak	2	-	3	2	-	1	-	-	150
"	Süleyman	Manend	3	-	2	-	5	-	-	-	100
"	İsa o. Dağeri	Mustafa o. Musa	2	-	4	1	2	-	-	-	80
"	Tomalıoğlu	Osman v. Şeyh	1	-	4	-	1	-	2	-	80
Bozanlu	Emre Eynebeği	Eynebeği	3	-	3	-	-	-	1	-	100
"	Bahaeddin	Sülemiş	3	-	3	2	-	-	-	-	100
Hamzahoca	Süleyman o. Hamza Hoca	Kemal o. Ali	1	-	3	-	-	1	1	-	500
"	Turasi	Halil ve Musa v. Mehmed	5	-	2	-	-	-	-	-	80
"	Ahmed	Hamza v. İlyas	4	-	2	-	1	-	-	-	70
"	Zekeriya	-	-	-	4	-	5	1	-	-	60
"	Oruç v. Hızır	Bâyezid o. Ali	3	-	3	-	2	-	-	-	100
Yekûn	18	16	49	1	50	7	20	7	11	1	2.220
Öri	Göçeri o. Yahşi	Nebi v. Hamza	3	-	4	-	1	-	-	-	150
"	Oruçbeği o. Seğid	Veli v. Ali	2	-	5	2	-	-	-	-	150
"	Sekrici	Turmuş v. Oruçbeği	2	-	5	-	-	-	-	-	80
Korucu	Evder beği oğlu	Elvan v. Sığırlu	2	-	4	3	-	-	2	-	140
"	Yakubça o. Mehmed	Mehmed v. Ahmed	2	-	3	-	1	-	-	-	250
"	Yayaoğlu	Resul v. İlyas	3	-	6	-	-	-	2	-	100
"	Demürcü Müstecab	İbrahim v. Eynebeği	3	-	3	-	2	-	-	-	100
Korucu	Abdullah o. Sevindük	Beği o. Ali	3	-	8	-	-	-	-	-	100
"	Selçuk	Yusuf v. İlbasan	5	-	2	1	1	-	-	-	100
"	Numan	Âdil o. Ali	3	-	4	-	2	-	-	-	100
Bozburun	Müstecab	Yusuf v. İshak	3	-	2	-	4	-	1	-	50
"	Kabak Ali	Elekçi o. Mehmed	3	-	3	-	4	-	-	-	100
Bozburun	Kabak İlyas o. Süleyman	Ali v. Esed	2	-	3	-	-	-	1	-	200
"	Aydoğdu o.	Sacid v.	3	-	3	-	3	-	-	-	100

	Osman	Esed									
"	Günce o. Hızır	Toğan o. Mustafa	3		3	-	1	-	-	-	100
Toplam	33	31	91	1	108	13	39	7	17	1	4.040
Mevkufât-ı Cedide											
	Ömer oğlu Hamza	-			2	1	-	4			150
	Yunus o. İbrahim	Hassa-i yayabaşı			2	2	2	1			80
	Bayramlı	Hassa-i yayabaşı			4	-	-	-			70
	Torful Hamza	-			-	-	-	-			-
Yekûn	3				8	3	2	5			290
Mevkufât-ı Köhne											
	Mesud v.	-			5	2	-	-			-
	Toylak Hasan	-			5	-	-	-			-
	Segid v. Hızırca	-			1	-	4	-			-
	Ahmed o. Musa	-			7	1	1	-			-
	-	-			3	-	5	-			-
	Mukbil	-			5	-	1	-			-
	Karaca Aslıhan	-			3	-	-	-			-
	Kemal o. Hızır	-			3	-	3	-			-
	Nusretkulu Şahin	-			3	-	3	-			-
	Küçük Halil o. Resul	-			3	-	3	-			-
Bozanlı	Oğulbeği Kara	-			6	-	-	-			-
Şarabdarlı	Aziz o. Paşa Ali	-			1	-	3	-			-
"	Musa ve Ahmed										
"	Virancık	Yayabaşı mutasarrıf dır									300
" oğlu										
"	Göçbeği o. Mahmud										
"	Ali v. Umurhan										
"	Cemal										
"	Bâli v. Kulfal										
Bozevlü	Veled-i Hoca Musa										
"	Halil v. Şeyh										
"	Paşa Segid v. Piyade										
"	Yahya										
"	Yakub v. Ömer										
Toplam	22				45	3	25	-			300

Liste : III

1551-52 Tarihli TD 278'e Göre Bergama Kazâsı Piyâdeleri

A. Mirliva Hassına Tâbi Piyâdegân⁶

Köy	Çiftlik	Yaya	Yam.	Mürde		Gaib		Nare.	Pir-Mariz	Zemin-bağ
				A.	C.	A.	C.			
Firuzlar	Dilekçi o. Süleyman	Mustafa v. Memi	4	3	3	-	-	-	-	122
"	Bayramiç kulu Firuz	Şaban v. Dâvud mutak	7	4	3	-	-	-	1	150
"	Ortakçı Ayıd	Ömer v.	4	1	-	3	1	-	-	102
Çit	Bayrambeği	Mustafa v. Yusuf	3	2	3	-	-	-	-	-
Evpanlu	Murâd v. Kara Hüseyin	Pirî v. Mustafa	5	5	2	-	-	1	1	145
Ayasili	Karatimur	Süleyman v. Yusuf	5	2	4	-	-	-	-	140
Okçulu	Devlethan o. Emir	Hamza b. Mahmud	4	1	4	1	-	-	-	-
Kebeles	Osman	Mahmud v. Ali	4	4	3	-	1	-	-	100
"	Mustafa oğulbeği	Veli v. Mustafa	4	2	4	1	-	1	-	90
"	Süleyman	Umur v. Muhammedi	4	1	3	-	-	2	-	80
Toplam	10	10	44	25	29	5	2	4	2	929

B. Yayabaşı Hassına Tâbi Piyâdegân⁷

Köy	Çiftlik	Yaya	Yam.	Mürde		Gaib		Nare.	Pir-Mariz	Zemin-bağ
				A.	C.	A.	C.			
Pirceler t. Tarhala	Savcıoğlu	Turmuş v. Mahmud	6	5	-	-	2	1	-	65
Sazluca "	Sevindik o. Reşul	Hasan da. Saklu	4	1	2	2	2	-	-	-
Şarabdâr t.NB.	Budaklu Musa	Mustafa bi. Mehmed b. Evhad	5	4	4	-	-	1	-	90
"	Aydinkulu	Can Veli v. Seyyid İzzet	4	4	4	1	-	-	-	-
"	Yakub v. Beğendik	İlyas v. Hızır	4	3	1	1	1	1	-	90
"	Sarayludan	Armağan v. İlyas	4	2	1	3	3	-	-	-
"	Oruç v. Hızır	Armağan v. Abdullah	4	-	2	-	-	-	-	-
Okçulu	Cüllâh	Armağan v.	6	3	3	-	-	-	-	-

⁶ BA., TD 278, s. 3-8.⁷ BA., TD 278, s. 42-51, 78-79.

t.Tarhala	Umur	Mahmud								
Bölucek t.B.	Oğulbeği kara	İmirze v. Seyyid Ali	5	2	6	-	-	-	-	140
Evpanlu t.NB.	Yayaoğlu	Ahmed bi. Ramazan	6	4	1	-	-	2	-	150
Çandarlu t.Ayazmend	Kabak İlyas oğlu	<i>mevkuf</i>	-	-	-	-	-	-	-	-
"	Ayıcı o. İlyas	Sefer bi. Yunus	5	8	3	-	2	1	-	150
"	Samed	Demür da. Derzi Yusuf	6	2	-	-	3	-	-	140
"	Şekerci	Mehmed v. Nâci	5	2	3	-	-	-	-	110
Hamzakocalu t.NB.	Süleyman o. Hamzahoca	Osman v. Ali	7	2	2	-	2	-	-	108
Çavdır t.Tarhala	İlyasça	Hoşkadem at. Nasuh	5	3	3	-	1	-	-	-
Öri nd. Yaya t.NB.	Göçeri o. Bahşi	Mehmed v. Gülecek	5	2	1	-	1	-	1	128
"	Yakubça o. Mehmed	Ramazan v. Muhammedî	7	-	5	-	-	-	-	132
Arablu t.B.	Murâd v. Kara Hüseyin	Ahmed v. Abdullah	4	3	5	-	-	-	-	110
Yaya t.NB.	Selçuk	Yiğid v. Hüseyin	4	1	3	-	-	1	-	100
"	Kabak Ali	İlyas	4	2	4	-	-	-	-	150
"	Abdullah o. Sevindik	Yusuf da. İlyas	6	4	1	-	2	-	-	150
"	Oruçbeği o. Bazarlu	Ali da. Kızılca Mustafa	5	3	4	-	-	-	-	140
Bölucek t.Tarhala	Topaloğlu	Mustafa v. Musa	5	4	3	-	-	-	-	100
Toplam	24	23	116	64	61	7	19	7	1	2.053

Liste : IV

1561-62 Yılına Âit TD 334'e Göre Bergama Kazâsı Piyâdeleri
A. Mirliva Hassına Tâbi Piyâdegân⁸

Çiftliğin Bul. İskân Yeri	Çiftlik	Yaya	Yam.	Mürde		Gaib		Nares.	Pir-mariz	Zemin-Bağ Dönüm	Hâsıl
				A.	C.	A.	C.				
Firuzlar	Dilekçi o. Süleyman	Mustafa v. Memi	4	3	-	-	-	-	-	128	300
"	Bayramiç kulu Firuz	Yakub bi. Süleyman b. Dâvud	3	3	5	-	-	1	-	150	80
"	Ortakçı Ayıd	Bınâr v. Ömer	4	1	2	-	-	4	-	158	80
Çit	Bayrambeği	Ali v. Hacı Mehmed	4	3	1	-	1	-	1	-	80
Evpanlu	Murâd v. Kara Hüseyin	Pirî v. Mustafa	4	2	5	-	-	1	-	145	70
Ayasili	Karatimur	Süleyman v. Yusuf	6	4	-	-	-	3	-	140	200
Okçulu t. Tarhala	Devlethan o. Emir	Mustafa bi. Pirî	5	4	3	-	-	-	-	-	-
Kebeler t. Başgelembe	Osman	Cafer v. Ali	3	3	2	1	-	-	-	100	140
"	Mustafa oğulbeği	Memi v. Veli	5	4	2	1	-	3	-	90	170
"	Süleyman	Tur Bâli v. Eymirşah	3	3	6	-	-	1	-	80	250
Toplam	10	10	41	30	26	2	1	13	1	991	1.370
Mevkufât-ı Cedid											
	Umur o. Canpaşa										-
	Ali Beğ o. Eyne Beğ										50
	İsa o. Yakub										50
	Hasan										30
	Ahmed o. Asılhan										70
	Hızır o. Bayramcı										50
	Seydi v. Burhan										50
	Ahmed										50
	Eyne Beğ o. Kul Hamza göygüslü Turası										50
	Acı Bâyezid										50
	Yusufca o. Hamza										50

⁸ BA., TD 334, s. 4-11.

B. Bergama Piyâdeleri Beyi Kâtib Bekir'in Hassına Tâbi Piyâdegân⁹

Çiftliğin Bul. İskân Yeri	Çiftlik	Yaya	Ya.	Mürde		Gaib		Nares.	Pir mariz	Zemin -Bağ Dönüm
				A.	C.	A.	C.			
Pirceler t. Tarhala	Savcıoğlu	Kara Mustafa v. Muhammedî	4	-	4	2	-	1	-	-
Saziuca "	Sevindik o. Resul	Halil v. Hızır	4	2	3	2	-	-	-	-
Şarabdâr t. NB.	Budaklu Musa	Mustafa bi. Mehmed b. Evhad	5	4	1	-	-	1	-	90
"	Yakub v. Beğendik	İlyas v. Hızır	4	1	1	-	-	1	-	-
Okculu t. Tarhala	Cüllâh Umur	Hasan v. Ramazan	4	3	3	-	-	-	-	-
Böülücek t.B.	Oğulbeği Kara	İmirze v. Seydi Ali	4	6	1	-	-	2	1	-
Evpanlu t.NB.	Yayaoğlu	İmirşah v. Mustafa	7	1	2	-	-	-	-	-
Çandarlu t. Ayazmend	Kabak İlyas o. Süleyman	Ramazan v. Mahmud	4	3	-	-	-	2	-	-
"	Acı o. İlyas	İlyas v. Kavil Mehmed	4	3	6	2	-	-	-	150
Öri nd. Yaya t.B.	Göçeri o. Bahşi	Mehmed b. Gülecek Ali	4	1	2	1	-	1	-	-
İzzetlü t.B.	Murâd v. Kara Hüseyin	Ahmed v. Abdi	5	5	1	-	-	1	-	-
"	Samed	Timur b. Berayî Yusuf	4	3	-	-	-	-	-	-
"	Şekerci	Mehmed v. Nâci	4	3	-	-	-	-	-	-
"	Süleyman o. Hamza Hoca	Osman v. Ali	6	2	1	2	-	-	-	-
Çavdır t. Tarhala	İlyasça	Bektaş v. Mehmed	4	3	1	1	-	-	-	-
Yaya t. NB.	Yakubça o. Muhammedî	Mustafa v. Kulfal	5	5	4	-	-	2	-	-
"	Selçuk	Hızır v. Barî Seğid	4	3	2	-	-	1	1	-
"	Kabak Ali	Hacı v. Seydi	5	4	1	-	3	-	-	150
"	Abdullah o. Sevindik	Yusuf b. İlyas	5	1	2	2	2	-	-	-
"	Oruçbeği o. Bazarlı	Ali d. Karaca Mustafa	4	4	3	-	-	2	-	-
Böülücek t. Tarhala	Topaloğlu	Mustafa v. Musa	4	3	3	-	-	2	-	-
Toplam	21	21	94	60	41	12	5	16	2	390
Mevkufât-ı Cedid										

⁹ BA., TD 334, s. 62-74.

Liste : V

1576-77 Yılına Âit TD 569'a Göre Bergama Kazâsı Piyâdeleri¹⁰
A. Biga Sancağına Eşen Mirliva Hassına Tâbi Piyâdegân¹¹

Çiftliğin Bul. İskân Yeri	Çiftlik	Yaya	Yam.	Mürde		Gaib		Nares.	Pir- mariz	Zemin- Bağ Dönüm	Hâsıl
				A.	C.	A.	C.				
Firuzlar	Dilekçi o. Süleyman	Mustafa v. Memi	5	-	-	-	2	-	-	126	1.300
"	Bayramiç kulu Firuz	Yakub bi. Şaban b. Dâvud	5	5	1	-	-	3	-	150	80
"	Ortakçı Ayıd	Binâr v. Ömer	6	2	1	-	1	-	-	158	980
Çit	Bayrambeği	İbrahim bi. Ali b. Ömer	5	1	1	1	4	-	-	-	80
Evpanlu	Murâd v. Kara Hüseyn	Mehmed v. Musa	5	5	2	-	3	-	-	145	70
Ayasili	Karatimur	Hızır Bâli bi. Ahmed b. Yusuf	6	-	8	-	-	-	-	140	200
Okçulu t. Tarhala	Devlethan o. Emir	Mustafa v. Yusuf b. Zünnun	5	3	3	-	1	2	-	-	-
Kebeler t. Başgelembe	Osman	Kurd v. Karcı	5	2	-	3	-	-	-	100	140
"	Mustafa oğulbeği	Ramazan v. Veli	7	2	1	-	-	1	-	90	190
"	Süleyman	Tur Bâli v. Emirşah	5	6	1	-	2	-	-	80	250
Toplam	10	10	54	26	18	4	13	6	-	989	3.290
Mevkufât-ı Köhne											
	Esenlü o. İsrâil										150
	Aliçe o. Yusuf										150
	Tağeri o. Savcı										60
	Yusuf o. Sâdik										80
	Umur o. Hanpaşa										Mev- kuf
	Alibeğ o. Eynebeğ										50
	İsa o. Yakub										50
	Hasan										60
	Ahmed o. Aslhan										30
	Hızır v.										70

¹⁰ BA., TD 569, s. 4-9.¹¹ BA., TD 334, s. 4-11.

	Yusuf v. Süleyman										-
Toplam	39										1.800

B. Bergama Piyâdeleri Beyi Mustafa'nın Hassına Tâbi Piyâdegân¹²

Çiftliğin Bul. İskân Yeri	Çiftlik	Yaya	Ya.	Mürde		Gaib		Nares.	Pir mariz	Zemin -Bağ Dönüm
				A.	C.	A.	C.			
Pirceler t. Tarhala	Savcıoğlu	Ahmed v. Kara Mustafa	5	4	3	-	-	1	-	-
Sazluca "	Sevindik o. Resul	Haydar v. İlyas b. Hızır	4	3	-	-	1	-	2	-
Şarabdâr t. NB.	Budaklu Musa	Mustafa bi. Mehmed b. Evhad	5	1	4	-	1	2	-	90
"	Yakub v. Beğendik	Hüseyin v. İlyas	5	1	1	-	1	-	1	-
Okculu t. Tarhala	Cüllâh Umur	Mustafa v. Ahmed	4	3	2	-	3	-	-	-
Bölmücek t.B.	Oğulbeği Kara	Mehmed v. Hamza	4	1	4	-	2	-	1	-
Evpanlu t.NB.	Yayaoğlu	Mustafa v. Emirşah	7	2	3	-	1	-	-	-
Çandarlu t. Ayazmend	Kabak İlyas o. Süleyman	Armağan v. İlyas								mevkuf
"	Ayıcı o. İlyas	Mehmed v. Mutak Tâci	6	6	1	-	-	2	1	150
Öri nd. Yaya t.B.	Göçeri o. Bahşi	Seydi Ali v. Gökçe	4	2	2	-	2	-	-	-
Arablu t.B.	Murâd v. Kara Hüseyin	İsa v. Veli	5	1	3	-	1	2	-	-
"	Şekerci	Mehmed v. Nâci	7	1	-	-	-	1	1	-
"	Samed	Hasan v. Pîr Ömer	4	3	-	-	-	1	1	-
"	Süleyman o. Hamza Hoca	Abdi v. Ahmed	4	1	-	-	6	-	-	-
Çavdır t. Tarhala	İlyasça	Emirşah v. Turgud	6	-	3	-	1	-	-	-
Yaya t. NB.	Yakubça o. Muhammedî	Mustafa v. Armağan	7	4	3	-	3	1	-	-
"	Selçuk	Yiğid v. Hızır	5	2	2	-	1	2	1	-
"	Kabak Ali	Hacı v. Seydi	5	1	3	3	-	-	-	150
"	Abdullah o. Sevindik	Yusuf da. İlyas	4	2	2	2	1	4	1	-
"	Oruçbeği o. Bazarlı	Abdülbâki at. Süleyman	5	3	3	-	3	-	-	-

¹² BA., TD 569, s. 52-61.

	Yahya									-
	Yakub v. Ömer									-
	Oruçbeği o. Seğid									150
	Şekerci									-
	Oruçbeğioğlu									-
	Yayaoğlu									100
	Oruç Gâzi									-
	Yakub o. Murâd									-
	Aydınlı o. Ali									-
	Çandarlı									200
	Saluroğlu									-
	Halil o. Osman									-
	Oruçbeği oğlu									300
	Kara Hüseyin									-
	Saluroğlu									-
	Ahmed									-
	Halil									30
	Bayrambeği									150
	Paşaseğid									-
	Yasduklı Turud									-
	Benlû									-
	Resul									-
	Asihan									-
	Hisarbeği									-
	Beğmiş									70
	Taşkaydan o. Hamza									-
	Musaoğlu									-
	Kemer									-
	Demürcü Müstecâb									100
	Aytoğdu o. Osman									-
Toplam	64					6				1.710

Liste : VI

1595 Tarihli TD 683 ve TD 140'a Göre Timara Verilen Bergama ve Tarhala Kazâsı Biga Piyâde Çiftlikleri

Köy	Çiftlik	Çiftliğin Diğer İsmi	Tasarruf Eden	Hâsul	Mülâhaza
Yaya Habib t. Tarhala	Ayvad o. Yusuf	İsa o. İbrahim	Zeâmet-i Macar Ahmed ¹³	2.426	-
"	Kara Hızır o. Bahşayış	Divâne Yusuf	"	1.133	-
"	Habib o. Döktücü	Hacıoğlu	"	1.166	-
Çeltükçü t.NB.	Ortapare ve Taşlugeçid	-	"	871	-
Hatunili "	Nesimi b. Ahmed	-	"	1.250	-
Küçükmetekli "	Hacı Mustafa b. Sinan Fakih	-	"	750	-
Hamzakocalu "	Ömer v. Memi	-	"	100	-
"	Süleyman v. Hamzakocalu ve Şaban b. Seydi Ahmed	-	"	410	-
Arablu t.B.	Fuad b. Yakub	-	"	1.750	-
Köseler t.NB.	Hashâbaşı Ramazan	-	"	100	-
Çavdır t.Tarhala	İlyasça	Halife o. Dâvud	"	962	-
Pirce t. Tarhala	mevkuf	-	"	850	-
Arablu t.B.	Murâd v. Kara Hüseyin	Hacı Ali	"	883	-
"	Süleyman o. Hamza	Hacı İlyas	"	857	-
Sazlıca t.Tarhala	Sevindik o. Resul	Salaroğullarından Dâvud	"	875	Toplam 9.050
Arablu t.B.	Şekerci	Nâci o. Mehmed	Zeâmet-i Arslan v. Miralem Fuad Ağa ¹⁴	600	Baş zeâmeti aher sancakta olan zeâmet sülûs olmuştur
Yaya t.NB.	Yakubça o. Mehmed	Getüren	"	600	-
"	Selçuk	Hüseyince	"	600	-
"	Kabak Ali	-	"	600	-
"	Abdullah o. Sevindik	Tokuz	"	600	sülûs olmuştur Toplam 1.000
Firuzlar t.NB.	Dilekçi o. Süleyman	-	T. Hüseyin ¹⁵	2.250	
"	Bayramıçkulu, Firuz, Dâvud o.	-	"	2.750	-

¹³ TK., KKA., TD 140, v. 230b-232a; BA., TD 683, s. 15.¹⁴ TK., KKA., TD 140, v. 232a-233b; BA., TD 683, s. 29.¹⁵ TK., KKA., TD 140, v. 234b; BA., TD 683, s. 38.

	Yakub				
Yusufbeğlü t. Tarhala	Karaca	Turbeği	"	1.100	-
Okculu "	Devlethan o. Eymir	Karaağaçınarı	"	1.600	-
Yusufbeğlü t. Tarhala	Kıncı o. Eynebeği	Turhan	"	1.150	-
"	Karyağdı	Kabacaoğlu	"	1.150	Toplam 3.333
Okculu t.Tarhala	İsrâil o. Umur, Kırkbeği, Cüllâh Umur	Halil, Yakub, Şahoğulları	Zeâmet-i Kâtib Numan ¹⁶	1.500	Hamza Çavuş v. Pir Ahmed tahvilinden
Pirce t. Tarhala	Değiş	Dehri o. Yusuf	"	1.400	-
Çomaklu t. tarhala	Hisarbeği o. Selçuk	Fuâd oğulları Hacı Bayram ve Yusuf	"	1.000	-
Çit t.NB., Yaya t.B.	Behrambeği, Oruçbeği o. Bazârlu	Balkan Ali, Süle	"	300	-
Arablu t.B.	Samed	Çavuş	"	300	-
Firuzlar t.NB., Öri t.B.	Ortakçı Ayıd, Yahşi Göçeri	Edremidlü Ömer	"	300	Toplam 2.100
Okculu t. Tarhala	İsrâil o. Umur, Kırkbeği, Cüllâh Umur	Halil, Yakub, Şahoğulları	Hamza Çavuş v. Pir Ahmed ¹⁷	1.500	-
Pirce t.Tarhala	Değiş, Kırk İsmâil	Dehri o. Yusuf, Büyük Ali	"	1.400	-
Çomaklu t. Tarhala	Hisarbeği o. Selçuk, Değişeri	Fuâd oğulları Hacı Bayram ve Yusuf, Surnacı	"	1.000	-
Çit t.NB., Yaya t.B.	Behrambeği, Oruçbeği o. Bazârlu	Balkan Ali, Süle	"	1.000	-
Firuzlar t.NB., Öri (Yaya) t.B.	Ortakçı Ayıd, Yahşi Göçeri	Edremidlü Ömer	"	300	-
Arablu t.B.	Samed	Çavuş	"	300	-
Toğancı t.NB., Kımık t.NB.	Alişah Çelebi, Nasuh v. Ali, Abdullah v. Ahmed, Kara Ahmed v. Hamza	-	"	400	-
Hamzakocalu t.NB.	Yunus o. İbrahim, Saraylu yeri, Ömer o. Hamza	-	"	400	ilk iki çiftlik önceden yayabaşı tasarrufunda
Evpanlu t.NB.	Murâd b. Kara Hüseyin	Hacı yeri	Manisalu Mehmed v. Hüseyin ¹⁸	1.150	-
"	Yayaoğlu	Dündaroğlu	"	1.200	-
Ayasili t.NB.	Karatimur	Yusuf Fakih	"	632	-

¹⁶ TK., KKA., TD 140, v. 229b-230b; BA., TD 683, s. 39.

¹⁷ TK., KKA., TD 140, v. 235a; BA., TD 683, s. 40.

¹⁸ TK., KKA., TD 140, v. 233a-234b; BA., TD 683, s. 44.

Bölucek t.B.	Oğulbeği kara	Mukaddem Emirza	"	800	-
"	Tomaloğlu	Kuru Musa	"	800	-
Şarabdâr t.NB.	Yakub ve Kara Beğendik	Kara İlyas	"	800	-
Şuca'lu t.B.	Abdurrahman b. Ahmed Çelebi	-	"	400	mevkuf
Şarabdâr t.NB.	Budaklu Yunus	Mezidoğlu	"	2.462	-
Şuca'lu t.B.	İlyas, Ramazan v. İbrahim	-	"	600	mevkuf
Bölucek t.B.	Ömer	-	"	150	mevkuf
Toplam	68	-	6	47.477	-

Liste : VII

1539-40'da Bergama'da Bulunan Zeâmet ve Timarlar

Zeâmet/Timar	Karye	Hâsıl	İzahât
Z. Pir Mehmed Paşa	Şarabdâr	3495	-
	Kalagra	2994	-
	Kara Mahmud	2751	-
	Menke t. Tarhala	5000	-
	Çanlı ma' Yenibegler "	3693	-
	Yunus "	3573	-
	Gediklü "	1358	-
	Kızılcahisar "	1500	-
	Bekirce "	2000	-
	Toplam		26304
Uğurlu Mehmed ve Arslan Mehmed v. Hızır b. Şuca'	Çiftlik	1649	Uğurlu Mehmed seraskerdir
	Dikilütaş	756	-
	Küçük etmek	1050	-
	Bağlıca	400	-
	Korucuşahin	400	-
	Kozluca	853	Gayr-i ez Me.Temürboğa
	Bağini	559	-
	Derecik	960	Tahvil-i Hızır
	Me. Hisarbeği	230	Tahvil-i Mustafa
	Me. Kayacık	300	2 Çiftlik
	Me. Ahi Mustafa	168	-
	Toplam	13625	H. Uğurlu Mehmed 8562, H. Arslan Mehmed 263
	Sûfi İmirze	Gödelü ve Balıklı	3694
Hatunhavlusu		1189	-
Toprak		1535	-
Mahsul-i mezraahâ		416	müfredâtı mufassalında
Kesin		1295	-
Gülyusuf Toğancı t.Akyazı		205	bozgundur Tahvil-i Sultanaşah
Toplam		8835	H. mezkûr 6700, H. aher nakd 2195
Kâtib Hızır Bâli	Beşirlü	2389	Bu timar icmâlde yok mufassaldan nakl
	Tırman	2355	-
	Nısf-ı Ebri	700	-
	Toplam	5444	-
	Ali ve Ahmed	Tomaniclü	3817

	Panbukcular	1197	-
	Toplam	5014	-
Mustafa	Buryacık	2809	-
	Nısf-ı Esri	500	-
	Buryacık nısf	3357	-
	Me. Ecek	334	-
	Toplam	7000	-
Ali	Keremeddinlü	2453	-
Üveys	Göçbeğlü ma' Sınırdere	1757	-
	Germiyan t.Tarhala	1586	-
	t.Tarhala	410	-
	Toplam	3735	H. mezkûr 2338
Ahmed	Me. Eynes Yakub	795	-
Hürşid	Ağryusuf	1714	-
Ömer ve Hamza	Yoğun	1695.5	Ömer yer yıl, Hamza bir yıl oturur bir yıl eşer
	Karamusa	200	-
	Somlu t. Kite	230	-
	Yahyaköy "	393	-
	Toplam	2518.5	H. Ömer 1696, H. Hamza 822.5
Yusuf	İshaklar	3058	-
	Taşçı	1134	-
	Küplüce ma' Me. İdris	550	-
	t.Kepsud	600	-
	Akça	508	-
	Toplam	5850	-
Hamza	Çay nısf	2254	-
	Akça t. Kepsud	182	-
	Bınarbaşı ma' Balcılar t.Behram	623	-
	Me. Yusuf v. Sâlih Toğancı t. Akyazı	145	Bozgundur, Tahvil-i Hüseyin Çelebi
	Toplam	3204	-
Hacı	Akçaburgaz	677	-
Bâyezid	Kızılcaseyh	2195	-
	Kozanlı ma' Me. Halil Ulu	1406	-
	Toplam	3601	H. mezkûr 1801
Temür ve Hasan	Karaağaç	2493	müşterek be-nevbet
	Aytoğdu t.Ulubad	860	-
	Me. Toycu İskender t.Kite	1000	-
	Toplam	4353	-
Hacı Şehsuvar	Kızılmusa	4686	H. mezkûr 3886
Mustafa	Alibeğlü ma' Lala	3864	hîş-i Koçi Beğ
	Me. Şeyh İbrahim	200	-
	Me. Sazlıkderesinde Göde Bahadır	150	-

	Me. Abdal Musa	300	-
	Mahsul-i Sazlık der K. Okçuköy t.Tarhala	200	Tahvil-i Selim
	Kavaklı t.Kite	198	Tahvil-i Süleyman Çavuş
	Seke	117	
	Yeniceköy t.Atranos	647	Tahvil-i Yusuf ve Bâli
	Toplam	5646	-
Köprülü ve Bâli	Etmekli-i küçük	2448	müşterek be-nevbet
	Toplam	2448	H. Köprülü 1131, H. Bâli 1121
Mahmud	Sakarlu	1544	-
Piri	Turaliler	831	-
	Karalar	300	-
	Rumlu t. Tarhala	200	ber vech-i nakd
	Me. Toğancı t. Akyazı	270	Bozgundur, Tahvil-i Hüseyin Çelebi
	Toplam	1601	-
Tur Ali	Karalar	1452	H. mezkûr 1152
Hızır ve Süleyman	Balabanlu ma' Me. Bozviran	2404	müşterek be-nevbet
	Me. Temürboğa	300	1 Çiftlik
	Toplam	2704	
Mahmud ve İmirze	Eyerci	1414	müşterek be-nevbet
	Gökceler	2384	-
	Toplam	3798	-
Dede Bâli el-kâtib	Soycak nd. Kadıköy	3200	-
	Kâfirobası	1950	-
	Me. t.Bursa	550	Tahvil-i Sinan beg
	Toplam	5700	-
İlyas ve Ali	Menevişler	1525	müşterek be-nevbet, ale's-seviyye
	Armudluviran	740	-
	Toplam	2265	-
Hızır	Şarabdar	844	-
	Eyerci ve Gökceler	400	Tahvil-i Mahmud
	Toplam	1244	-
Mustafa	Köşkene	3133	-
Bâli ve Hızır	Zağnos	2139	müşterek be-nevbet
	Karaburgas	2200	-
	Akçenger	900	-
	Uzunahmedlü	592.5	-
	Hamzahocalu	707.5	-
	Toplam	6539	H. Bâli 2120 H. Hızır 1300
Mehmed v. Dizdar	Derecik	2120	-
	Yağmurca	1900	-

	Toplam	4020	H. mezkûr 2980
Yunus ve Pir Ahmed ve Mahmud	Ayas	1750	müşterek be-nevbet
	Sakarlu	200	Tahvil-i Mahmud
	Toplam	1950	H. Yunus 553.5, H. Pir Ahmed 843, H. Mahmud 553.5
Ahmed	İlbeği	1929	H. mezkûr 1719
Fenar	Dündarca	2580	-
	Me. Bergama tevabiinde İman Viranı	200	-
	Nısf-ı Sarubeğ t.Mihalıç	622	Tahvil-i Üveys
	Hatib Muslihiddin	188	-
	Me. Bastıçalı	200	hariç ez defter
	Toplam	3590	
Cafer	Narluca	1564	hariç ez defter
Ali	Tomaniclü	800	-
	Kızılmusa	800	Tahvil-i Şehsuvar
	Dereköy t. Edincik	500	Tahvil-i Murad
	Toplam	2100	-
Veli ve Eymir	Göçbeğlü	1759	müşterek be-nevbet
	Germiyan t.Tarhala	1566	-
	Turaliler ma' Revand	1036	-
	Toplam	4331	H. Veli 1397.5, H. Eymir 1036
Nasuh	Uzunasarlu	737.5	-
	Yakıköy t. Kepsud	357	-
	Toplam	1094.5	-
Ali	Gödelü	3694	-
	Hatunulusu	1189	-
	Toprak	1535	-
	Mahsul-i mezraahâ	916	-
	Keseni	1295	-
	Evren nısf	505	-
	Çoraklu t. Behram	851	Tahvil-i Hacı
	Tavaklu “	144	Tahvil-i Abdurrahim
	Gülyusuf Toğancı t. Akyazı	205	Bozgundur, Tahvil-i Sultan
	Toplam	10334	H. mezkûr 3696
.....	Türkeşlü	1191	-
Şâdi	Karahızır 'an Çalı	2049	-
İsmail ve Mehmed	Tutlucadere ma' Sınurdere	3067	Müşterek be-nevbet, ale's-seviyye
	Toplam	3067	H. mezkûrân 2676

Mustafa ve Hızırşah	Yeregiren	1400	Müşterek be- nevbet, ale's- seviyye
Ahmed	Gök Ali	1590	H. mezkûr 1390
İlyas	Zağnos	2139	-
	Karaburgoz	2200	-
	Akçenger	900	-
	Nefs-i yenişehir	1084	-
	Toplam	6323	H. mezkûr 4203
Hacı Ali	Nisf-ı İkisaraylu	2000	H. mezkûr 1800
Bâli ve	Ulgarlar	1889.5	müşterek be-nevbet
 nd. Büyük Furanlar t. Tomanıç	300	
	Toplam	2189.5	H. Bâli 1171, H.1018.5
Yusuf	Bayad	2772	-
İdris	Kapucu	1452	hariç ez defter
	Kayaluşeyh	110	-
	Toplam	1562	-
			-
Dizdar-ı Kale	Behram	324	-
	Kızılcaşeyhlü	1097.5	-
 'an Me. Halilulusu	703	-
	Özen	550	-
	Ç. Manol	150	Kendi tasarrufunda
	Toplam	2779.5	-
Hacı Hızır kethüdâ-i Kale	Ç. Hisarbeği ve Dimitri	520	-
	Ç. Solak	120	-
	Ç. Maverdi	200	-
	Ç. Hüseyin	150	-
	Ç. Rahman ma' Ç. Yorgi Masturi, Ç. Frenk, Ç. Kocaçoban, Ç. Dimitri	300	-
	Eynebeği	210	Tahvil-i Ahmed
	Toklu t. Behram	156	Tahvil-i Abdülkerim
	Ç. Ayırıkçı ma' Ç. Taşçı	144	-
	Ç. gayr-i ez Ç. Hızır ve Ç. Nebi	300	-
	Ç. ma' Dayı	300	-
	Toplam	2400	-
Turbâli kethüdâ-yı köhne	Çiftlikhâ-yı Topçu	450	hariç ez defter
	M. Mes'ud Dânişmend	300	Tahvil-i Eymirşah ve Mustafa merd-i kale-i Yenice t. Tarhala nöbetlüsün varmış

	Ç. Eskikarbansaray nd. Turcan Ç. t.Tarhala	100	hariç ez defter
	Ç. 'an Ç. Mahmud	50	hariç ez defter
	Ç. Segidoğlu	50	hariç ez defter
	Me. Melikşah t.Kite	400	-
	Toplam	1400	-
Yusuf imam-ı kale	Ç. Kırağbükü		Me. Bergama kurbünde medrese vakfına muttasıl
	Me. Karaağaç K. Hamzalar		-
	Me. Derelü nam karyede Hızır'ın bir pâre yeri tarik-i irsle mülk		-
	Me. Barak..... nam köyde		-
	Me. Hisarardında iki pâre tarla		-
	Şeyh Hisarbeği oğlu Hızır yeri		Mülk-i mensuh
	Davud Muslihiddin'in on dönüm bağı		Mülk-i mensuh
	Karaağaç yerine muttasıl Yakub'un yeri		Mülk-i mensuh
	Ç. Yosef kâfir		-
	Ç. Saka		-
	Toplam	1000	-
Bâli merd-i kale	Ç. Uzgur		-
	Ç.		-
	Ç.		-
	Ç.		-
	Ç. Maverdi		-
	Toplam	1000	-
Memi merd-i kale	Ç. Bahadır		-
	Ç. Sovuk kabağaç		-
	Ç. Balaban yeri ve Ç.Yusuf ve Ç. Hızır		-
	Toplam	500	-
Hızır merd-i kale	Ç. hod	100	-
	Ç. Sarıca	50	-
	Toplam	150	-
Yusuf merd-i kale	Ç. Ustornos ve Süleyman ve Ç. Yorgi ma' Ç. Ayas	230	-
Ahmed merd-i kale	Me. Bozalan		-
	Ç. Atcalos		-
	Ç. Tegrivermiş		-
	Toplam	500	-
İsa merd-i kale	Ç. Ali		Tahvil-i Tur Bâli fariğ şod
	Ç. Tekye		Tahvil-i Hacı nöbetciyân fariğ şod
	Toplam	200	-

Umur	merd-i kale	Ç. Yorgi ma' Ç. Üçpınar	200	-
Dimitri nd. Kâsım	merd-i kale	Ç. Dimitri ma' Ç. Yusuf	140	Tahvil-i Turbâli
Kosta	merd-i kale	Ç. hod	120	-
Andriye	merd-i kale	Ç. Küçük Karaca	120	-
Yosef Yuvan	merd-i kale	Ç. Derzi Ali, Ç. Turud, Ç. Emir, Ç. İshak, Ç. Saru, Ç. Yunus ve Ahmed, Ç. Eynebeği ve Mustafaoğlu	1200	be-muceb-i emr-i padişâhî

Ç. Mevlâna Mahmud Çelebi Kadı								200
Toplam	143	6	8	34	8	75	170	19339

2- Hızâne-i Âmire Defterdârı Mehmed Çelebi Hasları

	Nefer	Çift	Nim	Ben- nâk	Ekin- lû	Müc.	Nakd.	Yekun
Boryacık	115	-	1	25	2	66	194	3357
Esri mezraa olmuş								500
Boryacık-ı sagir Me. Olmuş	1							2809
İki saraylı	15					6		1668
M. Ecek								5290
M. Nısf-ı Esri dn. K. Çeltükçü								700
Toplam	131	-	1	25	2	72	194	14324

3- Zeâmet ve Timarlar

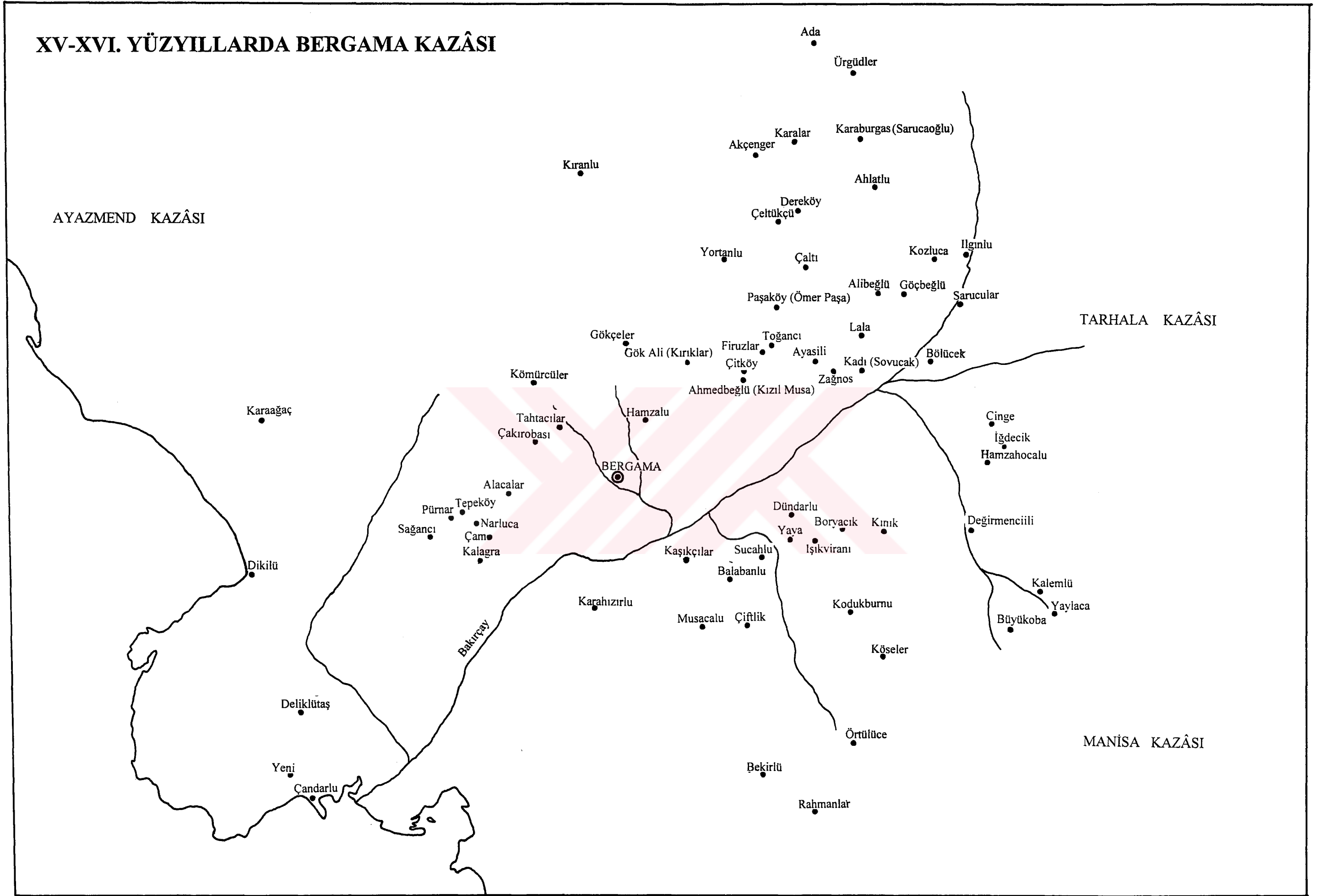
	Karye	Nefer	Çift	Nim	Ben- nâk	Ekin- lû	Müc.	Nakd	Yekun
Z. Abdurrahman	Çiftlik	61	-	5	8	3	14	58	3546
	Delikliâş	28	3	2	5	1	17	-	13449
	Korucu Şahin	Hâliye							2640
	Kozluca	10	-	-	2	1	6	10	1965
	Söğüd dn. Çiftlik								650
	M. Bağili sabıka karye								750
T. Ahmed	Nısf-ı Çay nd. Karayusuflu M. olmuş								3113
	Çavuşviranı	2	-	-	1	1	-	-	
	Kızılcaşeyhlü								3500
T. Abdurrahman	M. Yoğun Musa sabıka K.								4429
T. Ömer	Tomaniçlü	21	2	-	2	1	7	105	7530
	Koyuklar nd. Gök Ali	55	5	5	7	3	25	30	
	Hisarbeğler nd. Şeyhler	20	7	3	17	4	34	42	3000
	M. Sovucak sabıka K.								
	Usluoğlu Ç.								200
T. Memi Mustafa	Budak	7	1		-	-	7	-	1400
T. İskender	Müselman obası nd. Kâfir obası	19	-	1	3	-		14	3400
	Kayaluşeyh								300
	Kızılmusa nd.	21	6	3	1	1	11	-	6500

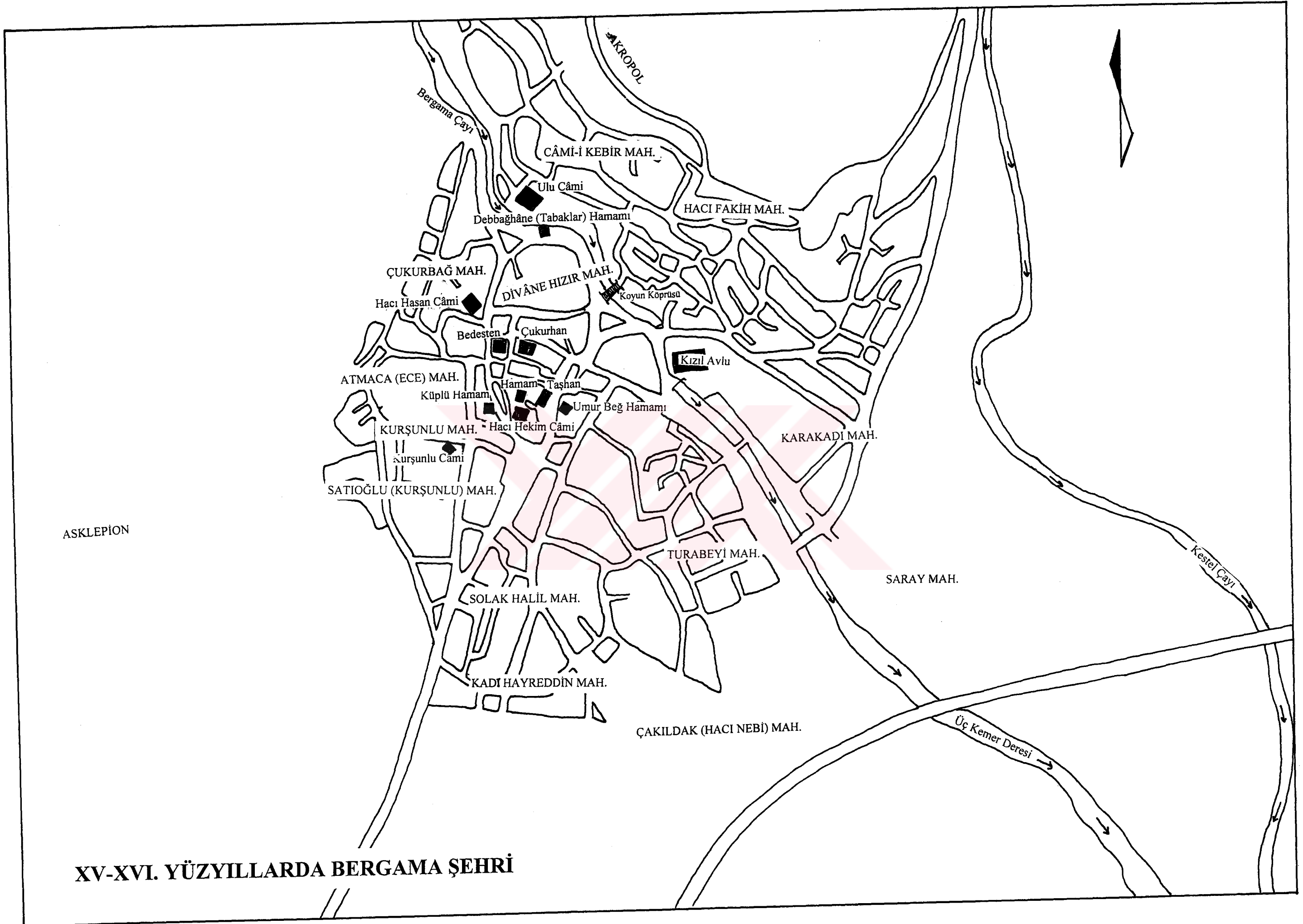
	Ç. Mustafa Aydın								300
	Ç. Davud								250
	Ç. Yorgi								100
	Ç. Üçbınar								100
	Ç. Soğanlu								468
	Ç. Tokuzçit ma' Mahmudça								466
	Ç. Uzgur								466
	Ç. Yakubça								466
	Ç. Saruca								466
	Ç. Esid								466
	Ç. Sarucaulusu								468
	Ç. Estar								-
	Ç. Kavakbüklü								250
	Ç. Ali								250
	Ç. Boyluca								300
	Ç. İmam								200
	Ç. Piri								250
	Ç. Kosta								250
	Ç. Eyne								200
	Ç. Süleyman								200
	Ç. Abtal Halil								200
	Ç. Yusuf								200
	Ç. Evpanlı nd. Manoli Çiftlik	46	1	-	14	-	22	41	1400
T. Yusuf	Tahtacılar	32	-	1	11	-	20	16	500
	Karacalar nd. Bozvıran	21	-	1	4	-	10	17	1400
T. Pervâne Yeniçeri	Çam	14	-	2	-	-	8	-	150
	Yaya	33	1	-	1	-	7	-	1600
Z. Ali Beg Acem	Uzunevhadlı	9	2	-	-	-	5	16	1956
	Kemer dn. Zağnos	51	3	3	9	4	30	11	3000
	M. Reislü sabıka K. imiş								391
	M. sabıka K. imiş	14	-	-	4	-	7	6	467
	M. Köse Veli nd. Şadi Timarı								372
	Hatun havlusu	42	2	6	3	2	23	54	2675
	Meşelü nd.	26	1	-	6	-	15	34	1234
	Geredelü	32	4	7	6	1	14	-	5217
	İlyaslar	28	1	4	4	1	17	-	1799
	Kesten	8	-	-	1	-	1	5	1091
	Çeltükçü	24	1	2	2	2	15	24	4399
	Basad	9	-	-	-	1	5	36	1799
T. Mehmed	Kavcı	22	-	4	6	-	9	13	800

	Kalemiler	11	-	1	2	2	6	5	300
	Mesfudlar	13	-	2	3	-	8	20	800
T. Ahmed Çavuş	Nısf-ı Çay nd. Kara Yusufu	28	6	3	3	-	15	-	3113
T. Hüsrev	M. Torbak								841
	M. Toğancı								500
	Turmuşbeğli nd. Turak ve Çamur ılıcası	11	-	2	1	-	4	10	500
	M. Seylîce sabıka K. imiş								1800
T. Mustafa Serasker	Göcekler	6	-	1	-	-	4	1	207
	Balçıklar								150
	Avdan	5	1	1	1	-	1	-	-
	2	-	-	1	-	1	-	-
	Ç. Seydi Bakkal								90
	Ç. Veled-i Murâd								90
	Ç. Gökman ve Arslan								135
T. Hasan	Ç. Mûsellemân ve Rumbegi								350
	Ç. Ali Aydınlu nd. Ayıd Çiftliği								-
	Ç. Mustafa ve Alemşah								30
	Ç. Hisarbeği								
	Ç. Bâli Piri								
	Ç. Yorgi Mastavri								
	Ç. Manol								
	Ç. Yanıca								
	Ç. Yorgi ma' Ç. Asar								
	Ç. Hızır								
	Ç. Yorgi-i diğeri								
	Ç. Sofaluca								
	Ç. der tasarruf-ı Savcı								
	Ç. Kurd merd-i kale								
	Ç. Eymir merd-i kale								
	Ç. İshak merd-i kale								
	Ç. Yunus merd-i kale								
	Ç. Mustafa b.								

	Eynebeği merd-i kale								
T. Mehmed Çerisürücü	Ç. Hızır Çiftliği								599
	Ç. Celâli								300
	Ç. Piyâde Karaca Ali								500
	Ç. Davud								360
	Ç. Bildir Mustafa Piyâde								135
	Ç. Seydi Ahmed Piyâde								165
	Ç. Deltü Ali Piyâde								150
	Ç. Küçük Karaayd								130
T. Seydi Ali	M. Merd-i Kale								1269
	M. Beşirlü sabıka K. imiş								3389
	Yaylak-ı kadı								50
	M. Hatib Muslihiddin								500
	M. Bozcaalan								1593
T. Mehmed	M. İdris								-
	M. Balıkesri Kadısi Mevlâna Şemseddin								100
	M. Süleymanşah Çiftliği								-
	M. der K. Bedenlü								-
	M. Karaağaç kurbünde								-
	M. Karaağaç der K. Hamzalar								-
	M. Kanlıcioğlu								100
	Z. 1 kıta der tas. Sefer Efendi								100
	Z. 1 kıta Kadırgı nâm mevkide "								200
Toplam	-	2020	131	167	313	109	1029	2182	311243

XV-XVI. YÜZYILLARDA BERGAMA KAZÂSI

XV-XVI. YÜZYILLARDA BERGAMA ŞEHİRİ

YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

Soyadı: GÜNAY

Adı: Vehbi

Merkezimizce Doldurulacaktır.

Kayıt No:

TEZİN ADI:

Türkçe: XV-XVI. Yüzyıllarda Bergama Kazâsı

Yabancı Dil: The District (Kazâ) of Bergama in the XVth and XVIth Century

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans Doktora Doçentlik Tıpta Uzm. Sanatta Yeterlilik

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ:

Üniversite : EGE ÜNİVERSİTESİ

Fakülte: -

Enstitü: SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Diğer Kuruluşlar:

Tarih:

TEZ YAYINLANMIŞSA:

Yayımlayan:

Basım Yeri:

Basım Tarihi:

ISBN:

TEZ YÖNETİCİSİNİN:

Soyadı, Adı: AKA, İsmail

Ünvanı: Prof. Dr.

TEZİN YAZILDIĞI DİL: Türkçe

TEZİN SAYFASI: IX+427+2 Harita

TEZİN KONUSU: XV-XVI. Yüzyıllarda Bergama Kazâsı

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER:

- 1- Bergama
- 2- Osmanlı Devri
- 3- Nüfus

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız :

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER:

- 1- Pergamon
- 2- Ottoman Period
- 3- Population

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız :

1-Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum.	☒
2-Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir.	☐
3-Kaynak göstermek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir.	☐

Yazarın imzası

Tarih

15.2.1999

TÜRKÇE ABSTRAKT (en fazla 250 sözcük)

(TÜBİTAK/TURDOK'un Abstrakt Hazırlama Klavuzunu Kullanınız.)

ÖZET

M.Ö. VIII. yüzyıldan itibaren Batı Anadolu'da önemli bir iskan merkezi olan Bergama, bu özelliğini Bergama krallığı, Roma ve Bizans imparatorlukları devrinde de devam ettirmiştir. 1071'den sonra Türk yerleşim alanlarından birisi olmuş, XIV. Yüzyılın başlarında tamamen Türk hakimiyetine girmiştir.

Tahrir defterlerine göre XV. yüzyıl sonlarında Bergama'da 34 mahalle ve bir zimmî cemaatten oluşan 1.339 neferlik vergi nüfusu kayıtlıdır. Şehir nüfusu XVI. yüzyılın ilk yarısında 1.517, 1573 yılında ise 2.476 nefere ulaşmıştır. XVI. yüzyılın ilk yarısında 5.190 nefer olan kaza nüfusu 1573'de 7.877'ye yükselmiştir.

Şehrin iktisadi olarak önemli bir yerleşim yeri olduğu, XVI. yüzyıl başlarında vakıfların mülkiyetinde ve gelirleri vakıflara ait 254 dükkan sayısının aynı yüzyılın sonlarına doğru 387 olmasından anlaşılmaktadır.

Kaza nüfusunun önemli bir bölümü kırsal kesimde yaşamakta ziraat ve hayvancılıkla geçinmektedir. Bergama ekonomisinde hububat, bağ ve bahçe mahsulleri ilk sıralarda yer almaktadır.

İNGİLİZCE ABSTRAKT (en fazla 250 sözcük):

ABSTRACT

Bergama has been an important settlement center in Western Anatolia since the VIIIth century (B.C.) and also maintained this feature during the periods of the Pergamon Kingdom, Roman and Byzantine Empires. The city became a Turkish settlement after the 1071 (A.D.) and it was captured completely by the Turks at the beginning of the XIVth century.

According to the register books (Tahrir Defters), there were 1.339 tax paying individuals, which consisted of 34 quarters and a non-muslim community in Bergama towards the end of the XVth century. The population of the city reached 1.517 tax payers in the first half of the XVIth century and 2.476 in 1573. The total population of the entire region (kaza) was 5.190 individuals during the first half of XVIth century and the number reached 7.877 in 1573.

The importance of the city, in terms of economy, can be understood from the number of the shops which were owned by the waqfs and paid their taxes to pious organizations; numbered 254 at the beginning of XVIth century and 387 towards the end of the same century.

Most of the population were living on the rural areas and earning their livelihoods by means of farming and cattle breeding. The grains and crops of vineyards and orchards took the first place in the economy of Bergama.

ÖZGEÇMİŞ

16.07.1997 tarihinde Balıkesir'in Havran ilçesinde dünyaya geldim. İlk, orta ve lise tahsilimi burada tamamladım. 1985-86 öğretim yılında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde yüksek öğrenime başladım. 9.06.1989 tarihinde Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldum.

12.10.1989-1.10.1996 tarihleri arasında Ege Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü'nde öğretim elemanı olarak görev yaptım. Halen Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaktayım. Evli ve bir çocuk babasıyım.

Lisans döneminde, *Tevârih-i Âl-i Osman Edremit Muzaffer Akpınar Halk Kütüphanesi'nde Bulunan Yazmanın Tanıtımı ve Yeni Türk Harflerine Çevirisi*, konulu bitirme tezini hazırladım. 18.02.1993 tarihinde Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda *H.1159 (M.1746) Tarihli Karaferye Kazası Şer'iyeye Sicili (Transkripsiyon ve Değerlendirme)* konulu yüksek lisans tezi ile mezun oldum.